הירושלמי כפשוטו

פירוש

מיוסד על כתבי יד של הירושלמי
וספרי רבותינו הראשונים ומדרשים
בכתבי יד ודפוסים עתיקים

מאת

שאול בהר"ר משה ז"ל ליברמן

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

חלק ראשון

כרך א

שבת עירובין פסחים

הוצאת ספרים "דרום"

ירושלים — תרצ"ה

ה ק ד מ ה

כשהתחלתי לפני שנים לסדר את החומר להוצאה חדשה של הירושלמי נתקלתי בקושיים גדולים מאד. ראיתי שיש להרבות בדברים על כל פרט ופרט, כדי לברר את הפירוש האמיתי של דברי הירושלמי, ואפילו הדברים היסודיים ביותר טעונים עדיין ברור וליבון. והואיל וברור לי שרק פירוש קצר ופשוט יכול לחדור לתוך חוגי הלומדים ולהתקבל עליהם, לא יכולתי למצוא את הדרך הנכונה.

ולפיכך החלטתי להוציא הערות ופירושים לשלשת הסדרים האחרונים של הירושלמי, כדי שאוכל להסתמך עליהם ולרמוז להם בקיצור בפירושי לסדר הראשון. (לעת עתה כוונתי להוציא רק סדר זרעים עם פנים הירושלמי). לשם זה התחלתי להעתיק את ההערות שרשמתי לי על גליונות הירושלמי, ורציתי להוסיף גם את כל הציונים לפיסקאות הראשונים שאסף רטנר עם הוספות של ציונים שהשמיט רטנר וגם ציונים לראשונים שנתפרסמו בזמן האחרון.

ברם לתמהוני הגדול כשהדפסתי את הפרק הראשון של מס' שבת ראיתי שהוא מכיל קרוב לארבעה גליונות דפוס, ונוכחתי שאין ביכלתי למלא את אשר התחלתי, וע"כ מפ"ב של שבת ואילך לא ציינתי לראשונים שהביא רטנר, והעתקתי רק את הפיסקאות שהוא לא הביא או את הדברים הנחוצים להבנת הפשט בירושלמי.

בספרי זה הבאתי כמה דברים בשם ספרים שנדפסו כבר, ולפעמים רחוקות — כשהדבר היה נחוץ להבנת המשך הסוגיא לפי פירושי — גם את פירוש הפ"מ והק"ע, וע"י זה גדלה מדת הספר יותר ממה שקיויתי.

דברים אילו נעשו כמעט שלא מדעת ולמרות רצוני, כי הרי רצונו הטבעי של מחבר הוא לפרסם את חידושיו הוא ולא חידושי אחרים, ובמקום שלש מסכתות הרי אפשר היה לפרסם בכרך זה את כל סדר מועד ולהסתפק רק בדברים חדשים. אבל הנסיון מלמד אותנו, כי מה שפשוט לאחד אינו פשוט לאחר, ומה שנראה מחוסר כל ערך לאחד, נראה חשוב מאד לשני, או שהדברים מקבלים חשיבות אח"כ בתוקף תגליות חדשות ופירסומים חדשים בספרות התלמודית.

ומכיון שהמחבר כבר מטפל ועוסק בסוגיא הרי זה לטובת הקורא ולתועלתו לתת לו גם דברי אחרים ולבאר לו גם דברים שנראים פשוטים למחבר.

ובאמת מן הצורך הוא לחבר על כל התלמוד שני מיני ספרים. אחד שיטפל בכל הפרטים ופרטי הפרטים, שיעמוד על קוצו של יו"ד ושימסור כל שיבוש ושיבוש שנמצא בכי"י ובראשונים. ספר ממין זה היה מביא תועלת גדולה ללומדים בעלי המקצוע ולמקצוע עצמו, שהיה מתקדם בהרבה ע"י זה. לעומת זה, ספר מהסוג הנ"ל לא יביא תועלת ללומד הפשוט. הוא היה מבלבל ומטריד אותו, ולפעמים גם מטעה אותו. ללומד כזה צריך ספר ממין אחר — ספר שידבר רק על הדברים שחשיבותם נראית לעין תיכף ומיד, ושלא ירבה בפיסקאות יותר מדאי,

בספרי זה, שהוא מעין עבודה מוקדמת לשני ספרים אילו, השתדלתי לספק את שני הצדדים. טפלתי לפעמים בדברים שנראים קלי ערך לקורא הפשוט, אבל הצטמצמתי במסגרת ידועה, וויתרתי על כמה ציונים ופיסקאות שנראו לי מיותרים, כדי שלא לבלבל יותר מדי את הקורא. (מובן הדבר, שאם ימצא הקורא פיסקא חשובה שלא העירותי עליה, שלא יזקף זה על חשבון "ויתורי" אלא על חשבון אי ידיעתי). ותפלתי מאת ה' שיזכני לגמור מה שהתחלתי.

תודתי נתונה להנהלת הספריה הלאומית בירושלים וביחוד לידידי ד"ר י. יואל אשר אפשרו לי באדיבות מיוחדת להשתמש בכי"י, צילומי כי"י וספרים עתיקים בלתי מצויים שהיו נחוצים לי לעבודתי זו.

הד"ר יואל הואיל גם למסור לידי רשימה של פיסקאות הירושלמי הנמצאות בריטב"א שבת כ"י ירושלים, שהוא מטפל בהוצאתו לאור.

ואביע את הכרתי לידידי מר ח. ילון אשר השתמשתי בספריתו המצויינת ובעין טובה המציא לי תמיד את הספרים הדרושים.

ואחרון אחרון הוא ריי"ן אפשטין שהשאיל לי צילום מכי"ל, אשר ממנו שאבתי שפע של גירסאות נכונות. כולם יעמדו על הברכה.

כמו כן תודתי נתונה לבעלי "דפוס הספר" ולעובדיו בעד השרות הנאמנה במסירות ובדיקנות.

ירושלים, יום א' בין כסא לעשור, תרצ"ח. ש. ל.

N. B. כל הפיסקאות של הירושלמי וציוני הדפים הם ע"פ ד"ו וסימני ההלכות הם ע"פ דפוסים חדשים.

רשימת ספרי המקורות העבריים שהשתמשתי בהם.

אבודרהם. ווינציא שכ"ו.
אגור. ויניציאה ש"ו.
אמונות ודעות לר' סעדיה גאון. יוזעפאף.
דרשות ר' יהושע אבן שועיב. קראקא של"ג.
זהר הרקיע להתשב"ץ. ווילנא תרל"ט.
כלבו. ווינציאה שכ"ז.
כריתות. עיין ספר כריתות.
מאור עינים. ווילנא תרכ"ו.
מנהיג. ברלין תרפ"ו.
מרדכי. הוצ' ראם.
מתנות כהונה. במדרש הוצ' ראם.
סמ"ג. ווינציאה ש"ז.
ספר התרומה. וורשא תרנ"ז.
ספר חסידים. הוצ' מק"נ. ברלין תרנ"א.
ספר יריאים. כוונתי תמיד לספר יריאים השלם.
ספר כריתות. ווירונה ת"ו.
ערוך. הוצ' קהוט.
פירוש המאירי לאבות. ווינה תרי"ד.
פירוש הרמב"ן לשבת. ירושלים תרפ"ח.
פירוש הרשב"ץ לאבות. לפסיא תרפ"ו.
פירוש רבינו יונה לאבות. ווינה תרי"ד.
ראבי"ה. הוצ' ר"א אפטוביצר.
רי"ף וגושאי כליו. הוצ' ראם.
רי"ץ גיאת ה' פסחים. הוצ' צאמבער ברלין תרכ"ד.
רמב"ם וגושאי כליו. ברלין תרכ"ו.
רש"י על התורה. ברלינר (ברלין תרכ"ז).
תוספתא. הוצ' צוקרמנדל.
תלמוד בבלי וכל הנספחים אליו. הוצ' ראם.
תשב"ץ קטן. וואַרשא תרל"ו.

כל שאר הספרים העבריים שנזכרו בספרי הם ע"פ דפוס ראשון. (אחרי האינקונבלים).
רשימה יותר מפורטת ומפתחות מפורטים יבואו באחד הכרכים הבאים.

רשימת כתה"י שהשתמשתי בהם.

ירושלמי כ"י ליידן. (צילום אצל ריי"ן אפשטיין).
" " רומי. (צילום בידי).
מאירי לעירובין. כ"י הרי"ל פישמן.
מדרש הגדול. כ"י ירושלים וכ"י ילון.
מדרש וי"ר. כ"י לונדון (צילום בספריה הלאומית).
" " רומי
ספרי. " " "
ערוך. כ"י ד"ר לוין.
ריטב"א לשבת. כ"י ירושלים.

רשימת ראשי תיבות.

אהצו"י = אהבת ציון וירושלים.
או"ז = אור זרוע.
ב"ר = בראשית רבה.
ד"ו = דפוס ויניציאה.
ד"ח = דפוס חדשים.
ד"ק = דפוס קושטא.
דק"ס = דקדוקי סופרים.
ד"ר = דברים רבה.
הגרמ"ש = הגאון ר' מאיר שמחה (מדווינסק).
וי"ר = ויקרא רבה.
כי"ל = כתב יד ליידן.
כי"מ = כתב יד מינכען.
כי"ס = כתב יד סיריליאו.
כי"ק = כתב יד קמברידז'.
כי"ר = כתב יד רומי.
כס"ז = כסגנון זה.
מה"ג = מדרש הגדול.
מה"פ = מראה הפנים.
מלא"ש = מלאכת שלמה.
מנוה"מ = מנורת המאור.
מק"נ = מקיצי נרדמים.
נוע"י = נועם ירושלמי.
ס"ז = ספרי זוטא, סגנון זה.
פ"מ = פני משה.
ק"ע = קרבן עדה.
רא"ף = ר' אליהו פולדא.
רז"ף = ר' זכריה פרנקל.
רמא"ש = ר' מאיר איש שלום.
שבה"ל = שבלי הלקט.
שטמ"ק = שטה מקובצת.
שי"ק = שירי קרבן.
שמ"ר = שמות רבה.
שרי"ר = שרידי הירושלמי.
תו"כ = תורת כהנים.
תשה"ג = תשובות הגאונים.

מ ב ו א

על התלמוד הירושלמי ועל הקושיים שבלמודו, אמר אחד מגדולי המפרשים האחרונים הגאון ר' מאיר מארים ז"ל בהקדמתו לספרו "ניר": ירושלים הרים סביב לה, הרים גבוהים ותלולים, מצוקי סלעים, ברמיזות לשונותיה הקצרות וכו'. ואמנם לא הגזים בתאורו, כי כשאנו מתעמקים בסוגיות הירושלמי אין אנו מוצאים בהן ידינו ורגלינו: הכל סתום וחתום, אין נועל ואין פותח, אין מפרש ואין מבאר, ברם על כגון דא אמרו חכמינו: כי לא דבר רק הוא מכם ואם הוא רק מכם למה שאין אתם יגיעין בו, וצא וראה, כמה עמלו ויגעו רבותינו בעל הק"ע ובעל הפ"מ ז"ל שביארו ופירשו את הירושלמי והאירו לנו דרך בו ועשו אזנים לתורתו וכמה סוגיות סתומות ועמומות נגלו לעינינו בכל זהרן, יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, ואף באותן הסוגיות אשר פירושיהם אינם נראים בעינינו אין לנו לזלזל בדבריהם, אל נסיח את דעתנו כי הם היו הראשונים שהעפילו לחבר פירוש מקיף ושלם על התלמוד הירושלמי כולו ולא היה להם על מי להסמך, לא כן אנחנו, על גביהם אנו עומדים ואת מימיהם אנו שותים, כי דבריהם הם היסודות המוצקים והנדבכים הראשונים אשר עליהם אפשר לנו כיום לבנות את חומת ירושלים.

גם בתקופה האחרונה זכינו לחבורים גדולים וחשובים במקצוע זה, חבורו של הגאון ר' יהושע אייזיק ז"ל מסלונים — נועם ירושלמי, הוא באור כולל ומלא פירושים נפלאים, אלא שהם נבלעים לפעמים בדברי פלפול החונים עליהם, ויפה עשה הגאון ר' אפרים לאפ מוירזבלוב שמסר את תמצית הפירושים מ"נועם ירושלמי" בהערותיו הנדפסות בשם "גליון אפרים" בירושלמי דפוס ראם, והוסיף עליהם גם הרבה הערות חשובות משלו, וכשם שלפעמים אין דברי הגאון בעל נוע"י מחוורים כל צרכם מפני אריכותם, כך אין דברי הגאון בעל ספר ניר ברורים ומובנים כל צרכם מפני קיצורם המופלג. פירושיו — שנתפרסמו עד עכשיו רק על שלשת הסדרים הראשונים — הם עמוקים וקולעים, אלא שמדרכו של הגאון הזה בחבורו לעורר על כמה וכמה אפשרויות של פירושים שונים, וכמה פעמים אינו מחליט איזהו הפירוש הנכון, מה לקרב ומה לרחק, ומפני סגנונו הקצר ורמיזותיו יש שצריך לעמול על הבנת דבריו לא פחות מאשר על הירושלמי עצמו. אחרי שני אלה זכינו לתורתם של הגאון ר' יעקב דוד ז"ל מסלוצק בפירושו הגדול "פירוש רידב"ז" שבו אנו מוצאים כמה פירושים טובים ומאירים עינים וביחוד בסדר זרעים ובמסכת יבמות, ואחרון אחרון — הגאון ר' ישראל חיים דייכס שליט"א בספרו "נתיבות ירושלים" (בבא קמא, ווילנא תר"ם, ב"מ

לונדון תרפ"ו, ב"ב שם תרפ"ז), בחבור חשוב זה נצטרפו יחד עומק הבנה ורוחב ידיעה עם חוש בקורת.

בעמלם וביגיעם של מפרשי הירושלמי הללו — מלבד המפרשים שקדמו להם: הר"ש סיריליאו, ר' אלעזר אזכרי, ר' יהושע בנבנשתי (בעל "שדה יהושע"), ר' דוד דרשן [1]) (בעל "הפירוש הקצר" שנדפס בירושלמי בדפוס קראקא וקרוטושין) ועוד, ואשר עליהם אייחד את הדבור, ברצות ה', במבואי לירושלמי — נתבררו ונתלבנו חלקים גדולים של תלמודנו, תלמודה של ארץ ישראל, אבל עדיין הסתום והחתום מרובה על הגלוי והמבואר, וכמה גורמים לדבר:

א. חסרים היו המפרשים את ידיעת החיים והבנת המציאות של הימים ההם ימי חבורו של תלמודנו, הם לא הכירו את ה-realia שבספרותנו העתיקה.

ב. לא עמדו כהוגן על סגנונו ולשונו המיוחד של הירושלמי.

ג. לא דיקו שגירסת משנת הירושלמי היא אחרת לפעמים מגירסת משנת הבבלי או שהמסורת הארצישראלית בפירוש המשנה שונה היא מהמסורת הפרשנית של התלמוד הבבלי.

ד. לא היו להם כתבי היד של הירושלמי שנתפרסמו רק בזמן האחרון שעל פיהם יש לבדוק את נוסח הדפוס ולתקנו.

ה. שלא בדקו וחפשו כהוגן בספרי רבותינו הראשונים ז"ל אחרי הנוסחאות הנכונות בירושלמי ופירושיהם. כי יש אשר תיבה אחת ואות אחת המובאת בספרו של ראשון משנה את הצורה ואת התוכן של הסוגיא כולה.

לא כאן המקום לפרט את כל הדברים האלה, וע"כ אסתפק לפי שעה בהערות קצרות ובדוגמאות מספר על השיטה שנקטתי בה כדי להמנע מטעויות שיטתיות אלו.

א. בירושלמי נדרים פ"ד סה"א, ל"ח ע"ג (לדברי המשנה: המודר הנאת מאכל מחבירו לא ישאילנו נפה וכברה וריחים ותנור, אבל משאיל לו חלוק וטלית נזמים וטבעות וכל דבר שאין עושין בו אוכל נפש): ר' אבינא אמר ר' ירמיה בעי אילין קוזמידייא דאית עליהון אסיר מישאל לון. והדברים סתומים. אבל בירושלמי שלפנינו יש השמטה קטנה וצריך להשלימה ע"פ האגור של ר"ש

---

1) חי בקראקא בזמן שנדפס הירושלמי שם. עיין ערכו באור החיים עמ' 323. ודבר זה נחגלה לי ע"פ המקרה שלהלן: לפני זמן מה נתקבל לספריה הלאומית כאן ירושלמי דפוס קרוטושין שגליונותיו היו מכוסים בהערות. נתבקשתי לחוות דעתי עליהן. והנה ראיתי שחן שייכות לר' זאב וולף רבינוביץ ז"ל מבריסק, וע"פ רוב הן תמצית מפירושי הק"ע ופ"ם, אבל יש בהן גם הרבה הערות חדשות משלו. כן, לדוגמא, ראיתי שהוא פירש בגיטין פ"א ה"א את הירושלמי בערך כמו שפירשתיו אני בתרביץ תרצ"ב עמ' 210, וכן פירש את הירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ג בערך כמו שפירשתיו אני בתרביץ שם עמ' 457, משם נובעת הערתי לירושלמי פסחים להלן עמ' 416, אבל נדמה לי שהוא מגיה שם: "מחן ליה צרך". ואולי צ"ל: מחן ליה [מה ד]צרך.

והנה ראיתי שם על הגליון של ההקדמה לירושלמי (למלים: אך הוסיף פירוש קצר ממחבר פלוגי אלמוני אשר העלים את שמו): ואע"פ כן גילה את שמו בנזיר פ"ו ה"א, נ"ד ע"ג. עד עכשיו היה שמו של בעל פירוש הקצר נעלם מעיני כל החכמים והחוקרים.

לדאבוני לא נתפניתי עדיין לשאול את הספר מן הספריה הלאומית, כדי לשים עליו עין בעיון, וע"כ אני מסתפק רק במלים אלו.

גמע (עמ' 41, 42 עיי"ש), וכצ"ל: ר' ירמיה בעי אילין [עולימתא מכיון דאינין אכלן ושתיין מחמת] קוזמידייא דאית עליהן אסיר מישאל לון, אבל גם עכשיו לא נתבררו הדברים. והנה, לשם קוריוז, כדאי להעתיק את פירושו של בעל החלוץ. במחברתו הי"ג עמ' 117 הוא כותב: "ולפני המחבר היה הנו': אילין עולימתא מכיון דאינון אכלין ושתין מחמת קורמידא דאיתעליהון וכו' המוסף הביא הירוש' בערך קוזמירא ופי' ביונית תכשיטין קטנים... אולם גמע הביא לנו גי' מתוקנת יותר, כי קורמידא = κεραμῖδος (אירדענעס געשירר), דאיתעליהון = ἀλθάλη (אשע), כלומר כלי חרס העשוי לצבור בו אפר כירה להחם האוכלין, ומלת עלימתא מן ἁλήμον (בעטטלער), כלומר העניים כיון שאוכלין המאכלים שנחממו מחמימות (מחמת = אין נסתר מחמתו) אפר כירה ומשתמשין בכלי חרס העשוי והמזומן לכך לצבור בו האפר הזה, ע"כ כשאסר הנאתן עליו אסור להשאילו להן ולהנהותם". כן פירש המבקר המושבע של פילפולי הרבנים.

וכן בהשלמת הערוך השלם עמ' 72 הביא את הר"ש גמע וכתב: "והמאמר קשה הבנה הוא, ואולי עולימתא הוא ל"ס (= לשון סורי) עולמינא כלים שמשתמשין בו בהיכל וכו' ופירושו כלי קודש שאוכלין ושותין מהם מפני שנראין חול אסור להשאיל להם, ובעל החלוץ (י"ג 118) צחוק עשה לנו בפירושו". ואם כי צדק קהוט בהערתו על פירושו של בעל החלוץ, אבל לא טוב ממנו הפעם פירושו של קהוט בעצמו.

אך אם יורדים אנו לידיעת החיים של הימים ההם מאירים לנו הדברים, ולא מרחוק נביא לחמנו אך מתלמודנו אנו. בירוש' מו"ק פ"ג ה"ז, פ"ג ע"ב (ובמקבילה): עתיד הקב"ה ליעשות ראש חולה (χορηγός, בכר) לצדיקים לעתיד לבוא. מה טעמא שיתו ליבכם לחילה. לחולה כתיב. והצדיקין מראין אותו באצבע ואומר כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגינו עלמות. עלמות בעלימות. עלמות בזריזות. עלמות כאילין עולימתא.

הרי לפנינו תאור מפורט של משתה בזמן ההוא: יש כאן ראש חולה (χορηγός), הנוכחים מראים עליו באצבע (בשעת הריקוד?) ואומרים הוא ינהגינו (בריקוד) בעלימות, בזריזות, "כאילין עולימתא". והדברים מפורשים יותר בוי"ר ספי"א: עלמות כאלין עולמתא. כדכתיב בתוך עלמות תופפות.

מתבאר איפוא ש"אילין עולימתא" הן המשתתפות הקבועות במשתה, בריקודים ובזמר. וע"פ זה מתפרשים דברי הירושלמי כפשוטם: ר' ירמיה בעי אילין עולימתא—העלמות התופפות—מכיוון דאינין אכלן ושתיין מחמת קוזמידייא—מחמת התכשיטים—דאית עליהן, אסיר מישאל לון? אם יש בהשאלת תכשיטין המביאים לידי מאכל משום הנאת אוכל שיהא אסור למודר הנאה או לא. והדברים מתאימים לסוגיית הבבלי בנדרים ל"ג א': וטבעת ליראות בה מהו? ופירש"י: ליראות בה בבית המשתה כדי שינהגו בו כבוד, והיינו הנאה.

כי אנשים אלו "לשחוק עושים לחם". וכן מספר במדרש קהלת פ"י, י"ט: ר' שמעון בן לקיש קרא יתיה חד מגר, חמא אינשי קיימין מרקדין ומטפחין (ויהבון ליה) [ויהבין לון] מיכלא ומישתיא. אמר הא טבאות, אוף אנא איקום ואירקוד ואזמר. קם ורקד וזמר ויהבון ליה חד גרב דחמר עתיק וקרא עלוי לשחוק עושים לחם.

מאלף מאד הוא במובן זה גם הירושלמי בשבת פ"א ה"ב, ג' ע"א: התחלת המרחץ אי זו היא. ר' זריקן בשם ר' חנינא אמר משיתיר חגורו. רב אמר משיתיר מנעלו. כהדא ר' יהושע בן לוי הוה יליף שמע פרשתה מן בר בריה בכל ערובת שובא. חד זמן אינשי ועאל מיסחי בההן דימוסין דטיבריא. והוה מסתמיך על כתפתיה דר' חייא בר בא אינהר דלא שמע פרשתיה מן בר בריה וחזר ונפק ליה — מה הוה (כלומר, באיזה מצב היה, כפירוש הק"ע) ר' דרוסי אמר כך הוה ר' לעזר בי ר' יוסי אומר שליח מנוי הוה — אמר ליה ר' חייא בר אבא ולא כן אלפן רבי אם התחילו אין מפסיקין וכו'. ורי"ן אפשטין בתרביץ ש"ו ס"א עמ' 48 כותב ע"ז: "המפרשים וגם רטנר באהצ"ו נדחקו בפירושו; אבל בכי"ל ס ך הוה (אות ס סמוכה ממש לאות ך וע"כ טעו המסדרים ולא הרגישו בקו השמאלי של אות ס וקראו: כך), וכ"ה בילקוט קו"א (שרי"ר 315). כלומר שר' דרוסי ור' לעזר נחלקו בזה, ר' דרוסי אומר שבאותה שעה שנזכר היה סך עצמו בשמן, זאת אומרת שעמד כבר ב ס ו ף ה מ ר ח ץ, כשם ששנינו בדרך ארץ רבא פ"י: רחץ ויצא והביאו לו את המפה וכו' הביאו לו את השמן ס ך את הראש וכו' (ועיין גם שבת ס"א א') ור' לעזר אומר שעמד בהתחלת המרחץ וכו' ועל דברי ר' לעזר נמשך כהדא שלפניו".

והנה ברור שאין לפקפק באמיתות התיאור של הברייתא בד"א רבה, שהרי סדר זה נמצא דרך אגב גם בברייתא שבבבלי קדושין כ"ב ב'. וכן יוצא גם מן המקרא (כמו שהעירו התוספות שאציין להלן) וכן משמע גם במשנת סנהדרין פ"ז מ"ו, וכן גם באבות דר"ן פמ"א, הוצ' שכטר ס"ז ע"א ועוד בכמה מקומות בספרות התלמודית.

אבל בירושלמי כאן אי אפשר לפרש כן, שהרי התלמוד מביא את זה לראייה על התחלת המרחץ! מובן, שקושי זה לא נעלם גם מרי"ן אפשטיין והוא רצה ליישבו בדבריו: "ועל דברי ר' לעזר נמשך כ"הדא" שלפניו". אבל מה נעשה עם המשך דברי הירושלמי: אמר ליה ר' חייא בר אבא ולא כן אלפן רבי אם ה ת ח י ל ו אין מפסיקין, וא"כ בהתחלה אנן קיימין. וזה נ"ל דוחק גדול לפרש שר' דרוסיי חולק על כל המעשה ושהוא סובר שר' חייא לא אמר לו כלל דברים אלה.

ברם באמת אין אנו צריכים להדחק כלל, כי מצד שני ישנן הוכחות בספרות התלמודית שהיו סכין לפני הרחיצה: תוספתא שבת פט"ז (י"ז) הט"ז: לא יסוך אדם שמן על גבי ראשו וילך למרחץ, אבל סך כל גופו אבר אבר. וכן משמע גם בירושלמי שביעית פ"ח ה"ב, ל"ח ע"א: אין סכין שמן של שביעית במרחץ אבל סך מבחוץ ונכנס.

ואין שום סתירה בין המקורות, כי למעשה היו סכים בין לפני הרחיצה בין לאחריה, וכן היה הסדר בבית מרחץ רומאי רגיל (עיין Pauly Wissowa ערך Bäder ובאנציקלופידיה בריטנניקה ערך Baths): א. חדר הפשט הבגדים (Spoliatorium). ב. חדר הסיכה (Unctuarium). ג. חדר הפושרים (Tepidarium). ד. חדר הרותחים (Calidarium). והמדייק ברחיצתו היה נכנס לחדר הפושרים היה מזיע שם, סך את עצמו, ואח"כ נכנס לרחיצה ממש, ואחרי הרחיצה היה מגרד, מתעמל וסך עוד הפעם, כמעט אותו הסדר שבד"א רבה ובברייתא בקידושין כ"ב ב'. והסיכה

הראשונה היתה במקום בורית והרומאים העשירים כמעט שלא השתמשו כלל בבורית, אלא רק בשמן במקומו (עיין באנציקלופידיה הנ"ל).

והנה ממש אותו הסדר של הרחיצה אנו מוצאים גם במקורות שלנו. ולא עוד אלא עובדא זאת שהיו סכים פעם בחדר הסיכה ופעם בחדר הפושרים (אשונא) גרמה להחלפת שני החדרים במקורות שלנו. עיין ירוש' כלאים פ"ט ה"ד, ל"ב ע"ב: מן ההיא שעתא מסר ליה שני תלמידין דיהלכון עימיה בגין סכנתא. אבל בב"ר פל"ג-ג (תיאודור עמ' 307): כיון דשמע כן מסר ליה תרי תלמידין והוו עלין עימיה לאשונה וכו'. ואשונא זאת אינה אחרת אלא חדר הזיעה (עיין יסטרוב ערך אשונא) ושם היו מחממים גם את השמן לסיכה, עיין ירוש' שביעית פ"ח ה"ב, ל"ח ע"א: ר' חזקיה על מסחי יהב צלוחיתא לזוסימי אורירא (כ"ה בכי"ר—olearius) א"ל אעלליה לי לאשונא וכו'. והנה נדמה ברור שיש כאן שינוי מסורת בין המדרש והירושלמי, אבל באמת יש כאן ט"ס בירושלמי, ואין בין שני המקורות ולא כלום.

כי בירושלמי כתובות פי"ב ה"ג, ל"ה ע"א גורס: מסר ליה תרין תלמידין די יהלכון עימיה גו סכנתא, ואין לזה שום מובן. אבל בכי"ל שם: לנכון: די יהלכון עימיה גו ס כ ו ת א. (והמדפיס טעה מפני שה"ו" נארך קצת למטה ודומה ל"נ", אבל זו היא "ו" ברורה), וסכותא זו אינה אחרת אלא חדר הסיכה (Unctuarium), וזה מתאים לאשונא (שגם שם היו סכים, עיין לעיל) שבמדרש.

ומעניין שמפני חסרון הידיעה הזאת שיבשו גם את הספרים בבבלי. שבת מ"א א': רחץ ולא סך דומה למים ע"ג חבית, אבל הראשונים גרסו כאן: רחץ ולא סך ת ח ל ה (עיין דק"ס) דומה למים ע"ג חבית, וזו היא בלי שום ספק הגירסא הנכונה, ורק על פיה מובן המשל. והספרים שלנו הוגהו מחמת קושיית התוספות ד"ה רחץ. אבל רש"י בוודאי גרס כגירסת כל הראשונים: תחילה, שהרי הוא ידע שהיו סכים גם לפני הרחיצה, עיין פירש"י שם מ' ב' ד"ה ובקשתי: "לסוך הימנו ק ו ד ם הרחיצה".

מעתה מובנים דברי הירושלמי בשבת כפשוטם שהמחלוקת בין ר' דרוסי ור' לעזר היא מה היתה התחלת המרחץ של ריב"ל: לפי ר' דרוסי כבר סך את עצמו (לפני הרחיצה) ולפי ר' אלעזר רק פשט את בגדיו ולא הספיק עוד לסוך.

ב. הסיבה השנייה שהזכרתי היא ג"כ אחת מן החמורות, ואין להסירה אלא לאט, לאט ובמשך זמן רב. ובעיקר יש לשים לב לאותן המלים שיש להן מובן אחר ממה שאנו רגילים בו, ורק אחרי ההשוואות בין סוגיות הירושלמי עצמו ובין הירושלמי והמדרשים הארצישראליים נוכל לעמוד על פירושן האמיתי של המלים. וכבר דברתי על זה במקום אחר, ועיין גם מ"ש בתרביץ ש"ד ס"ד עמ' 378 ואילך. ואסתפק כאן בדוגמא אחת נוספת.

פיאה פ"א ה"א, ט"ו ע"ד (ובמקבילה): ר' יונתן ור' ינאי הוו יתיבין אתא חד בר נש ונשק ריגלוי דר' יונתן, אמר ליה ר' יניי מה טיבו הוא (כי"ר ומקבילה) שלים לך מן יומוי. ופירש בפ"מ: "מה הטובה שמשלם לך שעשית לו מימיו". (ועיין גם רי"ן אפשטיין בתרביץ ש"ג ס"ג עמ' 247 בהערה). ובנוסח ר"ש סירילאו שם, כנראה מוגה: מה טיבו הוית עביד ליה.

אבל גם כאן ברור שבא"י היה מובן אחר למלים "שלים ל". ובאמת בפסיקתא דר"כ ריש פיסקא י', ע"ט ב': ר' אבהו אזל לקסרין, ואיזדמן גבי(ה) חד גברא

ואייתיב כלבא לגביה, א"ל כל הדין בזיונא אנא שלים לך. א"ל מרי טיבו סגי אנא שלים ליה וכו'. ואותו המעשה בירוש' תרומות פ"ח סה"ג (ד"ו סה"ז) מ"ו ע"א: חד בר נש זמין חד רבן ואייתיב כלבא לגביה. אמר ליה ביזיון אנא חייב לך? אמר ליה רבי טיבו אנא משלם ליה וכו'. ומזה אנו רואים ש"שלים לך" פירושו, חייב לך.

וכן בוי"ר פכ"ה-ה (קה"ר פ"ב-כ): אמר לאנתתיה כל הדין יקרא אנא שלים לך. כלומר כל הכבוד הזה אני חייב לך. וכן באיכה רבה פ"א הוצ' בובר כ"ו ע"א: א"ל כל הדא בישתא אנא שלים לך, ופירושו: כל הרעה הזאת אני חייב לך. ובדפוסים שם משובש מפני שלא הבינו את העניין, וכן פירושו גם בירושלמי שלפנינו: מה טיבו הוא שלים לך? כלומר איזו טובה הוא חייב לך?

צריך להוסיף כי ידיעת הארמית שדברו בגליל אינה מספיקה לבדה, כדי לדעת את פירוש כל המלים והצורות בירושלמי, שהרי בתלמוד זה נשתקעו כמה סוגיות מישיבות הדרום, חוף הים ועוד, ולפעמים בלשונן ממש. וכבר הוכחתי בראיות ברורות את שינוי הלשון והסיגנון של מסכת נזיקין הירושלמית. (תלמודה של קיסרין עמ' 1 ואילך). אוסיף כאן דוגמא אופינית.

ב"מ רפ"ו, י' ע"ד: איתי אתון עבדין עמי וכו' איתיי אתון עבדין עם חביריכון וכו'. והנה צורה זו של קריאה "איתיי אתון" אינו בשום מקום אחר בירושלמי, ובוודאי יסודה באיזה דיאליקט מקומי.

והנה באמת ראיתי בב"ר פע"ט-ז, בהוצ' תיאודור עמ' 946 (בדפוס גירסא אחרת): דילמא ר' חייה רבה ור' שמעון בן חלפותא שכחון מילין מן הדין תרגומה ואתון להדא אגדה דערבייה (עיין מ"ש על מקום זה הר"ש קליין ב"ציון" ד' עמ' 41 ואילך) למלפינה מן תמן, שמע קליה... אתייה אתון סחייה... אתייה אתון מעוררה למבניך, אתייה אתון מעוררה לליויתיך וכו'. הרי לפניך, שכן דברו באמת במקום ידוע בא"י.

וכן בברכות פ"ב, ד' ע"ג: וכד הוה נפיק מסחי הוו יהבין לה. וכד הוה מייתן לי ליה הוה אמר דא מילתא וכו', והלשון משובשת והנכון הוא בכי"ר: כד הווה נפיק מסחי הוון יהבין לילה. וכד הוון מתעני למתין לילה הוה אמר דא מלתא וכו', ובירוש' הוצ' לונץ ציין מכי"ר רק את "לילה" השני וכתב שם: טעות המעתיק וצ"ל להו (ו) ליה. אבל ברור שאין להגיה בכי"ר (אפילו ע"פ לשון הירושלמי: לון ליה). שכן הוא גם בפסיקתא רבתי פכ"ב דפוס פראג מ' ע"ד: כיון דהוה סליק מיסחי הוי יהבין לילה וכיון דהוי מעניי מן למיתן לילה הוה אמר וכו', ורמא"ש בהוצאתו קי"ב ע"א לא העתיק כהוגן.

וכן בדמאי פ"ז ה"א, כ"ו ע"א: ושלח לזבדי בן לוי דיתקן לילא. ובכי"ר שם: ושלח לזבדיי בר לוי דיתקין לילה. ובוודאי דברו כן באילו מקומות בא"י.

עובדא זו שלעתים רחוקות באות בירושלמי מלים וביטויים שלא מן הגליל היא חשובה מאד. עובדא זו מלמדת אותנו שאין למהר ולהחליט כי מלה זו או אחרת אינה ע"פ סיגנון הירושלמי וע"כ היא צריכה מחיקה, כמו שעושים אחדים מחכמי זמננו. השימוש בשיטה זו מחייבת זהירות גדולה מאד, שהרי יש בירושלמי כמה מלים וביטויים שנמצאים בו רק פעם אחת (ἅπαξ λεγόμενα), ולא עוד אלא שכמה פעמים נשמטה מלה יחידה זו בהוצאות שלנו והיא נשתמרה אצל הראשונים.

עיין גיטין פ"ה ה"ח, מ"ז ע"ב: קופץ ונקפץ שוכר ומשתכר. אבל בעיטור ח"א כתיבת גיטין ושטרות ח"א, ד"ו י"ו ע"ב (הוצ' ר' מאיר יונה כ"ט ע"ג): ירושלמי קופץ ונקפץ. שוור ומשתוור. ולפי זה צריכים לגרוס גם בירושלמי שלפנינו: שובר ומשתבר, והיא היא. ונדמה לי שאין לפנינו מלה זו במקום אחר בירושלמי.

וכן מעתיק הר"ן בפסחים פ"א סוף סי' תרפ"ח (מירוש' שם פ"א ה"א כ"ז סע"א): מילהון דרבנן אמרו ש ר ג א לא כמה דמנהר בליליא מנהר ביממא. והמלה "שרגא" איננה במקום אחר בירושלמי.

ונמצאת לומד שאין להמנע מלקבל גירסא חדשה בירושלמי, אם תוכן הסוגיא דורש זה, ואע"פ שהגירסא מכניסה מלה שאיננה במקום אחר בירושלמי.

יתר על כן, אפילו במקום שאנו מוצאים גירסאות שונות במלים וביטויים בודדים אין להחליט שאחת מהן בוודאי משובשת, אלא לפעמים מותר להניח ששתיהן אמיתיות; כי באותו זמן ששפת הירושלמי היתה חיה בא"י, יכול היה הסופר לתקן את המלה הספרותית לביטוי העממי השגור בפיו או להפך החזיר מלה מסורסת עממית ליושנה, ואפשר גם להניח שסופרי הדרום כתבו מלים בודדות כפי שהם בטאו אותן במקומם, וכן עשו שאר הסופרים לפי מקומם. ביחוד אין להגיה את חילוף האותיות בתיבה, שכן הוא דרכו של העם להחליף את סדר האותיות. עיין ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב, כ"ט ע"ב: המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו. לא א ס ח י ן אוכלוסייא דתלמידייא דהוון תמן. ויסטרוב בערך חסן מגיה כאן: אחסין במקום אסחין. אבל המלונים שלנו לא ידעו כי מלה זאת נמצאת עוד פעם בספרותנו. עיין שה"ש רבה ספ"א: ששים רבוא דקני לא מ ט ח נ א להון. אבל בדפוס ראשון לנכון: לא מ ס ח נ ה להון. והנה באמת בגליל אמרו סחן במקום חסן (במובן להחזיק), עיין שולטעס בליכסיקון הסורי פלשתיני שלו ערך סוחן, וכן בשומרונית: סחן, אסחנתא במקום חסן, אחסנתא. ועיין בקטע של הירושלמי שפירסם ד"ר פריימן בתרביץ ש"ו ס"א עמ' 62: ואפי' נתלכלכו כליו וכו', אבל בכ"י היה כתוב מקודם: נתכלכלו כליו והוגה: נתלכלכו, עיין בהערה 11 שם. ועיין מ"ש ידידי ח. ילון בתרביץ ש"ג ס"א עמ' 103 ובהערה 31 שם. ועיין ג"כ מ"ש להלן עמ' 438. ואע"פ שמטתיסיס רגיל גם בעברית ובכל הלשונות, העירותי על זה מפני שראיתי רבים וטובים טועים בזה ומגיהים שלא לצורך.

ג. סיבה ג' היא חשובה מאד, ומן הראוי הוא להקדיש לשאלת משנת הירושלמי ספר מיוחד, כי שאלה זו היא מסובכת מאד וצריך לבררה מכמה צדדים. אבל ביחוד הוא מתפקידו של מפרש הירושלמי לברר את גירסת המשנה ופירושה מתוך סוגיית הירושלמי עצמה, ומתוך דברי האמוראים הארצישראליים שבבבלי. עיין לדוגמא מ"ש להלן עירובין עמ' 284 ואילך ועוד בכמה מקומות בספרי זה, לפעמים גם שתיקת הירושלמי וחוסר פירושו מלמדים אותנו הרבה. עיין ספרי כי תצא פי' רכ"ה ובהערת רמא"ש הערה ב' ובמבואו שם פ"ב עמ' 6-5.

ולא עוד אלא שכמה משניות קשות אנו יכולים להבין רק ע"י הירושלמי. עיין מכות פ"א מ"ח: מה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטילה, אף שלשה נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטילה וכו' רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בזמן ש ה ת ר ו בהן אבל בזמן שלא התרו בהן מה

יעשו שני אחין שראו באחד שהרג את הנפש. ופירש"י שהעדים התרו בעוברי עבירה. וכבר תמהו הראשונים על פירוש זה. עיין ריטב"א שם ד"ה אימתי וד"ה למחזי מ"ש בשם הר"ח.

אבל ברור שהירושלמי פירש את המשנה באופן פשוט. עיין ירוש' כתובות פ"ד ה"ד, כ"ח ע"ג: אמר ר' מנא וכו' כמאן דמר עדים זוממין צריכין התרייה. וזו היא עדות מפורשת על זה שהיתה ידועה להם שיטה הסוברת כי עדים צריכים התראה. ואפשר להניח שלמעשה התרו לפעמים בעדים אלא שהיתה מחלוקת אם אפשר לענוש את העדים אם לא התרו בהם. והתרייה זו שהתרו בעדים היא שצירפה את העדים ואת העדויות. וכן הוא מפורש בירוש' ב"ק פ"ז ה"ד, ה' ע"ד (ובמקבילה): אמר ר' יוסי במה דברים אמורים בשתי עדויות ובשתי התריות אבל בעדות אחת ובהתרייה אחת כל עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. והפירוש הוא פשוט אם התרו בעדים התרייה אחת לשתי עדויות אז הן נחשבות לאחת ואם התרו בהם שתי התריות הן נחשבות לשתים. והמפרשים נדחקו שם מאד, וכן בירוש' מכות פ"א הי"ו, ל"א ע"ב: מאן דאמר יאות אמר ר' לעזר נעשית כעידות אחת ובהתרייה אחת וכל עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. והפירוש הוא כמו שפירשנו.

ובזה יתבאר גם מקום קשה בירוש' ב"ק פ"ז ה"ד, ה' ע"ד (ובמקבילה): אמר ר' זעירא הדא אמרה עד זומם אין נפסל בבית דין אלא מעצמו נפסל. פתר לה בהתרייה. והנה המלים "פתר לה בהתרייה" הן סתומות מאד, והמפרשים נדחקו לפרשן, אבל לפי דברינו לעיל הפירוש הוא פשוט: פתר לה בהתרייה, כלומר שהתרו בעדים וההתרייה צירפה את שתי העדויות לאחת, ואם בטלה אחת מהן בטלה כולה, והמשך הפירוש בסוגייא שם הוא כמו שפירש בנוע"י. והירושלמי כאן יכול לסבור שעדים זוממין נעשים גם בלי התרייה, אבל אם התרו בעדים מועילה ההתראה לצרף את העדויות, וע"כ אמר הירוש' "פתר לה" שבמקרה התרו בעדים והועילה ההתרייה לצרף את שתי העדויות.

וכן הפירוש גם במשנה שלנו: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בזמן שהתרו בהן, כלומר, בזמן שהתרו בעדים שלא יעידו שקר, ואז ההתרייה מצרפת את כל העדים שהותרו, אבל בזמן שלא התרו בהן מה יעשו שני אחין וכו', ועוד נייחד את הדיבור על זה אי"ה במבוא הירושלמי שלי.

ד. המפרשים האחרונים לא השתמשו בכ"י הירושלמי לא מפני רשלנות או מפני שזילזלו בחשיבות כתה"י, אלא פשוט מפני שבזמנם לא היו ידועים כת"י הירושלמי. לא כן זמננו אנו, אנו חיים בתקופה של תגליות, ובזמננו נתגלו כמה כת"י של חלקים מהירושלמי. החשובים ביותר הם בלי שום ספק הקטעים מן הגניזה שנתפרסמו ע"י הרב הגאון ר' לוי גינצבורג (נויארק תרס"ט) בשם "שרידי הירושלמי". כי הירושלמי דפוס ווינציאה שלפנינו אינו מעור אחד ולא נדפס מכ"י אחד אלא הוא מעובד ע"פ ארבעה כת"י שונים והוגה ולוטש הרבה ע"פ הטעם של המדפיסים (עיין בהערת המדפיסים בירוש' דפוס ווינציאה), ומשום כך ניטשטשה צורתו העיקרית והמקורית. ובשרידים הנ"ל נתגלתה לנו בפעם הראשונה צורתו האמיתית של הירושלמי. שרידים אלו נמצאו במצרים שכנתה הקרובה של א"י ומרובות בהם הגרסאות הישרות

והנכונות. עיין לדוגמא להלן עמ' 83, 85, 87 ועוד בכמה וכמה מקומות בספר זה. קטעים נוספים מן הגניזה נתפרסמו ע"י גינצבורג בגנזי שכטר ח"א עמ' 432—448, וכמו כן נתפרסמו שם על ידו בעמ' 429—390 "קצור אגדות הירושלמי". גם ריי"ן אפשטיין פירסם אילו קטעים מן הגניזה בתרביץ ש"ג, ס"ב וס"ג.

חשוב מאד הוא גם כי"ר על סדר זרעים (חוץ מבכורים) ומסכת סוטה. כ"י זה אמנם מלא שיבושים כרמון, אבל אע"פ כן מכיל כמה גירסאות נפלאות. עיין מ"ש ב"על הירושלמי" עמ' 53, את שינויי הנוסחאות של כי"ר לסדר זרעים פרסם גינצבורג בנוספתות לשרידים שלו. וגם לונץ ציין את שינויי הנוסחאות מכ"י זה בהוצאת הירושלמי שלו. מסכתות ברכות—כלאים. ושינויי הנוסחאות העיקריים למסכת סוטה נלקטו על ידי ופרסמתים ב"על הירושלמי" עמ' 84—55.

בזמן האחרון גילה ד"ר א. ח. פריימן קטע קטן מירוש' ב"ק בספרית הווטיקנה ברומי (אין לקטע שום יחס לכי"ר הנ"ל) ופירסם אותו בתרביץ ש"ו ס"א. אפילו בקטע קטן זה נמצאות כמה נוסחאות טובות ומאירות עינים. דוגמה לזה תשמש הערתו של העורך ריי"ן אפשטיין (שם עמ' 64).

גם בירוש' כ"י סיריליאו נמצאות כמה נוסחאות טובות וישרות. (מסכת ברכות ופיאה נספחו עכשיו לירוש' הוצ' ראם. ובשנת תרצ"ד הופיעה בירושלים גם מסכת תרומות). אבל הצורה האמיתית של הירושלמי עוברה בהרבה ע"י כ"י סיריליאו, כי הוא תקן ועבד לפעמים את העניין והלשון ע"פ הבבלי וראשונים. ולפיכך צריכה השימוש בגירסתו זהירות מרובה. אבל לפעמים הוא מעיר בפירוש שכן מצא בנוסחאות דווקניות, ואז כמובן, אין לפקפק באמיתיות דבריו. ועל כל זה עוד אייחד את הדבור בע"ה במבוא הירושלמי שלי.

כ"י ליידן.

כ"י זה נכתב ע"י ר' יחיאל בר' יקותיאל הרופא (בעל ספר מעלות המדות) בשנת מ"ט לאלף הששי כמו שהוא בעצמו כותב בסוף סדר מועד: אני יחיאל בירי בנימין הרופא נבתוי"א כתבתי זה הספר ירושלמי מסדר זרעים ומסדר מועד וכו' ונשלם בי"ב ימים לחודש שבת שלשנת חמשת אלפים וארבעים (מלה זו נמחקה בכ"י ע"י קוים למעלה) ותשעה וארבעים לבריאת עולם. עיין מבוא הירושלמי לרז"ף קמ"א ב'. (וצריך לתקן אצלו: ואל יתלה כולם עלי, במקום: כולם בי. וכן צריך לתקן: וינקיני משגיאותיי, במקום: משגיאות). ואותם הדברים בערך כתב גם בסוף סדר נזיקין, אך במקום מסדר זרעים ומסדר מועד כתב: מסדר נשים וסדר ישועות (אצל פרנקל בטעות: ומס' נזיקין) וחותם: ונשלם בכ"ה ימים לחודש אדר הראשון שלשנת חמשת אלפים ותשעה וארבעים לבריאת עולם. כלומר, סדר נשים ונזיקין נכתב על ידו בפחות מחודש וחצי! ואין להתפלא איפוא על ההשמטות והדילוגים המצויים בו.

מכ"י זה נדפס הירושלמי ד"ו, כפי שהוכיחו כבר החכמים, עיין דבריהם אצל ריי"ן אפשטין בתרביץ ש"ה ס"ד עמ' 257 הערה 1. והנה דבר זה יוצא ברור גם מירוש' סוף מכות שכתוב שם ע"י הסופר: לא מ צ א ת י גמרא ירושלמית בפרק הזה. והמגיה תיקן: "מצאנו" במקום: מצאתי. ותיקון זה של

המגיה יכול להיות אך ורק בשביל הדפוס, וכן בירושלמי ריש ב"מ הקיפו את המלה "שנים" בעגול, כדי להדפיס אותה באופן מיוחד.

והנה צדק הרז"ף שחשב שערכו של כי"ל אינו כ"כ גדול, כי ברור, לדעתי, שאפילו כ"י משובש של כל הירושלמי היה מכיל בתוכו אלפים גירסאות טובות (עיין בהקדמתי לכי"ר מסכת סוטה "על הירושלמי" עמ' 53), בו בזמן שבכי"ל נמצאות נוסחאות טובות במספר הרבה יותר קטן, אבל אין לזלזל לגמרי באותן הנוסחאות הטובות שנשארו לנו בכי"ל, כמו שנראה להלן.

והנה בשנת תרס"ט פירסם ר' בר רטנר בספרו אהצו"י כמה וכמה שינויי נוסחאות מכי"ל (שהועתקו בשבילו ע"י הרה"ח ר"ש זעליגמן מאמסטרדם), אלא שהוא לא פירש אותם, ומשם אנו רואים עד כמה עובד ותוקן נוסח גוף הכ"י ע"י המגיה, עיין הציונים להלן, אבל מי שידון ממסכת פסחים על שאר המסכתות אינו אלא טועה ומטעה, כי מסכת זו היא יוצאת מן הכלל במובן השינויים הגדולים בין הדפוס וכי"ל, ובדרך כלל, עלי להדגיש כי התיקונים בכי"ל אינם במספר שוה בכל המסכתות, כן, לדוגמא, מועטים מאד התיקונים בכל סדר נזיקין, והכ"י הוא כמעט שוה לדפוס בסדר זה, וגם בסדר אחד אין מספר השינויים שוה (באופן יחסי) בכל מסכת ומסכת לחוד.

כדי שהקורא יקבל מושג מהמספר היחסי של הנוסחאות הטובות בכי"ל אציין כאן את רוב הנוסחאות הטובות שהעירותי עליהם להלן בפנים הספר, עיין בעמודים 12, 15, 32, 61, 110, 130, 131, 158, 170, 173, 181, 185, 199, 211, 212, 218, 220, 230, 239 (בהערה 1), 242, 254, 262, 276, 285, 287, 297, 312, 322, 350, 371, 373, 377, 402 (פעמיים), 404, 405, 406, 425, 447, 449, 451, 453, 455 (כל העמוד), 460, 461, 462, 465, 479, 485, 489, 505 (פעמיים), 510 (כל העניין), 519, 520, 521.

והנה עכשיו נתפרסם מאמר חשוב על כי"ל מרי"ן אפשטיין בתרביץ שנה ה' עמ' 257 ואילך ושנה ו' עמ' 58 ואילך. החלק הראשון של המאמר הופיע בשעת הדפסת ספרי (והשתמשתי בו במסכת פסחים בהזכרת שמו) והחלק השני הופיע אחרי שנגמר כל ספרי בדפוס ולצערי לא יכולתי להשתמש בו כלל.

למטרה הכללית של ספרי חושבני לתת לקורא סקירה קצרה וכללית על הכ"י, ואציע כאן דוגמאות שאפשטין לא הספיק עדיין להעיר עליהן.

מחיקות.

המגיה מחק מה שלא הבין, ירוש' קידושין פ"א ה"ז ס"א ע"א: איזהו מורא לא יושב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותת את דבריו ולא סותר את דבריו וכו', והמגיה מחק את המלים "ולא סותת את דבריו", וכן שם ס"א ע"ב: ולא סותת את דבריו ולא סותר את דבריו, וגם כאן מחק המגיה את המלים הנ"ל, אבל גם בפיאה פ"א, ט"ו סע"ג (בכי"ר): לא יושב במקומו ולא סותת את דבריו ולא מכריעו, וכן נמצאת גירסא זו גם במדרש הגדול ויקרא עמ' 472 שו' 9, שם עמ' 499 שו' 20, וכן בד"א זוטא הוצ' היגר צד 90: ולא סותר את דבריו ולא סותת את דבריו, וכבר העירותי ע"ז בגנזי קדם ס"ה עמ' 189 עיי"ש.

ועיין להלן עמ׳ 262 ותמצא דוגמא יפה לזה. ועיין לקמן עמ׳ 322, 402 ועוד בכ״מ.

המגיה מחק את המלים הכפולות, וכמה פעמים טעה בזה, תענית פ״ד ה״ה (ד״ו ה״ח), ס״ח ע״ג: יען אשר אמרה צור על ירושלם האח. מהו האח וח. וגררו את המלה ״וח״, מפני שלא הבינו אותה. עיין מ״ש ע״ז להלן עמ׳ 83, ועיין מחיקות ממין זה להלן עמ׳ 148, 368, 447 ועוד.

הוספות.

המגיה הוסיף כמה פעמים (מכ״י אחר?) וע״י זה שיבש את כל העניין. מגילה פ״א ה״י, ע״ב ע״א: אילו נאמר משיח ולא נאמר כהן הייתי אומ׳ זה המלך אין תימר כבר קדמה פרשת המלך וכו׳, והמגיה הוסיף בגליון: לעולם על העלם דבר מביא פר ועל שגגת מעש׳ מביא שעיר הוי צורך הוא שיאמר כהן. או אלו נאמר כהן ולא נאמר משיח היתי אומר. וע״י גליון זה נשחתה כל הסוגיא. וכן מחק כל זה בק״ע מדעתו, והוא העיר שכן הוא בהוריות, אבל בהוריות בירושלמי ובהוצ׳ שבבבלי גורס כמו בדפוס.

קידושין פ״א סה״א, נ״ט ע״א: פשיטא שהיא יוצאה בגט מיהא דא׳ ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן תירג׳ עקילס הגר וכו׳, והמגיה הוסיף בגליון: ר׳ חיא בשם ר׳ יוחנן מי שחציו עבד וחציו בן חורין וקידש אשה אין חוששי׳ לקידושיו ודכוותה גירש אין חוששין לגירושין פשיטא שהיא יוצאה בגט מיהא דאמר. וכל זה היא כפילות מוטעית מלמעלה בסמוך שם. ועיין גם להלן עמ׳ 402, 405.

תקונים גדולים.

המגיה מחק מלים שלימות והשלים אחרות במקומן. יומא פ״ג סה״ח, מ״א ע״א: תני בשם ר׳ ליעזר נחושתן היה קרונתיון יפה משל זהב. ומחק המגיה את המלה ״קרונתיון״ והשלים בגליון: מצהיב ויותר. אבל כגירסת כי״ל כ״ה ממש דברי יוסיפוס (במלחמות 3. 5. V.) שאמר על שער זה שהיה: ״מנחושת קורינתי ועלה בהרבה בערכו על [השערים] המכוסים בכסף וזהב״[1].

וכן הוא גם בתוספתא יומא פ״ב ה״ד ובבבלי שם ל״ח א׳, עיי״ש הלשון.

סוכה פ״ג ה״ג, נ״ג ע״ג: תני כמין מגל פסולה. כמין מסר פסולה. ונמחק ״פסולה״ ובין השורות הושלם: כשירה. אבל גירסת כי״ל היא הנכונה, כמו שיוצא מן הבבלי שם ל״ד א׳ ומהתוספתא שם פ״ב ה״ז.

מגילה פ״א רהי״א (ד״ו רהי״ג), ע״ב ע״ב: הכל קרב בבמה וכו׳ תמימין ובעלי מומין וכו׳ תמימין ובעלי מומין מניין. אמר ר׳ יסא פשט ר׳ לעזר לחברייא מכל החי מכל בשר שיהו שלימים באיבריהן. (כלומר, רק מחוסר אבר פסול אבל לא בעל מום), ונגררו ה״ווים״ (מהמלה ״ובעלי״) ובין השורות הושלם: אבל לא. והשלמה זו קילקול הוא, כי גירסת כי״ל היא הנכונה, עיין פ״מ ומה״פ.

חגיגה פ״ב ה״א, ע״ז ע״א: אין אדם רשאי לומ׳ דבר בנגע צרעת אלא אם כן ראה או שימש. והמגיה תיקן את ה״ע״ (של בנגע) ל״ד״ ומחק את המלה

---

[1]) *Κορινθίου χαλκοῦ, πολὺ τῇ τιμῇ τὰς καταργύρους καὶ περιχρύσους ὑπεράγουσα.*

"צרעת" והשלים בין השורות: רבו. אבל כגירסת כי"ל כ"ה גם בפירוש הראב"ד לספרא סוף נגעים. ע"ד ע"ד: להורות מלמד שאינו רואה את הנגעים עד שיורנו וכן גרסינן בחגיגה ירושלמי פר' אין דורשין אמר רב אין אדם רשאי לומר דבר בנגע הצרעת אלא אם כן ראה או שימש. ועיין רטנר חגיגה עמ' 62.

קידושין פ"א ה"א. נ"ח ע"ג: גוים... מהו שיהא להם גירושין... או שאין להן גירושין או ששניהן מגרשין זה את זה. ר' יוחנן אמ' דיופרין. כלומר. ר' יוחנן אמר שהיא נותנת לו כתובה כפולה. וכן מפורש בב"ר פי"ח־ה: אמר ר' יוחנן אשתו מגרשתו ונותנת לו דיופרין (כ"ה בכ"י פריס אצל תיאודור עמ' 166). אבל המגיה מחק את המלה "אמ'" ותיקן דיופרין ל"דצפרין", ויצא: ר' יוחנן דצפרין. והמפרשים המשיכו זה למטה. ובתרביץ ש"ב ס"ב עמ' 239 תקנתי כן מדעתי (ע"פ הב"ר). עיי"ש.

תיקוני מלים בודדות.

יומא פ"ג ה"ב. מ' ע"ב: ומסיכה לא שעה קלה היא. שנייא היא מסיכה שעשו אותה כהפלגי. ותוקן "סמיכה" במקום "מסיכה". ואין לתיקון זה שחר. והק"ע החזיר את הגירסא האמיתית מסברתו הישרה.

תענית פ"ד ה"ה (ד"ו ה"ח). ס"ח ע"ד (בדפוס): וכתיב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. ר' זכריה חתניה דר' לוי לאילין טלייא דמיתפניי מן סיפרא ונפקון לון ב כ פ ר י י. והנה גירסא זו בלתי אפשרית כי היה צריך לומר: ונפקין לון בכופרנייא. ולא בכפריי! אבל בכי"ל: ונפקון לון פריי (ובין השורות הושלם: "בכ" !). כלומר. הם נסעו מהר סיני דרך שלשת ימים (במהירות התרחקו ממקום נתינת התורה). כילדים אלו שמתפנים מבית הספר ויוצאים כשהם רצים. וכן מפורש במדרש שהביאו התוספות בשבת קט"ז א' ד"ה פורענות: כדאמר במדרש ילמדנו ויסעו. שנסעו מהר סיני דרך שלשת ימים כתינוק היוצא מבית הספר ש ב ו ר ח לו והולך לו. כך היו בורחין. מהר סיני דרך שלשת ימים וכו'. ועיין בציון ירושלים כאן.

שם ס"ט ע"ב (בדפוס): שמונים אלף פירחי כהונה ברחו לתוך חיילותיו של נבוכד נצר והלכו להן אצל ישמעאלים. וזה אינו מובן. איך הלכו אצל ישמעאלים אם הם ברחו לתוך החיילות של נבוכדנצר. אבל בכי"ל: שמונים אלף פירחי כהונה ב ק ע ו לתוך חיילותיו של נבוכד נצר וכו'. והאותיות "קע" תוקנו ל"רח". וכגירסת כי"ל כ"ה גם במדרש איכה פ"ב. הוצ' בובר עמ' 108.

מגילה פ"א סה"ד (ד"ו רה"ז). ע' ע"ד: תני במקום שמסכנין קורין אותה בארבעה עשר. ר' יוסה בעי אם במקום שמסכנין וכו'. ותוקן "שנכנסין" במקום "שמסכנין". אבל כגירסת כי"ל כ"ה אצל הראשונים. עיין רטנר שם עמ' 18.

חגיגה ספ"ב. ע"ח ע"ג: דתנינן תמן אפילו מובל ואפילו כפות הכל טמא. ותוקן: אפילו מאכל ואפילו כסות וכו'. וכגירסת כי"ל כ"ה במשנת טהרות פ"ז מ"ה ואצל הראשונים. עיין רטנר חגיגה עמ' 70.

יבמות פט"ו סה"ג. ט"ו ע"א: קמה ע ו ב ר ת (ותוקן: עומדת) להיקצר וגפנים עוברות (ותוקן עומדות) להיבצר מטלטלין הן... לא מסתברא מיעבדינין כקמה ע ו ב ר ת (ולא תוקן!) להיקצר וגפנים עוברות (ולא תוקן!) להיבצר. וגירסת

כי"ל היא הנכונה וסיגנון זה מצוי בתלמוד, וכ"ה בסורית במובן עתיד, עיין שולטעס לקסיקון סורית פלשתינאית סוף ערך עבר (הראשון).

תיקוני אותיות בודדות.

סוכה פ"ד ה"ג, נ"ד ע"ג (בדפוס): אמר ר' אבהו לך לישועתה לנו לך יודייה, ואין לזה שום מובן, אבל בכי"ל: לך וודאה, ונגררת חלק ה"ו" (הראשונה) ויצא יו"ד, וגירסת כי"ל היא בוודאי הנכונה, ופירושה מלשון המסורת שקוראים לתיבה מלאה ה' בסוף התיבה – וודאית (עיין רטנר), כפי שהגיהו ופירשו החכמים מדעתם, וכן מפורש במדרש תילים פ"פ—ג: אמר ר' חלקיה בשם ר' אבהו ולכה מ ל א הוא שכל הישועה שלך היא, ועיין וי"ר פ"ט—ג, ורטנר מציין לשמות רבה פ"ג—ג ולרד"ל שם, עיי"ש ברד"ל.

שם פ"ה ה"ו, נ"ו ע"ג (בדפוס): תקיעות היו מוסיפין לא היו מוסיפין תקיעות, ואין לזה שחר, אבל בכי"ל לנכון: ת ק ו ע ו ת היו מוסיפין וכו', ונגררה חלק מה"ו", ויצא: תקיעות, וכן תיקן ריי"ן אפשטיין מדעתו בתרביץ ש"א ס"ג עמ' 133, ופירש: תְּקוּעוֹת היו מוסיפין, וכדבריהם בבבלי שם נ"ה א': לומר שמרבה בתוקעין.

תענית פ"ד ה"ה (ד"ו ה"ח), ס"ח ע"ד: לקול המולה גדולה לקול המילה הגדולה שאמרתם וכו', ותוקן: לקול המולה גדולה שאמרתם, ותיקון זה שיבוש הוא וכגירסת כי"ל כ"ה גם בשריי"ר עמ' 184 שו' 8: לקול הַמְלָה הגדולה שאמרתם, וכן בבבלי סוטה ל"ה א': דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה.

ולפעמים נמצאת בכי"ל הגירסא הנכונה, בניגוד לכל הראשונים שמעתיקים גירסא משובשת, ובא המגיה ושיבש כגירסת הראשונים, מגילה פ"ב ה"ה (ד"ו ה"ד), ע"ג ע"ב (בדפוס): צריך לקרותה לפני נשים ולפני קטני, שאף אותם היו בספק, וכן מעתיקים כל הראשונים, עיין האריכות אצל רטנר עמ' 58—57, וכן מעתיק בריטב"א שבת כ"י ירושלים ל"ד ע"ב: וכן מוכח בירושלמי שאמרו שאף הם היו ב ס פ ק, אבל הגירסא הנכונה היא בכי"ל: שאף אותם היו ב מ ס פ ק, ונגררה ה"מ", ופירושו, שאף הם היו בסכנה, עיין ירוש' חלה פ"א ה"א, נ"ו ע"ג (ובמקבילה): למה אתם מכניסין עצמכם למספק הזה המרובה, ר"ה פ"ב ה"א, נ"ח רע"א: למה הכנסת עצמך למספק, וכן לשון זו בסוטה פ"ג ה"ה, י"ט ע"א, שם פ"ד ה"א, י"ט ע"ג, גיטין פ"ח ה"ח (ד"ו ה"י), מ"ט ע"ג.

טעיות הדפוס.

ביצה פ"ד ה"ג (ד"ו ה"ב), ס"ב ע"ג (בדפוס): אמר ליה מה בין הכא ומה בין הכא אמר ליה בן פיחה אחריהם, ועיין מפרשים שנדחקו בזה מאד, אבל בכי"ל: אמר ליה בן פיחה אחריהם אחריהם, וכן בשריי"ר 305 שו' 1: אחריהן אחריהן, ופירושו פשוט: אל תשאל שאלות: אחריהם אחריהם, אפילו אם הם טועים, עיין ירוש' הוריות פ"א ה"א, מ"ה ע"ד: אלא שהוא כטועה לומר התורה אמרה אחריהם אחר[יהם] ואם בטועה לומר התור' אמרה אחריהם אחריה', וכו', וכן בנדרים פ"ו ה"ח (ד"ו הי"ג), מ' ע"א: אול וקבל עליה גבי ר' יהודה בן בתירה לנציבין, אמר ליה אחריהם אחריהם, ועיין רטנר ביצה עמ' 33.

יבמות פ"י ה"ז (ד"ו הי"ד), י"א ע"ב (בדפוס): ואם לבנו ייעדנה, לבנו

הוא מייעדה אינו מייעדה לאחין אלא אם אמרת בבן וכו׳, והנה לד׳ מלים אחרונות אין שחר, ואינן גם במקבילה, אבל בכי״ל: לא אם אמרת בבן, ובצד ה״ל״ יש קו לסימן מחיקה (וכן יש קו על ה״ן״ לסימן שצריך למחק את ד׳ המלים), אלא שהקו הוא סמוך ל״ל״ והמדפיס קרא זה ״אל״ (אלא).

כתובות פי״ג ה״א, ל״ה ע״ד (בדפוס): מעשה בי ר׳ ישמעאל שפסק מזונות לאשה בשוקי בציפורי מה בשוקי שמע ר׳ ומר וכו׳, ואין למלים ״מה בשוקי״ שום מובן, אבל בכי״ל: מה בשוקי משוקי, וכבר פירש ריי״ן אפשטין בתרביץ ש״ה ס״ד עמ׳ 269 ש״שוקי״ כאן היא בית שקיא, עיי״ש הדוגמאות, והפירוש הוא שהירושלמי תמה וכי רבי פסק את המזונות בבית שקיאז ועל זה ענה: משוקי, כלומר, הוא פסק מזונות משדה בית שקיא.

קידושין פ״ג הי״ב (ד״ו הי״ד), ס״ד ע״ד (בדפוס): ברומשא סלק בעי מחתים אמר ליה לית הכא אמר ר׳ חייא בר בא אזל לצור וכו׳, ואין לזה שחר, אבל המגיה מחק את המלה ״אמ״ שבכי״ל, והשלים בין השורות: אתר, כלומר, לית הכא אתר, אין כאן מקום פנוי בשביל החתימה, כל הגליון כבר מחותם. ואח״כ מתחיל עניין אחר: ר׳ חייא בר בא אזל וכו׳.

ע״ז פ״ד ה״ה, מ״ד ע״א (בדפוס): בשמכרה לצורך נחלקו... אבל אם מכרה לצורך... מאי כדון בשמכרה לצורך נחלקו, בכי״ל כאן בכל מקום: לצורף (ולא: לצורך), וכן מעתיק גם בתוס׳ ריי״ד מהדו׳ קמא ע״ז נ״ג א׳, ילקוט המכירי ישעיה עמ׳ 69, ועיין בבלי שם נ״ג א׳.

גליונות בכי״ל.

בכי״ל נמצאים כמה גליונות בכי״ הסופר עצמו, בכי״ המגיה ובכי״ שלישי שלא נכנסו לדפוס.

תענית פ״ד ה״ב, ס״ח ע״א: והוינא עקים איסרטין מיעול מישאול בשלמיה דר׳ שמעון בן חלפותא בעין תינה לית אנא ידע, בגליון כתוב בכי״ הסופר בעצמו: נ״ל בגין, כלומר הוא מגיה בגין במקום ״בעין״, ותיקון זה שיבוש הוא.

כתובות פ״ה ה״ז (ד״ו ה״ח), ל׳ ע״ב: חד לארבע דאינון לעיי, בגליון כתוב בכי״ שלישי: פי׳ יגיעין עיף ויגע בתרגו׳ ירוש׳ לעיין ומשלהן, ואפשר שהסופר רשם זה בהזכרו בבבלי מו״ק ב׳ א׳.

שם פ״ו ה״ו, ל׳ ע״ד: ר׳ יסא איתפקד גביה מדל דיתמין, ובגליון כתוב בכי״ שלישי: כל הון ביתו תרגו׳ כוליה מדלא דבייתיה.

שם פי״א ה״ג, ל״ד ע״ב: אזלת ונסיבת לטסורא דקרתא, בגליון כתוב ע״י הסופר בעצמו: נ״ל לנטורא, (כלומר, הוא מתקן: לנטורא במקום: לטסורא).

נדרים פ״ד ה״ד, ל״ח סע״ג—רע״ד: אבל לא באמבטי קטנה דהוא מ פ ת ח ליה. כתוב בגליון ע״י הסופר עצמו: נ״ל מרתח.

שם: תני רוחץ עמו במרחץ קטנה די נסב אשונה, בגליון כתוב ע״י הסופר עצמו: נ״ל אֵישַׁתָּא.

נזיר פ״ז ה״ג, נ״ו ע״ג: אמר ר׳ יוחנן המת והנזיר תחת כרעי המטה וכו׳, בגליון כתוב ע״י הסופר עצמו: נ״א מעי, ועיי״ש שם בה״ד, נ״ו ע״ד כמה גליונות ומהם גם נכונים.

שם פ"ט ה"ג, נ"ז ע"ד: חמן תנינן ועושה פתח על חצר המערה וכו' בין השורות תלוי: ס"פ המוכר פירות.

קידושין פ"ד ה"א, ס"ו ע"ב (קרוטושין ס"ו ע"ג): תני ר' שמעון בן יוחי הכשר שבגוים הרוגי, וכתוב בגליון ע"י הסופר עצמו: בשעת מלחמה הרוג הכי איתה במס' סופרים, ונמחק הגליון.

ב"ק פ"ה ה"א, ד' ע"ד: דתני ר' אחא גמל האוחר בין הגמלים, ובגליון כתוב ע"י הסופר עצמו: נ"א החורר, ונמחק הגליון. וכנירסת "נ"א" כ"ה גם בכתובות פ"ב ה"א, כ"ו ע"א (בכי"ל): דתני ר' אחא גמל שהיה חורר בין הגמלים וכו' אותו שהיה חורר נשכו, ותוקן אוחר במקום "חורר".

סנהדרין פ"ב ה"א, י"ט ע"ד: אמ' ר' לעז' כהן גדול שחטא מלקין אותו, כתוב בגליון בכ"י שלישי: עיין בירוש' דר"פ בתרא דהוריות ובאגדת שמואל.

נדה ספ"ג, נ"א ע"א: הדא דבי גמליאל בי ר' ליאני בעא קומי ר' מנא, ובגליון כתוב ע"י הסופר עצמו: נ"ל חד, כלומר, שצ"ל: חד דבי גמליאל וכו', ותיקון נכון הוא.

הגליון החשוב ביותר הוא ביבמות פי"ג ה"ב, י"ג ע"ד: כְּוֹתִי פשיטא לך שהוא מביא, מהו שיעשה בהן שליח, וכתוב בגליון (בתוך עיגול): פי' כמו אכתי, ואע"פ שבעל הגליון לא כיוון לאמת, והנכון הוא כמו שפירשתי "בעל הירושלמי" עמ' 80 הערה 118, אבל יש לציין כי הוא כבר ידע שיש לפנינו מליצה מיוחדת, ולא כותי—שומרוני.

וכן ישנם עוד כמה וכמה נוסחאות חשובות ושינויים משובשים בכי"ל, ואעיר עליהם בהמשך פירושי, ומי שרוצה לראות בעליל את התיקונים בכי"ל יעיין להלן בעמ' 527 בצילום הכ"י ובהערות שם עמ' 526.

לבסוף יש לציין, כי במו"ק פ"ג ה"ז, פ"ג ע"ב, משו' 12 ואילך (איזהו תלמיד חכם חזקיה אמר וכו') עד פ"ג ע"ג שו' 11, מלמטה (עבור קומוי ואסמי עיינוי, אמר ליה) יש דף כפול בכ"י והוא נמחק בקוים לאורך כל הדף, וישנם שינויים קטנים בין שני הדפים.

וכן ישנו קטע מחוק (בקוים לאורכו) ביבמות פט"ז ה"ו, ט"ו ע"ד, ושם הנוסחא יותר מתוקנת: הדא אמרה עבר גוי כשר, נימר סימן [היה לו בו, לא כן תני אין סימנין] לגיטין וכו'. והמוקף חסר בדפוסים, אבל ישנו במקבילה בגיטין ובראשונים לבבלי גיטין כ"ו ב' ובאו"ז ח"א סי' תשל"ב.

הצורה הקדומה והמקורית של כתיב הירושלמי.

כבר ראינו שהסופרים ומגיהי הספרים תקנו את הנוסח מדעת ושלא מדעת, אפילו בדברים שמשנים את הענין, ומכל שכן שהרשו לעצמם לתקן את הכתיב העתיק והמקורי של הירושלמי [1]) לכתיב הרגיל אצלם, ומשום זה ניטשטשה

1) עלי להעיר שהביטוי כתיב הירושלמי אינו מדוייק כל צרכו, ויותר נכון הוא כתיב א"י, מצרים, תימן, בבל וכדומה, כי הסופרים שכתבו את הבבלי בא"י או במצרים הכניסו בו את הכתיב שלהם, וכן להפך (ועל זה בם"א).

אצלינו כל הצורה החיצונית של הנוסח, אבל נשתמרו עוד שרידים ממנו בכי״י ואצל הראשונים בדפוסים עתיקים.

כן לדוגמא מעיד לנו הרמב״ן בפירושו לתורה בראשית ל׳ סוף פסוק כ׳: ״ונהגו בירושלמי אביר בבי״ת במקום וי״ו שאינם מקפידים בכך״. ובהוצאות שלנו אין זה מצוי כלל! אבל כתיב זה נשתמר בכי״י ונשתבש בדפוס. עיין מ״ש להלן עמ׳ 221.

וכן מעיד לנו בעל מת״כ לבמדבר רבה פ״א—ח: ובירושלמי שכיח מאד להחליף נו״ן במ״ם, אדם אדן, רשות הרבים, רשות הרבין, חסידים חסידין וכן הרבה. והנה בהוצאות שלנו אין זה מצוי כ״כ הרבה, ועיין מאמרו של ד״ר ח. א. גינזברג במכתב חדשי כרך 77 עמ׳ 421 ואילך ובהוספות ח. ילון שם 429 שציין (בשם רייפמן) למתנ״כ הנ״ל. אבל ברור שבכי״י היו מצויים הרבה יותר נוני״ם במקום מימי״ם, כן למשל ידוע כבר שהצורה אדן שכיחה מאד בכי״י שבגניזה (לאו דווקא של הירושלמי!) ומקומות אחרים. וכן ״רשות הרבין״ — גם בשרי״ר עמ׳ 96 שו׳ 7. ובהוצאות שלנו תקנו הסופרים את הנוני״ם לממי״ם. כן לדוגמא ביבמות פ״ג ה״א, ד׳ ע״ג, בכי״ל: איני יודע ט ע ן (ותוקן: טעם) אחיות מה הן אמר ר׳ זעורא... איני יודע ט ע ן (ולא תוקן!) אחיות מה הן. ר׳ בא... טען (ותוקן: טעם) אחיות יבמות... בדא אמר ר׳ יוחנן איני יודע ט ע ן (ותוקן: טעם) אחיות יבמות וכו׳. וכן מעתיק הרמב״ן בתורת האדם עניין רחיצה (דפוס קושטא): ירושלמי בפרק היה קורא תני מקום שנהגו לרחוץ אחר המיטה מרחיצין ו ב ד ר ו ן מרחיצין. (בתורת האדם ד״ו כבר מתוקן: ובדרום). ולפנינו בירושלמי שם ה׳ ע״ב: ובדרום מרחיצין.

וכן מעיד לנו רב האי בתשה״ג אסף עמ׳ 210 שבני א״י קוראים לצופים צופית, ובהוצ׳ שלפנינו אין זכר מזה. וכבר העיר ריי״ן אפשטיין בחרביץ ש״ה ס״ד עמ׳ 386 שבירוש׳ ברכות פ״ט י״ד סע״ב הגירסא היא בכי״ר: מתניתה מן ה צ ו פ י ת ולפנים, וכן בכי״י אחד בתוספתא מגילה: הצופות עיי״ש. וכן העיר אפשטיין שם לנכון שבני א״י פירושו — הירושלמי, כלומר בירושלמי כותבים צופית במקום צופים [1].

אלו הן עדויות מפורשות על כתיב ידוע בירושלמי, אבל יש לנו כמה ראיות על כתיב אחר בירושלמי ממה שהוא עכשיו לפנינו.

כן, למשל, ברור לי שבירושלמי כתבו תמיד תלמיד חכמים במקום תלמיד חכם (על כתיב כזה בכי״י כבר העירו כמה חכמים. וכן הוא ע״פ רוב בכי״י תימן ובמה״ג. ועיין גם מס׳ דרך ארץ זעירא הוצ׳ היגר עמ׳ 88 ואילך) אבל בהוצ׳ שלנו אין זה בנמצא כלל, ולפי זכרוני המקום היחידי הוא רק בירוש׳ סוכה (רק בד״ו) פ״ב ה״ה, נ״ג ע״א: והלא אמרו אין שבחו של תלמיד חכמים... ולא ידעין אין משם שאין שבחו של תלמיד חכמים. ברם ברור שאמרו: תלמיד חכמים, שהרי כן אומר הירוש׳ בביצה פ״א ה״ז (ד״ו ה״ו), ס׳ ע״ג: אפילו תלמיד חכם

---

1) אין להתפלא אם אנו מוצאים כתיב זה גם בבבלי (עיין בהערה בעמ׳ כ״א). וכן באמת מעתיק מן הבבלי בראי״ה סוף ברכות (פקדת הלוים קפ״ז ע״א): מן ה צ ו פ ה ולפנים, ובחנם הגיה המו״ל.

אינו טועה בדבר הזה, ושאלה זאת (של רב חסדא הבבלי) אפשרית רק אם נאמר שהם אמרו: תלמיד חכמים (בהדגשה על "התלמיד"), וכ"ה באמת בכי"ל שם: אפילו תלמ' חכמ', וכן במו"ק פ"ג ה"ז, פ"ג ע"ב: כשם שקורעין על החכמים כך קורעין על תלמידיהן. איזה תלמיד חכם וכו', כלומר מי הן "התלמידיהן" (של החכמים), וכ"ה באמת בשרי"ר 202 שו' 13: איזהו תלמיד חכמין וכו', וכאן באה ההגדרה של "התלמיד חכם" המופתי. וכן בכתובות: *Μαθητὴς σοφῶν*. עיין ברלינר היהודים ברומא (גרמנית) ח"א עמ' 70.

וכן כתבו כמה פעמים בירושלמי יומדין (במלה אחת, כמו יומחרן, הרגיל בתרגומים). עיין ירוש' גיטין פ"ה ה"ה (ד"ו ה"ד) מ"ז ע"א: ר' יודן לא נחת לבית וועדא קם עם ר' מנא. אמ' ליה מה חדתין יימרון. אבל בכי"ל שם: יֵומְרון, וברור שצ"ל: מה חדתון יומדין, כלומר: מה חדשתם היום. ודבר זה מתאשר מסגנון דומה לזה בירוש' יומא פ"ג ה"ו, מ' ע"ג: ר' שמואל בר רב יצחק לא נחת לבית וועדא. קם עם ר' זעורא אמר ליה מה חדתון הוה לכון בבי מדרשא יומא דין. אבל בכי"ל: מה ח ד ת ו ן יומא דין, והשאר הושלם בגליון ע"י המגיה. וכן הכתיב יומדין, גם בשרי"ר עמ' 149 שו' 3.

וכן רגיל בירושלמי הכתיב קראוי, שנאוי, מצאוי וכו', אלא שנשתבש אצלינו. סוכה פ"א סה"ו, נ"ב ע"ב: מיכן שהדופן קרוי סכך. ובכי"ל: שהדופן הראוי סכך, ובגליון שם: קראוי, ובפנים הוגה קרוי. וכן במו"ק פ"א ה"ב, פ' ע"ב: כן ר' אלעזר בן עזריה אמר אין זבל מצוי, אבל בכי"ל: מצאוי, ולפעמים חוסר הידיעה של כתיב זה גרם לשיבושים גדולים. עיין כתובות פ"ה ה"א, כ"ט ע"ג: ולקרוי חתנו של פלוני כבר הוי בראוי, ואין לזה שחר. אבל ברור שהיה כתוב: קראוי (= קרוי), והסופר, שלא הבין מה זה, תיקן "בראוי". עיין לעיל בסמוך הדוגמא מסוכה פ"א.

וידידי מר ח. ילון הוכיח במאמרו בסה"י לכבוד ילין (עדיין לא יצא לאור) שבא"י השתמשו ב"מה" במובן מי, מן (= אחרי), ואין שום ספק לדעתי שדבר זה היה רגיל מאד גם בירושלמי. עיין מעשרות פ"א רה"ד ד"ו (רה"ה), מ"ט ע"א: מאן (= מה) די ירים פקסוסיה מאן (= מה) די ירים שלקוקיה, ופירושו כמו מי, מן (אחרי). וכן בסוטה פ"ח ה"א, כ"ב ע"ב: מ א ן (בכי"ר: מה) די מתקון לון הוא משמע לון, ופירושו כמו לעיל. וכן בסנהדרין פ"ב ה"ד, כ' ע"ב: מ א ן דהוה מפייס לנשייא הוה מפייס לגובריא ו מ א ן דהוה מפייס לגובריא הוה מפייס לנשייא. וכן בנדה ספ"ב, נ' ע"ב: אלא מאן דיליף הדין מנה יליף הדין. וכתיב זה היה רגיל בירושלמי יותר ממה שהוא לפנינו. עיין מאירי שבת קנ"ו א' ד"ה מפנות: מ א ן דנפקין פגע בון חד מסכן וכו' מ א ן דאכל צלי עליהן וכו' מ א ן דעלין הוו תמן בני נש וכו'. ולפנינו בירושלמי שם ספ"ו ח' ע"ד בכל מקום מן במקום מאן.

ברם מן הידועות הוא שכהי"י מלאים שיבושים כרימון, ומתפקידו של המפרש הוא לברר את הטוב מן הרע, את העיקר מן הטפל, להחזיר את "המתוקן" ליושנו, לחדש את הצורה הקדומה והמקורית של נוסח הירושלמי.

ה. אוצר גדול של גירסאות טובות ופירושים נכונים נשתמר לנו בספרי רבותינו הראשונים ז"ל, ועל זה אין להאריך, וכבר התחיל ללקוט מתוך האוצר

הזה ר' בער רטנר בספרו אהצו"י על כל סדר זרעים ומועד (חוץ מעירובין).

אבל כשבאים להשען על נוסחאותיהם, אנו צריכים לנהוג בהם זהירות מרובה, מפני שלא כולם מדייקים היו להעתיק את דברי הירושלמי כלשונו ממש, ויש שהיו נותנים רק פרפרזה של הירושלמי בהרחבת דברים ובשינוי סיגנון ולשון משלהם, ויש שהיו מקצרים ומשמיטים הדברים שאינם צריכים לעניינם ממש. ולפיכך יש תמיד לקבוע מה מנהג נהג ראשון זה או אחר בהעתקות מן הירושלמי, כן, לדוגמא, מדייק הוא האו"ז להעתיק אות באות ממש, ועל דבריו — אם רק לא נשתבשו גם בספרו — יש לסמוך כמו על כת"י ממש. דוגמא לדיוק בעל האו"ז יכולים לשמש לנו דבריו בח"א סי' ס"א, ט"ו ע"ב על הגירסא ברש"י חולין ק"ז [1]. לעומת זה נוהג הסמ"ג לתת רק את תוכן דברי הירושלמי, ולפעמים בהרחבת דברים, ובעל הרוקח נוהג לקצר ולתת רק מה שנוגע להלכה וכן הרבה.

מלבד זה עלינו לדעת כי הראשונים היו נוהגים להעתיק אחד מדברי השני ומשום כך בכמה מקרים, אין לנו שתי עדויות אלא עדות אחת. ואין צורך לומר בראשונים הממעטים להביא את הירושלמי, שדבריהם על פי רוב לא מתוך המקור יצאו אלא מספרי הראשונים שקדמו להם [2], אלא גם המפרשים המרבים להעתיק מן הירושלמי (כגון הראבי"ה הרמב"ן הרשב"א וכו'), שאין ספק כי השתמשו ברוב דבריהם במקור עצמו, הרי לפעמים יש שגם הם רק מעתיקים מספרי הראשונים שקדמו להם. ביחוד מצוי הדבר שהתלמיד מעתיק את הירושלמי כגירסת רבו ועל פי תיקונו, כך, לדוגמא, מעתיק לפעמים הראבי"ה כגירסת זקינו הראב"ן, וכן נוהגים הריטב"א והמאירי להעתיק את דברי הירושלמי ע"פ הרשב"א, ומכל שכן שאין לראות כשני עדים את הספרים שמקורם אחד והנראים כעין מהדורות שונות של אותו ספר עצמו. (שבלי הלקט והתניא, הכלבו והאורחות חיים וכדומה). ולפעמים היה להם לראשונים שונים כתב יד אחד של הירושלמי (עיין לדוגמא בשבה"ל השלם סי' ט', ה' ע"ב). וגם בכגון דא אין לנו אלא עדות אחת.

ביחוד צריך לשים לב לשינויים שבין הפוסקים והמפרשים בהעתקת הירושלמי. הפוסקים מדייקים בעיקר למסור את דברי הירושלמי בדיוק בדברים הנוגעים להלכה, והמפרשים — בדברים הנוגעים לפירוש הסוגיא, וכן הדרשנים ובעלי המוסר מדייקים בדברי אגדה ומוסר. סוף דבר כל פיסקא ופיסקא שאנו מוצאים בדברי הראשונים טעונה שיקול הדעת ועיון רב, כל אחת ואחת כשהיא לעצמה, כדי לברר את מדת סמכותה.

כדי להקל את השימוש בפיסקאות של הראשונים צריכים אנו לרשימה מיוחדת של כל הראשונים עם הערות על תכונות כל אחד ואחד מהם.

את דברי הראשונים העתקתי מלה במלה, בלי כל שינוי והוספה, והנחתי את השיבושים הגסים ביותר בלי תיקון, ורק במקרה שיש מקום לטעות בדבריהם תקנתי את הגירסא (והשארתי גם את הגירסא המשובשת, כמובן) וכן בפיסקאות הארוכות של הראשונים שהעתקתי (בפרט בעניינים קשים) הצגתי גם סימני הפסק

---

1) על מקום זה באו"ז העירני ידידי ר' מיכל רבינוביץ.

2) עיין להלן עמ' 35 ובהוספות עמ' 525.

כדי להקל על הקורא. יוצא מן הכלל הוא הראבי"ה. כי ר"א אפטוביצר לקח ליסוד הוצאתו את כ"י הלברשטם והוסיף בסוגריים את הנוסחאות המתוקנות של כ"י אוקספורד. ואני השמטתי את הסוגריים במקום שהגירסא נמצאת בכי"א. במלים אחרות, ההעתקות שלי הן לפעמים ע"פ כ"י אחד ולפעמים ע"פ כ"י שני, וע"כ מי שמתעניין ביחוד בפיסקא של הראבי"ה, עליו לעיין בגוף הספר.

בדברי המפרשים האחרונים (מן שתי המאות האחרונות) נהגתי דרך אחרת, בכל מקום שדברי האחרון נראו לי כנכונים בעיקרם, אע"פ שהם צריכים תקון, הוכחה וביסוס, לא מסרתי את דבריו ודעתו ממש, אלא הכנסתי את שלי בשלו ויחסתי הכל לו, וכל הרוצה לדעת בדיוק את דבריו, צריך לבדוק במקור.

הוספות בירושלמי.

על דברינו למעלה יש להוסיף בפרק מיוחד, כי הראשונים לא רק הביאו לנו נוסחאות מתוקנות של הירושלמי, אלא הם מעתיקים גם פיסקאות שלמות שאינן לפנינו, וכבר הארכתי בזה "בעל הירושלמי" עמ' 39 ואילך.

והנה בלי ספק צדק בעיקר דבריו הר"א אפטוביצר, בשיערו שהיה לפני הראשונים "ספר ירושלמי", עיין מאמרו במכתב חדשי כרך נ"ה עמ' 491 ואילך. וכן היה דרכם של הסופרים להוסיף על הירושלמי מן המדרשים והגאונים, ובפרט בליקוטים מן הירושלמי, עיין גנזי שכטר ס"א עמ' 392 ובדברי הר"ל גינצבורג שם עמ' 389. ליקוטים ממין זה היה מצוי מאד אצלם. עיין הליקוטים בשרי"ר עמ' 36—29, עמ' 153—152, עמ' 184—183, עמ' 280, עמ' 307, והעיר עליהן רי"ן אפשטיין בתרביץ ש"א ס"ב עמ' 37 עיי"ש דבריו. ועיין גם הליקוטים בפרדס ד"ק נ"ט ע"א—ע"ג, תורתן של ראשונים ח"א עמ' 58—55. וביחוד היה מקום להוספות בספרי הליקוטים של המדרשים והירושלמי שהיו בספר אחד, ספר שממנו שאב גם בעל העין יעקב. עיין דבריו להלן עמ' 21. ולפעמים הוסיפו הסופרים אותם הדברים, אחד בספר אחד, ואחד בספר שני. כן מעתיק הראבי"ה (בסי' ר"צ עמ' 361) את ברכת הילד מירושלמי שבת ספי"ט, ובכללי המלה לר"י הגוזר (עמ' 60 ועמ' 113) מעתיק אותה מירושלמי סוף הברכה, כלומר, מתרגום ירושלמי לברכת יעקב.

כמו כן הוסיפו הסופרים גם את הפירושים לגוף הירושלמי. כך לדוגמא נמצאת הוספה כזו גם בכי"ל בסוטה פ"ט הי"ג (ד"ו הי"ד), כ"ד ע"ב (אחרי המלים): "מעשה ששמע שמעון הצדיק בת קול": פירוש הוא זה תרגומה הברה. הברה בלשון מקרא בת. בת הברה היא. שלא הקול ממש היו שומעין אלא הברת קול. ונמחק כל זה ע"י נקודות מלמעלה. וכן בכי"ר שם: פי תרגימא הברת והברה בלש (סוף שורה. וכנראה נמחקה מלה זו) כל שמקרא (צ"ל: בלש' מקרא) כת (על מלה זו ישנו למעלה סימן מחיקה, ועיין גירסת כי"ל) בת הברה היא אלא (צ"ל: לא) שהקול ממש שומעין אלא הברת קול. ויפה עשו המגיהים בכי"ל שמחקו את כל זה, שהרי ברור הוא שזהו פירוש שהכניסו הסופרים. אבל גם לפני הראשונים היה זה בגוף הירושלמי, שהרי כן אומר הרמ"ה בפירושו לסנהדרין י"א ע"א: ואעפ"כ היו משתמשין בבת קול מפרש לה בירוש' הברת קול. ואין זה בירושלמי לפנינו במקום אחר, אלא כאן בכי"ל וכי"ר.

מעניין הוא במובן זה גם הקטע שפירסם אפשטיין בתרביץ ש"ג ס"א, ושם אנו מוצאים פירושים בתוך פנים הקטע, ובעמ' 26 שם מפרש הסופר את המאמר נתן פיו על פיה (ירוש' כתובות פ"ז, ל"א ע"ג): כלומר נשק חפ[ת] חלוקה[1]. והנה גם ברמב"ם פכ"ד מה' אישות הט"ו: "או שראוהו מנשק על פי חלוקה". ואין ספק לדעתי (עיין גם כ"מ שם) שמקור דברי הרמב"ם הם בירוש' שלפנינו, ואין לדעת אם לפני הרמב"ם היה ליקוטי ירושלמי עם פירושים או שהסופר פירש ע"פ הרמב"ם. ועיין גם מ"ש להלן עמ' 431.

אבל אין ספק שהראשונים הביאו בשם ירושלמי גם דברים מספרים אחרים ארצישראליים, כפי שכבר העירו החכמים. וכאן אוסיף דוגמא אחת אופינית שלא העירו עליה ושגרמה הרבה פילפולים לאחרונים. בסמ"ג עשין כ"ד, ק"ו ע"ד: "יש אומר שיש בירושלמי עיר שיש בה חזירים פטורין מן המזוזה. ואומר רבינו יצחק ב"ר אברהם נשתקע הדבר ולא נאמר כי בדק בכולן ולא מצאו, ועוד א פ י ל ו י ש נ ו ב ש ו ם מ ד ר ש" וכו'. וכן בארחות חיים ח"ב סוף ה' מזוזה עמ' 195: השתא שאין העולם נזהרין משום האי טעמא דסמכינן אהא דאמרינן עיר שיש בה חזירים פטורה מן המזוזה, וכתב הר"י מקורבל שאין זה נמצא בשום מקום לא בתלמוד ולא בירושלמי. (עיין בסמ"ק סי' קנ"ד).

והנה הדברים מתגלים לנו ע"י דברי בעל ספר האסופות (גסטר Studies and Texts ח"ג עמ' 230): "במס' סופרים תמצא עיר שיש בה חזירים אין צריך דליפתח כוותא לגובתא דמזוזה, ועוד נראה מפני שבזמן הזה שאנו דרים בין אומות העולם והם עושים לרעתינו ולהכעיסנו ונועצים בתוך הנקב סכיניהם ומקרקרים אחריהם וחותכים הקלף לכך מוטב לכסותו לגמרי". וא"כ לא בירושלמי נמצאים הדברים, אלא במסכת ירושלמית, במסכת סופרים. וכן אינו כתוב שם שפטורים ממזוזה, אלא שאינם צריכים לפתוח חלון בתוך קנה המזוזה. ומי יודע אם "חזירים" כאן אינו פירושו כמו בדרשה על הפסוק "יכרסמנה חזיר מיער". ואפשר שגם בספר האסופות צ"ל: "ונראה" במקום: ועוד נראה. ועיין פיסקי תוספות שבת פי' קל"א – קל"ב: אין דרך לעשות מזוזה בפתח שיש בו טינופת ויש בבית נכרים ונכריות. עיר שיש בה חזירים פטורים מן המזוזה. ובפיסקי

---

1) ולעצם העניין ברור שהסופר צדק בפירושו, שהרי ע"פ העניין רואים ש"נתן פיו על פיה" הוא פתוח מכוער מנשיקה, כי בנשיקה אומר הירושלמי: מנשקין סומה. וע"כ פירש הסופר נשק חפת חלוקה, והיינו השפה העליונה של החלוק. ובזה אין משום סומה, אלא רק סימן שהיא שונאת את בעלה. ועיין בבלי שבת י"ג א': עולא כי הוי אתי מבי רב הוה מנשק לאחוותיה אבי חדייהו ואמרי לה אבי ידייהו, וכבר פירש בעץ יוסף לעין יעקב (ע"ז מ"ז): "מדלא נקט ש"ס אידייהו ואחדייהו משמע דלא הוה מנשק להו על היד ועל החזה אלא על בית היד ובית החזה, דהיינו על המלבוש וכו'. ופירושו מתאשר ע"י פיסקא שמביא במנוח"מ, הוצ' ענעלאו ח"ד עמ' 57 (ממקור א"י ?): אמרו על ר' זירא, שכשהיה בא מבית המדרש שהיה מנשק בקצה בגדה של אחותו הגדולה, דרך כבוד, ולא היה ברצון חכמים וכשנתברר לו הדבר פירש ממנו. וזהו מעין נשק חפת חלוקה, אבל עיין גם באיכה רבה פ"א—ט"ז, הוצ' בובר עמ' 84: אסרה ליה (אחותו) הוה ליה חד שומא על כ ת פ י ה. וכד הוי אתי מבי מדרשא הוה מגלי ההוא שומתא ומנשקא ליה.

תוספות ערכין פי׳ ז׳: עיר שיש בה חזירים פטור ממזוזה כשמגולין האותיות. חוץ מספרי הראשונים, מדרשים וילקוט, השתמשתי כאן גם בפירוש מלאכת שלמה למשניות ובפיסקאות שבעין יעקב. וכדאי לייחד על זה את הדיבור.

מלאכת שלמה.

ר׳ שלמה עדני כתב את פירושו למשנה כמאה שנה אחרי הדפסת הירושלמי בוויניציאה (עיין בהקדמתו לסדר זרעים ובשם הגדולים בערכו), ובכל זאת הרבה להשתמש בכ״י הירושלמי. כן הוא מזכיר ירוש׳ שבת כ״י בשבת פ״ז מ״ב: סכ״י (= ספר כתב יד) שיתין. ירוש׳ עירובין כ״י.—בעירובין ספ״ט ובנגעים פי״ד מ״ט. ירוש׳ פסחים כ״י—בפסחים פ״ד מ״ג. שם פ״ט מ״ז. וכן היה רגיל להעתיק מכ״י אפילו במקום שלא הזכיר אותו בפירוש. עיין שבת ספ״ה. שם פ״ו מ״ג ד״ה ואם יצאת. שם פ״ח סמ״א. שם פט״ז מ״ז. פסחים פ״ז מ״ב ועיין בפירושנו במקומות אלו.

נוסף לזה החזיר לנו בעל מלא״ש חלק הגון מפירושו של ר׳ אלעזר אזכרי לירושלמי פסחים (פירושו למסכת ברכות נדפס בירוש׳ דפוס זיטומיר ווילנא), והוא מעתיק ממנו בפסחים פ״א מ״ז ד״ה א״ר מאיר (פעמיים). פ״ב מ״ז ד״ה לא ילעוס. פ״ג מ״א ד״ה ר׳ אלעזר. שם מ״ב ד״ה ואם (פעמיים). שם מ״ג ד״ה ר׳ יהושע. שם מ״ד ד״ה זה הכלל. פ״ד מ״א ד״ה ואל ישנה. שם מ״ג ד״ה בן בתירא. שם מ״ד ד״ה ומדליקין. שם מ״ה ד״ה רשב״ג. שם מ״ח ד״ה וקוצרין (פעמיים). שם ד״ה ואוכלין. ואפשר שר׳ אלעזר אזכרי לא חיבר את פירושו אלא על ״פסח ראשון״, כמו שעשו כמה מפרשים על הבבלי (מהר״ם חלאווה והמיוחס להריטב״א).

וכל זה נעלם מרטנר (עיין מ״ש באהצו״י לברכות עמ׳ 35—34), וע״כ לא השתמש בו במסכתות שבת ופסחים, אבל בספריו האחרונים כבר השתמש בו, עיין אהצו״י ר״ה עמ׳ 18 שציין לפיסקא החשובה שבמלא״ש ר״ה פ״א מ״ו.

עין יעקב.

גם בקטעים שבעין יעקב נשתמרו לנו נוסחאות טובות. עיין להלן עמ׳ 117, ועל נוסחתו בנה בעל מאור עינים את דבריו. ועיין גם להלן בעמ׳ 291, עמ׳ 409 ועמ׳ 522 (גורס כגירסת כי״ל).

רטנר לא השתמש כמעט בגירסותיו כלל, וכן גם חכמים אחרים לא שמו לב לנוסחאותיו. עיין לדוגמא בירושלמי סוף יומא, מ״ה ע״ג: מית צריך מפייסתיה על קבריה ומימר סרחית עלך. ורטנר שם עמ׳ 102-103 מעיר על כמה מן הראשונים שגרסו כאן: הדא דתימר בשאר כל עבירות אבל המוציא שם רע אין לו מחילה עולמית, והעיר רטנר שבירושלמי שלפנינו אין זכר מזה במסכת יומא. וכן מביא מאמר זה בראבי״ה יומא, סי׳ תקל״א עמ׳ 203, עיי״ש בהערה 22. אבל גירסא זו ישנה בעין יעקב במקומו במסכת יומא.

ברם עלינו לדעת כי הגירסאות בעין יעקב דפוסים חדשים הוגהו במדה גדולה כזאת שאין להכיר אותן. עיין בעין יעקב סוכה סי׳ ד׳ (מירושלמי סוכה פ״ד ה״ג, נ״ד ע״ג): ר׳ ברכיה ר׳ ירמיה בשם ר׳ חייא בר בא דרש לוי בר סיסי בנהרדעא ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר

זו עד שלא נגאלו אבל משנגאלו אינן (צ"ל: איכן) דרכה של לבנה להינתן שם היא נתונה. א"ר ברכיה מעשה אין כתיב כאן אלא כמעשה היא וכל ארגלייא שלה היא פרקמטיא שלה. א"ר מיישא בבבל כתיב כמראה אבן ספיר וכו'. וזו היא מלה במלה כגירסת הדפוס בירושלמי.

אבל בעין יעקב דפוס ראשון: ר' ברכיה אמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים וגו' זו משנגאלו אבל עד שלא נגאלו היכן דרכה של לבנה להנתן שם היתה נתונה. א"ר ברכיה מעשה אין כתיב כאן אלא כמעשה היא וכל ארגליה שלה היא הסל והמגריפה. א"ר סימון בבבל כתי' כמראה אבן ספיר וכו'. והנה גם בכי"ל שם: היא וכל ארגלייה שלה. היא והסל והמגריפה לבנת הספיר. ללמדך וכו'. ונמחקו המלים: "היא והסל והמגריפה", ובגליון הושלם כדפוס. וכגירסת כי"ל ועין יעקב כ"ה גם בוי"ר פכ"ג-ח, ועיין במתנ"כ שם.

סוף דבר.

מתוך הדוגמאות שהצעתי אנו רואים שלא הרי שלשת הסעיפים הראשונים (ידיעת המציאות, הסגנון ושיטת הירושלמי) כהרי השנים האחרונים.

הסעיפים הראשונים עוזרים לנו בעיקר להבנת דברי הירושלמי כפי שהם לפנינו, מראים לנו שאין צורך בהגהות ופותחים לנו את הסתום, אבל אינם יכולים לשמש לנו יסוד כדי להעמיד נוסחא אחרת. על פיהם אנו יכולים להחליט רק שהגירסא משובשת, מפני שאינה מתאימה למציאות, לסגנון הירושלמי, לשיטתו בהלכה, אבל לא להחזיר בוודאות גמורה את הגירסא האמיתית, שהרי יש כמה וכמה אפשרויות בתיקון השיבושים וע"כ אין להחליט איזה תיקון הוא הנכון. אמנם על פיהם אנו יכולים לשער על הנוסחא, לשער השערות שהן כמעט ברורות, כמעט וודאיות, אבל ה"כמעט" הזה נשאר תמיד – מידי ספק לא יצאנו.

לעומת זה הסעיפים האחרונים – נוסחאות של כ"י [1]) וראשונים נותנים לנו רשות גמורה לפסול את הנוסחא שלנו ולבחור באחרת. ואחרי שאנו נעזרים בשלשת הסעיפים הראשונים אנו יכולים כבר להחליט בוודאות גמורה על אמיתות הגירסא בכ"י או בספרי הראשונים.

סוף דבר, כל הגהה שאינה מיוסדת על כת"י או ציטט לא יצאה מידי השערה.

ברם עלינו להבדיל בין נוסח הירושלמי עצמו ובין הדברים שהוכנסו בו בזמן יותר מאוחר. כוונתי לחלוקת הירושלמי ע"פ המשנה – מסכתות, פרקים והלכות. כבר מפרשי הירושלמי האחרונים לא החשיבו ביותר את ציוני ההלכות והפיסקאות, ובאמת בד"ו ישנם פרקים שלמים שאין בהם כמעט ציוני הלכות, עיין לדוגמא הפרקים האחרונים של שבת, ובשרי"ר ישנם עוד פחות ציונים. אבל ריי"ן אפשטיין הוכיח בראיות ברורות (במבוא למשנה כ"י) שכל נוסח הירושלמי היה פעם גוש אחד, כלומר בכה"י לא היתה מסומנת החלוקה לפרקים ואפילו

---

1) בתוכם אני כולל גם את נוסחאות המקבילות בירושלמי עצמו, אבל ערכן יותר קטן מנוסחת כת"י באותה סוגיא, מפני שיש לחשוש שמא הן סוגיות חולקות. ערך עוד יותר קטן יש למקבילות בספרים אחרים, מפני שיש יסוד יותר גדול להניח שיש לפנינו מקורות חולקים. אבל שניהם יכולים לשמש סניפים להעמדת הנוסחא הנכונה.

למסכתות! ורק בזמן יותר מאוחר הוסיפו את החלוקה למסכתות, פרקים והלכות.

ולפיכך היה יותר קל בעיני למחוק את ציון ההלכה והפיסקא מלשבש אות אחת בירושלמי, שהרי במחיקת הפיסקא אין כאן הגהה, אלא מחלוקת על המחלק שלא כיוון יפה. עיין לדוגמא להלן עמ' 181.

ועובדא זו שאין להתחשב בהרבה עם ציוני ההלכות והפיסקאות מקשה מאד על המפרש, כי לפעמים הוא עומד בפני שאלות קשות, ואין להחליט להיכן למשוך את הסוגיא, למשנה הקודמת או למשנה שלאחריה.

עיין לדוגמא נדרים פ"ג סה"ו (ד"ו סה"ז), ל"ח ע"א (על המשנה: הנודר מיורדי הים וכו'): ובאילין טלייתא צריכה. וברמב"ן למשנה זו: ובאילין טלייתא צריכא רבה והכין פירושא וכו' ובאילין שהם יורדים לים לטייל על שפתו בדוגיות צריכא רבה אם ישנן בכלל יורדי הים, וכן מעתיק גם בריטב"א, במאירי ובראי"ש שם, וכן גם בר"ן ל' ב': ובירושלמי נמי איבעיא להו באלו שיורדים לים כדי לטייל וכו'.

והנה הגירסא "טלייתא" מתאשרת ע"י הראשונים הנ"ל (חוץ מן הר"ן שאינו מעתיק כאן את הירושלמי כלשונו), והם כולם מפרשים טלייתא, מטיילים. אבל מטיילים הם טיילייא, ולא טלייתא!

ולולא דברי רבותינו הראשונים ז"ל היה אפשר לומר שהפיסקא שלהלן הוכנסה שם בטעות, וזה מוסב כבר על המשנה השנייה: הנודר משחורי הראש... מותר בנשים ובקטנים שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים. ובבבלי שם ל' ב': מ"ט אנשים זימנין דמיכסו רישייהו וזימני דמגלו רישייהו אבל נשים לעולם מיכסו וקטנים לעולם מיגלו. ובתוספות שם: ואפילו נקיבות שאינן נשואות רגילות יפה בגילוי הראש. ולפיכך אפשר שעל משנה זו אמר הירושלמי: ובאילין טלייתא צריכה, כלומר, בנקיבות קטנות יש להסתפק אם הן בכלל שחורי הראש, מפני שגם הן פעמים מגלות, פעמים מכסות.

בכל אופן ברור שבזמן התלמוד לא השתמשו כבר ב"שחורי הראש" לאנשים, וע"כ בארו מה שבארו. ועיין מ"ש בנימוקי יוסף בשם הריטב"א, וכן קראו באמת פעם בבבל לאנשים (לאו דווקא לגברים) שחורי הראש. עיין מ"ש פירליס בסה"י לכבוד שוורץ עמ' 309.

ולאחרונה עלינו להוסיף עוד דבר, מותר יותר להעביר הלכה שלמה ממקום למקום (ביחוד ובפרט אם ההלכה כפולה במקום אחר בירושלמי), לסרס את הסוגיא, מלהגיה את דברי הירושלמי, וכבר העירותי בתלמודה של קיסרין עמ' 22 על זה שרוב הסוגיות המסורסות כפולות במקום אחר בירושלמי. ודבר זה גרם ערבוביא גדולה במפרשים.

עיין לדוגמא בקידושין פ"ג ה"י (ד"ו הי"ב), ס"ד ע"ג: א"ר יוסי מסתברא דלא יהוי ר' מאיר פליג הכא. א"ר מנא כל גרמיה אמרה דהוא פליג, מה אין תמן (שבכולם) [שבכולם] גדולות וקטנות את אמ' ר' מאיר פליג כאן (שבכלום) [שכולם] גדולות אצל קטנות וכולם (כ"ה בשרי"ר עמ' 232 שו' 5) קטנות אצל גדולות לא כל שכן שיהא ר' מאיר פליגי, ואין לכל זה שום מובן, והמפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים.

אבל, לדעתי, ברור כמעט למעלה מכל ספק שכאן נכנסה באמצע הסוגיא הכפולה בנדרים, וכל הלכה זו הוא המשך מלמעלה: "מתניתא בשיש לו שתי כיתי בנות משתי נשים. אבל אין לו אלא כת אחת אם אמר גדולה לא קידש אלא גדולה. ואם אמר קטנה לא קידש אלא קטנה". ועל זה א"ר יוסי: מסתברא דלא יהוי ר' מאיר פליג הכא וכו', ואחרי הלכה זו צריך לגרוס את הסוגיא הכפולה מנדרים, ועוד אדבר בפרוטרוט על הסוגיות הכפולות במאמר מיוחד.

אלו הם ראשי פרקים של השאלות הנוגעות בעיקר לנוסח הירושלמי.

ועל הלכת הירושלמי, על יחסה לבבלי, על הישיבות הגדולות בא"י, על המצב הכללי בא"י בזמן התלמוד, על כל זה אי"ה במקום אחר.

תיקון טעות: עמ' ט שו' 9] ἁλήμου צ"ל: ἀλήμων.

הירושלמי כפשוטו

ש ב ת

פרק א.

ב׳ ע״ב. הלכה א׳.

מהו שתים שהן ארבע. שתים לחייוב ושתים לפטור או ארבע לחייוב (וארבע לפטור[1]).

סוגיא זו עיקר מקומה הוא בשבועות פ״א מ״א ששנתה גם היא: יציאות השבת שתים שהן ארבע. וע״ז באה השאלה: מהו שתים שהן ארבע? שתים לחיוב ושתים לפטור? אם פירושה של משנה זו הוא כמו בריש מסכת שבת (וכפירש״י במשנתנו) או ארבע לחיוב? ופירושה (כמו בבבלי שבועות ב׳ א׳): הוצאה דעני והוצאה דבעל הבית שהן ארבע הכנסה דעני והכנסה דבעה״ב, וכולן לחיוב?

ועיין תוס׳ שבועות ה׳ א׳ ד״ה שתים, ספר התרומה סי׳ רי״ד, הגהת מרדכי ריש שבת סי׳ ת״ן ובתוספ׳ ישנים שעל הגליון בשבת ב׳ א. ועיין מה״פ ד״ה מהו וד״ה שוב.

נישמעינה מן הדא שבועות שתים שהן ארבע. א״ר בא תמן כולהון לחיוב, ברם הכא חייוב ופטור אתינן מתני׳. הדא אמרה ארבע לחיוב (וארבע לפטור[1]).

דברי ר׳ בא נאמרו בסוגיית שבת ולמשנתה שם: תמן, במסכת שבועות, כולהון לחיוב, ברם הכא, בשבת, חיוב ופטור אתינן מתני׳, ויש חילוק בין משנת שבועות למשנת שבת[2], ומתוך דעתו של ר׳ בא נפשטה השאלה, שכולם לחיוב. וכאן השתמשה כבר סוגיית שבועות בסוגיית שבת, כמו שרגיל בירושלמי[3].

---

1) המלים „וארבע לפטור״ הן רק אשגרה מחצי הראשון של המאמר ששנה: שתים לחיוב ושתים לפטור, וכבר העירותי במקום אחר על כמה הקבלות משונות בשני חצאים של מאמר אחד שבאות רק באשגרה.

2) עיין בכלי שבת ב׳ א־ב׳.

3) בספר היובל לכבוד הרכבי עמ׳ 123 פירש הרב מרגליות מפירינצי את הסוגיא שלנו בדרך זו אלא שנדחק באילו פרשים קטנים והגיה הרבה.

אמר ר׳ יוסי מתני׳ אמרה כן· שבועות שתים שהן ארבע לא לחיוב. ודכוותה יציאות השבת שתים שהן ארבע לחיוב·

ממשנתנו, משנת שבועות עצמה, ברור שכולן לחיוב·

והא תני דלתות ההיכל·

המלה תני ליתא בכי״ל והושלמה בין השורות. ובשרי״ר עמ׳ 62: והא תנינן.

אית לך למימר לא לחיוב ולא לפטור·

בשרי״ר: ... אי ליפטור. וכנראה, היתה הגירסא שם: אית לך מימר לחיוב או ליפטור, וגירסא נכונה היא·

הכנסה והוצאה אחד הן ומנו אותן חכמים שנים·

בכי״ל: הכנסה והוצאה שנים הן ומנו אותן חכמים אחת. ונמחקו המלים ״שנים״ ו״אחת״ ותוקן כדפוסים. וכגירסת כי״ל כ״ה גם בשבועות. ובשרי״ר כאן: והוצאה שנים הן ושנו אותן חכמים אחד· ועיין הפירוש בגליון הש״ס· אבל כגירסת הדפוסים כן הוא גם בריטב״א שבועות ד׳ א׳ והיא נראית עיקרית, והפירוש הנכון הוא בק״ע ופ״מ·

נישמעינה מן הדא דמר ר׳ יסא בשם ר׳ יוחנן·

בכי״ל: דמר ר׳ לעזר בשם וכו׳, ונמחק לעזר, ובגליון הושלם כדפוס·

הכניס חצי גרוגרת והוציא חצי גרוגרת חייב·

בכי״ל: חסרות המלים: והוציא חצי גרוגרת, והושלמו בגליון·

מניין שהוצאה קרויה מלאכה ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן שמע לה מן הדא ויצו משה וכו׳·

עיין ר״ח ג׳ ב׳ ובספר העתים ובספר הרוקח שאעתיק להלן ובסמ״ג לאווין ס״ה, דף י״ז ע״א·

ועיין עין משפט נר מצוה אות ד׳ וחידושי הרשב״א צ״ו ב׳, ובבבלי צ״ו ב׳: אמר ר׳ יוחנן דאמר קרא וכו׳, אבל בילקוט כת״י ואצל כמה מן הראשונים (עיין דק״ס) שם: אמר ר׳ יונתן· ובה״ג ה׳ שבת, ט״ז ע״ג: אמר ר׳ יונתן דאמר קרא ויצו משה ויעבירו קול במחנה ויכלא העם מהביא, מעשו׳ לא נאמר אלא מהביא· ועיי״ש הילכות עירובין כ״ז ע״א· ובה״ג הוצ׳ הילדיסהיימר עמ׳ 79 גורס כגירסת הדפוס בבבלי, אבל בעמ׳ 127 שם גירסא אחרת· ועיין בדק״ס שם גירסת כת״י אוקספורד. וכל זה קרוב לגירסת הירושלמי כאן·

ר׳ חזקיה בשם ר׳ אילא אפילו הכנסה את שמע מינה·

בסמ״ג לאווין הנ״ל: אמר ר׳ חייא בשם ר׳ אילא, אבל בשרי״ר: ר׳ אחא בש׳

ר' אילי· וכן בירוש' שבעין יעקב: ר' אחא אמר אפי' הכנסה וכו'· ועיין גירסת ספר העתים להלן· ועיין מ"ש להלן מספר הרוקח·

ר' חזקיה בשם ר' אחא שמע כולהן מן הדין קרייא לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו·

בק"ע פירש שהראייה היא ממה שכתוב לעיל: ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים וכו' ומשמע שגם הכנסה והוצאה קרואות מלאכה· וכן צריכים לפרש גם בבבלי הוריות ד' א': דאמרי הוצאה והכנסה הוא דאסירא· והבאר שבע שם מחק את המלה "והכנסה" וכתב: והכנסה טעות סופר הוא שהרי הכנסה לא כתיבה ולא רמיזה כלל בקרא וכו'· אבל אם נקיים את הגירסא בבבלי שם שהראייה היא מהפסוק בירמיה· כמו בירושלמי כאן[1]) אין צורך למחוק את הגירסא·

ועיין ילקוט תלים רמז תשל"ה ומ"ש להלן ה"ב ד"ה גידול אמר·

ובספר העתים עמ' 300: גירסא ירוש' מנין שהוצאה קרויה מלאכה ר' יוסי בשם ר' יונתן ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא נמנעו העם מלהוציא מבתיהן ולתת לגזברין· ר' אחא בשם ר' חייא אפילו הכנסה את שמע מינה כשם שנמנעו העם מלהוציא ולתת לגזברין כך נמנעו הגזברין לקבל ולהכניס ללשכה· ר' חזקיה בשם ר' אחא שמע כולהון מהדין קרא ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת·

וברוקח סי' צ"ג: ירוש' בפ"א דשבת ויכלא העם מהבי' כשם שנמנעו מלהוצי' מביתייהו וליתן לגזבר כן נמנעו מלקבל להכניס ללשכה· אני יוצא בתוך מצרים מלמד שהכנסה קרויה יציאה· והביא את הרוקח במלאכת שלמה למשנתנו· ויפה העירו בגיליון למטה שהמלים: אני יוצא בתוך מצרים מלמד שהכנסה קרויה יציאה הן מן הרוקח עצמו ולא מן הירושלמי· ועיין פסיקתא זוטרתי בא פי"א סוף ד' עמ' 48·

הכניס חצי גרוגרת והוציא חצי גרוגרת חייב.

בכי"ל: הכניס חצי גרוגרת חייב· ועל הגליון הושלם כדפוס·

דתני הוציא חצי גרוגרת וחזר והוציא חצי גרוגרת בהעלם אחד חייב בשני העלימות פטור.

עיין תוספתא פ"י ה"ז (דפוס· ואצל צוקרמנדל פ"ט ה"י נשמט)·

שני פתחים פתוחים לשתי פלטיות·

בכי"ל: שני פתחים פתוחים לשתי רשויות פלטיות· ונמחקה המלה רשויות·

---

1) עיין באר שבע שם ד"ה ואמאי, ד"ו ב' ע"ב.

אלא אפילו פתוחין לפלטית אחת אף ר׳ יוסי מודה·

בשרי״ר עמ׳ 62: אלא אפילו פתוחין לפלטיה אחת ר׳ יוסי מודה· [1]) כלומר, ר׳ יוסי פוטר גם אם ההכנסה היתה לרשות אחת (עיין גליון הש״ס)· הואיל וההוצאה היתה משתי רשויות·

דר׳ יוסי מדמי רשויות להעלימות לחיוב·

כמו שהוא חייב שתי חטאות בשתי העלימות, כן חייב שתי חטאות גם אם הוציא בהעלים אחד משתי רשויות·

כמה דר׳ יוסי מדמי רשויות להעלימות לפטור כך מדמי רשויות להעלימות לחיוב·

גירסא משובשת היא והנכון הוא בשרי״ר עמ׳ 62 וכן שם עמ׳ 64 שו׳ 9: הכמה (=היך מה) דר׳ יוסה מדמה רשויות להיעלמות לחיוב כן הוא מדמה רשויות להיעלמות ליפטור שאם הוציא כגרוגרת בפתח הזה וכו׳ שמא אינו חייב שתים· פירוש, כמו שר׳ יוסי מחייב שתי חטאות בהוצאה משתי רשויות בהעילם אחד והרשויות מחלקות את החטאות, כן גם אם הוציא שני חצאי שיעורין משתי רשויות, הרשויות מחלקות את השיעור והוא פטור·

אמר ר׳ יודן ר׳ יוסי מדמי רשויות לאכילת פרסים·

ר׳ יודן בשם ר׳ יוסי חולק על סתם התלמוד והוא אומר שאין להשוות צירוף שני חצאי שעורים, שעל כל אחד מהם לחוד הוא פטור לגמרי, לצירוף שני שיעורים, שעל כל אחד מהם הוא חייב חטאת· ומביא ראייה מאכילת פרסים שאין להשוות את שני הדברים· ועיקר דברי ר׳ יוסי הם לקמן הוריות פ״ג ה״ב, מ״ז ע״ב·

ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יוחנן עד שיטול ועד שיניח ר׳ זעירא בעי עד שיטול על מנת להניח·

עיין להלן עמ׳ 10 בהערה·

נטל לאכול ונמלך להניח לא הוי חייב מה דמר ר׳ יוחנן דלא כר׳ יוסי·

הגירסא הנכונה היא בשרי״ר עמ׳ 62 ושם 64 שו׳ 24: נטל לאכל ונימלך להניח לָא· הָוי מה דא׳ ר׳ יוחנן וכו׳·

ב׳ ע״ג.

תיפתר שהיתה נתונה בתוך ארבע אמות כהדא דתני ואם לאו פטור·

גירסא יותר נכונה בשרי״ר: בתוך ארבע אמות לפתח· כדה דתני ואם לאו פטור וצריך להגיה גם בשרי״ר: בדה תני ואם לאו פטור·

1) אבל בעמ׳ 64 שו׳ 8 שם גורס כגירסת הדפוס.

אמר רבא בר בריה דרב פפי תיפתר שהיה הפתח וכו׳·

בשרי״ר לנכון: א״ר בא בריה דר׳ פפי וכו׳·

אמרו לו אינו השם שזה חייב משום מהלך וזה חייב משום מניח·

פירשתי את הדברים להלן ד״ה א״ר חיננא מנו אמ׳ לו חכמים וכו׳·

מני אמר לו ר׳ יוסי·

בשרי״ר: מני אמרו לו· ובכי״ל: מני אמ׳ (=אמרו) לו· ונראה שקבלה היתה בידם כן· עיין מ״ש להלן·

תמן לא עבד המהלך כמניח· וכה עביד המהלך כמניח·

בכי״ל ליתא: וכה עביד המהלך כמניח· והושלם בגליון·

אמר ר׳ יודן תיפתר שהיה מוטל על האסקופה מקצתו בפנים ופיו לחוץ וכו׳·

עיין מה שכתבתי להלן ד״ה א״ר חיננא מנו אמ׳ לו וכו׳·

אמר ר׳ ינאי בלע חצי זית והקיאו וחזר ובלעו חייב· הכניס חצי גרוגרת וחזר והוציאה פטור· מה בינה לבין קדמייתא· תמן נהנה חיכו בכזית· ברם הכא לא נתעסק בכגרוגרת שלימה·

בספר טל תורה לר׳ מאיר אריק מעיר: ״עיין מאירי שבת פי׳ קושיא ופרוקא זו ופלא שלא הזכיר מהירושלמי ויפלא עוד על מש״כ שם שאם אכל חצי זית שחרית וחצי זית בין הערביים מצטרף יעו״ש הא לענין אכילת איסור אין לצרף רק בכדי אכילת פרס· וע״כ יש שם ט״ס״· כוונתו היא למאירי שבת פ״א א׳ (דפוס ליוורנו נ״ב סע״ד) ד״ה הוציא דיו וז״ל שם: דרך אכילה כך הוא ואין הולכים באכילה לסוף אכילה שאף כשאכל כזית בבת אחת מ״מ אין כזית במנין אלא שכבר נהנה גרונו בכזית וכו׳·

הוציא חצי גרוגרת והניחה וחז׳ והוציא חצי גרוגרת ולא הספיק להניחה עד שנשרפה הראשונה·

עיין תוספתא פ״י ה״ז (דפוס)·

בגין מדמייתא לחלבין (ו)הוא עביד כן·

זהו תירוץ לקושית ר׳ יוסי· והפירוש הוא· שעל כן תפס ר׳ ינאי חצי גרוגרת (ולא גרוגרת שלמה) כדי לדמות שבת לחלבין· ובחלבין הרי רבותא יותר גדולה שחייב אפילו בחצי זית· וע״כ אמר גם בהוצאת שבת חצי גרוגרת· אבל באמת הוא פטור אפילו בגרוגרת שלמה במקרה הנ״ל. (ניר ונוע״י)·

אמר ר׳ יוחנן המוציא מרשות היחיד לרשות הרבים דרך כרמלית חייב·

עיין רשב״א ומאירי ו׳ ב׳·

לאחריו ובא לפניו חייב·

וכל שכן אם נתכוין לאחריו ובא לאחריו·

ואפשר שלא יעשה בינו לבין הכותל כרמלית·

בשרי״ר עמ׳ 65: ואיפשר (=ואי אפשר) שלא יעשיה וכו׳· כלומר· אי אפשר שהמשא לא יעבור דרך כרמלית· שהרי תיכף כשיצא נעשה המקום בין האדם ובין מחיצת רשות היחיד כרמלית· ועיין רידב״ז שהעיר: ״וכן שיטת הירושלמי דאדם העומד בצד הכותל הוי כרמלית כדאיתא לקמן״· כוונתו היא למ״ש בסוף עמוד זה: אמר ר׳ זעירא ברחוק מן הכותל ארבעה אבל אם אינו רחוק מן הכותל ארבעה כרמלית הוא· ועיין גם טוב ירושלים· ויש להוסיף לדבריהם דברי הירושלמי להלן פ״י ה״ב· י״ב ע״ג: אין לך מיטלטל ברשות הרבים ונעשה כרמלית אלא אדם בלבד·

ומשואו לאחריו ובכך יצא משואו תחלה·

הנכון בשרי״ר: וכבר יצא משואו תחלה·

ר׳ חייה בר אבא בעא קומי ר׳ מנא וזו לא דרך הוצאה היא·

הנכון בשרי״ר: ר׳ חייא בר אדא וכו׳·

ר׳ הונא בשם רב הכל מודין בזורק שהוא חייב דברי הכל הוא שאין אויר כרמלית כממשה·

עיין כל העניין בספר העתים עמ׳ 307 ואעתיק אותו להלן·

רב חסדא שאל לרב הונא על דעתיה דבן עזאי אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם· מכיון שהוציאן נעשה כמו שהניחה על כל אמה ואמה ויהא פטור·

בתוספ׳ שבת ה׳ ב׳ ד״ה בשלמא: ובירושל׳ פריך על דעתיה דבן עזאי אין אדם מתחייב על ד׳ אמות ברשות הרבים לעולם וכו׳· ומשני משכחת לה בקופץ [1])· וכן גם במיוחס להריטב״א שם ד״ה בשלמא: ומשני משכח׳ לה בקופץ· וכן בריטב״א כת״י ירושלים דף ה׳ ע״ב (בשם התוספות): ובירוש׳ תירצו דמשכחת לה בקופץ· וכן גם בר״ן סי׳ ער״ה: ומשני דמשכחת לה בקופץ· והסיגנון ״משכחת לה״ הוא בבלי ואינו אף פעם בירושלמי· וזה מראה שהראשונים

1) עיין גם תוספ׳ כתובות ליא ב׳ ד״ה מהלך·

ז״ל העתיקו אחד מן השני ולא מגוף הירושלמי, ובגוף הירושלמי היה כתוב לפני בעלי התוספות: ויהא פטור [תיפתר בקופץ] ושתי מילים אילו נשמטו לפנינו, והתוספות מסרו רק את תוכן הירושלמי ע״פ סיגנון הבבלי.

ומלים אלו [תיפתר בקופץ] איגן גם בשרי״ר ובפיסקא שבספר העתים (עיין להלן) וכן ברמב״ן ה׳ סע״ב: ובירושלמי מצאתי רב חסדא שאל לרב הונא לדעת בן עזאי אין אדם מתחייב וכו׳ ואין שם פירוק מפורש על זה, וכן גם ברשב״א ו׳ א׳ ד״ה וטעמיה: ובירושלמי מקשו לה ולא אסיקו פיסקא (צ״ל פירוקא) דגרסינן התם רב חסדא שאל לרב הונא לדעת בן עזאי אין אדם מתחייב בתוך ד׳ אמות לעולם וכו׳, הרי לפי עדות הרמב״ן והרשב״א היה חסר תירוץ זה שהביאו הראשונים הנ״ל גם בספריהם.

בן עזאי עבד אויר כרמלית כממשה ורבנן לא עבדין אויר כרמלית כממשה.

בכי״ל ליתא: ורבנן לא עבדין אויר כרמלית כממשה, והושלם בגליון.

מתניתי׳ מסייעא לרב הונא היה עומד ברשות הרבים וכו׳.

צ״ל מתניתן מסייעה לרב יהודה, כמו שהגיהו המפרשים, אבל בשרי״ר ובספר העתים גורס ג״כ: לרב הונא.

מתניתין מסייעא לרב יהודה המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה וכו׳.

צ״ל: מתניתן מסייעה לרב הונא וכו׳, כמו שהגיהו המפרשים.

ובספר העתים עמ׳ 307: ובירושלמי וכו׳ רב הונא בשם רבנן הכל מודים בזורק שחייב דברי הכל היא שאין אויר כרמלית כממשה במאי פליגו במוציא בן עזאי פוטר וחכמים מחייבין. ב״ע (לא) עביד מהלך כמניח ורבנן [לא] עבדין מהלך כמניח, רב חסדא שאל לרב הונא על דעת דבן עזאי אין אדם מתחייב בתוך ד׳ אמות לעולם כיון שהוציא יעשה כמי שהניח על כל אמה ואמה ויהא פטור, רב יהודא בשם רב הכל מודים במוציא שהוא פטור דברי הכל היא שאין המהלך כמניח ומאי פליגו בזורק בן עזאי פוטר וחכמים מחייבין, בן עזאי עביד אויר כרמלית כממשא ורבנן לא עבדו אויר כרמלית כממשא, מתני׳ מסייע לי׳ לרב הונא הי׳ עומד בר״ה וזרק לדיר או לסהר דרך כרמלית חייב ואם הוציא פטור, מתני׳ מסייע לי׳ לרב יהודא המוציא אוכלין ונתנן על אסקופה וכו׳ הא עשה מלאכתו בבת אחת חייב בן עזאי אומר אפילו עשה מלאכתו בב״א פטור.

אמר ר׳ חיננא מנו אמרו לו חכמים שהן בשיט׳ בן עזאי.

בכי״ל: מנו אמרו לו וכו׳, התירוץ של ר׳ חיננא קשה מאד, כי למלים: „חכמים שהן בשיטת ר׳ פלוני״ יש תוכן ידוע ומסויים בירושלמי (עיין פסחים

פ״ז ה״ו׳ ל״ד ע״ג ועוד) והיינו: האי תנא סבר לה כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא׳ ופירוש המפרשים אין׳ איפוא׳ להביא בחשבון׳ חוץ מזה קשה כל הסוגיא כאן׳ ולפי פירוש המפרשים יוצא שהירושלמי פירש: אמרו לו אינו השם—אינו בבת אחת (עיין ק״ז)׳ וזה אי אפשר כלל ע״פ הסגנון׳ ובודאי ״אינו השם״ פירושו כמו שפירש״י בבלי ק״ב א׳: אין חטאת זו משום אכילה אלא משום הוצאה׳ ומ״ש הירושלמי: שזה חייב משום מהלך וזה חייב משום מניח׳ אינו אלא סימן בעלמא שאין להשוות איסור אכילה׳ שאינו תלוי כלל בהנחה וחייב אפילו מהלך׳ לאיסור הוצאה׳ שאינו אלא במניח׳

ולפיכך נ״ל שאינו השם פירושו כמו שפירש״י ואין זה עניין ל״אינו בבת אחת״׳ כי משנת כריתות מציירת איסורים שבאים רק בבת אחת׳ וכן הוא הפירוש בירוש׳ לעיל: תמן תנינן וכו׳ אמרו לו אינו השם שזה חייב משום מהלך וזה חייב משום מניח׳ מני אמרו לו ר׳ יוסי (קבלה היתה בידם שר׳ יוסי מחלק בין איסור אכילה לאיסור הוצאה)׳ מחלפה שיטתיה דר׳ יוסה תמן לא עבד המהלך כמניח׳ וכה עביד המהלך כמניח? כלומר׳ במשנת כריתות לא חשב ר׳ יוסי את המהלך כמניח׳ שהרי לא חלק על ר״מ אלא מפני הטעם שאינו מן השם אבל גם הוא הודה שכל האיסורים באים בבת אחת ולא נתחייב באיסור שבת כל זמן שלא הניח׳ וכאן בברייתא שבשבת הוא סובר שהמהלך כמניח דמי? [1])

והנה לקושיא זו מתאים מאד התירוץ: מנו אמרו לו חכמים שהן בשיטת ר׳ יוסה׳ והיינו האי תנא סבר לה כוותיה בחדא—שהוא מחלק בין איסור אכילה לאיסור הוצאה—ופליג עליה בחדא—והוא סובר מהלך לאו כמניח׳

ולפיכך נ״ל קרוב שנתחלפו התירוצים בירושלמי[2])׳ ושם צ״ל: אמר ר׳ חיננא מנו אמרו לו חכמים שהן בשיטת ר׳ יוסי [3]) ואח״כ למטה שואל הירושלמי: על

---

1) פירושי זה מוצא לו אישור חזק מירוש׳ ב״ק פ״ג ה״ד, ג׳ ע״ג: ר׳ הושעיה תניתה כדעתיה דתני המוציא אף על פי שלא הניח חייב. ודכוותה המוציא אף על פי שלא נטל להוציא חייב שאין התרייתו אלא בשעת הוצאתו. פירוש ר׳ הושעיה סובר שהמהלך כמניח דמי וע״כ החיוב בא בשעת ההוצאה. וזה הוא כדעת ר׳ יוסי, בניגוד לדעת ר׳ יוחנן לעיל ה״א ב׳ סע״ב: ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן המוציא אינו חייב עד שיניח וכו׳ עד שישול על מנת להניח. ולהלכה זו של ר׳ יוחנן מכוין הירוש׳ ב״ק שם: מתיבין הא מתניתא. וימנין דמותבין לה (פירוש לר׳ הושעיה) ומסייעין לר׳ יוחנן וכו׳. ר׳ מאיר אומר אם היתה שבת והוציאו בשבת. אמרו לו אינו השם. אימת דמתיבין ומסייעין לר׳ יוחנן (פירוש, בשעה שהיו מקשין לר׳ הושעיה ומסייעים לר׳ יוחנן היו מדייקים): הוציאו בשבת אין כאן הנחה (פירוש, בתמיה. לדברי ר׳ הושעיה שאמר מהלך כמניח דמי, האם אין כאן הנחה תיכף כשהוציא מרה״י לפני שאכל) ו ל מ ה א מ ר ו אינו השם? כלומר, ולמה לו לומר אינו השם, הרי בלא כך אין כאן אכילה אחת, שהאיסורים אינם באים בבת אחת.

וזו היא בדיוק קושייתּ הירושלמי כאן בשבת לר׳ יוסי שסובר כר׳ הושעיה בב״ק שהמהלך כמניח דמי.

2) שבושים מצוין זה רגילים מאד בירושלמי. עיין ירוש׳ יומא פ״ד ה״א מ״א ע״ג ובנוע״י שם.

3) המלים ״כן עזאי״ הם תיקון סופרים שמצאו את תירוץ ר׳ חיננא למטה בסוגייתינו

דעתיה דרב יהודה (שאומר ד ב ר י ה כ ל הוא שהמהלך כמניח) דלא כבן עזאי ודלא כרבנן ? וכאן כבר אי אפשר לתרץ כדברי ר' חיננא· שהרי לדברי רב יהודה אין תנא שחולק על בן עזאי במהלך· וע"ז מתרץ הירושלמי: אמר ר' יודן תיפתר שהיה מוטל על האסקופה מקצתו בפנים ופיו לחוץ וכו' והרי לא הילך· כלומר הירושלמי מצייר מקרה שאיסור האכילה והוצאה באו בבת אחת[1]· ואולי היו שני התירוצים (של ר' חיננא ור' יודן) לעיל והשמיטו שם את תירוץ ר' חיננא וכאן השמיטו את תירוץ ר' יודן והשאירו את תירוץ ר' חיננא שבא כאן רק אגב גררא מלעיל· מובן הדבר שאני אומר כל זה בזהירות רבה· שהרי בשרי"ר ובספר העתים גורס כדפוסים·

ר' יוחנן בעי היה עומד ברשות הרבים וזרק וקידם וכו'.

המלה זרק ליתא בכי"ל והושלמה בגליון·

ותהא פשיטא ליה שהוא פטור.

המלה פטור אינה בכי"ל והושלמה בגליון·

שמא אינו חייב מן ה ד י ן פ י ו.

הכוונה היא לתירוץ ר' יודן לעיל: מקצתו בפנים ופיו לחוץ ופשט ידו ונטלה ואכלה· ומזה רואים שחייב על הנחת פיו (ניר)· אבל מה שהגיה בספר ניר: והידא במקום "מן הדין" אינו נכון· כי סגנון זה רגיל בירושלמי והפירוש הוא· אנו למידים הלכה זו מן הדין פיו מפיו הזה· שנזכר למעלה·

אמר ר' יודן פשיטא ליה לר' יוחנן שזרק בימין וכו'.

עיין רשב"א ה' סוף א' וחידושי הר"ן שם·

אין תימר פיו ופיו כיון שאכלה כאחר היא·

עיין הפירוש בחידושי הר"ן שם ופירושו קשה מאד והוא נדחק לפרש מפני שלפניו היתה הגירסא: כיון שאכלה כאחד היא (והגירסא כאחד היא גם בשרי"ר ובחידושי הרשב"א שם)· אבל הגירסא שלפנינו "כאחר" מחוורת יותר· והפירוש הנכון הוא בק"ע.

ברם הכא ידו כאחר היא·

כ"ה גם בשרי"ר והפירוש הוא בתמיה· אבל בר"ן שם: ברם הכא יד היא· וברשב"א הנ"ל: ברם הכא ידו היא·

אחרי דברי בן עזאי· וכסיגנון זה לר' חנינא בירוש' מו"ק פ"ב ה"א, פ"א ע"א: מנו אמרו לו ר' יוסה וכו' וכל שכן מחלפה שיטתיה דר' יוסי (כצ"ל שם, כגירסת הרסב"ן בתורת האדם, עיין רשנר שם עמ' 91) וכו'. אמר ר' חיננא מנו אמרו לו חכמים שהן בשיטת ר' יוסי במועד.

1) עיין בספר ניר שגם הוא הציע להחליף את המאמרים כאן, אלא שהוא פירש את כל העניין באופן אחר לגמרי.

ולא כן תני יחיד שעשאה חייב. שנים שלשה שעשו פטורין.

לקמן פ״י ה״ה, י״ב ע״ג. פי״ג ה״ו י״ד סע״א.

היה עומד בפנים וידו מליאה פירות פשוטה לחוץ וקדש עליו היום... אית תניי תני מותר.

בתוספתא עירובין פי״א (בדפוס, פ״ח) ה״ו: היה עומד ברשות היחיד ופשט ידו לרשות הרבים והיא מליאה אוכלין ומשקין מכניסה אצלו, ועיין בבלי ג׳, ב׳.

אמר ר׳ יוסי ברבי בון בין זה ובין זה כמאן דמר אסור להשתמ׳ באויר עשרה מיי כדון וכו׳.

מאמר זה של ר׳ יוסי בר׳ בון קשה מאד ובק״ע הגיה מותר במקום אסור ובירידב״ז פי׳ בתמיה עיי״ש.

אבל בכי״ל גורס: בין זה ובין זה א ס ו ר (ונמחקה המלה אסור) כמאן דמר אסור להשתמש וכו׳, והפירוש הוא שר׳ יוסי בר׳ בון אמר שבין זה ובין זה (כלומר, בין אם יש רוחב ארבעה בין אם אין רוחב ד׳) אסור למאן דאמר שאסור להשתמש באויר עשרה, כי גם ביש רוחב ד׳ (שהיא כרמלית) אסור להשתמש לרה״י. ולפיכך שאל התלמוד: מיי כדון? איך יש לנו לבאר את הברייתא שמתירה להחזיר, ומתרץ: ומאן דמר מותר למעלה מעשרה.

והמפרשים נדחקו כאן בכל הסוגיא מפני שנמחקה המלה אסור, ומוכרחים היו לפרש, בין זה ובין זה—בין הברייתא הראשונה ובין הברייתא השניה הן כמאן דאמר אסור, ומזה כל הדוחק, ובשרי״ר עמ׳ 65 שו׳ 35 הגירסא היא כמו בדפוס, אבל ברור לי שגירסת גוף כי״ל היא הנכונה וכפירושי.

אמר ר׳ זעירא ברחוק מן הכותל ארבעה אבל אם אינו רחוק מן הכותל ארבעה כרמלית היא.

המלים: אבל אם אינו רחוק מן הכותל ארבעה, חסרות בכי״ל והושלמו בגליון. ועצם המאמר תמוה, כי הלא ר׳ זעירא בעצמו סובר לעיל (סוף ע״ב) המהלך לאו כמניח דמי, ולפי זה המעביר דרך כרמלית חייב, וא״כ מאי איכפת לנו אם העני אינו רחוק מן הכותל ד׳ טפחים, הרי הוא מוציא את המשא אח״כ לרשות הרבים, ומה בכך אם העביר דרך כרמלית? ובירידב״ז ניסה לתרץ זה ודבריו דחוקים.

אבל במגיד משנה ה׳ שבת פי״ג ה״ב: ״או שנטל מתוכה והכניס בעל הבית חייב והעני פטור ע״כ לשון המשנה. ובירושלמי מפרש ש א י ן ח י ו ב ב ״ ה אלא כשידו של עני תוך י׳ לר״ה. הרי ברור שהוא פירש כי כל הסוגיא שלנו מוסבת על סוף המשנה ומדברים על ח י ו ב ב ע ל ה ב י ת ולא העני. ולפיכך אמר ר׳ זעירא שאם היה העני בתוך ד׳ לכותל פטור בעה״ב, מפני שהכניס מכרמלית, אבל העני יהיה חייב אפילו אם הוא בתוך ד׳ לכותל, מפני שמוציאו אח״כ לר״ה. ועיין פ״מ שעמד מדעתו על הפירוש הנכון.

ר׳ לעזר בשם ר׳ שמעון כרסנה כשהיו פניו הפוכות לפלטיא אבל אם היו פניו הפוכות לכותל כרמלית היא·

בעה״ב חייב רק אם פני העני היו הפוכות כלפי רה״ר ונמצא שהכניס מרה״ה אבל אם פני העני היו הפוכות לכותל פטור בעה״ב מפני שהכניס מכרמלית· ועיין רשב״א ה׳ א׳·

ר׳ חסדא בשם אשי קנה נעוץ ברשות הרבים גבוה עשרה טפחים המשתמש מתוכו לרשות הרבים ומרשות הרבים לתוכו חייב.

בשרי״ר: רב חִסְדָא בש׳ אַסֵי וכו׳ והיא היא· וצ״ל לפנינו: גבוה י׳ טפחים מותר לכאן ולכאן ובלבד שלא יחליף· כמו שהגיה בפ״מ וכמו שהוא להלן ג׳ רע״א ולקמן פי״א ה״ב׳ י״ג ע״א׳ וגירסת הדפוסים היא אשגרה מלמטה·

כי ע״ר.

רב אמר תרכוס שהוא עומד ברשות הרבים וכו׳.

צ״ל: תרנוס׳ כמו שהגיהו המלונים· θρόνος—כסא·

תני ר׳ הושעיה מנורה שהיא עומדת ברשות הרבים וכו׳.

תוספתא פ״י ה״ו·

אמר ר׳ מנא לא סוף דבר מנורה אלא אפילו קנה ברשות הרבים גבוה עשרה טפחים וטבלה נתונה בראשו וכו׳·

עיין לקמן עירובין פ״ג ה״ג׳ כ״א ע״א: אמר ר׳ מנא והוא שתהא טבלה נתונה בראשו·

מנין למעלה מעשרה שהיא רשות אחרת וכו׳.

עיין ר״ח סוכה ה׳ א׳ ועיין קונדרס אחרון הוצ׳ גינצבורג עמ׳ 315·

דבית ר׳ ינאי אמרו בכפורת טפח·

בכי״ל: ו כ פ ו ר ת טפח׳ וכ״ה בסוכה פ״א ה״א׳ נ״א ע״ד׳ ובקונדרס אחרון הנ״ל·

אף כאן טפח·

ליתא בכי״ל והושלם בגליון ע״י הסופר עצמו·

אלא בשעה שהיה מרבע להן את הרוחות אנן קיימין.

בעירובין פ״ה ה״א׳ כ״ב ע״ג: ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות· אמר ר׳ אחא ארון היה מכוין להן את הרוחות·

באמת ששה ברם כמ״ד באמת.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

ולא ידעין מאן יליף לה מן ארון ומאן יליף לה מן עגלות.

כ״ז הושמט בדפוסים חדשים.

צב כמין קמרסטא היו.

עיין פירוש המיוחס לרב האי גאון בכלים פט״ז מ״ז הוצ׳ רי״ן אפשטין עמ׳ 17-18 ובהערות שם.

תרוטות היו.

במדות פ״ב מ״ח (הוצ׳ לו): לא היו תרוטות אלא מוקפות. ובמלאכת שלמה שם: ״ופירש הר״ר שמעיה ז״ל וכו׳ ולשון טרוטות איני יודע לכוין״. ובכל אופן ברור שתרוטות הן בניגוד למוקפות. וכן הוא במכילתא בשלח רפ״א (הוצ׳ הורביץ עמ׳ 83): לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו תרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות. ועיניה טרוטות שבסנהדרין ק״ז א׳ (עיין דק״ס דף ק״ע א׳) מתאימות ל״עיינה הוות שברה״ (עיניה שבורות) שבירוש׳ חגיגה פ״ב ה״ב ע״ז ע״ד.

רב שאל לרבי, נתן לו אחר חבילה על כתיפו ושכח והוציאה, במחזורה תניינא אמר ליה חייב.

הלשון במחזורה תניינה נמצא גם ביבמות פ״א ה״ב, ב׳ ע״ד. פסחים פ״ה ה״ג ל״ב ע״ב (רטנר). ונראה שלפי שיטת הירושלמי לא ענה רבי לרב על שאלתו מפני ששאל שלא בעניין, אלא אחרי שרבי הגיע במהדורא שנייה לשבת ענה לו על שאלתו. ובפירוש מעיד לנו הבבלי (ג׳ ב׳) על שאלה זו של רב. שנשאלה שלא במסכת שבת, ור׳ חייא אמר לו: לא אמינא לך כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי. אבל לפי מסורת הבבלי ענה לו רבי על שאלתו ולא דחה אותו למהדורה שנייה.

על דעתיה דר׳ היה עומד ברשות הרבים וזרק וקידם וקלטה לרשות היחיד מהו.

פירש בנוע״י וקלטה—וקלט על גופו. והשאלה אם הנחת הגוף היא כמו הנחת החפץ, הואיל ולפי רבי עקירת הגוף הוא כמו עקירת החפץ.

ולא רבי הוא דרבי עבד אויר מחיצות כממשן.

בכי״ל כתוב אח״ז: בן עזאי עבד אויר כרמלית כממשה. ר׳ עקיבה עבד אויר רשות הרבים כממשה, ונמחק כל זה. ובכי״ל נשתבש ע״י אשגרה מלמטה.

אמר רב יוסף אף אנן תנינן כולהן ים דתנינן תמן,

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

בקעה... ובימות הגשמים רשות הרבים לכאן ולכאן.

במשנה טהרות פ"ו מ"ז הגירסא היא ובימות הגשמים רשות היחיד לכאן ולכאן. וכן נעתקה המשנה בבבלי כאן ו' ב' וש"נ ובב"ב פ"ט ה"ח, י"ז ע"א משמע כגירסת הבבלי במשנה, ועיין תוספות ב"ב קנ"ג ב' ד"ה אמר. (רטנר).

אבל הגירסא שלפנינו היא קשה, כי איך יעלה על הדעת, כי בימות החמה בזמן שנעקרה התבואה מהבקעה והרבים בוקעים לשם, היא רשות היחיד לשבת, ובימות הגשמים שהיא זרועה ואין אדם נכנס לתוכה, תהיה רשות הרבים לשבת, אתמה, ועיין גם מלאכת שלמה טהרות שם שהעיר על המשנה: ואיתא בירושלמי פ"ק דשבת, ולוא היתה לפניו הגירסא בירושלמי כמו שהיא לפנינו, בוודאי לא היה נמנע מלהעיר על שנוי הנוסחא כדרכו במקרים אילו, והנה בכי"ל גורס: ובימות הגשמים רשות היחיד לכאן ולכאן, ונמחקה המלה היחיד ובין השורות תלוי: הרבים, ונראה שהגירסא הנכונה היא של גוף כי"ל והמתקן טעה מפני שראה אח"כ: אם אומ' את רשות היחיד לכאן ולכאן לא תהא טעונה הקפת כלי בהמה, ולפיכך חשב שבמשנה כתוב: רה"ר לכאן ולכאן, אבל באמת כוונת הירושלמי היא שאין לפרש כי בקעה היא תמיד רשות היחיד ממש לעניין שבת, כי אז לא היה צריך הקפת כלי בהמה, וכפירוש הק"ע ע"פ הבבלי ו' ב'.

אבל הלשון: "אם אומר את רשות היחיד לכאן ולכאן" אינו כ"כ חלק לפירוש זה ואולי יש כאן חסרון קטן בירושלמי וצ"ל: [כיני מתניתא אינה רשות הרבים לכאן ולכאן] [1]) אם אומר את רשות היחיד לכאן ולכאן וכו', והסופר השמיט ע"י הדומות, והמתקן תיקן ע"פ כת"י אחר ולא ראה שהוא מתקן ע"פ ההשמטה, וזה נ"ל השערה קרובה.

אסטווה דתנינן וכן גשרים המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת דברי ר' יהודה וכו'.

בספר העתים עמ' 307: ירושלמי איצטבא דתנינן תמן וכן גשרים המפולשים מטלטלין תחתיהם, כרמלית תני ר' חייא כרמל רך מל לא לח ולא יבש אלא בינוני והכא נמי אינו לא כרה"י ולא כרה"ר איזו היא כרמלית ר' יסא בשם ר' יוחנן כגון חנותיה דבר יוסטינא.

הא אם עשה מלאכתו בב"ת אחת וכו' אפילו אם עשה מלאכתו בב"ת אחת.

בכי"ל פעמיים: בת אחת וה"ב" הראשונה הושלמה בין השורות, והשלמה שלא לצורך היא.

---

1) עיין התגהה בספר ניר.

כרמלית תני ר' חייא כרמל רך מלא.

עיין ערוך ערך כרמלית וספר העתים הנ"ל ותוספ' ו' א' ד"ה כרמלית וספר התרומה סי' רי"ד ובמאור פ"א וסמ"ג לאווין ס"ה, ובריטב"א כת"י ירושלים ו' א': ובירושלמי פי לשון גרש וכרמל רך ומלא שלא נגמר היטב כך כרמלית אין לי דין רשות זה ולא דין רשות זה.

איזו היא כרמלית ר' יסא בשם ר' יוחנן כגון חנותיה דבר יוסטני.

חנותו היתה, כנראה, כולה בסטיו בלי מחיצות כשירות וזה מתאים למאמר ר' יוחנן בבבלי ז' א': כי אתא רב דימי א"ר יוחנן בין העמודין נידון ככרמלית ועיין עתים הנ"ל.

ר' זעירא בשם רב חיננה בשם רב חנינה.

הנכון ברשב"א ז' א': זעיר בר חיננא בשם ר' חנינה.

ר' זעירה בשם רב יהודה... סימטיות שבין העמודין נידונין ככרמלית.

צ"ל: מיסטויות שבין העמודין [1]. ועיין פסחים פ"ה ה"ח, ל"ב ע"ג: מסטויות היו עושין להן, ומסטויות אילו הן ה"אצטבי" שבבבלי שם ס"ה ב'. ומאמר זה של ר' זעירא בשם ר' יהודה מתאים לבבלי ז' א': אמר ר' זירא אמר רב יהודה איצטבא שלפני העמודים נידון ככרמלית. אבל סתם התלמוד בבבלי מחלק בין איצטבא לפני העמודים ובין "בין העמודים" סתם. ועיין יפה עינים ז' א'.

ר' שמואל בר חייה בר יהודה בשם ר' חנינה.

אמורא זה מוסר תמיד בשם ר' חנינא. עיין ערכו בתולדות תנאים ואמוראים. ויש להוסיף ירוש' ברכות פ"א ה"א, ב' ע"ב: ר' שמואל בר חייא בר יהודה בשם ר' חנינא התחיל גלגל חמה לשקע וכו'.

פירחי העמודי' נידונין ככרמלית לכן צריכה בגבוהין שלשה.

פירשו המפרשים שהפרחים מעכבים את הדריסה, וע"כ אם הן גבוהין ג' נידונין ככרמלית. ועיין רשב"א ז' א' שנתקשה בלשון "לכן צריכה" וז"ל שם: כירחי (צ"ל פרחי) העמודי' נדון ככרמלית לכך צריכה בגבוהין שלשה ע"כ בירוש'. ועדיין אני אומר כי יש שבוש בגירסת הירוש' ובשאינן גבוהין היא, ד ה א צריכה, דאילו בגבוהין שלשה פשיטא וצ"ע. אבל פירושים אילו מתנגדים למציאות, והפרחים לא יכלו לעכב את הדריסה, מפני שהם למעלה ע"ג העמודים ולא למטה. עיין קרויס קדמוניות כרך א, ח"ב עמ' 432 (עברית).

ונ"ל כמעט לוודאי גמור שהמלים: לכן צריכה בגבוהין שלשה, נשתרבבו

1) עיין יפה עינים ז' א', ריין אפשטיין, תרביץ ש"א ס"ב עמ' 135 הערה 2.

בטעות מהשורה השניה ושם מקומם הנכון׳ כפי שנראה להלן׳ וכן שיער גם בספר ניר׳ וכאן צריכים לגרוס רק פירחי העמודין נידונין ככרמלית׳ ולא יותר׳ והן כרמלית מפני הפרחים שלמעלה׳ והן שייכים עוד לסוג הכרמלית של סטיו׳ מיסטויות של בין העמודים וכו׳׳ ולאו מטעם עיכוב הדריסה אתינן עלה׳

חייה בריה דרב כל המעכב דרסה ברשות הרבים נידונין ככרמלית. רבנן דקיסרין אמרין אפילו קוצין אפילו זכוכית לכן צריכה בשאינן גבוהין שלשה.

עיין לעיל וכצ״ל כאן:

בבלי ז׳ א׳׳

חייה בריה דרב כל המעכב דרסה ברשות הרבים נידונין ככרמלית [לכן צריכה בגבוהין ג׳ [1]] רבנן דקיסרין אמרין אפילו קוצין אפילו זכוכית׳ לכן צריכה בשאינן גבוהין שלשה׳

והוא שגבוה שלשה דלא דרסי לה רכים אבל היזמי והיגי אע״ג דלא גביהי שלשה וחייא בר רב אמר אפילו היזמי והיגי׳ (צריך שיהא גבוה ג׳)׳

ועכשיו מובן למה השתמש הירושלמי בלשון ״לכן צריכה״ (עיין קושיית הרשב״א לעיל)׳ כי זהו דרכו תמיד לתפוס אותו הלשון שמשתמש בחצי המקביל של המאמר׳ וגם כאן אמר: לכן צריכה בגבוהין שלשה... לכן צריכה בשאינן גבוהין שלשה׳

ואמר ר׳ יוסה איסקופה שאמרו רחבה ארבעה ואינה גבוהה עשרה... אין תימר גבוהה עשרה ואינה רחבה ארבעה. הדא דמר רב חסדא בשם אסי קנה נעוץ ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים מותר לכאן ולכאן׳ ובלבד שלא יחליף.

עיין עירובין פ״א ה״א׳ י״ח ע״ד: ר׳ יסא בשם ר׳ יוחנן איסקופה הגבוהה י׳ ואין רחבה ד׳ מותר לכאן ולכאן ובלבד שלא יחליף וכו׳׳

---

1) הגהתי זו מוצאת לה עוד אישור (חוץ מן הבבלי) גם מירושלמי לקמן פי״א ה״ב, י״ג ע״א: לא כן אמר חייה בריה דרב כל המעכב דריסה ברשות הרבים נקרא כרמלית. אמר ר׳ יודן מה דאמר חייה בריה דרב באמצע אבל מן הצד רשות הרבים מבפלתה. ועיין גליון הש״ס שם שמגיה לנכון: מה דאמר חייה בריה דרב מן הצד אבל באמצע רה״ר מבפלתה, עיי״ש דבריו. וכתב ע״ז בספר ניר שם: וראיתי לבעה״ג (=לבעל הגליון) שכתב דהכא מיירי מהצד משום דמצא מין את מינו וניעור. ודבריו היו נראין אבל מימרא דחייה בריה דרב הוא לעיל בפ״ק, ואוקי לה התם באין גבוהין ג׳ ולא שייך בזה מצא מין את מינו. אבל לפי הגהתי מאמר חייא בריה דרב הוא רק בגבוהין ג׳ וכשיטתו בבבלי.

ג' ע"א.

אלא כן אנן קיימין בשאינה לא רחבה ארבעה ולא גבוהה עשרה.

צ"ל: כן אנן קיימין ברחבה ארבעה ולא גבוהה עשרה, כמו שהגיה בק"ע.

כל זמן שהפתח פתוח כולה כלפנים.

עיין רשב"א ט' א' ורמב"ן ח' ב'. ועין מ"ש להלן עירובין פ"א ה"א, י"ח ע"ד ד"ה תני ר' הושעיה פתחים פתוחין לר"ה נפתחים נעשה מקומם ר"ה.

מה אנן קיימין אם במקורה. אפילו נעול כולה כלפנים.

עיין ר"ן סי' רע"ז ובמאור שם. ובריטב"א כת"י ירושלים ט' א': והא דפריש מרן ז"ל פתח פתוח כלפנים מה שתחת הקורה בלבד, אינו מחוור חדא לישנא לא משמע הכי ועוד שהירושלמי מפרש שכל האסקופה כלפנים.

ה"ב.

מתניתין צריכה למיתניתיה דר' חייה וכו'.

כסיגנון זה גם בפיאה רפ"ג, י"ז ע"ב. מו"ק פ"ב ה"א, פ"א ע"א. ע"ז פ"א ה"ה, ל"ט ע"ד. ועיין דורות הראשונים ח"ב דף ס"א א' שהעיר מירוש' שבועות פ"ד ה"ט (ד"ו הי"ג), ל"ה ע"ד: מתניתא צריכה למה דאמר ר' לעזר ומה דמר ר' לעזר צריכה למתניתין אילו תנינן ולא תני ר' לעזר וכו' אילו תנא ר' לעזר ולא תנינן וכו' הוי צריכה למתניתין וצריכה למה דמר ר' לעזר עיי"ש בדורות הראשונים המסקנות מזה. ועיין להלן.

הוי צורכה למתניתין או אילו תנא ר' חייה ולא תנינן אנן וכו'.

צ"ל: או אילו תנינן אנן ולא תנא ר' חייה, כמו שהגיהו המפרשים. ועיין מלאכת שלמה למשנה זו, שנדחק לפרש ע"פ גירסת הדפוסים. ועוד פירש שם שמתחילה סבר הירושלמי שברייתא דר' חייה עוסקת בתפילת ערבית, עיי"ש.

מן מה דתנינתה מנחה. ותנתה ר' חייה רובה חשיכה. הדא אמרה אפילו חשיכה דתנינן דבתרה מנחה היא.

עיין ר"ח י"א א', ספר העתים עמ' 7, ראב"ן סי' קכ"ב, מ"ב ע"ג, והובאו דבריו בווסחא מתוקנת בשלטי הגבורים אצל הגהות מרדכי פ"א סי' תנ"ב אות ו'. ועיין מאירי למשנתנו (דפוס ליוורנו דף ט' ע"א): ד"ה המשנה השלישית.

רבנן דקיסרין אמרין מתני' כר' יהודה מן מה דתני ר' חייה כרבנן.

בכי"ל: מן (= מָן = מה) דתני ר' חייה כרבנן ובין השורות הושלם: מה. והשלמה מוטעית היא.

ולעצם העניין אנו רואים, כי לפי סתם הירושלמי מתאימה הברייתא של ר' חייה למשנתנו, אבל לדעת רבנן דקיסרין שנה רבי בשיטת ר' יהודה ור' חייה בשיטת חכמים. וכן במו"ק פ"ב ה"א, פ"א ע"א לפי שיטת סתם הירושלמי מתאימה הברייתא של ר' חייה למשנתנו ולדעת רבנן דקיסרין שם מחלוקת ביניהן. ועי' פסחים פ"ט ה"א, ל"ו ע"ג ובבלי שם צ"ב ב'.

ונראה שזו היא מחלוקת שיטתית והשקפה מיוחדת על סוג ידוע של ברייתות מהתוספתא. לפי סתם הירושלמי, תוספתא (לא תוספ' שלנו, כמובן) הוא ביאור למשנה, והיא מנוסחת לפעמים באופן אחר, אבל בעצם היא היא.

ווה מתאים גם לשיטת סתם הירושלמי ביבמות פ"א ה"א, ב' ע"ג: למה לא תניתה? בגין דתניתה ר' חייה לא נתנינה? כל שכן נתנינה! ושאלה זאת נובעת מתוך השקפה, כי חלק ידוע מהתוספתא של ר' חייא היא רק מהדורא אחרת של המשנה, ולפיכך שאל הירושלמי למה לא שנה אותה רבי במשנתו אחרי שאנו מוצאים אותה בתוספתא של ר' חייא.

ונראה עוד כי שתי השקפות אילו על התוספתא כלולות בדברי ר' יוסי בירוש' סוטה פ"ח ה"ט, כ"ג ע"א: כתיב ויספו השוטרים, אין לשון זה ויספו אלא לשון תוספת כאינש דאמר מוסיף אני על דברי רבי. תני האחרונים מן התוספת, אמר ר' יוסי תרין תניין אינון, מאן דאמר מוסיף אני על דברי רבי אחד הראשונים ואחד האחרונים אמרן הוא אמרן רבו, מאן דאמר האחרונים] מן התוספת, הראשונים אמרו הוא אמרו רבו, והאחרונים אמרו הוא ולא אמרו רבו. ומלשונו של ר' יוסי: אמרן הוא אמרן רבו, אמרן הוא ולא אמרן רבו, נראה שהוא השתמש בנוסחא ידועה שאינה שייכת לכאן, והיינו בנוסחא קבועה של מחלוקת שגורה, אם האחרונים אמרן הוא אמרן רבו—כלומר התוספת אינה חולקת על העיקר, והרב ששנה את העיקר שנה גם את התוספת—או האחרונים אמרן הוא ולא אמרן רבו—כלומר, התוספת חולקת על העיקר.

והרני ישב לו לגלח באו ואמרו לו מת אביו הרי זה משלים את ראשו אחד המגלח ואחד המתגלח.

עיין ריף מו"ק פ"ג סי' אלף רל"ד, רוקח סי' שי"ג, או"ז ח"ב סי' תמ"ו, שבלי הלקט השלם ה' שמחות סי' ל"ג, קע"ח ע"א, רא"ש מו"ק פ"ג סי' ס"ח, והסירוש הנכון של הקושיא הוא בק"ע.

לא אתיא [דלא] משיתעטף בלונטית.

כלומר, התחלת הספר היא עטיפת הלונטית, ואפילו עוד לא התחיל לגלח. וזה מתאים לבבלי ט' ב', ולפי זה ישב לפני הספר גרידא, פירושו שעוד לא הספיק להתעטף בלונטית. ועיין ירוש' נזיר פ"ד ה"ו, נ"ג ע"ג: ישב לו לפני הספר כמו שלא מיחה. וצ"ע אם גם שם עטיפת הלונטית נחשבת התחלה ונקראת כבר מחאה.

התחלת המרחץ אי זו היא. ר' זריקא בשם ר' חנינא אמר משיתיר חגורה.

בבבלי ט' ב': ומאימתי התחלת א כ י ל ה וכו' ור' חנינא אמר משיתיר חגורה.

כהדא ר' יהושע בן לוי הוה יליף שמע פרשתה מן בר בריה בכל ערובת שובא.

עיין יפה עינים קידושין ל' א'.

אינהר דלא שמע פרשתיה מן בר בריה וחזר ונפק ליה.

בקונדרס אחרון עמ' 315: וחזר ונפק לית (צ"ל ליה) מן מיסחי. וכן בירוש' קידושין פ"א ה"ז, ס"א ע"א: ונפק ליה מן דימוסא.

מה הוה. ר' דרוסי אמר כך הוה.

גירסא מתוקנת בק"א הנ"ל: ר' דרוסאי אמר ס ך הוה. פירוש כבר סך את עצמו בשמן במרחץ, ואע"פ כן יצא.

ר' חזקיה ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן אם יכול את לשלשל את השמועה וכו'.

כן הוא גם בפירוש משקין לר"ש בן היתום עמ' 114 (עיי"ש שמעתיק כל הענין) ובתנחומא הוצ' בובר במדבר אות כ"ז לפי כת"י רומי ועוד עיי"ש, וכ"ה גם בילקוט המכירי משלי ל"ב ע"ב, אבל בירוש' קידושין הנ"ל משובש: ר' חזקיה בר ירמיה. ובקונדרס אחרון הנ"ל: ר' חזקה ור' ירמיה ור' חייא בש"ר יוחנן אם אתה יכול לשלשל את השמועה וכו'.

אם יכול אתה לשלשל את השמועה עד משה שלשלה ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון.

בכי"ל: או אחרון אחרון (ונמחק "אחרון" השלישי). והנה בק"ע הגיה: תפוש ראשון ראשון ו א ח ר ו ן אחרון, וזה ע"פ הבבלי נזיר נ"ו ב'. (עיין שי"ק ד"ה או). אבל הגהה זו בלתי אפשרית, כי כגירסתנו כן הוא גם בפירוש למשקין הנ"ל ובירוש' קידושין הנ"ל. וכן בילקוט דברים רמז תתכ"ה (דפוס שאלוניקי): ירש' שבת פ"א אם אתה יכול לשלש את השמועה עד משה שלש' ואם לאו או תפוס ראשון ראשון [1]) או אחרון וכו'. ועיין גם בקונדרס אחרון הנ"ל, ואי אפשר לשבש את כל הספרים.

וברור שבא"י היתה מסורת אחרת בנידון זה, שכן הבבלי (נזיר נ"ו ב') מסיק ממשנת פיאה שצריך לתפוש את הראשון ואת האחרון, אבל בתנחומא הנ"ל (הוצ' בובר במדבר עמ' 21) לומד מאותה המשנה שצריך לומר בשם אומרו "אפילו משלישי של הלכה", כלומר, צריך להזכיר את כל שמות האומרים אפילו

---

1) כגירסת הילקוט כ"ה גם בהגהת מיימוני פ"ד מה' תלמוד תורה אות ב'.

הם שלשה. וא"כ איפוא הפירוש הנכון ביפה מראה (שהק"ע דחה אותו), כי צריך להזכיר את הראשונים שאמרו בתחילה את ההלכה או את האחרונים ששמע מהם.

ואולי גירסת כי"ל: אחרון אחרון אחרון, אינה משובשת והיא מתאימה ל"שלישי של הלכה".

עד יום אשר עמדת.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

גידול אמר כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה וכו'.

בילקוט תהלים רמז תשל"ה (דפוס שאלוניקי): ירשלמי דשבת פ"א אך בצלם יתהלך איש המוציא מרשות לרשות ר' חזקיה בשם ר' אחא שמעי מהדין קרא לא חוציאו משא מבתיכם ביום השבת. גידל (בילקוט ד"ו רב גידל) אמר כל האומר שמועה מפי אומרה וכו'. דברי הילקוט אילו הם חידה סתומה, ואין להבין איזה יחס הוא בין המוציא מרשות לרשות ובין בצלם יתהלך איש.

ונראה שמקום זה הוא חשוב מאד לתולדות מקורות הילקוט, וקרוב מאד בעיני שהילקוט לא השתמש במקרה זה בגוף הירושלמי אלא בספר דומה לקיצור הגדות הירושלמי שפרסם גינצבורג בגנזי שכטר ס"א עמ' 390 והלאה או בספר דומה לזה שהשתמש בו בעל עין יעקב. וכבר ספר לנו הריי"ן חביב בהקדמתו לאגדות הירושלמי בעין יעקב ח"ב: "לא יכולתי להאריך כ"כ על אשר יגעתי לבקש ספרי תלמוד ירושלמי בכל סדר זה ולא מצאתי רק ספר גדול הכמות והאיכות כולל מדרשים רבים ובתוכם מאמרים נלקטים מתלמוד ירושלמי ואותם כתבתי כאן". וע"כ לא רחוק בעיני שספר הליקוטים אשר ממנו שאב הילקוט פתח את מסכת שבת: "המוציא מרשות לרשות [1]) [וכו']. ר' חזקיה בשם ר' אחא שמעי מהדין קרא לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת. גידל אמר כל האומר שמועה מפי אומרה" וכו'.

והילקוט שרצה להעתיק את מאמר רב גידל, התחיל מראש המסכת והעתיק את כל הקטע מפני שכלול בו גם מאמר רב גידל.

יהא רואה בעל השמועה כאילו הוא עומ' כנגדו ומה טע' אך בצלם יתהלך איש.

דורש יתהלך מלשון הלכה (הרב מרגליות בספר היובל לכבוד הרכבי). ועיין או"ז ח"א בהקדמה סי' ל"ד.

דמר ר' זעירא לית אנן צריכין חששין לשמועתיה דרב ששת וכו'.

בספר המפתח לר"ן גאון שבת ק"ט (הוצ' גולדינטאל מ"ה ע"ב): ובגמ' דבני

1) בירוש' ד"ו ב' ע"כ ש"ו 11.

מערבא בפר' יציאות השבת ואיש אמונים מי ימצא זה ר' זעירא דר' זעירא [אמר] ליתנן צריכין חששין לשמועתא דרב ששת דוגברה (=דו גברה = דהוא גברה) מפתחה. ועיין ילקוט תלים הנ"ל וילקוט המכירי משלי כ', י"ד ע"א. ועיין בפירוש משקין לר"ש בן היתום עמ' 114.

דהוא גברא מפתחה.

פיר' סגור, כינוי לסומא, כפירוש המפרשים. ועיין הוריות פ"ג ה"א, מ"ז ע"א (ובמקבילה): ואנו (=ואן הוא) מפתחא, כלומר היכן הוא סגור, וגם שם כינה ר' יהודה נשיאה ולא רצה לומר על ריש לקיש שהוא סגור ואסור, כפירושו של מהר"ם לונזאנו במעריך ערך מפתחא. שתי ידות ל"ח ע"א.

ובתשובות הגאונים שערי תשובה סי' קע"ח: שלא היה מביט לצדדין כו' ונהגו רב יוסף ורב ששת אחריו ולא יכלו לעמוד בה עד שסימו את עיניהם. ועיין בהערות איי הים שם. (רטנר). ועיין בספר האורה עמ' 5 שו' 1 ובהערות בובר שם ובאשכול הוצ' אלבק עמ' 2.

אמר ר' זעירא לר' יסא חכים ר' לבר פדיה דאת אמר שמועתא מן שמיה. אמר ליה ר' יוחנן אמרן משמו.

באו"ז ח"א בהקדמה אות ל"ד: אמר ר' זירא לר' יסא וכו' כלו' שהוא נאמן ואי לאו דידע בודאי דר' פדיה אמרו לא הוה ר' יוחנן אמרה משמיה. ועיין הפירוש בק"ע. ובירוש' לקמן פי"ט ה"א, י"ז ע"א: ר' זעירה בשם ר' אלעזר כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה. עיי"ש בדברינו. ועיין בבלי נדה מ"ח א'. ובשקלים ספ"ב גורס: חכים רבי לבר פתייא.

ר' יוחנן אמרן משמו. אמר ר' זעירא לר' בא בר זבדא חכים רבי לרב דאת אמר שמועתא מן שמיה. אמר ליה.

כ"ז אינו בכי"ל והושלם בגליון. אבל ישנו לנכון (בגירסא אחרת) במקבילה. ובר"ש בן היתום, משקין, עמ' 114 ועוד כגירסתנו בדפוס.

אמר ר' זעירא לר' בא בר זבדא חכים רבי לרב דאת אמר שמועתא מן שמיה. אמר ליה רב אדא בר אהבה אמרן בשמו.

רטנר מעיר: ועיין לעיל שכן גרס כאן גם האו"ז. אולם הדבר תמוה דבכמה מקומות מצינו שר' אבא בר זבדא אומר הלכות בשם רב וכו'. ובב"מ פ"ב ה"ד ר' בא בר זבדא אשכח חמר מכסי בחפיסה ונסתיה אזל שאל לרב אמר ליה וכו', אמנם בשקלים פ"ב ה"ב הגי' א"ל ר"ז לרב אסי. וכן הוא בלב אדם הוצ' הבארון גינצברג עמ' 22 (מירוש' שקלים). ובקידושין פ"א ה"ו ליתא כל המאמר. ע"כ דברי רטנר.

אבל כל זה אינו נכון, והגירסא ר' אבא בר זבדא היא מוכרחת, שהרי כן שנינו לקמן ספי"ד, ט"ו ע"א: ר' בא בר זבדא בשם רב הלכה כר' שמעון

וכו׳. אמר ר׳ זעורה לר׳ בא בר זבדא חכם רבי לרב דאת אמר שמעתא מן שמיה וכו׳. ושם הרי כל העניין בא אך ורק בקשר עם ההלכה של ר׳ אבא בר זבדא. וע״כ ברור שהגירסא בשקלים היא משובשת, והשם ר׳ יסא הוא אשגרה מהמאמר הראשון שם יאין להביא גירסא זו בחשבון כלל.

ואשר לשאלת רטנר על ההלכות שר׳ בא בר זבדא מוסר בשם רב, אין זה קשה כלל, כי זו היא באמת תשובתו ששמע את השמועות (שמועָתָא) מרב אדא בר אהבה. והנה נשארת רק השאלה מב״מ פ״ב, ששם אנו רואים שהוא שאל הלכה לרב בעצמו. אבל כבר העירותי במקום אחר על גירסת הסמ״ג עשין ע״ד: אתא שאל בי מדרשא, וזה מראה שהיתה לפניו הגירסא: אתא ושאל ב ב׳ רב (ולא לרב), וכן מעתיקים באמת התוספות בב״מ כ״ה ב׳ ד״ה ואם.

איתא חמי בדילין ממי שריחו רע. ואת אמר הכין.

השאלה אינה מובנת, עיין מפרשים שנדחקו. וג״ל שסתם הירושלמי הולך כאן בשיטת ר׳ יוסי לקמן שאומר, כי על כן מפסיקין לק״ש מפני שק״ש אינה צריכה כוונה ויכול להפסיק לזמן מועט את העבודה ולחזור תיכף, מה שאין כן תפילה שצריך הפסקה מרובה עד שתתיישב דעתו עליו ויוכל להתפלל בכוונה ובדעה צלולה, וכל כך לא הטריחו עליו. וע״כ שאל הירושלמי למה בורסקי מפסיק בקריית שמע יותר מתפלה, הרי אסור לו לקרא שמע תיכף, אלא צריך להתרחץ מקודם ולהחליף את בגדיו ולהעביר מעצמו את הריח הרע, וא״כ גם בקריאת שמע אינו צריך להפסיק.

לא אתיא דלא משיתלבש בגדי אומנותו.

כלומר, זה נקרא התחלה, ואז צריך להפסיק בק״ש ויכול לקרא תיכף ומיד, מפני שהוא עוד לא קלט את הריח הרע. ועיין לעיל: התחלת הספר אי זו היא משיתחיל לגלח והתני וכו׳ לא אתיא [דלא] משיתעטף בלונטית.

התחלת אכילה אי זו היא. ר׳ אחא ר׳ בא בשם ר׳ משיטול ידיו.

במהר״מ חלאווה פסחים ק״ו א׳ ד״ה אמר: רב אחא בר חנינא בשם רב משיטול ידיו.

ר׳ אחא אמר לקידוש איתאמרת. ר׳ בא אמר לברכה איתאמרת. רב נסב לידוי רמז חייה בריה למזוגא בעא מיתן ליה אמר ליה כבר התחלנו בסעודה.

הפירוש הנכון של מאמר ר׳ בא הוא בגליון הש״ס.

ובבבלי פסחים ק״ו סע״א: אמר רב ברונא אמר רב הנוטל ידיו לא יקדש. ועיין הפירוש ברש״י רשב״ם ותוספות. ועיין אוצר הגאונים פסחים עמ׳ 108. אבל בעל המאור פירש את מאמרו של רב באופן מיוחד וז״ל: פי׳ רב לטעמיה דאמר טעם אינו מקדש ואף זה שנטל ידיו גילה בדעתו שחפץ לאכילה וכו׳

והוה ליה כאילו טעם ולא יקדש· והעיר בגליון הש״ס כאן שדבריו מפורשים בירושלמי שלפנינו· שהרי רב לא קידש מחמת שכבר התחיל בסעודה· ונטילת ידים זו היא התחלת הסעודה· וכבר הקדימו בראיה זו הרמב״ן· מובא במהר״ם חלאווה פסחים ק״ו א׳ וז״ל: והרב בעל המאור ז״ל פירש דרב לטעמיה דאמר טעם אינו מקדש וכיון דאין נט״י אלא לפת וזה נטל ידיו כמי שטעם דמי· והרמב״ן ז״ל כתב ירוש׳ דמסייע ליה דגרסי׳ בפ״ק דשבת גבי ולא לאכול איזהו התחל׳ אכיל׳ וכו׳·

דלמא ר׳ מיישא ור׳ שמואל בר רב יצחק·

כבר פירשו לנכון שדלמא היא המלה היונית *δρᾶμα* מעשה· וגם בסורית דרמא· דרמתא· ובברכות ספ״ב הגירסא בט״ס: דלמא ר׳ יסא וכו׳ וצ״ל: ר׳ מיישא· כמו שהוא לפנינו· וכ״ה גם בכי״ר שם·

הוון יתבין אכלין בחדא מן כנישתא עילייתא אתא ענתיה דצלותא וכו׳·

עיין ראבי״ה סוף מגילה 339· או״ז ה׳ ק״ש סי׳ פ״ד ופרדס סוף ברכות (ד״ק נ״ט סע״א) וכפתור ופרח פמ״א (ברלין 97· לונץ תר״ב)· ועיין בספר התרומה סי׳ קצ״ו ובסמ״ג עשין כ״ה (שניהם בשם ר״ת) שגורסים: שמע קל צלותא במקום אתא ענתיה דצלותא·

כל מי שהוא פטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט·

עיין בראשונים שציינתי לעיל· ועיין ספר המתיבות הוצ׳ לוין עמ׳ 121 ובהערות שם· סדר רב עמרם השלם עמ׳ ק״ה· או״ז ח״א סי׳ תקמ״ג· תוספ׳ מנחות ל״ב ב׳· רמב״ן קידושין ל״א א׳· הגהות מיימוניות סדר תפילות כל השנה (לפני נוסח הוידוי) אות ד׳· שם פ״ו מה׳ סוכה ה״ג אות ג׳ וב״י או״ח סי׳ ל״ב· מעניין לציין שהתוספ׳ בגיטין ו׳ ב׳ ד״ה כתבה והרשב״א גיטין ז׳ א׳ ד״ה ואמר מביאים מאמר זה מירוש׳ פרק במה מדליקין·

ובאורחות חיים ה׳ שבת סי׳ כ׳ ס״ג ע״ד: ״ירושלמי במס׳ שבת ר׳ פלוני ור׳ פלוני הוו יתבי בסעודתא קם חד מינייהו ומפסיק אמר ליה אידך הפטור מן הדבר ועושה אותו נקרא הדיוט· יש מפרשים כי נקרא הדיוט היכא דליכא אחריני דעביד כוותיה· כגון הכא דליכא מאן דמפסיק אלא איהו· על כן נקרא הדיוט משום דמתחזי כגסות רוח· כלומר ראו שאני חסיד״· פירוש זה של האו״ח נובע מהמשך הסוגיא בברכות ספ״ב שם·

חתן אם רוצה לקרות קורא·

המלה חתן חסרה בכי״ל והיא תלויה בין השורות·

אמר ליה יכיל אנא פתיר לה כרבן גמליאל דאמר איני שומע לכם וכו׳·

בכי״ל: אמר ליה רבן גמליאל אמר איני שומע לכם וכו׳· ובגליון הושלם: יכיל

אנא פתיר לה, ובתוך השורה נוספה "כ" לפני המלה רבן, והמשלים היה צריך להשלים יותר כי השמטה יותר גדולה ישנה לפנינו, והנכון הוא בראבי"ה סוף מגילה עמ' 340 ובאו"ז ח"א ה' ק"ש סי' פ"ד כפי שמעתיקים מירוש' ברכות. וכצ"ל גם כאן: אמר ליה [ולאו רשב"ג תני לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. אמר ליה] יכיל אנא פתיר לה כרבן גמליאל וכו', והפירוש הנכון בראבי"ה שם.

רב ירמיה ורב יוסף. חד אמר משישבו בדין וכו'.

נראה שרב יוסף זה, הוא ר' יוסי. ועיין בבלי י, א: מאימתי התחלת דין ר' ירמיה ור' יונה חד אמר וכו', ולפי מסורת זאת צריך לגרוס בירושלמי ר' ירמיה (ולא רב ירמיה שהוא ע"פ רוב רב ירמיה בר אבא).

אמר ר' אחא קרית שמע דבר תורה ותפילה אינה דבר תורה.

עיין פרדס ה' ברכות דף נ"ט ע"א. רשב"א ברכות ח' ב, וראבי"ה ח"א (הוצ' אפטוביצר) עמ' 17.

ר' יוחנן אמר בשם ר' שמעון בן יוחי כגון אנו שעסוקין בתלמוד תורה וכו'.

עיין רשב"א ברכות י"א א', ועיין מאירי ברכות י' ב' שמעתיק את כל הסוגיא. ועיין חידושי הר"ן שבת י"א א'.

שעסוקין בתלמוד תורה אפי' לקרית שמע אין אנו מפסיקין. ר' יוחנן אמרה על גרמיה כגון אנו.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

כדעתיה דר' יוחנן.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

דר' יוחנן אמר הלואי מתפללין כל היום וכו'.

ירוש' ברכות פ"א ה"א, ב' ע"ב. שם פ"ד ה"ג, ח' ע"ב שו' 1. ועיין תנחומא מקץ סי' ט' הוצ' בובר סי' י"א.

ג' ע"ב.

חזר ומר ומה אין חד הוא לית עלמא יכיל קאים ביה מן דילטוריא דיליה.

בחשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' תק"ל: ומה חד לא יכיל עלמא למיקום בלא דילטורין וכו', ועיין פירוש רבינו יונה לאבות פ"א מי"ז ובפירוש הרשב"ץ שם. ועיין בית נכות הלכות ח"א עמ' 56.

אתייא דר' יוחנן כר' חנניה בן עקיבה.

במאירי ברכות י' ב' משמע קצת שהיתה לפניו הגירסא: אתייא דר' יוחנן [מן גרמיה] כר' חנניה בן עקיבה. וגירסה נוחה היא.

ר' חנניה בן עקיבה אומר כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפלה וכו'.

עיין רטנר ברכות עמ' 18.

הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות. שהלמד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא. אמר ר' יוחנן וכו'.

תו"כ ריש בחוקותי ה"ה. ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר ברכות עמ' 19. ובפירוש ר"י נחמיאש לאבות פ"ו מ"א. ס"ט ע"א: ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ובשטת ר' עקיבא רבו אמרה דתניא ר' עקיבא אומר כל העוסק שלא לשמה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו. אבל ר' יוחנן אומר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן. ועיין בהערות המו"ל שם.

ר' שמעון בן יוחי על ידי שהיה חדיד בדברי תורה וכו'.

בברכות בטעות: תדיר בדברי תורה. אבל הרשב"א והמאירי הנ"ל מעתיקים גם משם: חדד בדברי תורה. וזו היא הגירסא הנכונה. והפירוש הוא. מפני שר' שמעון בן יוחי היה שנון בדברי תורה. ע"כ העדיף את שינון התורה על שינון קריאת שמע. וכן במסכת יראת חטא נוסח ב' הוצ' היגער עמ' 85: "שכל מי שאינו תדור בתלמוד תורה הרי זה נזוף לפני המקום". וא"כ משמע שאין זה סגולה מיוחדת לרשב"י.

ה"ג.

הא שאר כל האדם יוצאין בכך.

אפשר שזו היא מסקנא ממשנתנו. שדווקא אומנים לא יצאו בע"ש סמוך לחשיכה עם כלי אומנותם. הא שאר כל האדם יוצאים בכך. מפני שאפילו אם יצאו בשבת לא יתחייבו חטאת. ועיין בפירוש המשנה להרע"ב. ועיין מה"פ ד"ה לא יצאו. ועיין מ"ש להלן פ"ו ה"ג.

תמן דרך הוצאה בנשים ברם הכא טפילין יוצאין בכך.

כלומר דרך כל הנשים לצאת במחט נקובה. שכן כל אשה תופרת בבית. אבל אין דרכם של כל הגברים לצאת במחט ורק ילדים מוציאים אותה לשם משחק. ולפיכך אפילו אומן באומנותו בטלה דעתו אצל כל אדם.

מחלפין שיטתין דרבנן דתנינן תמן וחכמים פוטרים בכוכלת ובצלוחית של פילייטון. הא במחט נקובה חייב, הדא היא אומן באומנותו חייב?

קושיית הירושלמי היא תמוהה מאד, ואין להבין כלל מה הוא מקשה על החכמים, הרי כבר תירצנו שדרך נשים הוא לצאת במחט נקובה, ואם לר"מ שפוטר גם באומן הוא מחייב בנשים, מכל שכן חכמים שמחמירין באומן שיחייבו בנשים.

ונ"ל שהמפרשים שגו בפירושם ולא ראו שט"ס ברורה יש לפנינו, כי הגירסא שלפנינו: הא במחט נקובה חייב, היא בלתי אפשרית מפני שני טעמים.

א. לקמן פ"ו ה"ג, ח' ע"ב גורס: הא במחט שאינה נקיבה נקיבה חייב, אמנם בדפוסים חדשים "תקנו" שם ע"פ הסוגיא שלנו: הא במחט נקובה חייב, אבל תיקון זה קילקול הוא, כי גם בשרי"ר עמ' 80 שו' 1 הגירסא היא: הא במחט שאינה נק··· וכן מעתיק משם גם במלאכת שלמה (מכת"י, כפי שרואים מהשינויים) לפ"ו מ"ג, עי"ש שנדחק בפירוש הדברים, וא"כ יש לנו שלשה עדים לגירסא: שאינה נקובה, ואין לשנות אותה.

ב. המפרשים לא שמו לב כלל שהתירוץ: תיפתר באשה גדלת (כלומר ולא תופרת!), יכול להיות מוסב רק על מחט שאינה נקובה, שכן דרך הגדלת לקלוע את השער במחט שאינה נקובה (עיין בבלי ס' א') מפני שאינה זקוקה לחוט.

ואם כן הגירסא הנכונה היא למעלה מכל ספק: הא במחט שאינה נקובה חייב, אבל אין להבין כיצד מסיק הירושלמי ממשנה זו שלדברי חכמים במחט שאינה נקובה חייב.

והנה אולי יש מקום לומר שהירושלמי אינו מקשה ממשנת שבת אלא מאיזו ברייתא [1]) ששנתה: ··· מחט שאינה נקובה חייבת וחכמים פוטרים בכוכלת וכו', ודעה של ברייתא זו מובאת בתנחומא וישלח סי' ה': שנו רבותינו לא תצא אשה בעיר של זהב וכו', ולא במחט שאינה נקובה ואם יצאה בהן לר"ה חייבת חטאת. ועיין בהוצ' בובר שם עמ' 170 ובהערות ודבריו אינם נראים.

אולם יותר קרוב בעיני שיש כאן השמטה קטנה בירושלמי, או שהירושלמי סמך בע"פ על מסורת שהיתה ידועה להם, ולא העתיק אותה, כמו שמצוי בירושלמי. שהרי כן שנינו בבבלי ס"ב א' למשנה זו: ואמר עולא וחילופיהן באיש. ופירשו הרי"ף והרמב"ם (פי"ט מה' שבת ה"ה) שדברי עולא מוסבים גם על מחט, כלומר שבמחט שאינה נקובה אשה פטורה ואיש חייב ובמחט נקובה אשה חייבת ואיש פטור. ומסורת זו של עולא נחותא היא בודאי ארצישראלית, וע"כ נ"ל, שדברים אלו נשנו גם בא"י והסוגיא בישיבה היתה מעין זה: מחלפין שיטתין דרבנן דתנינן תמן וחכמים פוטרים בכוכלת ובצלוחית של פילייטון [ותני עלה וחילופיהן באיש פטור] [2]) הא במחט שאינה נקובה חייב. הדא היא אומן באומנותו חייב? ומתרץ הירושלמי: תיפתר באשה גדלת. כלומר, כל המשניות

---

1) הלשון תמן תנינן נמצאת לפעמים גם על ברייתא. עיין מ"ש בתרביץ ש"ב ס"א עמ' 112.

2) כלומר באיש פטור בסחט נקובה.

עוסקות באשה גדלת, והיא פטורה במחט שאינה נקובה, אע"פ שאומנותה בכך, מפני שזה הוא גם תכשיט לה ודרך כל הנשים להתקשט בזה, אבל איש (שאומנותו היא במחט שאינה נקובה) חייב לשיטת חכמים שאומן באומנותו חייב.

לעומת זה אם יצאת במחט נקובה חייבת חטאת, אע"פ שאומנותה היא במחט שאינה נקובה, מפני שזו היא דרך כל הנשים לצאת במחט נקובה וכולן תופרות הן בבית, אבל איש פטור אם אין אומנותו במחט נקובה.

פירושי זה מתאשר גם ע"י מאמר עולא שבבבלי, מאמר קשה כשהוא לעצמו, כי מצד אחד הלשון "וחילופיהם" מראה שמאמר עולא מוסב גם על מחט וכפירוש הרי"ף, וכמו שמעיר המאירי לדף ס"ב א' ד"ה זהו. אבל מצד שני קָשָׁה היא עצם ההלכה, וכפי שהעיר המאירי שם: ויש לתמוה בה שהרי מחט באיש בין נקובה בין אינה נקובה משאוי הוא ואלו היה חלוף היה לנו לומר וכו', ומ"מ האיך נחדש דברים זרים מפני הוראה מועטת בלשון[1], והרי אפשר לפרש וכו'. וע"כ באמת נטו כל המפרשים מדרך הרי"ף והרמב"ם.

אבל לפי הפירוש הנ"ל בירושלמי יוצא שדברי עולא יסודם בתורת א"י שפירשו, כי משנתנו עוסקת באשה גדלת, שאומנותה היא מחט שאינה נקובה, וע"כ תהיה ההלכה באיש (שאומנותו במחט שאינה נקובה) בדיוק ההפך מדינה של אשה, וכמו שפירשתי לעיל.

אבל בדרך כלל גם באיש: בנקובה חייב ובשאינה נקובה פטור, כתוספתא כלים ב"מ פ"ב סה"ב.

אמר ר' יוסי בר אבון תיפתר באשה גדלת.

עיין מ"ש לקמן פ"ו ה"ג, ח' ע"ב.

אפילו בחול אסור שאינה דרך כבוד.

נ"ל שצ"ל: [וברה"] אפילו בחול אסור. עיין תוספתא (בדפוסים) ספי"ז: לא יפלה אדם את כליו ברשות הרבים מפני כבוד. ר' יהודה אומר אף בחול. ועיין הוצ' צוקרמנדל פט"ז הכ"ב. ובבבלי בסוגיין משמע קצת שצריך לקרוא בתוספתא: ר' יהודה אומר אף בחול אין עושין אפוקטוזין בר"ה מפני הכבוד. וסימן ההפסק בתוספתא הוא בטעות.

תני המפלא את כליו נוטל וזורק וכו'.

בתוספתא ובבבלי הנ"ל המחלוקת היא מהופכת.

שמואל מקטע ידה וריגלה ויהיב לה קומי מיינוקה.

בחידושי הרמב"ן י"ב א': ויהיב ליה קומי עוקא. וכנראה, גירסא משובשת היא, כי הלשון "קומי" אינו סובל גירסא זו והיה צ"ל: גו עוקא. וכן באו"ז ח"ב סי' ל"א מעתיק מינוקא, ע"כ נראה שגירסתנו היא הנכונה והפירוש הוא שנתן

1) אבל בשו"ת ברכת אברהם לבנו של הרמב"ם סי' פ"ז (בתשובה) סומך דווקא על הלשון עיי"ש.

אותה לפני תינוק שיהרגנה. עיין בבלי י"ב א': אמר להו רב נחמן לבנתיה קטולין וכו'. ושינוי כעין זה בין עוקא למינוקא גם בפירוש הגאונים טהרות הוצ' רי"ן אפשטין עמ' 90 שו' 6: שמטוקה מיכן ומיכן. אבל בתוספתא: שמינקה, וברי"ש: שמניקה. עיין הערה 17 שם.

וכל העובדות האילו היו בשבת, שהרי הן נסמכות למאמר חזקיה, אבל בבבלי העובדות האילו נסמכות למאמר רב הונא: וזהו כבודו ואפילו בחול, וע"כ יש מקום להסתפק אם העובדות היו בשבת או בחול, מה שאין כן בירוש' שברור מהמשך העניין שהעובדות שמביא התלמוד היו בשבת. ועל סמך זה אומר הר"ן (פ"א סי' רפ"ח): וכל הני עובדא בשבת הוו והכי מוכח בירושלמי.

אמר ר' שמעון בן חלפתא ולא מחלזון שמענו וחלזון יש לו גידים ועצמות וכו'.

עיין ספר חסידים (הוצ' מקיצי נרדמים עמ' 449) ואעתיק את הפיסקא ממנו להלן. ועיין רמב"ן וריטב"א שבת ק"ז ב'. ועיין גליון הש"ס.

כל דבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר ששה חדשים.

עיין דברים רבה פ"ה-ב וברד"ל שם.

דמר ר' יוסי בי ר' בון בשם רב זביד וכו'.

נראה שצ"ל: אמר ר' יוסי בי ר' בון וכו'. ועיין להלן גירסת הר"ח, ובספר זכרון תורת משה בשארית מאמרים ומדרשים מתלמוד ירושלמי ערך עולם: שבת דמר רבי יוסף ב"ר בון בשם רבי מאיר אחת לשבע' שנים הקדוש ברוך הוא מחליף עולמו וכולי.

אחת לשבע שנים הקב"ה מחלף את עולמו.

רטנר מעיר: "ובברכי יוסף או"ח סי' קכ"א ולשון הירושלמי פ"ק דשבת כו' ושם תחילת דיבר אמרו אחת לז' שנים מחלף הקב"ה עולמו אבל הטור הביא הנוסחא לאחר ע' שנה עכ"ל". לשון הברכי יוסף הוא: והכי אתמר בתלמודין ספ"ק דב"ק לאחר ז' שנים אבל הטור הביא הנוסחא לאחר ע' שנה, וכוונתו היא שהטור גרס בבבלי ב"ק ט"ז א': שבעים שנה (כמו שהוא באמת בטור או"ח סי' קכ"א וכת"י הגמרא, עיין דק"ס שם), אבל לא גרס כן בירושלמי.

קמקמה מיתעביד חו רב פדה חר אפר מיתעביד שד.

עיין הגירסא בספר חסידים להלן. וברי"ח ב"ק ט"ז א' חסר כל זה, וכן היא הגירסא שם: ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' זביד אחת לשבע הקב"ה מחליף עולמו ממוחו דרישא וכו'. והמאמר שלפנינו הוא בוודאי משובש. ואפשר שהיה כתוב: קמוסא מתעביד חוראפתה[1], חראפת' מיתעביד שד. ובב"ק הנ"ל: ערפד לאחר ז'

1) ככר העירו שחרפתא פירושו ערפד, כי בתרגום יונתן דברים י"ד, י"ח מתרגום עפלף: ערפדא, ובתרגום ירושלמי שם: חרפתא, עיין השלמת ערוך השלם ערך פרה ורמנר כאן.

שנים נעשה קימוס[1]. קימוס לאחר ז' שנים נעשה חוח[2] חוח לאחר ז' נעשה שד. אבל עיין הגירסא בספר חסידים להלן.

מימיתא דרישא מתעביד עקרב ודמנייא סממי.

בר"ח ב"ק שם: ממוחו דרישא מתעביד עקרב ודמעיא סממא וכו' עי"ש.

צבוע הזכר נעשה נקבה.

בב"ק הנ"ל בכ"י המבורג: צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקבה. עטלף לאחר שבע שנים וכו'. עיין דק"ס שם.

עכברא דטורא מתעביד חזיר, בר שיזרתא דנונא מיתעביד נדל.

וכ"ה הנקודות גם בכי"ל, אבל הנקודה אחרי המלה חזיר היא שלא במקומה וצריך להעביר אותה אחרי המלה בר – חזיר בר. ובסדר רב עמרם השלם עמ' 276: "בר שזרתא דנונא[3] מתעבדא סנדל", בתוספתא נדה פ"ד ה"ז: דומה לסנדל דגשבים. וכ"ה בירושלמי שם פ"ג, ג' ע"ד (ועיין הגירסא בבבלי שם כ"ה ב'). אבל הגירסא הנכונה היא, כנראה, נדל כמו שהוא לפנינו בדפוסים, וכ"ה גם בספר חסידים.

ודבר נשא חיוי. אימתי בזמן שאינו כורע כל קומתו עד השזרה.

בסדר רב עמרם השלם הנ"ל: ודבר נשה חיה אימתי בזמן שאינו כורע בכל קומתו עד השיזרא. (עיין הערות המו"ל שם אות ו'). וברוקח סי' שכ"ב: ירושלמי בפ"א דשבת בר שיזרתה [דנונא מיתעביד נדל ו]דבר אנש מתעביד חיויא דלא כרע כל קומתיה עד שיזרא. וגם לפניו היתה הנקודה המטעית של כי"ל (עיין רטנר) וכמו שהיה לפני הכותב בסדר רב עמרם הנ"ל, והעתיק את המלה "בר" ששייכת למעלה.

ובספר חסידים סי' תתתתרס"ג עמ' 449: רשב"ג ולא כן תני כל דבר שאין לו גידין ועצמות אינו חי יותר משלשה חדשים דמר ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' זביד אחת לשבעה שנים הקב"ה מחליף את עולמו קומקמה מתעביד ארפד ארפד מתעביד שד..... בר שיזרתא דנונא מיתעביד נדל ודבר נשא חיוי אימתי בזמן שאינו כורע כל קומתו עד השדרה.

תני ר' חייה אבל מסתכל הוא מה שבכוס.

עיין ר"ח י"ב ב', ספר העתים עמ' 219 שאעתיק להלן, ראב"ן סי' של"ח ס"ב ע"ב, או"ז ח"ב סוף סי' ל"ב, מנהיג ה' שבת הצריכות סי' קל"ז.

---

1) עיין דק"ס שם.

2) עיין ר"ח שם.

3) היו לפניו סימני ההפסק כמו בכי"ל. ובאמת המלה בר אינה שייכת לכאן אלא למלה שלפניה.

ואית דבעי מימר מפני הנקיות ומפני הסכנה.

עיין עתים הנ"ל, ועיין רמב"ן י"ב ב'.

רב ירמיה סלק לגבי רבסי מזג ליה כסא.

במנהיג הנ"ל: רב י ה ו ד ה סלק לגבי רב אסי, וזה שיבוש. עיין בבלי י"ב ב'.

אמרה ליה בני ביתיה חמי מה הוא עביד.

במנהיג: אמרי' ליה בני ברתיה, וזה טעות, כי בבבלי שם מפורש: אמרה ליה דביתהו. וטעות כזו גם בתוספת' פסחים פ"ח ה"י: מעשה שהיה ביוסף הכהן שהעלה את בן בתו וכו'. וצ"ל: בן ביתו. ובמשנת חלה ספ"ד: "בני ביתו", ובני ביתו פירושו אשתו. עיין מעשרות פ"ג ה"א, נ' ע"ב: ניחא בניו, ו ב נ י ב י ת ו? ואין לה עליו מזונות? כמאן דאמר אין מזונות ל א ש ה דבר תורה. וכן בתענית פ"א ה"ד, ס"ד ע"ב: איתחמי לרבנן חסידא דכפר אימי יצלי וכו' אמרה לון בני בייתיה וכו' (כמה פעמים, שם). וכן פירש"י בע"ז ל"ט א': מאינשי ביתיה אשתו, וכן בב"ר ריש פנ"ד: אויביו זו אשתו אויבי איש אנשי ביתו. ועיין תוספ' פסחים צ"ט ב' ד"ה לא יפחתו (השני): ואין אשתו בכלל (בני ביתו).

ובני ביתו דרב אסי היתה בת תורה. עיין בבלי שבת הנ"ל. וכע"ז גם בבלי פסחים ק"ו ב'. ובירושלמי פסחים פ"י ה"ג, ל"ז ע"ד: בני בייתיה דאיסי בשם איסי וכו' וגם שם הכוונה לאשתו.

אמר לה דהוא נהוג בשיטתיה דרבו. תני ר' חייא מסתכל הוא מה שבכוס.

באו"ז הנ"ל: אמר לו (צ"ל לה) דהוא נהג כשיטתיה דרבי' דאמר[1]) (מתני ר' אמר) חייא אבל מסתכל הוא וכו'. ונ"ל שהמלים שהקפתי הן פירוש שנכנס שלא במקומו וצ"ל: מתני' ר' אמר, כלומר, מתניתא רבו אמרה. כי היה קשה למפרש איך אפשר לומר על ר' חייא שהיה רבו של ר' ירמיה, וע"כ פירש שהברייתא נמסרה ע"י רבו, כלומר שרב ירמיה קיבל את הברייתא של ר' חייא מרבו. ועיין בהערות לספר העתים עמ' 220 הערה ה' שכתב: "איני מבין כלל דברי הירושלמי הללו דמה שייך לומר על ר' ירמיה דנהג בשיטת רביה דתני ר' חייא וכו', ור' ירמיה דורות הרבה אחר ר' חייא היה וכו'". ואע"פ שדברים אלו אינם מדוייקים, כי ר' ירמיה ורב אסי שלפנינו הן תלמידי רב (רב ירמיה שבירוש' הוא רב ירמיה בר אבא) כמו שמוכח בבבלי, והם לא היו ד ו ר ו ת ה ר ב ה אחרי ר' חייא, אבל בכל זאת אי אפשר לומר על רבי חייא שהיה רבו של ר' ירמיה בר אבא, ולתרץ קושיא זאת בא הפירוש: מתני' רבו (ואולי צ"ל: רב, והיינו רב רבו של רב ירמיה) אמרה.

ובספר העתים עמ' 219: ולא יקרא לאור הנר. גרסינן בירושלמי תני ר' חייא אבל מסתכל מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש אית דבעי מימר שהיא לשעה ואית דבעי מימר מפני הנקיות ומשום הסכנה. מאי נפיק מביניהון ל ק ו ב

1) צ"ל: דאמ' ר'.

חזרין מ"ד שהיא לשעה אסור. מ"ד מפני הנקיות מותר. ר' ירמיה סליק גבי ר' אסי מזיג ליה כסא. שרי מסתכל ביה. א מ ר ו ליה בני ביתיה חמי מה עביד. א"ל דנהג בשיטות רבי, דתני ר' חייא אבל מסתכל הוא מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש. והאי דכתבינן ל ק ו ב חזרין, הכי אשכחן בנוסחא ירושלמי. ואפשר דהוי טעות סופר, ואפשר למהוי ל ק נ ב חזרין, כגון קניבות ירק, כלומר איכא ביניהון לקנב החזרין לאור הנר, מ"ד מפני שהיא לשעה, כלומר שמסתכל בקערה או בכוס לשעה בהעברת עיניו, אבל קניבות ירק צריך עיון גדול ואינו לשעה [ואסור].

שמואל אמ' לא שנו אלא אחד. הא שנים מאחר שהן יכולין למחות זה על ידי זה מותר.

בספר העתים עמ' 222: ירושלמי אמר שמואל לא שנו אלא אחד, אבל שנים מאחר שיכולין למחות זה על זה מותר.

מתניתין פליגא עלוי אחד הנר שהוא יכול להטותו וכו'.

בכי"ל: מתני' ד ש מ ו א ל פליגא עלוי וכו'. ונמחקה המלה: דשמואל. אבל גירסת הכי"ל היא הנכונה, ופירושה היא ש"תני שמואל" חולק על מאמרו של שמואל. ובאו"ז ח"ב סי' ל"ב, ח' רע"ב: מתני' פליג עלי' דשמואל. וגירסא זו היא כבר "מתוקנת" וצ"ל גם שם: מתני' דשמואל פליגא עלוי, כמו שהוא בכי"ל. וכעין זה גם בירוש' עירובין פ"ו סה"ח, כ"ד ע"א: מילתיה דשמואל אמר שיתוף צריך בית. מ ת נ י ת א ד ש מ ו א ל פ ל י ג א ע ל ו י וכו'. אמנם בחידושי הרשב"א שם ע"ג ב' (צד 69 ע"א) מעתיק משם: מתניתא פליג עלי' דשמואל, וכן הגיה בק"ע מדעתו, אבל הנכון כגירסת הדפוס וכפירוש הפ"מ שם. וסגנון זה רגיל מאד בירושלמי.

אחד הנר שהוא יכול להטותו ואחד הנר שאינו יכול.

אין זה עניין לתוספ' שבת פ"א הי"ב ומימרא של רבה י"ב ב', אלא זו היא "תני שמואל", שאינה נמצאת במקום אחר. ועיין להלן.

עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר אפילו כמה על דעתיה דר' לעזר אפי' גבוה כמה.

הגירסא הנכונה היא באו"ז הנ"ל, אלא שגם שם יש השמטה ואני משלים אותה במרובעים: עולא בר ישמעאל בשם ר' אליעזר אפי' ג ב ו ה כמה [על דעתיה דר' לעזר אפי' גבוה כמה] אפי' נתון וכו'. ונשמט באו"ז ע"י הדומות מ"גבוה כמה" עד "גבוה כמה". ופירוש הדברים הוא שהברייתא של שמואל אינה מדברת על המקרה שיש שני אתו או שהוא לבדו, אלא אומרת שאסור לקרוא לאור הנר בין אם הוא נמוך ויכול להטותו ובין אם הוא גבוה שאינו יכול להטותו, אבל בשנים מותר לקרוא גם לפי תני שמואל (ועיין בספר ניר שפירש כן בלי

הגהה). ומתוך הבבלי י"ב ב' יוצא מפורש שר' אלעזר סובר שמותר לקרוא לשנים בעניין אחד.

על דעתיה דר' לעזר אפי' גבוה כמה. אפי' נתון בבית אחד. אפילו נתון בספיקלה.

צ"ל: אפי' נתון בבית א ח ר, כמו שמעתיק באו"ז הנ"ל. ופירש בספר ניר שזו היא שאלה, כלומר, לפי ר' אלעזר שאומר שאפילו הנר גבוה כמה אסור לקרוא לאורו, יש להסתפק איך הדין אם הנר הוא בבית אחר או בספיקלה. ועיין ירוש' ברכות פ"ח ה"ו, י"ב ע"ב: נר בתוך חיקו או בתוך פנס או בתוך ס פ ק ל ר י א רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה וכו'.

תמן תנינן אל תאמן בעצמך עד יום מותך. מעשה בחסיד אחד שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך. כגון אני. אתת חדא רוחא ונסיתיה וכו'.

עיין רשב"ץ לאבות פ"ד מ"ד (דפוס ליפסיאה כ"ד א'), ובספר הנחמד טל תורה מעיר: "עיין באו"ז [ח"א] ה' בעל קרי סי' קכ"ד שכמדומה שלמעשה זו כיון". האו"ז לא כיוון למעשה שלנו, כי לא נזכר כאן שהמעשה היה ביום הכפורים, וגם אליהו הנביא לא נזכר כאן. ובוודאי כיוון לתנחומא בראשית הוצ' בובר סי' כ"ז עמ' 20, ועיין שם מקץ סי' ט"ו עמ' 200.

ובמעשיות שבמעריך (שתי ידות מ"ח ע"א): פ"ק דשבת ירושלמי מעשה בחסיד א' שלא היה רוצה לומר במשנ' אל תאמן בעצמך עד יום מותך והיה אומר עד יום זקנותך לאפוקי כגון אני שזקנתי ויכול להאמין בעצמי. באה לפניו שידה אחת בדמות אשה יפה לנסותו תבעה ושכב עמה. אח"כ נצטער מאד עד שבאה השידה ואמרה לו אל תצטער כי לא חטאת, כי איני אשה אלא רוח, אבל מכאן ואילך היה שוה לחבירך ואל תאמן בעצמך.

אזיל ואישתוי לחבריך.

כסיגנון זה בדמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ג. (כצ"ל שם, כשביעית ספ"ט, ל"ט ע"א).

כל מקום ששנינו באמת הלכה למשה מסיני.

כלאים פ"ב ה"ב, כ"ז ע"ד. תרומות פ"ב ה"א, מ"א ע"ב. לקמן פ"י ה"ד, י"ב ע"ג. נזיר פ"ז ה"ג, נ"ו ע"ג. ועיין ערוך ערך אמת ורא"ש ה' מקואות סי' א'. ובספר יוחסין השלם אות ר' יונתן בן יוסף עמ' 54: ובעל הערוך פירש כל מקום שתמצא באמת אמרו הלכה ל מ ע ש ה הוא. וכנראה היתה כן לפניו הגירסא בערוך ערך אמת. ועיין אוה"ג שבת (הפירושים) עמ' 5 הערה 2 ובאוה"ג סוכה עמ' 100. ועיין הפירוש של ר"ש בן היתום למשקין עמ' 105.

אילין בעיי דיטפי בוצינא. ואילין לא בעיי דיטפי בוצינא.

במפתח לר' נסים שבת י"ג א' (הוצ' גולדינטל כ"ט א'): ובתלמו' ארץ יש'

פירקו פרוק אחר חביב רציתי לכתבו בכאן· וכך אמרו אילין בעו דיטפי בוצינא ואילין לא בעי דיטפי בוצינא ופי׳ דבריהם כי התינוקות יתרחקו מן הקריאה ויאהבו שיכבה הנר ואנו בטוחים כי הם לא יטו את הנר וכו׳· ועיין הנוסחא בקטע של המפתח לרבינו נסים שנתפרסם בגנזי שכטר׳ הוצ׳ גינצבורג· ח״ב 287· ועיין מאירי למשנה זו (דפוס ליוורנו ט׳ רע״ג)· ועיין מלאכת שלמה כאן שפירש את הירושלמי·

ראה עד איכן פרצה טהרה שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב וכו׳.

במפתח הנ״ל: בוא וראה עד היכן פרצה טהרה ביש׳· פירשו בגמ׳ דבני מערב׳ כי זו המלה למדנוה ממה שאמ׳ הכתו׳ כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב. כלומר מרוב שמשמרין יש׳ הטהרות ורוב שמזדהרין מליגע ומליקרב לדבר שגורם לטומאה·

ג׳ ע״ג.

ומה טעמיהון דבית שמאי שהוא מתרגל עמו בימי טומאתו. הוא מתרגל עמו בימי טהרתו.

רטנר מעיר: ״בבבלי שבת י״ג ע״א וכי מרגילין מאי הוי אלא שמא יאכילנו דברים טמאים כו׳ ולפלא שרבינו חננאל גרס בבבלי שם כמו שהגירסא בירושלמי כאן וז״ל לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ שמא יהא רגיל אצלו ויאכילנו בימי טהרתו דברים טמאים״· לר״ח לא היתה שום גירסא אחרת בבבלי· אלא אלו הם מלה במלה דברי רבא שנאמרו בגמרא אח״כ·

ר׳ חייה רובה מפקד לרב אין את יכיל מיכול כל שתא חולין בטהרה אכול. ואם לאו תהא אכיל שבעה יומין מן שתא.

בר״ח שבת י״ז ב׳ מעתיק מאמר זה בלי פירוש וכן ברבינו יונה לאבות פ״ג מי״ג.

אבל באו״ז ח״ב סי׳ רנ״ז: ובפ״ק דשבת ירושל׳ אמרי׳ ר׳ חייה רבה מפקד לאילן דבי רב אין את יכול למיכל חולין בטהרה כל שתא אכול ואין לא תהא אכיל ז׳ יומין מן שתא· ופי׳ ר ב י ׳ ר ׳ נ ס י ם ג א ו ן זצ״ל מיום ראשון דר״ה עד יו״כ ויוה״כ בכלל עשרה ימי׳ כד דלית מנייהו שני ימים של ר״ה ויוה״כ שאין בהם אכילה וכו׳· מיהו אין לי ראיה משם שאני יכול לומר דלא צוהו ר״ח לרב אלא על שבעה ימים בשנה· איזו שבעה שיהיו· ועיין בראבי״ה ר״ה סימ׳ תקכ״ט עמ׳ 208: גרסי׳ בירושלמי פרק קמא דשבת ר׳ חייא רבה מפקיד לרב אין אתה יכול מיכיל כל שתא בטהרה אכיל ואין לו תהא אכיל שבעה יומין בש(ב)תא וכו׳ וקבלתי שאלו שבעה ימים הם שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים· והובאו דברי הראבי״ה ברא״ש סוף ר״ה· אבודרהם סוף סדר תפלות של ר״ה· אגור סוף דיני ר״ה ועוד· ועיין מנהיג דף נ״ב ע״ב ודף ו׳ ע״א·

ברם בספר חסידים סי׳ תתרס״ט עמ׳ 272: ר׳ חייא צוה לרב לאכול חולין

בטהרה ואם אינו יכול כל השנה לאכול בטהרה שיזהר ז' ימים בשנה לאכול חולין בטהרה ופירש רב ניסים ז"ל ז' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וגם עוד נוכל לומר כי חייב אדם לטהר עצמו ברגל וכו', ומזה רואים שהוא חלק על ר"ן גאון ופירש ששבעת הימים הם ז' ימי הרגל שבשנה (ב' ימים פסח, סוכות, ר"ה ויום אחד שבועות) ועיין בהגהות וויסטיניצקי שם שעבר על כ"ז בשתיקה, ובדבריו שם יש לתקן: כ"מ פ"ו הי"ח, ונעלם זה מר"א אפטביצר בהערותיו לראבי"ה הנ"ל עמ' 208 סוף הערה 6 שכתב: וע' הגהות לס' חסידים הנ"ל, ומה שהביא מכ"מ לא נמצא שם.

ועיין תשב"ץ קטן סי קי"ז: ירושלמי גרסינן התם, מאן דמצי למיכל חולין בכוליה שתא ליכול, ואי לאו ליכול בהני י' ימים[1]) בטהרה בין כסא לעשור, מכאן הוכיח רבינו אבן העזרי שאין לאכול פת של גוים בין כסא לעשור.

אבל באגודה פ"ב סי' כ"ט: בירושלמי דמסכת שבת כל אדם יזהר מפת כותים מראש השנה עד מוצאי יוה"כ!

מיכן היה ר' פינחס בן יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות וכו'.

עיין ר"ח שבת י"ז ב', רי"ף ע"ז פ"א (קרוב לסופו) ור"ן שם, מנהיג פתיחה ו' ע"א רשב"ץ לאבות פ"א מ"א ועוד בכמה ראשונים.

ענוה לידי יראת חט.

עיין תוספ' ע"ז כ' ב' ד"ה ענוה.

יראת חט לידי רוח הקודש. רוח הקודש לידי חסידות. חסידות לידי תחיית המתים.

בברייתא זו ישנם במקורות שינויים רבים בסדר המעלות, אבל נסמן את העיקריים, והם: הנוסחא שהעתקנו, וכ"ה מובאת מירוש' שבת אצל כל הראשונים שרשמתי לעיל, וכ"ה בשרי"ר (כפי שרואים בסדר הראיות מן הפסוקים אח"כ), וכ"ה בערך בבבלי ע"ז כ' ב' לפי כת"י מינכן (דק"ס דף כ"ז ע"א). ונציין סדר זה ב-מקורות סוג א'.

אבל בברייתא הנוספת לסוף משנת סוטה הגירסא היא: יראת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקודש ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים, וכן הוא בירוש' שקלים ספ"ג, מ"ז ע"ג, מדרש שה"ש פ"א (ועיין מתנ"כ שם שתיקן אותו ע"פ סוג א'), מדרש משלי פט"ו (בובר מ"א ע"א), ונוסחא זאת

1) התשב"ץ הכניס כבר את הפירוש לתוך הפיסקא שבירושלמי, ובלשון הירושלמי היה צ"ל: באילין עשרתי יומייא. ובספר זכרון תורת משה בשארית מאמרים ומדרשים מתלמוד ירושלמי וכו' סוף ערך טהרה: „שבת. רבי חייא מסקר לרב אין את יכיל מיכול כל שתא חוליך בטהרה אכול ואם לאו תהא אכיל י' (קרי: עשרה) יומין מן שתא". ובעל האגודה להלן הביא בשם ירושלמי רק את הפירוש של ר"ן גאון!

מעתיק גם בילקוט המכירי משלי כ"ב דף כ"ז א' ומסיים: וכן בירושלמי דשבת. וכן מתאימה נוסחא זאת לסדר הראייות מן הפסוקים להלן בגוף כי"ל. והשוה גם הסדר בבלי ע"ז כ' ב' (דפוס) ובה"ג (ברלין) עמ' 635. ונציין זה ב"מקורות סוג ב'".

אמר ר' יצחק בר אלעזר מה ששת חכמה עטרה לראשה. עשת ענוה עקב לסולייסה.

בתנחומא בהעלותך סי' ט"ז (בובר עמ' 52): אמר ר' יצחק בר אלעזר דקיסרין מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה סולייס לרגלה. ובתנחומא ריש בראשית: לפי שהתורה סוליתה ענוה וכתרה יראה. וכן בה"ג הילדסהיימר עמ' 4: שהתורה סולים ענוה וכתרה יראה. (רטנר).

אבל בתנחומא דפוס קושטא שם: לפי שהתורה סולמה ענוה וכתורה יראה. וכן בספר המפתח ברכות דף נ"ו (הוצ' גולדינטל כ"ה א'): שמפורש במדרש ילמדנו רבנו שהתורה סולמה ענוה דכת' עקב ענוה יראת ה' ובתרה יראה דכת' ראשית חכמה יראת ה'. וכן בקטע של המפתח שנתפרסם ע"י ריין אפשטין בתרביץ ש"ב ס"א סוף עמ' 5: קאלו אלחכמים ז"ל פי מדרש ילמדינו רבינו לפי שהתורה סולמה ענוה וכתרה יראה דכת' עקב ענוה יראת ה'. וכן במדרש ל"ב מדות פי"ב (הוצ' ענעלאו עמ' 237 שו' 1): "לפי שהתורה סולמה ענוה וכתרה יראה. סולמה ענוה. דכת' עקב ענוה יראת ה'" וכו'. והיא סוליסה (Soleas) היא סולמה (Soleam).

ועיין מפתח הנ"ל שמביא ירושלמי שלנו. או"ז הקדמה סי' מ"ד. סמ"ג לאוין ס"ד וספר יראים סי' כ"ב. ובמחזור וויטרי עמ' 554: אמר ר' יצחק ממה שעשת חכמה כפה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה. בע"ז ירושלמי איתה הכי וכן בפ"ק דשבת ירושלמי. ועיין ספר המוסר על אבות לר' יוסף בן יהודה עמ' 112: ואמרו מה שעשתה חכמה כתר לראשה עשתה ענוה עקב לסולייה דכת' ראשית חכמה וכו'.

יראת חט לידי רוח הקודש דכתיב אז תבין וכו'.

בכי"ל: יראת חט לידי חסידות דכת' וחסדי ה' מעולם ועד עולם על יריאיו. חסידות לידי רוח הקדש דכתיב אז דברת בחזון לחסידיך. רוח הקדש לידי תחיית המתים וכו'. ונמחק כ"ז ובגליון ובין השורות הושלם כדפוסים. וכגירסת כי"ל כ"ה בשקלים ובמקורות מסוג ב' (שהעתקתי לעיל). אבל המגיה מוכרח היה לתקן ע"פ הסדר למעלה שהוא מתאים למקורות סוג א'.

תני בשם ר' מאיר כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל ואוכל חוליו בטהרה וכו'.

בסוף ספר בעלי הנפש להראב"ד: ירושלמי תני ר' יאשיה בשם ר' מאיר הקבוע בארץ ישראל וכו'. ועיין כפתור ופרח פ"י. ל"ג א'.

ה"ד.

אילו מהלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו כו'.

בתוספתא פ"א הט"ז: אילו מהלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון שעלו ובקרו ונימנו ורבו בית שמאי על בית הלל. ועיין באוצר לשון המשנה לרח"י קוסובסקי עמ' 412 בהערה.

אותו היום היה קשה לישר' כיום שנעשה בו העגל. ר' ליעזר או' בו ביום גדשו את הסאה. ר' יהושע אומר בו ביום מחקו אותה. אמר לו ר' ליעזר אילו היתה חסרה ומילאוה יאות. לחבית שהיא מליא' אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת. אמר לו ר' יהושע אילו היתה מליאה וחיסרוה יאות לחבית שהיתה מליא' שמן כל מה שאת' נותן לתוכ' מים היא מפזרת את השמן.

בתוספתא פ"א הי"ז: אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל. ר' אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה. ר' יהושע אומר בו ביום מחקו סאה שבזמן שהמידה מליאה אדם נותן לתוכה סוף שמוציאין ממה שבתוכה. ועיין ר"ח שבת קנ"ג ב', רש"י ותוספ' שם ד"ה בו ביום וערוך ערך מחק. ועיין מפרשים כאן, ואי אפשר להעמיס את פירושיהם בירושלמי.

ונ"ל שגם ר' אליעזר וגם ר' יהושע שניהם מודים שעשו גזירות מיותרות בו ביום ומילאו ע"י הגזירות את הסאה. והם נסמכים לרישא: אותו היום היה קשה לישראל וכו'. והמחלוקת ביניהם היא מה זה נקרא "יתרון". ושיטת ר' אליעזר היא שהמדה צריכה תמיד להיות מליאה ומחוקה, ובו ביום עברו על זה וגדשו אותה. אבל לפי ר' יהושע המדה צריכה תמיד להיות חסירה ואין למלא אותה עד הקצה, כי ע"י זה שממלאים אותה בגזירות עד השפה נשפך העיקר (המים מפזר את השמן), ובו ביום מחקו את הסאה, כלומר מלאו אותה עד הסוף, וכמו שמשמע מלשון התוספתא לעיל (כי כדי שהסאה תהיה ראויה למחיקה היא צריכה קודם כל להיות מליאה עד השפה). ומשום שר' אליעזר השתמש ב"גדש" חלק עליו ר' יהושע ואמר שהם רק מחקו אותה ולא גדשו.

ועכשיו מתפרש הירוש' באופן פשוט: אמר לו ר' ליעזר אילו היתה חסירה ומילאוה יאות, כלומר, לו היה כדבריך שמלאו אותה, הרי אז היו עושים כהוגן, ואי אפשר היה לומר אותו היום היה קשה לישראל, והוא מבסס את דבריו: לחבית שהיא מליאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכ' שומשמין היא מחזקת, כלומר, צריך למלא את המדה עד הסוף בגזירות כי הן מחזיקות את העיקר.

אמר לו ר' יהושע אילו היתה מלאה וחיסרוה יאות, כלומר, לא רק שאין

צריכים למלא את המדה החסרה עד הסוף. אלא אם אפילו כבר נתמלאה בגזירות דרבנן עד הסוף (גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמד בה) צריכים לחסר אותה. ולמה הדבר דומה "לחבית שהיתה מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן".

ומשום שר' אליעזר אמר: אילו היתה חסירה ומלאוה יאות, השיב לו ר' יהושע: אילו היתה מליאה וחיסרוה יאות. ובשני המאמרים כלולות השקפותיהם הכלליות של ר' אליעזר ור' יהושע.

תנא ר' יהושע אונייא תלמידי ב"ש עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל.

בסוף מגילת תענית (סדר החכמים ח"ב עמ' 24): "בשבעה באדר וכו' בתשעה בו גזרו תענית [על] שנחלקו בית שמאי ובית הלל ונהרגו שלשת אלפים מתלמידיהם. ועיי"ש הערה 25.

ובספרי זוטא חוקת פרש' י"א (הוצ' אפשטין בתרביץ ש"א ס"א עמ' 70): אמרו היו תלמידים אדומים לבית שמי באותה שעה וכו'. ועיי"ש במבוא עמ' 53, שאפשטין משער בצדק: "ולשון באותה שעה מוכיח שהם רומזים לשעה קדומה, לשעה ידועה וקבועה, ז. א. לזמן שלפני החורבן בשעה שב"ש וב"ה דנו ונהרגו בי"ח דבר" וכו'. ועיין מ"ש שם בעמ' 52 על ה"אדומים" האלה. ולעצם העניין כבר האריכו בזה החכמים, עיין התמצית של שפ"ר בתרגומו של דברי ימי ישראל ח"ב עמ' 90 והלאה.

ורטנר מעיר: "ובספר לקוטי קדמוניות נספחים ב' צד 14 בשם סלמון בן ירוחם הקראי שכתב, וכבר הכחיש הפיתומי שלא היה בין בית שמי ובין בית הלל מלחמה או שהרגו קצתם לקצת, והבאתי תלמוד סדר מועד אשר לאנשי ארץ ישראל ופתחתי ההלכות שזה (המעשה) נזכר בהן, ופירש יעקב בן אפרים בזה, והלכתי עמו לבבל לברר איך סילף הפיתומי וכו' עכ"ל, ובמחברת תהלה לדוד לידידי הרב החכם רש"א ד"ר פאזנאנסקי נ"י צד 16 מובא בשם הפראפעסאר גאלדציהער שבדברי סלמון צריך להעתיק: והשתדלתי להשיג תלמוד סדר מועד לאנשי א"י וכו' ושלחתיו לבבל עכ"ל".

והנה ראיתי לאחדים מן החכמים שרצו להגיה את המלה "הורגים" או לפרש אותה באופן אחר, אבל זה אי אפשר, כי מפורש מעיד לנו הירושלמי להלן בהלכה זו: שמונה עשרה אפילו גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן. ופירשו בתוספ' גיטין ל"ו ב' ד"ה אלא: כדאשכחן בירושלמי מפני שעמדו להן בנפשותיהן כדאיתא התם דתלמידי ב"ש היו הורגין בתלמידי ב"ה, ועיין סמ"ג עשין קי"א דף קצ"א ב'. ועיין לקמן במקומו מ"ש על הלשון: עמדה להן בנפשותיהן. ועיין מלאכת שלמה כאן מ"ד.

תני ששה מהן עלו.

עיין שי"ק ד"ה ששה ועיין דורות הראשונים כ"ג ח"א עמ' רצ"ג הערה י"ח.

תני שמונה עשר דבר גזרו ובשמונה עשרה רבו. ובשמונה עשרה נחלקו.

במלאכת שלמה משנה ד': "ובירושלמי תני שמנה עשר דבר גזרו ובשמנה עשר רבו ובשמנה עשר נחלקו. ועיין בפי' הרמב"ם ז"ל שנראה שהוא ז"ל מפרש שם את הירושלמי הזה שמנה (=שְׁמָנֶה) שלשה פעמים שמנה עשר".

ונראה, שאין הכרח לומר שהרמב"ם מפרש את הירושלמי מבלי להזכיר אותו, ואפשר מאד שלהרמב"ם היתה גירסא אחרת בבבלי. עיין רשב"א ט"ו א': אלא הכי גרסי' שמנה עשר דבר גזרו ובשמנה עשר נחלקו ובשמנה עשר הושוו. וברמב"ן י"ד ב': "ובספר הישן מצאתי השיטה מוחלפת די"ח דבר גזרו וביי"ח דבר נחלקו ולמחר הושוו. ובפי' ירושל' (ובפירוש ירושלמי, כלומר פירוש ארצישראלי לבבלי) מצאתי השיטה ביי"ח דבר נחלקו וביי"ח דבר הושוו וי"ח גזרו, פי' י"ח דבר נחלקו וגזרו"[1], ואף שגם לפי גירסא זו (עיין רשב"א הנ"ל) יש למנות רק פעמיים שמונה עשר, אבל אפשר שהרמב"ם פירש את הגמרא באופן אחר. וגם קרוב מאד שלהרמב"ם היו נוסחאות א"י בבבלי ועל פיהם פירש. ועיין מה שהאריך בזה בדורות הראשונים כ"ג ח"א עמ' 600. ועיין גירסת הר"ח בספר העתים עמ' 7 ובהערות שם.

והטבול יום.

עיין מה"פ סד"ה תני, ועיין שי"ק ד"ה והטבול.

אלו הן שגזרו אילין עשרתי קדמיית, והשא' מן מה דתני ר"ש בן יוחי וכו'.

בדורות הראשונים הנ"ל עמ' 596 מעתיק: אילין עשתרי קדמייתא וכן מהערה כ"ט בעמ' 600 שם נראה שהוא מגיה כן בירושלמי "עשתרי" במקום "עשרתי". אבל הצורה "עשרתי" היא צורה נכונה ורגילה בירושלמי ופירושה העשרה (בהי הידיעה), וכן אומר תמיד הירושלמי: אילין ארבעתי, חמשתי, וכ. ה. עיין דלמן דקדוק לשון ארמי א"י הוצ' ב' עמ' 129. ולדבריו יש להוסיף שנמצאת גם הצורה שתתי. וי"ר פל"ד—י"ב בכת"י רומי: א' להון יבון לי אילין שתתי דינריה (תנו לי אלה ששת הדינרים).

דתני ר"ש בן יוחי בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן וכו'.

הפירוש הנכון בק"ע, וכבר העירו רבים על דברי הראב"ן סי' של"ח דף ס"ב ע"ב: "י"ח דבר גזרו. מפורש בירושל' תני רבי שמעון בן יוחאי בו ביום גזרו. פיתן. א. שמנן. ב. ויינן. ג. חומצן. ד. צירן. ה. מורסנן. ו. כבושיהן. ז. שלוקיהן. ח. מלוחיהן. ט. ועל החילוק. י. שחיקה. יא. טיסני. יב. על לשונם. יג. על עידותם. יד. מתנותיהן. טו. בניהם. יו. בנותיהן. יז. ובכוריהם. י"ח". הרי הולך ומונה הראב"ן

1) עיין שם. ואפשר למשוך את המילים "פי' י"ח דבר" גם למטה ויש עוד אפשרות לפרש דברי הרמב"ן, אבל לי נראה כמו שהעתקתי.

את הגזירות שבתני ר' שמעון בן יוחי, ודעתו היא שאילו הם הגזירות של י"ח דבר, כלומר גזירות על הרחקה מן הגוים[1]. ועין מ"ש להלן על גירסת המנהיג, ועיין ר"ח י"ז ב'.

ובקטע שנמצא בגניזה, שהוא, כנראה, פירוש עתיק על הירושלמי שלנו[2] (הקדם ח"ב עמ' 48): ומה שאסרו חכמינו מה שיעשה מן המאכלות מצד הגוים הם י"ח דבר ויסתעפו מהם דברים הרבה וכן אמרו תני ר' שמעון י"ח דבר גזרו בו ביום וכו'. ומזה רואים שכן הבין גם המפרש שי"ח דבר כלולים בתני ר' שמעון בן יוחי. עיין במבואו של פוזננסקי לקטע שם עמ' 44, אבל הוא לא דק בזה שכתב: "ומדברי הירושלמי בשבת פה: אילין עשרתי קדמייתא והשאר מן מה דתני רשב"י בו ביום גזרו וכו', נראה שרשב"י לא חשב את כל הי"ח דבר אך מקצתם היינו את ח' הנשארים" וזה לא נכון כלל, כי גם הירושלמי היה יכול לסבור שרשב"י מנה י"ח דבר, אלא שהוא אומר, כי מי שחשב את עשרת הראשונים לחלק מגזירות י"ח דבר, יכול להשלים את המניין מתוך הברייתא של רשב"י, וכמו שפירש בק"ע.

על פיתן.

בקטע הנ"ל: תני ר' שמעון י"ח דבר גזרו בו ביום והראשון מהם על פיתן ר"ל על פיתן של גוים ואמרו מפני מה ונתנו טעם לזה ואמרו משום שמנן משם בשולי גוים[3] ר"ל אסרו פת של גוי משם שמן ומשם בשול גוי [וזה] מפני שהם אוכלים דבר מן... או דבר שמן בכלי אשר עושים בו קודם לזה לחם ולכן מן הצורך למאס בו וכבר ראינו את דניאל נמנע מלאכול פתם כמו שנאמר (דניאל א' ח') וישם דניאל על לבו אשר [לא יתגאל בפת בג המלך]. וצריך שנקיש בנפשנו, כי הלחם הטוב והנקי אשר נראהו אצל הגוים והמשתה המשמח וטוב הריח שוים להדברים המגואלים אשר יטמאו אותנו, כמו שנאמר (מלאכי א' ז') מגישים על מזבחי לחם [מגאל], ונניח כל זה ונתרחק ממנו כמו שנאמר (עזרא ב' ס"ב) ויגאלו מן הכהנה.

ועל גבינתן.

בקטע הנ"ל: על גבינתן ר"ל על גבינת גוי משם כליהן משם שחיטתן[4]

---

1) רפנר לא הבין את חשיבות הדברים ולכן לא העתיק את תחילת דברי הראב"ן וגם השמיט את המספרים.

2) המקור הערבי נתפרסם ע"י פוזננסקי בהקדם ח"ב עמ' 44 (בתוצאה המיוחדת של המאמר עמ' 37, ושם סדר העמודים וההערות הוא אחר) עיי"ש במבואו. וכן נתפרסם המקור הערבי ע"י גינצבורג בשורי"ר עמ' 298 ויש שינויים קלים ביניהם. וכהקדם שם עמ' 48 תרגם פוזננסקי את הקטע לעברית ומתרגומו זה אני מעתיק, ועיין בהערות שוו. שם.

3) בכבלי שבת י"ז ב', ועי"ז ל"ו ב' איתא: גזרו על פתן משום שמנן, ובירוש' שבת (להלן בסכוך): ופת לאו תבשילי גוים הוא. ומזה הרכיב מחברנו ב' הנוסחאות יחדיו. (פוזננסקי).

4) אולי מפני ששחיטתן נבילה והם מעמידין את הקיבה בבהמות ששחטו בעצמם. עיין ע"ז פ"ב ט"ה.

משם חלב גוי משם גלוי משם תערובת בהמה טמאה[1]) (כאן מתחיל עמ' חדש, ועיין הערת פוזננסקי עמ' 45 הערה 4. ואפשר שיש כאן חסרון ונשמטו הבאורים ל"כליהן" ו"לשחיטתן"), משם חלב [גוי] מפני שאמרו חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אסור בהנייה[2]). ר"ל כי החלב אשר יחלבו הגוי בכלי ישראל ולא יהיה [ישראל] עומד על גביו אסור לעשות בו סחורה ועל אחת כמה וכמה אסורה אכילתו ומשם שהוא מגולה כי חכמינו אסרו ג' דברים אם הם מגולים והם המים והיין והחלב.

ובראב"ן הנ"ל ליתא גבינתן ובמקומה שנה: שמנן, ואולי באה המלה שמנן ע"פ הבבלי י"ז ב', וכן לעיל בסמוך: ואילו הן שגזרו על פיתן של גוים ועל גבינתן ועל שמנן. וראיתי למי שכתב, כי גירסת הראב"ן אינה נכונה שהרי הירושלמי מפרש להלן בעמוד זה שו' אחרונה: גבינתן וכו', אבל זה טעות, כי הירוש' אינו מפרש את הגזירות של רשב"י אלא מ"ש למעלה: ואילו הן שגזרו על פיתן של גוים ועל גבינתן ועל שמנן ועל בנותיהן וכו', ועיין מ"ש להלן על גירסת הראב"ן.

וכן היתה הגירסא "שמנן" לפני כמה מן הראשונים, בסמ"ג לאוין קל"ב, מ"ה ע"ב: "עוד אמרו בספר ה ע ת י ' בשם הירושלמי דפ"ק דשבת ש ח מ א ו ת י ה ן מי"ח דבר דקתני התם תני ר' שמעון בן יוחי בו ביו' גזרו על פיתן ו ע ל ש מ נ ן (כגירסת הראב"ן) ועל כבושיה' וכל מלוחיהן וגבינותיהם וחמאותיהן, אמנם בירושלמי שלפנינו אין שם חמאותיהן". ובגירסא זאת מובא הסמ"ג בתשובות מהר"ח או"ז סי' י' ובהגהות מיימוניות פ"ג מה' מאכלות אסורות הט"ו אות ל', אלא ששם בט"ס: כתב בספר ה ע י ט ו ר בשם הירושלמי. וצ"ל: בספר העתים, כמו שהוא בסמ"ג שלפנינו ובפיסקא שבמהר"ח או"ז ובב"י יו"ד סי' קט"ו.

חשיבות מיוחדת בנידון זה יש לגירסת המנהיג ה' חלב וחמאה סי' קל"ד, דף ק"ב א': וכן מוכח בירושלמי דאין מעמידין דאמרינן התם אלו דברים אסורים (זו היא פיסקא של המשנה שם ה"ח, ד"ו ה"ט, מ"א ע"ד) וחשיב י"ח דבר וחשיב ח מ א ה בהדייהו, וא"כ רואים שלפני המנהיג היתה כל הסוגיא של שבת גם בע"ז[3]) ובתוך הי"ח דבר היתה גם חמאה.

הרי יש לנו שתי עדויות על זה שהירושלמי מנה גם חמאותיהן בתוך י"ח דבר, אבל השאלה היא מי הוסיף גזירה זאת בספרים וכמו כן מעיד לנו המנהיג שבירושלמי היו ר ק י"ח גזירות ובתוכם גם חמאה, וא"כ מתעוררת השאלה איזו גזירה השמיטו שבמקומה שנו חמאה.

ונ"ל קרוב לוודאי שהגירסא בספרים הקדומים היתה: על פיתן ועל ש מ נ ן (כגירס' הראב"ן), ובא"י פירשו שמנן — חמאתן, וכן באונקלוס בראשית פי"ח — ז

---

1) בירושלמי לפנינו בעמ' זה שו' אחרונה: גבינתן אמר ר' ירמיה חלב הגוי למה הוא אסור משום תערובת בהמה טמאה וכו' ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי חלב הגוי למה הוא אסור משום גילוי. (פוזננסקי).

2) עיין הערת פוזננסקי.

3) עיין „על הירושלמי" עמ' 43 שהארכתי שם בעניין הסוגיות הכפולות בירושלמי בקשר עם הפיסקאות המובאות בראשונים.

מתרגם את הפסוק: ויקח חמאה וחלב — ונסיב שמן וחלב. ולפי זה השאלה אם חמאה היא מגזירות י"ח דבר תלויה בגירסא אם אנו גורסים גבינותיהן או שמנן.

ובא וראה שהנוסחאות השונות בחילוף מנהגים בין בני בבל ובני א"י בעניין שלנו מאשרות השערה זו באופן מוחלט.

ארחות חיים לפי מיללר הנ"ל.	הרכבי עמ' 395.	ישׂ"ש לפי מיללר סי' י'.
בא"י אוסרין גבינות הגוים ויש נוסח' אחרת וכו' את ה ח מ א ה וכו' ומשום גיעולי גוים וכו'.	[ב"ב] מתירין את ה ש ו מ ן שלאומות העולם שאינו מקבל טומאה. יש' אוסרין אותו משום ג' דברים משום חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואיהו ומשום תבשילי גוים ומשום חלב שמערבין אותו.	בא"י אוסרין חמאה של גוים מפני ג' דברים מפני חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו ומשום בישולי גוים ומשום חלב טמא ב"ב מתירין וכו' שאומרים שאינו מקבל טומאה.

הרי יש לנו ג' נוסחאות: גבינות, שומן, חמאה, וכל זה בוודאי מיוסד על הגירסא בירוש' שלנו. והשוה ג"כ את הפירוש של הקטע הנ"ל ל"גבינותיהן". ובספר העתים הנ"ל (בפסקא שבסמ"ג) מזכר רק את תמצית דברי הירושלמי ולא את לשונו ממש, ושנה פיתן ושמנן וגם חמאותיהן וגבינותיהן, כלומר צרף את שתי הנוסחאות יחד וגם כלל את פירוש בני א"י לשמנן—חמאותיהן.

ועל יינן.

בקטע הנ"ל: על יינן משום מגעו שלגוי עושה יין נסך משם מ ר פ ס ן משם קנקניהן משם עבודה זרה ר"ל על יינו של גוי משם הכנת הגוי ומשם מרפס רגליהם כי השם אמר לישראל (יחזקאל ל"ד י"ט) וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפס רגליכם תשתינה [1]) והיין אשר ידרכו הגוים אסור עלינו ואף שוויו אסור [2]) ולא היין אשר יקדישוהו לאלהיהם בלבד כי אם גם היין אשר יזמינוהו לשתייתם כמו שאמר בדניאל שתי פעמים (דניאל א' ה' ח') וביין משתיו ומיין משתיו, ואם נגע גוי בדבר מן היין שלנו אשר דרכנו אותו לנפשנו והקדשנו אותו לשתייתנו, נאסר עלינו. ולזה תראה כי נשמר אותו שלא יגע בו ושלא יפשוט ידו אליו ושלא יניחנו עמו, ושיעור ההנחה עד כדי שיפתח את החבית ויגוף ותיגוב ולא יכיר בו. וכל זה נקראהו יין נסך לא מפני שהגוי הקריבו ליראתו אלא מפני שנגע בו וכוונתו ליראתו. ולא תדבק כוונתו בשום דבר אלא בבשר ויין הנקרבים לאלילים, אבל הבשר כל זמן שלא יוזבח על שם יראתו לא יכשר לתקרובת, אבל יין אם רק דרכו כבר יכשר לתקרובת. וכן לא נעשה שום הפרש בין גוי לגוי בזה הענין.

---

1) בפרקי דר' אליעזר פמ"ג: עמד פנחס והחרים על ישראל וכו' כי אם מרפש רגלם שנאמר וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה שהיו לוקחים ראשית תירושם לזנות וכו' (פוזננסקי).

2) ע"ז פ"ב כ'.

ועל חומצן.

בקטע הנ״ל: על חומצן משם יינם משם כליהם משם מגען ר״ל משם משתיהם ודריכתם וכליהם והכנתם·

ועל צירן.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון· ובקטע הנ״ל: על צירן משם שקצים ורמסים ר׳ נתן אומר ציר שלגוים ציר שקצים הוא ואפילו [ציר] חגבים טהורים· ר״ל על ציר שלגוי מפני שהם ימלחו את הדגים ויהיה בו כל שקץ וכל רמש ממה שישוט במים ואפילו ציר חגבים טהורים אם רק נמלח ע״י גוי אסור [1]·

ועל מורייסן.

בקטע הנ״ל: על מורייסן א״ר ירמיה בשם ר׳ חייא ברבא מורייס הגוי למה הוא אסור משם בישולי גוים [2]· ר״ל אמר החכם מורייס הגוי למה הוא אסור משם בישולם והכנתם·

על בכושיהן.

בכי״ל לנכון: על כבושיהן· ובקטע הנ״ל: על כבושיהם משם קנקניהן משם חלבן משם שומן שלחזיר משם עופות טמאים· ר״ל על כבושיהם משם כליהם ומשם חלבם ומשם שומן של חיות [טמאות] ומשם עופות טמאים·

ועל שלוקיהן.

בקטע הנ״ל: על שלוקיהן משם בשולי גוים ר׳ מנא אזל לצור והתיר תורמסין שלהן אתא ר׳ חייא בר בא קומי ר׳ יוחנן ותני עובדה קדמוי אמר ולא פגעת ביה [3]· ר״ל על שלוקיהם משם בשול גוי ולמה אסרו הבשול מפני שיש להתירא כי ערבו בו משומן וחֵלב שלהם ולזה באו אלינו בקבלה שני עיקרים אלו נותן טעם לשבח [אסור] לפגם מותר· ופירושם כל מה שנתבשל והתבלין ימתיקו את טעמו ויעשו אותו שֶמֶן כמו זרעונים ומיני קטניות אסור לקחתו מן ידיהם· וכל תבשיל אשר ישחיתוהו ויפסידו את טעמו כמו סכר ודבש מותר לקחתו מן ידיהם· ועוד מפני שהם ישגיחו על האחד ולא ישגיחו על השני.

ועל מלוחיהן.

בקטע הנ״ל: על מלוחיהן משם קירבי טמאים תני אין לוקחין מעי דגים וקירבי דגים אלא על פי ממחה [4]) על מה שיומלח אצל הגוים למה הוא אסור משם חלב החיות [הטמאות] וקירביהן כמו למשל ביצי דגים מלוחים לא יתירו החכמים אכילתו אלא על פי איש נאמן ואנשים שראוי לסמוך עליהם·

---

1) עיין היטב בחילוף מנהגים אצל מיללר סי׳ נ״ג השחר כ״ח עמ׳ 572 ותשו׳ הגאונים הרכבי עמ׳ 395 שו׳ 3 מ ל מ ט ה.

2) ירוש׳ ע״ז פ״ב ה״ו, מ״א ע״ג.

3) ירוש׳ שם ה״ח (ד״ו ה״ט), מ״ב רע״א. ועיין חלופי מנהגים שהזכרתי בהערה 1.

4) ירוש׳ שם ה״ט (ד״ו ה״י), מ״ב ע״א, בבלי שם ל״ט א׳.

ועל החילקה.

בקטע הנ״ל: (אלא ששם מפרש מקודם השחיקה): על ה ח ל י ק ה משם שינוי ברייתן תני ר׳ שמעון בן יוחי אכל תשברו מאתם [בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם] מה מים שלא נשתנו מברייתן אף כל דבר שלא נשתנה מברייתו [5]· על החליקה והוא קלי משם שינוי ברייתו לפי שיצא מטבע אל טבע ואמר החכם ר׳ שמעון בן יוחי כל מה שהוא כמו המים אשר לא נשתנו מברייתן ר״ל לא יתהפכו מטבע אל טבע·

והנה לפנינו בירושלמי גורס ועל החילקה· אבל בקטע הנ״ל ראינו שגרס: החליקה· וכן מציין רטנר לר״ח י״ז ב׳ שגורס: החליקה· והוא מעיר לפירוש הק״ע· אבל באמת אין שום הבדל בעניין בין שתי הגירסאות והכוונה היא כאן לאותם הדברים שנשנו במכשירין פ״ו מ״ו וכמו שפירש בפ״מ· אבל מעניין הוא שיש הבדל תמידי בקריאת המלה בין הבבלי והירושלמי· הבבלי קורא חילקא (חילקה)· כמו שהוא בבבלי מו״ק י״ג ב׳ (כמה פעמים) ובנדרים נ״ה ב׳ ובמכשירין הנ״ל במשנה שבמשניות· אבל הירושלמי קורא חליקה· כמו שהוא במכשירין במשנה שבבבלי ובמתניתא דבני מערבא· וכן בתוספתא נדרים פ״ד ה״ג (דפוס וכ״י ווינה): ובחליקא· אבל אצל צוקרמנדל: ובחִילְקא (מנוקד· סימן שהוגה)· וכן הסופר של כת״י ליידן שהיה תלמיד חכם (בעל מעלות המדות) כתב באשגרה מן הבבלי: חילקה· אבל הנכון הוא ״חליקה״ כמו שהוא בקטע הנ״ל ובר״ח ובשרי״ר עמ׳ 66 שו׳ 12 ולקמן פ״ז ה״ב י׳ ע״א: ההן דכתית אורז שערין ח ל י ק ה וכו׳· וכן בסוטה פ״ב סה״א י״ז ע״ד: חילקא לשנים· אבל בכ״י רומי שם: ח ל י ק ה· ואל יהיו דברים קטנים אילו קלים בעיניך· כי על פיהם אפשר להכיר לפעמים אם יש לפנינו מקור א״י או בבלי·

ועל השחיקה.

בקטע הנ״ל: על השחיקה והם הקולקס והשלק אשר יודק ויתערב עם חומץ ושמן זית וקטניות והוא מן הכנת גוי ואסור·

ועל הטיסני.

בקטע הנ״ל: על הטיסני על המאכלים הנקראים תלבינה ואחסא והראיס משם שלוקיהם ובשוליהם לפי שכל מה ששלקו או מלחו הגוי אסור·

ועל לשונן.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון· ובקטע הנ״ל: על לשונם על [הדבור] בלשונם ועזיבת לשוננו היא לשון הקדש· כמו שידעת מן האנשים אשר העיד בם נחמיה לפי שמקצתם זנחו את הלשון כמו שאמר (נחמיה י״ג כ״ד) ובניהם חצי מדבר [אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית] ותדע איך ענשם והשביע אותם שיניחו זה כמו שאמר ואריב עמם ואקללם ואסר עלינו [ה׳] להתערב בהם ולעשות כמעשיהם ואיך ישחיתו את דרכם אותם אשר ילמדו אצל חכמיהם ונאמר (תהלים ק״ו ל״ה) ויתערבו בגוים [וילמדו מעשיהם]·

---

5) ירושלמי בסוגיין.

ועל עדותן.

בקטע הנ״ל: על עידותן על עידות הגוי [ר״ל שאסור לכם] לדרוש עדותם לא לטובתכם ולא לרעתכם מפני שהחכמים אמרו עידות הגוים והנשים והעבדים פסולה בפני בית דין· וכזה תראה מחזיקים במעשה אלו ובחקותיהם ירצה בו··· האנשים וזה הוא כי אסר ב׳ דברים וצוה על ב׳ דברים כל אחד מהם לעמת האחר ..... [1])

ובספר ניר כותב ששמע בשם חכם אחד שצריך להגיה עדיהן ור״ל שאסור לסחור אתם בימי אידיהן· ואין צורך בהגהה והכוונה היא בוודאי לעידותן ממש· עיין גליון הש״ס·

ועל מתנותיהן.

פירשו שהכוונה היא שאסור לקבל מהם קרבנות לבית המקדש· כי בזמן הסמוך לחורבן ביטלו ולא הקריבו את קרבן הרומאים (עיין גריץ בתרגומו של שפ״ר ח״ב עמ׳ 91 בהערה)· אבל בכל ספרות התלמודית אין זכר שאסור לקבל נדרים או נדבות מן הגוי· ואפשר שגזירת שעה היתה· אבל עיין בהוספה לפסיקתא רבתי (הוצ׳ ר׳ מאיר איש שלום עמ׳ קצ״ב): כך שנו רבותינו נדבות מקבלין מן הגוי וקרבנות אין מקבלין מהן· ולפי הפשט הפשוט הכוונה היא שמקבלין מהם נדבת כסף ואין מקבלין מהם קרבנות ממש· ועיין גנזי שכטר הוצ׳ ר״ל גינצבורג ח״א עמ׳ 509 וח״ב ע״מ 477·

ועל בכוריהן.

פירוש הפ״מ דחוק ובק״ע פירש: שהמוכר קרקע לעכו״ם יביא בכורים וכו׳· אבל הלשון גזרו על בכוריהם לא משמע כן· ואולי הפירוש הוא שאסור להביא בכורים משדה שנמכרה לגוי· ועיין בבלי גיטין מ״ז ב׳·

פיתן ר׳ יעקב בר אחא וכו׳.

בספר כריתות ח״ה שער ב׳ סי׳ צ״ב (וירונה עמ׳ ק״ג) בט״ס: ר׳ יעקב בר חמא·

ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יונתן.

באו״ז ח״ד סי׳ קפ״ח: בשם ר׳ יוחנן· וכן הוא גם בראי״ש ע״ז פ״ב סי׳ כ״ז ובהגהות מימוניות פי״ז מה׳ מאכלות אסורות הי״ב.

---

1) סוף הקטע אינו מובן, עיין פוזננסקי. ועל עצם הפירוש הזה נ״ל שלפנינו יש כבר פירוש לפירוש שנכתב במקורו בעברית. והשני באר את הפירוש הראשון והרחיבו וגם הוסיף עליו. ואפשר עוד ללקוט את הפירוש הראשון מתוך השני — הערבי: חני ר׳ שמעון י״ח דבר גזרו בו ביום על פיתן, משם שמנן משם בשולי גוים. על גבינתן משם כליהם משם שחיטתן משם חלב גוי משם גלוי משם תערובת בהמה טמאה. על יינן משם טגעו שלגוי עושה יין נסך משם טרפסן משם קנקניהן משם עבודה זרה. על חומצן משם יינם משם כליהם משם טגען וכו׳ וכו׳. וסגנון קרוב לזה בחלוף מנהגים אצל מיללר סי׳ י׳ וסי׳ נ״ג.

ועמעמו עליה והתירוה או במקום שאין פת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת גוים מותרת.

כ״ז חסר בכי״ל והושלם בגליון. וכן חסר זה בשרי״ר עמ׳ 66 והושלם בגליון למטה (שם שו׳ 39). וחסרון זה גרם לסופר שרי״ר למחוק ״ואסרוה״ ולתקן: והתירוה. עיי״ש שו׳ 29.

ובאו״ז הנ״ל: (אבצי) [או אני] אומר מקום שאין פת ישראל וכו׳. ועיין פירוש כל הדברים בשבלי הלקט השלם כת״י שאביא להלן.

אמר ר׳ מנא ויש עימעום לאיסור. ופת לא תבשילי גוים הוא וכו׳.

בראבי״ה כת״י סי׳ תתקנ״ד (לפי רטנר שביעית עמ׳ 76): ״ומשיב ר׳ מנא וכי יש להסתפק בזה פשיטא דלאיסור קאמר. ויש עמעום ספק באיסור״ וכו׳. ועיין מפרשים. אבל הפירוש פשוט: ויש עימעום לאיסור? וכי אפשר לומר שהעלימו עיניהם ואסרו? והרי העלמת עין יכולה להיות רק בהיתר. כלומר שהעם נהג בהיתר והעלימו עין ולא מיחו. אבל אין לומר שהעלימו עין ואסרו. ואח״כ שאל הירושלמי: ופת לאו תבשילי גוים הוא? וכו׳ וזו היא קושיא אחרת. וכן הוא דרך הירושלמי להשמיט את דיבור החבור (״ועוד״ בירושלמי—״ותו״ בבבלי).

וכן צריך לפרש מהלכות של עמעום בשביעית ובמע״ש. שהעלימו עין מן ההיתר שנהגו העם. עיין מהר״י קורקוס פ״ז מה׳ שמיטה ויובל הי״ב, רדב״ז ספ״ג מה׳ מע״ש ועוד. ואני מעיר ע״ז מפני שראיתי למי שפירש כי האיסור מעומעם. ולא ההיתר!

במקום שאין פת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת גוים אסורה.

כן הוא בכל הסוגיות המקבילות וכ״ה בשרי״ר 277 וברי״ף ע״ז פ״ב ומביאו בתורת הבית להרשב״א בית ג׳ ריש שער ז׳ ובאו״ז הנ״ל ובשבלי הלקט כת״י הנ״ל ועוד. אבל בהגהות מימוניות פי״ז מה׳ מאכלות אסורות הנ״ל בט״ס: בדין הוא שתהא פת גוים מותרת: ועיין רטנר עמ׳ 18 שמעיר על שורה של ראשונים אחרים שהיתה להם גירסא זו. ולא דק בפירוש הדברים. ובאמת בעל הגהות מימוניות הוא היחידי שגורס כן.

ועיין ראב״ן סי׳ ש״ג. נ״ד ע״ד שגרס: ״במקום שפת ישראל מצויה״, וכ״ה בראש״ש ע״ז פ״ב סי׳ כ״ז. אבל כנראה ט״ס הוא כמו שהוכיח בפלפולא חריפתא במקומו.

ועימעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש.

בחלוף מנהגים אצל מיללר סי׳ ל׳ (השחר ח״ז עמ׳ 748): ב״ב אוסרים פת שאפה גוי ואוכלים פת גוי ובלבד שיהי׳ ישראל משליך את העץ בתנור. באי״י אוסרין שהעץ לא אוסר ולא מתיר. אימת התירוהו במקום שאין דבר לאכול ועשה יום או שנים שלא אכל וישב בצום התירו לו כדי קיום

נפשו בלבד שלא יהא הפלטיר מוכר בשר בחנותו ואע"פ שהרי הוא כתבשילו, ועיי"ש בהערות, ועיין ר"ח י"ז ב' מנהיגי דין איסור פת של גוים סי' קל"א, ק' ע"א, ספר התרומה סי' כ"ז, רא"ש חולין פ"ג סי' ס"א, מרדכי ע"ז סי' תת"ל, טור יו"ד סי' קי"ב, אגודה ה' ע"ז סי' כ"ט, ועיין תוספות ע"ז ל"ה ב' ד"ה מכלל, רמב"ן וריטב"א שם, ועיין ר"ש שביעית פ"ח מ"ד.

ובשבלי הלקט ח"ב שנדפס בהיקטוגרף בשבועון "סגולה" חוברת א' עמ' 2: ירושלמי במסכת שבת, פיתן, ר' יעקב בר אחא אומר מהלכות של עימעום הוא אמר ר' יוסי קשיתא קומי ר' יעקב בר אחא מהו מהלכות של עמעום הוא כך אני אומר במקום שפת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת עכו"ם אסורה ועימעמו עליה והתירוה, או במקום שאין פת ישראל מצויה בדין הי' שתהא פת גוים מותרת ועימעמו עליה ואסרוה, אלא כיני במקום שאין פת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת עכו"ם אסורה ועמעמו עליה והתירוה משום חיי נפש, רבנן דקיסרין בשם ר' יעקב בר אחא כדברי המתיר ובלבד מן הפלטר, ר' ישעיה זצ"ל פירש הכי ופת לאו מתבשילי גוים הוא, פי' הלא הפת נאסרת מחמת בשולי גוים. וכי בתבשולי גוים כך אנו אומרים במקום שאין תבשילי ישראל מצוין שיהיו תבשילי גוים מותרין, בתמיה, כמו בתבשילי גוים לא חילקו חכמים בין בעיר בין בשדה כך לא יחלקו גם כן בפת, ולמה הותרה הפת בשדה? ומהדר, כיני כלומר כך הוא, בודאי שאפילו במקום שאין פת ישראל, שתהא פת גוים אסורה כשאר כל בישולי גוים, אלא שהעם התירוה מאיליהן ומתרץ עמעמו עליה והעלימו עיניהם והניחום בהתירן ולא רצו למונעם ולאסור, מפני חיי נפש, במקום שאין פת ישראל מצויה מה יעשה, לפיכך עימעמו עליה והתירוה ר"ל שהניחום בהיתר שהחזיקו ולא אסרו להם, ובסוף דבריו פסק וכן הלכה דדוקא בשדה שאין פת ישראל מצויה אי נמי בעיר שכולה גוים שם התירוה ועימעמו עליהם ולא רצו למונעם, אבל בעיר באיסוריה קאי ולא התירוה.

ולא עבדין כן.

בפירוש המשפט הזה נחלקו הראשונים אם הוא לחומרא או לקולא, הר"ש הנ"ל פירש: ולא עבדין כך, כלומר מחמירין על עצמן, וכן בספר כריתות ח"ה שער ב' סי' צ"ב (ווירונה עמ' ק"ג): ולא עבדין כדין פי' מחמירין היו על עצמן.

אבל באו"ז הנ"ל מפרש לקולא, וכן הוא אומר: ולא עבדין כן, אלא נהגו שכל אחד קונה מאוהבו גוי ולא חיישינן לבנותיו, הרי משמע להדיא שבכל ענין החירוהו ואפילו אית ליה פת ישראל בהדיה וכו', וכן פירש הרמב"ן בע"ז ל"ה ב': ובירושלמי בפרקין גרסי' ובלבד מן הפלטר ולא עבדין כן, כלומר אין העם עושים כן אלא אוכלין פת של עכו"ם, ועיין גנזי שכטר הוצ' גינצבורג ח"ב עמ' 534.

והסגנון: לא עבדין כן, נמצא גם במו"ק פ"ג ה"ה, פ"ג ע"א, יבמות פי"ב ה"א, י"ב ע"ג, שבועות פ"ה ה"א, ל"ו ע"א.

אמרון קומי ר׳ חייא רובא תני ר׳ שמעון בן יוחי אוכל תשברו מאתם בכסף.

בכי״ל: תני ר׳ שמעון בן יוחי כן אוכל וכו׳ ונמחקה המלה: כן. וגירסת כי״ל היא הנכונה וכ״ה בשרי״ר עמ׳ 66 ולקמן ע״ז פ״ב ה״ח. (ד״ו ה״ט) מ״א ע״ד. וכל זה מוסב על משנת ע״ז ששנתה שלקות של גוים אסורים. וע״ז אמרו לפני ר׳ חייה שגם מדברי ר׳ שמעון בן יוחי מוכח ששלקות אסורין וכמו שהוא בבבלי ע״ז ל״ז ב׳.

התיבון הרי מוטלייה ופנקריסים וכו׳.

עיין ערוך ערך פנקרס ועיין תורת הבית להרשב״א בית שלישי שער ז׳, ד״ו פ״ט ב׳.

קליות מה. אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון וכו׳.

המלה ״מה״ אינה בכי״ל והיא תלויה בין השורות.

אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם רב כל אוכל שהוא נאכל חי כמות שהוא אין בו משום תבשילי גוים ויוצאין בו משום עירובי תבשילין.

צ״ל: אין בו משום תבשילי גוים. עם הפת יש בו משום בישולי גוים. והמלים: ויוצאים בו משם עירובי תבשילין, הן אשגרה ממאמר ר׳ יוסי בר׳ בון בשם רב הונא בע״ז שם סוף ההלכה (נדרים פ״ו ה״א. ל״ט ע״ג).

מה מקיים ר׳ חייא רובא וכו׳.

כלומר, הברייתא ששנתה לעיל שקליות מותרין (תוספת׳ ע״ז פ״ד הי״א).

ואם לאו הכרע עליו כסף.

בע״ז שם, בקטע מן הגניזה (אפשטין, תרביץ ש״ג ס״א עמ׳ 16): ואם לוו הכרה עליו כסף. וכ״ה בכי״ל שם. ועיין ההערה אצל אפשטין. ובב״ר פ״ק—ה (אלבק עמ׳ 1287): הב לי ממון וסב לך קבורתא, הרבה ממון תכרה עליה ההי״ד בקברי אשר [כריתי לי, אשר] לקחתי לי אין כתיב כאן אלא אשר כריתי לי הכרתי עליה. ועיין בהערות אלבק שם.

אמרין כן הוה ר׳ יונתן עבד כר הוה חמי בר נש רב עליל לקרתיה הוה משלח ליה איקרין מי(י) אמר דאין הוה דיין דייתם או דיין דארמלה נישכח אפין מפיישיה עלוי.

מסורת זו מתאימה לדעת ר׳ יונתן בלקח טוב בראשית ריש וישלח עמ׳ 163 (ממקור בלתי ידוע): אמר ר׳ יהונתן כל מי שרוצה לרצות מלך או שלטון

ואינו יודע דרכם וטכסיסיהם· יניח פרשה זו לפניו וילמוד הימנה טכסיס פיוסים וריצוים·

ג׳ ע״ד.

חלב הגוי למה הוא אסור משום תערובת בהמה טמאה·

ר״ח ע״ז ל״ה ב׳ (ומביאו בתמים דעים סי׳ פ״א)· ובעיטור הכשר בשר שער א׳: ירושלמי חלב למה אסור. אריב״ל משום תערובת חלב בהמה טמאה וכו׳· ועיין מנהיג ה׳ חלב וחמאה של גוים סי׳ קל״ד׳ עמ׳ 101·

ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי חלב הגוי למה הוא אסור משום גילוי· ויעמיד וכו׳·

בעיטור הנ״ל: רב אסי אומר משום גילוי ויעמיד וכו׳· ועיין במנהיג הנ״ל· ועיין תוס׳ ע״ז ל״ה א׳ ד״ה לפי· חידושי הרמב״ן שם· סמ״ג לווין קל״ב· מ״ה ע״ב ומרדכי ע״ז סי׳ תתכ״ו·

ועצם העניין של מים מגולים מביא יוסף הכהן ב״נגד אפיאון״ בתור מנהג יהודי ותַּרַקי עיי״ש ח״א· 22 (קרוב לתחלתו): להמנע [משתיית] מי נחשים וכו׳ בחקותו את מנהג היהודים והתרקים[1]· וכל המפרשים של יוסף טעו בפירוש המלים—*διψίων ὑδάτων* ולא תרגמו זה כהוגן· והנכון הוא מים של נ ח ש י ם · כלומר מים מגולים· והעירני ע״ז מר דוב סוליטרניק·

פועליא הוו בטורא וכו׳·

בע״ז פעלייא הוון בחקליא· ובתרומות פ״ח: הוון בח[ק]לא·

אחראי ומייתון· אני אומר אירס שוקע הוה· השמן והחומץ וכו׳·

צ״ל: שוקע הוה ותני כן אבטיח שניקר וכו׳ וכן יין שנתגלה וכו׳ ארס שוקע היה השמן והחומץ וכו׳ וכ״ה הסדר בתרומות וע״ז·

ור׳ שמעון אוסר·

בתרומות: ר׳ שמעון אוסר [בדבש]· ועיין בבלי חולין מ״ט ב׳ (רטנר)·

שמנן מי אסר את השמן· רב יהודה אמר דניאל אסר את השמן·

עיין מ״ש ר״י הלוי בדורות הראשונים כ״ג ח״א עמ׳ רצ״ו והלאה·

שהיו עולין עליו להר המלך ונהרגין עליו ומי התירו וכו׳·

הסדר מהופך כאן וצ״ל כמו בע״ז: ומי התירו ר׳ ובית דינו וכו׳ ר׳ אחא ר׳ תנחום בר חייה וכו׳ שהיו עולין עליו להר המלך וכו׳ (רטנר).

---

[1]) *καὶ τῶν διψίων ὑδάτων ἀπέχεσθαι κτλ. τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος.*

ומי התירו ר' ובית דינו התירו בשמן וכו'.

עיין תוספ' ע"ז ל"ו א' ד"ה אשר.

בשלשה מקומות נקרא ר' יהודה הנשיא רבותינו.

עיין ספר הכריתות ח"ד (ימות עולם) ד"ה והילך זמן הווייתם, ווירונה דף נ"ז.

בית דינו חלוק עליו בגיטין.

עיין רמב"ן ע"ז ל"ז א' ורשב"א גיטין ע"ז א.

ר' יוחנן בעי ולא כן תנינן שאין בית דין יכול לבטל וכו'.

עיין תוספ' גיטין ל"ו ב' ד"ה אלא, ועיין שו"ת ר"א מזרחי סי' נ"ז, צ"ה ע"ד.

ר' יוחנן כדעתיה ומר ר' יוחנן.

צ"ל: דמר ר' יוחנן, כמו שמגיה בגליון, ובתוספות הנ"ל: דא"ר יוחנן, ועיין בשו"ת ר"א מזרחי הנ"ל.

יצחק בר שמואל בר מרת' נחת לנציבין וכו'.

עיין או"ז ח"ד סי' קפ"ט, רמב"ן ע"ז ל"ו א', ספר הכריתות הנ"ל, הגהות מיימוניות פי"ז מה' מאכלות אסורות הכ"ב.

שמואל קביל עלוי ואכל.

עיין ראב"ן סי' ש"ג, נ"ד ע"ג.

רב לא אכל.

עיין ערוך ערך שמן.

א"ל שמואל אכול.

ר"ח ע"ז ל"ו א'. רא"ש שם סוף סי' כ"ז.

דלא כן אנא כתיב עלך זקן ממרא.

כל"ז יבמות פ"י ה"ד (ד"ו ה"ה), י"א ע"א.

מאן עירער עליה ר' שמלאי הדרומי.

בשרי"ר: שמלוי הדרומי (בלי תואר רבי). וכ"ה בתוספות שם ובאו"ז, וכן צ"ל גם לפנינו.

בנותיהן. אמר ר' לעזר בשבעה מקומות כתיב לא תתחתן בם.

וכ"ה בסוטה פ"א ה"ח, י"ז ע"ב, רבה נשא פ"ט כ"ד, ילקוט שופטים רמז ס"ט. וכבר תמהו על מאמר זה ושאלו שהרי בתורה כתוב רק פעם אחת לא תתחתן בם.

והנה בשרי"ר כאן עמ' 67 שו' 26 הגירסא היא: ב ש ב ו ע ה מקומות כתיב וכו'. ואולי יש לשער כי הגירסא הנכונה היא: בשבועה, כתיב לא תתחתן בם. כלומר, ר' לעזר תמה ע"ז שאמרו, כי בנותיהן הן מגזירות י"ח דבר ואמר: האלקים, כתיב לא תתחתן בם, ואיך אפשר לומר שזו היא גזירה דרבנן. וכסיגנון זה בירושלמי ברכות פ"ו ה"ו, י' ע"ג: ר' יהושע בן לוי אמר ב ש ב ו ע ה הכן היא מתניתא, כגירסת רוב הראשונים. (עיין רטנר ברכות עמ' 154). ועיין גם ירוש' ב"ב פ"ח ה"ד (ד"ו ה"ה), ט"ז ע"ב: אמר ר' לעזר ה ע ב ו ד ה שיכול אלא שאינו רשאי. אבל שם יש לחשוב שר' לעזר הוא אינו ר' אלעזר שלפנינו, אלא ר' אליעזר הגדול, שהיה עוד בזמן הבית ולתקופתו מתאימה השבועה בעבודה. ועיין מדרש תנאים הופמן עמ' 129 ועמ' 92 שם.

ומכיוון שהסופרים לא הבינו מה זה בשבועה וקראו בשבעה הוסיפו אח"כ את המלה: מקומות, לשם באור. בשבעה [מקומות] כתיב. מובן שכל זה אינו אלא השערה ואני אומר זאת בזהירות רבה.

ואינו שונה אגדות. תני בשם ר' יוסי שונה הלכות.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון, אבל איתא בשרי"ר ובירוש' ברכות פ"ג ה"ד, ו' ע"ג.

שונה הלכות רוגליות.

בירוש' מו"ק פ"ג ה"ה, פ"ב ע"ד: אבל שונה הוא במקום שאינו רגיל וכו' כגון אילין מיליהון דרבנן דבר נש משתאיל בהון וקיים ליה כמאן ד ל א ר ג י ל. וא"כ איפוא ההלכות, דבר נש משתאיל בהון ו ל א ק א י ם ליה, הן הן הלכות רוגליות.

כי לא דבר רק הוא מכם. ואם דבר רק הוא מכם למה הוא שאין אתם יגיעין בו.

במסורת הש"ס יש להוסיף: סוכה פ"א ה"א, נ"ד ע"ב. ועיין ב"ר פ"א – י"ד (בדפוס) ואצל תיאודור בעמ' 12 בשינויי נוסחאות. ועיין שם פכ"ב – ב, פנ"ג – ט"ו. ועיין מדרש תנאים עמ' 205, ילקוט יהושע רמז כ"ב, או"ז ח"א אלפא ביתא י"ט, ספר חסידים סי' תתתע"א עמ' 404.

התיבון הרי שביעית הרי חוץ לי"ח דבר. ור' יוחנן מקשי להי.

בכי"ל: הרי חוץ לי"ח. ור' יוחנן אמ' מקשי להי. ובין השורות תלוי: דבר, והמלה אמ' נמחקה. אבל גירסת כי"ל היא הנכונה, ופירושה שר' יוחנן אמרה [ו]מקשי להי, כלומר ר' יוחנן מסר את ההלכה והקשה עליה בעצמו. עיין להלן.

ר' קריספרא בשם ר' יוחנן רבן גמליאל ובית דינו התירו וכו'.

בשביעית פ"א ה"א, ל"ג ע"א (בכי' רומי): רבן גמליאל ה נ ש י א ובית דינו התירו.

ר' יונתן בעי ולא כן (תניין) [תנינן] שאין בית דין יכול לבטל את דברי בית דין חבירו וכו'.

הגירסא הנכונה היא בשרי"ר: ר' יוחנן בעי וכו', וכ"ה גם בשביעית הנ"ל וכן הקשה ר' יוחנן אותה הקושיא לעיל על היתר שמן. והפירוש הוא שהכל מדברי ר' קרוספא, והיינו שר' יוחנן מסר את ההלכה והקשה ותירץ אותה (התירוץ נמצא במס' שביעית), וזהו שאמר הירושלמי לעיל: ר' יוחנן אמ' (=אמרה) [ו]מקשי לה.

אתא רב אבון רב יהודה בשם שמואל לא שנו אלא חוץ לשמונה עשרה וכו'.

עיין תוספ' ע"ז ל"ו א' ד"ה והתנן.

מפני שעמדה להן בנפשותיהן.

שעמדה פירושו שעלתה, ששילמו מחירה, ו"עמד" במובן זה רגיל בירושלמי ומדרשים. לקמן פ"ו ה"ה, ח' ע"ג: מסתברא בשן של זהב שעמדה לה ביוקר. וי"ר פ"ב—א: ביוקר ישראל עומדים לי וכו' ישראל ביוקר עומדין לי וכו' הוי ביוקר ישראל עומדים לי. וכן באסתר רבה פ"ב—ו: בחצר גנת ביתן המלך שעמדה לו בדמים הרבה, ועיין תוספ' גיטין ל"ו ב' ד"ה אלא.

ור' יונתן מקשי לה.

צ"ל: ור' יוחנן מקשי לה, וכ"ה בשרי"ר. ועיין לעיל.

ה"ה.

כל מלאכתך גומרה מבעוד יום.

בכי"ל ליתא: כל מלאכתך, והושלם בגליון. ובקונדרס אחרון עמ' 315: ועשית כל מלאכתך שתהא כל מלאכתך גמורה מבעוד יום. ובתוספתא פ"א הכ"א: ועשית כל מלאכתך גמורה מערב שבת.

ומה מקיימין בית שמאי טעמון דבית הלל ששת ימים תעשה מעשיך וביום. כהדא דתני פותקין אמת המים לגינה מערב שבת והיא שותה והולכת בשבת. נותנין קילורית על גבי העין מערב שבת והוא מתרפא והולכת בשבת, נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפא והולכת בשבת וכו'.

כלומר דווקא במלאכה כשרייה שכולה מלאכה אחת, ואם לא נישרה לא עשה כלום ואם נישרה כבר עשה את כל המלאכה, בזה אסרו ב"ש, אבל אם חלק מן המלאכה נעשה כבר בע"ש, לא איכפת לנו אם תמשך המלאכה גם בשבת, וע"כ מותר לפתוק אמת המים לגינה בע"ש גם לבית שמאי, מפני שהתחילה כבר

ההשקאה בע״ש, וכן בקילורית ורטייה כבר התחילה הרפואה קצת מבעו״י, ולפיכך אין עליו חיוב להסיר אותה בשבת, כי למעשה שלו כבר היו תוצאות מע״ש גופא, מה שאין כן בשריית סממנים, דיו וכרשינין שבע״ש עוד לא הועיל מעשהו כלום, ועיקר מעשהו הוא רק שתעשה המלאכה בשבת וע״כ אוסרים ב״ש, ועיין בפירוש פני מאיר שפירש כעין זה אבל בדרך אחרת קצת. ובכל אופן אין להכניס בירושלמי את עניין שביתת כלים, כמו שפירש בפ״מ ע״פ הבבלי.

ובכי״ל כאן הגירסא משובשת: ומה מקיימין בית הלל טעמון דבית שמי הלל ששת ימים וכו׳. ונמחקה המלה: הלל, ובין השורות השלימו: שמי. והמלה ״שמי״ שבתוך השורה נמחקה.

ד׳ ע״א.

אמר ר׳ חגיי מפני שהן משמיעות את הקול.

ואלמלי טעם זה היה מותר גם לב״ש וכדברי הירושלמי לעיל.

אמרו בית שמאי לבית הלל אין אתם מודין לנו שאין צולין וכו׳.

בכי״ל: אמרו בית הלל לבית שמי, ונמחקו המלים: הלל, שמי, ובין השורות השלימו: שמי, הלל.

שאין צולין בשר בצל וביצה.

עיין בה״ג, הוצ׳ הילדסהיימר עמ׳ 82 וספר העתים עמ׳ 8 הערה מ״ו.

אלא כדי שיצולו כל צורכן מבעוד יום.

במאור פ״א בסוגיין: אלא כדי שיצולו מבעוד יום. וגירסא נכונה היא, והמלים: כל צורכן הן אשגרה מלמטה ושם הן במקומן הנכון. ועיין מלאכת שלמה משנה ה׳.

לא מסתברא דלא מותר דינון יכלין למימר לון היאך אתם משיבים לנו מדבר שדרכו לצלות כל צורכו מבעוד יום וכו׳.

פירש בספר ניר, שר׳ מנא מוכיח כי נתבשל כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום מותר גם לב״ש, שאם תאמר אסור, הרי יכלו ב״ה להשיב לב״ש מה אתם משיבים לנו מבשר וביצה שדינן הוא שיצלו ״כל צורכן״ מבעוד יום, ובשאר דברים גם אתם מודים שמספיקה מקצת הפעולה (אונין של פשתן וכו׳ עד שיהבילו, ועיין מ״ש לעיל בריש ההלכה), וא״כ גם אתם מודים שבשר וביצה יותר חמורים, אלא בעל כרחינו אנו צריכים לומר שאם נתבשל כמאכל בן דרוסאי מותר גם לב״ש, ודין בשר כשאר דברים גם לדידהו. ועיין רידב״ז ד״ה אמרו וכבר הקדימו בפירושו בספר ניר הנ״ל.

ה"ו.

מפני שהוא מתיירא שמא מיתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי.

כסגנון זה לקמן פ"ג ה"ג, ו' סע"א: והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים (ר"י אנגל).

ה"ז.

מי מודיע.

מוסב על משנת ביצה פ"ג, כפירוש הק"ע, ועיין מלאכת שלמה מ"ו.

ואפילו נתקלקלה המצודה חש לומר וכו'.

עיין רשב"א ביצה כ"ד ב'.

בפורשת בחורשין.

עיין תוספ' שבת י"ז ב' ד"ה אלא.

ר' חייא בשם ר' אתקין להל.

בכי"ל מנוקד: לְהַל. ובשרי"ר: ר' זעורא בש' רב אתקין לְהָל, ובביצה פ"ג ה"ב חסרות המלים הקשות: אתקין להל.

ונ"ל שנשתבשה כאן אות אחת וצ"ל: אתקין להן (=להון). ובפירוש הדברים נ"ל, שהנה המשנה רפ"ג דביצה אומרת: אין צדין וכו' ואין נותנין לפניהם מזונות, אבל צדין וכו' ונותנין לפניהן מזונות. ובירושלמי לקמן ספי"ג, י"ד ע"ב מפרש למה אין נותנין לפניהם מזונות: ר' שמי בעי מהו ליתן לפניהן מזונות? ייבא כההיא דתנינן תמן אין נותנין מים לפני דבורים ולפני יונים שבשובך שאין עושין תקנה לדבר שאינו מן המוכן. כלומר, אין מטלטלין לדבר שאינו מוכן, והירוש' קורא לטלטול בשביל מוקצה "עושין תקנה", וא"כ אתקין יכול להיות גם נתן מזונות, עשה תקנה.

וזה אומר הירושלמי: ר' זעורא בשם רב אתקין להון, כלומר רב עשה להם תקנה, טילטל בשבילם ונתן להם מזונות, אע"פ שלא היה ידוע בוודאי שניצודו מבעוד יום ופסק שגם בספק הכן מותר לתת להם מזונות.

ר' חייה רובא ור' שמעון בר' חד אמר הגוי צריך הכן.

עיין עיטור ה' יום טוב מחלוקת ה' (הוצ' ר' מאיר יונה קמ"ד א'), תמים דעים סי' קכ"א (תומת ישרים כ"ו ע"ב), רשב"א ביצה כ"ד ב' ומאירי שם.

אין הגוי צריך הכן.

עיין מנהיג ה' ערובי תבשילין סי' צ"ח, צ' ע"א, ר"ן פט"ז סי' ת"ס, שבלי הלקט השלם סי' קי"ב, מ"ד סע"א, אורחות חיים ה' יום טוב סי' ל"ג, פ"ז ע"א.

מן מה דרב מעני מיתי וכו'.

בביצה שם: מן מה דרב מ י ב ע י מיתי וכו', וזהו "תיקון" מגיה כי"ל, כי בגוף כי"ל גם שם: מעני מיתי, ונמחק מעני ובין השורות תלוי: מיבעי. ופירוש הדבר: מזה שרב שהה לבוא וכו'. וכבר העירו שגם מענין את הדין פירושו מ ש ה י ן את הדין.

שירתה הוות עבדא.

בשרי"ר לנכון: שיירתה [הוות] עברה, וכ"ה בביצה. ועיין תמים דעים הנ"ל.

חד תלמיד מן סימאי.

בשרי"ר: מן דר' סימי, וכצ"ל.

אזל לאנטוירים.

בעיטור הנ"ל: לאנטרס, ובביצה: לאנטרדס. ועיין הורוביץ אנציקלופדיה ערך אנטיפטרס.

ה"ח.

איזהו מקום קרוב ייבא כיי דמר שמואל כגון מן חוטרה לנהרדעא.

יתכן שדברי שמואל נאמרו בעיקרן על משנת שבת פכ"ג מ"ד. (נייר).

לביתו, ואית דבעי מימר עד שהוא מגיע.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

כדי שיצא ממקום הפתח ויקדש עליו היום.

עיין תשובות הגאונים וורטהיימר, קהלת שלמה דף נ"ה א'.

אמר ר' יוחנן זו דברי ר' יוסי ור' עקיבה בא להכריע וכו'.

נראה שצ"ל: אמר ר' יוחנן דברי ר' יוסי ר' עקיבה בא להכריע וכו'.

אין נותנין לגוי על מנת לצאת נטל ויצא אין את זקוק ליה, אין נותנין לכלב על מנת לצאת וכו'.

באו"ז ח"ב סי' נ"ג, י"ב א': והכי אמרינן בירושלמי ספ"ק דשבת אין נותנים מ ז ו נ ו ת לעכו"ם ע"מ לצאת ואם נטלו ויצא אין נזקקין לו. והא דקתני ע"מ לצאת אין לפרש שאומר לו בפירוש להוליך לחוץ דהא קתני גבי כלב בירושלמי אין נותנין מ ז ו נ ו ת לכלב ע"מ לצאת נטל ויצא אין את זקוק לו וגבי כלב אין שייך לפרש כן, אלא כל מקום שידוע שילך לחוץ זהו אסור, וזה

קרי ע"מ לצאת. ועיין בהגהות מיימוניות פ"ו מה' שבת הכ"א סי' ת'. ועיין רשב"א י"ט א'.

תני אומנין גוים שהיו עושין עם ישראל וכו'.

עיין רוקח סי' צ"א, ספר יראים השלם סי' ש"ד, קס"ח ע"א, ספר התרומה ה' שבת סי' רכ"א, שם ה' עכו"ם סי' קמ"ה, או"ז ח"ד סי' קל"ט, מנהיג ה' שבת סי' קמ"ו, סמ"ג לוין ס"ה, י"ט ע"ג, הגהות מימוניות פ"ו מה' שבת הי"ד, מגדל עוז שם הי"ב, שבלי הלקט השלם סי' קי"ב, מ"ב ע"ב, רא"ש ע"ז פ"א סי' כ"ג, ס' אדם וחוה, נתיב י"ב חלק י"ב, תוספ' שבת י"ז ב' ד"ה אין, ע"ז כ"א ב' ד"ה אריסא, רשב"א שבת י"ט ב'. ועיין להלן מ"ש מריטב"א כת"י.

מהו בין כך ובין כך.

בד"ח: מהו בין כך ובין כך מותר, וכ"ה בשרי"ר ובע"ז פ"א ואצל כמה מן הראשונים, וגירסא שלפנינו יותר נוחה, וכגירסתינו כ"ה ג"כ לפני כמה מן הראשונים, ובשבלי הלקט הנ"ל: מהו בין כך ובין כך בין בתלוש בין במחובר בין בשכר בין בקיבולת פי' בלשון בעיא קאמר, אמר רב אילא בין בתלוש וכו'.

אמר ר' אילא בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקיבולת.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

ובריטב"א כת"י ירושלים דף כ"א ע"ב: והביא רבי' ז"ל ראיה מן הירוש' שאמרו אומנים שהיו עושים מלאכה אצל ישר' בבתיהם מותר בביתו אסור בד"א בקבולת אבל בשכיר אסור. ובד"א בתלוש אבל במחובר אסור ובעיר אחרת בין בתלוש בין במחובר מותר. פי' בקבולת.

ר' שמעון בן ברקנא בשם ר' אחא.

בע"ז פ"א הגירסא היא: ר"ש בר כרסנא. וגירסאות שונות בשם זה אצל הראשונים הנ"ל.

בשבת ובאבל ובעבודה זרה הלכה כר' שמעון בן אלעזר.

בה"ג ה' אבל (ד"ו מ"ג א', מהדו' הילדיסהיימר 211): ובכלל גדול ובאבל ובלפני אידיהם הלכה כר' שמעון בן אלעזר. ובריי"ף מו"ק פ"ג סי' אלף רל"ב: ר"א בר"ש אוסר באיחוי וקי"ל כותיה. ובנ"י שם: רשב"א אוסר. וריי"ף ז"ל פסק כרשב"א וכן כתב בה"ג קי"ל כרשב"א באבל ובכלל גדול ובלפני אידיהן והכי איתא בירושלמי ר"ש בן כרסנא בשם ר' אחא אמר הלכה כר' שמעון בן אלעזר בשבת ובאבל ובע"ז, ועיין במאור ובמלחמות שם.

ובתורת האדם להרמב"ן (עניין אחוי הקרע, קושטא ל"ו א'): והינו דקתני ר' שמעון בן אלעזר [אוסר] באיחוי. וכתוב בהלכות גדולות בכלל גדול ובאבל ולפני איריהן הלכה כר' שמעון בן אלעזר ובהן סמך רבינו ז"ל בהלכותיו ודבר זה מצאתי אותו בירושלמי אבל אני תמה שלא ראיתי גדולי הגאונים ורבינו ז"ל

שיהו סומכין על הירושלמי בפסק הלכה וכמה הלכות פסוקות בירושלמי שאין הגאונים מוסרים לנו כך. ובמסכת זו עצמה [לא] פסקו כירושלמי. וכן הדין נותן שלא נסמוך על הירושלמי בזה לפי שכל מקום שלא פסקו בגמרא שלנו הלכה כדברי יחיד ודאי שדעתם מכרעת לדברי המרובים והגמרא הירושלמית שפוסקת כדברי יחיד חולקת היא ואין סומכין עליה. ואולי קבלה היא ביד בעל ההלכות וכו' ורבינו ז"ל סומך על קבלתו.

והנה אנו רואים שרבותינו ז"ל פירשו "באבל" לעניין קריעה, אבל התוספ' בע"ז כ"א ב' פירשו באבל כמו בשבת ובע"ז — לעניין פועלים. וכבר העירותי בקרית ספר שנה ט' עמ' 54 שכוונת הירושלמי היא לברייתא שבמסכת שמחות פ"ה ה"ט (היגר 128): הפועלים שקבלו מלאכה לעשות לאבל בתוך ביתו אסור בתוך בתיהם מותר. ר' שמעון בן יוחי (הגר"א ז"ל מגיה: ר' שמעון בן אלעזר) אומר שכיר יום בין כך ובין כך אסור שכיר הקיבולת בביתו אסור, בבתיהם מותר. במחובר לקרקע בין כך ובין כך אסור. בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר. ובברייתא זו מתאימה בדיוק לברייתא שבירוש' שבת וירוש' ע"ז (תוספתא שם פ"א ה"ג). וא"כ ברור ש"שבת אבל וע"ז" עניין אחד הם. עכשיו ראיתי שקדמני בציון הברייתא בשמחות ר"ד רטנר בספרו למו"ק עמ' 126.

אין משלחין אגרות... ובית הלל מתירין.

במנהיג ה' שבת סי' קמ"ו, ק"ד א': וב"ה מתירין אפי' בערב שבת. ועיין או"ז ח"ב סי' קמ"ו, ל"ט ע"ג.

אמרו עליו על ר' יוסי הכהן.

בשרי"ר: ... יוסף הכהן, וכ"ה בתוספתא פי"ג הי"ג ובבבלי י"ט א' בכת"י ואצל הראשונים, עיין דק"ס.

אין מפרישין לים הגדול וכו'.

עיין תוספתא פי"ג ה"י (וציין לה הראבי"ה סוף סי' שפ"ה), תנחומא ריש שלח (וציין לו הרוקח סי' קצ"ז כמו שהעיר בובר, ויש להוסיף גם את המאירי בסוגיין) ובמדבר רבה שם.

לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת.

כבר הכריעו התשב"ץ ח"א סי' כ"א והריב"ש סי' י"ז[1]) שהטעם העיקרי שאין מפרישין לים הגדול ג' ימים לפני השבת הוא מפני שמא יבא לידי סכנה ויצטרך לחלל את השבת, וטעם אחד הוא לאין מקיפין ולאין מפרישין. וז"ל בעל המאור בסוגיין: ולי נראה טעם אחד בין בזו ובין במה שאמרו אין צרין על עיירות של נכרים דכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם לשבת "קמי שבת" מקרי ונראה כמדחה לדחות את השבת וכו'.

---

1) עיי"ש סי' י"ח שמביא גם את הירושלמי שלנו.

ב"ש אוסרין אפילו ברביעי ובית הלל מתירין.

דעת התוספות בעירובין מ"ג א' ד"ה הלכה שבית הלל מתירין לצאת אפילו בערב שבת. וג' מחלוקות בדבר: ב"ש אוסרין ברביעי, ת"ק מתיר ברביעי וב"ה מתירין אפילו בע"ש. וכן גם דעת המנהיג בה' שבת סי' קמ"ו, ק"ד א'. ועיין או"ז ח"ב סי' קמ"ו, ראבי"ה סי' שפ"ה, סמ"ג לוין ס"ה, י"ז ע"ד.

אבל דעת הרשב"א היא שב"ה מתירין רק ברביעי בשבת וו"ל (י"ט א' ד"ה אין מפליגין): והא דגרסי' בירוש' אין מפליגין בים הגדול לא בע"ש ולא בחמשי בשבת ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וב"ה מתירין. לאו למימרא שיהו ב"ה מתירין ואפי' בע"ש אלא ברביעי קא מיפלגי דב"ש אוסרין אפי' ברביעי וב"ה מתירין ברביעי דהיינו שלשה ימים קודם השבת. ועיין ביתר ביאור ברא"ש פ"א סי' ל"ח, תשב"ץ ח"א סי' כ"א וריב"ש סי' י"ח.

והנה הראב"ן סי' ס', כ"ה ע"ב, מביא את הברייתא בגירסא משונה: ור' יואל חתני אמר לי ששנויה ברייתא זו בירוש' הכי אין מפליגין בספי' לים בע"ש ולא בה, בשבת ולא בד' בשבת, כנ' בשבת ב"ש אוסרין וב"ה מתירין. ועיין תשובת ר' יואל עצמו בראבי"ה סי' שפ"ה, עמ' 416. ור"א אפטוביצר שם הערה 11 מעיר: "לא מצאתי לה דוגמא. ובספרי שופטים פיס' ר"ב: זו א' מג' דברים שדרש שמאי הזקן אין מפליגין את הספינה לים הגדול אלא ג' ימים קודם לשבת, ועיין מדרש תנאים עמ' 123".

אבל אי אפשר לבטל גירסת רבינו יואל, שהרי לא מלבו בדה אותה, ודווקא מפני שגירסא זו מתנגדת לכל המקורות יש לשים לב אליה ביחוד, כי יש מקום לומר שגירסתנו בירוש' כבר "מתוקנת" ע"פ המקורות האחרים. והנה הספרי שהביא אפטוביצר אינו סותר גירסא זו, כי מפורש נאמר שם ובמדרש תנאים עמ' 123: אין מפליגין את ה ס פ י נ ה, מפליגין א ו ת ה, וא"כ לא באדם המפליג אנן קיימין, אלא בהפלגת ספינה וסחורה אנו מדברים, וחלוק גדול הוא בין מפליג את הספינה ובין מפליג בעצמו.

וע"כ נ"ל שיש לפנינו השמטה בירושלמי, והיו כאן שתי ברייתות ונשמטה אחת, ומזה שינוי הנוסחאות אצל הראשונים. עיין תשב"ץ ח"א סי' כ"א שגרס בירושלמי: אין מפליגין ב ס פ י נ ה במקום "לים הגדול". והואיל ומשרי"ר יוצא ברור שיש חסרון לפנינו בירושלמי אעתיק את הירוש' משם, ואשלים במרובעים את המקומות שגינצבורג ציין בנקודות. וכ"ה שם עמ' 69 שו' 24: [אין מפליגין לים הגדול לא] בערב שבת ולא בחמישי בשבת. ב"ש אוסרין [אפילו בשלישי וב"ה מתירין. אם לא ה]ה דבר שֶׁלְסַכָּנָה כגון מן צור לציידן מותר, א[ין מפליגין את הספינה לא בערב שבת ולא ב]חמישי בשבת בית שמאי אוסרין אפילו ברב[יעי ובית הלל מתירין. אם היה מקום קרוב] כגון מן צור לצַיְדָן מותר [1].

---

1) אבל עיין שבחות פ"ו ה"י: אין יוצאין לשיירא קודם לשבת פחות מג' ימים, ואין יוצאין למלחמת הרשות קודם לשבת פחות מג' ימים ואין מפליגין בספינה קודם לשבת פחות מג' ימים. והנה בסוגיין נזכרו שתי הבבות האחרונות, אבל אין זכר לשיירא, ואולי נשמטה לפנינו הבבא של שיירא. אולם אחרי שיש לנו עדות ר' יואל נ"ל להשלים כמו שכתבתי.

ועיין ריב"ש סי' י"ז ולא הזכיר את הברייתא בשבחות. ועיין רדב"ז ח"ד סי' ע"ז.

הרי לפי גירסא זו אוסרים ב"ש לצאת אפי' בג' בשבת וברור שלאו דווקא ג', אלא כל השבוע, והברייתא תפסה "ג' בשבת" מפני היתר ב"ה שלדבריהם מותר בג' בשבת דווקא, אבל לב"ש אין מקום לחלק בין ג' בשבת ובין ב' וא' בשבת, והם סוברים שאסור לפרוש לים הגדול כל עיקר, מפני שהוא בחזקת סכנה וקרוב הדבר שיבוא לידי חלול שבת, וכפירוש המאור ז"ל. (עיין לעיל).

ואל תתמה איך יתכן לומר שב"ש סוברין שאין מפרישין לים הגדול כל עיקר, שהרי גם ר' יהודה סובר כן. ירוש' פסחים פ"ד ה"א, ל' ע"ד: דר' יודה אמר אסור לפרש לים הגדול. ירוש' מו"ק פ"ג ה"א, פ"א ע"ג: הבא ממדינת אסור לו לגלח, ר' יודה כדעתיה דר' יודה אמר אסור לפרש לים הגדול. ועיין תוספתא שם פ"ב ה"ב ובבלי שם י"ד א'. ולפי שיטת ר' יהודה יהא אסור להפריש לים הגדול דווקא מא"י, אבל לב"ש אסור לפרוש לים הגדול אפילו מחו"ל ומטעם חילול שבת קאתינן עלה.

אם היה דבר של סכנה כגון מצור לציידון מותר.

הרד"ל מגיה: דבר של שכנה, כלומר מקום קרוב. אבל גם בשרי"ר: דבר שֶׁלְּסַכָּנָה. וקרובה מאד היא הגהת בעל גליון אפרים אם [לא] היה דבר של סכנה, כלומר מקום קרוב, שנוסעים לא רחוק מן החוף ואין חשש שיסתכן ויבוא לידי חילול שבת. עיין דברינו לעיל. ואפשר שהלשון: אם היה דבר של סכנה, הוא אשגרה מירוש' נדרים פ"ג ה"ד, ל"ח ע"א (לעניין אחר): אם היה דבר של סכנה מותר, ולפנינו באמת צ"ל כהגהות בעל גליון אפרים.

ועיין רטנר שמעתיק את הר"ח פסחים נ' ב', ואין זה עניין לכאן, כי כוונת הר"ח היא לירוש' פסחים פ"ד שהבאנו למעלה.

שלא נכבשה יריחו אלא בשבת וכו'.

בכ"מ סוף פ"ב מה' שבת מציין לירוש' מו"ק פ"ב ה"ד. פ"א ע"ב.

ובאו"ז ח"ב סי' פ"ט. כ"ד א': דתניא בסדר עולם ואיתא נמי בירושלמי פ' במה מדליקין (צ"ל: יציאות השבת) בשמונה ועשרים בניסן נפלה חומת יריחו וכן ביום שבת וכו'. ועיין רטנר שמעיר: "ולפנינו בירושל' ליתא זה שהיה בכ"ח ניסן".

גם לפני האו"ז לא היה דבר זה בירושלמי וכוונת האו"ז היא בעיקר לסדר עולם, ובמלים "ואיתא נמי בירושלמי" הוא מכוין לזה שנפילת יריחו היתה בשבת, וסיגנון כזה רגיל אצל הראשונים, ולחנם הביאו את גירסת האו"ז ב"השמטות מירושלמי" בירושלמי דפוס ראם.

וכן מעיר רטנר כאן: "ובילקוט יהושע הנ"ל (רמז ט"ו) מביא מאמר שלם כתיב אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת כו' וציין ע"ז ירושלמי שבת. וכן מביא זה בשם הירושלמי שבת המהרש"א בחדושי אגדות לע"ז דף כ"ה ולפנינו אין זכר מזה". גם לפני הילקוט לא היה זכר מזה, כי הציון "ירושלמי שבת" איננו לא בדפוס שאלוניקי ולא בדפוס ווינציאה, וכוונת הילקוט היא לתנחומא נשא סי' ל"א (בובר עמ' 42) ועיין בהערות שם. ואף שבמתנות כהונה נשא פי"ד־א': שאין ז' בלא שבת. ובכל יום מז' הימים היו מקיפין אותו הרי על כרחך שחללו את השבת וכן הוא בירושלמי פ"ק דשבת, אבל גם מזה אין

ראיה שהיה לפניו לשון זו בירושלמי שבת, אלא הכוונה היא שבירוש' שבת ג"כ נאמר שזה היה בשבת. ועיין במסורת המדרש שם.

ובאמונות ודעות לר' סעדי' גאון מאמר ג' פ"ט: "אמרו כי יהושע נלחם בשבת, ואין הדבר כן. כי לא זכר בכל יום מלחמה אבל היו בכל יום נושאים הארון ותוקעים בשופרות, ואלו המעשים מותרים, אבל היום שבו היתה המלחמה לא היה שבת", וזה נגד הירושלמי שלנו.

ד' ע"ב.

וכתיב עד רדתה אפילו בשבת.

בתוספתא עירובין פ"ג (דפוס וכ"י וינה): וכן היה שמאי הזקן דורש עד רדתה ואפילו בשבת, וכ"ה בבבלי שבת י"א א', אבל בתוספתא צוקרמנדל פ"ד ה"ז: וכן היה הלל הזקן דורש עד רדתה אפילו בשבת, ובמדרש תנאים עמ' 123: עד רדתה אפילו בשבת דברי ר' יאשיה.

ה"ט.

אין נותנין עורות לעבדן כו'. עד איכן ייבא כמא דמר ר' יוחנן בשם ר' חוניא עד כדי הילוך ארבעה מיל. וכא [כן].

בפ"מ פירש לנכון שר' יוחנן בא לפרש דברי ב"ש, וכבר העירו לבבלי פסחים מ"ו א': וכמה כדי עבודה (עיבוד של עור) א"ר אינייא א"ר ינאי כדי הילוך ארבעה מילין. וא"כ רואים מפורש ששיעור זה נאמר על עיבוד עורות, ועיקר דברי ר' יוחנן הם על משנת חולין פ"ט מ"ב, וע"כ אומר הירושלמי וכא [כן], ובפ"מ: "דאמר ר' יוחנן וכו' לעיל", ולא ידעתי למה הוא מכוין.

נתן כליו לכובס נכרי וכו'.

עיין רוקח סי' צ"א. וכן מובא ירושלמי זה בשו"ת מהר"מ מרוטנבורג (בשם רבינו שמחה) סי' שט"ז. (הוצ' רנ"נ רבינוביץ), הגהות מרדכי פ"א סי' תנ"ב הגהות מימוניות פ"ו מה' שבת ה"ג.

ה"י.

אתא ר' שמואל בעי ר' זעירא.

צ"ל: בשם ר' זעירא. ועיין שי"ק ד"ה ואתא.

מה בין פת ומה בין תבשיל.

עיין מלחמות פ"ג.

תמן אמרין פת חמה חמתה בצידה. צירעה צונין. עקרב חמין. מאן דמיחלף סכנה.

בבבלי ע"ז כ"ח סוף ב': חמה לחמה וכו' חמימי לעקרבא וקרירי לזיבורא וחילופא סכנתא. ואפשר שהירושלמי קיבל מבבל (תמן אמרין) את המאמר "חמה לחמה"

בלי ההמשך שם ופירש אותו: חום (קדחת) למי שאוכל פת חמה, אבל בבבלי שם אי אפשר לפרש כן, כמו שיוצא מהמשך הדברים. ועיין יומא פ"ד א' ובדק"ס שם.

מודה ר' לעזר בלחם הפנים וכו'.

עיין תוספ' כ' א' ד"ה איבעי' ועיין רשב"א, ריטב"א ומאירי י"ט ב'. ועיין סמ"ג לאוין ס"ה י"ד ע"א, ואורחות חיים ה' שבת סי' ס"ב מ"ו ע"ד. ועיין מלאכת שלמה למשנה זו.

ה י " א .

תמן תנינן חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן.

במשנה שנינו "יצאו", והרי הצלייה לא היתה במקדש וא"כ קשה למה דוחה פסח את השבות, שמותר לטלטל אותו לתוך התנור עם חשיכה. (ניר), ועיין מלאכת שלמה.

חבורות זריזות הן.

עיין מע"ש פ"ג ה"ב, נ"ד ע"א (רטנר).

פסח מחזירו את שלם וכו'.

תוספתא פסחים פ"ז ה"ב (ניר). ועיין ספרי ראה פי' קל"ד, ילקוט שם רמז תתק"ד.

כל שהן ר' בא בשם ר' חייא בר אשי חותל שהוא מלא גלעינים.

כ"ז חסר בכי"ל, והושלם בגליון. וכן, כנראה, חסר כל זה גם בשרי"ר, וגירסא נכונה היא, וגליון כי"ל היא כפילות מוטעית מהשורה שלמעלה. ולפי הגירסא הנכונה של כי"ל ושרי"ר אנו קוראים: מדורת גלעינים כל שהן. ר' בא בשם ר' חייה בר אשי חותל שהוא מלא גלעיני' (כאן מתחיל הגליון) אם מכונסות ברובן וכו', ואין כאן זכר שגם בגלעינין בחותל מספיק כל שהוא, ובאמת נדחתה דעה זו בבבלי, אלא שהגירסא נשתבשה גם שם ואעתיק ע"פ הגירסא של הראשונים, וכן שנינו שם (כ' א'): קנים צריכין רוב אגדן אין צריכין רוב, גרעינים צריכים רוב, נתנן בחותלות אין צריכין רוב [1]. מתקיף לה רב חסדא אדרבא איפכא מסתברא קנים מבדרן אגדן לא מבדרן גרעינין מבדרן נתנן בחותלות לא מבדרן, ולפי פירש"י אין להבין כלל את קושיית רב חסדא על פי גירסת הגאונים, והיה מקום לומר שלא גרסו כלל: קנים מבדרן וכו' אלא סתם: איפכא מסתברא ותו לא, עיין במקומות הנ"ל שציינתי לעיל בהערה.

אבל כבר פירש ריי"ן אפשטין (בהצופה האנגלי, מהדורא חדשה, כרך י"ב ח"ג עמ' 344) את הגירסא שלנו (בקושיית רב חסדא) בטוב טעם, והוכיח ש"בדרן" פירושו ג"כ: אחז, קלט, וביחוד אחיזת האש והתפשטותה. וכן אומר

1) כן היא גירסת הגאונים לפי עדות המגיד משנה פ"ג מה' שבת הכ"א וכן היה לפני הרמב"ם והרי"ף וספר העתים עמ' 13 ובכת"י.

השאילתות תצוה ס"ד: "וכד מדליק צריך לאדלוקי ברוב היוצא. מאי טעמא דילמא לא בדרא נורא וכו' ומאן דעביד נמי מדורה בבי שמשי אי איכא שהות ביום כי היכי דבדרא נורא ברובא שרי ואי לא אסיר". ולפיכך מתפרשים דברי רב חסדא רק ע"פ גירסת הגאונים: קנים מבדרן (נאחזים ע"י האור), אגדן לא מבדרן וכו'. איתמר נמי אמר רב כהנא אמר רב קנים שאגדן צריכין רוב. (ויותר אין בגמרא, עיין רי"ף והמגיד הנ"ל). וא"כ לפי מסקנת רב חסדא ורב כהנא, גרעינים בחותל צריכין רוב משום "דלא מבדרן" וכן פסק הרמב"ם שם, וכן גם בירושלמי אין דעה מתנגדת לזה, לפי גירסת כי"ל ושרי"ר. אולם בירושלמי אין גם אישור לדעה זו, עיין להלן.

אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה.

עיין יומא פ"ב ה"א, ל"ט ע"ג: ר' יוחנן אמר משיאחוז האור ברובו. מהו ברובו ברובו של קומץ או ברוב כל פרידה ופרידה אתאמרת וכו'. ואין בזה אלא קורבת סיגנון והעניינים שונים.

מה ופליג.

כלומר, האם ר' חייה בר אשי חולק על רב שאמר: מדורת גלעינין כל שהן? והמפרשים נשתבשו כאן מפני הגירסא המוטעית שבדפוסים.

כאן בבריאות וכאן בתשות.

לפי מסקנא זו מדבר ר' חייה בר אשי בסוג של גלעינין שדינם תמיד ברוב, והוא בא רק לחדש שאם נתנן בחותל, מספיק רוב החותל, ואין צורך שתאחוז האש ברוב כל גלעין וגלעין, אבל גם בלי החותל צריך רוב, וא"כ אין זה עניין לחותל שבבבלי, שהחותל גורם את חיוב הרוב. ודעה זו שבבבלי לא נזכרה כאן כלל בירושלמי.

קורה ורובה ברוב הקיפה.

כנראה שצ"ל: רובה ברוב הקיפה.

מהו ברוב הקיפה.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

כיני מתנית' אף בפיחמין כל שהן.

עיין מלאכת שלמה ד"ה ר' יהודה אומר (הראשון).

פרק ב׳.

ד׳ ע״ג הלכה א׳.

לא בלכש. ר׳ חייא בר בא אומר לוגשא.

במשנה הוצ׳ לו ובערוך הגירסא היא: לגש.

ר׳ אחא בשם ר׳ לייא דדינון.

בשרי״ר (עמ׳ 70 שו׳ 24): ׳ליא׳׳ דינון. ובמוסף הערוך: דרינון. ומגירסת שרי״ר אנו רואים שחסר לפני ״דינון״ כשתים, שלש אותיות, וע״כ נראה שצדק יסטרוב שהשלים [ק]דרינון, וזהו צמר של קידרוס. ובבבלי ר״ה כ״ג א׳: ד׳ מיני ארזים הן, ארז קדרוס (כ״ה בכ״י, עיין דק״ס) וכו׳. ובבבלי כאן כ׳ ב׳: לכש שוכא דארזא וכו׳. ואין זה עניין ל״דדנין״ שבירוש׳ ר״ה פ״ב ה״ב, נ״ח ע״א.

ולא בכלך. אנבין קיסריי וכו׳.

כלאים פ״ט ה״ב, ל״ב ע״א. ועיי״ש שינויי הנוסחאות בהוצ׳ לונץ. ופירוש המלה לא נתבררה לי.

ולא בזפת ולא בשעוה. עד כאן לפתילות. מיכן ואילך לשמנים.

במשנה לעיל גורס: ל א בזפת. ובמלאכת שלמה כאן: לא בזפת גרסי׳ בלא וי״ו כדמוכח בגמ׳ דאיתא התם וגם בירושלמי עד כאן פסול פתילות מכאן ואילך פסול שמנים.

ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן מפני שהאור ממשך לאחוריו.

במלחמות רפ״ב גירסא יותר טובה: מפני שהאור א י נ ו נמשך אחריו.

מעתה פתילה צריכה הצאתה.

בכי״ל: הַוצָאָתָה.

אתא ר׳ שמואל ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן פתילה צריכה הצאתה ברוב הדלק.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון. וגם כאן כתוב הוצאתה, ובדפוסים השמיטו את ה״ו״.

התיבון חברייא והא קורה הא לא הוצת האור ברוב הדלק.

בק״ע: ״אי נמי הכי גרסינן והא ק י ר א וכו׳, וה״פ והרי של שעוה דסגי בכל שהוא ואין צריך שידליק רוב היוצא. וכן נראה מדברי הרמב״ם ספ״ג דשבת״. דברי הרמב״ם אינם נובעים מכאן אלא מבבלי שבת ספ״א וגרס שם כגירסת

הרי"ף, ספר העתים עמ' 13 ועוד. וכאן אין צורך בהגהה, והוא "קורא" הוא "קירא" וכמו שפירש בק"ע.

ובספר ניר כתב על פירושו של הק"ע: "ודבר תימא פירש דהא במתניתין איפכא אמרינן דלא ידליק כלל בשעוה ובחלב", ולא ירדתי לסוף דעתו של הגאון בע"ס ניר בזה, שהרי המשנה מדברת בשמנים שאינם נמשכים אחרי הפתילה אבל כאן מדברים בשעוה עצמה שהיא דולקת. ועיין תוספ' כ' ב' ד"ה עד.

מדורת החלב.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

הרי אינו שכיח.

בכי"ל שכֵיח.

הוי לית טעמא דלא.

כן הוא הסיגנון הרגיל בירושלמי ואין להגיה ולמחוק את ה"דלא", ובמלחמות רפ"ב חסירה המלה הזאת רק בט"ס, כי הרי בחידושיו כ' א' מעתיק אותה, ואני מעיר ע"ז מפני טעותו של רטנר.

תני ר' ישמעאל ואת הקאת זה קיק.

ספר העתים עמ' 13.

בשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה. נעשית היא מאליה וכו'.

כע"ז לקמן פי"א ה"א, י"ב ע"ד (רטנר), ועיין נימוקי יוסף ב"ק פ"ב סי' מ"א, בסוגיא של אשו משום חציו.

אמר ר' יוחנן ירדו לה בשיטת ר' ישמעאל וכו'.

עיין מכילתא בא ספ"ו, הוצ' הורוביץ־רבין עמ' 22 שו' 1 ובהערות שם. ובכל אופן קשה למה לו לר' יוחנן להביא שיטתו במילה, והרי כאן מפורש שסובר שמותר לשרוף קדשים שעבר זמנם בלילה.

ומה אית לך שמן שרפה שעיבר זמנה.

בכי"ל: שמן שריפה שניטמא שעיבר זמנה, ונמחקה המלה: שניטמא.

ר' יודה בר פזי מכיון שניטמאת כמי שעבר זמנה.

בחידושי הרמב"ן כ"ד א' גורס: ר"ש בן פזי, אבל השם "ר' שמעון בן פזי", נמצא רק בבבלי, והירושלמי קורא לאמורא זה: ר' סימון, כפי שהוכיח כבר בכר, וע"כ העיקר כגירסתנו.

אמר ליה ר' יוחנן ויש כאן זו.

בניר מגיה: ויש כעין זו, ועיין רטנר שמציין לכמה מקומות בירושלמי שנמצא

שם ביטוי זה, אבל גם הוא טעה בפירוש הדברים, והפירוש הוא, כי הירושלמי בשעה שהוא מגיה איזה מאמר הוא אומר: לית כאן, כלומר, סמי מכאן. וכשהוא מקיים את הדברים הוא אומר: אית כאן. עיין עירובין פ"א ה"א, י"ח ע"ד: ואינון אמרין ל י ת כ א ן וכו' ואינון אמרין ד א י ת כ ן. יבמות פ"י סה"ב, י' ע"ד: אמר ר' יוחנן ל י ת כ א ן וכו' התיב ר' חגיי קומי ר' יוסי ו י ה א כ ן וכו'. שם פי"ג סה"ב, י"ג ע"ד: אמר ר' זעירא ל י ת כ א ן וכו' ר' ניסא שאל ו י ה א כ ן וכו', וזו היא שאלת ר' יוחנן גם כאן: ויש כאן זו, האם אפשר לקיים ברייתא זו? כי ר' יוחנן סובר לעיל שאם עבר זמנו נימול בין ביום ובין בלילה, וע"כ עלה בדעתו לומר: לית כאן זו, סמי מכאן ברייתא זו.

וכן חמיין רבנן מקדמין לעיבורה.

צ"ל: ו נ ן חמיין רבנן וכו', ופירוש הדברים כאן נעלם ממני.

וכן כליו של כהן שהיה נארג אצל ישראל.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

ד' ע"ה.

על ידי כן הוה שהר ועל ידי כן הוה קרץ.

בשמ"ר פמ"ז (ד"ו ק"ב א'): בואו ולמדו תורה דשחירין ודקרין בלילה, ואולי צ"ל: דשחיר (או דשהיר, והיא היא) ודקרץ בלילה.

אדא שמשא שאל לר' אמי בגין דאנא צבע פתילתא מן חולא. אמר ליה בטיל הוא על גב פתילות.

פירוש המפרשים לא הבינותי, ונ"ל שאדא שמשא טבל את הפתילות בחומץ של תרומה, כדי לחרוך את הפתיל, שלא ישרף בשעת החריכה, כי חומץ אינו דולק וכמו שאמר הירושלמי להלן בה"ה: שכן שמשי[ן] אומנין מחרכין לן. ופסק לו ר' אמי שמותר לו להשתמש בפתיל, מפני שהחומץ בטל על גבי הפתיל. ועיין להלן.

ר' אמי נסב פתילא. ר' לייא לא נסיב פתילא. ולא מודי ר' לייא לר' אמי? חשש הוא משום גזל. וכולה מן הדין שמשא (בביתיה) [מ]בזבזא בהקדישא.

כלומר, ר' אילא לא היה לוקח פתילה שנטבלה מקודם בחומץ של תרומה, מפני שחשש משום גזל, כי לא כל כמיניה לשמש זה לבזבז בהקדש, ויש כאן חשש של גזל ולא של איסור תרומה, וממש כסיגנון זה בירוש' ב"ק פ"ח ה"ה, ו' ע"ג: וכו' (=וכולה) מן אהן עובדא מימר כן? כלומר, וכי כל כמיניה לעבד זה לטעון כן. עיין מ"ש בפירוש הירושלמי שם בתרביץ ש"ב ס"ב עמ' 236 הערה 1, והמפרשים נשתבשו בהבנת שני המקומות בירושלמי.

ה"ב.

שלא תאמר הואיל וריחו רע יהא טעון הרחק ארבע אמות לפום כן צריך מימר אין מדליקין בו.

אולי צ"ל: הואיל וריחו רע והוא טעון הרחק ד' אמות וכו', כלומר וע"כ הייתי חושב שמדליקין בו, ובא ליישב הקושי שעמדו עליו בתוספות כ"ו א' ד"ה ר' ישמעאל, ועיין ספר ניר.

בשמן פקועות.

בכי"ל: תני בשמן פקועות. ונמחקה המלה: תני. ונראה שגירסת כי"ל היא אמיתית והמשנה לא שנתה בשמן פקועות, ועמד על זה באריכות ריי"ן אפשטין במבוא המשנה שלו כת"י.

מה יעשו אנשי קפודקיא שאין להן לא כך ולא כך.

בכי"ל: לא כך ולא כך אלא נפט, וכ"ה בבבלי כ"ו א'. והמדפיס השמיט, כנראה, שלא בכוונה.

ה"ג.

אמר ר' שמעון בר רב יצחק כתיב להעלות נר תמיד.

בסוכה פ"ה ה"ג, נ"ה ע"ב: ר' שמואל בר רב יצחק, וכ"ה אצל כל הראשונים שמעתיק רטנר, אבל בספר העתים עמ' 13: אמר ר' שמעון בר רב יצחק וכו'.

את למד שש משש. ושש מפאר וכו'.

עיין כלאים פ"ט ה"א, ל"א סע"ד.

ולית בר נש אמר אף אפי' אלא עדי מודי על קדמיתא.

כס"ז לקמן פי"ט סה"ג, י"ז רע"ב (ובמקבילות). סוכה פ"א סה"ג (ד"ו סה"ב), נ"ב ע"ב, גיטין פ"ט סה"ו (ד"ו סה"ז), נ' ע"ג (ובמקבילות). ועיין גם תרומות פ"ח ה"ד (ד"ו ה"ט), מ"ו ע"א (ובמקבילה).

ה' ע"א.

לא סוף דבר טהרה אלא אפילו טמאה. בגין רב דרב אמר מסיקין בכלים וכו'.

פירש בספר ניר, שזה מוסב על דברי ר"ע, כלומר לדברי ר"ע מותר להדליק אפילו בטמאה, אע"פ שבוודאי מטהר אותה מטומאתה, ומביא ראייה מרב שאומר מסיקין בכלים, אע"פ שהוא מטהרן מטומאתן אם הם טמאים.

דרב אמר מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים.

ביצה פ"ד ה"ב, ס"ב ע"ג.

ה"ד.

אלא אם חיברה בסיד או בגיפסוס יאות דר' יודה כדעתיה וכו'.

פירוש המפרשים אין לו שחר, והגירסא לפנינו היא משובשת והנכון הוא בשרי"ר: א י ל ו א מ ר חיברה וכו', כלומר, אילו אמרה המשנה: חברה בסיד או גיפסוס מותר, אז יאות היינו פושטים את השאלה, ש א י ן הטעם משום שלא הותחל בכל טיפה, אבל המשנה אומרת בפירוש: אם חברה היוצר מ ת ח י ל ה, ומזה אין לפשוט כלום, שהרי כולה כלי אחד. אבל באמת בתוספתא (מובאת גם בבבלי כ"ט ב') פ"ב ה"ו: אם חיברה בסיד וכו'.

דר' יודה כדעתיה.

צ"ל: ר' יודה כדעתיה, וזה מוסב על המשנה.

דר' יודה אמר משקה טופח חיבור.

עירובין פ"י ה"ה, כ"ו ע"א. ועיין שם סוף ה"ב, ועיין עדיות פ"ד מ"ו (ר"י אנגל).

ה"ה.

א"ר שמואל בר רב יצחק מפני גוים של סכנה.

בשרי"ר: כיני מתניתה מפני גוים וכו'. וכ"ה אצל כמה מן הראשונים עיין רטנר.

ר' יוסי בעי אי מפני ליסטין של סכנה.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

מה בין המציל ממה שבנר. מה בין המציל ממה ש ב ז י ת.

בפירוש "פני מאיר" מגיה בשם הרב ר' יקותיאל: המציל ממה ש ב ב י ת, וקושיית הירושלמי היא למה אסור להוציא שמן מן הנר בשעה שהוא דולק, ולמה מותר להוציא ולהציל חפצים מן הבית בשעה שהבית דולק. והגהה זו אפשרית מאד ומתאימה גם לתירוץ הירושלמי. ולעצם העניין עיין בבלי ביצה כ"ב א', בר"ח וברי"ף שם. (לעניין יו"ט).

בר קפרא אמר אפילו אינו צריך לדם. אפילו אינו צריך לאפר.

ברמב"ן שבת ק"ו א' ד"ה והא: אפילו אינו צריך לאפר. ר' יוחנן אמר והוא שיהיה צריך לדם ואפר. וכ"ה במקבילות. עיין רטנר.

שורו שהדליק את הגדיש בשבת חייב שלא לצורך.

בכי"ל: חייב **ל א** שלא לצורך ונמחקה המלה: לא. והמוחק השחית ע"י זה את הסיגנון. והנכון הוא כמו בכי"ל.

אמר ר' חנניה בריה דר' הילל מאחר ש**ל א** לצורך היה מתחייב בנפשו וכו'.

הגירסא משובשת והנכון הוא ברמב"ן הנ"ל: אמר רב חנינא ברי' דרב הלל ו**י א ו ת** מאחר ש**א ל ו** לצורך היה מתחייב בנפשו וכו'.

כולהן לצורך והיא שלא לצורך. אמר ר' יוסי אין יסבור כר' יוחנן דאמר הבערה למדה על כל המלאכות שבתורה.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון. וכנראה, שהמשלים החסיר שתי מלים וצריך היה להשלים עוד: אין יסבור כר' יוחנן דאמר הבערה למדה על כל המלאכות שבתורה [קשיית יאות] וכו'. וכפירוש הק"ע.

ר' לעזר אמר הבערה לימדה על עצמה. ולית לר' לעזר (לאחת[1]) לחייבו על כל אחת ואחת. אשכח תני בשם ר' לעזר הנה לחייב על כולהן אחת [וכו'[2]]. ניחא הבערה. חבורה. אב שלה לצורך והיא שלא לצורך. ר' יוסי בי ר' בון אמר איתפלגון ר' לעזר ור' יוחנן חד אמר שחיטה עיקר וחבורה תולדת וחורנה מחלף.

ברמב"ן שבת ק"ו א' הנ"ל נמצא פירוש לכל זה, אבל עצם הסוגיא נתקצרה אצלו במלה "וכו'", ובתוך פירושו הוא חוזר ומביא פיסקאות מעצם הסוגיא וע"י זה אנו עומדים על הגירסא שהיתה לפניו, וכנראה, חסר לפנינו בסוף פיסקא שלמה. וז"ל שם: וקשיא על בר קפרא **וכו'** אי סבר כרבי יוסי דהבערה ללאו יצאת על עצמה, שאינה במיתה[3]), ולית ליה חילוק מלאכות, בתמיה, אשכח תנא דדריש מאחת מהנה לחייב על כל אחת, ומזה ילפינן חילוק

---

1) המלה "לאחת" היא אשגרה מלהלן פ"ז ה"א, ט' ע"ב: ולית לר' אליעזר לאחת לחייב על כל אחת ואחת.

2) הכוונה היא לסוף הברייתא: לאחת חייב על כל אחת ואחת, וכן היה סוף הברייתא בגירסת הרמב"ן שאני מעתיק להלן. ואין צורך אפילו בהוספת המלה "וכו'", כי כן הוא דרך הירושלמי להביא את הרישא ולכוין לסיפא.

3) זהו פירוש, כלומר מי שסובר כי הבערה ליסדה על עצמה סובר כר' יוסי.

מלאכות ולא מהבערה, ודניחא הבערה, חבורה? אב לצורך, ותולדה שלא לצורך? מחליף, פי' חבורה אב, ושוחט תולדה, ולמה תנינן עמהון? פי' דתני שוחט בין האבות, משום סדר סעודה תני עמהן, פי' סדר סעודה תני אופה חורש תני ג"כ שוחט, וה"ל למיתני חובל, ומסוף דברי הרמב"ן נראה שהיתה לפניו כאן הגירסא: ולמה תנינן עמהון? וכו', והסופר קיצר לפנינו והשמיט כל זה מפני שהדברים נשנו להלן פ"ז ה"ב, י' ע"ג, אבל אין נראה בעיני, שהרמב"ן העתיק כל זה מלקמן פ"ז, כי אין זה דרך הראשונים לצרף באופן כזה פיסקאות משני מקומות, וגם מתוך פירושו לקושיא: "ולמה תנינן עמהון" משמע קצת שהדברים נשנו כאן, כי שם בפ"ז הדברים ברורים מאליהם ואין צורך בשום פירוש.

הבעיר וכיבה בנפיחה אחת חייב שתים. אמר ר' אבדימי אחוי דר' יוסה הדא אמרה נפח בכלים ושיברן משלם נזק שלם.

נראה ברור שהירושלמי סובר שכוחו פטור בשבת, ועיין בכלי ק' ב': כחו בכרמלית לא גזרו, ומזה משמע שגם בר"ה אינו חייב מדאורייתא, ובתוספתא פ"ט הי"ד (דפוס פ"י הי"א): לאחר ידו ברגלו ובמרפיקו או שהיה מהלך על גבי הארץ ונתזו צרורות מתחת רגליו ונפלו על גבי עשבים ותלשן פטור, והנה בג' מקרים הראשונים (לאחר ידו, ברגלו, במרפיקו) הפטור הוא מחמת שעשה מלאכה כלאחר יד, אבל בצרורות נראה שהפטור הוא גם מחמת שאין זה אלא כוחו, וע"כ שנתה התוספתא בבא זו, אע"פ שכבר אמרה "ברגלו".

ועכשיו מתפרש הירושלמי באופן פשוט: הדא אמרה נפח בכלים וכו', כלומר, ממה שחייב בהבעיר וכיבה שלא ע"י מעשה ביד אלא ע"י נפיחה, מזה רואים שנפיחה אין זה כוחו כצרורות אלא גופו ממש, ולפיכך אם תרנגול נפח בכלים ושיברן חייב נזק שלם, מפני שאין זה צרורות, ועיין גליון הש"ס, (ע"פ הערות ר"י אנגל לבבלי ק"א א').

חייב שתים. אחת שכיבה את העליונות ואחת שהבעיר את התחתונות.

פירש רבינו גרשם בכריתות כ' א': כיבה את העליונות כשמשימן על הארץ, ומבעיר את התחתונות אותם שהיו קודם תחתונות ועוממות נעשו עכשיו עליונות ולוחשות, והיינו מבעיר.

דמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן.

צ"ל אמר ר' אבהו וכו'.

אמר ר' יודן תמן אינו רוצה שיבערו ואינו רוצה שיכבו, ברם הכא רוצה הוא שיבערו וכו'.

נראה שדברי ר' יודן מיוסדים על מסורת ר' יוחנן בבבלי כריתות כ' א'.

שהברייתא מדברת בנפח שצריך לגחלים וחותה אותם ע"מ שיכבו, וגם רוצה שהנשארים יבערו ויכלו, כדי שיוכל להשתמש במקומם אח"כ. וע"כ אומר ר' יודן: תמן אינו רוצה שיבערו ואינו רוצה שיכלו, כלומר בחותה גחלים ע"מ להתחמם לא איכפת לו אם הגחלים הנשארים בתנור לא יבערו, וגם אינו רוצה שהגחלים החתויים יכבו, כי הרי הוא רוצה להתחמם בם. "ברם הכא רוצה הוא שיבערו ורוצה הוא שיכבו", כלומר, כאן בנפח רוצה הוא שהנשארים יכלו והחתויים יכבו, כדלעיל.

זר ששימש במקדש בשבת.

התיבה בשבת ליתא בכי"ל והיא תלויה בין השורות.

ומותיב לה והוא מתייב ליה.

בתרביץ שנה ד' ספר ד' עמ' 377 הוכחתי, כי המלה "הוא" באה בירושלמי בצורת "ו" ומתחברת עם המלה שלאחריה, וכ"ה גם כאן: ומותיב=הוא מותיב.

והרי מליקה עד שלא נמלקה... יאכל קודש.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

אמרין נצא לחוץ ונלמד.

אדבר ע"ז אי"ה במבוא הירושלמי שלי.

ה' ע"ב.

הוי לית טעמא אלא משום איכול וכו'.

בכי"ל: הוי לית טעמא ד ל א וכו' ותוקן "אלא", ותיקון זה קילקול הוא.

משום איכול איברים ופדרים שהיו מתאכלין על גבי המזבח כל הלילה.

בכי"ל: משום איכול איברים ופדרים וכו'.

הירושלמי אינו מעמיד אותה בהקטרת חלבים של היום, כי זה הוא מקלקל גמור, הואיל ואינו מתיר את הבשר לאכילה. וע"כ מקים לה הירושלמי באיכול אברים של ערב שבת שהעלה אותם כהן ושלטה האש במקצתן, אבל הבשר אינו ניתר באכילה אלא עד שתצית האור ברובו לשיטת ר' יוחנן במנחות כ"ו ב' (עיי"ש: כאן לקלוט כאן להתיר), ולפיכך גם אם שרף אותם זר הותר הבשר באכילה[1]. וחייב עכשיו שהרי הוא מתקן ומתיר את הבשר. (ר' מאיר אריק). ועיין בספר ניר שנתקשה בזה.

מכיון שהוא רוצה באכולן כמבשל הוא.

ברשב"א יבמות ל"ג רע"ב: והקטרת אמורין הבערה היא ולא בשול. עיי"ש.

---

1) דלא גרע מנאכדו שמותר באכילה כבבלי פסחים נ"ם ב'.

ה ״ ו ·

אית תניי תני ילדות וכו׳.

כל הסוגיא בעין יעקב· אלא שבדפוסים חדשים השמיטו· הוסיפו· סירסו והגיהו עד שאי אפשר להכיר את הנוסחא העיקרית· וע״כ אני מעתיק את כולה מעין יעקב דפוס ראשון·

על שלש עבירות נשים מתו וכו׳· אית תנויי תני ילדות· אית תנויי תני יולדות· מאן דאמר ילדות תני בשם רבי יהודה בעון נדרים בנים מתים דכתיב לשוא הכתי את בניכם· מאן דאמר יולדות מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה· ר׳ פנחס ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו· בסדר האורים אין כתיב כאן אלא במשפט האורים· מלמד שבשעה שישראל יוצאין למלחמה בית דין של מעלה יושב עליהם אם לנצח אם להנצח· ר׳ חייא כי תצא מחנה על הויבך ונשמרת וג׳· הא אם לא יצא אינו צריך שישמור אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה· ר׳ ברונא אמר יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה הא יום אחר לא· אלא מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה· א״ר אחאי וקרהו אסון בדרך הא בבית לא מכאן שאין השטן וכו׳· א״ר איבו בהשפטו יצא רשע· יצא צדיק אין כתי׳ כאן אלא רשע מכאן שאין השטן מקטרג וכו׳: היושב בבית מרועע נעשה מלאך המות דנסטס שלו דכתיב ישי מות עלימו כד״א כי תשה ברעך משאת מאומה·

מאן דמר ילדות תני בשם ר׳ יודה בעון הנדרים וכו׳·

וכן· כנראה· הגירסא גם בשרי״ר וכן בעין יעקב הנ״ל ובמלאכת שלמה· ואיני יודע לפרשה בלי הגהה· ודברי ר׳ יהודה הם גם בכתובות פ״ז ה״ו· ל״א ע״ב·

אמר ר׳ אחאי בר יעקב כתיב וקרהו אסון בדרך...
ר׳ ביסנא בשם ר׳ לייא כתיב יום צרה ותוכחה וכו׳.

בשרי״ר עמ׳ 74 מהופך סדר המאמרים וכ״ה בעין יעקב לעיל·

ר׳ יוסה בריה דר׳ תנחום דכפר אגין וכו׳.

בשרי״ר עמ׳ 74 שו׳ 34: ר׳ י ו ש ו בריה דר׳ תנחום וכו׳· והשם יושו· ישו הוא קיצור מיהושע· וכן בשרי״ר עמ׳ 93 שו׳ 22: ר׳ יֵשׁוּ דרומייה· ובדפוסים שם: יושוע דרומיא· ובב״ר פ״ו״ה (תיאודור 45): ר׳ יהושע בר תנחום וכו׳ כגירסת שרי״ר·

עובדא היה באסיא א ת א בעי מיפרוש וכו׳·

בכי״ל ליתא המלה עובדא· והיא הושלמה בגליון· והמוסיף גרע· כי המעשה קרה בר׳ יוסה בריה דר׳ תנחום עצמו· וכ״ה גם בב״ר הנ״ל· וגירסת גוף כי״ל היא הנכונה: ר׳ יוסה בריה דר׳ תנחום דכפר אגין היה באסיא א ת א בעי מיפרוש וכו׳· והוספה זו של המלה עובדא בגליון כי״ל גרמה ל״תיקון״ נוסף בירוש׳ דפוסים חדשים שהגיהו ״אחא״ במקום ״אתא״! ועיין סיגנון כזה גם להלן·

ר' כהן אחוי דר' חייה בר בא הוה פריש אתא בעי מיפרוש וכו'.

הוה פריש, פירושו שאומנותו היתה פרישה לים· וכן לקמן פי"א סה"ה, י"ג ע"ב: ר' יצחק בי ר' אלעזר מפקד לר' הושעיה בי ר' שמי דהוה פריש מעביד ליה סל פתוח· וכן במו"ק פ"ב ה"ג, פ"א ע"ב: מפקד לר' הושעיה בי ר' שמי דהוה פרוש אין את ידע וכו'· וגם כאן פירושו כך·

אלא אין חמיתינון לציבור מצליין למיטרא לא תתרחץ על צלותי הא דאת קטיר לולבך קטור רגלך.

בתענית ב' ב' (ובירוש' ריש תענית): מאימתי מזכירין על הגשמים ר' אליעזר אומר משעת נטילת לולב. ר' יהושע אומר משעת הנחתו· ושיטת הירושלמי כאן היא כדעת ר' אליעזר· ובפירוש בראשית רבה כת"י האחים טריעסטי בפדובה (מובא אצל תיאודור בהערותיו עמ' 44): מן דאת [קטר לולבך] וכו' כשתקשור לולב ביום השמיני של חג לאחר מצותו כדי להצניעו קשור גם רגלך מלעבור את הים שאותו יום מתפללין הצבור משיב הרוח ושואלין מטר ולפיכך אל תסמוך על תפלתי, כי נדחית היא מפני תפלת רבים· ובכבר לאדן דף קס"ב א': "מכאן משמע שהיו נוהגים להצניע לולבם בבתים אחר החג"· ופירושים אילו נאמרו, כדי שהירושלמי יהיה בשיטת ר' יהושע· ועיין גם ספר ניר· ובוודאי כיוון לזה שכתבתי·

אדם הראשון דמו של עולם שנאמר ואיד יעלה מן הארץ וכו'.

הגירסא משובשת והנכון הוא בעין יעקב (עיין להלן) ובילקוט המכירי משלי כ' (דף י"ח ע"א)· וכן הוא בילקוט המכירי: שבת ירושלמי· אדם הראשון דמו של עולם היה שנ' שופך דם האדם וגרמה לו חוה מיתה לפי' מסרו מצות נדה לאשה· וגם גירסא זו צריכה תיקון קצת והנכון הוא: אדם הראשון דמו של עולם, ופירוש הדברים הוא שהירושלמי מפרש את המלה אדם — דם, כי בלשון א"י קוראים לדם — אדם· עיין מע"ש פ"ה ה"ה (ד"ו ה"ח) נ"ו ע"ד: מהו מיכוס צפר ומגבלא אדמיה (=דמיה) בזרע כיתן[1]·

---

1) ובזה יתבאר לנו מקום קשה בוי"ר פסי"ו אות ב' (ד"ו קס"ו ע"ד): ופעמים שהדם רבין על הסים ונעשה מצורע ההי"ד א ד ם או ד ם. ועיין מפרשים שנדחקו ועיין רד"ל שהגיה. אבל בכי"י רומי ולונדון שם: אודם (בסלה אחת), כלומר אדם אודם (= דם). והי"י באודם אינו אלא ניקוד של פתח (עיין אפשטיין בסהי"י לכבוד שוורץ עמ' 322 הערה 1), כדי להבדילו מאדם—איש. ועיין בוי"ר שם סוף אות ג'. וגם שם בכי"י: אודם ועיין פירקי דר' אליעזר פי"ב וברד"ל שם אות מ'.

ואח"כ צ"ל: ונאמר (ולא שנאמר!) שופך דם האדם (כגירסת המכירי' ועיין גירסת העין יעקב להלן) וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות נדה לאשה' והכתוב: ואיד יעלה מן הארץ שבדפוסים היא גירסא משובשת ושירבוב מלמטה'

ובתנחומא סוף מצורע (דפוס קושטא): נדה אמר הקב"ה היא שפכה דמו של אדם אמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך והיא מתחייבת שתשפך דמה תשמור נדתה שיתכפר לה על דם ששפכה' ורואים גם מכאן שהפסוק הובא לראייה למה נמסרה מצות נדה לאשה ולא לראיה שאדם היה דמו של עולם' וכן גם בברייתא דנדה (הוצ' הורוביץ עמ' 39): ובנידה שפכה דמו של אדם הראשון שנ' שופך דם האדם והיא צריך וכו'[1]' ועיין מלאכת שלמה משנה ו' שהעתיק כגירסת הדפוסים'

ובחלה אדם הראשון חלה טהורה לעולם היה דכתיב וייצר ה' אלהים וכו'.

כאן צריך להשלים את הפסוק שנשתרבב למעלה: חלה טהורה לעולם היה דכתיב [ואיד יעלה מן הארץ וכתיב] וייצר ה' אלהים את האדם וכו'. וכן היא הגירסא בב"ר רפי"ד (בשינוי סדר עיי"ש) ובמקומות המקבילים' עיין הערות תיאודור עמ' 126' ועיין ערוך ערך שק ג' ועיין קונדרס אחרון עמ' 316' ועיין אבות דר"ן נו"ב ספ"ט' הוצ' שכטר עמ' 25'

אדם הראשון נרו של עולם וכו'.

עיין אבות דר"ן הנ"ל' ובעין יעקב הסדר מהופך: אדם הראשון חלה טהורה היה לעולם כדכתיב וייצר ה' את האדם וגו' ואתיא כההיא דא"ר יוסי משהאשה הזאת מקשקשת עיסתה היא מגבהת חלתה וגרמה לו חוה מיתה לפיכך נמסרה מצות חלה לאשה' אדם הראשון דמו של עולם היה הה"ד שופך דם האדם וגו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך נמסרה מצות נדה לאשה' אדם הראשון נרו של עולם היה הה"ד נר ה' נשמת אדם וגרמה לו חוה מיתה לפיכך נמסרה מצות הנר לאשה' (ובד"ח של העין יעקב הוסיפו ע"פ הירושלמי בתחילה ובסוף והגיהו וסירסו)' ועיין קונדרס אחרון הנ"ל'

ה"ז'

תני רבן שמעון בן גמליאל אומר הילכות הקודש וחטאות והכשירו' הן הן גופי הלכות ושלשתן נמסרו לעמי הארץ'

בספר ניר מעיר: "לא ידעתי מה מייתי לה הכא' ואי הוי גרסינן בהדייהו תרומות ומעשרות חוי ניחא' דקאי אמה דשואלין לנשים במעשרות ומיהמנינן להו"' אבל הדבר ברור שהסופרים הכניסו כאן את הפיסקא של המשנה שלא

1) ועיין בתורה שלימה לידידי הרמ"מ כשר חי"ב עמ' ר"ג הערה צ"ח.

במקומה (ועיין גם שרי"ר עמ' 75 שו' 8), ולא עוד אלא שהכניסו אותה באמצע ברייתא אחת והפסיקוה לשנים. וכ"ה בתוספתא פ"ב ה"י: ר' יוסי אומר שלשה דיבק[י] מיתה מסורין לנשים רבן שמעון בן גמליאל אומר הילכות הקודש וכו'. ועיין בבלי ל"ב א'. ועל עצם העניין של פיסקאות שלא במקומן עיין מבוא.

הדליקו את הנר עישרתן ועירבתן הדליקו.

התיבה האחרונה היא מיותרת ואין לה מובן, ואיננה בשרי"ר עמ' 75 שו' 12, ואיננה גם ברמב"ן ל"ד א'.

ר' שמואל בר רב יצחק... כל מה דהוה אכיל מן שוקא הוה אכיל.

בדמאי פ"ב ה"ב, כ"ב ע"ד: מה את בעי מר' שמואל בר רב יצחק דכל מה דהוא אכל מן שוקא הוא אכל (רטנר).

שאינן אלא רשות.

עיין שי"ק, ובתרביץ ש"ה ס"א עמ' 97 הוכחתי כי הירושלמי קורא לשבות של רשות בקיצור: רשות.

ועד כדון ניכר.

כלומר עד עכשיו ניכר וברור שר' אליעזר טהור היה.

תני נפל דליו לתוך הבור נפלו כליו לתוך הבור מערים עליהן ומטבילן.

לכאורה הדברים אינם מובנים, כיצד מערים עליהם, והרי כבר נפלו ונטהרו. וראיתי לר' מאיר אריק בהערותיו לתרומות פ"ב שרצה להביא ראייה מכאן לשיטת הכ"מ סוף פ"ו מה' אבות הטומאות שכתב: שאין הטמא נטהר אלא בעלייתו מהמקוה, לא בעודו בתוך המקוה. ולפי זה הפירוש כאן שמותר להערים ולהעלותם מן הבור אע"פ שהם נטהרים בהעלאתם.

אבל דברי הכ"מ תמוהים, ומן התוספתא שהביא אין כ"כ ראייה. ועיין רש"ש לנדרים ע"ו א'. וע"כ נראה כפירוש הק"ע, שנפלו רק מקצת מותר לו להערים ולטפל בהעלאתם באופן כזה שיכנסו כולם לתוך המים וע"י זה יטהרו. ועיין הגהות מימוניות פכ"ג מה' שבת ה"ח סי' ה'.

ה' ע"ג.

מתיב מאן דמר באב הטומאה למאן דמר בוולד הטומאה וכו'.

צ"ל: מתיב מאן דמר בוולד הטומאה למאן דמר באב הטומאה וכו', כמו שהוא

בסוגיות המקבילות וכמו שהגיהו המפרשים. ועיין פירוש הקצר לר׳ דוד דורשן בירוש׳ דפוס קראקא וקרוטושין.

אפילו בחול יהא טעון הערב שמש.

עיין תוספתא פ״ב ה״ט.

אשה פיקחת מדיחה כוס כאן קערה כאן וכו׳.

זה דומה לטבילת כלים ע״י הערמה וע״כ הובא זה כאן.

פרק ג׳.

הלכה א׳.

כיני מתניתא מקיימין עליה תבשיל.

המלה תבשיל ליתא בכי״ל והיא תלויה בין השורות. ובמלאכת שלמה כאן הובא הירושלמי עיי״ש.

ר׳ חלבו רב ענן בשם רב לא שנו אלא עליה. הא לתוכה לא. עד איכן עולא אמר עד שלשה.

בריטב״א כת״י ירושלים נ״ד ב׳: דאמר ר׳ חלבו א״ר חמא בר גוריא אמר רב לא שנו אלא עלגבה אבל תוכה אסור פי׳ תוכה סמוך לנקבים שהאש תחתיה ובירוש׳ פי׳ דתוכה היינו למטה מג׳ טפחים לאש. ועיין מרכבת המשנה ה׳ שבת פ״ג ה״ח. ט״ו ע״ג. שהעתיק את כל הירושלמי ופירש אותו.

ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת.

יש כאן חסרון ונשמט לפנינו מאמר שלם שהובא לקמן בה״ד ו׳ ע״ב. אבל היה לפני הרשב״א מ׳ ע״ב וז״ל: והכי איתא בירושלמי דגרסינן התם בריש פירקין דכירה א״ר זעירא בשם רב יהודה מותר להפשיר במקום שהיד שולטת בו ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת [ואפילו במקום שאין היד שולטת עד היכן ר׳ יהודה בן פזי ר׳ סימון בשם ר׳ יוסי בר חנינא עד כדי שהוא נותן ידו לתוכה והיא נכוית[1]] (רטנר).

גריף תיפייא ויהב תלתא כיפין ורמי עליהון.

עיין להלן ה״ב.

גללי בהמה אית תניי תני כגפת וכעצים. ואית תניי תני כקש וכגבבה. מאן דמר כגפת וכעצי׳ בדקה ומאן דמר כקש וכגבבה בגסה.

בכל בו ה׳ שבת. ל״ב סע״ב: וכתב הרמב״ם ז״ל גללי בהמה (אינה) [דינה] כקש

1) המוקף במרובעים בא לסמן מה שצריך להוסיף בירושלמי. אבל ישנו ברשב״א.

וכגבבה. ומצאתי בירושלמי גלילי בהמה דקה כעצים וגלילי בהמה גסה כקש וכגבבה. וגרס הרב בהפך. ועיין ב"י או"ח סי' רנ"ג שהביא את הירושלמי, והעיר ג"כ שאולי היתה לפני הרמב"ם גירסא מהופכת משלנו. (רטנר).

דתני הגורף צריך לחטט ביד.

כמעט כל הראשונים גורסים: לטאט ביד. עיין רטנר עמ' 42. וספק גדול בעיני אם השתמשו במלה זו בירושלמי ובבבלי. ועיין לקמן מגילה פ"ב ה"ב. ע"ג ע"א, בבלי ר"ה כ"ו ב'. אבל כאן הרי היא ברייתא. ומהמקורות הנ"ל אין בכלל להסתייע שהרי המלה "סרוגין" מצויה בבבלי ובירושלמי.

והקוטם עד שיקטום כל צורכו.

רטנר מעיר: "ובחידושי הרשב"א שם (ל"ו ב') גרסינן בירושלמי הגורף וכו' הקוטם אינו עד שיקטום וכו' לפנינו ליתא המלה: אינו. ולעיל בחידושי הרשב"א שם, כיון שאין הקטימה אלא קטימה כל שהיא וכדאיתא בירושלמי". רטנר העתיק מדפוס משובש ובדפוס ראשון של חידושי הרשב"א ליתא המלה "אינו". ומ"ש הרשב"א לעיל שם: שאין הקטימה אלא קטימה כל שהיא, כוונתו למסקנת הירושלמי: הדא אמרה אפילו לא קטם כל צרכו.

ה' ע"ד.

בעון קומי ר' זעירא ור' הושעיה ור' חנניה חבריהון דרבנן ליבה לשעבר.

צ"ל: לבא, לשעבר? כלומר השאלה היתה אם מותר לכתחילה (=לבא) לשהות את התבשיל אחרי שנתלבית, או רק בדיעבד (לשעבר) אם שהה מותר התבשיל באכילה, וכמו שהי' המעשה עם ר' חייא שהתיר את התבשיל שהושהה אחרי הליבוי. וכן, כנראה, פירש ביפה עינים לשבת ל"ז א'.

מן דהוה עוברא הוה עובדא.

כלומר, מעשה שהיה כך היה, אבל באמת מותר לשהות גם לכתחלה. (ניר). ומָן = מה, כרגיל בירושלמי. וכסיגנון זה בכלאים פ"א ה"ד, כ"ז ע"א. עירובין פ"א ה"א י"ח ע"ג. שם פ"ח סה"ז, כ"ה ע"א. שם פ"ט ה"ב, כ"ה ע"ג.

לכן צריכה לבה.

בכי"ל: לבא, וכן הגיה בק"ע, ונכון.

אין תימר לשעבר אפילו לא בישל עליה כתחילה.

צ"ל: אפילו בישל, כמו שהגיה בק"ע.

אמר ר' שמעון בר כרסנה כר' ישמעאל בי ר' יוסי דרש לון. דתני ר' ישמעאל בי ר' יוסי אמר משום אביו כל דבר שחייבין וכו'.

בתרומות פ"ב: כר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה הורי לון דתני ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה כל דבר וכו'. וכ"ה בתוספתא פ"ג ה"ו, ועיין רטנר.

שמע רב חסדא ומר הותרו השבתות.

כס"ז ביצה פ"ה ה"ב, ס"ג ע"א: עבר ר' מאיר ושמע קלהון אמר. רבותינו הותרה השבת. נזיר פ"ז ה"ג, נ"ו ע"ג: שמע חזקיה ואמר טהרו מתים. נדה פ"ג ה"ד, נ' ע"ד: ר' ינאי צווח טיהרתם (אתם) את היולדות. (ר"י אנגל בהערותיו לתרומות).

כגון אכרוב ואפונים.

בכי"ל: כרוב אכרוב ואפונים, ונמחקה המלה כרוב, ובגליון הושלם: כגון.

יאות אמ' ר' יוסי רבי.

בכי"ל: ר' יוסי רַבִּי.

אין תימר חשד אין כאן חשד. אין תימר מיניין אין כאן מיניין וכו'.

חצי הראשון של המאמר בניחותא והשני בתמיה, וכן צריך לפרש גם את המאמר הסמוך, ואין צורך בתיקון הגירסא. ועיין הגירסא בתרומות.

אין תימר חשד יש כאן חשד.

בכי"ל: אין כאן חשד. ונמחק "אין" ובגליון הושלם: יש. בכ"י הסופר עצמו.

ותייא כמאן דאמר מפני החשד. ברם כמאן דאמר מפני המיניין קנסו בשוגג מפני המזיד.

בתרומות פ"ב סה"ג, מ"א ע"ג: ואתייא כמאן דאמר מפני מונין ברם כמאן דאמר מפני חשד וקנסו שוגג מפני מזיד. וכצ"ל גם כאן.

נטלו מבעוד יום מחזירו מבעוד יום וכו'.

רטנר מביא כאן את גירסת הסמ"ג והגהות מימוניות: נתגלה מבעוד יום וכו' נתגלה משתחשך וכו'. אבל כל זה אינו עניין לכאן והם התכוונו לירוש' לקמן ספ"ד.

ר' סימון דתרי בשם ר' הושעיה וכו'.

בריטב"א שבת ל"ח ב' גורס: ר' סימון בר תדאי בשם ר' הושעיא משרת הייתי וכו'. רטנר מעיר על זה: "לפנינו הניחו בארץ אסור לטלטלו ר"ל בשם ר' הושעיא.

ולפני הריטב"א לא היה כל זה, ונכון". אין זה נכון כלל, ובריטב"א נשמט ע"י הדומות, וכגירסתנו כ"ה אצל כמה מן הראשונים, וכן מפורש לקמן ספ"ד: דמר ר' ליעזר בשם ר' יהושע משרת הייתי וכו'.

הניחו בארץ אסור לטלטלו.

כסיגנון זה לקמן סוכה פ"ג הי"א, נ"ד ע"א (לעניין לולב): הניחו בארץ אסור לטלטלו.

ועיין רטנר שמעיר: "בארחות חיים ה' שבת סי' ע', מ"ז ע"ב כתוב: ולפי הירושלמי אם סלק בשבת מותר להחזירה אפילו הניחה ע"ג קרקע עכ"ל. וזה הפך מירושלמי דילן ועי' בברכי יוסף או"ח סי' רנ"ג מה שהביא בשם הרשב"ץ בתשובותיו בח"ב סי' ק"ל בשם הירושלמי". קיצר במקום שצריך להאריך וכ"ה בתשב"ץ שם: אבל לפי הירושלמי כל אלו הדברים לא נאמרו אלא בשסלקו מעל גבי כירה מערב שבת ולא החזירו עד שחשיכה אבל אם סלקו מעל גבי כירה בשבת מותר להחזירה בשבת אפילו הניחו על גבי קרקע ואפילו אין דעתו להחזיר דהכי איתא להאי פלוגתא התם נטלו מבעוד יום וכו', והם הם דברי הארחות חיים, ואין זה ההפך מירוש' דילן. ועיין שי"ק ד"ה הניחו.

אפילו מכירה שהבלה ממועט לכירה שהבלה מרובה.

רטנר מעיר: "בספר תולדות אדם וחוה נתיב י"ב חלק שני (צ"ל: שלישי) דף נ"ו ע"א ובירושלמי כתב שאין מחזירין מדירה זו לדירה אחרת שאם נטלה מכירה אחת אסור להחזירה לכירה אחרת דהוי כנותן על גבי כירה לכתחלה בשבת עכ"ל. ולפנינו מבואר ההפך שאסור". לפני רבינו ירוחם לא היתה שום גירסא אחרת, עיין להלן.

זימנין סגין יתיבית קומי ר' הושעיה ולא שמעית מיניה הדא מילתא.

כסגנון זה עירובין פ"ט ה"ג, כ"ה ע"ג. מגילה פ"א ה"א, ע' ע"ב. יבמות פ"ד ה"ז, ה' סע"ד.

אמר ר' זריקן לר' זעירא לא שמע מינה מותר שמע מינה אסור.

ע"פ סיגנון הירושלמי יותר קרוב לפרש בתמיה. אבל רבינו ירוחם הנ"ל פירש בניחותא, כשי"ק ד"ה אפילו.

ה"ב.

ר' שמי סמיך לאדירא דתנורא אמ' ליה ר' מנא והתני בר קפרא אפילו לסמוך לו אסור.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון, ובמלה לאדירא ה"ד" היא ספק "ד" ספק "ו".

ר' מנא מיקל לנשייא דשטחן בגדיהון לאוירה דתנורא.

כס"ז במגילה פ"ג ה"ג (ד"ו ה"ד), ע"ד ע"א: ר' יוחנן מיקל לנשייא דשטחן בגדיהון על אוירא דבי מדרשא. (רטנר).

ר' יודן בי ר' ישמעאל הורי מדוחק מיגרוף תנורא וכו'.

כס"ז במו"ק פ"א ה"ט, פ"א רע"א: ר' יודן בי ר' ישמעאל הורי מדוחק להביא כירה חדשה וכו'. (ר"י אנגל).

מיגרוף תנורא ומיתן תלתא כפין ומירמי עליהון.

עיין לעיל ה"א, ה' ע"ג.

ה"ג.

פגה שטמנה בתבן וכו'.

עיין מ"ש על כל זה להלן פסחים פ"ב ה"ד.

ו' ע"א.

כמא דאת אמר מותר לטלטלו. ודכוותה מותר להחזירו.

ענין בפני עצמו הוא, כמו שפירש בפ"מ.

והא תנינן שביעית. אית לך מימר שביעית כר' שמעון. (דפתר לה שביעית כר' שמעון ד)רבי שמעון מתיר בספיחי שביעית ואת אמר הכין ? [פתר לה שביעית כר' שמעון] אף על גב דר' שמעון מתיר בספיחי שביעית. אית ליה משום שביעית ומשום קדושת שביעית.

כמו שתקנתי, כן הוא בערך בכ"י סיריליאו כלאים פ"א ה"ט.

ותנינן על דר' שמעון טהרו מלטמא וכו'.

צ"ל: ותני כן על דר' שמעון וכו'.

אילו אמר בקמח יאות.

כ"ה הגירסא שלפנינו, ונכון, וכן הוא הסיגנון הרגיל בירושלמי, והגירסא שמביא רטנר מר"ן ביצה פ"א סי' תתנ"ה היא טעות סופר (רטנר מעיר עליה: ולפנינו הגירסא אלו אמר בקמח יאות. והמפרשים דחקו עצמם בפירוש הדברים !) וכגירסתנו כ"ה גם בר"ן שבת פ"ג סי' של"ה, ולא חלו בה ידי מגיהים, כדעת רטנר. ועיין מלאכת שלמה שמעתיק את הר"ן בגירסא יותר מתוקנת, והמפרשים כאן לא דחקו את עצמם כלל, ומ"ש רטנר בשם הרשב"א ל"ט א': "ולא אסר בקמחיות" אינו נכון, כי בדפוס ראשון של הרשב"א הגירסא היא: א ל ו אסר בקמחיות, וצ"ל אלו אסר בקמח יות (= יאות), וכן מה שמעתיק בשם הריטב"א שם: אלו

חשר בקמח יאות אינו נכון, כי בדפוס ראשון של הריטב"א הגירסא היא: אלו ח ס ר, וצ"ל: אסר.

על דעתין דרבנין דתמן מעשה שעשו אנשי טיבריא ועל דעתין דרבנין דהכא סלקת מתניתא כמעשה שעשו אנשי טיבריא.

רטנר מעיר: "המאמר סתום והגירסא האמיתית בחידושי הרשב"א שבת ל"ט ע"ב ד"ה אמר: על דעתיהון דרבנן מתמן מעשה שעשו אנשי טבריה סלקא, על דעתיהון דרבנין דהכא לא סלקת מתניתא כמעשה שעשו אנשי טבריא, כלומר לא עלתה הלכה כמעשה שעשו אנשי טבריא".

אכן הדבר, המאמר סתום מאד, אבל הגירסא ברשב"א עצמו נשתבשה, כפי שנראה להלן.

ודע, כי על ידי זה שהמפרשים לא הבינו את הביטוי: סלקת מתניתא, הם נדחקו בכמה וכמה מקומות בירושלמי, אבל באמת יש לבטוי זה תוכן ידוע ומסוים.

ירושלמי נדה ספ"א, מ"ט ע"ג: ס ל ק ת מ ת נ י ת א, עד כאן באשה שיש לה ווסת. מכאן ואילך באשה שאין לה ווסת. ואפילו תימר ל א ס ל ק ת מ ת נ י ת א אלא כ ל מה דאנן קיימין הכא באשה שיש לה ווסת אנן קיימין וכו'.

כתובות פ"ז ה"ח (ד"ו ה"י), ל"א ע"ד: אלא ס ל ק ת מ ת נ י ת', כרבן שמעון בן גמליאל. ואילו כן כופין אותו להוציא כרבנין וכו'. הדא אמרה ס ל ק ת מ ת נ י ת א, כרבן שמעון בן גמליאל. ואילו שכופין אותן להוציא כרבנין.

וא"כ מזה מוכח ברור ש"סלקת מתניתא" פירושו כמו "סליק פרקא" ו"סליק סיפרא" (בבלי ע"ז י"ט א'), כלומר, נגמרה המשנה, נגמר הענייו, ומכאן ואילך מתחיל עניין אחר.

וע"פ זה יתפרש גם הירושלמי שלפנינו, אלא שעלינו לקבל בתור יסוד את גירסת הרשב"א ולתקן אותה: על דעתיהון דרבנין (מתמן) [דהכא] מ ע ש ה שעשו אנשי טבריא. סלקת [מתניתא]. על דעתיהון דרבנין (דהכא) [דתמן] לא סלקת מתניתא. כ מ ע ש ה שעשו אנשי טבריא. כלומר, לדעת רבנן דהכא צריכים לגרוס "מעשה" ולא כ"מעשה". כי במשנה שלעיל אינם מדברים על תולדות חמה, אלא על איסור לעשות חריץ, והמשנה ההיא נגמרה — סלקת מתניתא, ובמעשה של אנשי טבריא מתחיל עניין חדש. אבל לפי דעת רבנין דתמן צריך לגרוס במשנה כ מ ע ש ה, מפני שגם המשנה שלמעלה מדברת בתולדות חמה ומעשה של אנשי טבריא הוא המשך מלמעלה, ולא נגמרה המשנה הסמוכה לעיל—לא סלקת מתניתא. ועיין בבלי ל"ט א': מי סברת מעשה טבריא אסיפא קאי, אריישה קאי.

ועל עיקר הדברים כבר עמד הגאון בעל הנועם ירושלמי ז"ל (ולא העיר על גירסת הרשב"א) בספרו המלא פירושים נפלאים לירושלמי, אלא שלא העיר, כי לפי כל זה מתפרשים עוד שלשה מקומות קשים מאד: מע"ש פ"ב ה"ג (ד"ו

סה״ו), נ״ג ע״ג. עירובין פ״ה ה״ב. כ״ב סע״ג. מגילה פ״א סה״ג (ד״ו סה״ה) ע׳ ע״ב. עיי״ש בפירושי. ועיין ג״כ מ״ש להלן פי״ט ה״א.

נחשדו להיות ממלין אותו עצים מערב שבת והיא דליקה והולכת בשבת וכו׳.

רטנר מעתיק את הרשב״א מ׳ א׳: ונחשדו להיות ממלאין אותו עצים והיא דולקת וכו׳, ומעיר על זה: ״לפנינו מוסיף מערב שבת, וזה תמוה״. אבל השמטה מקרית זו ברשב״א אינה מועילה כלום, שהרי מפורש נאמר בירושלמי: והיא דליקה והולכת בשבת, וא״כ בעל כרחינו צריכים לפרש שמלאו אותו בערב שבת. וכן אומר הרשב״א מפורש (שתי שורות לפני זה): ומצאתי בירושלמי שלא היו מחממין בשבת אלא וכו׳ ממלים עצים מבערב, והוא מעתיק את הירושלמי שלנו, ואשר לעצם תמיהתו על הגירסא שלנו, כבר עמד על זה הרשב״א שהוא בעצמו העתיק, ופירש: שמה יחתה עיי״ש. וכן נשמט אצל רטנר הר״ן פ״ג סי׳ של״ה: שהיו נותנין שם עצים מבערב סמוך לחשיכה והם מתבערים והולכים כל השבת. ואיכא למיחש שמא יחתה בגחלים והכי איתא בירושלמי בהדיא (כלומר, שהיו נותנים מערב שבת). והעיר על הר״ן בגליון הש״ס כאן.

היו שם שתי אמבטיות אחת של מתוקין ואחת של מלוחין, נחשדו להיות מגלין את הנסרין ורוחצין במתוקין והן אומרי׳ במלוחין רחצנו ואסרו וכו׳.

יפה העיר פרופ׳ קלין בישורון כרך ט״ז חוברת 1/2 שמדברים כאן במי בערא, ושיוסף הכהן מספר (במלחמות VII. 6. 3) על מקום זה, כי היו שם שני מעיינות, שנבדלו אחד מהשני הבדל רב: מימיו של אחד היו מרים והמים של השני היו מתוקים.

אבל לפי הענין כאן אנו מוכרחים לומר שהמים המתוקים הוחמו ע״י האור, ולפי תאור יוסף שם היו שני המעיינות חמים. ואפשר שהכוונה היא למעיינות הסמוכים הקרים (עיין מלחמות שם), שהיו צריכים לחמם אותם באש.

ונ״ל שמים מתוקים אילו היו מתוקים ממש, ולא מים רגילים שאינם מלוחים. ויוסף שם אמר עליהם: ואלה אינם חסרים כלל מתיקות [1]).

וכן יוצא מספר זוטא חוקת פי״ג (הוצ׳ אפשטין תרביץ שנה א׳ ס״א עמ׳ 76): מים שהן חיים עליהם פרט למלוחים ולמלוגים ולמתקין. וא״כ מתוקין בוודאי פירושו מתוקין ממש. וע״כ הם פסולין למי חטאת. אבל אפשר לפרש ג״כ שמתוקין פירושן מים שנתחממו ע״י האור, כמו שפירשו המפרשים כאן. וע״פ זה היה אפשר לפרש גם את הספרי זוטא, כי מים שהוחמו ע״י אש פסולין למי חטאת אע״פ שהיצינו אח״כ, אבל איני יודע איך כלול מושג זה במלה מתוקים.

---

[1]) *αἱ δὲ γλυκύτητος οὐδὲν ἀπολείπουσι.*

כיון שנתגדרו היו מתירין להן והולכין מתירין להן והולכין עד שהתירו להן מי מערה וחמי טבריא.

מהלשון, היו מתירין והולכין, היו מתירין והולכין משמע שלכל הפחות התירו להם שני דברים עד שלבסוף התירו גם מי מערה וחמי טבריא (חוץ משני הדברים) וזה תמוה, דאפילו אם נניח שאסרו להם לפני זה גם צונן (עיין להלן בירושלמי) ואח"כ התירו להם צונן ותולדות חמה, לא שייך לומר: עד שהתירו להם מי מערה, כי הרי זהו תולדות חמה, שהתירו להם מכבר.

וא"כ גם זה מאשר את דברי פרופ' קליין הנ"ל שמדברים כאן בבערה, כי כן מסופר במלחמות הנ"ל, שבמקום זה היתה מערה אשר ממנה יצאו שני מעיינות אחד חם מאד והשני קר מאד, ואחרי המזיגה של שני מיני המים אלו נתקבלה אמבטיה הנעימה ביותר. ועל פי זה אפשר לפרש כאן שהתירו להם מי מערה הנ"ל, כלומר המים המזוגים משני המעיינות, ואע"פ שהמים הקרים הוחמו בשבת.

ולפי זה יש לנו ג' היתירים: צונן, תולדות חמה שהם חמים מתחילת ברייתם ותולדות חמה שהוחמו בשבת. ועיין בבלי מ' א'.

תמן תנינן הרוחץ במערה או במי טבריא מסתפג אפילו בעשר לונטיות ולא יביאם בידו. שמואל אמר מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש, והדא מתניתא קודם עד שלא התירו הבאת לונטיות.

נ"ל ברור שזהו קטע מתלמודו של ר' חנינא בשם שמואל ותחילתו נמצא בירושלמי במקום אחר וזה המשך ממנו, ודבר זה רגיל מאד בירושלמי. וכן שנינו בפיאה פ"ב סה"ד (ד"ו סה"ו), י"ז ע"א: ר' חנניה בשם שמואל אין למדין מן ההורייה, הכל מודין שאין למדין מן המעשה, אמר ליה ר' מנא הדא דתימר בההוא דלא סבר ברם בההוא סבר עבד. אמר ליה בין סבר בין לא סבר וכו'. וא"כ לדעת ר' חנינא שיטת שמואל היא, שאפילו אם החכם הוא סבור אין לו רשות ללמוד מן ההורייה, ובוודאי למד זה ר' חנינא מדברי שמואל עצמו. וע"כ יש לשער בברירות ששמואל הביא דוגמא וראיה לדבריו ממשנת שבת ואמר: מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש והדא מתניתא וכו', הרי שאין להורות הלכה מן המשנה בלא אולפנא ובלי שימוש חכמים, אפילו אם החכם הוא סבורא. ועיין בספר ניר שכתב: "ולי נראה דשמואל לא לתירוץ אמרו רק להוכח אותן שלא משמשים ת"ח". ופירוש זה קרוב למה שכתבתי. ועיין דורות הראשונים ח"ב עמ' 110 שהאריך בזה, וכבר קידמו בעיקר הדברים בניר הנ"ל.

דתני הרוחץ בחמי טבריא וכו'.

בשרי"ר: דתני הרוחץ במערה בחמי טבריא וכו'.

ר' אחא בר יצחק עאל מיסחי עם [ר'] בא בר ממל בטרים בר יטסס.

בשרי"ר:... כְּרִיטָה. וכבר הגיה אפשטיין [1] לנכון: טריס כריטס (τρεῖς χάριτες), כלומר במרחץ של שלש הגַרציות, דוגמת מרחץ אפרודיטי בע"ז פ"ק מ"ד.

ר' אבהו חורנין מזלפין ונפל עלוי והוא אמר והא ר' לוונטי עאל מיסחי עם ר' יונה וכו'.

פירוש המפרשים תמוה. וכבר פירשתי בתרביץ ש"ב ס"א עמ' 108 את הענין ואמרתי שצריך להעמיד נקודה אחרי והא. ואז יֵצֵא מן הענין. שאחרים היו מזלפים על עצמם (וזה מותר לדעת הת"ק) והמים נפלו על ר' אבהו והוא היה אומר וָהא (ובשרי"ר מפורש: והוא אמר וָה). אבל מה זה וָה? והנה על זה יש לנו תרגום מפורש בירושלמי. תענית פ"ד ה"ה (ד"ו ה"ח), ס"ח ע"ג: בן אדם יען אשר אמרה צור על ירושלם ה א ח. מהו האח אין תימר וכו'. והנה למלים "מ ה ו ה א ח" אין שום מובן, ורטנר הציע למחוק אותם. אבל בכי"ל שם: מ ה ו ה א ח ו ח. ונגררה התיבה: וח. אבל ברור, לדעתי, שהירושלמי מתרגם לנו דרך אגב את המלה העברית האח—וח (= וה). וא"כ וח, וה, אינו דבר אחר אלא "האח" בעברית — סימן קריאה של עונג. וכן מפורש בפסיקתא דר"כ, פר' עשר תעשר, בובר צ"ז ע"ב: "בתחילה הן אומרים ווה", כלומר נהנים מן החום של הגיהנום עי"ש בהערות המו"ל. וכן גם בירושלמי שלפנינו מוכיח התלמוד, שאע"פ שאסור לזלוף על אחרים, אבל אם אחרים מזלפים על עצמם, וזה נופל על שני מותר. והראיה היא מר' אבהו שאחרים זלפו על עצמם והמים נפלו עליו והוא היה נהנה ואומר וָה ולא מיחה בהם (בניגוד למעשה שנשנה לפני זה). ואח"כ מביא התלמוד: ר' לוונטי עאל מיסחי וכו', וזה ענין בפני עצמו.

ר' יצחק רובא עאל מיסחי עם רבי אמר ליה מהו מיתן צ ל ו ח י ת א גוא עגלתא.

בבבלי מ' ב': אמר רב יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר ר' לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן. ובירוש' שביעית פ"ח ה"ב, ל"ח ע"א: ר' חזקיה על מסחי יהב צ ל ו ח י ת א וכו' אין סכין שמן של שביעית במרחץ.

אמר ליה הכא גו נטלא.

בשרי"ר לנכון: הָבָה גו וכו'.

והילכות בית הכסא בבית הכסא.

בכי"ל ליתא המלה "בית" והושלמה בין השורות, והשלמה שלא לצורך היא, עיין להלן: והלכות הכסא בבית הכסא.

1) תרביץ ש"א ס"ב עמ' 126.

אשכח תנאי תני אין שואלין הילכות המרחץ וכו'.

בכי"ל: אשכח תנא תני וכו', ובשרי"ר: אשכח תני שואלין וכו', וכ"ה בע"ז פ"ג ה"ד, מ"ב ע"ד, וכ"ה אצל הראשונים, עיין גליון הש"ס.

אחמין שהוחמו ביום טוב.

בכי"ל: כחמין שהוחמו וכו'. ובגליון כי"ל כתוב: מכאן עד סוף מתני הוא גם בפ"ב דביצה.

ורטנר מעיר כאן: "עיין מ"ש בגליון הש"ס כאן, אבל במרדכי ביצה פ"ב סי' רפ"א (צ"ל סי' תר"פ) כתב ראבי"ה כי מעיינת בירושלמי דהכא משמע דוקא הוחמו ביו"ט (בעיו"ט) אבל בירושלמי דפרק כירה משמע אפילו הוחם מעיו"ט אסור כו' עכ"ל ולפנינו מבואר ההיפוך מזה". ועכשיו זכינו לספר הראבי"ה עצמו וז"ל בביצה סי' תשנ"ו עמ' 458: וכי מעיינת בירושלמי דהכא משמע דוקא שהוחמר מערב שבת ובירושלמי פרק כירה משמע דאפילו הוחמו מערב יו"ט אסור. ועיי"ש בהערות ר"א אפטוביצר.

אבלט שאל ללוי סריסא וכו'.

רטנר מעיר על ירוש' גיטין פ"ו ה"ז, מ"ח סע"א: לוי פריסא הוה עבר מן אתר לאתר וכו' ומשער שאולי אחד הוא, וכן נראה, מפני שהחלוף בין "ס" ו"פ" הוא קל מאד. מובן הדבר שלפי זה אין להביא בחשבון כלל את הגהת שי"ר: לוי בר סיסי, כי מהסוגיא בגיטין רואים שהיה עוד חי בזמן מאוחר, ולוי בר סיסי נפטר בחיי אביו של שמואל.

אמר ליה ומכי הוא לה כלום.

נ"ל שמכי הוא כמו מנכי[1]) (בהבלעת ה"נ") ופירושו, וכי מזיק הוא לה כלום, ועיין שה"ש רבה פ"ג-ד (פיזרו ד"ה כמעט שעברתי מהם): אם זכיתם מן ימא ואם לאו מן חורשא. מה הדא חיותא סלקא מן ימה ולא מכיה נפקא מן חורשא מכיה וכו'. ובמת"כ: "ולא מכיה, אינו עושה את האדם מך, כלומר שאינה מזקת שום אדם וכו'. ובויקרא רבה פי"ג ובילקוט תהלים הגי' איפכא". אבל בוי"ר בכי"ר רומי ולונדון אין הגירסא איפכא, ופירוש המתנ"כ הוא, איפוא, נכון.

אמר לו שלא תתפרץ. אמר ליה והכא שלא יתפרצו.

כעין סיפור זה שבירושלמי מביא בספר האורה עמ' 52: שאל כותי אחד את ר' יהושע מהו לעשות מים ומלח בשבת, אמר לו אסור, ומפני מה? אמר לו שוטה אם ראית אשתך שנתחבקה עם הסריס, יהא קשה בעיניך אמר לו, הן, ומפני מה? אמר לו, כדי שלא תתפרץ באנשים אחרים. א"ל שבת נמי כדי שלא תתפרץ במלאכות אחרות. (ר' רפאל גורדון).

מולייר הגרוף... הא אם אינו גרוף לא.

עיין רטנר ויש להוסיף ספר העתים עמ' 31.

---

1) עיין מ"ש בתרביץ ש"ב ס"א עמ' 100.

אמר ר' שיין מפני שהגחלים נוגעות בגופו וכו'.

עיין תוספות מ"א א' ד"ה מוליאר. וביפה עינים שם שיער שהיתה להם גירסא אחרת ובמקום "שיין" היה לפניהם: שהיין מתבשל, עי"ש ועיין רטנר.

והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים.

כס"ז לעיל פ"א ה"ו, ד' ע"א.

ה"ד.

ו' ע"ב.

ר' בא בר בריה דר' חייה בר בא וכו'.

בשרי"ר חסירה המלה: בר, ונכון.

לא תני ר' יוחנן על סופ' לא תני על רישא וכו'.

הפירוש הנכון בפ"מ.

אתא ר' בא בר כהנא ר' חייא בר אשי בשם ר' אם לחממן אסור אם להפשירן מותר.

גירסא נפלאה בשרי"ר עמ' 76 שו' 31: אתה ר' בא בר כהנא ר' חייה בר אשי בש' רב לחוסמן אסור אם להפשירן מותר. והפירוש הוא שאסור לתת מים למיחם, כדי לחוסמו. וכלשון זו בתוספתא ביצה פ"ג הט"ז (בבלי שם ל"ד א', ירוש' מו"ק ספ"א): אין סכין אותן בצונן כדי לחוסמן. ודברי רב אילו מפורשים בבבלי כאן מ"א ב': אמר רב לא שנו אלא להפשיר אבל לצרף אסור וכו', ופירש"י שם בריש העמוד: כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי, וזו היא גמר מלאכת הצורפין וכו', והן הן דברי רב שבבבלי הן הן דבריו בירושלמי ועיין בבלי שם.

ור' שמעון מתיר

בשרי"ר: ור' שמעון בן מנסיא מתיר.

אתיא דרב כר' שמעון בן אלעזר מנסיא.

המלה אלעזר נכנסת בטעות וליתא בשרי"ר.

תני ר' יוחנן בן נורי אומר וכו'.

בשרי"ר: "תני ר' יוחנן בן נורי או"י. או' = אוסר! ואח"כ מתחיל עניין חדש. ועיין גליון אפרים. ולחנם הגיה בספר ניר: ור' יוחנן כחכמים. ובפ"מ נדחק מאד.

ממלא הוא אדם חבית וכו'.

תוספתא פ"ג ה"ה, ואין שם זכר לר' יוחנן בן נורי. עיין לעיל. והמפרשים צירפו בטעות את ר"י בן נורי לברייתא זו.

אפילו במקום שאין היד שולטת עד איכן וכו'.

וכן בכי"ל ובשרי"ר: ואפילו וכו'. וגירסא זו קשה, ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר, ואנו צריכים למחוק או את המלה "ואפילו" או את המלה "שאין". אבל גירסתנו מתאשרת גם ע"י שרי"ר, וע"כ נראה שעיקר השאלה מוסבת על ריש פירקין, ושם נשמט זה בדפוסים אבל ישנו ברשב"א עיי"ש בדבריו. ואלה שסוברים שמותר לקיים עליה תבשיל עד שלשה חולקים על ר' יוסי בר' בון ומתירים אפילו במקום שאין היד שולטת וע"ז שואל הירושלמי: ואפילו במקום שאין היד שולטת, כלומר, אפילו מי שמתיר גם במקום שאין היד שולטת, עד איכן? עד שיהא נותן ידו לתוכה (כלומר, לתוך הכירה) והיא נכוית, ואז כולם מודים שאסור לקיים שם תבשיל. וכאן הובא זה אגב גררא מה"א כדרך הירושלמי.

האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין וכו'.

כל הפיסקא הזאת הוכנסה בטעות ע"י הסופרים שלא במקומה והנכון כבדפוסים חדשים.

ה"ה.

חייליה דר' יונה מן הדא אחד שבישל בו אחד שעירה לתוכו רותח.

הגירסא מקוצרת ונמצאת בשלמות בתוספות זבחים צ"ה ב' ד"ה רותח: חייליה דר' יונה מן הדא וכל כלי חרס אשר תבושל בו ישבר אין לי אלא שבישל בו עירה לתוכו רותח מניין ת"ל אשר תבושל בו ישבר מ"מ וכה אמר הכן, א"ר יוסי תמן וכו', וכן היא הגירסא אצל כמה מן הראשונים, עיין רטנר.

ה"ו.

ואינו בהכינו לכך נתנו משעה ראשונה שיכלה בנר. התיב ריש לקיש הרי חטין בזריעה בעינן הן.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

התיב ר' נסא הרי מוקצה שיבש וכו'.

לפי הגירסא שלפנינו איני יודע לפרשה, והמפרשים הגיהו כאן הרבה, ואם ניתנה כבר רשות להגיה הייתי אומר שנתחלפו כאן הקושיות (וזה מצוי מאד בירושלמי) ואז נגיה כך: התיב ר' חייא בר אדא והא תנינן כופין סל לפני האפרוחין שיעלו ושירדו, והכוונה היא לתוספתא ריש פט"ו, וכן היא לקמן ריש עמוד ג': כופין סל לפני האפרוחין שיעלו ושירדו ותני עלה עלו מאליהן אסור לטלטל, ועיין בבלי מ"ג א', וע"ז מתרץ: הכא בכלים ומה דאיתמר תמן באוכלין, ואח"כ צ"ל: התיב ר' נסא הרי מוקצה שיבש ולא נגע (צ"ל: לא יגע) בו הרי הוא בעינו ואינו בהכינו? וע"ז מתרץ: אמרין הדא דר' יוחנן, כלומר, לזה כיון ר'

יוחנן לעיל באמרו: חוץ מדבר אחד, וזהו היוצא מן הכלל, והפיסקא של המשנה נכנסה כאן בכל אופן בטעות.

ה ״ ז.

דתני כל הנירות וכו׳.

צ״ל: תני כל הנירות וכו׳.

מן מה דמר ר׳ חנינה ר׳ ירמיה שאל ההן ליבנה לא כמיוחד לאיסור הוא וכו׳.

פירוש המפרשים תמוה, וגם מצד הלשון אי אפשר לומר שמדברים כאן בלבינה, כי אז היה צריך לומר: הדא לבינתא, ולא ההן ליבנה. חוץ מזה אין להבין כלל למה אינו שואל על נר גופו שמתיר ר׳ מאיר לטלטלו, והרי נר בוודאי מיוחד לאיסור, ועיין בבלי מ״ד ריש ע״ב, וע״כ נ״ל ברור שט״ס נפלה בירוש׳ שלפנינו והעיקר הוא בשרי״ר: ההן לֵיכְנָה לא כמיוחד לאיסור וכו׳, וליכנה פירושו נר ביונית (λύχνος), והקושיא היא באמת מהברייתא עצמה, והיינו למה מתיר ר״מ לטלטל נר, והרי נר מיוחד לאיסור היא.

וגוררין אותה בשבת אף על פי שיש בתוכה מעות. אית מימר הכא דברי הכל היא בשוכח.

פירש בנוע״י שהוכחת התלמוד היא מזה שכתוב: וגוררין אותה בשבת, וזה בעל כרחינו ר׳ שמעון היא ולא דברי הכל, כי לר׳ יהודה אסור לגרור את השידה בשבת מפני שהיא עושה חריץ (עיין לקמן בסוף הלכה זו, ו׳ ע״ג) ולפיכך העמיד גם את הרישא כר׳ שמעון.

ומן דבתריה היתה בין החביות וכו׳.

צ״ל: ומו׳ (=ומור) דבתרה, ובשרי״ר: ומר דְּבָתְרָה.

מתניתא פליגא על מאן דמר כל המיוחד לאיסור אסור דתנינן כופין סל לפני האפרוחין וכו׳.

בנוע״י מגיה מתניתא פליגא על מאן דמר כל שייחדו לאיסור אסור (כלומר, דוקא שהוא ייחדו בעצמו אסור) דתנינן כופין וכו׳, ורואים מכאן שאפילו עלו מאיליהן ג״כ אסור לטלטלן, ואע״פ שלקמן פי״ח, ט״ז ע״ג גורס כגירסתינו כאן, וכ״ה בשרי״ר כאן בכל זאת נראית הגהת בעל נוע״י.

ו׳ ע״ג.

ר׳ יסא סלק גבי ר׳ תנחום בר חייא בעא מיעברתיה קומוי אמר ליה בפנינו ר׳ יוסא גלילייא סלק קומי [ר׳] יוסי בן חנינה וכו׳.

הלשון אינה חלקה, וקרוב מאד בעיני שהמלה ״בפנינו״ משובשת וצ״ל כאן

מלה אחרת, ואח"כ מתחיל עניין חדש: ר' יוסה גלילייא סלק וכו', ואולי צ"ל: כפניהו, ופירושו שא"ל, כי אל יעביר את הנר אלא יכפה אותו, עיין מלונים ערך כפן, אבל, כמובן, זו היא רק השערה, כי יש עוד כמה אפשריות בתיקון הגירסא, ומצד הגראפי אפשר מאד שהמלה בפנינו נשתבשה מהמלה "בפמט" (ה"מ" נתפרדה ל"ני" וה"ט" נתפרדה ל"נו") ואז צ"ל: בפמט [התירו]. בכל אופן נ"ל ששיבוש יש כאן והמתקן יתקן.

לפניו משום מבעיר לאחריו משום מכבה וכו'.

באו"ז ח"ב סי' ל"ד, ח' ע"ג: ובירוש' פרק כירה א"ר יוחנן קרוב זה לידי חיוב חטאת לפניו משום מבעיר לאחריו משום מכבה, פי' אם ימשך להשמן לפניו או לאחריו, שמואל בר אבא אמר קומי ר' יוסי בכבתה וכו', ועיין רטנר.

אלא כן אנן קיימין כר' יודה דר' יודה אמר נר מאוס (טבלה אינה מאוסה).

המלים המוקפות הן אשגרה מלמעלה וצריך למחוק אותן, והירוש' סובר שאם התנה עליהם מקודם גילה דעתו שאין זה מאוס עליו, ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר, ועיין להלן.

מה חמית מימר כר' יודה אנן קיימין (דתני) [והתני] נר שהוא מונח... ובלבד שלא יתכוין לא לכבות ולא להבעיר.

פירש בנוע"י שזו היא קושיא: איך אפשר לומר שהברייתא היא כר' יהודא, והרי ר' יהודה אוסר גם באינו מתכוין, וכאן מותר באינו מתכוין, אבל לשון הירוש' צריך תיקון לפי פירוש זה.

ומקללין מאן דעבד כן.

בכי"ל: ומקילין, ונמחקה ה"י" אחרי ה"ק", והמדפיס תיקן לנכון: ומקללין, עיין הראשונים אצל רטנר, ועיין בבלי ק"כ ב'.

מאן אית [ליה] כל המיוחד לאיסור אסור וכו'.

הירושלמי חוזר לרישא ומוכיח שאין להעמיד אותה גם כר' מאיר וא"כ בעל כרחינו ר"ש היא.

ולשם הבנת העניין עלינו להעתיק את כל לשון הרמב"ן בחידושיו לשבת מ"ה סוף ע"א: "עד שמצאתי בירושלמי כך תני אם התנה עליו מותר. מה אנן קיימין אי כר"מ אפי' התנה יהא אסור, ואי כר"ש אפילו לא התנה יהא מותר אלא כר"י נר מאוס הוה מן דתני אם התנה עליו יהא מותר ר"ש דתני אבל כוס וקערה ועששית אעפ"י שכבו אסור ליגע בהן, ר' טבי בשם ר' חסדא אפי' ר"ש דאמר תמן מותר מודה הוא הכא שהוא אסור וכו', ופי' שהם

הקשו על ברייתא זו דתני בנר דשבת אם התנה עליו מותר מני אי ר״מ אין תנאי מועיל בו לפי שהם סוברים שם בירושלמי לר״מ דכל המיוחד לאסור אסור ואי ר״י כ״ש שאין אדם יכול להתנות על הדבר המאוס שלא יהא מאוסו מקצהו. ובסוף העמידוהו כר״ש בכוס וקערה ועששית דמודה בהו ר״ש דאסירי ואם התנה עליהם מותר״. והובאו דברים אלה של הרמב״ן ברשב״א שם. ובר״ן פ״ג סי׳ שמ״ג מובא רק תוכן דברי הרמב״ן ולא לשונו ממש. ואני מעיר על זה מפני שרטנר לקח ליסוד את דברי הר״ן, והוסיף שברמב״ן יש ט״ס קצת, ולא הבין שמתוך פירוש הרמב״ן אנו רואים שאין ט״ס בגירסתו. בכל אופן נראה שלפני הרמב״ן היה חסר מן: טבלה אינה מאוסה. מה חמית מימר וכו׳. עד: כל המיוחד לאיסור אסור לא ר׳ מאיר. ואפשר ג״כ שהרמב״ן קיצר בלשונו ולפי זה מ״ש שם: לפי שהם סוברים שם בירושלמי לר״מ דכל המיוחד לאיסור אסור, כוונתו לדברים אילו שהשמיט וקיצר, ולא לדברים שבריש הלכה זו.

אסור ליגע בהן.

בכי״ל: אסור לישן בהן, ובגליון: ליגע.

אמר ר׳ מנא בקדמיתא הוינן סברין וכו׳.

אין זה ר׳ מנא האחרון בנו של ר׳ יונה.

בשגררו העכברי׳ את הפתילה באפוצה.

פירוש, או באפוצה. וכן לקמן פי״ז ה״ו, ט״ז ע״ב: ״כיון שהיא אפיצה לה כגופה היא״, ולפיכך מותר לטלטל את האבן שבקירויה מפני שהאבן אפוצה לקירויה, וע״כ גם כאן מותר לטלטל את הנר ואינו בסיס לפתילה, מפני שהפתילה אפוצה והדוקה בתוכו, והיא כגוף הנר. (נוע״י). והשמטת המלה או רגיל מאד בירושלמי, והפירוש הנ״ל הוא למעלה מכל ספק.

ואפילו תימא בשלא גררו העכברים.

המלה בשלא ליתא בכי״ל והושלמה בין השורות.

אית לך מימר גבי גחלים אפוצות הן. אלא בשיש לתוכו שמן.

צ״ל: או שיש לתוכו שמן.

קרטיס של בוסם היה בה.

בבבלי מ״ז א׳: הכא נמי דאית ביה קרטין.

תרכוס אסור לטלטלו.

צ״ל: תרנוס עיין לעיל עמ׳ 13.

חזקיה בשם דבית ר׳ ינאי וכו׳.

המלה חזקיה חסרה בכי״ל והיא תלויה בין השורות.

ולא כלי הוא ולא כל מה שבבית מן המוכן הוא.

נ"ל שיש לפני זה השמטה וחסרון בירושלמי.

ה"ח.

הכא את אמר אין נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה והכא את אמר נותנין כלי תחת הנר.

עיין הפירוש בפ"מ.

והנה בכי"ל גורס במשנה: אין נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות בו את השמן. ונמחקה המלה "ניצוצות". ואולי צ"ל: לקבל ניצוצות (ב)ואת השמן.

כאן שיש לו צורך בשמן.

ונראה כאילו מטלטל לצורך המוקצה. אבל בירושלמי אין זכר למבטל כלי. מהיכנו. ועיין מ"ש להלן פ"ד רה"ב.

דאמר ר' יוסי הוינן סברין מימר מה פליגין ר' מאיר ורבנן וכו'.

הגירסא משובשת. והנכון הוא לקמן פט"ז ה"ו. ט"ז ע"ד: אמר (ולא דאמר) ר' יוסה הוה סברינן מימר מה פליגין (מימר) ר' יוסה ורבנן וכו'. רטנר מעיר: "הנוסחא האמיתית בחי' המאירי והרמב"ן קי"ח ע"א" (צ"ל ק"כ א) וכו'. אבל כל הראשונים שהוא מביא מעתיקים את הנוסחא מפט"ז (עיין גם או"ז ח"ב סי' כ"ח). ושם גם בדפוס הגירסא מתוקנת.

פרק ד'.

ו' ע"ד. הלכה א.

לפי שהדברים הללו רותחין ומרתיחין והוא נוטלן והן תשים לתוך ידו ומחזירן והן מוסיפין רתיחה לפיכך אסור לטמון בהן.

בכי"ל: ואין תשים לתוך ידו. ובגליון כתוב: והן. וברמב"ן במלחמות סוף במה מדליקין פירש. שעל כן אין טומנים בדברים הללו בערב שבת מבעוד יום מפני שהם מוסיפים הבל ומרתיחין את התבשיל ובשעה שהתבשיל מרותח (כמו חבית מרותחת. בע"ז ס' ב') הוא לוקח אותו לתוך ידו כדי שלא ישפך ע"י הרתיחה ויצטנן. ואח"כ הוא מחזיר אותו בשבת ובא לידי איסור.

וכר' לעזר בן עזריה דר' לעזר בן עזריה אמר קופה מטה על צידה ונוטל וכרבנן דתמן דינון אמרין אם היתה יורה מותר.

המאמר קשה מאד לפי הגירסא שלפנינו, והגאון ר' מאיר שמחה ז"ל מדווינסק פירש שזו היא קושיא: לפי דברי ר' אליעזר בן עזריה שהוא חושש לשמא יחזיר, עשו תקנה שלא יטול אלא יטה על צידה, וא"כ קשה למה אסרו כאן הטמנה, ולא אסרו רק שלא יטול, וע"ז מתרץ הירושלמי: וכרבנן דתמן דינון אמרין אם היתה יורה מותר, כלומר הירוש' רומז כאן בקיצור לפ"א ה"ו, ד' ע"א: רב יהודה בשם שמואל והיא שתהא היורה עקורה, אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתייירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי, וא"כ גם כאן אין אנו חוששים שמא יטול את התבשיל, אלא שמא ירתחו המים מהתבשיל והוא יוסיף אחרים, ולפי פירוש זה צריך לתקן קצת את לשון הירושלמי, ועיין מרכבת המשנה פ"ד מה' שבת ה"ב ט"ז ע"ד שהאריך בפירוש הירושלמי שלנו, ואולי יש כאן חסרון אחרי המלים: דינון אמרין, ואפשר ג"כ שהמלה יורה משובשת, ויש עוד אפשריות, וע"כ צריך להניח זה לעת עתה בלי תיקון.

אמר ר' בא מפני החשד.

כס"ז לקמן פ"ה ה"ג, ז' ע"ב: אמר ר' בא מפני החשד, (ר"י אנגל), ויש להוסיף גם לקמן פ"ו ה"ב, ח' ע"א: אמר ר' אבא מפני החשד.

מה נפק מן ביניהון לטמון שלג וצונין וכו'.

עיין מ"ש בסוף פירקין.

אסרו חמין מפני תבשיל שנתבשל כל צורכו.

בכי"ל: אסרו תבשיל שנתבשל כל צורכו מפני חמין, והושלם בגליון "חמין מפני" והמלים האחרונות: מפני חמין נמחקו.

אמר ליה במרא וגיפתא.

בכי"ל: אמרה ליה וכו', ובככר לאדן מגיה: כמרא בגיפתא, ונכון.

ר' יוסה בן פזי בשם ר' יוסי בר חנינא הדא דתימר בשלא רבת רקבוביתן וכו'.

רטנר מעיר: "אולי צ"ל ר' יהודה בן פזי, וכן הוא בב"ק פ"ט ה"ג ר' יודה בן פזי בשם ריב"ח" וכו'. לחנם הביא ממרחק לחמו להראות שר' יודה בן פזי מוסר לפעמים בשם ריב"ח, כי בסוף הלכה זו נשנו דברים אילו עצמם וגורס ר' יודה בר פזי.

ההן חלא מירתח רתחא וכו'.

אולי מפני שהחול שואב את האדים של הדברים הרותחים ומהפך אותם למים וע"י זה מוציא חום ומוסיף הבל. ובריטב"א כ"י ירושלים פ"ג סע"ב: ואמרו בירוש' הלי (?) חלא מאריה דפקדונא כמה דיהבת ליה איהו יהיב לך. וחסרון היה לפניו בירושלמי.

מן מה דתנינן תמן טומנין בו.

בכי"ל נמחקה האות "מ" של תמן ע"י נקודות (תמֵן) ובגליון כתוב "ב". כלומר שצריך לגרוס תבן במקום תמן. וכן הגיה בככר לאדן.

אתיב ר' שמי הרי סלעים מרחיק אותן מן הכותל.

עיין רטנר, ויש להוסיף ראבי"ה שבת סי' ר"ה עמ' 293.

תיפתר בסלעים של כסף.

אולי מפני השאיפה (affinity) המיוחדת של כסף לגפרית הנמצא בכמה דברים אורגניים, ובשעה שהכסף נהפך ל-AgS הוא מחמם.

תמן תנינן [ו]כן בגפת חדשה אבל בישנה טהור. ואי זו היא חדשה ואי זו היא ישנה ר' יוסי בי ר' בון בשם ר' יוחנן חדשה בתוך י"ב חדש. ישנה לאחר י"ב חדש.

ופירש בק"ע שזה מוסב על הרישא ששנינו שם גפת אין טומנין בה וע"כ אמר הירושלמי שבגפת ישנם טומנים בה. ובפ"מ פירש שהירוש' מביא זה דרך אגב מפני שהמשנה הזכירה גפת.

אבל לדעתי ברור שזה מוסב על סוף המשנה: ולא בזוגין ולא בעשבין בזמן שהם לחין אבל טומנין בהם יבישין. וע"ז הביא הירושלמי את משנת כלים ואמר ר' יוחנן שגם כאן עד י"ב חודש נקראים לחים, ומכאן ולהלן הם יבישים ומותר לטמון בהם. ופירושנו זה מפורש בירוש' ע"ז פ"ב ה"ה, מ"א ע"ג (על המשנה שם: החרצנים והזוגין של גוים וכו' לחים אסורין יבישין מותרין): תמן תנינן וכן בגפת חדשה אבל בישנה טהור. אי זו היא חדשה בתוך שנים עשר חדש. ישנה לאחר שנים עשר חדש. ובבלי שם ל"ד א': והזגים של נכרים לחים אסורין יבישים מותרין הי נינהו לחין הי ניהו יבישין... לחין כל י"ב חדש. יבישים לאחר י"ב חדש.

ובנעורת של פשתן ובנסורת של חרשין.

במשנה: ובנסורת של חרשין דקה. אבל בכי"ל חסרה המלה דקה, והושלמה בגליון, וכן ליתא אצל לו וקויפמן, בריי"ף ובראי"ש, ובמשנה שבבבלי גם הסדר אחר. ועיין במלאכת שלמה.

ה״ב.

אמר ר׳ שמעון בר׳ אני לא שמעתי וכו׳.

צ״ל: אמר ר׳ שמעון בר׳ ינאי אני לא שמעתי וכו׳ כמו שהוא לקמן ספי״ג. י״ד ע״ב וביצה פ״ה ה״א. ס״ב ע״ד.

ובלבד שלא יהא הכלי נוגע בגופה של ביצה.

במראה הפנים נוטה לפרש שעל כן אסור מפני שאם הכלי נוגע בגופה של ביצה אינו יכול שוב לטלטל את הכלי ונמצא מבטל כלי מהיכנו. אבל ספק גדול בעיני אם הירושלמי סבר שאסור לבטל כלי מהיכנו. עיין מ״ש לעיל עמ׳ 90. וע״כ נראה יותר כפירוש הרב המגיד בפכ״ה מה׳ שבת הכ״ג שפירש כי האיסור הוא מפני החשש שמא ינענע את הביצה ע״י הכלי.

אבל מ״ש שם: ״ולא ידעתי טעם וכי המוקצה והנולד אסור ליגע בהן כל שאינו מנענע, הא ודאי לא״, אין זה כ״כ ברור לפי שיטת הירושלמי, ואדרבא מתוך כמה מקומות בירושלמי נראה שמוקצה אסור בנגיעה (עיין מ״ש ע״ז להלן בסמוך), אלא שנגיעה ע״י דבר אחר, כנראה, מותרת אפילו לשיטת הירושלמי (עיין מ״ש ר״י אנגל בהערותיו לירוש׳ ביצה פ״א סה״ג). וא״כ אי אפשר לפרש שמחמת איסור נגיעה אתינן עלה.

ז׳ ע״א.

חפי לסוטות אסור לטלטלן.

עיין ערוך השלם ערך חפה ב׳.

מצדתא (הוא) [הוויין] פריסן (והדין) [והווין] משטרפן גו שמשא אתון ושאלו לרב מהו מטלטלתן אמר לון חשבון עליהן מתנינן תוחתי רשיכון וכו׳.

נ״ל שיש לפנינו אותו המעשה שמסופר בבלי קכ״ד ב׳: רב כהנא איקלע לבי רב ואמר אייתו ליה שותא לכהנא ליתיב עליה... מחמה לצל הוה. וברש״י: שותא. מצודה. ועיין ר״ח שם ופירוש הגאונים לטהרות הוצ׳ אפשטין עמ׳ 64.

אתון ושאלון לרב מהו מטלטלתן אמר לון חשבון עליהן מתנינן תוחתי רשיכון.

בביצה פ״ה ה״א. ס״ב ע״ד: אתון שאלון לרב מהו מטלטלתון (הגירסא שלנו: מטלטלתן היא יותר מדוייקת) אמר לון אסור ליגע בהן חשבין עליהון וכו׳. והנה לפנינו כאן חסירות המלים אסור ליגע בהון, וכן גם בביצה הן אינן בכי״ל והושלמו ע״י המגיה בגליון.

אולם לאמיתו של דבר נראה שכן היא באמת שיטת הירושלמי שמוקצה

אסור בנגיעה. עיין לעיל פ"ג ה"ז, ו' ע"ג: כוס וקערה ועששית אף על פי שכבו אסור ליגע בהן. ביצה פ"ד ה"א ס"ב ע"ב: מוקצה שיבש אסור ליגע בו. (ועיין ר"י אנגל בגליונותיו לשבת פ"א ה"ט). אבל מכל זה אין ראיה כל כך, כי כבר כתב באו"ז ח"ב סי' שנ"ט על הירוש' ביצה הנ"ל: "ואסור ליגע בו דקאמר נ"ב (=נראה בעיני) דלאו ליגע דוקא קאמר. אלא כלומר אסור ליגע בו ולטלטלו". ובאמת מצאתי גם לשון זו בפסיקתא רבתי פכ"ה. פראג מ"ה ע"ג (רמא"ש קכ"ו א'): הכני' פירותיו מן השדה סתם ולא הפריש מהם תרומה ומעשרות אסור ליגע בהם ולטלטלם בשבת. אולם בכל זאת מכיוון שלשון זאת נמצאת כמה פעמים בירושלמי, נראה שמוקצה אפילו בנגיעה אסור.

וכן בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' רכ"ב: אנשי מזרח טוענין כספים בכל מקום בשבת, ובני ארץ ישראל אפי' ליגע בו אסור למה שכל המל[א]כות משתמש[ו]ת בו. ועיין חילופי מנהגים של מילר סי' ל"א ובהערות שם. ועיין מ"ש לעיל בריש הלכה זו.

דהוה רבעה תמן.

עיין מ"ש לקמן פ"כ ה"א.

תני ר' יוסי בן שאול צבר של קורות שחישב עליהן מאתמול מותר לטלטלן.

בבלי קכ"ה ב': פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן ולא הצריכן רבי למעשה וכו'. ר' יוסי בן שאול אמר סואר של קורות הוה. ופירש"י סואר סדר של קורות חדשות שמסדרין אותן לבניין. ועיין דק"ס ביצה עמ' 83 הערה ג'. ובאהלות ספ"ג: וכן סואר של קורות. אבל בהוצ' לו: צבר של קורות. כרם במכילתא משפטים פי"ד (הורוביץ-רבין עמ' 297): וכן סואר של קנים ושל קורות. ועיין תשה"ג הרכבי סי' תי"ח עמ' 215, אוה"ג שבת, התשובות, עמ' 118 ובהערות שם. ועיין הערות קרנר לפיה"מ להרמב"ם ביצה עמ' 20 הערה 125.

ועיין תוספתא ב"ב פ"ג ה"ו: ולא את אבנים סוורות בין לנירו ובין לגדירו. ובבבלי שם ס"ט א': עולא אמר אבנים הסדורות לגדר. והא תני ר' חייא אבנים צבורות לגדר. תני סדורות.

חזקיה אמר אפילו מלן.

כמו מללן.

התיבון הרי נדירייא דאשקלון.

הפירוש עדיין צ"ע. ובקה"ר פ"א פסוק ט"ו: "אתיבון ליה והלא יורדי אשקלון שקעוה וכו'.

ר' זעירא אמר עד שיקרדס. חברייא אמרי עד שישפשף.

בבבלי קכ"ה ב' (כת"י אוקספורד): מאי מעשה אמר להן. ר' אסי אמר צא

ושפשפום א"ל. ר' אמי אמר צא ולמדום א"ל. ופירש ר"ח צאו ולמדום — עשו להם לימודים. וזו היא מעין המחלוקת של ר' זעירא וחברייא כאן.

ה"ג.

התיב שמואל בר אבא על הדא קדמייתא.

עיין מפרשים שפירשו שהקושיא היא על תנא קמא. אבל אין זה לשון הירושלמי והיה צריך לומר: על הדין תנייא קדמייא. וגם דוחק לפרש ששואל על הת"ק מן המשנה.

וע"כ נראה לי שהפירוש הוא ששמואל בר אבא [1]) הקשה על ההלכה הראשונה של הפרק שלנו שהחלטנו. כי לדעת רבנן דתמן אסור לטמון גם צונין, וע"ז הקשה מן המשנה: ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר וכו', ולפי רבנין דתמן אנו מוכרחים לומר שהמשנה היא כרבי.

כאן לשעה, כאן לשהות.

כלומר לשעה כולם סוברים שמותר ואין כאן טירחה גדולה, ואין לחשוש לביטול בית המדרש, אבל לשהות היא מחלוקת ת"ק ורבי. ורבנין דתמן סוברים כמו הת"ק. ומשנתנו מתירה לתת קיתון תחת הכר מפני שזה הוא לשעה.

פרק ה'.

הלכה א'.

ז' ע"ב.

אמר ר' חזקיה וסימנא וכן תהיה מגפת הסוס וכו'.

עיין רטנר. ויש להוסיף ספר העתים עמ' 311: ירושלמי אמר חזקיה וסימן וכן תהיה וכו' וכן בראבי"ה שבת סי' ר"י עמ' 302: גרסינן בירושלמי אמר חזקיה וסימ' וכו'. ועיין מלאכת שלמה.

מהו אמבטיס חמר סלק.

עיין שינויי הנוסחאות אצל רטנר. ולפי הגירסא שלפנינו נראה שצדקו המלונים שפירשו אמבטיס — *ἀμβάτης, ἀναβάτης* וזהו תרגומו של חמר סלק.

גרים הבאים מלוב וכו'.

ספר העתים עמ' 311.

אמר ר' יונה בן צרויה.

צ"ל: אמר ר' יונה בוצרויה, ובכלאים: בוצרייה.

---

1) אין זה שמואל בר אבא חבירו של רב וגם אין זה תלמידו של ר' יוחנן שנקרא ר' שמואל בר אבא, אלא זהו תלמידו של ר' זעירא שלא נסמך. עיין ערכו בתולדות תנאים ואמוראים של הייטן ח"ג עמ' 1133.

ר' יצחק בר נחמן בשם ר' אושעיא הלכה כדברי התלמיד.

זה שייך לכלאים והובא כאן דרך אגב כרגיל בירושלמי. וכסיגנון זה במע"ש פ"ג ה"ו, נ"ד ע"ב. לקמן פי"ט ה"ד, י"ז ע"א. עירובין פ"א ה"ב, י"ט רע"א. ביצה פ"ב ה"א, ס"א ע"ב. (רטנר).

ר' שמואל בשם ר' זעירא כמה דתימר לעניין איסור וכן כל שאר הבהמה לעניין היתר. וכן הסוס בשיר.

הנוסחא משובשת וצ"ל: כמה דתימר לעניין איסור: "וכן כל שאר הבהמה" [ואוף] לעניין היתר (ו)כן. הסוס בשיר. והפירוש הנכון הוא בגליון הש"ס.

תיפתר בעשויין להנותן.

להנותן = להנחותן בהבלעת ה"ח" כדרך הירושלמי. "ואין ניחום זה אלא ניהוג".

ה"ב.

אמר ליה נהיג בקלסטירין.

בכי"ל: נהיג ר ב בקלסטירין, וכן הוא ברא"ש בפירקין סי' ב', עיי"ש הפירוש.

דתני ר' שמעון בן אלעזר אמר מותר לשתמש על צדדי בהמה בשבת. היא צדדי בהמה היא צדדי אילן.

בכי"ל: היא צדדי אילן, והמלים: בהמה היא צדדי נוספו בגליון. וברא"ש הנ"ל: דתני רשב"א אומר מותר להשתמש על צדדי אילן בשבת. הוא צדדי בהמה הוא צדדי אילן. ובאמת בתוספתא סוכה ספ"א נראה שעיקר דברי ר' שמעון בן אלעזר נאמרו באילן וכ"ה בבבלי שבת קנ"ד ב'. אבל בירושלמי בכמה מקומות (לקמן ספי"ג, י"ד ע"א. עירובין פ"ג ה"ג, כ"א ע"ב) מובאת הברייתא בנוסחת הדפוסים כאן ואין להגיה אותה. ואם תביא ראייה לגירסת הרא"ש מהלשון: היא צדדי בהמה היא צידדי אילן, שמזה משמע שבברייתא לא נזכר מפורש צידדי בהמה והוא לומד זה רק מצידדי אילן, אף אני אומר לך, כי כל מאמר זה מובא אגב גררא מעירובין הנ"ל, ואינו שייך לכאן. ושם הוא מביא ראייה שמותר לישתמש בצידדי אילן, ולפיכך גומר: היא צידדי בהמה היא צידדי אילן.

שהוא נותן עור מבורסינין כנגד לבו והוא מתריס כנגד חיה.

במלאכת שלמה כאן: ומפרש בירושלמי שהוא נותן עור ממין חיה ששמה בורסינין כנגד לבו והוא מתריס ומגין עליו כנגד חיה.

אית תניי תני שחוזות. ואית תניי תני שוזות.

ברד"ל מעיר: נכון לגרוס שותזות, דהכי מתיישב יותר לדרוש הרכבת שית זונה. אבל, כנראה, אין להגיה, וכגירסתנו מעתיק גם במלאכת שלמה. ועיין בבלי נ"ג

סוף ע״ב. ושינוי הנוסח נובע מהברת הגליליים שהיו מבליעים את האותיות הגרוניות, וכע״ז היו אומרים שובה במקום שאובה (י׳ נ׳ אפשטין בתרביץ ש״א ס״ג עמ׳ 135) ועוד בכ״מ. ועיין מ״ש להלן בה״ד.

ומה טעמון דרבנן.

הפירוש הנכון בק״ע.

ה״ג.

כהדא כיפה דהיא משויא גבינתה.

פירוש, ככיפה, (כאן, כנראה, כדור וגוש של איזה דבר רך) הזאת שהיא מיישרת את הגבהות. (רד״ל, אבל הוא פירש, כיפה—אבן), והלשון כהדא כיפה (צ״ל: כיפתא) וכו׳ מראה שזה היה דבר רווח בין הגיבנים, והירוש׳ אומר שכעין זה היא המטולטלת לגמל.

אמר ר׳ בא מפני החשד.

כסיגנון זה לעיל פ״ד ה״א, ו׳ ע״ד. לקמן פ״ו ה״ב, ח׳ ע״א.

אסי אומר לכלאים נצרכה.

בספר ניר רוצה לפרש, כאילו הירושלמי מסתפק כיצד יהיה הדין בכלאים, והיינו אם יקשור בהמות שונות בחבל אחד וימשוך אותם, אם יעבור על איסור מנהיג בכלאים, מפני שכולם יחד נושאים את החבל, ולדעת הירושלמי (כלאים פ״ח ה״ג, ל״א ע״ג) הוא חייב: מפני שהן נושאין את החבל שבינתים, ושם פשיטא ליה, והכא מיבעי ליה. אבל לפי פירוש זה אנו צריכים לתקן את הגירסא בירושלמי כאן ולגרוס: לכלאים צריכה, כי לפי הנוסחא לכלאים נצרכה אין לפרש פירוש זה, וחוץ מזה נראה שעל סוף המשנה: ובלבד שלא יכרוך, הוא אומר לכלאים נצרכה שהרי כן אומר רב אשי בבבלי נ״ד א׳ (והוא אסי שלנו, עיין דק״ס שם): לא שנו אלא לעניין כלאים וכו׳ ובבבלי ברור שמדברים בכלאי בגדים ולא בכלאי בהמה.

אלא שכנראה היה קשה לו להגאון בעל ספר ניר, למה עובר משום כלאים בכריכה גרידא, ובבבלי אומר ובלבד שלא יכרוך ויקשור, אבל בירו׳ אין זכר מזה. אבל כבר העיר לנכון ב״שביבי אור״ על הירושלמי כלאים פ״ט ה״ד, ל״ב ע״ד: מודה ר׳ אילא בהן דילבש דרדסין דעמר על גבי דרדסין דכיתן דהוא אסור דלא שלח עילייא לא שלח ארעייא, ולפי זה אם הוא כורך עליו צמר ופשתן עובר על איסור אע״פ שלא קשר, מפני שאינו יכול להסיר התחתון כל זמן שלא הסיר את העליון.

רב יהודה בשם שמואל (אמר מידו אסור ומצואר בהמה מותר שאין לבהמה) כרוך אל צואר בהמה וכו׳.

כן ברי לי שצ״ל. והמוקף נכנס בט״ס מלמטה. וכנראה שראה הסופר בעצמו

שטעה וע"כ לא סיים את המאמר: שאין לבהמה [משוי בשבת], אלא ששכח למחוק מה שכפל בטעות.

ומצואר בהמה אסור שהוא מצוה על שביתת בהמתו כמוהו, שנאמר למען ינוח שורך וחמורך כמוך.

עיין ביצה פ"ה ה"ב, ס"ג ע"א. (ר"י אנגל).

אמר ר' זעירא מידו אסור ומצואר בהמה אסור.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

ה"ד.

ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירא מנן אילין מיליא דתנינן הילכות שבת כהררים תלויין בסערה ואת אמר הכין.

פירוש המפרשים דחוק. ונ"ל לפרש באופן אחר. מנן אילין מיליי? א"ל (כצ"ל. וה"א" נמשכה ל"מילייא" וה"ל" נשתבשה ל"ד") תנינן הילכות שבת כהררים תלויין בשערה, ואת אמר הכין! כלומר, אין לשאול בשבת מיניין אנו יודעים הלכה פלונית, כי הרי משנה מפורשת היא שהלכות שבת הן כהררים התלויים בשערה, מקרא ממועט והלכות מרובות. וגם המשך דברי הירושלמי מתבארים יפה לפי פירושנו.

ז' ע"ג.

דתני אסור לבהמה לצאת בקמיע מומחה.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון. וגירסת כי"ל היא יותר יפה.

מפני שהוא עושה חרץ.

עיין מראה הפנים לעיל ה"א ד"ה ואינו.

אבא בר רב הונה אמ' שרתועה.

בשרתוע זה משתמשים כדי למנוע את היניקה ותולין אותו בבהמה שלא תוכל להשפיל ראשה ולינוק, וכמאמרם בתנחומא וישב סי' ח': עשתה לו שרתוע של ברזל מתחת זקנו שאם ירכין פניו יהא השרתוע מכהו.

אית תניי תני גימון. אית תניי תני גימול.

גם שינוי נוסח זה נעוץ בהברת הגליליים שהיו מחליפין "ל" ב"נ", כמו אנטולינוס במקום אנטונינוס. עיין מבוא הירושלמי לרז"פ ח' ב'. ועיין לעיל ה"ב. ולשון הברייתא בבבלי פסחים קט"ו א': תבלין זכר לתבן.

מאן דמר גימון מסייע לרב חסדה.

בכי"ל: מסייע לרב הונא חסדא. ונמחק הונא. וזה טעות, כי היה צריך למחוק

חסדא. ואח"כ צ"ל: מאן דמר גימול מסייע לאבא בר רב הונא ולרב חסדא כמו שהגיהו המפרשים.

ר' בא ור' שמואל תריהון אמרין וכו'.

צ"ל: ר' בא רב ושמואל תריהון אמרין. כמו שהוא בביצה פ"ב.

ורבותנו שבגולה נהגו כן.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

גניבא אמר הלכה (היא) היה מלמד ובא. בדא (ד)תנ[ינ]ן שלא ברצון חכמים.

כצ"ל. ועיין הגירסא בביצה פ"ד.

תני ר' יודה בר פזי רב דלייה אמרו לו או עמוד מבינותנו וכו'.

בביצה פ"ב לנכון: ר' יודה בר פזי דברדלייה. רטנר מעיר על גירסת המאירי שבת נ"ד ב' שגורס: או עבור מבינותינו (במאירי דפוס ראשון: מבנותינו). אבל בריא לי שגירסתינו היא הנכונה. ולפועל "עמוד מ" יש הוראה מיוחדת. והיינו הרחק. התרחק. וכ"ה בפרקי דר' אליעזר פרק א': עד שעלה ריח פיו לפני ר' יוחנן בן זכאי והעמידו מלפניו ישב והיה בוכה אמר לו מפני מה אתה בוכה אמר לו מפני שהעמדתני מפניך כאדם שמעמיד מלפניו מוכה שחין.

וכן ישנה בדיוק הוראה זו ל"עמוד מ" גם ביונית — *ἀφίστημι*. והמלונים שלנו. לא ציינו הוראה מיוחדת זו של הפועל "עמוד מ".

והשחירו שיניו מן הצומות.

בביצה שם: מן הצומות ומן התענית. וכסיגנון זה בבבלי חגיגה כ"ב ב', נזיר נ"ב ב. ועיין ספר חסידים סי' ס"ז עמ' 49.

אמר ר' אידי דחוטריה אשתו היית.

במלאכת שלמה כאן: ובירושלמי א"ר אידי דחומרייה אשתו היתה מנין שאשתו קרויה עגלה דכתיב לולא חרשתם בעגלתי. א"ר חנניה פעם אחת יצאת והושחרו שניו מן הצומות. ובהגה"ה שם: נלע"ד דחומריה היא עירו של ר' אידי ויש נוסחאות דגרסי דהועדיא והיא מקום ר' אידי וכו'. אבל המו"ל מעיר: הכתב מטושטש בראשית ההגה"ה. והנה הסדר בירושלמי לפני בעל מלאכת שלמה הוא אחד ממה שלפנינו. וכן הוא גורס דחומריא במקום דחוטריה. וגם בהגה"ה מעיד מפורש: ויש נוסחאות דגרסי דהועדיא. וכל זה מאשר לנו בפעם מיותרת שר' שלמה עדני היה רגיל להעתיק גם מכת"י הירושלמי.

ללמדך שכל מי שהוא ספיקא בידו למחות ואינו ממחה קלקלתו תלויה בו.

כתובות פי"ג ה"א, ל"ה ע"ג. (ר"י אנגל).

פרק ו.

ז' ע"ד. הלכה א.

הא של שיער דברי הכל אין חוצצין. ר' בא בשם רב יהודה וכו'.

בכי"ל: דברי הכל אין חוצצין דברי הכלי. ר' בא בשם רב יהודה וכו'. ונמחק "דברי הכל" (השני). ונ"ל שלא היה צורך למחוק זה, אלא לתקן: דברי חכ', במקום דברי הכל, כלומר, דברי חכמים ר' בא בשם רב יהודה, כסיגנון הרגיל בירושלמי.

קושרת שערה כזנב הסוס לעוברה וסמיך עלי.

באו"ז ח"א סי' שס"ג [ח], מ"ט ע"ד: "לעוברה (בגליון האו"ז הגיהו לנכון: לעובדה) וסמיך עלוי, פי' הלכה למעשה דבר וסמכו עליו, והנה מפירושו "וסמכו עליו" רואים ברור שגרס בירושלמי "וסמוך" והוא פירש ע"פ סיגנון הבבלי, וסמוך כמו וסמכו, (בבבלי רגילה מאד צורה זו, כידוע), אבל בירוש' אי אפשר לפרש כן. ברם גירסתו: לעובדה וסמוך עלוי, היא הנכונה ופירושה: למעשה וסמוך (ציווי) עליו. וכ"ה גם בשביעית פ"ז ה"א (ד"ו ה"ב), ל"ז ע"ב: אמר ר' יאשיה לעובדה וסמוך עלוי (בד"ח שם נשמטו המלים: וסמוך עלוי), ובתרומות פ"ח ה"ג, (ד"ו ה"ה), מ"ה ע"ג: אמר ליה לא לעובדא וסמכון עלוי, וכן במקבילה. ועיין ירוש' סנהדרין פ"ג ה"ט (קרוב לסופה), כ"א ע"ד, ובנדה פ"ב ה"ז (ד"ר ה"ו), נ' ע"א: כל הלין מילייא לעבודה, וצ"ל: לעובדה.

רב הונא הורי לאיתתיה דריש גלותא מיתן ליברה דדהבא על קפיליטה ר' יוחנן הורי לאילין דבית בון תמינא טלייה דמרגליתה על פרגזתא.

בכי"ל: ר' יוחנן הורי לאילין דביתכון (?). ובראבי"ה ה' שבת סי' רי"ב עמ' 304: ירושלמי אמר רב הונא לאיתתיה מייתין ליברא דדהבה על קיבליתא. רבי יוחנן אורי למיתן מרגליתא לפרגוזא. ולפי זה ברור שצריך לתקן גם לפנינו מיתנא במקום תמינא, כמו שתיקן בעה"ש מדעתו.

ותנינן יוצא הוא בזוגין.

צ"ל: ותני כן יוצא הוא בזוגין.

ולא כן א"ר אבהו שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן בזוגין שבעריסה וכו'.

כל העניין לא נתחוור לי בלי תיקון הגירסא, ועיין בבלי בסוגיין.

לא בטוטפת ר' בון בר חייה קובטירה וכו'.

רטנר לא העיר לגירסת זוהר הרקיע לבעל התשב"ץ עשין י"ח: ר' בון בר' חייא קבורתיא דבר שהוא נתון במקום טוטפות.

ולא בסנבוטין, צובעין תותבן.

המפרשים לא עמדו על הפירוש. וברור שהירושלמי מפרש כאן את כל הפיסקא: ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין, וע"ז אומר: צובעין תותבן, מיני צבעונין קבועין (תותבן = תושבות. ועיין מלונים ערך תושב), אבל אינם תפורים. ועיין בבלי נ"ז ב': ובסרביטין הקבועין בה (ושם עניין אחר קצת) וכו' ענייות עושין אותן של מיני צבעונין, ועיי"ש הפירוש.

כמה דרבי אמר דבר שהוא טמון מותר כן ר' שמעון בן לעזר אמר דבר שהוא טמון מותר.

פירש בספר ניר שהכוונה למשנתנו להלן: שן תותבת ושן של זהב רבי מתיר וכו'. ועיין בבלי ס"ה א'.

תני ר' חלפתא בן שאול תכשיטין אסור לשלחן.

עיקר הדברים שייך לביצה ספ"א על המשנה: משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין, ועל זה שנה ר' חלפתא בן שאול, כי תכשיטין בלתי גמורים (לדוגמא, תכשיטין שדרכן לתפור אותם לבגד או לצעיף, ועדיין לא תפרן) אסור לשלחם, מפני שאינם ראויים לכלום, ואין זה דומה לבגדים שאפשר לכסות בהם אע"פ שאינם תפורים. (מיכל המים).

לא אמרו אלא לשלחן הא ללבשן מותר.

כלומר ללבשן כמות שהן, אפילו עדיין אינם תפורין לצעיף או לבגד (עיין לעיל) ואע"פ שדרך הנשים ללבשן רק תפורים. ומביא ראייה ממה שמטלטלין שופר להשקות בו תינוק אע"פ שאינם עשויין לכך, ודוחה ראייה זו באופן פשוט. ועיין ראבי"ה ביצה סי' תשמ"ז עמ' 445, אבל כנראה העתיק שם את הירושלמי מביצה, עיי"ש שמעתיק את כל העניין.

מטלטלין את השופר להשקות בו את התינוק.

עיין בבלי ל"ה סע"ב.

אמרין בשם ר' ירמיה אסור. אמרין בשם ר' ירמיה מותר... אמר ליה לא תיסור ולא תישרי.

עיין ירוש' גיטין פ"ו סה"ו (ד"ו סה"ח), מ"ח ע"ב.

אמר ר' חזקיה אנא ידע רישא וסיפא.

כסיגנון זה לר' חזקיה גם בגיטין פ"ו סה"א. מ"ח רע"א. קידושין פ"ג הי"ב (ד"ך הי"ד). ס"ד ע"ג. ובסוף נדרים: אמר ר' חגיי אנא ידע רישא וסיפא. ובשביעית פ"ך סה"ג. ל"ז רע"א: אמר ר' יודה בר פזי אנא ידע ראש' וסופה. (ר"י אנגל).

שמע ר' אבהו ומר יבא עלי אם לא שמעתיה מן ר' יוחנן.

עיין מ"ש החכם יעקב ברילל בבית תלמוד ש"ב עמ' 107 על הלשון יבא עלי ייתי עלי שבירוש' ותיתי לי שבבבלי. ועיין מ"ש רייפמן בתחכמוני הוצ' לוין עמ' 62.

רבנן דקיסרין אמרין פרוש טוק טקלין.

בערוך ערך פרסטקלין: ירוש' בפ' במה אשה פי' עיר של זהב פרסטקולין. ס"א פרוסטוקטולין. ועיין עה"ש. ובאו"ז ח"ב סי' פ"ד סוף אות ד' גורס: פרוסטוק טקלין. ומלה זו בוודאי משובשת היא. ואולי צ"ל: כרוסוסטפלין (החילוף בין "כ" ו"פ" מצוי מאד)—*χρυσοστέφανος* כתר של זהב. ובאבות דר"ן נו"ב פי"ב (שכטר עמ' 30): ועד שעשה כ ת ר ש ל ז ה ב לאשתו. ומזה רואים כי כתר של זהב = עיר של זהב. וכן בירוש' סוטה: אילו הן ע ט ר ו ת כלות זו עיר של זהב. ר' עקיבה עשה לאשתו וכו'. ועיין גם בבלי שם מ"ט ב'.

מעשה בר' עקיבא שעשה לאשתו עיר של זהב. חמתיה איתתיה דרבן גמליאל וקניית בה וכו'.

במעשיות שבמעריך (בשתי ידות מ"ח א'): בפרק במה אשה יוצאה ר' עקיבא עשה לאשתו עיר של זהב ראתה אשת ר"ג ונתקנאה בה. אמרה לבעלה אתה נשיא ישראל ולא עשית לי מה שעשה ר"ע לאשתו. אמר לה וכן את לא עשית לי מה שעשתה היא לו שהיתה מוכרת ה צ ע י ף שעל ראשה ונותנת לו שיעסוק בתורה.

דהוות מזבנה מקליעתא ד ר י ש א.

בגליון כי"ל כתוב: ס"א דשערא. וכגירסת ס"א כן הוא בסוטה ובאו"ז הנ"ל.

תמן תנינן שנים משם ר' אליעזר יוצאה אשה בעיר של זהב ומפריחי יונים פסולין מן הערות.

בד"ח חסרות המלים: ומפריחי יונים פסולין מן העדות. והפירוש הנכון בפ"מ והק"ע שגה בפירושו, ועיין מלאכת שלמה.

ר' אינייני בר סוסיי אמר משום ר' ליעזר כל מקום שאמרו לא תצא וכו'.

ראבי"ה ה' שבת סי' רט"ז עמ' 307, ועיין בהערות ר"א אפטוביצר שם.

ח' ע"א.

הדא אמרה עשוי לכך ולכך.

במאור פ"ו ד"ה אמר ליה רב שמואל וכו' בפירוש אמרת לן משמיה דרב כלילא שרי: "העשוי לכך ולכך (מותר) [אסור] וכו'. ואע"פ שנראה מן הירושלמי הזה שהוא אוסר אפילו באיש יש לומר מתוך שהוא עשוי לכך ולכך בין לאיש בין לאשה אסור לצאת בו בדרך קשוטו אחד האיש ואחד האשה אפי' לחצר וכ"ש לרשות הרבים, אבל דבר שהוא מיוחד לתכשיט של איש מותר לצאת בו אפי' לרשות הרבים" וכו'. ולהלן שם ד"ה אמר עולא וחילופיהן באיש כתב בעל המאור: הדא אמרה העשוי לכך ולכך יש מפרשים אותו כמו שפירשנו שהוא עשוי בין לאיש בין לאשה ולפיכך גזרנו עליו אפי' באיש גזירה משום אשה. ויש מפרשים אותו שהוא עשוי לתכשיט ולפתוח בו תיבתו וזה הפי' יותר מחוור וכו'. ורטנר לא העיר על פיסקא זאת שבמאור.

ובריטב"א כת"י ירושלים צ"ח א': בירוש מעשה בר"ג שהיה מטייל בחצרו ומפתח של זהב בידו. פי' שהיה עשוי מפתח של זהב בטבעת שבידו וגערו בו חבריו משום תכשיטו. ואמרי' הדא אמרה העשוי לזה עשוי לזה אסור פי' כי העשוי לתכשיט (ותכשיט) [ותשמיש] כגון טבעת זו שיש בו מפת' שהוא תשמיש לפתח בו תיבה אסור לצאת בו כשאר תכשיטים דילמא שליף ומחוי, והדא אמרה אחד האיש ואחד האשה, פי' שאף האיש אסור לצאת בו כמו האשה והדה אמרה אפי' במקום שאם יצאה אינה חייבת חטאת אסורה לצאת בחצר. ועיין ראבי"ה ה' שבת סי' רט"ו עמ' 306.

ה"ב.

לא עמד ב"ד וביטל.

עיין לעיל פ"ב ה"א, ד' סע"ג. שביעית פ"ד ה"ב, ל"ה ע"ב, כתובות פ"א ה"ה, כ"ה ע"ג. ובראבי"ה ר"ה סי' תק"מ עמ' 235: ובירושלמי שבת גבי סנדל המסומר פריך שלא בשעת השמד יהיה מותר, ומשני לא עמד בית דין וביטל. ועיין ראבי"ה ביצה סי' תשי"ו, עמ' 420.

כמה מסמרין יהובו.

בכי"ל: יהוֹבו (הנקודות הן סימן שצריך להפריד התיבה לשתים).

כלי בית אינה עולה.

בכי"ל: כלי בֵית (הקוים הן סימן שצריך לחבר שתי התיבות לאחת). ובשרי"ר עמ' 262 שו' 38: בַּלבֵּת. ובקה"ר (קרוב לסופו) פי"ב הכוכלת אינה ממנין. ובדפוסים חדשים שם תוקן ע"פ המתנות כהונה: הכלבוס אינו ממנין וכו'.

מהו ליתנם על גבי מנעל אחד אמר ליה שרי.

המלה אחד נראית מיותרת ובצדק מחקוה המפרשים. ובקה"ר הנ"ל: מהו ליתנם על גבי מנעל בשבת אמר לו מותר.

תלמידוי דר' חייא רובא אמרין הראשונים היו אומרים וכו'.

נ"ל שהמלה אמרין מיותרת וצ"ל: תלמידוי דר' חייה רובה הראשונים היו אומרים, כלומר. תלמידיו הראשונים של ר' חייא רובא היו אומרים וכו'. והפירוש הנכון של המשך הסוגיא בק"ע.

לא יסוך אדם את רגלו והיא בתוך המנעל ואת רגלו והוא בתוך הסנדל וכו'.

עיין תוספתא שביעית פ"ו הי"א, הי"ב והי"ט. שם תרומות פ"י הי"א והי"ו. שם שבת פ"ג (צוקרמנדל) הט"ז, הי"ז. ירוש' שביעית פ"ח ה"ח, ל"ח ע"ב.

סך שמן ומתעגל על גבי קטובלייא חדשה ואינו חושש לא יתננה על גבי טבלה של שיש וכו'.

עיין ביאהרבוך של ברילל ש"א עמ' 216.

בני ברתיה דבר קפרא אמרין מבית רבא דבר קפרא עד בית רביה דר' הושע.

בסנהדרין פ"י, כ"ח א': בני בייתיה דבר קפרא אמרין מן דבית רבה דבר קפרא עד בית רבה דר' הושעיה. וכן במפתח לרבינו נסים שבת קמ"א ב' (הוצ' גולדינטאל דף נ"ג א'): תני בר קפרא לא שאנו אלא שלא יצאת בר שעה אחת מבעוד יום, בגמ' דבני מערבא בפר' במה אשה יוצאה ובפר' כל ישראל יש להם חלק גרסי' כמה שיעורו, והכין גרסי לא ילבש אדם מנעלים וסנדלים חדשים אלא אם כן הלך בהן מבעוד יום. כמה יהא הילוכן בני ביתיה דבר קפרא אמרין (מן דבית רבא דבר קפרא אמרין) מן דבית רבה דבר קפרא עד בית רבה דר' הושעיא וכו'.

ציפוראי אמרין מן כנישתא דבבלאי עד דרתיה דר' חמא בר חנינא.

כנישתא דבבלאי בציפורי נזכרת גם בירוש' ברכות פ"ה ה"א, ט' ע"א וב"ר פל"ג-ג ועוד בכ"מ.

טיבראי אמרין מן סדרא רובא עד חנותיה דר' הושעיה.

סדרא רבא פירושו בית הכנסת הגדול, שכן בשומרונית סדר פרושו: אסוף, כנס. ולפי זה סדרא—כנסת, כנישתא. (ח. ילון).

שנפסקו חבתיו.

בכי"ל: חבטיו.

או שפירשה רוב אחת מכפיו טהור·

צ"ל: או שפירשה אחת מכפיו· כמו שהוא ביבמות פי"ב·

אחת מחבתיו·

בכי"ל: מחבטיו·

כשם שהן חלוקין בשבת כך הן חלוקין בטומאה·

צ"ל כשם שהן חלוקין בטומאה כך הן חלוקין בשבת· כמו שהגיהו המפרשים· וכ"ה ביבמות·

ושמע מימר הלכה כר' יהודה והוא מורי ליה כרבנן.

בכי"ל: משמע מימר וכו' ותוקנה ה"מ" ל"ו"· ואין צורך· והפירוש הוא משמע (= משמע=מי שמע) מימר· כלומר אחרי ששמע וכו' הוא מורה כחכמים ז

ולא אפיק גביה כלום.

לא הוציא ממנו הלכה (המפרשים)· וכסיגנון זה בירוש' גיטין פ"ג סה"א· מ"ד ע"ד: לא דריש לקיש מתריס לקבל ר' יוחנן בגין דאפתלגי עלה אלא בגין מפקין (צ"ל: מפק'=מפקא) עובד מיניה·

ר' אחא ור' זעירא הוון מטיילין באיסטרטין איפסיק סנדליה דר' אחא·

עיין בבלי קי"ב א'·

ר' אחא כריך סבניה עליהון וכו'·

עיין פרליס סה"י לכבוד שוואַרץ עמ' 302·

ר' יונה טלקיה דחליטרה ויקר וכו'·

עיין הגירסא ביבמות ועיין הגהות רד"ל כאן· ולא ידעתי פירושו לפי הגירסא שלפנינו·

ר' ירמיה בעי קומי ר' זעירא מהו להחליף אמר ליה שרי.

בקהלת רבה קרוב לסופו: מהו ליתנם (כלומר· את המסמרות) על גבי מנעל בשבת אמר לו מותר· מהו להחליפם אמר לו מותר. מהו ליתנם זה על גב זה אמר לו מותר· ונ"ל שיש שם קיצור מסוגיית הירושלמי כאן· והשאלה: מהו להחליפם· אינה מוסבת על המסמרות אלא על הנעלים אם נפסקה אזנו החיצונה אם מותר להחליפם· ולפי זה צריך לפרש גם: מהו ליתנם זה על גב זה· שהשאלה היתה אם מותר ללבש נעל על גבי נעל אם נפסקה אזנו של אחד מהם· ועיין בבלי ס"ה ב'· והשאלה השלישית היא אפשרית רק אחרי שפסק לו שגם אם החליף של שמאל לימין או של ימין לשמאל שרי·

אפילו כן אמ' ליה פוק חמי חד סב וסמוך עלוי.

באבות פ"א מט"ז: עשה לך רב והסתלק מן הספק. ובפירוש הרמב"ם שם (הוצ' בנעט עמ' 9): "פי אלירושלמי זיל אייתי לי סבא מן שוקא דאסמוך עלוהי ואשרי לך" (כלומר, אתיר לך). ועיין הנוסח הערבי גם אצל דירינבורג Essai עמ' 245 הערה 2. ועיין פירוש ר' יונה, רשב"ץ ור"י נחמיאש שם. וכסיגנון זה גם בירוש' מו"ק פ"א ה"י, פ"א ע"א.

הדא דתימר לאורך אבל לרוחב וכו'.

צ"ל: הדא דתימר לרוחב אבל לאורך צריך וכו', כמו שהוא ביבמות וכפירוש הפ"מ.

א"ר אבא מפני החשד.

כסיגגון זה לר' אבא לעיל פ"ד ה"א, ו' ע"ד. פ"ה ה"ג. ז' ע"ב.

כהדא דתני בדרך הארץ כשהוא נועל נועל של ימין וכו'.

ד"א רבה פ"י. (מסורת הש"ס בבבלי).

ח' ע"ב.

נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה וכו'.

בראבי"ה שבת סי' רי"ד עמ' 305: ירושלמי נאמן אדם לומר בקמיע זו רפאתי בו ג' פעמים. ועיין הערות ר"א אפטוביצר שם.

בההוא מומייקה.

צ"ל מונייקה, כמו שהוא אצל הראשונים. עיין רטנר. ועיין ערוך ערך סהרון. ועיין שרי"ר עמ' 80 שו' 17.

אי משם תכשיט הוא לא ודניאל לוסר וכו'.

בכי"ל: תכשיט הוא ל ו וכו'. וצ"ל: אי משם תכשיט. היה לו לדניאל לוסר וכו', כמו שהוא בראשונים. עיין רטנר. אבל עצם הקושייא מדניאל אינה מובנת. ועיין שהש"ר פ"ג פסוק ד' ובמתנ"כ ובמהרז"ו שם. ורואים שסעודת בלשאצר היתה בליל פסח. ואפשר שחישבו (עיין ע"ז פ"א סה"א. ל"ט רע"ג) ומצאו שליל פסח חל בשבת בשנה זו. ומזה מוכיח שאין אסור משום תכשיט. שהרי דניאל לבש אותו בלילה ההוא. וכבר הראיתי שהירושלמי סמך לפעמים בענייני הלכה על אגדות עתיקות שהיו רווחות ביניהם, אע"פ שלא הזכיר אותם בפירוש. עיין מ"ש בתלמודה של קיסרין עמ' 42 הערה 56, אבל גם פירושו של הפ"מ אפשרי מאד.

ר' אבון בשם רבנין דתמן נותנין על גבי מכה וכו'.

בעירובין פ"י: נותנין רטייה על גבי מכה. והראשונים מעתיקים: נותנין עליו (עלה) על גבי מכה וכו', עיין רטנר.

חוץ מעלי גפנים שהן לרפואה.

בכי"ל: שאינן לרפואה, ונמחקה המלה: שאינן. ובין השורות הושלם: שהן.

אמר ר' חונה הדא פואה עקר טב. סגין טב הוא כד דאית ביה חמשה קטרין. שבעה קטרין, תשעה קטרין טבא סגין. ובלחוד דלא יתן מיי.

המפרשים נשתבשו מאד בפירוש הדברים, ויפה ראה בפירוש הקצר שבגליון דפוס קראקא בעירובין פ"י שיש לפנינו אותם הדברים שבבבלי שבת ס"ו ב': מאי קשרים וכו' א"ר הונא (כ"ה בדק"ס) קשורי פואה, אמר אביי אמרה לי אם תלתא (כלומר, ג' קשרים) מוקמי חמשה מסו שבעה אפילו לכשפים מעלו, אמר רב אחא בר יעקב והוא דלא וכו' חזי מיטרא, ובכ"י אוקספורד שם: מיא ומיטרא.

אין קורין פסוק על גבי מכה בשבת.

בשי"ק מגיה: "בשם" ע"פ עירובין פ"י, אבל גם שם בכי"ל הגירסא: בשבת ותוקן ע"י המגיה: בשם, והגירסא בשבת היא גם בילקוט המכירי תהלים מזמור ג' פ"ח עמ' 24, וכן הוא גם בספר חסידים סי' תתי"ח עמ' 207 עיי"ש שמעתיק כל העיניין עד סוף ההלכה.

בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת. תן עליו ספר תן עליו תפילין בשביל שישן אסור.

במסכת תפילין הוצ' קירכהיים עמ' 18: האומר כא על פני שהוא כתב או נתן עליו ספר נתן עליו תפילין הרי זה לא ישמע לו, ובהגהות בש"ס ראם שם כבר תיקנו לנכון ע"פ הירושלמי שלנו, ועיין בשבע מסכתות קטנות הוצ' היגר עמ' מ"ג ובשינויי נוסחאות שם.

ה"ג.

הא שאר כל האדם יוצאין בכך.

זה שייך לפ"א ה"ג, ג' ע"ב והובא כאן רק אגב גררא. עיין מ"ש לעיל עמ' 26.

הא במחט שאינה נקובה חייב ודא היא אומן באומנותו חייב.

בד"ח "מתוקן": במחט הנקובה, וזה טעות, עיין מ"ש לעיל עמ' 27 בביאור כל הסוגייא.

אמר ר' אבון תיפתר באשה גידלת.

בשרי"ר: א"ר אבון תיפטר באשה גדלת. ובמלאכת שלמה מעתיק (מכת"י, כפי שרואים מן השינויים): א"ר יודן תפתר באשה גְּדֶלֶת.

ונעול אחר סמנייריו.

בשרי"ר: וב... (הַשלֵם: ובעול), כמו שהגיהו המפרשים.

ה"ד.

מלמד שהיו מזוינים בחמשה עשר מיני זיין.

בשרי"ר לנכון: בחמשה מיני זַיין, וכן הגיה בק"ע, וכ"ה בקונדרס אחרון עמ' 316.

אצעדה זו כדופסלה.

בשרי"ר: פרופסילָה, ובערוך: פרפסילה, והנכון הוא פדופסילה — *ποδόψελλα*. ועיין להלן בירושלמי.

השביסים שלטוניה.

בערוך ובילקוט המכירי ישעי' עמ' 32: שרטטיא. ועיין בספר היובל לשטיינשניידר עמ' 159.

הסהרונים עונקייה.

בשרי"ר: מינקָיָה. בערוך: מיינקיה, ובילקוט המכירי שם: מוניקייא.

הנטיפות של מיני.

בכי"ל: שלמיני, והמדפיסים חילקו את המילה לשנים, מפני שבכי"ל נכתב "של" תמיד יחד עם המלה שלאחריה. ובשרי"ר: שֶלָמֵיני, ובילקוט המכירי שם: שלמיני, ועיין ספר היובל לשטיינשניידר עמ' 160.

והרעלות בלנדייא.

בילקוט המכירי: כלנדייא. פירליס בספר היובל לשוורץ עמ' 295 חושב שהגירסא הנכונה היא: בלנדייא (= ברנדייא) brandeum, *πράνδιον* וזה באמת מתאים לרעלות.

ובתי הנפש תירג' עקילס אסטו מוכריאה[1]) דבר שניתן על בת הנפש.

בשרי"ר לנכון: על בית הנפש, ובית נפש פירושו "מעיים", כרס וכדומה. ואב בית נפש — פירושו בית הבליעה. עיין ספרא אחרי מות פרק ז' ה"ג (הוצ' וויס פ"ג ע"א). שם פרק י"א ה"ג. ירוש' יומא פ"ח ה"א, מ"ד ע"ד. ועיין מלון של לוי ערך בית.

המחלצות פירזומטא.

בשרי"ר לנכון: פריזומטא — *περιζώματα*.

ה"ה.

אנן כרבי אימי אמר קומי רבי יהודה מנשיא בר מנשה ירמיה ובלבד שלא תצא וכו'.

הגירסא משובשת והנכון הוא בשרי"ר: חנָן בר אמי א' קומי רב יהודה בש' מְנַיְשֶׁה בר ירמיה ובלבד שלא תצא וכו'.

[1]) *στομαχρία*?

ר' בא בשם רב יהודה אפילו כרוך על צוארה.

ברמב"ן (שבת ס"ה א'): פי' ואע"פ שאין דומין לשערה וה"ל כילדה בשל זקינה וזקינה בשל ילדה. (רטנר).

תמן אפילו שאינה יכולה להביא חוטמה לשערה יוצאה היא.

בכי"ל ישנם קוים על המלים: חוטמה לשערה — קוים המיוחדים לסימן שצריך להכניס לתוך הפנים מן הגליון. אבל בגליון כי"ל לא נמצא שום דבר, ובוודאי שכח המגיה לרשום בגליון את האותיות "דו", כלומר, שצריך לתקן בגוף הכ"י: חוט [דו]מה לשערה, וכ"ה בשרי"ר עמ' 80 שו' 29: אף על פי שאינה יכולה להביא חוט דומה לשערה. ועיין גם ברמב"ן הנ"ל. ובמלאכת שלמה, כנראה, פירש ע"פ גירסת הדפוסים, שכן הוא כותב: "ובירושלמי משמע וכו' דרמי מינה עלה דהא דתני ובלבד שלא תצא ילדה בשל זקנה וכו' דהכא קתני יוצאות בחוטין סתם ולא פליג כלל. וא"ר בא בשם רב יהודה אפי' כרוך על צוארה לנוי. ומשני דמתני מיירי שחוטי השער קצרים כ"כ שאינה יכולה לראותו שאינו מגיע מצוארה לחוטמה, הלכך לא חיישי' אפי' ילדה בשל זקנה, עיין עליו".

א"ר אבהו כל שהוא תושב בשיער נקרא פיאה.

בתורת האדם להרמב"ן (עניין הקבורה): כל שהוא מוסף על דבר ומטלטל הימינו נקרא להם תושב וכן אמרו בירושלמי בפרק במה אשה גבי פיאה נכרית א"ר אבהו כל שהוא תושב בשער נקרא פאה עכ"ל (רטנר).

ח' ע"ג.

וגערו בו חביריו משום תכשיט.

המלים "משום תכשיט" הן אשגרה מלעיל סוף ה"א (ניר).

ר' ינאי סבר מימר שמן הוא שהוא מרפא[1]) וחכמים סברין מימר מוך הוא שהוא מרפא.

עיין ק"ע שפירש: שהשמן כבר נתייבש, אבל העיקר חסר מן הספר לפירושו. ונ"ל שהמחלוקת היא ביניהם אם מוך טבול בשמן נקרא רטייה, ולר' ינאי שמן הוא שהוא מרפא ומותר לתת שמן ע"ג מכה (כדעת רב בבבלי קל"ד ב') והמוך אינו אלא משמר את המכה כמו ספוג, ואינו חושש לסחיטה (עיין בבלי שם), ולפיכך מותר להחזיר את המוך בשבת. אבל חכמים סוברים שגם המוך מרפא אם הוא טבול בשמן וזו היא רטייה ואין מחזירין את הרטייה במדינה. ועיין או"ז ח"ב סי' פ"ד אות י"ז, כ"א ע"א שמעתיק את הירושלמי ומסיים: ואיכא למימר דלא פליגי אלא במוך בהדי שמן אבל (בשמן) [במוך] לחודיה לכ"ע לא מרפ' ולהכי שרי להחזירו ולתנו לכתחילה אפי' בשבת.

---

1) בכי"ל ובשרי"ר: מרפה.

ולא כן אמר רב יהודה בשם רב זעירא החושש אזנו נותן שמן על גבי ראשו ולוחש ובלבד שלא יתן לא ביד ולא בכלי.

בכי"ל: החושש אזנו א י נ ו נותן שמן וכו'. ונמחקה המלה: אינו. וקושיית הירו אינה מובנת כלל לפי פירוש המפרשים (עיין ניר) וגם לפי פירושי הנ"ל. וחוץ כ גם הלשון בירושלמי מגומגם קצת. ולקמן פי"ד ה"ג, י"ד ע"ג (מע"ש פ"ב ה"א, ע"ב): שמעון בר בא בשם ר' חנינה זה שהוא לוחש נותן שמן ע"ג ראשו ולוו וכו' ולא נזכר בשני המקומות הנ"ל מאמר רב יהודה בשם רב זעירא (זעירי על החושש באזנו.

וע"כ נ"ל כמעט ברור שגירסת כי"ל היא הנכונה, וגם יש לפנינו חסו והשמטה בירושלמי וכצ"ל בערך: החושש אזנו א י נ ו (כגירסת כי"ל) נותן ש [לתוך אזנו. שמעון בר בא בשם ר' חנינה זה שהוא לוחש נותן שמן] על ג ראשו ולוחש וכו'. ונשמט בדפוסים ע"י הדומות. ודעת ר' יהודה היא כדעת שמו בבבלי קל"ד ב' שאוסר לתת שמן על גבי מכה (אבל מותר לתת שמן ע"ג ר שאין בו מכה לשם לחש). וע"כ הוא שואל מזה לר' ינאי, למה החזיר את המ בשבת, שאפילו אם נאמר שרק שמן הוא שהוא מרפא, גם שמן אסור לתת ע המכה בשבת.

והירושלמי חוזר בו אח"כ ואומר שהמחלוקת היא אחרת ואינם מדבר במוך טבול בשמן אלא במוך פשוט.

א"ר מנא שמעת טעם מן ר' שמואל בשם ר' זעירא (ולא) [ולית] אנא ידע מה שמעת.

כסיגנון זה בירוש' ב"ק פ"ד ה"ה (ד"ו ה"ו). ד' רע"ג. שבועות פ"א ה"ג. ל"ג פסיקתא דרב כהנא, שובה, הוצ' בובר קס"ג ע"א. ועיין להלן בסמוך.

מיי כדון א"ר יוסי מסתברא וכו'.

למלים "מיי כדון" אין שום מובן כאן. ונ"ל שזו היא אשגרה מלקמן פ"ז ה"ג, ע"א: תולדות העימור אי זו היא? ר' יוסי שמעית טעם מן דר' שמעון ב ר' אחא ולית אנא ידע מה שמעת. מיי כדון וכו'. ושם השאלה מובנת יו ואשגרות ממין אילו מצויות מאד בירושלמי, כידוע.

היא נפלה ליה.

המלה "ליה" היא טעות הדפוס ואיננה בכי"ל ובשרי"ר.

מן מה דלא אמ' ר' יסא לא בטלה מן יומוי.

אין לזה שום מובן, אבל יפה תקן מרן הגאון ראי"ה קוק: מן מה דלא ר' יסא [מי]לא בטלה מן יומוי, והראייה היא מזה שלא שאל מה עביד ר' בר אחא חבירינו, אלא שאל בייתור מלים: מה עבידא ש י נ י ה דר' יעקב

אחא חבירינו, מזה ראייה שרצה להדגיש שמותר לרפא את השן בשבת, כי בלי כוונה של תורה לא דיבר דיבור בטל (מיותר) מימיו.

ה"ו.

אבא בר בא מפקד לשמואל בריה לא תקבל עליך מתניתין אלא אבל לא בקיסמין שבאזניהן.

יותר נוחה היא גירסת הריטב"א (והרמב"ן): לא תקבל עליך מיתני (עיין רטנר) כלומר, לא תקבל עליך לשנות אלא וכו' ועיין מלאכת שלמה.

כיני מתניתא ערביות יוצאות רעלות מדיות פרופות.

כנראה, שלפני הירושלמי לא היתה המלה "יוצאות" במשנה וכן ליתא בהוצ' לוי ובמשנה לעיל בכי"ל (והושלמה בגליון) וכן אין זה בבבלי בכ"י אוקספורד וראשונים עיין דק"ס.

ה"ז.

כמה דר' מאיר אמר דבר שהוא מיטלטל מותר כן רבן שמעון בן גמליאל אומר דבר שהוא מיטלטל מותר.

פירוש המפרשים דחוק מאד. והנה מרוב הדוחק אפשר היה אולי להביע השערה שהירושלמי גרס במשנה "ועל האגון" במקום "ועל האגוז" וכ"ה במשנה הוצ' לו[1]) ולפי זה צריך לגרוס גם בירושלמי לעיל: לא שנו אלא מטבע ואבן הא באגון מותר מפני שהוא מיטלטל כלומר, מפני שהוא כלי, ולפיכך אומר: אתיא דרשב"ג כר"מ כמה דר"מ אמר דבר שהוא מיטלטל מותר, כלומר שמותר לטלטל כלי בין לצורך ובין שלא לצורך (וזה בדיוק ההפך מפירוש הפ"מ), כן גם רשב"ג סובר. מובן שאין זה אלא השערה, כי הבבלי בוודאי גרס במשנה "אגוז" כמו שהסוגיא מוכיחה שם. ולא נמנעתי מלכתוב זה, שמא יימצאו סמוכים לזה ממקום אחר. ובשרי"ר עמ' 82 שו' 9: [את]יה דרבנן שמעון בן גמליאל כ ר ב י כמה דרבי אומר דבר שהוא וכו'. והחילוף בין ר"מ ורבי רגיל מאד בכ"י של הספרות התלמודית.

ה"ח.

ונכנסין בו לעזרה. ר' ינאי מקשה יוצאין בו משום סנדל.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון. ועיין שרי"ר עמ' 82 שו' 11-10.

אמר ר' בעא עד די הוות מקשה לה על דשמואל וכו'.

בשרי"ר שם שו' 12 לנכון: א"ר מנא ע"... וכצ"ל גם לפנינו: א"ר מנא עד די הוות וכו'.

---

1) על הגירסא בהוצ' לו העירני ידידי ראי"ם ליפשיץ מנהל ביהמ"ס למורים מזרחי.

ה״ט.

הבנים יוצאי׳ בקשרי׳... בין קטני עניים בין קטנים עשירים... כאן בגדולים וכאן בקטנים.

בספר המעשים, לוין, תרביץ ש״א ס״א עמ׳ 97: כך המעשה קטנים יוצאין בקשרים ובתכשיטי כל דבר עד תשע שנים מתשע שנים ולמעלה אסורין לצאת בהן, ועיין הערה שם.

אית תניי תני ומחליף. ר׳ חנניה בשם ר׳ יוחנן כמתני׳.

הפירוש הנכון הוא בלשון השני של הק״ע, וכן, כנראה, פירש גם במלאכת שלמה (עיי״ש הגירסאות במשנה), וזהו סיגנון רגיל בירושלמי. עיין הרשימה אצל הילר בספר היובל לכבוד הופמן עמ׳ 58-57.

דרגי דרגיבת משום דרכי האמרי.

בשרי״ר: דַּגֶּנֶת דַּרְגֶּנֶת משם דרכי האמורי. ועיין בלאו צאובערוועזען עמ׳ 67.

דונו דני.

בשרי״ר: דַּנִי דַּנּוּ. ועיין בבלי ס״ז ב׳, ועיין פתח עינים פסחים ד׳ א׳ בשם המאירי (מובא גם באוה״ג פסחים עמ׳ 2 עיי״ש).

לאו לאו משו׳ דרכי האמרי ר׳ יהודה אומר משו׳ עבודה זרה ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו.

הירושלמי פירש לָאל שבפסוק כמו לא אל, (כי באי״י היו כותבים את מלת השלילה ״לא״ יחד עם המלה שלאחריה, כמשנת נדרים לחולין—לא חולין) והייגו: לָאל! סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו וכו׳, ואם הוא אומר לאו לאו בבת אחת נשמע כאילו אומר לָאל, לָאל וכו׳. (ע״פ ספר תורה שלמה לידידי הרמ״מ כשר ח״ב עמ׳ תנ״ג).

נותן מאותו המין על ראשו.

בכי״ל: מאותו המין בגרונו על ראשו, ונמחק ״בגרונו״.

ואת בנימן וגו׳.

בכי״ל: ואת בנימן תקחו וגו׳.

ר׳ לעזר עאל לפונייה.

הפירוש הנכון בפ״מ.

אתא אבטיונ׳ דרומאי ואקומיה מאחריה.

בכי״ל: אתא אבטיונא דרומאי ואקומיה, והמלה ״מאחריה״ הושלמה בגליון.

ובשרי"ר: אתה אבטיונה דרומאי ואקימיה. ובאגור לר"ש גמע (סה"י לכבוד גריץ עמ' 31): אבטונה דרומא אקימיה. ומכל זה רואים שהמלה "מאחריה" היא מיותרת, וגם אין לה שום מובן. ואולי רצה המגיה להשלים "מאתריה" ונשתבש "מאחריה".

אמר הכין כל עמא לא אקים לבר נש אלא לי.

בשרי"ר: הכן מן כל עמה לא אקים לבר נש אלא לי וכו'.

ויהב ליה עדרו תמן אחת דריבוי.

צ"ל ע"פ שרי"ר: ויהב ליה עד דו תמן אחת דריבוי. אבל מה זה דריבוי? וכל המלונים שלנו לא הביאו אותה. ונראה שזו היא מלה ערבית ضربة כלומר הנחש נתן לו מכה אחת. ובב"ר פ"י, תיאודור עמ' 81: ומחא יתיה. והשוה הביטו': טרקיה חוויא.

וקרא עלוי ואתן אדם תחתיך.

בשרי"ר מוסיף: ואתן אדום תחתיך. וכ"ה בבבלי ברכות ס"ב ב' ובוי"ר פכ"ב-ד, בכ"י לונדון ובקה"ר פ"ה.

חמתיה חד קייט חויא פרי בתריה אמר ליה חויא פרי בתרך.

בשרי"ר: א' ליה ר ב י ר ב י [חויא] פרי בתרך, וזו היא נוסחא נכונה. וכסיגנון זה בירושלמי שביעית פ"ט ה"א, ל"ח ע"ג: אמרה ליה רבי רבי (ר') נתפזרו חלוגלגותיך.

גרמניא עבדיה דר' יודה נשייא נפק בעי מילוויה לר' הילא אתא כלב שוטה בעי איתגרייא[1] ביה בר' אילא. גער ביה גרמני שבקיה ואזל ליה בתריה וכו'.

ב"על הירושלמי" עמ' 28 העירותי ליומא פ"ח ה"ה, מ"ה ע"ב: גרמני עבדיה דר' יודן נשייא נשכו כלב שוטה והאכילו מחצר כבד שלו ולא נתרפא מימיו.

ר' יוחנן הוה עבר בשוקא חמא חד מזבן מן אילין מלטומה וכו'.

ספר חסידים סי' שס"ט עמ' 113.

ח' ע"ד.

תרין תלמידין מן דר' חנינה הוון נפקין וכו'.

עיין רטנר ויש להוסיף ספר חסידים סי' תת"ק עמ' 223 שמעתיק את כל העניין. ועיין תנחומא שופטים סי' י', הוס' מנטובה צ"ט א': מעשה היה ברבי ינאי

---

1) בשרי"ר לנכון: בעי מ... (קרי: מיתגרייה).

ורבי יוחנן שהיו יושבין על פיילי של טבריי' והיו שם שני אסטרולוגין וכו'. מעשה כעין זה בסיגנון אחר. ועיין אלפא ביתא דבן סירא הוצ' שטיינשניידר ט' ע"א, ועיין בבלי קנ"ו ב'.

הוון נפקין מקטוע כיסין.

בכי"ל: קיסין ותוקן: כיסין.

אילין מתרין מי נפקין.

בכי"ל: אילין מתרין נפקין. והמלה "מי" תלויה בין השורות. ובספר חסידים הנ"ל: אילין תרין נפקין.

פגע בהון חד סב אמר לון זכון עמי.

בוי"ר פל"ד-ז' בכת"י רומי: אמר רבי זעירא אפילו סיחתן (= שיחתן) שלבני ארץ ישראל תורה כיצד אדם לומר (צ"ל: אומר) לחבירו זכי בי איזדכי בי, זכי גרמך בי. ובדפוסים משובש.

קצון פלגא ויהבינה ליה.

בכי"ל: ויביניה, ובין השורות השלימו "ה", והשלמה שלא לצורך היא.

אמר אי דהכא גברא שקר דאיסתרולוגייא דידיה שקרין.

במאירי לשבת קנ"ו א': אמר או ההוא גברא שקר או אצטרוגול' דידיה וכו'.

מה טיבו עבידתכון.

בכי"ל: מה טיבה עבידתכון, ונמחקה המלה טיבה ע"י נקודות ובגליון: טיבו. ובגליון שם תוקן "עבידתכון" ל"עבדתון", ונמחק הגליון (שלא בצדק). ובספר חסידים הנ"ל: ומה טיבון עבידתון, ובמאירי הנ"ל: מה מצוה עבדתון.

ר' חונה משתעי הדין עובדא.

רטנר מעיר למיוחסות להרמב"ן סי' רפ"ג שגורס: ר' אליא הוה משתעי הדין עובדא וכו', ונעלם ממנו שתשובה זו מובאת באורחות חיים (ונתפרסמה בנספחות לאורחות חיים ח"ב עמ' 620) ויש שם כמה שינויים חשובים, עיין להלן. ושם גורס: ר' אילא וכו'.

חד גיור הוה איסטרולוגוס חד זמן אתא בעי מיפוק אמר כדון נפקין וכו'[1].

במאירי הנ"ל: חד גיור הוה אצטרולגוס והיה מתעסק בהדין לסוטה

1) כלומר, ראה באיצטגנינין שלו שאין הזמן מתאים לסחורה. עיין קה"ר פ"א פסוק ראיתי את כל המעשים: לאיספרולוגוס שהיה יושב על פתח הלטן והיה מזהיר לכל העוברים והשבים והיה אומר להם סחורה פלונית יוצאה בסקום פלוני וכו'.

חד זמן וכו׳· ובמיוחסות הנ״ל: חד גיור הוה אסטרגולוס והוה מתעסק בסחורה של רדידים חד זמן וכו׳· אבל באורחות חיים הנ״ל: חד גיור הוה איסטרולוגי׳ והוה מתעסק בהדין לסוטה פי׳ (כ)שהיה מתעסק בסחורה של רדידים· ובספר חסידים הנ״ל חסרות המלים: והוה מתעסק בהדין לסוטה·

קריב למכסה וחב לה חמרא ואכלה מאן גרם ליה דיפל וכו׳.

בגנזי שכטר ס״א (הוצ׳ גינצבורג) עמ׳ 436: קָרֵיב לְמֵכְסָה יְהָב ליה חמָרָה וְאַפִּילָה מן גַרם ליה דִיַפֵל וכו׳· ובמאירי הנ״ל: כיון דמטא מיכסא יהב ליה חמריה ואפליה שבקה ועלת למדינתא אמר מן גרם ליה דליפול וכו׳ (כ״ה במאירי דפוס ליוורנו ורטנר העתיק מדפוס משובש)· ובמיוחסות הנ״ל: כיון דמטא אכסא יהב ליה חמריה ואכליה (צ״ל: ואפליה) שבקית למדינתי מי גרם דיפול דהרהר מן גרם לנהרא (לגיורא?) דאשתזב וכו׳· ובאורחות חיים הנ״ל: כיון דמטא מכסא נסב ליה חמריה ואכליה שבקיה למדינתיה· מי גרם דיפול דהרהר מאן גרם לנהרא (עיין לעיל) דאישתיזיב וכו׳· ועיין הגירסא בספר חסידים הנ״ל (ואביא אותה להלן)·

ולפי זה המעשה ברור׳ שהגיור הלך עם סחורתו, הגיע לבית המכס והיה צריך לשלם מכס· אבל מה זה: יהב ליה חמריה ואפליה? ועיין גינצבורג בגנזי שכטר שם עמ׳ 431 ואפשטין בתרביץ ש״ב ס״ב עמ׳ 242 שנתקשו מאד בפירוש הדברים· ולדעתי הדברים פשוטים: יהב ליה חמריה ואפליה — נתן לו חמורו [מכה] והפיל אותו· ועיין לעיל עמ׳ ג׳: יהב ליה וכו׳ אחת דריבוי· וכן בתענית פ״ד· ס״ח סע״ד: יהב ליה חד בעוט וקטליה· וכסיגנון זה בעירובין פ״א ה״ד· י״ט ע״א: יהב לה בחוטר׳ ואפלה· ולפי זה יהיה המשך המעשה· שהחמור נתנה לו לגיור מכה והפילה אותו מעליה ועזבה אותו על הארץ ועברה לבדה עם הסחורה וע״י זה ניצל מן המכס.

מעניין שגם בגינזי שכטר חסרות המלים: שבקה ועלת למדינתא· וכן אינן בספר חסידים הנ״ל· אלא ששם הגירסא עוד יותר מַטעה: קריב למינכסא יהבון ליה אימרא ואכליה מאן גרים ליה דיפול וכו׳· אבל בלי ספק גירסת הרשב״א והמאירי היא הנכונה שכן גם האגדה בתנחומא מאשר את גירסתם· ומכיוון שגם בתנחומא לא הבינו המפרשים את העניין· אעתיק שתי הנוסחאות אחת מול השנייה· וכבר העירותי ע״ז בתרביץ ש״ב ס״ב עמ׳ 237·

ירושלמי (הנוסח מתוקן ע״פ הראשונים הנ״ל): חד גיור הוה איסטרולוגוס והוה מתעסק בהדין לסוטה חד זמן אתא בעי מיפוק אמר כדון נפקין חזר ומר כלום אידבקת בהדא אומתא קדישתא לא למיפרוש מן אילין מילייא ניפוק על שמיה דבריין. קריב למכסה יהב ליה חמריה ואפליה שבקה

תנחומא שופטים סי׳ י׳ (הוס׳ מנטובה דף צ״ט ע״א): מעשה בגר אחד שהיה מבצרה אמר כשהייתי נכרי הייתי שואל בע״ז עכשיו נעשיתי ישראל ואסור לי. מה עשה? חבש את חמורו והלך במדינה ולא שאל בע״ז ונכנס במדינה והיה הפינסור (שוקל הסחורה?) שלה עומד בפתח המדינה. עם שהוא

ועלת למדינתא. מאן גרם ליה דיפל בגין דהרהר. מאן גרם ליה דאישתיזיב בגין דאיתרחץ על ברייה.

נכנס ראה אותם מיד נתירא ירד (צ"ל: נפל) מן החמור וברח החמור. ירדו אותן שהיו עומדין שם והוא מתירא מהם וזקפו אותו ומסמכין אותו. היו אומרים הזקן הזה נ פ ל. מיד הוליכו אותו אצל חמורו ונכנס בשלום ויצא בשלום. מי גרם לו על שתפס את התורה.

אמר לוי כל המנחש סופו לבוא עליו.

בגינזי שכטר ובספר חסידים הנ"ל: א' ר' לוי כל המנחש וכו'. ועיין בבלי נדרים ל"ב א', ובגליון שם העירו על גירסת העין יעקב.

אמר ר' אחא בר זעירא כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים כמלאכי השרת.

בגנזי שכטר: א' ר' אחבה בר' זעורה כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים ממלאכי שרת. ובספר חסידים הנ"ל: אמר רבי אחא אמר רבי זעירא כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים ממלאכי השרת. ובקונדרס אחרון: א"ר אחא בר זעירא כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים מלאכי השרת.

אמר ר' חנינא בריה דר' אבהו כבחצי ימיו של עולם היה אותו רשע עומד מ"ט כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.

כ"ז חסר בכי"ל (והושלם בגליון) אבל ישנו בגינזי שכטר ובקונדרס אחרון.

והנה רטנר עבר בשתיקה על פיסקא זו, ובאמת היא מובאת אצל הראשונים, עיין שי"ק ד"ה כבחצי שכתב: "ולולי דמסתפינא אמינא דה"ק כעת יאמר ליעקב, כעת שהיה מבריאת עולם עד יום עמדו, דהיינו ב"א תפ"ו שנים תהיה הנבואה בטילה, ובהגיע העת ההיא תשוב הנבואה לישראל ויש לזה רמז גדול בדניאל. וכתבתי כן לקיים הקבלה שביד הרמב"ם מאבותיו שבפסוק זה נרמז הסוד, ומ"ש בקונטרס הוא מפירוש הרמב"ם".

וכבר קידמו בכל זה הרי"ן חביב בפירושו לעין יעקב. וז"ל העין יעקב (דפוס ראשון. ולהלן אעתיק את כל הדברים משם): אמר רבי חנינא נ ר א י ן ה ד ב ר י ם[1]) דבחצי ימיו של עולם היה אותו רשע עומד שנאמר כעת יאמר ליעקב ע ו ד כ ע ת י א מ ר ל י ע ק ב. ובפירוש הכותב שם: בדברי ר' חנינא נרמז סוד שכתב הרמב"ם באגרת תימן וכו'. (לפנינו באגרת תימן בשו"ת הרמב"ם דפוס ליפסיאה דף ו' ע"ג משובש קצת).

ובמאור עינים פמ"ג (הוצ' קאסעל עמ' 375): "עם שתדע כי גם הוא רמב"ם ז"ל לענין שוב הנבואה באומתנו לא נמנע מלכתב באגרתו לתימן היות

1) מלים אילו שעליהן כנה בעל מאור עינים את דבריו (עיין להלן) אינם גם בגינזי שכטר ובקונדרס אחרון.

קבלת אבות שנשיג החנינה הזאת מאלהינו בשנת ד' אלפים תתקע"ב ליצירה. ויסוד הדבר הוא מאמר נמצא לר' חנינא בירושלמי בשבת וזה לשונו: נראין הדברים דבחצי ימיו של עולם היה אותו בלעם הרשע עומד ואומר כעת יאמר ליעקב וגו' עוד כעת יאמר ליעקב וגו', עד כאן. ובלעם היה בשנת ל"ח ליציאת מצרים שהיו אז ב' אלפים תפ"ו ליצירה כנראה הכל גם כן באסופות ן' חביב בהביאו ירוש' דשבת דף קע"ג. והנה ר' חנינא השכיל פיהו לאמר נראין הדברים, לא בשלוח, כי לא כל הנראה יש בו ממש".

ובפירוש ספר יצירה לר"י הברצלוני עמ' 239: וזה שמסור בידינו מביאת הגואל בסוף האלף החמישית כך מסור ומסודר בכמה ההגדות שדרשו רבותינו ז"ל. וגם יש מי שדורש בזה הפסוק שאמר בלעם הרשע ברוח הקדש דכתי' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, וקא דריש עת כעת שהיה לו לומר עת, והאי דקאמר כעת למילף הכי. והכי איתמר (בירושלם) [בירושלמי]: עת כעת מלמד שאותו רשע כבחצי ימיו של עולם היה עומד והיו לבריאת עולם אותו עת אלפים תפ"ד ואלפים תפ"ז משם והנה הרי ארבעת אלפים תתקע"ד שנה מבריאת עולם ועד הגואל שיבוא במהרה בימינו לדעת דרש זה וכו', וההיא דאתמר בירושלמי שאותו רשע כבחצי ימיו של עולם הוא עומד ופירוש כעת יאמר ליעקב הכין פי' נתנבא אותו רשע ברוח הקדש ואמר כשימשך העולם כשיעור זו העת שיש עתה לבריית עולם שהיו לאותו עת אלפים תמ"ח וכשימשך העולם דאותו השיעור יותר וזהו שיעור עת כעת אותו עת יהיה הגאולה וישאלו הכל לישראל ואפילו מלאכי השרת ישאלו לישראל מה פעל אל, שיהיו כל ישראל בסודו של הב"ה אמן במהרה בימינו.

אמ' ר' ירמיה בן אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת וכו'.

עיין וי"ר פכ"ז-ב.

ירד מלאך וסטרו להההוא רשיעא על פיו. אמ' ליה תקין מיליך.

בכי"ל: ירד מלאך וסטרו על פיו. אמ' ליה תקין מיליך. והמלים "להההוא רשיעא" הושלמו בגליון, והן אינן גם בעין יעקב ובקונדרס אחרון. ונראה שהמלה "רשיעא" הושלמה שלא במקומה וצ"ל: אמר ליה [רשיעא] תקין מיליך, כמו שגורס בגינזי שכטר, בעין יעקב ובקונדרס אחרון.

וכאן אעתיק את כל לשון העין יעקב: "אמר רבי חנינא נראין הדברים דבחצי ימיו של עולם היה אותו רשע עומד שנאמר כעת יאמר ליעקב, עוד כעת יאמר ליעקב. א"ר ברכיה עתיד הב"ה לעשות מחיצה לצדיקים לפנים ממלאכי השרת, ומלאכי השרת שואלין אותו ואומרין מה פעל אל מה הורה הב"ה להם היום. א"ר לוי ולא כבר עשה כן הב"ה בעולם הזה ה"ד עני ואמ' הא אנא חזי גוברין ארבעה וגו': מה ת"ל וחבל לא איתי בהון אלא מלמד שהיו סריסין

ונתרפאו. וריויה דקדמאה אין כתיב כאן. אלא וריויה די רביעאה הם היו מכבין לפניו את האור. דמי לבר אלהין א"ר ראובן ירד מלאך וסטרו על פיו: א"ל רשיעא תקין מיליך ובר אית ליה חזר ואמ' בריך אלההון דשדרך מישך וגו' דשלח בריה אין כתיב כאן אלא דשלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי". ובדפוסים חדשים של העין יעקב הוסיפו בתחילה ובאמצע ושינו את הגירסא.

פרק ז'.

ט' ע"א. הלכה א'.

שהמעשרות חלין בין על דבר שמכנסו לקיום ובין על דבר שאין מכניסו לקיום. ופיאה אינה חלה אלא על דבר שמכניסו לקיום.

בגינזי שכטר עמ' 438: גורס כאן בכל מקום: "מיכנסו" (המיכנס שלו). במקום "מכניסו" וזו היא נוסחא יותר טובה. וכן בתוספתא טהרות פ"ט ה"ה: חבר שמת והניח פירות הולכין אחר רוב המוכנס. רוב המוכנס חולין—חולין. ואם רוב מוכנס תרומה—תרומה. ועיין הגירסא בר"ש שם פ"ח מ"א. ועיין מ"ש ילון בקרית ספר שנה י' ס"א עמ' 54.

אנן תנינן כל השוכח עיקר שבת.

בגינזי שכטר הנ"ל: אנן תנינן כל השכיח עיקר שבת. ועיין מלאכת שלמה.

תניי דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת.

עיין מלאכת שלמה כאן שהביא את הירושלמי והעיר לספרא "דבורא דחטאות" פרק א', פרשה א' ה"ז (ווייס ט"ז ע"ב) שגורס שם כתניי דבית רבי.

הא אינו יודע ושכח חייב.

זהו שיבוש. והנכון בגינזי שכטר: הא אם היה יודע וכו'.

מטאלין מילייא.

וכ"ה גם בגינזי שכטר. והרד"ל הגיה: מנא אילין מילייא. ואין זה סיגנון הירושלמי. אבל הגירסא הנכונה נמצאת בגליון כי"ל (בכ"י שלישי. לא של המגיה ולא של הסופר): מנן. וזהו סיגנון רגיל בירושלמי. עיין לעיל פ"ה ה"ד. ז' סע"ב: מנן אילין מילייא. כתובות פ"ד ה"א. כ"ח ע"ב: מנן אילין מיליא. מנן=מן הן.

או נימר בעבודה זרה הכתוב מדבר תני ר' זכיי קומי ר' יוחנן וכו'.

הכל היא קושיא אחת. ומוכיח שאפשר להעמיד את הפסוק בע"ז. וגם שם יש מלאכות שהוא חייב עליהן חטאת אחת ויש מלאכות שהוא חייב עליהן על כל אחת ואחת. ומביא ראייה מר' יוחנן שבמלאכות כעין פנים חייב אחת על כולן.

אלא שהמקשה לא נתן לו לגמור את דבריו והפסיקו באמצע. עיין להלן.

עברת בידך תלתא נהרין ואיתברת. אינו חייב אלא אחת.

שמעתי מרי"ן אפשטין שהוא מגיה כאן: ש ב ר ת בידך וכו', ואע"פ שהגירסא "עברת" היא גם בירוש' להלן ה"ב ובנזיר רפ"ו, נ"ד ע"ג וביבמות פ"ח ה"ג, ט' ע"ג, בכל זאת נראית הגהה זו בעיני, כי הדמיון בין "ש" ו"ע" הוא גדול מאד בכ"י והסופרים קראו "עברת" מפני שלא הבינו את המליצה "שברת בידך תלתא נהרין". אבל באמת יש לפנינו מליצה נהדרת, והיינו: שברת בידך שלשה נהרות כדי לעלות לכאן ולשנות את הברייתא ונשברת בעצמך, כי טעית: אינו חייב אלא אחת. וזו היא סיום הקושיא, ומביא ראיה מדברי ר' יוחנן שגם בע"ז לפעמים אינו חייב אלא אחת.

עד לא יתברינה בידיה יש כאן אחת אין כאן הנה. מן דתברה בידיה יש כאן הנה אין כאן אחת.

זו היא דחיית הקושייא והתלמוד מתפלא איך אפשר להעמיד על סמך דברים אילו את הפסוק בע"ז, כי הרי ממה נפשך לפני שנשברה שיטתו והוא סבר שחייב על כל אחת ואחת, אין כאן הנה, ואחרי שנשברה שיטתו אין כאן אחת.

ויהי כן בעבודה זרה בעבודתה בעבודת הגבוה וכו'.

בד"ח הגיהו: והיכן, וטעו בזה. והפירוש הוא: ויהא כאן, כלומר, אין לדחות ולומר: לית כאן בע"ז, אלא יהא כאן בע"ז, וזהו סיגנון רגיל בירושלמי. עיין מ"ש לעיל עמ' 65.

והתלמוד מבאר את דברי המקשה לעיל (שהביא דברי ר' זכאי ור' יוחנן) ואומר שאפשר להעמיד את הפסוק בע"ז וכדעת ר' יוחנן שאינו חייב אלא אחת, אבל זהו רק בעבודת הגבוה, אבל בעבודתה חייב על כל אחת ואחת. ועיין סנהדרין פ"ז ה"י (ד"ו הי"א), כ"ה ע"ב, וע"פ הסוגייא שם אפשר לפרש כאן באופן אחר קצת.

אמר ר' אילא כתיב כל העושה בו מלאכה יומת לא העושה בו ובחבירו.

הפירוש הפשוט נראה, שהדרש הוא שאין שתי שבתות מצטרפות לחיוב. ועיין להלן ט' ע"ב: ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירא קצר חצי גרוגרת בשבת זו בזדון שבת וכו'. אבל עיין כריתות ט"ז ב' וי"ז א'. ובגליון הש"ס כאן רמז למכילתא ויקהל ומשם לכאורה נראה כפירוש הק"ע, ואולי שתי דרשות הן. ועיין כריתות י"ט ב'.

אמר ר' מנא אין אישתבאי בתלתא הוא עבד בשובתא רב הוה חייליה לתרין מחזירין הוא עבד שובתא. ואין לא תמוה ויחוש לכל הימים וכו'.

לדברים אילו אין שחר. ובגינזי שכטר עמ' 439 גורס: א"ר מנא או(=אן) אשתבי

בתלתה הוא עבד שובתיה חולין. [לתר]ין מחזירין הוא עבד שובתה ואן לא תמניה וכו'. ונ"ל שזו היא הגירסא הנכונה, אלא שהמלים "ואן לא" נשתבשו מאיזו מלה אחרת שפירושה סיבוב, מניין, מספר (אילא ? εἶλος סיבוב ביוונית), והפירוש הוא כן: אם נשבה בג' בשבת הוא עושה שבתו חולין, [ורק] לשני מחזורין הוא עושה שבת בסיבוב השמיני (אילא תְּמִינָיָה), כלומר במיניין השמיני שלו, ומפני שהירושלמי הבדיל כאן בין "מחזור" ובין מניינו של כל שבוע ושבוע, ע"כ השתמש במלה אחרת המקבילה ל"מחזור". ואח"כ מתחיל עניין אחר. והתלמוד תפס את הקושיא ע"פ הימים הראשונים של השבוע, שהרי אם נשבה ביום הראשון, אז עושה שבתו בפעם הראשונה ואם נשבה בב' בשבת עושה שבתו בפעם השנייה, ורק אם נשבה ביום ג' הוא עושה שבתו במחזור השני בסיבוב השמיני, צא וחשוב ותראה שכן הוא, והוא הדין שהיה יכול לשאול מיום ה' או ו', אלא ששאל ע"פ סדר הימים בשבוע.

תמן אמרין חושש לכל הימים ועושה כדי קיום הנפש.

עיין בבלי ס"ט ב' וברש"י סד"ה משמר יום אחד ומונה ו', ובראבי"ה ה' שבת סי' רכ"ב עמ' 311: בכל יום ויום עושה כדי פרנסתו ואפילו ההוא יומא, ובירושלמי מפרש שאינו עושה פרנסתו אלא כדי השבת נפש.

ובאו"ז ח"ב סי' ט"ו, ה' סע"א: "גירסת ירושלמי בכל ויום עושה כדי קיום הנפש, דהיינו כל דהוא רק להשיב הנפש, ואתי שפיר הא דפריך ההוא יומא לימות, דמאחר שלא אכל ע"ש אלא כדי להשיב הנפש וכן בה' בשבת אם לא יאכל כלום בשבת יש לירא שמא ימות אבל לפי ספרים שלנו דגרסינן כדי פרנסתו, מאחר שאכל אתמול כל צורכו אין לירא שמא ימות אם יתענה", והנה כבר העיר ידידי דר' ב' מ' לוין בגינזי קדם ס"ד עמ' 11 שהלשון "גירסת ירושלמי" מיוחדת לספר מתיבות, ואין זה מליצה מקרית, אלא לשון זו נובעת מעצם תכונת הספר שקיצר את שני התלמודים (עיין ספר מתיבות הוצ' לוין בצד השני של השער שאחרי המבוא) ושנה את סוגייות שני התלמודים וחברן אחת אל השנייה. (עיין מבוא של לוין שם עמ' 13). ונ"ל שגם כאן העתיק האו"ז מספר המתיבות ששנה: "אלא כל יום ויום עושה לו פרנסתו ואפילו ההוא יומא וכו'. גירסת ירושלמי בכל יום ויום עושה כדי קיום הנפש". ובהשפעת פיסקא זו של המתיבות כתב בעל האו"ז: אבל לפי ספרים שלנו דגרסינן כדי פרנסתו וכו'.

תמן תנינן אמר ר' עקיבה שאלתי את ר' אליעזר העושה מלאכות הרבה בשבתות הרבה מעין מלאכה אחת וכו'.

סוגיא זו היא אחת מן הקשות והסתומות ביותר בתלמוד ירושלמי, והיא מלאה סתירות וניגודים (וגם שיבושים), והמפרשים סיבכו אותה עוד יותר ע"י שרצו להשוות אותה עם שיטות הבבלי בכריתות. ונ"ל ללכת כאן בדרך חדשה לגמרי, כי בריא לי שיש שינויים יסודיים ועיקריים בעניין זה בין הבבלי והירושלמי,

וכדי להבין אותה אנו צריכים להקדים את ההבדלים העיקריים בין שני התלמודיים ואילו הן:

א. הירושלמי סובר שגם ר' אליעזר אינו מחייב אלא אחת אם קצר וקצר בהעלם אחת, כפי שנראה להלן. הברייתא בבבלי כריתות ט"ו א' לא נתקבלה בירושלמי, ולשיטת הירושלמי זו היא דעת ר' אלעזר בר' שמעון אליבא דר' אליעזר, וסתם הירושלמי דוחה את דעת ר' אלעזר בר' שמעון, וסובר שגם ר' אליעזר אינו מחייב אלא אחת על מלאכה אחת בהעלם אחד.

ב. הירושלמי אינו מחלק (לשיטת ר' אליעזר) בין מלאכות שיכול לערבן ובין מלאכות שאינו יכול לערבן ותמיד אינו חייב אלא אחת (בניגוד לכריתות ט"ו א'), ולפי זה מוכרח לפרש משנת כריתות: הבא על הבהמה יוכיח, שזהו בא על הבהמות, ויש כאן גופים מוחלקים (ואפילו מי שגורס במשנה: נדה, קטנה מוכרה לפרש בהמה במובן קיבוצי – בהמות) שהרי אם הוא בא על בהמה אחת גם ר' אליעזר מודה שאינו חייב אלא אחת, כמו בקוצר וקוצר, ואין חילוק אם יכול לערב את האיסורים או לא.

ג. המחלוקת בין ר' אליעזר וחכמים היא רק בגופים מוחלקים וגם שם החכמים אינם מחייבים אלא אחת, אבל בעריות חייב על כל אחת ואחת מפני שגרם לשני קרבן, בכוח או בפועל (וכשיטת הברייתא בכריתות ט"ו א'), והירושלמי סובר שאם הוא בהעלם אחד והיא בחמש העלמות חייב חמש, גם לדעת חכמים, וכן הוא מפורש בירוש' סנהדרין פ"ז ה"ז (ד"ו ה"ט), כ"ה ע"א: שכב שני זכרים כאחת מאחר שמתחייבין על ידו שנים חייב שתים. נשכב משני זכרים כאחד מאחר שמתחייבין על ידו שנים חייב שתים. ועיין במה"פ שם ד"ה שכב שני, ולעיל שם ה"ה כ"ד ע"ג: הוא בהעלם אחד והיא בחמשה העלימות. ר' יוחנן אמר הוא מביא קרבן אחד והיא מביאה חמשה קרבנות. ר' שמעון בן לקיש אמר כשם שאינו מביא קרבן אחד כך אינה מביאה אלא קרבן אחד. ורואים מכאן שריש לקיש חלק על הברייתא השניה בבבלי שם (עיין מה"פ ד"ה הוא), ואולי צ"ל בדברי ר"ל: כשם שהיא חייבת חמשה כך הוא חייב חמשה, ואז יהיה סתם הירושלמי בסנהדרין שם ה"ז בשיטת ריש לקיש.

ד. הירושלמי אינו מפרש את הביטוי "מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת" כמו הבבלי על אב ותולדה, אלא מלאכה אחת ממש, כלומר עשה הרבה פעמים אותה המלאכה. וכן בספרא, חובה, פרק א' ה"ז (הוצ' ווייס ט"ז ע"ב): אם מענין אבות מלאכות עשה (כלומר עשה מלאכות שונות) חייב על כל מלאכה ומלאכה ואם מעין מלאכה אחת (כלומר אם עשה כמה פעמים מלאכה אחת) חייב על כל העלם והעלם. ועיין להלן בירוש' ומ"ש שם.

ה. הירושלמי לא גרס במשנת כריתות את המלים "מעין מלאכה אחת", וגירסא זו היא לפי "תני דבי רבי", כפי שיוצא מן הירושלמי להלן. ומה שהירושלמי העתיק כאן את המשנה כפי הגירסא בבבלי אין זה מוכיח כלום, כי אין זה דרך הירושלמי להעתיק את כל המשנה, אלא ע"פ רוב אלה הם השלמות הסופרים והם השלימו את המשנה ע"פ הגירסא בבבלי.

מובן הדברי, שכל מה שכתבתי בשיטת הירושלמי אין זה פירושו שאין בירושלמי דעות מתנגדות לזה, כי גם שיטות הנזכרות בעניין זה בבבלי

נמצאות גם בירושלמי, ובפרט במקום שאמוראים בבליים משתתפים בסוגיא. ועכשיו נעבור לפרש את הסוגייא ונרמוז להבדילים אילו בהמשך הפירוש.

בזדון שבת ובשגגת מלאכות שאלו.

אם חייב על כל שבת, מכיוון שהם גופים מוחלקים, א"כ יש להם דין כמו שני העלימות, או שגם בגופים מוחלקים אינו חייב אלא אחת.

בדה תנינן מלאכות הרבה לא על השבתות הוא מתחייב.

כלומר, מכיוון שהשאלה היא רק מפני ששבתות הן גופים מוחלקים, אם כן גם אם עשה מלאכה אחת בכמה שבתות צריך להיות חייב על כל שבת ושבת. והירושלמי לא גרס במשנה: "מעין מלאכה אחת". עיין לעיל הבדל "ה" ו"ד".

בשגגת שבת ובזדון מלאכות שאלו.

אם עשה כמה מלאכות בהעלם שבת, אם הוא חייב שתים, מפני שהן כמו גופים מוחלקים או מכיוון שההעלם הוא מחמת שבת (עיין להלן בירושלמי) אינו חייב אלא אחת.

בדה תנינן שבתות הרבה לא על המלאכות חייב.

כלומר, לפי שיטה זו למה אמר "בשבתות הרבה", הרי אפילו בהעלם שבת אחת אפשר לשאל את השאלה.

הווי ר' בא בשם רב חסדא אם בשגגת שבת וכו'.

בגינזי שכטר הנ"ל הגירסא מתוקנת: ה א ר' בא בשם רב חסדא א מ ר וכו'.

בשגגת שבת ובזדון מלאכות שאלו. הודי ליה לא הודי ליה? אמר ר' זעירא קומי ר' יסא מתניתא אמרה דלא הודי ליה.

כלומר, המשנה שלנו מוכיחה שלא הודה לו. שהרי מפורש נאמר במשנתנו שבהעלם שבת הוא חייב על כל שבת ושבת, ולפי דברי ר' אליעזר, הרי חייב על כל מלאכה ומלאכה. ומובן הדבר שלשיטת ר' בא משנתינו היא כרבנן, כי לר' אליעזר חייב על כל מלאכה ומלאכה בהעלם שבת.

דתני יודע אני שהיא שבת וכו'.

צ"ל: תני יודע אני וכו' וזה עניין אחר ואינו שייך למעלה.

יודע אני שהיא שבת ויודע אני שהיא מלאכה. אבל איני יודע אם מלאכה היא זו שחייבין עליה כרת.

כלומר זדון שבת ושגגת מלאכות.

אם מעניין אבות מלאכות עשה.

כלומר מלאכות שונות.

אם מעניין מלאכה אחת עשה.

כלומר מלאכה אחת הרבה פעמים. עיין לעיל הבדל ד'.

מפני שהן העלימות הרבה. אבל אם היה העלם אחד אינו חייב אלא אחת.

כלומר, אם עשה מלאכה אחת בהעלם אחד כמה פעמים בזדון שבת ובשגגת מלאכות אינו חייב אלא אחת לכולי עלמא ואפילו לר' אליעזר. עיין הבדל א'.

מן מה דלא מתיב לה הדא אמרה דלא הודי ליה.

כל זה הוא אשגרה מלמטה ונכנס בט"ס לכאן.

מ' ע"ב.

ויתיביניה ר' עקיבה הרי מזיד בשבת ושוגג במלאכות וכו'.

צ"ל: שוגג בשבת ומזיד במלאכות, כמו שהגיהו המפרשים.

הדא אמרה היא הדא היא הדא.

כלומר, שגם בשגגת שבת חייב על כל מלאכה ומלאכה, ולא על כל שבת ושבת, ולפי מסקנא זו משנתינו היא אינה כר' אליעזר, אפילו לשיטת רשב"ל.

הדה בזדון שבת ובשגגת מלאכות אף ר' עקיבה יודי לר' אליעזר.

צ"ל: הא בזדון שבת וכו'.

ויתיביניה ר' אליעזר הרי שוגג בשבת מזיד במלאכות.

צ"ל: מזיד בשבת ושוגג במלאכות, כמו שהגיהו המפרשים.

הא ר' בא בשם רב חסדא אמר בשגגת שבת ובזדון מלאכות שאלו ולא משום שגגת שבת את תופסו.

כלומר, ולמה אמר שבתות הרבה, וזו היא אותה הקושיא שהקשה לעיל, אלא כנראה שזו היא סוגייא של ישיבה אחרת ומתרצת תירוץ אחר — תירוץ ר' חזקיה.

ר' חזקיה בשם ר' בא שתים שאלו מזיד בשבת ושוגג במלאכות שיהא חייב על כל אחת ואחת שוגג בשבת ומזיד במלאכות מהו לעשות וכו'.

בכי"ל: שתים שאלו מזיד בשבת ושוגג מיזיד במלאכות וכו', ונמחקה המלה

מיזיד, ונראה שבכי"ל נשאר עוד שריד מן הגירסא הנכונה שגרסה: "שוגג בשבת מיזיד במלאכות מהו שיהא חייב על כל אחת ואחת, מזיד בשבת ושוגג במלאכות מה לעשות התולדות כעיקר", וכצ"ל גם לפנינו, וזו היא סוגיא בבלית, ואפשר שאפילו אותו אמורא אמר הדברים בבבלי, שכן שנינו בכריתות ט"ז א': "אמר רבא אמרי בי רב תרתי בעא מיניה שבתות כגופן דמיין, ואי לא בעא מיניה ולדי מלאכות כמלאכות דמיין אי לא", ועיין הגירסא בשיטה מקובצת שם, ומובן הדברי, שלפי הבבלי הם גורסים במשנה: מעין מלאכה אחת ופירשו זה ע"פ שיטת הבבליים, ועיין הבדלים ד' וה'.

אמר ר' יעקב בר דסיי ותניי דבית רבי כן העושה מלאכות הרבה בשבתות הרבה מעין מלאכה אחת בהעלם אחת מהו חייב אחת על כולם או אחת על כל אחת ואחת.

הירושלמי מביא כאן את נוסחת דבי רבי (שהיא גם נוסחת הבבלי) שהם גורסים במשנה: מעין מלאכה אחת, ומזה מביאים ראייה לרשב"ל שהשאלה היא בזדון שבת ושגגת מלאכות, וממשיך הירושלמי:

מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת הדא היא מזיד בשבת ושוגג במלאכות.

כלומר, מכיוון שהגירסא במשנה היא מעין מלאכה אחת (מלאכה אחת הרבה פעמים, עיין הבדל ד'), א"כ מוכרחים לפרש שהשאלה היא על השבתות, והיינו שעשה מלאכה אחת בשוגג בשבתות הרבה, מובן שלפי גירסא זו במשנה אין מקום לשאלת הירושלמי לעיל בריש הסוגייא: בדה תנינן מלאכות הרבה? שהרי המשנה מוסיפה בפירוש: מלאכות הרבה, מעין מלאכה אחת, אבל השאלה לעיל היא לפי גירסת הירושלמי במשנה שלא גרס "מעין מלאכה אחת".

שבתות הרבה (מעין מלאכה אחת[1]) הדא היא שוגג בשבת ומזיד במלאכות.

בכי"ל הדא היא מזיד בשבת ושוגג במלאכות, ונמחקו המלים "מזיד", ו"שוגג" ובין השורות הושלם: שוגג... ומזיד, אבל המגיה טעה, מפני שראה בחצי הראשון של המאמר: מזיד בשבת ושוגג במלאכות, תיקן בחצי השני להפך, אבל הגירסא הנכונה היא בכי"ל ופירושה הוא כמו לעיל: שבתות הרבה (מעין מלאכה אחת[1]), כלומר מזה ששנה שבתות הרבה, הדא היא מזיד בשבת ושוגג במלאכות, מזה רואים שהשאלה היא על השבתות, — בזדון שבת ושגגת מלאכות, וכדלעיל.

1) המוקף הוא אשגרה מלמעלה.

ולית לר' אליעז' לאחת לחייב על כל אחת ואחת.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון ע"י הסופר עצמו. ואולי החסיר להשלים את סוף הדרשה: "הנה לחייב על כולהן אחת". בכל אופן ברור כי כוונת הירושלמי היא לסוף הדרשה. ועיין להלן.

אשכח תני בשם ר' אליעזר גדול שנשבה לבין הגוים חייב על כל אחת ואחת.

כלומר על כל שבת ושבת, כפירוש הפ"מ. ומשנתינו היא ר' אליעזר, כדעת ר' יוסי בר' חנינה להלן בסוף ההלכה.

ועיין לעיל פ"ב ה"ה, ה' ע"א: ולית לר' לעזר לאחת לחייבו על כל אחת ואחת. אשכח תני בשם ר' לעזר הנה לחייב על כולהן אחת. ואפשר שיש לפנינו השמטה וצריך להשלים גם לפנינו: ולית לר' אליעז' לאחת לחייב על כל אחת ואחת [וכו' אשכח תני בשם ר' אליעזר הנה לחייב על כולהון אחת] אשכח תני בשם ר' אליעזר גדול שנשבה וכו'. והסופר השמיט ע"י הדומות. או שסופר כי"ל לא השלים את ההשמטה (עיין לעיל) מסיבה זו שראה, כי מתחיל "אשכח תני" ולא הרגיש, כי זו היא ברייתא אחרת.

מה בין מזיד בשבת ושוגג במלאכות.

זה מוסב על המשנה כפירוש הק"ע.

אמ' ר' יוסה ולמה מזיד בשבת וכו'.

בכי"ל: למה מזיד בשבת וה"ו" נוספה ע"י אחר בתוך השורה, וכגירסת כי"ל כ"ה גם בתוס' רי"ד שבת ע' א' ד"ה ירושלמי.

מפני שנתוסף לו שגגת מלאכות שבת או בדשגגת מלאכות.

יפה הגיה בק"ע: מפני שנתוסף לו שגגת שבת אובד שגגת מלאכות. וכן מעתיקים מלה במלה בתוספ' רי"ד הנ"ל.

אמר לו איני יודע טעם תמחוי.

השתמש במליצה זו לשם משחק המלים היפה.

ולא מתניתא היא כתב אות אחת בחול ואות אחת בשבת ר' אליעזר מחייב חטאת ור' יהושע פוטר.

בק"ע מגיה: אות אחת בשבת זו ואות אחת בשבת הבאה, ובפ"מ נדחק. אבל באמת אין צורך בהגהה, וצריך רק לפרש שכוונת הירוש' היא לסוף הברייתא: כתב אות אחת בשבת זו ואות אחת בשבת הבאה וכו', והירושלמי הביא את הרישא, כדי להראות שר' אליעזר אינו מחייב מחמת ששתי שבתות מצטרפות, אלא מפני שהוא משלים, וכדעת הירושלמי להלן פי"ג ה"א, י"ד ע"א.

תיפתר בזדון.

כלומר, המלה "חטאת" אינה מגוף הברייתא אלא פירוש שהוכנס לתוכה והוא לא גרס אותה.

קצר חצי גרוגרות בשחרית בזדון שבת וכו'.

בד"ח נשמטה בטעות המלה "בשחרית".

א"ר מנא אף על גב דלא א"ר יוסה דא מילתא אמ' דכוותיה.

כס"ז בחלה פ"ב סה"א (ד"י ה"ד), נ"ח ע"ג, שם ה"ג (ד"ו ה"ו), נ"ח ע"ד. ביכורים פ"א ה"ה (ד"ו ה"ו), ס"ד ע"א. עירובין פ"ב ה"א, כ' ע"א.

ניחא שבת שבאו לה ימי החול בנתיים. גבי נדה מה אית לך.

הקושיא היא לשתי הלשונות לעיל, ושניהם פירשו שבא על נדה אחת (נדות דעלמא). דומיא דשבת (ורק בבהמה בסוף אנו מוכרחים לפרש שהכוונה לבהמות), וע"כ שואל איזה דמיון יש בין נדה לשבת. והמפרשים נמשכו אחרי סוגיית הבבלי.

ריש לקיש אמר תיפתר בנדה קטנה שבאו לה ימי הפסק טהרה בנתיים.

בק"ע פירש "בנדה קטנה" — שומרת יום כנגד יום, ובשי"ק דחה זה ומחק את המלה "קטנה" ובפ"מ נדחק לפרש. אבל לפי דברינו למעלה העיניין ברור, שגם ר' אליעזר לא התכוין לשאול מסתם נדה, אלא מנדה שנודע לה בנתיים, וידיעותיה היא הן כמו העלימות אצלו (וזה כמו גופים מוחלקים, לדעתו) ושם גם ר"ע מודה שחייב על כל אחת ואחת (עיין למעלה הברל ג, ובהגהתנו שם בדברי ריש לקיש בירוש' סנהדרין), וקושיית הירושלמי היא רק על הסיפא: הבא על הקטנות יוכיח, וע"ז שאל: גבי נדה מה אית לך, הרי בנדה קטנה אי אפשר לומר שידיעותיה היא מחייבות אותו קרבן, ותירץ ריש לקיש: תיפתר בנדה קטנה שבאו לה ימי הפסק טהרה בנתיים. כלומר, אמת שכאן אי אפשר לומר שידיעותיה היא מחלקות, אבל אפשר לתרץ שבאו לה ימי הפסק טהרה בנתיים. והרי זה דומה לשבתות שבאו ימי החול בנתיים.

וקשיא אילו קצר וקצר בעלם אחד כלום הוא [אינו] חייב על כלם אלא אחת.

הירושלמי סובר, כי זהו פשוט שגם לדעת ר' אליעזר אינו חייב אלא אחת בקצר וקצר, ועיין להלן פ"ט ה"ז, י"ב ע"ב: "וקשיא אילו הוציא והוציא בהעלם אחת כלום הוא [אינו] חייב אלא אחד? למי נצרכה לר' אליעזר שלא תאמר

מינים הרבה ייעשו כהעלימות הרבה ויהא חייב על כל אחת ואחת, לפום כן צרך מימר אינו חייב אלא אחד", והנה דברי הירושלמי ברורים, שגם לר' אליעזר פטור בהוציא וחזר והוציא, ולפיכך צריך היה להוסיף: שלא תאמר מינים הרבה וכו', אבל לוא היה סובר שר' אליעזר מחייב בהוציא וחזר והוציא היה צריך לתרץ: "למי נצרכא לר' אליעזר" ותו לא מידי, כלומר לר' אליעזר שמחייב גם בהוציא וחזר והוציא, אבל עיין שם להלן בפירושנו, ועיין תוספ' צ' א' ד"ה המוציא, וברשב"א וריטב"א שם, ועיין היטב ברמב"ן שם.

וע"כ מקשה הירוש' כאן על דברי ר' אלעזר בר' שמעון למה חייב בנדה אחת על כל ביאה וביאה, והירושלמי אינו מחלק בין ביאה וביאה ובין קצר וקצר, עיין לעיל הבדל ב'.

ר' אחא בשם ר' חנינא כן ר' מנא מקשי לה.

עיין מפרשים שנדחקו מאד, וגם לא עמדו על זה שאי אפשר, כי ר' אחא ימסור בשם ר' מנא[1], אבל ברור שבירושלמי נשמטה רק מלה אחת וצ"ל: ר' אחא בשם ר' חנינא [לית] כן, כלומר, סמי מכאן דברי ר' אלעזר בר' שמעון, כסיגנון הירושלמי בכמה מקומות, ואח"כ מתחיל עניין אחר. ולהלן בירושלמי מפורש כהגהתי.

ר' מנא מקשי לה ולא כן אמר ר' שמואל ר' אבהו בשם ר' יסא בן חנינא כל הדא הילכתא כר' אליעזר ברם כרבנן אינו חייב אלא אחת אף הכא לא יהא חייב אלא אחת.

כלומר לדברי ר' יוסי בר חנינא שמשנתנו היא כר' אליעזר, ובמשנתנו הרי מפורש שאינו חייב אלא אחת, אם כן למה חייב בנדה אחת (לדברי ר' אלעזר בר' שמעון) על כל אחת ואחת, והמלים "ברם כרבנן אינו חייב אלא אחת" אינן נחוצות כאן, והירושלמי הביא את כל המאמר מלמעלה, אבל הקושיא כלולה רק במלים: כל הדא הלכתא כר' אליעזר, וע"ז מתרץ הירושלמי:

אמר ר' יוסה קיימתיה כיי דמר ר' אחא בשם ר' חנינא לית כן.

כלומר, כבר אמר ר' אחא סמי מכאן דברי ר' אלעזר בר' שמעון, מטעם אחר, וא"כ אין מקום לקושייא שגם משנת שבת סותרת למסורת ר' אלעזר בר' שמעון.

---

1) ר' חנינא זה שר' אחא מוסר משמו הוא בוודאי ר' חנינא בר ספא. עיין תלמודה של קיסרין עמ' 11 בסופו.

כרבנן דקיסרין בשם ר' ניסא כל הדא הילכתא דר' אליעזר הוא וכל דיפוק מינה הלכה כולה כר' אליעזר.

צ"ל: רבנן דקיסרין, כמו שמגיה בנוע"י, אבל כל הלשון כאן משובשת. ואולי צ"ל: וכל דיפוק מין הדין כללא כר' אליעזר, כלומר, גם כל המשניות היוצאות והמפרטות את הכלל הזה של משנתנו הן כולן כר' אליעזר.

ה"ב.

אשגרת עיינה דר' אחא בכל אוריתא.

כסיגנון זה בירוש' כלאים פ"ט ה"ג (ד"ו ה"ד), ל"ב ע"ב: אשגרית עיניי בכל ספר תילים אגדה.

כנגד ארבעים חסר אחת פעם שכתוב במשכן עבודה ומלאכה.

במנורת המאור הוצ' ענעלאו ח"ג עמ' 603 תימצא פירוטן.

דבר דברי דברים מיכן לאבות ולתולדות.

בקונדרס אחרון עמ' 316: דבר דברי דברים מכאן לאבות מלאכות. וכו'.

רבנן דקיסרין אמרין מן אתרה לא חסרה כלום.

כסיגנון זה בב"ר פנ"ד—ה, תיאודור עמ' 583. שם פ"ע—ב' עמ' 800. ובעברית בתנחומא נשא סי' כ"ה (דפוס והוצ' בובר) הוס' מנטובה ע"ו ע"ב: מה לי ללמד מספר תלים, דבר תורה הוא, ואפי' במקומה אינה חסרה כלום ועיין מלאכת שלמה.

לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת.

בק"א הנ"ל: לא מתמנעין דרשין בין ה' לח', ועיין פיאה פ"ז ה"ה (ד"ו ה"ו), כ' ע"ב ובמקבילה. (גליון אפרים).

מ' ע"ג.

ר' יוחנ' ור"ש בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג... התולש האורה כולהן משום קוצר.

במלאכת שלמה ריש מ"ב: "ובירושלמי ר' יוחנן ור"ש בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלג אפקון מיניה מ' חסר א' תולדות על כל חדא וחדא מן דאשכחון מיסמוך סמכין והן לא אשכחון מיסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש. בנוי דר' חייא רבא עבדון הוויי בהדין פירקא שיתא ירחין ואפקון מיניה שית (סכ"י[1] שיתין) מלין על חדא וחדא בשיטת אבוהון דתני

1) = ספר כח"י.

ר' חייא הקוצר הבוצר המוסק הגודר התולש האורה כולהון משום קוצר". והנה המלים המוקפות הן ממלכת שלמה עצמו והוא מעיד: שבספר כת"י הגירסא היא "שתין", אבל גירסא זו כנראה משובשת היא, כפי שרואים ממניין התולדות בתני ר' חייא. והברייתא של ר' חייא נשנית גם להלן בהלכה זו, י' ע"א בגירסא שלפנינו.

ליידא מילה שאם עשאן כולם בעלם אחד אינו חייב אלא אחת.

במלאכת שלמה כאן: "ובירושלמי וגם לבבלי בעינן מניינא למה לי ומשני א"ר יוחנן לומר שאם עשאן כולם בהעלם א' חייב על כל א' וא'". הרי, כנראה, היתה לפניו הגירסא בירושלמי כמו בבבלי וכן הגיהו המפרשים.

עד לא יתברינה בידיה יש כאן אחת ואין כאן הנה. מן דתברה בידיה יש כאן הנה ואין כאן אחת.

כל זה אינו שייך לכאן ובא רק אגב גררא מה"א, וכל הסוגיא יחד עם אשגרה זו נכפלה גם בנזיר רפ"ו, ושם יגעו מאד המפרשים לפרשה ולא עלה בידם. ועיין ק"ע וספר ניר.

אף הכ' לא תעבדם כלל... אף כל מעשה ומעשה שיש בה לחייב עליו בפני עצמו.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון ע"י הסופר עצמו.

זובח לאלהים יחרם... כיון שאת לומ' מצדו אפילו.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון ע"י הסופר עצמו. ובנזיר הגירסא נכונה: מכיון שאין את למד מצידו וכו'. ועיין ניר. ועיין רטנר.

כלל במקו' אחד את למד.

בכי"ל: הא (?) כלל במקום אחד וכו' ונמחקה המלה שלפני "כלל". ובנזיר מתוקן: אפילו ממקום אחר אי את למד.

ר' יוסי אמר לא שנייא בין שכלל ואחר כך פרט בין שפרט ואחר כך כלל.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

אתיא כההיא דתני חזקיה... שאינה מעשה.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

או חלף.

פירש בספר ניר: השתחוויה יצאת ללמד על עבודות הגבוה, וממילא גם זביחה בכלל, וזביחה יצאת לחלק. ועיין בניר למעלה שם בענין מלאכת הגבוה.

דמר ר' ירמיה הבערה לצורך יצאת וכו'.

בקונדרס אחרון עמ' 316 לנכון: א"ר ירמיה הבערה לצורך יצאת וכו'· וכ"ה בנזיר פ"ו ה"א· ועיין סנהדרין פ"ד סה"ו (ד"ו סה"ז)· כ"ב ע"ב· ועיין סה"מ להרמב"ם מצות לא תעשה שכ"ב· הוצ' הילר עמ' 130·

א"ר שמואל בר אבדומא מכיון דתימר לצורך יצאת וכו'.

אולי צ"ל: אפילו תימר לצורך יצאת וכו'· ועיין בנועם ירושלמי ובניר דברים חריפים· אבל קשה ליישב אותם בלשון הירושלמי·

הא כל שיש ממנו לאישים הרי הוא בבל תקטירו.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון בכ"י שלישי (לא של המגיה ולא של הסופר)·

ר' אלעזר שאל לר' יוחנן יצאו שתי הלחם וילמדו על הקדשים לכבש א"ל כהד' דתני המזבח אין לי אלא המזבח ומנין לרבו' את הכבש ת"ל ואל המזבח לא יעלו וכו'.

בכי"ל חסרות המלים: א"ל· ובין השורות תלוי: אמ' ליה· ועיין בבלי מנחות נ"ז ב': המעלה מכולם על גבי הכבש ר' יוחנן אמר חייב ר' אלעזר אמר פטור ר' יוחנן אמר חייב דתניא המזבח אין לי אלא מזבח כבש מניין תלמוד לומר ואל המזבח לא יעלו·

והנה בבבלי הדברים מובנים שר' יוחנן הביא את הברייתא על עיקר הדבר שחייבין גם על הכבש· אבל בירושלמי אין הדברים מובנים כלל· כי הרי גם ר' אלעזר הזכיר שחייבין על הכבש והוא רק שאל אם שתי הלחם מלמדים על כל הקדשים· וא"כ אין להבין איזו ראיה מביא ר' יוחנן מן הפסוק שחייבין על כל הקדשים?

וע"כ נ"ל ברור שהגירסא הנכונה היא בכי"ל לעיל: ר' אלעזר שאל לר' יוחנן יצאו שתי הלחם וילמדו על הקדשים לכבש כהד' דתני המזבח וכו'· והכל הוא מדברי ר' אלעזר· כלומר ר' אלעזר מביא את הברייתא שחייבין בשתי הלחם על הכבש· ושואל למה לא ילמדו על כל הקדשים: וע"ז ענה לו ר' יוחנן: אותם מיעוט אילו חייבין עליהם וכו'· וההשלמה של המלים "אמ' ליה" בין השורות בכי"ל באה כדי להשוות את מחלוקת ר' יוחנן ור' אלעזר בבבלי וירושלמי· אבל באמת המחלוקת היא הפוכה· שינוי רגיל בין הבבלי והירושלמי· וכן הוא בכל אופן לדברי ר' יוסי בר' בון להלן· גם לפי פירוש המפרשים·

ואל המזבח לא יעלו יכול לעבודה ושלא לעבודה ת"ל לריח ניחוח לא אמרתי אלא לעבודה.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון· ובכי"ל הגירסא היא: ומנין לרבו' את הכבש ת"ל המזבח ונמחקה המלה "המזבח" והוכנס הגליון הנ"ל· ובאמת גירסת כי"ל היא הנכונה ובגליון השלימו את הברייתא של הספרא ויקרא נדבה סוף פרק

י"ג, כדרכם של הסופרים בכמה מקומות, ואין צורך בזה. והנה לפי פירוש הפ"מ, שמרבים את הכבש מ"ה" של המזבח, אין גירסת כי"ל צריכה שום תיקון, אבל פירושו אינו נראה. עיין זבחים פ"ז א' תוד"ה כבש. וע"כ צריך להשלים בכי"ל ת"ל [ואל] המזבח. עיין קרבן אהרן לספרא הנ"ל.

הדא אמרה שני דברים שיצאו מן הכלל אינן חולקין.

המלה "אינן" ליתא בכי"ל, והיא תלויה בין השורות. וגירסת כי"ל היא הנכונה וכן הגיה בפ"מ מדעתו, והפירוש הוא פשוט שהתלמוד סבר כי מכיוון שהם מלמדין הם גם חולקין.

ר' יוסי בי ר' בון לא אמר כן אלא ר' אלעזר שאל לר' יוחנן ויצאו שתי הלחם וילמדו על כל הקדשים לכבש. אמר ליה (אותם מיעוט) אילו חייבין עליהן לכבש ואין שאר כל הקדשים חייבין עליהן לכבש. הדא אמרה דבר אחד שיצא מן הכלל לצורך אינו חולק ושלא לצורך חולק ושני דברים שיצאו מן הכלל אינן חולקין.

והנה המפרשים נדחקו כאן מאד בפירושם ע"י שיבוש המגיה בכי"ל לעיל שהכניס את המלים אמ' ליה וע"כ נשתבשו גם כאן.

אבל לדעתי ברור הדבר שאין שום הבדל בשיטות ר' יוחנן ור' אלעזר בין סתם התלמוד לעיל ובין ר' יוסי בר' בון כאן, אלא שר' יוסי בר' בון חולק על סתם התלמוד ואומר שר' יוחנן לא מיעט את כל הקדשים מ"אותם", אלא אמר לו פשוט: אילו חייבין עליהן לכבש וכו', והטעם הוא באמת מפני ששני דברים אינם מלמדין (ומכל שכן שאינם חולקין) והכל הוא מדברי ר"י בר' בון: "הדא אמרה וכו' ושני דברים שיצאו מן הכלל אינן חולקין", והראייה היא מדברי ר' יוחנן. והמלים "אותם מיעוט" שהקפתי הן אשגרה מלמעלה, ור' יוחנן דורש "אותם" לדרשה אחרת, כשיטת הבבלי מנחות נ"ח רע"א.

והלא הניחוש והעינון בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק.

בכי"ל: לחילוק על הכלל, ונמחקו המלים "על הכלל" וגם כאן אין צורך במחיקה, וכ"ה גם בסנהדרין פ"ז: ויצאו מן הכלל לחלוק על הכלל, וכן להלן בשורה השלישית מכאן.

אחותו בכלל הייתי.

בד"ח משובש: אותו בכלל הייתה.

שלא תאמר הואיל ואין חייבין עליה משם טומאה.

בירוש' סנהדרין שם בד"ו הגירסא מתוקנת: ואין חייבין עליה אלא משום טומאת עריה. (רטנר).

לפום כן צרך מימר חייב על כל אחת ואחת.

בסנהדרין: "לפום כן צריך מימר". ותו לא מידי. וכן צריך למחוק גם כאן את המלים: חייב על כל אחת ואחת.

ט' ע"ד.

מה דודו שנאמר להלן באחי אביו מאביו הכתוב מדבר אף דודתו שנ' להלן באחות אביו מאביו הכתוב מדבר.

בכי"ל: באחי אביו מאביו הכתוב מדבר אף את אשת אחיו מאביו הכתוב מדבר. ונמחקו המלים "אף את אשת אחיו מאביו" ובגליון: "אף דודתו שנ' להלן באחות אביו מאביו", וזה שיבוש וצריך לתקן בגוף כי"ל: אף דודתו שנאמר כאן באשת אחי אביו מאביו הכתוב מדבר, כמו שהוא בסנהדרין בד"ו.

מה דודתו שנאמר להלן באחות אביו מאביו הכתוב מדבר אף אשת אחיו שנ' כאן באש' אחיו מאביו הכתוב מדבר.

בכי"ל חסרות המלים: "אביו מאביו הכתוב מדבר אף אשת אחיו שנ' כאן באשת", והושלמו בגליון. וגם כאן צ"ל: מה דודתו שנאמר להלן באשת אחי אביו מאביו הכתוב מדבר אף אשת אחיו שנ' כאן באשת אחיו מאביו הכתוב מדבר, כמו שהוא בסנהדרין.

עד כדון כר' עקיבה.

כלומר, דיליף למד מן הלמד (רידב"ז), ועיין הרשימה בטוב ירושלים כאן.

דתני ר' ישמעאל וכו'.

בכי"ל: תני ר' ישמעאל, וה"ד" תלויה בין השורות, וגירסת כי"ל היא הנכונה וכ"ה בסנהדרין.

הא ר' ישמעאל מקשי להּ.

בסנהדרין שם: הא ר' יוחנן מקשי להּ. ונראה שצ"ל: הא ר' אלעזר מקשי להּ.

ומה עבד להּ ר' יוחנן פתר להּ ואינו מחוור [1]) ועוד מן הדא שמואל בר אבא בעא קומי ר' זעירא וכו'.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים, ובנועם ירושלמי מפרש באופן מצויין כדרכו תמיד, והיינו שצריך להעמיד נקודה אחרי המלים "ועוד מן הדא", ואח"כ מתחיל עניין חדש: שמואל בר אבא בעא וכו', ולפי זה שיעור המשפט בירושלמי יהיה: פתר להּ ואינו מחוור ועוד מן הדא, כלומר הדרשה אינה מחוורת, וע"כ צריך לעוד דרשה. וזה היה פתגם אצלם: אינו מחוור ועוד מן הדא, היינו אם הדבר אינו מחוור וברור כל צרכו, אז מחפשים הרבה ראיות. (המלים: ועוד

1) ה"ו" שבמלה מחוור תוקנו בכי"ל מאות אחרת, וכנראה היה כתוב: מחבר. והיא היא, עיין פיאה פ"ב, ט"ז ע"ד וכפירוש הגר"א שם.

מן הדא הן דיבור טֶכני בירוש', בשעה שמוסיפים ראייה או קושייא אחת על השניה). וכסיגנון זה לר' יוחנן בירוש' ברכות פ"ב ה"ג, ד' ע"ג: כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגין.

לצורך יצאו למעט את קדשי בדק הבית ומעילה.

בגוף כי"ל ליתא המלה "ומעילה" והיא תלויה בין השורות. (ויותר נראה שכתוב שם "למעילה" ולא "ומעילה".) וכן אין מלה זו בסנהדרין, אבל בשרי"ר שם עמ' 259 שו' 33: קדשי בדק הבית למעילה, ואיני יודע לפרשה.

ולא מתניתא היא קדשי מזבח מצטרפין זה עם זה למעילה לחייב עליהן משום פגול ונותר וטמא.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון, אבל ישנו בסנהדרין גם בגוף כי"ל ובשרי"ר שם. אכל הרבה יותר נוחה גירסת כי"ל כאן: למעט את קדשי בדק הבית שלא יהו חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטמא מה שאין כן בקדשי בדק הבית, והכוונה היא לא למשנת מעילה, אלא לתמורה פ"ז מ"א.

אמר ליה מכיון שאין מצטרפין חולקין.

בסנהדרין: מכיון שאינן מצטרפין א י נ ן חולקין. והמלים "אמר ליה" ליתא שם. ובשרי"ר שם: אלא שאין מצטרפין חולקין. ונראה שהגירסה הנכונה היא: מכיוון שהן מצטרפין חולקין? (ולא גרסינן א"ל) וזו היא סיום הקושייא, מכיוון שאנו יודעים (ממקום אחר) שכל הקדשים מצטרפין, וא"כ הרי מסתבר שאין חולקין (עיין נועם ירושלמי), ולפי זה למה שאלת: ויחלקו על כל הקדשים בטומאה. וע"ז עונה לו:

אמר ר' חנינא וכיני ויחלוקו ולא יצטרפו.

הוא שואל גם על המשנה למה מצטרפים, נאמר שהם חולקין ויש לאו מיוחד על כל אחד ואחד, והם באמת אינם מצטרפים.

מה עבד לה ר' יוחנן שני דברים הן ושני דברים שיצאו מן הכלל אינן חולקין.

בכי"ל ליתא המלה "אינן" והיא תלויה בין השורות, וכן איננה גם בסנהדרין וכלאים, וצריך לפרש "חולקין" בתמיה, כפירוש הפ"מ.

ולית לר' אליעזר חולקון.

בסנהדרין הגירסא נכונה: על דעתיה דר' אלעזר א י נ ן חלוקין. וכצ"ל גם כאן: ולית ליה לר' אלעזר [אינן] חולקין.

ולית לר' יוחנן מלמדין.

הקושיא היא לפי סתם התלמוד לעיל שממעט כל הקדשים "מאותם", אבל לדעת

ר׳ יוסי בר׳ בון לעיל סובר ר׳ יוחנן באמת ששני דברים אינם מלמדים, עיי״ש בדברינו.

על דעתיה דר׳ יוחנן ניחא מותר לחפור בה בורות שיחין ומערות על דעתיה דר׳ אלעזר מהו.

בראׁ״ף כלאים מגיה: על דעתיה דר׳ אלעזר ניחא וכו׳ על דעתיה דר׳ יוחנן מהו וכו׳. ודבריו מתקבלים לכאורה על הדעת.

וכתיב שם תעלה עולותיך ושם תעשה. שם תעלה זו העלייה וכו׳.

עיין ירוש׳ מגילה פ״א הי״ב (ד״ו הי״ד) ע״ב ע״ד.

מה עבד לה ר׳ יוחנן.

בכלאים ליתא, ובק״ע מגיע: ר׳ אלעזר.

ר׳ יודה בשם ר׳ נחום מדפות.

בכי״ל: מַדָפוּת.

וולד הטומאה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין וכלי חרש.

בגליון הש״ס מוחק את המלים: וכלי חרש, ונכון, אבל ישנם בערוך ערך אב הוצ׳ קהוט וגם בערוך כ״י לוין.

אוכלין ומשקין וכלי אינן נעשין אב הטומאה לטמא זיבה.

בערוך הנ״ל: אוכלין ומשקין וכלי חרש אינן נעשין אב הטומאה לטמא. וגירסא נכונה היא, והמפרשים כאן נדחקו לפרש את המלה ״זיבה״, אבל ברור לי שמלה זו שייכת למטה וצ״ל: וכה תנינן וכו׳. והמלה ״וכה״ נשתבשה ל״זיבה״, ועיין להלן.

והכא תנינן אבות מלאכות וכו׳.

בכי״ל חסירה המלה ״והכא״ והושלמה בין השורות, ואין צורך, כי המלה זיבה = וכה. עיין לעיל.

שהיו חורשין ליטע סממנין.

בתורתן של ראשונים, הורוביץ ח״ב עמ׳ 45: ואף כלשון הזה בתלמוד מערבא אבות מלאכות ממשכן למדנו, ומה חרישה היתה במשכן שהיו חורשין ליטע סממנים, וסממנים אלו הם של קטורת ויש בזאת חרישה ווריעה וקצירה. (רטנר).

אבל שיטת הירושלמי היא, כנראה, שאבות מלאכות הן רק אלה שהיו בבנין המשכן, שהרי להלן בהלכה זו בדף י׳ ע״ב אמרו בפירוש: את[א] חמי

אפייה תולדות לבישול ואת אמר הכין. אלא בגין דתנינן סדר עיסה תנינתה עמהן. ומזה נראה שאפיית לחם הפנים לא חשב לאב מלאכה וכדברי המאירי דף ע"ג א' ד"ה ומלאכות: "ומ"מ אפייה לא היתה במשכן שאין אפייה אלא בפת ופת לא היה צריך למלאכת המשכן. ואל תשיבני לחם הפנים שאין הכוונה במה שנעשה שם אחר השלמת המשכן אלא מה שנעשה שם בעוד שהיו בונים אותו".

ואין לפרש "סדר עיסה" שבירוש' כמו שפירש בשיטה מקובצת ב"ק ב' א' ד"ה אמאי את "סדורה של פת" (שבבבלי שבת ע"ד ב'): "לפי שרצה התנא להזכיר את סדר עשיית לחם הפנים שתחילה זורע ואח"כ אופה, — שהרי כלשון זו אומר הירוש' להלן ה"ג י' ע"ג: "בגין דתנינן סדר סעודה תנינתה עמהון". ומשמע שהסדר הוא של הכנה להדיוט ולא של גבוה.

ולפי זה צריך לפרש סממנים לצביעת היריעות וכו' כלומר לבניין המשכן. ועיין מ"ש ידידי הרמ"מ כשר בדגל התורה (תרפ"א) עמ' כ'—כ"א.

לכל דבר שהוא להניית קרקע.

בר"ח שבת ע"ג ב': וכל דבר שהוא וכו' (רטנר).

י' ע"א.

המברה בחרשים וכו'.

פירש בגליון אפרים לשביעית פ"ד שזה הוא מלשון הכתוב ביהושע י"ז—ט"ו: עלה לך היערה ובראת לך. שם פסוק י"ח: כי יער הוא ובראתו.

המצית את האור בחישת קנים וכו'.

בשביעית פ"ד ה"ד, ל"ה ע"ב: "אין מציתין את האור באישת קנים מפני ש ה י א ע ב ו ד ה", וכן גם כאן חייב משום חורש. ורגיל ג"כ הכתיב: מחיצת הקנים, חיצת הקנים, עיין ערה"ש ערך חש ג'. ובב"ר פי"ב—א (תיאודור עמ' 98): "לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול להיכנס לתוכה" וכו' ועיי"ש בהערות.

ובאג' תמרים.

בכי"ל: ובאגם תמרים. ובד"ח השלימו בטעות: ובאגד תמרים. ובע"ז פ"ב ה"ח (ד"ו ה"ט). מ"א ע"ד: מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאגם תמרים.

וכר' זעירא אמת המים שהיא מכשר' צדדיה לזריעה.

צ"ל: וכר' זעירא [המתקן] אמת המים וכו' וכפירוש המפרשים. ובאו"ז שהעתיק רטנר הגירסא משובשת, ורטנר הוא שטעה.

הבונה מדריגות.

כן עושים בהרים, כדי להגדיל את שטח הזריעה והנטיעה, כידוע. והק"ע לא כיון יפה. ועיין ניר.

נימר ר' מאיר ור' יוסי ור' שמעון שלשתן אמרו דבר אחד.

כעין קושייא זו ביומא פ"ג ה"ה, מ' ע"ג.

מילין דצריכין לרבנן פשיטין לכון. פשיטין לרבנן.

בביצה הגירסא יותר מדוייקת ויותר שלימה: מלין דצריכן לרבנן פשיטן לכון פשיטן לרבנן צריכן לכון. וכן צריך לתקן ולהשלים גם כאן לפנינו.

ואפילו תימר דר' שמעון הוא ברם כרבנן [אסור] מכל מקום הרי חרש מכל מקום הרי קצר.

אולי צ"ל: ואין תימר (במקום ואפילו תימר) דר' שמעון היא וכו', כלומר, אם תאמר שמשנת ביצה היא רק כר' שמעון, אבל לדברי חכמים אסור ואע"פ שאין לו שום צורך בהניית הקרקע, א"כ קשה למה פטור משום חורש בשהתכוין לקצור, ולמה מסתפקים אם חייב משום קוצר אם התכוין ליפות את הקרקע? ובעל כרחינו אנו צריכים לומר שבמקרים אילו גם ר' יהודה מודה שהוא פטור וכדברי התוספ' שבת ע"ג ב' ד"ה וצריך. וא"כ יכולה משנת ביצה להיות גם בשיטת החכמים. (כן פירש בערך בספר ניר). אבל הלשון: צריכן לרבנן פשיטן לכון. פשיטן לרבנן צריכן לכון, אינה מתיישבת לפירוש זה. ועיין או"ז ח"ב סי' נ"ה שכתב על הירושלמי שלפנינו: וכמדומה שיש בו טעות סופר. ועיין מרכבת המשנה ריש ה' שבת, ט' ע"א.

מבחיל את הפירי חייב משום זורע.

ברוקח סי' נ"ז: משום נוטע. ועיין ראבי"ה ה' שבת סי' רכ"ג עמ' 312: ירושלמי כל דבר שמשביח את הפרי חייב משום זורע. ועיין הערות שם.

הנוטע המבריך המרכיב וכו'.

עיין רטנר שמביא אילו שינויים מן הראשונים, אבל גירסתנו היא הנכונה, כמו שיוצא מן המשניות בשביעית פ"ב. ועיין בירושלמי שם.

זעורא רב חייא בר אשי בשם כהנא.

במקבילות: ר' זעירא רב חייא בר אשי וכו', ובד"ח בטעות: זעירא בר חייא בר אשי וכו'.

נטע וזמר בשבת וכו'.

בראש"ף כלאים מגיה: "בשביעית", ועיין ניר כאן.

ולמה הנוטע כזומר.

צ"ל כמו שהוא בסנהדרין: ד ל מ א הנוטע כזומר.

תני ר' חייה הקוצר הבוצר וכו'.

לעיל ריש הלכה זו ט' ע"ג·

ההן דגזז כוסבר כרתין.

בכי"ל: כתתי· ונמחק· ובגליון: כרתין· ועיין בערוך ערך מנתא·

...טריקסימון בשומין נענע חייב משום קוצר ומשום זורע·

בכי"ל: טריקסימון בשומין נטע חייב משום נוטע ומשום קוצר ומשום זורע· ונמחקה המלה: נטע· ובין השורות תלוי: נענע· והמלים: "נוטע ומשום" נמחקו· ובערוך הנ"ל: ירושלמי בכלל גדול אמרו בשבת ההן דגזז כסבר כרתין כרפס גרגיר טרוקסמין כשומין (בכ"י קהוט: רשומין) נענע חייב משום קוצר·

הנותן עציץ נקוב על גבי עציץ נקובה חייב עליה משום קוצר ומשום זורע·

הפירוש הנכון בפ"מ· ועיין מאירי פ"א א'·

הדן דצייד כוורא וכל דבר שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר.

עיין גירסאות הראשונים אצל רטנר· ומ"ש מן הרשב"א ק"ז ב': ההוא דצד יונה וכו'· בוודאי צ"ל: נונה· וכן הוא בריטב"א שם: ההן דצד נונא וכו'· ובריטב"א כ"י ירושלים רי"ט סע"ב: אהין דצייד נונא וכל דבר שמבדילו מחיותו חייב משום קוצר ופליגי אגמ' דידן·

ועיין שי"ק ד"ה כל דבר מ"ש בפירוש הבבלי ק"ז ב'· ובספר טל תורה העיר על דברי הריב"א שהובאו באו"ז ח"ב סי' נ"ז· שאם תלש דבר שאינו מחובר גמור פטור אם החזירו אח"כ· עי"ש באו"ז·

שמעית טעם מן דר' שמעון בשם ר' אחא ולית אנא ידע מה שמעת וכו'.

עיין מ"ש לעיל עמ' 110·

מיי כדון ההן דכתית אורז שערין חליקה חייב משום דש· ההן דשטח צלין צימוקין מסוסלה ב ו ק ל ט ה חייב משום מעמר כל שהוא נוגע באוכל חייב משום מעמר בקליפה משום דש·

מאמר זה קשה להולמו· וגם הסדר קשה כי במשנה כתוב מקודם מעמר ואח"כ דש· וגם כאן הרי בא לפרש תולדות העימור· ולמה התחיל בחיוב משום דש ז ועיין באו"ז ח"ב סי' נ"ז: ירושלמי ר' שמואל בר סוסטרטי בעי תולדות המעמר איזו היא א"ר יוסה שמעית מיניה טעם מדר"ש בשם ר' אחא ולית אנא ידע מה

שמעית. [מיי כדון] ההן דשטח צלין צמוקין מסוסלה בוקולטה חייב משום מעמר. כל שהוא נוגע באוכל חייב משום מעמר. ואין בידי לפרש.

וברוקח סי' ס"א: ירושלמי ההוא דכתית אורז ושעורין חייב משום דש הנוגע בקליפה חייב משום דש כל מפרך משום דש וכו'. ונ"ל שבעל האו"ז והרוקח לא קיצרו את הירושלמי, אלא כך היה לפניהם: מיי כדון ההן דשטח צלין צימוקין וכו' כל שהוא נוגע באוכל חייב משום מעמר. ההן דכתית אורז שערין וכו' חייב משום דש. [הנוגע] בקליפה חייב משום דש. ובדפוסים נסתרסו השורות. ולפי זה אין דש אלא במפרק את הקליפה, אבל לא את האוכל. עיין להלן ועיין מ"ש לקמן פי"ד ה"ב, י"ד ע"ג.

ולעצם העניין לא נתברר לי מה זה: מסוסלה, בוקלטה. ועיין לעוו בלאהנוועךטער של קרויס עמ' 345, ודבריו אינם נראים. ועיין רמב"ם פ"ח מה' שבת ה"ו: המקבץ דבילה ועשה ממנה עגול או שנקב תאנים והכניס החבל בהן עד שנתקבצו גוף אחד הרי זה תולדות מעמר[1]. ובמרכבת המשנה שם (כ"ב ע"א) העיר שמקור הרמב"ם הוא הירושלמי שלנו. ונראה שכל הדברים שנמנו כאן הם מיני אוכלין, והירושלמי אומר שאם שטח אותן לייבשן ובשעת השטיחה הם נדבקים אחד לשני חייב משום מעמר. והנה במלה "בוקלטה" יש גירסאות שונות עיין רטנר, אבל הגירסא שלנו היא המקורית ביותר, והיא קרובה גם לגירסת האו"ז הנ"ל: בוקולטה. ובאמת מלה זאת נמצאת עוד הפעם בירוש', אלא שנשמטה מן הדפוסים שלפנינו. חלה פ"א ה"ד, (ד"ו ה"ו). נ"ז סע"ד (על המשנה שם: תחילתה סופגנין וסופה עיסה חייבת בחלה. וכן הקנובקאות חייבות): וכן הקנובקאות חייבות ר' יהושע בן לוי תאמר הואיל והוא עתיד וכו'. וגירסתינו לקתה בחסרון והנכון הוא בקטע מן הגניזה שפירסם אפשטין בתרביץ (ש"ג ס"ב עמ' 126 שו' 35): [ר'] יושע בן לוי אמ' קרמביטס ר' חנניה בר עיגול בשם חזקיה בוקולטה שלא תאמר וכו'. וזהו *Βουκκελλᾶτον*, צנים, (עיין תרביץ ש"א ס"ב עמ' 127). ומכיון שהקנובקאות (=בוקולטה) נשנו יחד עם הסופגנין, נראה שאופן עשייתם היה קרוב ודומה זה לזה. ולעיל שם בירוש' ה"ג (ד"ו ה"ה) מפורש שהיו עושים את הסופגנים בחמה, ולפיכך יש לקבל שגם את הבוקולטה (=הקנובקאות) היו שוטחים בחמה ומייבשים את העיסה שתהפך לצנימים. ואפשר שזה אומר הירושלמי, כי מי ששוטח את הבוקולטה בחמה חייב גם משום מעמר, מפני שהחתיכות הדקות של הבוקולטה נדבקות יחד, וחייב משום מעמר. ואין פלא אם לשיטת הירושלמי חייב אפילו בכגון דא משום מעמר, שהרי מפורש מעיד לנו הירושלמי לעיל בריש הלכה א' ט' רע"ג, שר' יוחנן ור"ל הוציאו מכל אב ל"ט תולדות. ולשיטתו יש דין מעמר לא רק בפירות חיים.

גמרה מלאכתה משם מכה בפטיש.

לפי שיטת הירושלמי ברור שיש גם באוכלים מכה בפטיש, שהרי בכל אב מלאכה יש גם מכה בפטיש. עיין לעיל ריש הלכה זו ט' רע"ג: הא דלא אשכחון

---

1) עיין שויית מהר"ח אור זרוע סי' רי"ד, דף ע' ע"ד.

מיסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש. ובפכ״ב מ״ב: וקוליס האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן. ובלבוש סי׳ שי״ח ס״ק ד׳: ״חוץ מן המליח הישן ומין דג שקורין קולייס האיספינין וכו׳ שזה הוא גמר מלאכתן אע״פ שאינו מבשל חייב משום מכה בפטיש״. אבל כל הראשונים לא פירשו כן את המשנה, (ועיין גם להלן פי״ד ה״ב. י״ד ע״ג ובמש״ש) ולפי שיטתם כל מתקן אוכל הוא מבשל. עיין מגן אברהם סי׳ של״ט ס״ק ד, אות ז׳.

ההן כיתנייא בקופנה משם דש וכו׳.

עיין קדמוניות של קרויס כרך א׳ (גרמנית) עמ׳ 539 הערה 138. ועיין על כל מלאכות אלו אצל הירשברג ״הארג ותעשיית הארג״ עמ׳ ע״ד.

באפסטיתה משם זורה.

בכי״ל: משם זורע זורה. ונמחקה המלה ״זורע״.

בכף משום בורר.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

כד מפלג משם מנפס.

בכי״ל: כד מקלע משם בונה. כד מפלג משם מנפס. ונמחקו המלים: כד מקלע משום בונה, ומחיקה שלא בצדק היא. עיין ירוש׳ לקמן פ״י ה״ו (ד״ו ה״ז). י״ב ע״ג: הגודלת חייבת משום בונה וכו׳ באתרין צווחין לקלעיתא בניית א. וכ״ה גם בבבלי צ״ה א׳. ועיין בבלי שם בעניין מגבן שאומר כי יש בניין באוכלים, ועיין מאירי שם. וכן להלן בירוש׳: כד משקע באנטרין משום בונה.

ודע שריבוי התולדות בירוש׳ כאן, הם הם ההווייות של ר׳ יוחנן וריש לקיש שאמרו עליהם בריש ההלכה: ר׳ יוחנן ור״ש בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג, אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדו׳ על כל חדא וחדא, ואין שום פלא שמצאו תולדה של בונה בקליעת הפשתן.

כד מבחר בקלופייתה משום בורר.

בראבי״ה שבת סי׳ רצ״ט עמ׳ 365: כד מבחר מקליפותיה משום בורר. ושם ביצה סי׳ תשמ״ב עמ׳ 442: כד מבחר מקלופיה. אבל בעל הירושלמי עמ׳ 49 העירותי שבירושלמי בא לפעמים ״מבחר״ במובן קטע, חתך (וכ״ה בסוריה) עיי״ש, וא״כ לפי זה אפשר לקיים גירסתנו: בקלופייתה ב״ב. וכן להלן: כד מכחד (צ״ל: מבחר) בגרריה בקלופיתיה משום בורר.

כד יהיב משקין משום דש.

בכי״ל: משום ל״ש, וכן אצל הראשונים, עיין רטנר. והפשט הפשוט הוא שהמלים כד יהיב משקין, מוסבות על האדם, כלומר, כשאדם נותן משקין לתוכן, וכן מפורש בירוש׳ מעשרות פ״ד ה״א, נ״א ע״ב: עד כדון בשום של טבל ששחקו

בשמן של חולין. שום של חולין ששחקו בשמן של טבל וכו', ורואים מכאן שהיו נוהגים לתת שמן לתוך השום.

אבל ראיתי בראבי"ה שבת הנ"ל: שמפרש כי המלים "כד יהיב משקין" מוסבות על השום עצמו, כלומר אם האדם שוחק והשום מתחיל לפלוט משקין חייב משום לש. וכן הוא כותב שם בעמ' 364: "ו ש מ ע ת י דבירושלמי נמי אוסר למחר למחות את השום משום מגבל, וליתא דלישנא משמע דבשוחק בשבת מירי ו פ ו ל ט מ ע צ מ ו מ ש ק ה. וכו' ובהכי משמע הירושלמי בפרק כלל גדול דגרסינן ההוא דשחיק תומא כד פריך ברישייא משום דש. כד מבחר מקליפותיה משום בורר. כד שחיק במדוכתיה משם טוחן. [כד יהיב משקין משום] לש ולא[1]) קאמר כד יהיב ב י ה משקין, משמע שמעצמן פולטין", כלומר, מכיון שהירוש' אומר, כד יהיב משקין, ולא אומר: יהיב ב י ה משקין, משמע שזה מוסב על השום עצמו ולא על האדם. ור"א אפטוביצר לא ירד כאן לסוף כוונת הראבי"ה והערותיו צריכות תיקון.

גמר מלאכתן משום מכה בפטיש. ההן סיקורה כד מכחד בגרריה בקלופיתיה משו' בור'. כד מכתת במרגזייה משו' דש. כד שחיק במדוכתיה משום טוחן. כד יהיב משקין משו' לש.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון. ורטנר העיר רק על הפיסקא האחרונה וכתב שזה חסר בכי"ל, והטעה בזה את ר"א אפטוביצר בהערותיו לראבי"ה שם סוף הערה 13.

ההן סיקורה... כד מקטע בגומא משם מחתך.

עיין להלן י' ע"ג שו' 18, בד"ו, ובפירוש הקצר לר' דוד דרשן שבגליון דפוס קראקא רומז לירוש' ביצה פ"ד ה"ה (ד"ו ה"ד), ס"ב ע"ג: הדא אמרה ההן סיקירה אסיר מיעבד ביומא טבא דהוא מקטע בגומי' (בכי"ל שם: בגומיה). ובמאירי ביצה ל"ב א': "ובירושלמי גרסינן הדין סיקריא אסור למעבד ביומא טבא דילמא מיפסיק בנימיה. פי' סיקריא מולייתא שקורין אֻמְפַלִידָה וקאסר לה משום גזירה שמא יחתוך חוטי התפירה". ובככר לאדן דף קס"ח ע"ב מסמיך לירושלמי שלנו (שבת כאן) את דברי הכל בו ה' יו"ט. וכוונתו לכל בו ה' יו"ט סי' נ"ח (נ"ט רע"ג): ירושלמי הדין סקריא אסו' למעבד ביום' טבא דלא מפסיק בנימיה. פי' סקריא מוליאתא שקורין קומפינדורא, גזרה שמא יחתוך חוט התפירה. ועיין רטנר ביצה עמ' 37.

ונ"ל שרבותינו פירשו כן, מפני שסברו כי "סיקירא" היא כעין "נוקניקא". עיין ירוש' שקלים פ"ז ה"ב (ד"ו ה"ה), נ' ע"ג: נ ו ק נ י ק ה אישתכח בכנישתא דבולי אתא עובדא קומי ר' ירמיה אמר יחכמון סיקיריא (בירוש' שבבבלי: ס י ק ו ר י א, ועיין דק"ס שם) עבידתהון, ורואים משם שהסיקורא עושה נקניקים

1) בכי"ו בטעות בטלה אחת: לשולא.

וגם בירוש' שלפנינו סיקורה פירושו עושה סיקורות (ז), כמו ההן כיתנייא (פישתני) לעיל, וכן כל הסוגייא — בעושה המלאכה.

רבא אמר כבשים שסחטן וכו'.

צ"ל: רב אמר, כמו שהגיה בק"ע.

ר' זעירא בשם רב הונא כליו מבית האומן וכו'.

במאירי ע"ג ע"ב: באו לו כלים מבית האומן. (רטנר).

נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע.

עיין תוספ' עירובין פ"ח ה"ו (צוקרמנדל פי"א הי"א) בדפוסים: נתלו בה קוצין ודופקונין מפשר בידו בצנע, ובלבד שלא יקרע. ועיין מנחת בכורים שם.

ר' זעירא בשם רב הונא ההן ננעה בחדא שרי ובתלת אסור ובתרתי צריכה.

המפרשים פירשו שהשאלה היא אם מותר לנענע את הבגדים, עיין בק"ע ופ"מ ופירושם דחוק מאד. ונ"ל שננעה זאת היא כמו "ננעה" בירוש' סוף מעשרות נ"ב ע"א: והא ננעה? כלומר, הרי יש גרעין הננעה שהוא מרובע? עיין ערה"ש ערך כנעה וערך נניא. ובכבלי קמ"א א': אמר רב יהודה (במסורת הש"ס מעיר על גירסת הרא"ש (ז): רב הונא) הני פילפלי מדיק חדא חדא בקתא דסכינא שרי, תרתי אסיר. וקרוב בעיני שיש לפנינו אותו המאמר של רב הונא והוא אומר שמותר לדוך את הננעה חדא חדא ואסור לדוך אותה תלתא תלתא ותרתי תרתי צריכא. ואולי צ"ל בירוש': ההן ננעה (כ)חדא שרי ו(ב)תלת אסור ו(ב)תרתי צריכה. ועיין בבלי שם ורואים שהסוגיות קרובות.

י' ע"כ.

רקק והפריחתו הרוח חייב משום זורה.

בשו"ת ר"ע איגר, (פסקים, סי' כ') תמה איזה זורה יש כאן, הרי אינו מפריד דבר מתוך דבר עיי"ש שהאריך בזה. אבל מ"ש שדין זה לא הוזכר בפוסקים (חוץ מן הרמ"א), יש לציין שגם הרוקח סי' ס"ב והאו"ז ח"ב סי' נ"ט, י"ג ע"ד הביאו את הירושלמי. (עיין רטנר).

וראיתי שגם בספר אלפי מנשה לר' מנשה מאיליא הקשה קושיא זו ותירץ, שחייב משום זורה פירושו שאפשר ללמוד את החיוב מזורה, וכמו שהזורה חייב אע"פ שהוא לא עשה את כל המלאכה אלא בסיוע הרוח, כן חייב גם כאן משום מוציא אע"פ שהרוח סייעתו.

אבל מן הירושלמי לא משמע כן, ונראה ששיטת הירושלמי היא שכל מלאכה כעין הפרדה שעשה בסיוע הרוח חייב משום זורה.

וכל דבר שהוא מחוסר לרוח׳

כס״ז במעשרות פ״א ה״ד (ד״ו ה״ו)׳ מ״ט ע״א כמה פעמים׳

לא אתיא אלא על דבית שמאי למה שהותר מכל[ל]
ברירה ביום טוב לא הות׳ מכלל ברירה בשבת׳

פירוש השאלה תהיה רק לב״ש [כי לב״ה] למה מותר׳ מפני שהותר מכלל ברירה ביו״ט וממילא מובן שבשבת אסור׳ אבל לב״ש יש לשאול אם ״בורר אוכל אוכל״ מותר לפי שאין זה ברירה כלל וממילא מותר גם בשבת׳ או מפני שגם הם סוברים כב״ה שהותר מכלל ברירה ביו״ט׳ אלא שהם מחמירים יותר׳ אבל בשבת אסור לכולי עלמא׳ (רידב״ז)׳

בירר אוכלים מתוך אוכלים וכו׳׳

עיין ראבי״ה ה׳ שבת סי׳ רכ״ג עמ׳ 313׳

בורר ואוכל בורר ומניח על השולחן׳

עיין ספר העתים עמ׳ 337׳

על דעתיה דחזקיה שכן הבורר כדרכו בשבת חייב׳

בשרי״ר הנוסחא מתוקנת: על דעתיה דחזקיה שכן הבורר בשבת חייב׳ כלומר׳ אסור לברר את הכל אפילו אוכל מתוך אוכל׳ מפני שבורר בשבת חייב אפילו בכגון זה׳ וכל המאמר כגירסת הדפוס כאן ישנו גם בביצה ב כ י ״ ל ונמחק שם כולו ע״י המגיה׳ ולא טוב עשה כי היה צריך למחוק רק את המלה: כדרכו׳

שכן הבורר כדרכו במקום אחד חייב׳

בביצה לנכון: במקום א ח ר חייב׳ כלומר׳ לפיכך החמירו בבורר את הכל׳ אפילו באוכל מתוך אוכל׳ מפני שגזרו שמא יבוא לברור כדרכו (פסולת מתוך אוכל) במקום אחר ויתחייב חטאת׳ ועיין תוספתא פט״ז (דפוס פי״ז) ה״ט׳

או כיני אפילו בני נש וכו׳׳

בשרי״ר: אין כיני וכו׳. ובדפוס צ״ל: אן כיני וכו׳׳

כל עמא מודיי להדא דר׳ אימי׳

כולם מודים שאם אוכלים את הכל׳ שמותר׳

הבון דעתיכון דאתון מיכול קינסייא בסופא׳

בשרי״ר: קינדָסיה׳ ולקמן בביצה: קינרסיה וכצ״ל׳

והא ת נ י נ ן של בית רבן גמליאל׳

צ״ל: והא תני וכו׳׳ כמו שהוא בשרי״ר ולקמן ביצה׳

ר' יוסי בשם ר' שמעון בן לקיש כל מלאכה לא יעשה וכו'.

בשרי"ר: ר' אחה בש' ר' שמע' בן לקיש וכ"ה לקמן בביצה ובמנהיג כת"י (עיין להלן) וכצ"ל.

(תני[1]) ר' יוסי בעי כלום למדו לתבשיל אלא מיכן.

בכי"ל: לא מיכן (ונוספה "א" בתוך השורה ע"י אחר), כלומר, הרי פסוק זה נדרש להיתר, ואיך אתה דורש אותו לאיסור טחינה. וכגירסת כי"ל כ"ה גם באו"ז ח"ב סי' ס'.

אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ע"ד ושמרתם את המצות.

בביצה בכי"ל גירסא נכונה: מן ושמרתם את המצות (ונמחקה שם המלה "מן", ובין השורות תלוי "עד"), כלומר, הפסוק בא להתיר, ואנו אומרים שכל המלאכות מלישה ואילך (זמן שימור המצות) מותרות, וממילא ידעינן שהמלאכות שלפני כן אסורות, מפני שאין לנו פסוק להיתר. וכגירסת כי"ל בביצה, כ"ה אצל הראשונים. עיין רטנר עמ' 96. אלא שהוא טעה והעתיק את כולם לעיל על מאמר ר' אחא (בדפוס בטעות ר' יוסי. עיין לעיל שם) בשם ר' שמעון בן לקיש. ושם באמת גורסים: עד, ולא "מן". וכן כל דברי רטנר על הקוים שבמלה "עד" אינם נכונים, כי קוים אילו מיותרים הם במקרה זה (ואינם גם בשרי"ר), והמלה "עד" היא מדברי ר' אחא ולא קיצור המעתיק. ובירוש' דפוס ראם העתיקו את דברי הראשונים (ששייכים כאן) לעיל על מאמר ר' אחא (בדפוס בט"ס: ר' יוסי) והטעו את הרבים. וכן בתשלום המנהיג כת"י שיוציאו לאור בקרוב ד"ר א. ח. פריימן: "מצא' בירושל' בפר' כלל גד' ובפ"ק דיום טוב בפסקת הבורר קטנית אמ' ר' יוסי בר' בון לא הותרה טחינה כדרכה מנין שאין בוררין ולא טוחנין ולא מרקדין ר' אחא בשם ריש לקיש אמ' קרא וכל מלאכה לא יעשה בהם עד ושמרתם את המצות. ר' יוסי בעי כלום למדו לתבשיל אלא מכאן ר' יוסי בשם ריש לקיש אמ' אך אשר יאכל לכל נפש מן ושמרתם את המצות. תני חזקיה ופליגי אך הוא לבדו הרי מיעוטין מכאן שלא יקצור ושלא יטחון ושלא ירקד ביום טוב פי' ושלא יברר בכלל שלא ירקד הוא. אב"ן".

תני חזקיה ופליג אך הוא הרי אלו מיעוטין.

בשרי"ר ולקמן ביצה לנכון: אך הוא לבדו, וכ"ה אצל הראשונים, עיין רטנר. ועיין מכילתא דרשב"י הוצ' הופמן עמ' 17 ועיין בהערה ר' שם.

ומה המרקד קמח מלמטן וסולת מלמעלן אף המשמר יין מלמטן ושמרין מלמעלן.

עיין פ"מ שהגיה: קמח מלמעלן וסולת מלמטן. ורטנר מגיה: "פסולת" במקום "סולת", והגיהו כן מפני ההשוואה של: אף המשמר יין מלמטן ושמרין מלמעלן.

---

1) ליתא בשרי"ר ולקמן ביצה והיא מיותרת.

ובקטע שהדפיס אפשטין בתרביץ ש"ג ס"ג עמ' 244 (מלקמן פ"כ) רצה בעל הגליון להגיה: שמרין מלמטן ויין מלמעלן. אבל כבר פירשו, כי הדברים הם כפשוטם על פי משנת אבות פ"ה מט"ו: משמרת שמוציאה את היין (=יין מלמטן) וקולטת את השמרים (=שמרים למעלן) ונפה שמוציאה את הקמח (=קמח למטן) וקולטת הסולת (=סולת למעלן).

ו ד ל א כר' יודה דתני בשם ר' יודה (אבל) [אף[1]] במכשירי אוכל נפש התירו. בעייא דא מילתא מהו לשנות את הקמח לאחורי הנפה כרבנן.

כלומר, השאלה אם מותר להרקיד ע"י שינוי היא דלא כר' יהודה מפני שלפי דבריו הותרה גם הרקדה, והשאלה היתה (בעייא דא מילתא) אם מותר להרקיד בשינוי לפי שיטת החכמים. ועל שאלה זאת היו מוסבים דברי חנינא בן יקא שאמר, כי מותר לשנות לאחורי הנפה. והמפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים.

עלינו להעיר כי בביצה הגירסא היא: די לא כר' יודה, אבל בשרי"ר כאן ולקמן פ"כ בדפוס ובקטע של אפשטיין הנ"ל — בכולם ד ל א. ומלה "דלא" במקום "אלא" באה ע"פ רוב בקשר עם לא מסתברא דלא, לא צורכה דלא וכו'. ועיין בהקדמת ר"ש סיריליאו לברכות שהביא את ה"כתיבים" השונים של מלה זאת וביאר אותה. אבל לפנינו דלא, פירושה—לא, ולא "אלא".

ההן דשחק מלח ח ס ף פילפלין חייב משום טוחן.

באו"ז ח"ב סי' ס': ירושלמי ההן דשחק מלח ה ש ף פלפלין חייב משום טוחן. ולפי גירסא זו היה אפשר לפרש השף מלשון שוף. אבל מ"ש רטנר מהרוקח סי' ס"ד: שחק מלח ש ח ק פלפלין וכו', יש להעיר כי ברוקח פנו וקרימונה גורס: שחק מלח ח ש ף פלפלין. ועיין ראבי"ה סי' רכ"ג עמ' 314. ובמגדל עוז פ"ט מה' שבת ה"ד: וכן מצאתי בירושלמי דגריס האי מאן ד ש ח י ן חסף חייב משום מ ב ש ל, פי' דשחין שמחמם כלי חרס מלשון שחין. ובמרכבת המשנה שם ה"ו כתב על דין הרמב"ם שם (וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו חרס חייב משום מבשל): "הוציאו רבינו מהירושלמי הביאו המגדל עוז לעיל ה"ד האי מאן דשחין חסף" וכו'. אבל ברור שנוסחא משובשת היא. ועיין להלן.

ההן דחשר גירגבסין וכו',

בשרי"ר: גיר גפסין.

מוץ חול עפר חייב בו משום מרקד.

בכי"ל: מול חול וכו', ונמחק "מול" ובגליון: מוץ.

את חמי אפייה תולדת לבישול וכו',

בשרי"ר: אתה חמי וכו', ועיין מלאכת שלמה כאן ד"ה והאופה, ועיין מ"ש לעיל עמ' 135.

---

1) כ"ה בשרי"ר ולקמן פ"כ ולקמן ביצה.

ההן דאזין גירקרין משיח כילוס שרי זיפות שרי מוסרין וכו'.

בשרי"ר: משיח בולוס. ועיין בעה"ש ערך אגין שמתקן לנכון: מוסך בולוס. וכן בירוש' ברכות פ"א ה"א, ב' רע"ד (כנוסחת ר"ש סיריליאו): אדם נוסך (בב"ר פי"ב. תיאודור עמ' 111: מוסך) בולים. אבל בעה"ש טעה בזה שפירש ע"פ הנוסחא המוטעית של דפוס קרוטושין "אגין". והנכון הוא אזין (= אזי). וחייב על כל זה משום מבשל.

וברמב"ם פ"ט מה' שבת ה"ו: המתיך אחד ממיני מתכות כל שהוא וכו' וכן הממסס את הדונג או את החלב או את הזפת והכופר והגפרית וכיוצא בהם הרי זה תולדת מבשל וחייב. וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו כלי חרס חייב משום מבשל וכו'. ועיין מגיד משנה שם. אבל כנראה מקורו מכאן. והיתה לפניו הגירסא אחרת קצת. ועיין מרכבת המשנה שם.

ומאן דמר מותר כי אם צלי אש.

כלומר. רק צלי אש מותר אבל מבושל באש אסור. וממילא מבושל בחמי טבריא מותר.

לבשל ביצה קלה אם לארוג.

בשרי"ר: "לבשל ביצה קלה... לתבל ביצ..." וכן צריך להשלים גם לפנינו: [אם לתבל כדי לתבל ביצה קלה]. אם לארוג וכו' וכ"ה גם באו"ז ח"ב סי' ס"ב. ועיין לקמן פ"ט מ"ה.

אם לטוות כמלוא רוחב סיט כפול.

וכ"ה גם בשרי"ר. אבל באו"ז הנ"ל ליתא. ועיין ק"ע ועיין לקמן פי"ג מ"ד ובמפרשים שם.

התולש כנף בעוף וכו'.

עיין ספר העתים עמ' 340 וראבי"ה ה' שבת סי' רכ"ג עמ' 314.

אמר ר' יוסי בי ר' בון ולא פליגין וכו'.

המלים: ולא פליגין. הן אשגרה מלעיל י' ע"א: אמר ר' יוסי בר' בון ולא פליגין הקוצצה חייב משום קוצר. וכן להלן י' סע"ג: אמר ר' יוסי בר' בון ולא פליגין המכבד המרבץ וכו'.

י' ע"ג.

תלש מן המיתה חייב תלישתה זו היא גיזתה.

בר"ח שבת ע"ה סע"א מוסיף: מן החיה פטור. וכן מעתיק ממנו הראבי"ה הנ"ל. ומסיגנון הלשון בספר העתים הנ"ל נראה. לכאורה. כי מלים אלו הן מהר"ח

עצמו. אבל עיין בשרי״ר, ולפי המקום הפנוי שם נראה שמלים אלו הן מגוף הירושלמי.

ההין דמגפר עאל מנין נחבלין אליקה.

בשרי״ר: ״ההן דמגפר עא למנין חבלין אל יקה. וגם לפנינו צ״ל: עא למנין וחבלין [ל]אליקה, כלומר חבלים כדי לעשות מוכני להסיע את הספינה מהחוף. עיין יסטרוב ערך אליקה ומלונים יוניים ערך *Ἑλιξ*״.

המיינטון חייב משום מלבן.

עיין הערת בובר בפסיקתא דר״כ דף צ״ב ע״א הערה רט״ו מ״ש על הירושלמי שלנו. ובפסיקתא שם: אמיטון הזה אין מגהיצין אותו אלא באור. ועיין רטנר כאן.

ההן דנפיס סיב הוצין גומא וכו׳.

בשרי״ר: חוצין גומי וכו׳.

מה צביעה היתה במשכן.

עיין רטנר.

לא אתינן מיתני אלא מילין דכל עמא מודיי בהן.

כס״ז לקמן פי״א ה״א, י״ג ע״א. (ר״י אנגל). ויש להוסיף יבמות פ״א ה״א, ב׳ ע״ג. ובסיגנון הבבלי: בפלוגתא לא קמיירי. ועיין לקמן סוף הלכה זו (ד״ו ה״ד) י׳ ע״ד: ולמה לא תנינן הושטה (כ״ה בכי״ל) עמהון, ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי מפני מחלוקת ר׳ עקיבה וחכמים.

הדא איתתא כד משתייא בקוביה משום מיסכת וכו׳.

עיין הציורים אצל קרויס בקדמוניות התלמוד ח״א עמ׳ 150 (גרמנית) ואצל הירשברג (הארג ותעשית הארג) עמ׳ קמ״ו והלאה.

כד יהבה קדמה.

בר״ח ע״ה ע״א: כד יהבה קירומה. *καίρωμα*. ועיין הירשברג הנ״ל עמ׳ קפ״א סוף הערה 3 (תחילתה בעמ׳ ק״פ).

ההן דעבד מלין ערסוון לאורך וכו׳.

בשרי״ר: ההן דעבד מלין לאורך משם מיסך לרוחב משם אורג כף משם... כד... מלאכתו משם מכה בפטיש ההן דעבד ערסוון וכו׳. וכן, כנראה, היתה הגירסא גם לפני האו״ז ח״ב סי׳ ס״ד עיי״ש שאף גם שם יש השמטה.

שני נירין בחף אחד. ושני חפין בניר אחד.

עיין הציורים אצל קרויס והירשברג הנ״ל.

מכיון שהיו חונין ונוסעין על פי הדיבר כמי שהוּ׳ לשעה· א״ר יוסי מכיון שהבטיחן הקב״ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהיא לשעה·

בכי״ל: שהוא מכניסן לארץ כמי שהיא ל ע ו ל ם· (ונמחקה המלה: לעולם· ובין השורות תלוי ״לשעה״) וכ״ה הגירסא בכי״ל להלן בהלכה זו (ד״ו ה״ד) י׳ ע״ד· לקמן פי״ב ה״א י״ג ע״ג (בכי״ל)· פט״ו ה״א· ט״ו ע״א (בכי״ל)· שרי״ר כאן ולקמן עירובין פ״ה ה״א· כ״ב ע״ג (דפוס וכי״ל)·

ולפי כל זה ברור שאסור להגיה ולשַנות את הגירסא ואנו צריכים לפרש אותה בתמיה: כמי שהיא לעולם? ועיין פ״מ· ובעירובין הסיגנון הוא באשגרה משבת עיי״ש· ובככר לאדן ציין לבבלי עירובין כ״ה וט״ס הוא וצ״ל נ״ה· ועיין או״ז ח״ב סי׳ ס״ז·

אמר חזקיה ההן חייטא אומנא מבלע תרין ראשיה·

כל זה ליתא בכי״ל והושלם בגליון· ושם הגירסא: ר׳ חזקיה·

נעשה כשובר את החבית לוכל ממנה גרוגרות·

כס״ז ברכות פ״ב ה״ו· ה׳ ע״ב· עירובין פ״ג סה״ג· כ״א ע״א·

נעשה כפותח וכנועל בשבת·

כס״ז לקמן פ״כ ה״א· י״ו ע״ג·

אמר ר׳ יניי אמרו לו לר׳ חנינא צא וקרא·

עיין בבלי ברכות ל׳ ב׳ ושם נסמן· ירוש׳ כתובות פ״ה סה״א· כ״ט ע״ד· ועיין מ״ש ר׳ מתתיהו שטרשון בהגהותיו לעירובין ט׳ א׳·

עד יסוק ויחות ויסוק... עד שישלש מעתה·

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון·

חוט שהשחילו במחט אפי׳ קשור מכאן ומכאן אינו חיבור·

תוספתא כלים ב״מ פ״ט ה״ה (הוצ׳ צוקרמנדל)· ושם הגירסא: החוט ש ה ש י ל ו למחט· ובר״ש שם פי״ט מ״א: החוט ש ה ש ח י ל ו למחט· כמו שהוא בירוש׳ שלפנינו· ובשרי״ר כאן: ״ש ה ש א י ל ו במחט״· ומאן דתני מ ש י ל י ן לא משתבש ומאן דתני מ ש ח י ל י ן לא משתבש·

קליעה בבגדים וחיתוך בעורות·

בכי״ל לנכון ק ר י ע ה בבגדים·

אית תניי תני אינו חייב אלא אחת·

בכי״ל אית תניי תני אחת· והמלים: אינו חייב אלא· הושלמו בגליון· והשלמה שלא לצורך היא· וכגירסת כי״ל כ״ה גם באו״ז ח״ב סי׳ ע״א·

ולית לה צידה ואתייא כהיא דאמר וכו'.

גירסא טובה מאד בכי"ל: ולית לה צידה? ליתלהצידה (ונמחקו שלש תיבות אילו) ואתיא כהיא דאמר וכו', כלומר, לתנא זה ששונה חייב אחת לית ליה באמת צידה. ואתיא כההיא דאמר וכו' ולא היתה צידה במשכן.

מקרן כתיב. השוחטו וכו'.

צ"ל מקרן כתיב. [ואתיא כהיא דאמר ר' שמואל בשם ר' אבהו מותר לעשות אהלים מעור בהמה טמאה]. השוחטו וכו'. כמו שהגיהו המפרשים.

ולמה לא תנינתה עמהון וכו'.

אצל הראשונים הגירסא מתוקנת: ולמה תנית ה עמהון עיין רטנר. וכן במלאכת שלמה: ולמה תנינתה עמהון.

שהיו משרטטין בעורות.

ספר העתים עמ' 341, ראבי"ה ה' שבת סי' רכ"ג עמ' 314.

זעיר בר חיננא בשם ר' חנינא שהיו שפין את העור.

ספר העתים עמ' 343, ראבי"ה הנ"ל.

השף את העור על גבי העמוד חייב.

רטנר מעיר: "ובריטב"א שבת ע"ה ע"ב הכי איתא בירושלמי השף את העור בין העמודים כדי לחלקו (ד' מלים אחרונות ליתא לפנינו) חייב משום ממחק (מוחק) שכן דרך הרצענים להחליקו ולרככו בכך (שש מלות אחרונות ליתא לפנינו) וכו'". וכן הדפיסו כל זה בירושלמי דפוס ווילנא. אבל ברור שט"ס נפלה בריטב"א וכצ"ל שם: אלא הכי (איתא בירושלמי) [פירוש] השף את העור וכו' וזהו לשון הרמב"ן שם ע"ה ע"ב עיי"ש. ורטנר לא העתיק את תחילת דברי הריטב"א וסופו עיי"ש ותראת שהגהה זאת מוכרחת גם בלא הראייה מדברי הרמב"ן.

המכבד המרבץ חייב משום דש וכו'.

בק"ע מגיה: משום חורש, ואין צורך. ועיין גם או"ז ח"ב סי' נ"ח.

י' ע"ה.

כדי לכתוב שתי אותות חייב.

בד"ח: שתי אותיות, אבל בא"י אמרו: אותות, במקום אותיות. וכ"ה לקמן פ"ח מ"ג, פי"ב מ"ג ומ"ד בכי"ל ובהוצ' לו ובירושלמי שם ועוד בכ"מ בירושלמי. וכ"ה כמעט תמיד בב"ר בכת"י.

זה חומר במוחק מכותב שהמוחק על מנת לתקן וכו'.

עיין גליון הש"ס.

יש שהוא כותב נקודה אחת... יש שהוא מוחק נקודה אחת.

בכי"ל: כותב נקודה אחת מלמעלן וכו' מוחק נקודה אחת מלמעלן, ונמחקו המלים "מלמעלן" (שלא בצדק). וכגירסת כי"ל כ"ה גם באו"ז ח"ב סי' ע"ו. ועיין רטנר.

חונים ונוסעים על פי הדיבר כמי שהיא לעולם.

בכי"ל: לשעה, ונמחק, ובין השורות תלוי: לעולם, ועיין מ"ש לעיל בענין זה.

וההן דעבד ספיין חייב משום בונה.

ספיין פירושו נדבכין. עיין מ"ש ריין אפשטין בסה"י לכבוד שווארץ עמ' 325 ובהערה שם.

הבורר והמשמר והמרקד.

בק"ע הגיה: הבורר והזורה והמרקד, והגהתו נראית, כי משמר חייב או משום בורר או משום מרקד. עיין לעיל י' ע"ב.

ולמה לא תנינן הושתה עמהון.

בכי"ל: הושטה עמהון.

ה"ג.

לע"ז איתאמרת וכו'.

עיין מלאכת שלמה למשנה זו.

ה"ד.

שכן שוו למושב בטפח בהיסק מניין.

בכי"ל: בטפח שוחק מניין, ונמחקה המלה שוחק ובין השו' תלוי: "בהיסק". וצ"ל: בשבת.

ניתני בהוצאת כוס קטן.

לא ידעתי פירושו.

תני ר' הושעיה הוציא תבן לפרה כמלא פי פרה הוציא תבן לגדי כמלוא פי גדי חייב.

בכי"ל: תני ר' הושעיה הוציא תבן לגדי כמלוא פי גדי חייב, ובגליון הושלם: לפרה כמלא פי פרה הוציא תבן. וגירסת גוף כי"ל יותר נוחה.

ר' אילא אמר ר' יוחנן בעי מעתה הוציא אוכלין לחולה כמלוא פי חולה יהא חייב.

זו היא מחלוקת ר' יוחנן ור' הושעיה שבבבלי ע"ו א' (לפי גירסת ר"ח וכת"י

שם, עיין דק״ס) במוציא עצה כמלוא פי פרה לפרה, ועיי״ש טעם המחלוקת, ולפי הירוש׳ נראה שר׳ יוחנן פוטר מפני שאין אנו הולכים אחר מחשבתו.

מודה ר׳ הושעיה שאם הוציא תבן לפרה כמלוא פי גדי שהוא פטור.

בכי״ל ליתא המלה ״שהוא״ והיא תלויה בין השורות, ומימרא זאת לפי גירסא שלפנינו אין לה שום ביאור, ואולי יש לפנינו חסרון בירושלמי וצ״ל: מודה ר׳ הושעיה שאם הוציא תבן [לגמל כמלוא פי פרה שהוא חייב. תבן] לפרה כמלוא פי גדי שהוא פטור, ועיין בבלי שם ע״ו א׳, ולפי גירסא זו יהא מובן גם המשך הירושלמי: דלא תיסבור כמה דאית ליה לחומרא וכו׳, ועיין מ״ש בזה הגאון ר״מ אפשטיין במיכל המים שנדפס בהשלמת הירושלמי, ווילנא תרפ״ח.

הגע עצמך שאין בתבשיל כגרוגרת, וכגרוגרת מבטל כגרוגרת.

אין לזה שום מובן ופירוש המפרשים דחוק מאד, והגאון רמ״ש מדוינסק ז״ל משער שצ״ל: הגע בעצמך שאין בתבשיל [אלא] כגרוגרת, וכגרוגרת מטבל (= מתבל) כגרוגרת? ושאלת הירושלמי היא על ״עלי שום ועלי בצלים ל ח י ם״ שדינם בכגרוגרת: וכי צריך גרוגרת תבלין כדי לתבל תבשיל שאין בכולו אלא בכגרוגרת? ומכיון שהירוש׳ אומר מפורש (להלן פ״ח ה״ה, י״א ע״ב): ״כל ביצה דתנינן בכלים כביצה ממש, ב ש ב ת כ ג ר ו ג ר ת מ כ ב י צ ה״, א״כ אם הוציא תבלין שיעורן בכדי לתבל גרוגרת מכביצה, ובעל כרחינו לפי זה התבלין הן פחותין מגרוגרת! וזו היא שאלת הירושלמי כאן: מכיון שהאוכל המתובל אינו אלא כגרוגרת, אז אין להעלות על הדעת שגם המתבל צריך להיות גדול כמותו ולמה צריך בעלי בצלים וכו׳ שיעור של גרוגרת, והרי בפחות מספיק כשיעור של כל תבלין? ושיטת הירושלמי היא שעלי בצלים ועלי שום לחין הם תבלין עיין תוספות יו״ט לקמן פ״ט מ״ד, ועיין היטב בירוש׳ ערלה פ״ב ה״ה (ד״ו ה״ו), ס״ב ע״ב, ועיין פיה״מ להרמב״ם ערלה פ״ב סוף מ״י.

פרק ח׳.

י״א ע״א. הלכה א׳.

ארבעה כוסות שאמרו ישנן רביעית יין באיטלקי וכו׳.

באו״ז ח״א ה׳ חלה סי׳ רכ״ו, ל״ד סע״ד: וכענין זה אית׳ בירושלמי פרק ע״פ תמן תנינן המוציא יין כדי מזיגת הכוס ר׳ זעירא בעי קומי ר׳ יאשי׳ כמה הוא שיעורן של כוסות א״ל נלמוד סתום מן המפורש דתני ר׳ חייא ארבע כוסות שאמרו חכמים ישנו רביעית יין האטלקי וכמה הוא רביעית האטלקי לוג, וכמה הוא לוג שיתא ביעין, רביעית לוג ביעא ופלגא, וכד את בעי משערין ללוגין (צ״ל: משערא ללוגא, כמו שהוא באו״ז ח״ד סי׳ רע״ד) את נסיב שיתא ביעין לא רבא (בח״ד שם: רבין) ולא זעירין אלא מיצעין ואת נסיב קדירה או כל מה דהוא מלא מים ומלא ליה ויהיב מלרע מנא חורן וקביל מיא ויהיב שית ביעין

ואלין מייא דנפלין במנא ארעיא הוא יהיב שיעורא דלוגא, כזה הוא שיעורו של כוס.

ובראבי"ה ה' פסחים סי' תצ"ב עמ' 116 : ובירושלמי פרק ערבי פסחים גרסינן כדבעית משער לוגא שקיל מנא והוא ממלא ליה ויהיב מנא מלרע ושקיל שית ביעי בינונים ויהיב לגוויה ומיא דנפלין במנא הוי שיעור לוגא, ועיין בהערות ר"א אפטוביצר שם, ועל הוספות ממין אילו בירוש' אדבר אי"ה במאמר מיוחד.

ר' זעורא שאל לר' יאשיה כמה הוא שיעורה של קופה.

ראבי"ה שבת סי' רס"ז עמ' 343, ביצה סי' תשצ"א עמ' 483.

מזוג בכמה נשמעינה מן הדא מים כדי גמייה ר' יהודה אומר כדי מזיגת הכוס. יין כדי גמייה ר' יהודה אומר כדי מזיגת הכוס. הדא אמרה מזוג (אפילו בכמה כוסות) [כדי מזיגת הכוס].

כצ"ל, וכ"ה בשקלים פ"ג. ופירש ברידב"ז, כי השאלה היא אם דווקא יין חי שיעורו כדי מזיגת הכוס, אבל יין שכבר טרח ומזג אותו אפשר ששיעורו פחות, וע"כ שאל "מזוג בכמה"? ופשט לו מהברייתא שהובאת לעיל, ומדייק מדברי ת"ק שאומר כדי גמייה, וא"כ רואים שהיין כבר ראוי לשתייה ואינו חי אלא מזוג, וגם ע"ז אומר ר' יהודה: כדי מזיגת הכוס, ומסיק מזה: הדא אמרה מזוג כדי מזיגת הכוס.

כמה הוא שיעורן של כוסות. ר' אבון אמר טיטרטין ורביע.

כבר פירשתי בתרביץ ש"ד ס"ד עמ' 377 שהירוש' שאל כמה הוא שיעורן של כוסות במדה הרווחת אצלם, כלומר, כמה הוא רביע? וע"ז ענה לו ר' אבין: טיטרטון ורביע (= או רביע, הוא רביע), וממש כסיגנון זה בכתובות פ"ה ה"י (ד"ו הי"ב), ל' ע"ב: א"ר מנא מנה וארבע (= או ארבע, הוא ארבע) ריטלין. ועיין לעיל עמ' 70.

מהו לשתותן בכרך אחד.

כלומר בלי הפסק, בבת אחת, וכן בתוספתא מגילה פ"ג בדפוסים (אצל צוקרמנדל פ"ד הי"ז משובש): אין קורין בתורה פחות משלשה פסוקים בכרך אחד, ועיין בבלי ב"מ כ"ט ב', שם ל"ז א', ונמצא בטוי זה כמה פעמים בתוספתא ובירושלמי, ועיין רטנר פסחים עמ' 127.

מהו לשתותן מפוסקין.

ברוקח סי' רפ"ג (דפוס פאנו): בתוס' שתאן בפוסין לא יצא, פי' שפסק שעה גדולה ביניהם, ועיין ערוך החדש ערך פסקן הערה קמ"ט שהביא את הרוקח (ע"פ דפוס חדש) ופירש שפוסקין הוא כוס גדולה, כמו שהוא בתרגום

שני לאסתר (פסוק והשקות): אייתי לון כסא רבא דהוה למוד וכו׳ והיה מתקרי שמיה פתקא. ורטנר פסחים עמ׳ 127 מעיר: ״ודברי הרוקח הנ״ל הובאו בב״י או״ח סי׳ תע״ב וגורס שתאן בפוסין״. והנה אנו רואים שזו היא גירסת דפוס פאנו. ועיין לקט יושר או״ח עמ׳ 94 בשם הגה״מ.

כלום אמרו שישתה לא שישתכר.

אולי צ״ל: כלום אמרו שישתכר, לא שישתה? ואם הוא שותה מפוסקין אף הוא אינו משתכר? בתמיה.

מהו לצאת ביין של שביעית.

כלומר ביין של שביעית לאחר הביעור, והשאלה היא למ״ד בשביעית פ״ט מ״ח שעניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים וע״כ אפשר שאינו יוצא מפני שאין זה דרך חירות.

והגאון ר׳ מאיר שמחה מדווינסק פירש שהשאלה היא כאן לעניין קידוש שהרי אמרו: ואין אומרין קידוש היום אלא על יין הראוי לינסך על גבי המזבח (ב״ב צ״ז א׳) ויין של שביעית פסול לנסכים, כמו שאמרו בתו״כ בהר פרק א׳ ה״ו: לאוכלה ולא להביא נסכים ממנה. ופשט מתני׳ ר׳ הושעיא שיוצאין ביין של שביעית, מפני שאין זה פסול מחמת גריעות היין, אלא איסור שביעית רביע עליה.

מן מה דתני בר קפרא קונדיטון כיין הדא אמרה יוצאין בקונדיטון.

עיין מאירי נדרים ספ״ו שמבאר את שיטת הירושלמי בעיניין קונדיסון ויין מבושל אם דינם כיין לענין נדרים. ועיין רטנר כאן שמביא את שיטות הראשונים בעניין ברכה, קידוש וארבע כוסות. ועיין הערת אפסוביצר בראבי״ה פסחים עמ׳ 54 הערה 28.

מן מה דתני ר׳ חייה ארבעה כוסו׳ שאמרו וכו׳.

בילקוט המכירי משלי כ״ג ל״א, הוצ׳ גרינהויט דף מ״ד א׳ מן דתני ר״י (= ר׳ יהודה) ארבע כוסות וכו׳. ובחערות המו״ל שם העיר שזה מתאים לבבלי פסחים ק״ח ב׳ עיי״ש.

תני מבושל כדי תבל.

רטנר מעיר: ״הדברים אינם מובנים ובכי״ל ליתא״ וכו׳. וזה לא נכון, כי בכי״ל חסרה רק המלה ״כדי״ והיא תלויה בין השורות. ובשקלים במקבילה גורס: מבושל כמטובל. והפירוש הוא שיין מבושל דינו כתבלין, מפני שמתבלין בו את הקדירה, ואם הוציא אותו בשבת חייב אפילו בפחות מרביעית. ובספר מנוח על הרמב״ם פ״ז מה׳ חמץ ומצה (דפוס קושטא כ״ד א׳): ״דאמרינן התם בירושלמי דשבת פרק המוציא יין, המוציא יין (אפשר שזו היא כפילות בטעות ואפשר שזה הוא סימן לתחילת הפיסקא, אבל אפשר ג״כ שכן גרס בירושלמי שלפנינו)

מבושל כדי לתבל, כלומר אינו חייב בהוצא' יין מבושל אלא כדי שיעור לתבל בו את הקדירה". והעיר על ספר המנוח רטנר בעצמו בפסחים עמ' 127. ועיין בבלי עירובין כ"ט א'. ובעבודת הקודש להרשב"א שער ד' סי' ד' (ד"ו כ"ה ע"א): יין מבושל כדי לטבל בו פת של ב' סעודות (לענין שיעור העירוב). אבל עיין מגיד משנה פ"א מה' עירובין סוף ה"י. ועיין מאירי נדרים ספ"ו.

וחזק רישיה עד חגא.

פירש בק"ע: "וחזיק רישיה וכאיב ליה רישיה" ושגה בזה. וכבר פירשו לנכון שחזיק רישיה פירושו חגר את ראשו. וכ"ה כמה פעמים בירושלמי. עיין מלונים. והדברים מפורשים בבבלי נדרים מ"ט ב': וחוגרני צדעי עיי"ש. וא' ילין כתב מאמר מיוחד על מלה זו בוזאת ליהודה (סה"י לכבוד בלוי) והעיר שגם במקרא השתמשו במובן זה ב"חזק". ועיי"ש עמ' 164 שהעיר על הפסוק בישעיה כ"ח–כ"ב: פן יחזקו מוסריכם. שפירושו פן יהדקו.

וכבר הקדימו בפירוש זה הירוש' בעצמו בברכות פ"ב סה"ח. ה' ע"ג: ההוא עונקתא דהות רפיא כבר שנצת. אמר ליה ביש גדא דההוא גברא ולא כתיב פן יחזקו מוסריכם.

ר' אבהו נחת לטיבריא חמוניה תלמידוי דר' יוחנן אפוי נהירן וכו'.

בפסיקתא רבתי פי"ד (הוצ' רמא"ש ס"ג א'): ר' אבהו אזיל לקיסרין ואתא מתמן אפוי נהירין[1]) וכו'. וכן בפסיקתא דר"כ הוצ' בובר ל"ח א' עיי"ש בהערות המו"ל.

סליק לגבי' אמ' ליה מאי אוריתא חדתא שמעת.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

אמר ר' יוחנן הדא דידן הוות ולמה לא אמר עתיקתא בגין דהוות ביומוי.

ר' יוחנן אמר שהתומנתא עתיקתא שהזכיר ר' חנינא היתה גם בימיו (של ר'

1) וראיתי בהקדמת האויז, אלפא ביתא, סי' ל"ג: "ואמר בהגדה אמר ר' יוחנן אתון חמיין אנפי דנהירין משום דלווי אמטינו. עמדתי בהשכמה בלע"ז: דלוי אמטוני. פירוש אתם רואים אותי שאני צלול בהלכה משום שעמדתי בהשכמה וגרסתי". וכוונת בעל האוי"ז היא לויי"ר פ"ם סוף א': ליח אתון חמין אולפני מה נהיר באפיי למה דהוא דלילי ויטמא. (כ"ה הגירסא בדי"ז קי"ח ע"ב). ובכי' לונדון שם: דהוא ליווי דאימטין. וזה קרוב לגירסת בעל האויז. ומשם כשיכוש זה בעניין זה בשטויר פס"ז-ה: בואו ולמדו תורה דאימטין. והמלונים קבעו לזה ערך מיוחד. עיין הערך הגדול איטמין בעה"ש ח"א עמ' 116 שהאריך בביאור מלה זאת. וכל זה אינו אלא מעות הדפוס. ובדפוס ווינציאה שם ק"ב ע"א: באו ולמדו תורה דאיסמין. וכן הגיה הרד"ל מעצמו.

יוחנן) בציפורי[1]) ולמה אמר (כ״ה בשקלים) עתיקתא· כלומר· למה קרא לה ר׳ חנינא עתיקתא· בגין ד[לא] הוות ביומוי· מפני שבימיו של ר׳ חנינא עדיין לא היתה המדה החדשה שבזמן ר׳ יוחנן· ועיין מה שהאריך בפירוש הירושלמי שלנו בערך מילין של שפטיל (ברדיטשוב תרס״ז) ערך שמינית טברנית ועיי״ש גם ערך קב טבריני· ודבריו אינם נראים· ועיין שדה יהושע פסחים· ו׳ ע״ב·

אית דאמרין דהוות זעירא ורבת וזערת ולא זערת כמה דהוות·

כלומר שגם בימי ר׳ חנינה כבר היתה המדה החדשה שהיתה דומה למדה העתיקה (הראשונה)· אלא שלא היתה בדיוק גמור כמו הראשונה (לא זערת כמה דהוות)· וע״כ ליתר דיוק תפש ר׳ חנינה את המידה העתיקה· ור׳ יוחנן רק העיר שהמדה העתיקה היא דומה בערך למדה של זמנו (החדשה)· ועיין שדה יהושע הנ״ל שהביא גירסת ר״ש סיריליאו כת״י (שקלים ?) ופירושו·

ובאש לר׳ אלעזר דלא חזר ליה ר׳ שמעון שמועתא.

בגליון כי״ל: ״סימון״ ונמחק הגליון· (שלא בצדק).

ולא תאמין בחייך זה הלוקח מן הפלטר.

באסתר רבה בתחילתו (דפוס פיזרו): ״והיו חייך תלואים לך מנגד רבנין ור׳ ברכיה· [רבנין] אמרין והיו חייך תלואים לך זה שהוא לוקח חטים לשנה· ופחדת לילה ויומם· זה שהוא לוקח חטין מן הסידקי· ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח לו מן הפלטיר· ור׳ ברכיה אמר והיו חייך תלואים לך זה שהוא לוקח לו חטים לשלש שנים· ופחדת לילה ויומם· זה שהוא לוקח לו חטים לשנה· ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח לו חטים מן הסידקי· מתיבין רבנין לר׳ ברכיה והלוקח מן הפלטר מהו· אמר להם לא דברה תורה במתים· ועיין דרשות אבן שועיב צו· ל״ח ע״ג שהביא זה בשם ירושלמי·

דם השרץ כבשרו וכו׳·

עיין רטנר·

י״א ע״ב.

בהין עתיקי ברם בהן דידן כדי לבשל ביצה קלה·

במלאכת שלמה: ירושלמי הדא דתימא בדבש ישן שאינו טוב כי אם ליתן על הכתית אבל חדש אינו ראוי לאכילה ולא לכתית ושיערו כדי לשורפו ולבשל בו ביצה קלה· ובבבלי ב״מ ל״ח סוף א׳: דבש והדביש למאי חזו וכו׳. דבש לכתושא דגמלי· ועיין רש״י במשנה כאן· וזהו דבש עתיק–דבש שהדביש.

---

1) בבבלי פסחים ק״ט א׳: אמר ר׳ יוחנן תמנייתא קדמייתא דהוה בציפורי (כגירסת הערוך ערך תמנתא) הות יתירא על דא וכו׳.

ובלבר אבר קטן של קטן בן יומו.

עיין בבלי ע״ז ב׳ וברש״י שם׳ ובירוש׳ תרומות פ״ח ה״ג (ד״ו סוף ה״ה)׳ מ״ה ע״ד: עד כדי שלא תיכנס ראש אצבע קטנה לתוכו של תינוק בן יומו׳

במפנה מבית לבית היא מתניתא.

שאינו מוציא את השופכין מפני ריחן הרע׳ אלא שהוא עוד זקוק להם ומפנה אותם מבית לבית כדי להשתמש בם עוד׳

כמה דאית לכון כל האוכלין מצטרפין בככותבת.

במלאכת שלמה מעתיק: מצטרפין לכגרוגרת׳ וגירסא נכונה היא׳ וכן גם בתוספ׳ רי״ד מהד׳ תליתאה שבת ע״ח א׳ ד״ה ר׳ שמעון: כמה דאית לכון כל האוכלין מצטרפין לגרוגרת׳

אמר ר׳ מנא למצניעהן כל שהן.

ר׳ מנא מפרש דברי החכמים ואומר שלדבריהם אין כלל שיעור במצניע וחייב בכל שהוא׳

ותני כן על דר׳ שמעון לא נאמרו כל השיעורין האילו אלא למוציאיהן הא למצניעיהן כל שהן.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש המאמר׳ אבל הגירסא הנכונה היא במלאכת שלמה: ותני כן על דר״ש לא נאמרו כל השיעורים הללו אלא למצניעיהם הא למוציאיהם ברביעית׳ וברור שלפניו היתה הגירסא אח״כ: ותני כן על דרבנן לא נאמרו כל השיעורין האילו אלא למוציאיהן הא למצניעהן ברביעית׳ וכן הגיה בנוע״י מדעתו׳

ה״ב׳

הדא דאת אמר בהין רכיכה וכו׳.

במלאכת שלמה: ובירוש׳ הדא דאת אמר בהדין רכיכא ברם בהדין קשיא כדי לבשל ביצה קלה׳

הדא דאת אמר בהין גוויא ברם בהן ברייא.

בכי״ל: בהין גַוויא ברם בהן בַרַייא׳ ועיין מלאכת שלמה׳

הוציא כלי נצרים חייב וכו׳.

בתוספתא פ״ח (דפוס פ״ט) הל״א: המוציא שני נסרים כאחד הרי זה חייב וכו׳ (רטנר)׳

נייר מחוק׳

במשנה הוצ׳ לו: נייר פסול׳ ובמלאכת שלמה: נייר מחוק׳ מצאתי מוגה נייר פסול וכתב ה״ר יוסף ז״ל שכן הוא בכל הספרים וכו׳׳

ה ״ ג׳.

ברם בהין דוכסוסטון כדי לכתוב שתי פרשיות שבמזוזה.

במלאכת שלמה מעיר: מסוגיית התלמוד וגם מהירוש׳ מוכח דאין זו הבבא מן המשנה וכו׳ עיי״ש׳. ובככר לאדן דף קס״ב א׳ (בשם הר״ם לונזנו): ״ברם בהין דוכסוסטין׳ נראה מכאן דל״ג במתני׳ דוכסוסטוס כדי לכתוב מזוזה וכן בס׳ כ״י ל״ג ליה״. וכן בכי״ל ובהוצ׳ לו אין בבא זו במשנה.

אשה סומה באחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצא לשוק.

במלאכת שלמה: אשה סומא באחת מעיניה כוחלת חברתה ויוצאה לשוק׳ אבל גירסת הדפוס היא יותר מקורית: ויוצָא.

זפת וגפרית כדי לעשות נקב׳. ר׳ יוסי בר חנינא אמר במזניק שנו׳.

בחידושי הר״ן ע״ט ע״א ד״ה זפת: ״ורבי׳ יהונתן פי׳ כדי לסתום נקב גדול (כלומר ר׳ יהונתן פירש לעשות — לסתום׳ כמשנת כלים פ״ג מ״ג: חבית שניקבה ועשאה בזפת׳ ועיי״ש מ״ז ומ״ח׳ ועיין בפירוש פני מאיר) שנסדקה החבית ומקלח היין בחוץ מרוב רחבו ואין דרך לסותמו בשעה לפי שאינה נדבקת בכלי כזפת וגפרית וכו׳. וכן נראה מן הירושלמי דגרסי׳ אמתני׳ דזפת אמר רב הושעיא במזנק״. ועל סדר המשניות כאן עיין מלאכת שלמה׳.

ה ״ ד׳.

מהו חרסית חוורה.

כלומר טיט לבן׳. עין ערה״ש ערך חרס א׳ ופירוש הגאונים לטהרות הוצ׳ רי״ן אפשטיין עמ׳ 19׳.

תני חרש כל שהוא׳ גמי כל שהוא מותר לטלטלן בתוך הבית׳. ר׳ זעורא בשם שמואל ובלבד מן המוכן׳. ותני כן מגופת חבית וחרסיה מותר לטלטלן בתוך הבית׳. השליכן לאשפה אסור ליגע בהן.

בויי״ר פט״ו־ד (כ״י לונדון): מדבריו למדנו שלשה דבר׳, ספוג לא שהוא מוצא אלא שהוא משמר את המכה ושקושרים עליה גמי מן הבית מפני ש ה ו א מן ה מ ו כ ן וכו׳ ושמואל אמ׳ חרש כל שהוא גמי כל שהוא׳. תני ר׳ יודן מש׳ שמואל מגופת חבית ושבריה (בכ״י רומי שם: ר׳ יודה בשם שמואל מגופת חבית וחרסיה) מותר לטלטלן בשבת ואם זרקן אסור לטלטלן בשבת׳. ועיין ילקוט המכירי תהילים ל״ב–י״ד עמ׳ 208׳. ועיין רד״ל בויי״ר שציין לבבלי קכ״ד ב׳.

ואולי צריכים לפרש גם בירושלמי ששמואל מבאר את דברי הברייתא ואומר שמותר לטלטל גמי בבית רק אם הוא נמצא מלכתחילה בבית (בבית = מן המוכן) אבל אם נמצא באשפה אסור לטלטלו אפילו בתוך הבית, ועיין לעיל פ"ב ה"ג, ד' ע"ד: מה בין המוכן מה בין שאינו מן המוכן, בין שהכינה לתוך הבית בין שהשליכה לאשפה, ועי"ש שנדחה פירוש זה, ולפי זה מובנת הראייה: מגופת חבית וכו' ועיין ניר שנדחק בזה ופירש ותני כן בתמיה, ועיין תוספתא פי"ד (דפוס פט"ו) ה"ב.

ה"ה.

ר' זעורא בעי ניחא עד הכא דילמא עד הכא.

עיין מ"ש בתרביץ ש"ב ס"ב עמ' 236 הערה 3.

ה"ו.

תמן תני ושל זכוכית כדי לצוק בתוכה שמן, והכא את אמר הכין.

הנכון הוא כפירוש הק"ע לקמן פי"ז שהקושיא היא מהרישא של המשנה: "ושל זכוכית (כלומר, שברי כלי זכוכית) לכסות בהן את פי הפך", ואע"פ שאין בה בית קיבול כלל והיא כמו חתיכת זכוכית שלא היתה אף פעם כלי, וא"כ קשה משיטת החכמים על שיטת החכמים, ולא מר' יהודה על ר' יהודה, כי ההלכה: זכוכית כדי לגרוד בה ראש הכרכר אינה מדברי ר' יהודה אלא מסתם המשנה, ועיין מיכל המים כאן. וכבר העירותי כמה פעמים שדרך הירושלמי היא להביא את המשנה בתכלית הקיצור ורק לרמוז לה, והסופרים הם שמוסיפים ומשלימים אותה כולה, וגם כאן היתה עיקר הגירסא: תמן תנינן ושל זכוכית וכו' והכוונה היתה לרישא, והסופרים השלימו כאן את הסיפא, מפני שחשבו כי הקושיא היא מר' יהודה לר' יהודה, כמו לעיל.

י"א ע"ב.

כאן במטלטל כאן במוציא.

עיין בספר ניר בה"ד שהקשה, כי מכאן משמע שבטילטול צריך שיעור יותר גדול מהוצאה, ולעיל בה"ד רואים שבהוצאה צריך שיעור יותר גדול מטילטול עי"ש, ולא ירדתי לסוף דעתו בזה, כי הרי כאן אין לתת שיעור לטילטול כדי לגרור ראש הכרכר, הואיל ובשבת אנן קיימין שאסור לגרור, וע"כ הזכוכית אינה ראוייה לכלום אבל גמי כל שהוא מותר לתת ע"ג המכה בשבת, וע"כ השיעור הוא שם יותר קטן בטילטול מהוצאה, ועיין רד"ל לקמן פי"ז ה"ה שהעיר ע"ז, ונכנראה הרגיש בקושי שעמד עליו בספר ניר, ועיין מ"ש להלן פי"ז שם בשם הריטב"א.

וכל דבר הנכנס לאור ויוצא.

עיין ראבי"ה סוף סי' רכ"ד עמ' 317.

וההן דמשזג גו ביבני וכו'.

עיין ראבי"ה הנ"ל.

חמשה דברים נאמרו בקלומית של קנה וכו'.

עיין ב"ר פנ"ו־ו, תיאודור עמ' 602 ובהערות שם.

ה"ז.

חרש כדי ליתן בין פצים כו'. ר' יוחנן אמר מקדשין בו.

בכי"ל: חרש כל שהוא כו' ר' יוחנן אמר מקדשין. ונמחקו המלים: כל שהוא, ובין השורות תלוי: כדי לתן בין פצים. וגירסת כי"ל היא נכונה והמחלוקת בין ר' יוחנן וריש לקיש היא אם מקדשין בכלי חרס כל שהוא. ומפורש אומר הירושלמי להלן: תני ר' חייה מסייע לר' יוחנן. והכוונה היא לתוספתא כלים סוף ב"ק: שברי כלי חרס שמקבלין אפילו כל שהן ממלאין בהן ומקדשין וכו'. וא"כ אין לפנינו פיסקא של המשנה אלא מימרא המתחילה: חרש כל שהוא ר' יוחנן אמר מקדשין בו. והמלה "כו'" בכי"ל היא פליטת הקולמוס. ובד"ח לא העתיקו כלום לפני מאמר ר' יוחנן, מפני שחשבו שזו היא פיסקא. וע"כ הכניסו כאן את המשנה.

וקשיא על דר' יוחנן לפסול את הגוייה אינו פוסל.

צ"ל: לפסול את המקוה אינו פוסל. עיין מקוואות פ"ד מ"ג. (נועם ירושלמי).

תני ר' חייה מסייע לר' יוחנן.

תוספתא כלים סוף ב"ק. (פני מאיר).

תני ר' שמעון בן יוחי מסייע לר' שמעון בן לקיש.

המלה תני חסרה בכי"ל והושלמה בגליון. ודברי רטנר כאן אינם נכונים.

פרק ט'.

י"א ע"ד. הלכה א'.

כתוב תועבה בנידה וכתוב תועבה בעבודה זרה.

בקונדרס אחרון לר"ש הדרשן עמ' 316 כל העיניין.

מה השרץ מטמא בהיסט אף עבודה זרה מטמא בהיסט.

בק"א הנ"ל: מה השרץ מטמא בהיסט אף ע"ז כן. אבל הגירסא הנכונה היא במאירי שבת פ"ג ב': מה שרץ אין מטמא בהיסט אף ע"ז אינה מטמאה בהיסט, כמו שהעיר רטנר, ועיין מלאכת שלמה.

אי מה המת עד שיכניס ראש אצבעו אף עבודה זרה עד שיכניס ראש אצבעו.

בק"א הנ"ל: או מה המת מכניס רוב אצבעו אף ע"ז כן. ובע"ז פ"ג: או מה המת מטמא משיכניס ראשי אצבעותיו, יכול אף עבודה זרה משיכניס ראשי אצבעותיו.

אמר ר' מנא מחוורת היא ולמה הוא מקישה למת לשרץ ללמד מהם לקלים שבה.

כלומר, למה הוא מקישה למת ולשרץ אחרי שכבר יש לנו לימוד של נתיצה נתיצה מבית המנוגע, ובעל כרחינו בא ההיקש להקל עליו (פ"מ, עיין בדבריו), ואח"כ מתחיל עניין אחר.

הבעל ראש גוייה היה ונאפון היה.

המלה "ונאפון" היא טעות הדפוס ובכי"ל לנכון: וכאפון, ועיין גליון הש"ס, ובק"א הנ"ל: וכאילפון היה, ואולי צ"ל שם: וכאיפול היה, ועיין נזיר פ"ז ה"ב, נ"ו ע"ב: ונבילה מטמאה כאפון.

מניין לרבנן נבליהו.

האותיות "ניי" (של המלה מניין) אינן ברורות בכי"ל. וכנראה שצ"ל: מהן לרבנן נבליהו, כמו שהוא בע"ז, ופירושו הוא באיזה אופן צריך לנבל אותו.

תני בשם ר' אלעזר לא רצה להיקרות עמדה קורין אותה עמידה דא"ר אבא בר כהנא תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וכו'.

הגירסא הנכונה של הירושלמי מובאת בילקוט יהושע רמז י"ז: לא רצה לקרותו עמלא קורין אותו עמירה ר' אבא בר כהנא אמר תמן קורין לפועלא טבא עמלא וכו'. וכן במדרש ב"ר ספל"ט עיי"ש ובשינויי נוסחאות אצל תיאודור עמ' 880.

וכבר פירש אפשטיין לנכון בתרביץ ש"א ס"א עמ' 152, כי "פעלא טבא" פירושו בארמית "שכר" וכן בב"ר פט"ו—ג (תיאודור עמ' 137): [הא] פעלה טבה (כנוסחת הילקוט), שהתקין לי הקב"ה שכרי וכו', וגם "עמלא" פירושו שכר: בבלי כתובות ס"ט א': מעמלא דבתי. ובנוסח של שטר מכירה בבבלי ב"מ ט"ו א': זביני אילין אינון ועמליהון (ושכרן, והכנסותיהן) ושבחיהון, וא"כ לזה מכוין הירושלמי: תמן צווחין לפעלה טבא עמלא, כלומר בבבל קוראים לשכר — עמלא.

וכנראה השתמשו במלה "פעלא" במובן שכר רק בא"י. עיין ספרי עקב סוף פמ"ח: ר"א בר' צדוק אומר עשה דברים לשם פעולתם. דבר בהם לשמן, ובדרך ארץ זוטא הוצ' מ. היגער עמ' 75: עשה דברים לשם פעולתן ודבר בהן לשמן, וכן בנו"ב שם עמ' 83. אבל בבבלי נדרים ס"ב א': ר' אלעזר

בר' צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם· ועיין בפירושי הראשונים שם· ויש מקום גדול לשער שעיקר הנוסחא במקורות א"י היתה: עשה דברים [לא] לשם פעולתן וכו'· ובבבל כבר לא השתמשו במילה "פעולה" במובן שכר (פעולת שכיר)· וע"כ גרסו שם: עשה דברים לשם פעלן· ובספרי ובד"א זוטא תוקנה הגירסא ע"י הסופרים ע"פ הבבלי·

ובאמת במדרש ל"ב מדות פי"ג הוצ' ענעלאו עמ' 446: ר' אליעזר בן צדוק אומ' עשה דברים לשמן ולא לשם פעלתן ודבר בהן לשמן·

וצווחין לרחוץ של מימי רגלים עמידה.

בכי"ל: וצווחין לרחון שלמימי רגלים וכו'· והמלה "לרחון" תוקנה "לרחוץ"· ובירוש' ע"ז פ"ג גורס: לדהון· ועיין הערות תיאודור בב"ר הנ"ל עמ' 380·

מיכן שאין אומרים לאדם צא עד שיכניס ורובו·

בכי"ל: עד שיכניס ראשו ורובו·

תיפתר שהשתחוה לבית ואחר כך בנייו.

הדברים אינם מובנים· עיין מפרשים· ונ"ל שאולי יש כאן חסרון בירושלמי וצ"ל: תיפתר שהשתחוה לבית [עצמו· לית הדא פליגא על מאן דמר המשתחוה לבית לא אסרו· תיפתר שהשתחוה לבית] ואחר כך בנייו וכו'·

וההן בית לאו כמי שחקקו ואחר כך חיברו הוא.

צ"ל: כמי שחיברו ואח"כ חקקו הוא· כמו שהגיה בק"ע·

ולית הדא פליגא על ר' יוחנן וכו'·

פירוש בתמיה· ואפילו לר' יוחנן (ומכל שכן לריש לקיש) שאמר· כי ע"ז שנשתברה אסורה· מ"מ קשה· הרי אינו עתיד להחזירן לכליין ד"ה מותר (ק"ע)·

ה"ב·

ולא מן הים למדת·

אולי צ"ל: וכי מן הים למדת·

אמר ר' שמואל בר סיסרטא משנים את למד ארבעה.

אכתוב אי"ה פירוש כל הסוגיא בכלאים במקומו·

ו"ב ע"א.

כל ההן דאנא משכח לה אנא מחיק לה.

המלים "משכח לה" הן בסוף השורה בכי"ל ונוסף שם בכ"י אחר "וו"· כלומר· כל הן דאנא משכח לה וו אנא מחיק לה· ובכלאים שם: כל הן דאנא משכח לה וי· ועיין רטנר שמעיר על הסיגנון בסנהדרין פ"ז ה"ט (ד"ו הי"א)· כ"ה ע"ב: כל הן דאנא משכח וי"ו אנא מחיק ליה·

ר׳ יוחנן בשם ר׳ ינאי כולהון חוץ לששה וכו׳.

צ״ל כולהון [בתוך ששה׳ כהנא בשם ר׳ שמעון בן לקיש כולהון] חוץ לששה׳ כמו שהוא בכלאים׳.

ה״ג׳.

אמר ר׳ יוחנן מסני למדו ירד משה בשלישי בשבת וכו׳.

דברי ר׳ יוחנן מוסבים על משנת מקואות שהובאה להלן׳ והוא אומר שר׳ ישמעאל ור׳ אלעזר בן עזריה למדו מסיני וכולם סוברים שבששי ניתנה תורה ומשה ירד בשלישי (והמלה ״בשבת״ היא מיותרת׳ כמו שהגיה בספר ניר) והכוונה היא לשלישי בחודש׳ והמחלוקת ביניהם היא אם הספיקו לפרוש בשלישי או שפירשו ברביעי׳.

כל מי שפירש בשלישי יש כאן ליל רביעי ורביעי וכו׳.

בכי״ל : יש כאן ש ל י ש י ליל רביעי ורביעי וכו׳. ונמחקה המלה ״שלישי״ (שלא בצדק).

א״ר יוחנן זו בסיני וכו׳.

כלומר׳ רק בסיני חשבו אותן לטמאות אם פלטו בליל ששי׳ אבל לדורות או בארבע או בשש׳ וביום שלישי לר׳ אלעזר בן עזריה או ביום רביעי לר׳ ישמעאל תמיד טהורה׳.

יום ולילה עונה ומקצת עונה ככולה׳.

עיין נדה פ״א ה״ו (ד״ו ה״ז)׳ מ״ט ע״ג׳.

אמר ר׳ יוחנן מדברי כולם טבולי יום קיבלו ישראל את התורה׳.

שהרי כולם סוברים שהתורה ניתנה בששי והנשים טבלו בליל ששי׳ כי לפני זה היה עוד ספק שמא תפלוט ותטמא׳.

אבל דברי חכמים עד שלשה ימים מכן והילך היא נסרחת׳.

פירש בפ״מ שמשנתנו היא כחכמים׳ אבל יותר קרוב שהירושלמי גרס במשנה מניין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא ט ה ו ר ה׳ כמו שהוא בספרים ישנים (עיין מלאכת שלמה) ובהוצ׳ לו ובכי״ל (ושם נמחק טהורה ובין השורות תלוי : טמאה)׳ ועיין בבלי פ״ו א׳ ובתוס׳ שם ד״ה תני׳ ולפי זה משנתנו היא כר׳ אלעזר בן עזריה׳ ועיין רשנר מ״ש מגירסת ר״ח ובעל המאור בירוש׳.

תניי דבית רב מרחיצין את המילה׳.

בשרי״ר : תני דבית ר ב י וכו׳. ועיין רשנר׳.

אמר ר' יוסה כל שעה הוה ר' זעירא רבי אומר לי תני מתניתך וכו'.

בב"ר פ"פ–ט (תיאודור–אלבעק עמ' 962): אמר ר' זעירה בכל שעה הוה ר' אסי אמר לי תני מתניתיך וכו', ויפה העיר רטנר להלן פי"ט שכן הוא הסיגנון הרגיל אצל ר' יוסה, וכ"ה אומר ביבמות פ"ט ה"ד, י' ע"א: אמר ר' יוסה כל שעה הויא ר' אילה אמר לי תני מתניתך וכו', וכ"ה בכתובות במקבילה.

בשעה שכל איבריהם כואבים עליהם.

בכי"ל: שכל איבריהם מתפרקין כואבים עליהם, ונמחקה המלה "מתפרקין". ונראה שהלשון איבריהם מתפרקין היא אשגרה מן הבבלי בכורות ו' ע"ב ושי"נ.

כל שיקויין דאתון עבדין וכו'.

בב"ר הנ"ל (תיאודור עמ' 963): כל שקועין דאתון עבדין. ועיי"ש בהערות.

ר' יהושע בן לוי אמר לית כאן אלא מותר.

בב"ר הנ"ל: לית כן איסור אלא מותר.

כשנים שבין שמים לארץ... ר' יהושע אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשני אבות וכו'.

בירוש' ברכות פ"א, ב' ע"ג: ורבנן אמרין כשני אבות הראשונים, כימי השמים. על הארץ.

ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו בשני.

במלאכת שלמה כאן: בַּשֶּׁנִי (מנוקד).

ה"ד.

אם אומר את לית כאן סך לית כאן שותה דלא כן דבר שהוא בא משני לווין מצטרף.

כלומר הפסוק ולא יחללו בא לרבות ר ק סך, ושותה נשנה אגב גררא. כי שתייה לא למדנו מכאן, שאם תאמר, כי מפסוק זה למדנו שתייה אין להבין למה מצטרפין אכילה ושתייה, והרי דברים שנתרבו משני לאווים אינם מצטרפים. ואע"פ שבתוספת' תרומות פ"ז סה"ג: אכילה ושתיה א י ן מצטרפין, כבר העיר לנכון ידידי הגר"י אברמסקי בביאורו לתוספתא שם, כי הלשון "אין מצטרפין" הוא אשגרא מתוספתא יומא פ"ה (דפוסים פ"ד) ה"ג, ושם באמת אין מצטרפין כי אין שיעורם שוה, אבל לעניין תרומה בוודאי מצטרפין עיי"ש, ומזה מוכיח הירושלמי ששתייה לא נתרבתה מפסוק מיוחד. ובעל כרחינו בא הפסוק לרבות "סך".

י״ב ע״ב. ה״ה.

ר׳ אילא בשם ר׳ אלעזר במיני מתיקה שנו׳

בירוש׳ ערלה פ״ב רה״ה (ד״ו רה״ו) ס״ב ע״ב: ניחא שני שמות ממין אחד שני מינים משם אחד׳ ר׳ אבהו בשם ר׳ לעזר במיני מתיקה שנו׳ ועיין בבלי פ״ט סוף ב׳.

אצרות רוח.

וכ״ה גם בשרי״ר׳ ובכי״ל: אצרות רֵוח׳ (בניקוד רצו לתקן: ריח)׳

ה״ו׳

תני אף ריח רע כל שהוא.

כל ההלכה נעתקה במלאכת שלמה׳ ועיין לקמן פ״י ה״ה׳ י״ב ע״ג׳

ה״ז׳

למי נצרכה לר׳ אליעזר שלא תאמר מינים הרבה ייעשו כהעלימות הרבה ויהא חייב על כל אחת ואחת׳

עיין בבלי צ׳ א׳ תוספ׳ סד״ה המוציא׳ ואולי יש כאן בירושלמי שני תירוצים׳ א׳ למי נצרכה לר׳ אליעזר׳ כלומר׳ המשנה מחדשת לנו שאפילו לר׳ אליעזר שמחייב בהוציא וחזר והוציא׳ פוטר הוא אם הוציא כמה מינים בבת אחת׳ וסוגייא זו סוברת שר׳ אליעזר מחייב שתים אפילו בקצר וקצר׳ עיין בבלי כריתות ט״ו א׳ ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 126׳ ב׳ שלא תאמר מינים הרבה ייעשו כהעלימות הרבה וכו׳, וזה כבר תירוץ אחר והיינו שהמשנה יכולה להיות אפילו כרבנן׳ מפני שהייתי סובר כי מינים הרבה הם כמו העלימות הרבה וחייב על כל אחת ואחת׳ קמ״ל שאינו חייב אלא אחת׳

אמר ר׳ אחא שכן אשה סטיפה וכו׳.

במלאכת שלמה: ס ט ו פ ה עיי״ש שמעתיק את כל העניין׳

מאן דבעי ניפרוש מן דרך הארץ וכו׳.

בשרי״ר היתה כנראה הגירסא דבעי [ל]מפ[רוש] וכו׳. וגם לפנינו צ״ל: מפרוש׳

של שמאל אסור ושל ימין מותר.

במלאכת שלמה: של שמאל אוסר ושל ימין מתיר׳

והא כתיב כצפור.

עיין ירוש׳ נזיר פ״א ה״א׳ נ״א ע״ב׳ בבלי חולין קל״ט סוף ע״ב׳

פרק י׳.

הלכה א׳.

מתני׳ דר׳ יהודה דר׳ יהודה אמר אומן באומנותו חייב.

פירוש המפרשים קשה׳ ועיין בגליון הש״ס שפירש באופן חדש׳ ולפי פירושו יוצא שר׳ מאיר חולק על עיקר הדין של מצניע׳ וכבר תמה עליו בספר ניר׳ למה לא אמר הירוש׳ דברים אילו על משנת כלל גדול (מ״ה)׳ וע״כ נראה שראיית הירוש׳ כאן היא מהמלה ״לדוגמא״׳ כי רק דרך הסוחר (= האומן) הוא להוציא לדוגמא וע״ז חולק ר׳ מאיר ופוטר אם הוציא פחות מכשיעור מפני שאין זה דרך הוצאה של כ ל א ד ם בכך׳ אבל במצניע לזרע ולרפואה גם ר״מ מודה שהוא חייב׳ שהרי כן היא דרך כל אדם להצניע לזרע ולרפואה׳

לא אתיא אלא לדיגמא שכבר נתפייס הלוקח׳ אבל לזרע ולרפואה אפילו כל שהוא חייב.

זה מוסב על הסיפא של משנתנו: ״חזר והכניסו אינו חייב אלא כשיעורו״ וזהו דווקא בהוציא לדוגמא אבל בזרע ורפואה אין חילוק בין הוציאו לחזר והכניסו (רידב״ז)׳ ואע״פ שר׳ יוסי בר׳ חנינא עצמו העמיד את המשנה כר׳ יהודה׳ ור׳ יהודה סובר לעיל (פ״ה ה״ב׳ י״א ע״ב) שבקשר מוכסין ובשטר חוב חייב׳ אפילו כבר הראה אותם למוכס ולבע״ח׳ בכל זאת בדוגמא פטור מפני שהוא יכול להראות לקונה אחר דוגמא אחרת מאותה הסחורה׳ מה שאין כן בשטר ובקשר מוכסין שהוא צריך להראות את אותו השטר (או הקשר)׳ ואפילו אם יש לו עוד שטרות נחוץ לו גם זה׳ כדי להראות שהוא נאמן גדול׳

י״ב ע״ג. ה״ב.

אמר ר׳ מנא קומי ר׳ יוסה תיפתר בפרוץ.

נראה שיש לפני זה חסרון בירושלמי׳ והיינו שהקשו על ר׳ יוחנן למה חייב אפילו אם עקר את כולו כאחת (כפירוש הפ״מ) וע״ז אמר ר׳ מנא שהסרוד היה פרוץ׳ כלומר החללים בסרוד היו יותר מג׳ טפחים ונתבטלה תורת מחיצה ממנו׳

והא תנינן קופה.

הרי במשנתנו שנינו קופה׳ ובקופה אין חללים גדולים כ״כ׳ כמו בסרוד׳

אין לך מיטלטל ברשות הרבים ונעשה כרמלית אלא אדם בלבד׳

עיין גליון הש״ס ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 8׳

מה פליג.

בכי״ל: מה ופליג וכצ״ל׳ כי זהו הסיגנון הרגיל בירושלמי׳

כאן בשהפכה על צדה.

בירוש׳ עירובין פ״ג ה״ג׳ כ״א ע״ב: ראוי הוא להופכה ולבטל רשות היחיד שבה׳ ועיין תוספתא עוקצין ספ״ב: טבלה שיש לה ליזביז והטה על צידה אינה מכשרת את הזרעים׳ ובפיה״מ להרמב״ם עוקצין ספ״ב: ובתוספתא אמרו טבלה שיש לה ליזביז והיטה על צידה אינה מכשרת את הזרעים לפי שכשהיטה אותה נעשית כטבלה שאין לה ליזביז שאינה כלי׳ ועיין מקואות פ״ד מ״ב׳

ה ״ ג׳

וכתיב ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן וכו׳.

בק״ע מפרש: וכתיב כמו הא כתיב׳ ובקונדרס אחרון עמ׳ 317: כ ת י׳ (בלי ״ו״) ופקודת וכו׳׳ ובתרביץ ש״ד ס״ד עמ׳ 377 פירשתי שה״ו״ של: ״וכתיב״ שייך למעלה וצ״ל: והן משא בני קהת ו (= הוא)? וכי גרוגרת על כתיפו הוא משא בני קהת? עיי״ש׳ אבל אפשר שאין צורך בזה׳ כי כבר העירותי בתרביץ שם׳ שיש׳ בירושלמי כמה ווים שנראים מיותרים׳ וכן היה דרכם להתחיל את המשפט ב״ו״׳

שמן המאור בימינו וקטרת הסמים בשמאלו ומנחת התמיד של יום תלויה בזורעו.

בכי״ל בזרועו׳ ועיין גרסאות הראשונים אצל רטנר׳ ובריטב״א כ״י ירושלים קע״ד א׳: פרש״י ז״ל דלכתפו הוא דאצטריך קרא למילף מבני קהת דאילו ימינו ושמאלו וחיקו לא צריך דאורח ארעא הוא׳ אבל רבי׳ האיי גאון ז״ל [כתב] שמפורש בתלמוד ארץ ישר׳ ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן׳ שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה׳ שמן המאור בימינו ושמן המשחה בשמאלו וקטרת הסמים בחיקו ומנחת התמיד ד ה י י נ ו מ נ ח ת ח ב י ת י ן בכתפי׳ ע״כ׳ ור״ח ז״ל הביא הירושלמי בלשון אחר ופקודת בן אלעזר וכ׳ כיצד היה (נושלן) [נושאן] שמן המאור בימינו קטורת הסמים בשמאלו מנחת התמיד שבכל יום ויום תלויה בזרועו שמן המשחה ר׳ אבין בשם ר״א כמין צלוחית קטנה תלויה באפונדתו ע״כ.

ובמדרש אגדה במדבר (הוצ׳ בובר עמ׳ פ״ג): אמרו עליו על אלעזר שהיה מוטל עליו טורח גדול שהוא היה נושא שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה׳ ועיי״ש בהערות בובר. ועיין מלאכת שלמה כאן׳ ובספר אבני נזר לר׳ אברהם מסוכצ׳וב באר כל העניין בטוב טעם כדרכו תמיד׳

אמר ר׳ לוי כתיב ולבש הכהן מדו בד והרים את הדשן אלא שאין גדולה בפלטין של מלך.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון׳ אבל ישנו גם בעין יעקב ובקונדרס אחרון הנ״ל׳ ושם גורס: מכאן שאין גדולה וכו׳׳

ולעצם הענין אם בהרמת הדשן צריכים בגדים פחותים (כמו בהוצ׳ הדשן) או לא׳ כבר האריך בספר שתי ידות למהר״ם לונזאנו דף נ״ח ב׳ והציע את שיטות הראשונים בזה והעיר גם לבמ״ר ספ״ד (ד״ו קמ״ד ע״ב): בשעה שכהן

גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים וכו' וכן הביא שם ממדרש אגור (מדרש שהראשונים קוראים לו ברייתא דר' אליעזר ברייתא של ל"ב מדות' כמו שהוכחתי בגנזי קדם ס"ה): וכן ארז"ל במדרש אגור בענין שבח הענוה וז"ל בנוהג שבעולם אדם מכבד את ביתו בבגדים בלות שמא מתעטף בכל כליו ומכבד את הבית' אבל אהרן לובש שמנה בגדים ודומה כחתן בחופתו והרים את הדשן.

ה"ד.

תמן תנינן ר' ישמעאל השזורי ור' שמעון אומר וכו'.

כ"ה גם במשנת כריתות (פ"ד מ"ו) בהוצ' לו: ר' ישמעאל השיזורי ור' שמע' אומ' וכו'. ועיין במלאכת שלמה בכריתות שם.

כמאן דאמר בשני שמות נחלקו וכו'.

צריך להגיה כמו שהגיה בפ"מ עי"ש.

ה"ה.

ר' אלעזר בי ר' שמעון מחייב.

בכי"ל: פוטר מחייב' ונמחקה המלה פוטר' ועיין בבלי צ"ג ב' וצריך להפך את סדר המשניות במשנה שבירושלמי כמו שהוא בבבלי ובמשנה שבמשניות ובהוצ' לו וכמו שנראה מסדר הסוגיא בירושלמי.

שמשתי את אבא עומדות מה שלא שימשתן ישיבות.

בכי"ל: מה שלא שימשתה את רבך ישיבות' ונמחקו המלים: את רבך' וה"ה" (של שימשתה) תוקנה ל"ן' וכסיגנון זה לקמן חגיגה פ"ג ה"א' ע"ח ע"ד' ועיין חולין נ"ד א' (רטנר)' ועיין הוריות פ"ג ה"ה' מ"ח ע"ג: זכיתה מימרינה יקים תזכי מימרינה מיתיב' וכן בב"ר פצ"ח–י"א (אלבק עמ' 1262): אמר ליה אמרתה מן קאים תיזכי ותימרינה מן יתיב' ועיין במהרז"ו שם' וגם כאן אמר לו שימשתי את אבא בילדותי יותר ממה ששימשת אתה אותו בזיקנותך.

ור' תלמידיה דר' שמעון בר יוחי דהוי... רבך ישיבות.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון' ועיין רטנר.

את המת במיטה חייב דברי הכל. לא כן תני אף ריח רע כל שהוא ואמר ר' אילא אף ר' שמעון מודה בה.

כלומר, אם הוא מסלק את הדבר מפני ריחו הרע' זה נקרא מלאכה הצריכה לגופה' וע"כ גם ר' שמעון מחייב בהוציא את המת' (אע"פ שבכל מקום פוטר במלאכה שאינה צריכה לגופה).

ומודה ר' שמעון באיסורי הנייה.

בתמיה' (כפירוש המאירי בדף צ"ג ב' ועי"ש שפירש את שאר הדברים באופן

אחר), הרי באיסורי הנאה יסבור ר׳ שמעון שזו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה ואפילו אם יש שם ריח רע פטור, מפני שאנו אומרים שהוציאו מחמת איסור הנייה, ולא מחמת ריח רע. ולעיל בספ״ט באו המלים: ״מודה ר׳ שמעון באיסורי הנייה״ באשגרה מיכאן.

תיפתר במת גוי ושאין בו ריח רע והוציאו לכלבו.

המלה ״רע״ ליתא בכי״ל והיא תלויה בין השורות. ונ״ל שיש כאן שני תירוצים והיינו, או שהמשנה עוסקת ״במת גוי״ שיש לו ריח רע, וע״כ חייב מחמת שמסלק את הריח (ואיסורי הנייה אין כאן); או ״שאין בו ריח רע והוציא לכלבו״, כלומר מת גוי, שהוא מותר בהנאה והוציאו לכלבו, וזו היא מלאכה שצריכה לגופה, ואין אנו זקוקים לטעם של חיוב מחמת ריח רע.

מה טעמא דר׳ שמעון כבר נתמעטה הטומאה.

הוא פטור מפני שמוציאו כדי למעט את הטומאה, וזה דומה למוציא איסורי הנייה שהוא פטור מחמת מלאכה שאינה צריכה לגופה.

י״ב ע״ד. ה״ו.

כהדא דתני העושה פסיקיא לילבב לישפר וכו׳.

הכוונה היא לסוף הברייתא כלים ב״ב פ״ד הי״ד (ר״ש כלים פכ״ו מ״ו): כל הגדולות בבהמה טהורות. (טל תורה).

הפוסקת חייבת משום צובעת.

עיין אוהל מועד ס״ג, דרך ה׳, נתיב ה׳, מ״ד ע״א.

אילין אינין והא אית לך חורניין.

כסיגנון זה בסוכה פ״ה ה״ו, נ״ה ע״ג, ביצה פ״ה ה״ב, ס״ג ע״ב ובמקבילה, ״יבמות פ״ט ה״א, ה״ב, ה״ג, י׳, ע״ג. (ר״י אנגל).

ר׳ יוסה אמר לה סתם. ר׳ חנניה מטי בה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק התורה ריבת בטהרת זרעים.

בירוש׳ מעשרות פ״ה סה״א (ד״ו סה״ב), נ״א ע״ד: ר׳ יוסי בשם ר׳ לא התורה ריבת בטהרת זרעין וכו׳.

פרק י״א.

הלכה א׳.

דאמר ר׳ בא בר חונה בשם רב.

צ״ל: אמר ר׳ בא בר חונה וכו׳, וזה ענין בפני עצמו. (גליון אפרים).

בשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה ונעשית היא מאיליה.

בגיטין אנו אומרים קלוטה כמי שהונחה, ומכיון שהגט נמצא באויר מחיצות הרי הוא מצד הדין כאילו מונח בארץ, אבל בשבת אפילו אם נאמר שמצד ההלכה החפץ "כאילו" מונח בארץ, אבל סוף כל סוף הרי אינו מונח בארץ בפועל ממש, ואין זה נקרא שהוא הוא המניח, ולדעת הירושלמי קלוטה כמי שהונחה הוא גדר משפטי, כמו גוד אסיק מחיצתא וכדומה, וכמו שאין לחייב בעד גוד אסיק משום בונה (לוא היה מקרה כזה שרק החלק העליון מחייב אותו משום בונה) כך אין לחייב בעד קלוטה כמי שהונחה משום מניח, מפני שאין הוא המניח, אלא הדין הוא המניח, וע"ז אמר הירוש' שההנחה נעשית מאליה.

אבל רבי סובר שהמניח באויר הריהו כאילו מניח בארץ בפועל ממש (כלשון הירושלמי כאן ולעיל פ"א ה"א, ב' ע"ד): דרבי עבד אויר מחיצות כממשן. ועיין לעיל פ"ב ה"א, ד' ע"ג.

שמואל אמר לא שנו אלא למטה מעשרה הא למעלה מעשרה אסור.

אסור, אבל פטור. (ריטב"א צ"ז ב'). ולקמן עירובין פ"ו ה"ו, כ"ג ע"ד (שם פ"י ה"ז, כ"ו ע"ב): דתני שמואל למעלה מעשרה שבות. ועיין להלן רה"ב.

מילתיה דר' אלעזר אמר אפילו למעלה מעשרה מותר.

המלה "מותר" ליתא ברמב"ן וברשב"א צ"ז א' ונכון. והפירוש הוא: אפילו למעלה מעשרה פליגי. ועיין ריטב"א שם (רטנר).

י"ג א'.

והתני שמואל מרשות הרבים... ואם לאו חייב.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

תמן את אמ' אין רשות הרבים מצטרפת.

כלומר, כמו שרה"י אינה מצטרפת כך גם רה"ר אינה מצטרפת, והירושלמי תפש לשון זו בהקבלה לחצי השני של המאמר. ו ג ם מיכן נסתרת שיטתו של הרלב"ג פרש' יתרו ע"ו סע"ד שרה"י מצטרפת לד' אמות.

תני בשם ר' יודה זרק ארבע אמות וכו'.

עיין ספר העתים עמ' 303.

לא אתינן מתני אלא מילין דכל עמא מודיי בהון.

עיין מ"ש לעיל עמ' 146.

ה"ב.

מן אילין עגלות. ועגלות לאו למעלה מעשרה אינון.

פירוש המפרשים דחוק. ואולי נסתרסו השורות וצ"ל: על דעתיה דשמואל

למעלה מעשרה אסור. מן אילין עגלות. ועגלות לאו למעלה מעשרה אינון. ר' אילא בשם ר' שמעון בן לקיש והוא שתהא וכו'.

בכל אתר את אמר שנים שעשו פטורין. והכא את אמר שנים שעשו חייבין וכו'.

בריטב"א כ"י ירושלים קצ"ג א': גרסי' בירושלמי כל מלאכות שבת א' שעשאה חייב ב' שעשאוה פטורים וכה"א (צ"ל: וכה א') שעשאה פטור ב' שעשאוה חייבים שכן היה ברגלי מדבר הושטת שלקרשים על ידי שנים ע"כ.

תני בר קפרא שלא לנהוג בקרשים ביזיון.

במלאכת שלמה: שלא לנהוג בזיון בקדשים. וברי"ח צ"ט ב': שלא לנהוג בזיון בקדשים. וכן מעתיקו בראבי"ה שבת סי' רל"א עמ' 321. וזו היא גירסא נכונה, שכן אמר הירושלמי בפסחים פ"ח ה"ז, ל"ו א': תני אין עושין חבורה נשים ועבדים וקטנים מפני שהן מרבין בתיפלה. תני בר קפרא שלא יביאו את הקדשים לידי ביזיון. ועיין רטנר פסחים שם.

א"ר יוחנן העומד והחלל מצטרפין בארבעה והוא שיהה העומד רבה על החלל.

בכי"ל: מצטרפין לעשרה בארבעה, ונמחקה המלה "לעשרה". וכן בעירובין פ"ח ה"ג, כ"ה ע"א, בכי"ל: העומד והחלל מצטרפין לעשרה לארבעה, ונמחקה המלה "לעשרה". ואולי גירסת כי"ל היא הנכונה, והפירוש הוא שמצטרפין בין לעשרה בין לארבעה. והמוחק טעה מפני שראה, כי המשא והמתן אח"כ מוסב רק על ארבעה, אבל באמת אין זה מוכיח כלום, כמובן. ועיין בבלי שבת צ"ט א'. אבל בירושלמי עירובין פ"א ה"ג, י"ט ע"א, שם ה"ט, י"ט ע"ג, שם פ"ז סה"א, כ"ד ע"ב גורס גם בכי"ל כגירסת הדפוס. וכן מעתיק בספר העתים עמ' 305, ראבי"ה שבת סי' ר"א עמ' 278, ריטב"א כ"י ירושלים קצ"ה ע"ב וראשונים שמעתיק רטנר.

פשיטא לר' זעורא שאין עומד מצד אחד מצטרף.

אינו מצטרף עם החלל אם הוא קטן מהחלל.

פשיטא ליה שאין עומד מצד אחד רבה.

אפילו אם הוא גדול מן החלל, ג"כ פשיטא ליה שאינו מצטרף עמו.

לא צורכה דלא אפילו עומד השני.

עיקר השאלה של ר' זעירא היא אם כל אחד ואחד מן העומדים לחוד צריכים להיות גדולים מהחלל. ועיין רטנר שמעתיק את גירסת הרשב"א צ"ט סוף א', ולא ידע כי בירוש' עירובין פ"ח ה"ג, כ"ה ע"א גורס כגירסת הרשב"א כאן. ועיין ק"ע.

מה אנן קיימין אם בגבוהין עשרה ורחבן ארבעה רשות בפני עצמה היא גבוהין עשרה ואינן רחבין ארבעה הדא היא דאמר רב חסדא וכו׳.

הסוגיא היא אחת מן הקשות ביותר בירושלמי, והמפרשים נדחקו מאד והגיהו (עיין ניר ונוע״י). פירוש הק״ע הוא אמנם נכון, כפי שנראה, אבל לפי גירסא שלנו הוא בלתי אפשרי, ואין בשום אופן לפרש, שקושיית הירושלמי מוסבת על סוף המשנה: ״פחות מיכן פטור״, שהרי הירושלמי אומר בפירוש: בגבוהין עשרה ורחבן ארבעה, וא״כ אין זה פחות מיכן! ומטעם זה נטו כל המפרשים מפירוש הק״ע.

אבל כל הדוחק בא לרגלי גליון מוטעה שנכנס בטעות לכי״ל, ובגוף כי״ל הגירסא נכונה: מה אנן קיימין אם בגבוהים עשרה ואינן רחבין ארבעה הדא היא דאמר רב חסדא בשם איסי וכו׳. כלומר התלמוד שואל מה זה ״פחות מיכן״, והדברים פשוטים. ובגליון כי״ל נוספו המלים: ״ורחבן ארבעה רשות בפני עצמה היא גבוהין עשרה״, וזה טעות ואשגרה מלעיל פ״א סה״א, ב׳ סע״ד.

בשאינן לא רחבים ארבעה ולא גבוהין עשרה.

כלומר, זה נקרא פחות מיכן?

לא כן אמר חייה בריה דרב כל המעכב דריסה ברשות הרבים נקרא כרמלית. אמר ר׳ יודן מה דאמר חייה בריה דרב באמצע. אבל מן הצד רשות הרבים מבטלתה[1].

כלומר, וא״כ עוד הפעם קשה למה אומרת המשנה פטור ולא מותר, וכנראה, תפש הירושלמי בפשיטות שהמלים ״פחות מיכן״ מוסבות על הסיפא: ורחבין ארבעה, כלומר שהן פחותין מרוחב ארבעה, והשאלה היתה, אם הן רק פחותין מארבעה, אבל גבוהין עשרה, או שאינן גבוהין עשרה ג״כ, וע״כ לא תירץ הירושלמי ברחבין ארבעה ואינן גבוהים עשרה.

אמר ר׳ יוחנן לית כאן פטור אלא מותר.

כלומר, פחות מיכאן פירושו פחות מרוחב ארבעה, ובאמת מותר להשתמש מתוכן לר״ה בין אם הם גבוהין עשרה בין אינן גבוהין עשרה.

תמן תנינן ועל לפסים ארוניות וכו׳.

בכי״ל: עירניות, ובגליון כתוב ע״י הסופר בעצמו: ס״א ארניות, וכגירסת הדפוס כי״ה גם בירוש׳ ביצה פ״ד ה״ד (ד״ו ה״ג), ס״ב ע״ג.

---

1) צ״ל מה דאמר חייה בריה דרב מן הצד אבל באמצע רשות הרבים מבטלתה, כמו שהגיה בגליון הש״ס.

תמן תנינן ועל לפסים ארוניות שהן טהורות באהל המת וטמאות במשא הזב.

אין להבין למה הביא הירושלמי את המשנה הזאת כאן. ועיין מ"ש בזה להלן.

אמר ר' זעורה ויאות אם לצורך הדא דתנינן אם לרפואה חייב. הוי לית כאן פטור אלא מותר.

המאמר הזה הוא סתום מאד ופירושי המפרשים הם רחוקים ודחוקים. וע"כ נ"ל שיש כאן שיבוש קל בירושלמי. ור' זעירא מוכיח ממשנת עדיות, שצריך להיות: מותר, חייב, ולא — פטור, חייב. וכן שנינו שם (פ"ב מ"ה): שלשה דברים אמרו לפני ר' ישמעאל ולא אמר בהם לא איסור ולא היתר. המפיס מורסא בשבת וכו' הצד נחש בשבת וכו' ועל לפסין אירוניות וכו'. והנה בלפסין אירוניות אינו שייך לומר פטור (אבל אסור). חייב, אלא רק מותר, אסור (= טהור, טמא), ומזה מוכיח ר' זעירא שגם בשני הדברים הקודמים פטור פירושו מותר, ממש כמו בליפסין אירוניות, וכפשוטו של לשון המשנה: ולא אמר בהם לא איסור ולא היתר.

ולפי זה נ"ל שט"ס קטנה נפלה בירושלמי, ובמקום "אם לרפואה" צ"ל: "אית לך פטור" (= אית לך מימר פטור), וכן צ"ל בירוש': אמר ר' זעירא ויאות אם לצורך (כלומר, אם משנת עדיות מדברת על לצורך ושלא לצורך שזהוא חייב, ופטור אבל אסור, כשבת פי"ד מ"א) הדא דתנינן אית לך פטור חייב, כלומר במשנה שהבאנו למעלה יש לך מימר פטור (אבל אסור) וחייב? הרי בעל כרחך אתה אומר טהור וטמא (= מותר וחייב), ולפיכך אפשר להוכיח בצדק: "הוי לית כאן פטור אלא מותר". ועכשיו מובן למה הקדים הירושלמי את המשנה של לפסים, כי הרי ממנה היא כל ההוכחה.

ה"ג.

על דעתיה דר' מאיר ... את רואה את הכותל כגמום.

עיין ירוש' עירובין פ"י ה"ו וה"ט, כ"ו ע"ב.

כהדא דתנינן זרק חוץ לארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות חייב.

במשנה כאן בכי"ל: ונתגלגל חוץ לתוך ארבע אמות חייב. ונמחקה המלה: חוץ.

י"ג ע"ב. ה"ה.

אמר ר' אבון ולמה מתוכה לים מותר מפני סכנה.

ברי"ח שבת ק"ב א': ירושלמי א"ר אבין למה מן הים לתוכה אסור מפני הסכנה (רטנר), וכן מעתיקו בראבי"ה שבת סי' רל"ג סוף 323.

פחות מיכן מותר. מה בין סלע ומה בין ספינה.

הדברים בלתי מובנים, ובוודאי יש כאן שיבוש. ואולי נסתרסו השורות וצ"ל כאן מלמטה: פחות מיכן מותר [ומטלטלין בה עד סאתים] מה בין סלע ומה בין ספינה. כלומר למה בספינה מותר לטלטל אפילו יותר מבית סאתים (עיין ירוש' עירובין ספ"ה, בבלי שם צ' א') ובסלע רק עד בית סאתים?

ספינה עולה ויורדת. סלע במקומה היא.

וע"כ היא כמחיצה שהוקפה לזרעים.

ולא כרמלית היא? כלום הוא מותר לטלטל בכרמלית אלא בארבע אמות?

וא"כ למה מותר לטלטל על הסלע עד בית סאתים?

על ראשה. סלע שבים גבוה עשרה טפחים וכו'.

כלומר המלים: "ומטלטלין בה עד בית סאתים" מוסבות על הרישא, והיינו סלע שבים גבוה עשרה וכו', שהוא רשות היחיד ולא כרמלית וע"כ מותר לטלטל בו אם הוא אינו יותר מבית סאתים.

יותר מיכן... פחות מיכן מטלטלין מתוכה לים ומן הים לתוכה (ומטלטלין בה עד סאתים).

המוקף הוא ט"ס וצריך לגרוס זה למעלה. עיין לעיל. (כן פירש בערך בנוע"י).

אילו אמר תיבה פחותה יאות.

עיין רטנר, ועיין ספר העתים עמ' 53.

ואת רואה את המחיצות כאילו עולות.

עיין לשון זו לעניין חומות ירושלים במע"ש פ"ג סה"ג. נ"ד ע"ב וסנהדרין פ"א ה"ג, י"ט ע"ב. וכנראה נקטו שם לשון השגורה בעניין שבת.

לר' הושעיה בי ר' שמי דהוה פריש.

עיין מ"ש לעיל עמ' 72.

תני ר' שמעון בן יוחי מסייע לר' יהושע בן לוי את ה' הוא מגדף ונכרתה.

הברייתא קטועה כאן והירושלמי קיצר. ושם היה מפורש לוקה ומביא קרבן.

הגע עצמך אפילו מזיד בהיכרת?

כלומר, גם במזיד בהכרת מביא קרבן? אלא בעל כרחינו צריכים לומר: "[אלא במזיד בלאו ושוגג בהיכרת] מתרין בו ולוקה ומביא קרבן".

ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן השוגג בחלב ומזיר בחטאת מתרין בו ולוקה ומביא קרבן.

בב״ק פ״ז ה״ב (וה״ה)· ה׳ ע״ד (ו׳ ע״א): הזיד בחלב ושגג בקרבן וכו׳ עיי״ש (רטנר). ויש להוסיף שכן הוא גם בשבועות פ״ג ה״א· ל״ד ע״ב וכצ״ל גם כאן·

פרק י״ב.

י״ג ע״ג. הלכה א׳.

מכיון שהיו נוסעים וחונים על פי הדיבר כמי שהוא לעולם.

בכי״ל לשעה· ונמחק· והושלם בגליון: לעולם· ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 147·

וההן דעבד ספיין.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 149·

וההן דנקר... דחיין.

בכי״ל ה״ד״ של דחיין מסופקת והיא קרובה ל״ר״—רחיין. והביטוי נקר ריחיין הוא גם בבבלי מו״ק י׳ א׳· (כמה פעמים שם)·

מקטע פספס מקטע כולהן חייב משום מסתת.

אין למאמר זה שחר· אבל בכי״ל הגירסא נכונה: מקטע פספס מקטע בולין חייב משום מסתת· (ותוקן בכי״ל ה״י״ של בולין ל״ה״ – בולהן· ובדפוסים כבר תיקנו כולהון) ופירושו: מקטע בולין· מקטע גושין של אדמה ושל מתכת·

רב ירמיה בשם רב המרכיב מיטה של גילה חייב משום בונה.

בראבי״ה ביצה סי׳ תשל״ז עמ׳ 436: פירש רבינו חננאל במסכת שבת בפרק הבונה וכו׳ ובירושלמי גרסינן רב ירמיה בשם רב המרכיב מטה של גילה חייב משום בונה וכו׳ ובסוף פרק כירה גרסינן בי רב חמא הוה מטה ג י ל י ת א וכו׳·

אמר רב הונא בר חייה הוה עימיה.

באו״ז ח״ב סי׳ ע״ח סוף אות א׳: א מ ר י ן הונא בר חייא הוה עמיה· ועיין רטנר·

ויד הסכין ש ב ר א ש ו.

באו״ז הנ״ל הגירסא מתוקנת: ״שפירשו״ (רטנר).

קנה של ציידין פטור.

בגליון כי״ל כתוב ע״י הסופר עצמו: ס״א שלסיידין· ועיין בבלי מ״ז א׳ ובדק״ס שם·

קני מנורה למה הוא חייב ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן ורב חונה תריהון אמרין משום בונה׳

עיין ספר העתים עמ׳ 347׳ ראבי״ה ביצה סי׳ תשל״ז עמ׳ 436, ועיין דברים רבה רפ״ג ובהערות הרד״ל שם׳

קנה של ציידין למה הוא פטור מפני שהוא מלמעלן למטן.

עיין בבלי עירובין ק״א א׳: האי מדורתא מלמעלה למטה שרי׳ ובראבי״ה ביצה סי׳ תש״ף עמ׳ 478 : מלמעלה למטה שרי וכו׳ ואין בהם משום בנין ואין בהם משום אוהל׳ כדמפרשינן בירושלמי אלא כשהוא עושה מלמטה למעלה׳ והוא כיוון׳ לפי דעתי׳ לירושלמי שלנו׳ והר״א אפטוביצר בהערותיו לא דק׳ ואין זה עניין לירושלמי שהביא הראבי״ה שם בעמ׳ 479 שו׳ 19׳ ושם הוא באמת מכוין לירושלמי ביצה׳ ועיין מ״ש להלן פ״כ ה״א׳

התיבון הרי החופר בחולות הרי מלמעלן למטן הוא.

הרי החופר בחולות שאינו עובר משום חורש׳ וכדאמרינן בירוש׳ שביעית פ״ד ה״ד (תוספתא שם פ״ג ה״כ)׳ ל״ה ע״ב: ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולות (מפני שאינן ראויין לוריעה׳ ואין זה חורש)׳ והוא חייב משום בונה׳ עיין בבלי שבת ק״ב ב׳׳ שם ע״ג ב׳׳

שמואל אמר המלחים את התירצין... כנגד הפתח.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון׳

ר׳ חנניא בשם ר׳ יוחנן התירו סופו מפני תחילתו וכו׳.

כס״ז לר׳ חנניה בשם ר׳ יוחנן בחגיגה פ״ג רה״ז׳ ע״ט ע״ד׳ מו״ק פ״א סה״ד׳ פ׳ ע״ג׳

מתנית׳ דר׳ שמעון וכו׳.

עיין פירוש הרידב״ז בפסחים פ״ו ה״א דפוס פיטרוקוב (ווילנא) מ׳ ע״א׳

וקשיא על דרבן שמעון בן גמליאל אילו נטל לקצור ולא קצר שמא כלום הוא וכו׳.

בריטב״א כ״י ירושלים דף ר״ז רע״א : וגרסי׳ בירוש׳ וקשי׳ על דרשב״ג אלו (מול) [נטל] מגל לקצור ולא קצר שמא (כלי) [כלום] הוא׳ ופריק מפני שהוא כמיישב את ידו לתקן מלאכתו׳

ה״ג׳

מהו בכל לשון אפילו אלף אלפא׳

בראבי״ה שבת סי׳ שצ״א עמ׳ 441 (מגילה סי׳ תקמ״ט עמ׳ 255) : דגרסינן בירושלמי מהו בכל לשון אלף אלפא׳ ביתא ביטא והוא לשון יונית אבל שאר

לשונות אינו חייב וכו'. ועיין רטנר מה שמעתיק מן האו"ז ח"ב סי' ע"ו.

אילין דר' הושעיה ודבר פזי הוון שאלין בשלמיה דנשייא בכל יום. והוון אילין דר' הושעיא עלין קדמאי ונפקין קדמאי. אזלין אילין דבר פזי ואיתחתנון בנשיאותא אתון בעיין מיעול קדמאי וכו'.

רצון זה להכנס ראשונה לא היה רק לשם כבוד בלבד. אלא נתן גם זכויות, מפני שאלה היו גם הראשונים למינוי. וכן יוצא מפורש מאסתר רבה פ"ד ד"ה רואי פני המלך (פיזרו רע"ט): שתי משפחות היו נכנסות אצל רבי אחת של ר' הושעיא ואחת של בית ר' יהודה בן פזי משנתחתן ר' יהודה בן פזי לרבי בקשו ליכנס תחלה ולא הניחן רבי אמר להם כתיב והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראת, וכי יש משפט לעצי' אלא (קדש) [קרש] שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון ושזכה לינתן בדרום ינתן בדרום. בעון דימנון מאיכן אמ' לון ר' סימון מן דרומא שנ' ויאמר ה' יהודה יעלה. אמר ליה ר' מני הדא במלחמה ברם במינוי רואי פני המלך היושבים ראשונה אף הכא כן רואי פני המלך.

ולפי זה רואים שר' סימון (= ר' שמעון בן פזי, אבי ר' יהודה בן פזי שגרו בלוד = בדרום. עיין ערכם אצל בכר) דרש שימנו מן המשפחה השנייה [1]), ור' מני התנגד לזה ואמר שזכות המינוי היא קודם כל לאלה הנכנסים ראשונה. ועיין ירוש' סוף הוריות ושם הסדר מסורס וצריך לתקנו ע"פ המדרש הנ"ל. וכבר הוכחתי במקום אחר שהסוגיות הכפולות בירושלמי הן מסורסות בכמה מקרים.

ובירושלמי סוף סוטה: חד מן אילין דבית פזי הוון בעי מחתניתיה לניסיותיה ולא הוה מקבל אמר דלא יהוון בהתון. ואין זה סותר לירושלמי שלנו כי כוונת הירוש' סוטה לספר שבן משפחת פזי היה מסרב מלכתחילה להתחתן עם בית הנשיא וברח מן הכבוד, אבל, כנראה, הסכים לבסוף. ועיין כל העניין בקונדרס אחרון עמ' 317. ועיין וי"ר פי"ח—א: ר' שמעון בן חלפתא הוה סליק שאיל בשלמיה דר' בכל ריש ירח וירח. (כ"ה בכ"י לונדון).

תרין זרעיין הוון בציפרין בולוטיא ופגניא וכו'.

בעין יעקב: תרתין זרעיין הוו בצפורין בולטייא ופגמייא הוו עללין ושאלין בשלמא דנשיאה כל יומא והוון בולטייא עללין קדמאי ויתבין קדמאי אילין פגמייא זכיין לאורית' אתון בעי מיעל קדמאי אשתאלת לריש לקיש שאל ר"ל לר' יוחנן ודרשה בבי מדרשא אפי' ממזר ת"ח וכהן עם הארץ ת"ח קודם לכהן עם הארץ. סברי מימר לפדות ולהחיות ולכסות הא לישיבה לא. א"ר בון אף לישיבה. מה טעמא יקרה היא מפנינים מכהן גדול המשמש לפני ולפנים. ועיין קונדרס אחרון הנ"ל.

והנה הגירסא ויתבין קדמאי. יש לה על מה לסמוך. עיין ירוש' תענית פ"ד ה"ב ס"ח ע"א: שמואל ואילין דבית שילא הוון שאלין בשלמיה דנשייא

1) משפחתו הוא — משפחת בר פזי שהיתה מן הדרום.

(= ריש גלותא) בכל יום והוון אילין דבית שילא עלין קדמיי ויתבין קדמיי וכו'.

י"ג ע"ד.

תני וגד מגדיאל.

ברייתא בתו"כ חובה פ"א פרשה א' סה"ד (הוצ' ווייס ט"ז ע"א). אבל בגוף המשנה לא היה זה לפני הירושלמי. וכן ליתא זה במשנה שבבבלי בכ"י (עיין דק"ס), בהוצ' לו ובמשנה שבירוש' בכי"ל והושלמו בגליון.

מתיבין לר' יהודה והלא אילו פשוטים ואילו כפופים.

עיין בבלי ק"ג ב' ק"ד א'. ואפשר שהירושלמי לא חש לתרץ את הקושייא, מפני שידעו שאנשי ירושלים היו כותבים "מ" ו"ן" סופית גם באמצע המלה. עיין מ"ש בתרביץ ש"ד עמ' 292. ולפי זה מובנת ההלכה של ר' יהודה, שאם כתב "שם" חייב אפע"פ שרצה לכתוב "שמעון" (במ"ם סתומה באמצע המלה) או "דניאל".

קלת על דר' יודה כתב שתי אותיות שוין... קלת על דרבנן שתי אותות מכל מקום וכו'.

צ"ל: קלת על דרבנן וכו' קלת על דר' יודה (נוע"י).

מחלפה שיטתיה דר' יודה דתני יכול עד שיכתוב את כל השם... והכא הוא אמר השובט והמקטקט על האריג הרי זה חייב וכו'.

פירוש המפרשים דחוק. ונ"ל שצ"ל בירושלמי: והכא הוא אמר [הכין]. כלומר, הקושייא היא על ר' יהודה שאמר למעלה, שאם כתב שתי אותות מכל מקום פטור, ומברייתא זו משמע שאפילו שתי אותות מ"מ ג"כ חייב. ועיין בבלי ק"ג ב', והירושלמי אולי גרס בתו"כ "חובה" פ"א: ר' יהודה במקום ר' שמעון. ואח"כ מתחיל כבר עניין אחר: השובט והמקטקט על האריג וכו', וזה מוסב על המשנה.

ה"ד.

אמר ר' אבא בר ממל בסררה.

ברשב"א ק"ד ב' מעתיק: אמר ר' בא ממל תפתר בסיד דק. (רטנר). ובריטב"א כ"י ירושלים רי"א סע"ב: וכן נראה לכאורה בירושלמי (כשיטת רב האי גאון עיין רשב"א הנ"ל) דפרכי' עלה והתנן אם אין מנהגם זה עם זה פטור. תרתי (צ"ל: תפתר) בסיד דוקא. ואולי צ"ל: בסידרן, כלומר, המשנה מדברת על סדרן, עיין להלן ה"ה: לעיל חד מן חד. ומחמת זה אינם נהגין, מפני שאינם כתובין כסדרן. ועיין מגיד משנה פי"א מה' שבת הי"ב.

אם בא וערער עררו בטל.

בגיטין פ"ב: עררו קיים, וכ"ה בשרי"ר שם וכצ"ל גם כאן.

כתב לא חוקק.

בכי"ל: חַקק.

ה"ה.

מחלפה שיטתיה דר' יודה תמן הוא אמר אינו כתב והכא הוא אמר כתב הוא וכו'.

צ"ל: מחלפה שיטתין דרבנן תמן (במשנתנו) אינון אמרין אינו כתב והכא אינון אמרין כתב הוא וכו', כלומר, שאינו מן המובחר, אבל בכל זאת הוא כתב וכדלקמן.

ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו לא אמר כן אלא מחלפה שיטתיה דר' יהודה. תמן הוא אמר אינו מן המובחר וכו'.

גם כאן צ"ל: מחלפה שיטתין דרבנן תמן אינון אמרין אינו מן המובחר וכו', וזו היא אותה הקושיא שלמעלה, אלא שר' אבהו חולק על התירוץ של סתם התלמוד ואומר מהו כתב ע"ג כתב, חד לעיל מן חד, והכל הוא מדברי ר' אבהו. (רידב"ז).

ה"ו.

וקשיא על דרבן גמליאל אילו קצר וכו'.

הגירסא משובשת ואיני יודע לפרשה ע"פ הגירסא שלנו, ויש כמה אפשרויות לתקנה.

פרק י"ג.

י"ד ע"א. הלכה א':

תמן על ידי שלישי מלאכתו מתקיימת, ברם הכא פחות מיכן מיסתתר הוא.

במלאכת שלמה לכלאים פ"י מ"י: טעמא דר"א תמן ע"י שלישי מלאכתו מתקיימת טפי אבל אה"נ דבשנים סגי ברם הכא פחות מג' מיסתר הוא ולא קאי, בעל מלא"ש מפרש שיש חילוק בין תפירה ובין אריג, שבאריג בא החוט השלישי רק לקיים את האריג לזמן רב, אבל גם בשנים אינו מסתתר תיכף ומיד (ובשבת מצריך ר"א מלאכתו מתקיימת לזמן רב), אבל בתפירה בפחות מג' תפירות מסתתר הוא תיכף ומיד וכולם מודים שאין זה חיבור.

אשכחת אמר על דר' אליעזר פעמים שלשה וכו'.

הגירסא הנכונה ברשב"א ריש פירקין: ואחד על האריג יש לפרש אחד על

שנים שהרי עם האחר הזה הרי היא מלאכה מתקיימת ויש לפרש אחד על שלשה ופלוגתא היא בירושלמי דגרסינן התם אשכחת על דר' אליעזר פעמים שלשה בתחלה פעמים שנים על גבי אחד ארוג מאתמול פעמים אחד על גבי שנים ארוגים מאתמול. רבנן דקסרין בעיין מהו אחד על האריג אחד על גבי שלשה רבנן דהכא אמרין אחד ע"ג שנים. (גליון הש"ס).

כתב אות אחת בחול ואות אחת בשבת ר' אליעזר מחייב חטאת.

עיין היטב בתוספתא ביצה פ"ד (נוסחת הדפוס) ה"ד. ועיין בבלי כריתות י"ט ב' ובתוספתא שם פ"ב הט"ו.

למה או משו' קיום מלאכה וכו'.

המלה "או" אינה בכי"ל והושלמה בין השורות, והפירוש הנכון של המשך הסוגיא הוא בק"ע.

ה"ג.

היך מה דאת אמר תמן השוחט חטאתו בשבת כיפר ומביא אחרת[1]. ואמר אוף הכא לא יצא ידי קירעו.

צ"ל: ואמר אוף הכא יצא ידי קירעו, כמו שהגיה בנוע"י.

תמן הוא גרם לעצמו ברם הכא את גרמת לו.

כלומר בחטאת הוא רוצה לתקן את עצמו (להתכפר, ולפעמים גם לאכול בקדשים), ויש שם תיקון חוץ מן המצוה, אבל בקריעה מתכוין רק לעשות מצוה והיא מצוה הבאה בעבירה, והירושלמי, כמובן, דוחה זה ואומר: ואפילו תמן את גרמת לו, שאילו לא אמרת לו שיביא היאך היה מתכפר לו, כלומר סוף כל סוף גם הכפרה היא מצוה, ואם הוא מתכוין להתכפר הוא מתכוין לעשות מצוה.

כך אנו אומ' הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח.

עיין גירסאות הראשונים אצל רטנר, ובריטב"א כ"י ירושלים דף רי"ג ע"ב: ובעו בירוש' ולא כן א"ר יוחנן בשם ר"ש בן יוצדק מצה גוולה אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח אמ' לון ר' יוסי תמן היא גופה עבירה הכא הוא עבר עבירה. כי כן (צ"ל: נן) אמרי' הוציא מצה מרה"י, לר"ה אין יוצא בה ידי חובתו בפסח פי' בתמיה. ועיין להלן גירסת הקונדרס אחרון, וכנראה פירש כאן בניחותא, שאם הוציא מצה מרה"י לר"ה אינו יוצא ידי חובתו וזה תמוה. ועיין רטנר שמעתיק את גירסת הרמב"ן בתורת האדם שער הקריעה: כך אנו אומרים

1) בעד שוגגת מלאכת שבת.

הוציא מצה ברה"י לרשות הרבים יוצא בה ידי חובתו בפסח. ורטנר מעיר ע"ז: "לפנינו אינו יוצא, ועי"ז יגעו כאן המפרשים לחנם". המפרשים לא יגעו כלל ופירשו ע"פ האמת, מפני שהכירו את סיגנון הירושלמי, וידעו ש"כך אנו אומרים" פירושו בתמיה, וכבר העיר ע"ז בעיטור ח"א שיתוף (ד"ו כ"ו ע"ב. הוצ' ר' מאיר יונה מ"ב ע"ב): "וכך אנו אומרים לשון אתמהא היא בגמ' דירושלמי". עיי"ש שהביא כמה דוגמאות לזה[1]. ואשר לגירסת הרמב"ן, דפוס משובש נזדמן לו לרטנר, כי בתורת האדם דפוס קושטא הגירסא היא: כך אנו אומרים הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח.

תני מצה גזולה אסור לברך עליה וכו'.

בירושלמי שבעין יעקב ברכות פ"ו: תני מצה גזולה אסור לברך עליה אמר רב הושעיא על שם ובוצע ברך נאץ ה'. אמר ר' יונה הדא דתימא בתחלה אבל בסוף מצוה. רבי יוסף אמר אין מצוה עברה (חסר לפניו מאמר ר' יונה: אין עבירה מצוה, כמו שחסר גם לפני הר"ן פסחים סי' תשכ"ה). אמר ר' אילא אלה המצוה אם עשיתן כמצותן הן מצות ואם לאו אין מצות. ובמפרש שם: מאמר זה כתוב בירושלמי מסכת חלה וכתבתיו כאן לפי שהוא מעניין שלנו וכו', וטעם ההבדל בין בתחילה לבסוף הוא מתיישב על הלב שכיון שהוא יתברך צוה שלא יגזול ויאכל אם כן האכילה היא אסורה עליו לעולם, ואם יברך כדי לאכול הוא מנאץ ה' שעובר על מצות לא תגזול אבל אם כבר עבר על מצות לא תגזול ואכל הרי נתחייב לברך וכו', ור' יוסף חולק על זה ואומר אין מצוה עברה ואפילו קודם אכילה חייב לברך כי אף על פי שעבר עברה במה שגזל אבל במה שברך קודם אכילה מקיים מצוה וכו' ור' אילא הולך בקצה אחרון ואומר שאפילו בסוף לא יברך שנאמר אלה המצות בלשון רבים להורות שבתחלה ובסוף תהיה בהם מצו' ולא עברה כלל וכו'. ועיין בקרבן נתנאל על הרא"ש פסחים פ"ב סי' י"ח שבירר את הגירסא.

אמר ר' אילא אלה המצות אם עשיתן כמצוותן הן מצות ואם לאו אינן מצות.

בקונדרס אחרון עמ' 317: א"ר אילא אלה המצות עשיתן כמצותן הרי הן מצות ואם לאו אינן מצות. מצה גזולה אין יוצא בה ידי חובתו בפסח. הוציא מרשות היחיד לרשות הרבים אין יוצא בה ידי חובתו בפסח (עיין מ"ש ע"ז לעיל) מצה גזולה אסור לברך עליה על שם ובוצע ברך נאץ ה'. ועיין דרשות ר' יהושע אבן שועיב צו, ל"ט ע"א. ועיין מאירי סוכה ל"ה א', עמ' 94.

ה"ה.

אמר ר' חיננא מתניתא דלא כר' יהודה וכו'.

במלאכת שלמה כאן: "ירוש' תנ[ינ]ן אין צדין דגים וכו' א"ר חיננא מתני' דלא

1) ולא עוד אלא שהרמב"ן בעצמו בחידושיו לכ"ב נ"ח א': ובכל מקום שנאמר כי נן אסרין בירושלמי בלשון אתמהא נאמר.

כר' יהודה דתנינן ר' יהודה אומר הצד צפור למגדל וצבי לבית חייב הא לגנה ולביבירין פטור· מחלפה שיטתיה דר' יהודה דתמן תנינן אין צדין דגים מן הביבירין וכו' [הגה"ה נראה שחסר לשון וכן צריך להיות והכא אמרי וצבי לבית חייב הא] הא לגנה ולביבירין פטור מחלפא שיטתון דרבנן" וכו'· עיי"ש שמעתיק את שאר דברי הירושלמי·

ולא במגפל לתוכה אנן קיימין·

לא ידעתי פירושו של מגפל· ובביצה פ"ג: ולא בנעל לתוכה וכו'·

שוחטים מן הנגרין... בההיא דטסים·

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון·

ר' יוסי בר בון בשם ר' אמי מצדתא דשיתאי·

בככר לאדן דף קס"ט ע"א: "רש"י פ' כל הכלים דף קכ"ד ע"ב פי' אייתו שותא לכהנא מצודה ועדיין צריך ביאור"· ועיין הפירושים שם בר"ח· וכבר העירותי לעיל עמ' 93 שפירוש רש"י הוא בלי ספק הנכון· כי מעשה זה של הבבלי מובא גם בירושלמי לעיל פ"ד ה"ב· ז' ע"א· ושם מפורש: מצדתא הוא פריסן· וא"כ שותה = מצודה· ושיתאי הם הציידים שצדים בשותא (מין מצודה מיוחדת)· ועיין הגהות הב"ח בבבלי שם·

צר הוא בפיתם·

בככר לאדן שם מגיה: בפיטס (כלומר· בחבית)· וכ"ה בביצה פ"ג· וכאן צ"ל: בפיתס·

בההיא דטסים·

אולי צ"ל: דטמים· כלומר סכורה מכל הצדדים· השוה "נהרא טמימא" בבבלי מו"ק ד' ב'·

החולה חייב והבריא פטור·

עיין גליון הש"ס· ובניר מגיה: הבריא חייב והחולה פטור· כלומר· הבריא חייב אע"פ שלא נעל כל צורכו· מפני שהוא יכול לנעול לבדו והחולה פטור אע"פ שנעל כל צורכו מפני ש א י נ ו יכול לנעול לבדו·

ר' יוסה בי ר' בון בשם רב חונא היה צבי רץ כדרכו ונתכוון לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי מותר· וכו'·

עיין גירסאות הראשונים אצל רטנר· ובריטב"א כ"י ירושלים דף ריז ע"ב: "אבל מצינו בירוש' היתר גדול שהתירו לנעול ביתו לכתחלה לשומרו ואע"פ שיש צבי בתוכו והוא נצוד בכך כיון שאין מתכוין לצוד את הצבי בלבד· וכן אמרו שם שאם היה צבי רץ כדרכו ונתכוון לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי מותר· היה מפקח בגל ונתכוון (לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי

מותר היה מפקח בגל ונתכוון) לעלות את התינוק ולהעלות צרור (את) של זהובים עמו מותר. ונראה שאין זו שיטת גמ' שלנו".

ה"ז.

ר' שמי בעי מהו ליתן לפניהן מזונות וכו'.

המפרשים פירשו שזה מוסב על המשנה. אבל הלשון "לפניהן" אינו מדויק לפי זה. כמו כן זר הוא הלשון: "מהו לכפות עליו כלי". ובק"ע פירש שזה מוסב על עוף שנכנס למגדל! ונ"ל כמעט ברור שהציון "ה"ז" נכנס בטעות מפני שלא הבינו את הענין, ובאמת יש לפנינו ג' מימרות של ר' יוסי בר' בון כלומר ר"י ב"ר בון מסר ג' הלכות בשם רב הונא והוסיף שעל כל הלכה והלכה שאל ר' שמי שאלה. ואילו הן ג' ההלכות (לעיל ה"ו): ר' יוסה בי ר' בון בשם רב חונא היה צבי רץ כדרכו וכו' מותר. ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונא וכו' ולהעלות נחיל של דגים עמו מותר. ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונה וכו' ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר. וע"ז שאל ר' שמי ג' שאלות. א. מהו ליתן ל פ נ י ה ן מזונות? כלומר, לפני הדגים, כיון שהיה מותר לצודן אפשר שמותר גם ליתן לפניהם מזונות. עיין הלשון במשנת ביצה ריש פ"ג: אין צדין דגים מן הביברין ואין נותנין לפניהם מזונות. ב. מהו לכפות עליו כלי? כלומר, על צרור של זהובים שלא יתגלגל, והשאלה היא אם אסור מחמת מוקצה ולא מחמת צידה. ג. מהו לקושרו בחבל? והשאלה היא על צבי שניצוד בהיתר.

שאין עושין תקנה לדבר שאינו מן המוכן.

רמב"ן ק"ו ב' ורשב"א שם. ר"ן ביצה סי' תתצ"ד. רשב"א שם כ"ג ב'. (אצל רטנר נשמט כל זה).

היא צידדי בהמה היא צידדי אילן.

זו היא אשגרה מעירובין פ"ג. כ"א ע"א ואינו שייך לכאן. עיין מ"ש לעיל עמ' 96.

פרק י"ד.

הלכה א'.

ר' זריקן בשם ר' יוחנן אימי איתפלגון וכו'.

המלה "יוחנן" מיותרת. (ככר לאדן).

הצד צבי... ישן חייב דו קמיץ חדא ופתח חדא.

במדרש שיר השירים קרוב לסופו: מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה וכו' ועיין רד"ל.

ראוי היה שימות בהם וכו'.

בכי"ל: ראוי היה שילך בהם. ונמחקה המלה "שילך". ובגליון הושלם: שימות. ותיקון שלא לצורך הוא. כי שילך פירושו שימות. כרגיל בספרות התלמודית.

וכן גם ביונית *lénai* פירושו למות· ועיין מ"ש ד"ר שובה בידיעות החברה העברית לחקירת א"י· ש"ב· ח"א עמ' 30·

י"ד ע"ג·

כין כך ובין כך לא נראו לו אלא בזכות·

המלה "אלא" אינה בכי"ל והיא תלויה בין השורות·

כתיב שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד וכו'·

בעין יעקב: כתיב שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד ר' אחא ורבנין חד אמר למה הוא ממשל כל באי עולם לחולדה אלא לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים והרבה מינים בים שאינם ביבשה וחולדה אינה בים· וחרינא אמר למה הוא ממשל כל באי עולם לחולדה מא חולדה זו גוררת ומנחת ואינה יודעת למי מנחת כך כל באי עולם גוררין ומניחין ואינם יודעים למי מניחין היינו דכתיב יצבור ולא ידע מי אוספם·

לא אמרו אלא שברשות אדם· הא אם אינן ברשות אדם חייב· אמר ר' יוסה הדא אמרה שור שמרד הצדו בשבת חייב·

בריטב"א כ"י ירושלים דף ר"ך ע"א: "חיה ועוף שברשותו הצדן פטור· גרסי' עלה בירוש' לא אמרו אלא שברשות אדם אבל שלא ברשות אדם חייב· אמ' ר ב י ה ו ד ה הדא אמרה שור שמרד הצדו בשבת חייב"· ועיין רטנר שמעתיק את גירסת המגיד משנה פ"י מה' שבת הכ"ד: ואמרו בירושלמי לא אמרן אלא ש ב ר ש ו ת ו הא אינן ב ר ש ו ת ו חייב אמר ר' יוסי הדא אמרה שור שמרד הצדו בשבת חייב· ורטנר מעיר ע"ז: "וזה ליתא בירושלמי שלפנינו"!

ה"ב·

אין עושין הילמי בשבת· מה בין הילמי ומה בין מי מלח· הילמי צריכה אומן מי מלח אין צריכ' אומן·

בריטב"א כ"י ירושלים ר"ך ע"ב: "ירושלמי מה בין הילמי ומה בין מלח הילמי צריכה אומן מי מלח אינה צריכה אומן ע"כ· ואיפשר משום דהילמי הן מי מלח מרובים מפני כן צריכה אומן ואתיא כשיטתא דגמרא דילן"· ועיין ספר האורה עמ' 52 ומ"ש לעיל עמ' 84·

ר' יסא בשם ר' יוחנן יין ודבש ופילפלין·

לקמן פ"כ ה"ב· י"ז ע"ב·

שנייא היא הכא שהיא גמר מלאכה·

וחייב משום מכה בפטיש· וכבר נתבררה שיטת הירושלמי שיש מכה בפטיש באוכלין· עיין מ"ש לעיל עמ' 139-138·

ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן מותר לשבר ואסור לקבץ.

המאמר סתום. וע״פ העניין כאן נראה שכוונת הירושלמי היא שאסור לקבץ את האוכלין ומותר לשברן. עיין רמב״ם פ״ח מה׳ שבת ה״ו: ה מ ק ב ץ דבילה וכו׳ הרי זה תולדות מעמר. וזו היא גם שיטת הירושלמי עיין מ״ש לעיל עמ׳ 138 וע״כ אמר ר׳ יוחנן שמותר לשבר אוכלים אבל אסור לקבץ דבילה לעיגול משום מעמר.

הכהנים נהגו בתרומה כר׳ ישמעאל.

תוספתא עדיות פ״א ה״ט.

ה ״ ג.

ר׳ בא שאל לרב ירמיה מה ניתני דקרין דקלין. אמר ליה דקרין שהן דוקרין את המרה. אמר ר׳ יונה לא מסתברא ד ל א [1]) דקלין שהן יוצאין מבין שני דקלין.

בברכות ספ״ו י׳ ע״ד: אמר ר׳ יונה חוץ ממי דקרים וכו׳ אית תניי תני מי דקרים. ואית תניי תני מי דקלים. מאן דמר מי דקרים שהן דוקרין את המרה. ומן דמר מי דקלים שהן יוצאין מבין שני דקלים.

זה שהוא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש בלבד שלא יתן לא ביד ולא בכלי.

כלומר צריך שישפוך ישר על הראש מתוך הפך, אבל לא מן הפך לתוך היד ולתוך הכלי וללחוש עליו ואח״כ לסוך את הראש. ועיין היטב בבבלי סנהדרין ק״א א׳ וביפה עינים שבת קמ״ז ב׳.

ר׳ יעקב בר א י ד י ר׳ יוחנן בשם ר׳ ינאי נותן בין ביד בין בכלי.

לקמן פ״כ ה״ב. י״ז ע״ג (לפי הגירסא הנכונה של הקטע מן הגניזה שפרסם אפשטין בתרביץ ש״ג ס״ג עמ׳ 244): ר׳ יעקב בר א ד י ר׳ יוחנן בשם ר׳ ינאי ממעך בין ביד בין בכלי. (לעניין אחר).

מה ביניהון מאיסה. מאן דאמר נותן בין ביד בין בכלי מאוס הוא.

כלומר מכיוון ששופך את השמן מקודם לתוך היד (או לתוך כלי מיוחד לשם סיכה) מאוס הוא ונפסל כבר מאכילה. ויוצא מזה ששמן של לחישה נמאס טרם שהוא סך בו. ואח״כ מבאר ר׳ יונה את ההבדל להלכה בשמן שנמאס, והיינו שאסור לעשות כן במע״ש. מפני שממאס ופוסל אותו בלחישה לפני שהוא סך בו.

---

1) כ״ה בכי״ל, ותוקנה שם ה״ד״ ל״א״ (אלא). והטרפים השב שהיא נמחקה.

וכי כל שמותר בשבת מותר במעשר שני וכו'.

ואפשר שבמע"ש אסור לתת שמן לשם לחישה ואפילו אם שופך ישר מן הפך על הראש.

לוחשין לעין ולמעיים וכו'.

בתשב"ץ קטן סי' מ"ה: ובירושלמי יש' לוחשין לעקרבים ותולעים שבמעיים בשבת. (רטנר). ואולי צ"ל גם לפנינו: לוחשין [לתו]לעין שלמעיים וכו'. ובראבי"ה ה' שבת סי' ר"ב עמ' 285: ובירושלמי גרסינן לוחשין למעיין ולעין לנחשים ולעקרבים ומעבירין על גבי העין בשבת. מעשה בר' עקיבא שאחזתו העין והעבירו עליו כלים בשבת.

ובשו"ת מהר"ם בר ברוך (הוצ' רנ"נ רבינוביץ) סי' קע"ה: "שאל הרב אהרן ז"ל את ה"ר אביגדור ז"ל אדם החש בעיניו או בראשו אם יכול ללחוש בשבת מי הוי בכלל הרפואות שגזרו עליהם בשבת משום שחיקת סממנים או דילמא דלא גזרו אלא על רפואות שיש בהם ממש כגון משקה או אוכל. שבזה יש לטעות ויבא לשחוק סממנים אבל ללחוש ולמדוד בראש כדרך הנשים שרי. והשיב מה"ר אביגדור דודאי שרי והביא ראיה מירושלמי דפ"ח שרצים דקאמר התם לוחשים לעיין ולמעיים בשבת. ונראה כמו שמעיים אבר גם העין אבר דהיינו עין ממש. וה"ר יחיאל ז"ל דחה הירושלמי ופי' דהתם מיירי בעין הרע וה"פ אדם החולה מחמת עין הרע לוחשין משום דסכנה גדולה הוא. משום דבתר הכי מייתו ענינים הרבה מעין הרע".

מתים בעין ואחד בידי שמים ר' חנינה ושמואל תריהון אמרין.

בכי"ל: מתים בעין ואחד בידי שמים, ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן תשעים ותשעה מתים בשרב ואחד בידי שמים ורבנן אמרי תשעים ותשעה מתים בפשיעה ואחד בידי שמים. ר' חנינה ושמואל תריהון אמרין וכו'. ונמחקה כל ההוספה ע"י המגיה. והמאמרים של ר' שמואל בר נחמן ורבנן נמצא בדפוסים למטה. אבל בגוף כי"ל אינם שם והושלמו בגליון.

דעינא בישא שכיחא תמן.

בכי"ל חסרה המלה "שכיחא" והיא תלויה בין השורות.

ר' שמואל בר נחמן... בפשיעה ואחד בידי שמים.

ליתא בכי"ל והושלמו בגליון, ועיין לעיל.

ר' חוניא יעקב מעפרתים בשם רבי והסיר ה' ממך כל חולי זו שריפה וכו'.

במדרש וי"ר פט"ז בכ"י לונדון (כדפוסים חסר כל זה): "ר' חוניא ור' יעקב מפרתים בשם ר' אליאסא (כ"ז חסר גם בכ"י רומי שם) והסיר ה' ממך כל

חלי זו שירפא ר' יעקב בר אחא בש' ר' יוחנן והסיר ה' ממך כל חלי זה הרשון (וכ"ה גם בכ"י רומי [1]). הרעיון ז) ור' אבין (ר'<אמר) זה יצר הרע שתחילתו מתוק וסופו מר. ר' תנחום' בש' ר' לעזר ור' מנחמא בש' רב והסיר ה' ממך כל חולי זו מרה. על דע' דר' אלעזר תשעים (ר'<ותשעה) במרה ואחד בידי שמים. רב ור' חייא רבה תריהון אמ' תשעים ותשעה בעין ואחד בידי שמים. ר' חנינה ור' נתן תרויהון אמ' תשעים ותשעה בצינה ואחד בידי שמים. ורב כדעתיה ור' חנינה כדעתיה רב על דהוה שרי בבבל הות עינא בישתא שביר (ר: ושכיב) ור' חנינה על דהוה שרי בציפורי והות תמן צינתא". וכמה דברים קלים בגירסא צריכים כאן תיקון ע"פ הירושלמי שלנו.

ובמנורת המאור הוצ' ענעלאו ח"ד עמ' 303: וגרסי' בויקרא רבה והסיר ה' ממך כל חולי מה הוא כל חולי. אמ' רב דין ליבא בישא. וזה אין גם בכ"י לונדון ורומי שם. ועיין ערוך ערך שרף.

סכין אלינתין לחולה בשבת. אימתי בזמן שטרפו מערב שבת. אבל אם לא טרפו מערב שבת אסור.

בביצה פ"א ה"ט. ס. ע"ד: ר' אבהו בשם ר' יוחנן העושה אלינתין בשבת חייב משום מרקיח. (כ"ה בשרי"ר וראשונים שם).

אמר ר' שמואל בן אלעזר מתיר היה ר' מאיר וכו'.

לעיל ברכות פ"א ה"א. ג. ע"א: אמר ר' שמעון בן אלעזר מתיר היה וכו'. וכ"ה בתוספתא פי"ב (דפוס פי"ג) הי"ב. בבלי קל"ד א' (רטנר).

י"ד ע"ד. ה"ד.

או כרבי או כדברי הכל במגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו.

המלים "של תרומה". הן אשגרה מלמטה וצריך למחוק אותן. כמו שעשו המפרשים. ולעצם העניין עיין היטב ברי"ח קי"א א". ונראה מדבריו שלאחר טיבולו חייב חומש משום שזו היא רפואה ודרכו בכך עיי"ש.

ר' אבהו בשם ר' יוחנן הכוסס חיטי תרומה לוקה.

בכי"ל: ר' אבהו בשם ר' יוחנן הכוסס חטי כלאי הכרם לוקה הכוסס חיטי תרומה לוקה. ונמחקו המלים: הכוסס חטי כלאי הכרם לוקה. אולם בירוש' יומא פ"ח ה"ג. מ"ה ע"א: ר' אבהו בשם ר' יוחנן האוכל כלאי הכרם לוקה. ר' אבהו בשם ר' יוחנן הכוסס חיטי תרומה לוקה. ובפני משה שם: האוכל כלאי הכרם לוקה. כלומר אפילו שלא כדרך הנאתן וכעין האי דלקמן הכוסס חטי תרומה לוקה. וא"כ בלי ספק גירסת כי"ל היא הנכונה. ושלא בצדק מחקוה. ועיין בבלי פסחים כ"ד ב' וירוש' שם פ"ב ה"א.

---

1) בקיצור: ר'.

ולא מן השפה ולפנים הוא לא אמר כן.

צ״ל: ר׳ זעירא לא אמר כן. כמו שהוא בע״ז פ״ב. וכן הגיה בק״ע.

ר׳ זעירא ר׳ בא בר זוטרא ר׳ חנינא בשם רבי מעלין עצם וכו׳.

בכי״ל: ר׳ בא בר זבדא ובגליון מתוקן ע״י הסופר עצמו: זוטרא.

תמן אמרין בשם ר׳ יוחנן עיין שמרדה... ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן גבות ידית וכו׳.

בע״ז פ״ב מוחלפת השיטה: ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן עין שמרדה וכו׳ תמן אמרין בשם ר׳ יוחנן גבות ידים וכו׳. ובספר המפתח לר״נ גאון לדף ק״ט א׳ (הוצ׳ גולדינטאל מ״ה ע״ב): ובגמר׳ דבני מערבא כל שהוא מן החלל ולפנים מרפאין אותן בשבת תמן אמרין בשם ר׳ יוחנן גבות ידים ורגלים סכנה. וכנראה גרס כאן כמו שגורס בדפוסים להלן בע״ז. ועיין בבלי ע״ז כ״ח.

רבנן דקיסרין אמרי הדא אורדענה סכנה. ר׳ חזקיה עכייה בשם רבנן דקיסרין הדא עכשמוניתה סכנה.

רטנר מעיר שבכי״ל הגירסא: ר׳ חזקיה עכ״י ב׳. אבל זה אינו נכון. כי גם שם הגירסא: עכייה. ועיין על עצם הענין בקדמוניות של קרויס ח״א עמ׳ 708 (גרמנית).

אמר ר׳ ירמיה נותנין עליה חמץ בפסח.

רטנר מעיר: ״וכ״ה בע״ז פ״ב ה״ב והגי׳ תמוהה ובפי׳ רבינו חננאל שם (ע״ז כ״ח) הגי׳ הדא גומרתא סכנה ונותנין עליה רומץ בשבת״. אין גירסתינו תמוהה כלל. כמובן לכל בן תורה. וכגירסתינו כ״ה בשרי״ר ע״ז עמ׳ 273.

מתניתא אמרה כן מחט של יד ליטול בה את הקוץ דלא כן מה בין קוץ ומה בין בלע.

כס״ז לקמן פי״ז ה״ב. ט״ז ע״ב: מתנית׳ אמרה כן מחט של יד ליטול בה את הקוץ דלכן מה בין קוץ לזה.

וההן דעיינה.

בע״ז: אהן עיימא דעינא. ובשרי״ר שם עמ׳ 273: אהן עיימה דעיינה.

ההן ציפדונה סכנה.

בכי״ל היתה כתובה מלה אחרת במקום ציפדונה (פיפורנה?) ותוקנה ״ציפדונה״.

את שמע מינה ההן ציפדונה סכנה, כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו, ההוא דאמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן וכו'.

כ״ה בכי״ל, ובגליון הושלם פעמיים ״ואת שמע מינה״ וכן נוספו בתוך השורה ״ד״ במלה ״דכל״ ו״ו״ במלה ״וההוא״.

אתא חד בר נש ולחש ליה מן שמיה דישו פנדירא ואינשם.

המלים ״דישו פנדירא״ חסרות בגוף כי״ל ונשאר שם במקומם חלל פנוי ואח״כ נוסף שם ע״י אחר: ד י ש ו פ נ ט ר א.

כד נפיק אמר ליה מאן לחשתה ליה וכו'.

המלים: ״כד נפיק״ חסרות בכי״ל והושלמו בין השורות. ובעין יעקב כאן: בר בריה דר' יהושע בן לוי הוה ליה בלע. אתא לחש לה מן שמיה דישו בן פותירא ואינשים כי נפק (צ״ל: מי נפק) אמר ליה מה ל ח ש ת ל י. א״ל מלת פלן. אמר ליה ניחא הוה ל י אלו מיית ולא כן א ש מ ע והות כשגגה שיוצא מלפני השליט. ועיין במפרש שפירש לפי הגירסא שלפנינו, כי נכדו של ר' יהושע בן לוי אמר על עצמו שמוטב לו למות ולא לשמוע לחש משם אותו האיש.

אבל שאר המקורות המקבילים מאשרים את הנוסחא שלנו. ועיין בקהלת רבה פ״י פסוק יש רעה (דפוס פיזרו): בריה דר' יהושע בן לוי הוה ליה חד בלעא אזל ו א י י ט י (רגיל במדרשים במקום ואייתי, וכ״ה בסורית נוצרית) חד מן אילין דבר פנדירא לאפקא בלעיה אמר ליה מה אמרת עלוי אמר ליה פסוק פלן בתר (עיין מפרשים שם. ול״נ שבתר = באתר, והיינו שאמר לו את מקום הפסוק באון גליותיהם) פלן, אמר הוה נייח ליה דקבריה ולא הוה אמר עלוי הדין פסוקא וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט. ועיין ג״כ מדרש איכה פ״ה הוצ' בובר עמ' 158: בר בריה דר' יהושע בן לוי הוה ליה בלע, אתא חד ולחש ליה כד נפק פגע ביה, א״ל מה אמרת עלוי א״ל פסוק פלן ב ת ר פלן וכו'.

ובירות רבה רפ״ג (פיזרו): ר' מיאשא בר בריה דר' יהושע נשתקע שלשה ימים בחליו לאחר שלשה ימים (נתישבה דעתו) א נ ל י פ ת י ן (כן צריך להשלים ע״פ ר״ש גמע בספר היובל לכבוד גריץ עמ' 15. וכבר פירש בצדק פרליס בסה״י לכבוד שווארץ שהמלים נתיישבה דעתו הן פירוש ל״אנליפתין״ — ἀνελήφθην) אמר ליה אבוי הן הוית אמ' ליה בעולם מעורב וכו'. ושני מעשים הן, כי מעשה זה קרה בשעה שר' מיישא היה עוד מיינוקא עיי״ש. וגם ספק הוא אם ״בר בריה״ שלפנינו הוא ר' מיישא.

והוות ליה כן כשגגה שיוצא מלפני השליט.

עיין הציונים במדרש ב״ר תיאודור—אלבק עמ' 861 שו' 8.

מברייתא זו שיש חולקין על ר' אליעזר בן יעקב. וכן יוצא מפורש מירוש' עירובין פ"ג סה"ג. כ"א ע"א: כלום אמר ר' מאיר לא ביום טוב. דילמא בשבת והכא בשבת אנן קיימין. אמר ר' אבמרי דר' אליעזר בן יעקב היא דתנינן תמן ר' אליעזר בן יעקב אומר קושרין לפני בהמה וכו'.

אמר ר' בא בחבל שחול היא מתניתא.

נ"ל שזה מוסב על דברי ר' אליעזר בן יעקב והוא אומר, שר' אליעזר בן יעקב לא התיר אלא אם החבל הוא מושחל בצד אחד של הדלת, אז מותר לו לקשר את הצד השני (או יותר נכון – את שתי הקצוות שיוצאות אחרי השחילה) מפני ששחילה מותרת בשבת, והקשירה היא זמנית אבל אם יקשור משני הצדדים יש לחשוש שאח"כ יתיר רק צד אחד (לתת לפרה לצאת), והשני יבטל לדלת שישאר תמיד לנעילה.

וזה יהיה כשיטת ר' בא בבכלי קי"ג א' שאסור להביא חבל דעלמא (לא של גרדי) מתוך ביתו ולקשור לפרה או לאיבוס, אלא מותר רק אם החבל קשור מקודם עיי"ש, ועיין בבבלי שם קי"ב סוף ב': ר' אליעזר בן יעקב אומר קושרה כו' פשיטא לא צריכא דאית לה תרתי איסרי. ופירש"י: לישנא אחרינא תרי איסורי שקושרין היום בשני צידי הפתח ולא היתה תלויה בה מאתמול. ולפי הפירוש הנ"ל חולק ר' בא על זה וסובר שר' אליעזר בן יעקב אינו מתיר אלא באיסר אחד.

בפסיקיא אבל לא בחבל ור' יהודה מתיר.

צריך להשלים: [וכו']. ועיין רמב"ן קי"ג ב'.

ה"ג.

וההן דמקפל על סיפסלה כמאן דאינון תרין.

עיין אוהל מועד ס"ג. דרך י"א. נתיב ג'.

ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן לא ניתנו שבתות וימים טובים וכו'.

בפסיקתא רבתי עשרת הדיברות ספ"ג המחלוקת מהופכת.

על ידי שהפה זה מריח.

בכי"ל: טריח (והוגה: מריח), וכ"ה גם בקטע של אפשטין עיי"ש בהערות, ויש להוסיף על דבריו מ"ש בכתר לאדן דף קס"ט א': "ע"י שהפה טרי ח התירו לו וכו'. ה"ג בספר חסידים סי' ק"י. פי' ע"י שהיא רגילה ללמוד ולדבר יהיה סירחא וחולשה אם תעשה בהפך". וכ"ה שם גם לפנינו בספר חסידים ד"ו.

לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה.

בקטע של אפשטין מוסיף: "בחול ע"י שהוא טורח ואין לו פנאי לעסוק בדברי

תורה ניתנו לו ימים טובים ושבתות לעסוק בהן בדברי תורה. וכ"ה אצל כמה מן הראשונים. עיין הערות אפשטין שם. ועיין פסיקתא רבתי הנ"ל (הוצ' רמא"ש קכ"א ע"א): ולא פליגי וכו' אילו הפועלים שהם עסוקים במלאכתן כל ימות השבת ובשבת הם באים ומתעסקים בתורה. עי"ש היטב. ועיין גירסת המאירי שבת קי"ח אצל רטנר. ועיין מאירי סוכה כ"ו סע"ב. צד 68.

מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בכרמו... וממנה היה מתפרנס כל ימיו.

כ"ז ליתא בכי"ל. והושלם בגליון. ואין זה גם בקטע של אפשטין ובקונדרס אחרון עמ' 317 ואצל כמה מן הראשונים. וזו היא הוספה ע"פ וי"ר פל"ד (אפשטין שם בהערותיו).

ט"ו ע"ב.

אמר ר' חייה בר בא ר' שמעון בן יוחי כד הוה חמי לאימיה משתעיא סגין וכו'.

עיין רטנר. ויש להוסיף ראבי"ה שבת סי' קצ"ז עמ' 247: מפורש בירושלמי כהדא אימיה דרב הונא כד הויא משתעיא טובא אמר לה יומא שבתא היא. ועיי"ש סי' שנ"ט עמ' 382: ובירושלמי אמרינן כד הות משתעי טובא אימיה דרב הונא אמר לה יומי שבתא הוא. ועיין גירסת הריטב"א כ"י שאעתיק להלן.

אמר לה אימא שובתא היא.

בקונדרס אחרון מוסיף: ושתקה. וכ"ה בוי"ר ספל"ד. ובילקוט המכירי ישעיה עמ' 234: והות שדכא. וכ"ה גם בוי"ר הנ"ל בכ"י רומי. ועיין רטנר.

ר' זעורה שאל לר' חייה בר בא מהו מימר רעינו פרנסינו וכו'.

בוי"ר הנ"ל: אלין דאמרין רועינו זונינו פרנסנו בשבת מהו. הלשון "אלין דאמרין" מראה שהיו כאלה שלא אמרו זה בשבת. והיה מקום לחשוב שלא אמרו זה מפני שלא רצו לתבוע צרכיהם בשבת. אחרת אין להבין למה שינו את הנוסח בשבת. אבל כבר הוכיח מרמורשטיין בספר היובל לכבוד בלוי (וזאת ליהודה עמ' 214) שבא"י לא היו אומרים כלל נוסח זה בחול. והוא מעתיק שם נוסח א"י של ברכת המזון. ובאמת חסרות שם המלים: רועינו זונינו וכו'. ובנוסח ההוא מוסיף ברכה מיוחדת לשבת: "נחמינו ה' אלהינו בבנין עירך ושמחינו בבית בחירתך ורעינו וזוננו ורצה והחליצנו וכו'. בא"י המנחם עמו בבנין ירושלים". וא"כ השאלה היתה על אלה שנהגו להוסיף ברכה מיוחדת בשבת. אם אין חשש של שאילת צרכיו בנוסח שלה. ועיין ראבי"ה ברכות סי' קכ"ט עמ' 117. מגילה סי' תקצ"ז עמ' 340. מגן אבות להמאירי דף קנ"ז (קרוב לסופו).

ובריטב"א כ"י ירושלים דף רכ"ו ע"ב: ועוד דבירושלמי סי' שלא ירבה

לדבר בדבר שיחה כדרך שמדבר בחול. וגרסי׳ התם בדוחק התירו שאלת שבת בשבת. רשב״י כד הוה חזי (!) לאימיה דהות משתעיא טפי בשבת הוה אמ׳ עלה אימא שבת הוא. תני אסור לשאול צרכיו בשבת שאל ר׳ זירא מהו לומר (זוניו) [זונינו] וכו׳ א״ל טופס ברכות כך הוא.

טופוס ברכות כך הן.

כס״ז ברכות פ״א סה״ה, ג׳ ע״ד. (ר״י אנגל). ועיין אהל מועד ספר ג׳, דרך א׳ נתיב ד׳, ל״ח ע״ב.

יום הכיפורי׳ שחל להיות בשבת אין תוקעין.

בר״ח קי״ד ב׳: יוה״כ שחל להיות ע״ש אין תוקעין. (רטנר).

כלום הוא מבדיל אלא להתיר לו דבר שהוא אסור לו אילו הקטיר חלבי שבת בשבת שמא אינו מותר.

עיין רטנר. ובריטב״א כ״י ירושלים רכ״ח ע״א: תירצו בירושלמי שאין מבדילים אלא לדבר האסור ביומו ומותר למחר אבל לא בדבר שהוא מותר ביומו שיהא גם כן למחר יותר מותר כגון חלבי שבת קרבין בשבת שיהו קרבים בי״ה.

שכך הוא מתיר להדיח כבשים.

בקטע של אפשטין: שכן היו מותר להדיח כְּבָשִׁים. וכן מנוקד ג״כ בשורה הבאה. ובתוספתא פי״ב הט״ז: ומדיחין בכבושין.

פרק ט״ז.

הלכה א׳.

הדא אמרה בין תורה לנביאים לכתבי הקודש אין מצילין אותן מפני הדליקה.

הדברים סתומים. וכל אחד מהמפרשים הגיה על פי דרכו. עיין דבריהם אצל אפשטין בהערותיו לקטע הנ״ל. ונ״ל לפרש בלי שום הגהה. אלא שצריך להעמיד נקודה אחרי המלה הקודש. ואח״כ מתחיל עניין אחר: אין מצילין אותן מפני הדליקה. כלומר. הירושלמי מעתיק ברייתא אחרת שחולקת על המשנה וסוברת שאין מצילין כתובים מפני הדליקה. ונשמט דיבור ההצעה ״תני״. כרגיל בירושלמי.

התיבון הרי עברי שכתבו תרגום הרי אינו מטמא את הידים.

גם לשון זו: ״הרי עברי שכתבו תרגום״ מוכיח שמקודם לא דיברו על ״תרגום״ אלא על נוסח עברי (כלומר. של כתובים). והירושלמי שואל: כמו שתרגום אינו מטמא את הידים ומצילין אותו מן הדליקה. כך גם בכתובים היה לנו

לומר שמצילין אותן מן הדליקה אפילו למ"ד שאין מטמאין את הידים. ועיין מ"ש ר' מאיר איש שלום בהגורן ה' עמ' 59 והלאה, ודבריו אינם נראים בעיני.

מתניתא דר' שמעון דר' שמעון אמר אין דבר משום שבות שעומד בפני כתבי הקודש.

רטנר מעיר: "ברשב"א שבת קט"ו א' ובירושלמי אמרו שאם אינו יכול להציל אלא בכבוי מציל לר"ש דאמר מלאכה שא"צ לגופה פטור עליה, ואע"ג דמשום שבות איכא אין לך דבר של שבות עומד בפני כתבי הקודש עכ"ל. והרשב"א הנ"ל מובא מהרב המגיד ה' שבת פכ"ג הכ"ג ולפנינו אינו מבואר כ"ז יפה". וכ"ה מעתיק גם את גירסת הריטב"א שם. אבל כ"ז אינו שייך לירושלמי שלנו, אלא להלן ה"ג, ט"ו ע"ד: תני אף מכבין להציל. מתניתא דר' שמעון דאמר אין דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקודש. ושם במקומו לא הביא רטנר כלום. ועיין רד"ל.

ט"ו ע"ג.

מעשה ברבן גמליאל שהיה עומד על הבניין בהר הבית.

בקטע של אפשטין: על הבֵּניים בהר הבית. ובהערות אפשטין שם: הבֵּניים = הבֵּנָיים = הַבַּנָיים. בנוסחאות: הבניין = הַבַּנָיין.

היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה.

בקטע של אפשטין חסרות המלים: מן המנחה ולמעלה ועיי"ש בהערות. וכן ליתא זה בוי"ר פט"ו—ד בדפוס ווינציאה ובכ"י לונדון ורומי שם.

עם כשרה נפטר לביתו.

בכי"ל: עם כשר' = כשרבי. ובקטע של אפשטין: עם כשרבי, ובד"ח: עם כשהיה!

אילו לא היינו עוסקין בעניין כך היה לנו לומר. על אחת כמה וכמ' שהיינו עוסקין בעניין.

בוי"ר הנ"ל בכ"י רומי: אילו לא היינו עסוקים במגילה הזה הייתה אומר, עכשיו על אחת כמה וכמה. ועיין הגירסא בילקוט המכירי תהלים עמ' 208.

אף הוא או' מה בכך שנתעסק בשטרותיי.

שנתעסק היא צורה ארמית במקום שאתעסק בעברית. עיין הערתי אצל ד"ר גינצבורג בתרביץ ש"ה עמ' 383.

אמר ר' יוסי בי ר' בון הדא דאת אמר עד שלא שיקע בו ר' רוב משניות. אבל משישקע בו ר' רוב משניות לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה.

כלומר, קודם רבי היו ההלכות—המשניות לחוד והתלמוד לחוד, אבל רבי הוציא

מתוך כל המשניות את המשנה הנבחרת, המשנה שלנו, וכל שאר המשניות (שהן הרוב) נשארו רק בתור הוספה ובאור למשנתנו ונמצא שרוב המשניות עברו לתוך התלמוד ונשתקעו בתוכו. (כן ראיתי, ושכחתי היכן). ועיין בכלי ב"מ ל'ג. אבל אין להגיה את המאמר שלנו, כי כגירסתינו כ"ה גם בהוריות פ"ג. ועיין מס' סופרים פט"ו ה"ו, הוצ' מיללער עמ' 28. ועיין מ"ש ר' ישראל לוי בהקדמה לפירושו לירוש' ב"ק עמ' 19 הערה 3.

אמר ר' יהושע בן לוי הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק. הדורשה מתחרך וכו'.

כבר העירו רבים על העובדא, שר' יהושע בן לוי בעצמו היה בעל אגדה, ותמוה הדבר איך היה יכול להוציא משפט כ'כ קשה על בעלי אגדה, עיין מאור עינים פט"ו שהאריך בזה. והוא כותב שם (הוצ' קסל עמ' 209): "אמת הוא כי על פרטות ריב"ל הנזכר נוכל להשיב באחת משתים, אם שנאמר ד ת ר י ר י ב " ל ה ו ו ומי ששנה זו לא שנה זו" וכו'. והא' ווייס רצה למצוא ראייה להשערה זו בירוש' מו"ק פ"ג ה"ה, פ"ב ע"ד: ר' יוסי בר פיטרס חמוי דר' י ה ו ש ע ב ן ל ו י ק ד מ י י א הוה ליה עובדא, וכן מעתיקים מהירושלמי גם בשבלי הלקט ועוד [1]. וא"כ יש כאילו ראייה ברורה לקיום של שני ריב"ל. אבל אין זה מוכיח הרבה, כי אין לבנות יסודות רק על ס ד ר המלים בירושלמי. והמשפט, חמוי דר' יהושע בן לוי קדמייא יכול להיות מובן כאילו היה כתוב: חמוי קדמייא דר' יהושע בן לוי. ולעצם העניין בפירוש הירושלמי, הרי בלי ספק האמת כפירוש הרדב"ז בתשובה ח"ד סי' רל"ב, שר' יהושע בן לוי התנגד לא לאגדה אלא לכותביה ולדורשיה מתוך הכתב, עי"ש שהאריך בזה.

מלמד שכל הקילוסין... שנותיו של יעקב שנאמ'.

כל זה ליתא בכי"ל, והושלם בגליון.

אפילו כן אנא מתבעית בליליא.

במאור עינים הנ"ל מעתיק: ואפילו הכי א מ י נ א מתבעית בליליא, והוא מפרש: "כלומר, עם הראות באגדה זו קצת נעימות ויופי אמרתי שהיא ראוייה ל ה ת ב ל ל והתגולל מן הספר". ומיותר להעיר שפירושו הוא זר ורחוק, וגם כנראה, העתיק מן הזכרון, וכתב "אמינא" במקום "אנא", ולפי פירושו היה צריך להיות בירוש': ואפילו כן אנא אמר [2]) די בעייה ל מ י ת ב ל ל ה. ובאמת הפשט הפשוט הוא כמו שפירשו המפרשים, שאע"פ שלא הסתכל באגדה אלא פעם אחת, בכ"ז היה מתפחד בליליה, וכסיגנון הירושלמי ברכות פ"ד ה"א, ז' ע"ג: כל [ז]מן דהוינא עבד כן הוינא מפחד בליליא.

---

1) עיין רשנר מו"ק עמ' 121 והוא מביא שם גירסת בעל סדר הדורות, אבל גירסת בעל סדר הדורות היא בודאי שיבוש ואין זה לשון הירושלמי.

2) אמנם בנזיר פ"ז ה"ב, נ"ו ע"ב: "מדרשות א מ י נ א", אבל כבר העיר בכאור עינים עצמו שפ"ו לגירסת הריא"ז בע"ז: מדרשות א מ ו נ ה או א מ נ ה עי"ש.

שאם יהיה הרודף רודף אחריי שאני נמלט לתוך בתיהן של עבודה זרה ואיני נמלט לתוך בתיהן של מינין·

בבבלי קט״ז א׳: שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחשרץ להכישו נכנס לבית ע״א וכו׳· אבל בירושלמי אין זכר מנחש וכן בתוספתא פי״ג ה״ה (דפוס פי״ד) הלשון הוא כמו בירושלמי· וע״כ אולי יש לפרש שר׳ טרפון אומר שאם יהיה הרודף (מטעם הרשות) רודף אחריו ימלט לתוך בית ע״ז בתור מקלט ולא לתוך בתי מינין, כי כידוע שימשו המקדשים אצל היונים והרומאים בתור— asylum, מקלט·

ה״ב·

ניחא תיק הספר עם הספר· תיק תפילין עם התפילין·

עיין מפרשים· ואפשר שהיה מנהגם כמנהג אנשי המזרח שהיו להם תיקים מיוחדים לספרי תורה שאפשר לפתוח אותם בשעת הקריאה ולגולל את הספר מבלי להוציא אותו מתוך התיק, וכ״ה המנהג עד היום אצל עדות מזרחיות בירושלים· ולפי זה מובן למה מצילים את הספר יחד עם התיק, כי הוא בטל לגבי הספר ונעשה כאילו חלק ממנו· מה שאין כן בתפילין שצריך להוציא אותם בכל יום כדי להניח אותם, וע״כ שואל למה אינו מוציא גם עכשיו את התפילין ומשאיר את התיק·

ר׳ חגי בשם ר׳ זעירא שמע לה מהדא חונה מלאך ה׳ סביב ליריאיו ויחלצם· וכן הוא אומר באדין גובריא אילך כפיתו בסרבליהון וגו׳·

בקטע של המדרש שבגנזי שכטר הוצ׳ גינצבורג ח״א עמ׳ 105: ״חונה מלאך ה׳ סביב ליריאיו ר׳ חגאי בש׳ ר׳ שמע להם ולסביביו להם ולמדבקיהן שכל מי שהוא זוכה להידבק לצדיק ניצול· שנו רבותינו מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין ולמה שהיה דובק לתורה וכן אתה מוצא בחנניא וחביריו כשירדו לכבשן האש הוצלו והוצלו לבושיהן עמיהן שנ׳ וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון למה שזכו להידבק לצדיקים״· ועיין שם בהערות גינצבורג, ויש להוסיף עליהן ירוש׳ חגיגה פ״ב ה״א, ע״ז ע״ג: מצילין תיק הספר עם הספר· תיק תפילין עם התפילין· מצילין לאלישע אחר בזכות תורתו·

בן בתירה כר׳ יהודה· דתנינן תמן גשרים המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת דברי ר׳ יודה·

הירושלמי סובר כאן שטעם ר׳ יודה הוא מפני ששתי מחיצות דאורייתא· ומחלוקת אמוראים היא בירוש׳ עירובין ספ״ט, ועיין ירושלמי ריש עירובין ובמש״ש·

ט"ו ע"ד. ה"ג.

מתניתא דר' הונדקס וכו'.

במלאכת שלמה: מתני' דר' חיקיים עיי"ש.

ביום הכיפורים מאי איכא למימר.

אין זה לשון הירושלמי, והנכון הוא ברשב"א ועוד (עיין רטנר) ק"ז ב': ביום הכפורים מאי אית לך.

כל עמא מודוי שמצילין מזון סעודה אחת וכו'.

המלה "אחת" איננה בכי"ל והיא תלויה בין השורות.

ר' יוסי בי ר' בון אמר מערימין.

צ"ל ר' יוסי בי ר' יהודה כמו שהוא בתוספתא, וכמו שהגיה בפ"מ.

אית תניי תני מצילין ואחר כך מזמן.

בכי"ל נמחקו ה"ין" של "מצילין".

מתניתא דר' שמעון דאמר אין דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקודש.

עיין מ"ש לעיל ה"א, עמ' 193.

תני אף מטמאין להציל.

בכי"ל: מטמין וה"א" תלויה, ותיקון שלא לצורך הוא.

היא תרומה היא מעשר שני. מאי כדון ובלבד שלא יעשה בשבת כדרך שעושה בחול.

כל זה הוא אשגרה מפי"ד ה"ג, י"ד ע"ג (רטנר). ועיין תו"כ תזריע סוף פרק א'.

ה"ז.

כל דבר שיש בו סכנה.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

אין אומרין ייעשו דברים הללו בנשים ובקטנים.

עיין רטנר. ויש להוסיף ראבי"ה שבת סי' רנ"ז עמ' 338.

אלא אפילו בגדולים.

בכי"ל: אפילו בגוים, ונמחק "בגוים" ובין השורות כדפוס.

חד נפתי הוה במגורה דר' יונה נפילת דליקה במגורה דר' יונה אזל ההוא נפתייה בעי מטפייתה וכו'.

במעשיות שבשתי ידות מ"ח ע"א: בירושלמי דשבת דף ט"ו ד' וביומא דף מ"ה מעשה שנפלה דליקה בשבת בשכונת ר' יונה ובא גוי אחד לכבותה ולא הניחו ר' יונה. א"ל הגוי ולמה לא תניחיני וכי במזלך ובזכותך תכבה האש? (הפירוש הנכון הוא: במזלך רכושי. והר"מ לונזאנו. כנראה, פירש "מדלי" תפסק) א"ל הין. מיד כבתה הדליקה וניצולה כל השכונה. ר' יהודה דכפר אמי היה פורש לבושו על הגדיש והאש בורחת ממנו.

תמן א י ן לו צורך בעשבים. ברם הכא יש לו צורך כיבוי.

עיין מלאכת שלמה ועיין רטנר. וכן בריטב"א כ"י ירושלים רמ"ג ע"א: "והביאו ראיה מן הירושלמי שהקשו על הא דקטן ולא כן תנינן ראו אותו מלקט עשבים בשבת אין זקוק לו. ופרקי' תמן י ש לו צורך בעשבים הכא א י ן לו צורך בכיבוי". וגירסא טובה היא.

ה"ח.

תיפתר באילין רכיכה. שלא יבואו לידי מירוח.

במלאכת שלמה: ובירושלמי ולא מאכל תרנגולין אינון תיפתר באילין ר ק י ק א שלא יבואו לידי סירוח. ועיין רד"ל.

ר' עולא אמר שמונה עשר שנין עביד הוי יהיב בהדא ערב וכו'.

במלאכת שלמה: ירוש' ר' עולא אמר י"ח שנין עבוד הוה יתיב (הנוסחא של הדפוסים היא עיקרית ורגיל בירוש' יהיב — או בעברית נתון — במקום פלוני) בהדא ערב ולא אתי קומוי אלא אילין תרין עובדייא אמר גליל גליל שנאת את התורה סופך ליעשות ס מ ו ק י ם. פי' שריב"ז ישב י"ח שנים בערב ודומה שהיתה בגליל. וכיון שבכל המשך זמן זה לא בא לפניו רק שני מעשים הללו אחד הנזכר כאן ואחד הנזכר לקמן בפ' חבית אמר עלה גליל גליל התורה שנאת סופך להעשות סמוקים שמא ר"ל עפר אדום מרוב דם חללים.

ה"ט.

כיון דחזיתיה מתעסק בשטרותיו וכו'.

בזמן הירושלמי כבר לא השתמשו בגליל ב"חזי" אלא ב"חמי". ובכל מקום שיש בירוש' "חזי" ט"ס הוא. עיין ברכות פ"ב ה"ז. ה' ע"ב: ר' הושעיא רובה אזל לחד אתר ו ח ז א אביליא בשובתא. אבל בכ"י רומי שם: "חמה". וכן במקבילה במו"ק פ"ג: חמא. וכ"ה אצל הראשונים עיין רטנר שם. שם פ"ה ה"א. ט' ע"א: אפיהון דהני (בק"א לנכון: דאילין) אנא ח ז י בקרבא ונצח. אבל בשריי"ר 17 ובק"א ובכי"ר לנכון: חמי. עירובין פ"ה ה"ה. כ"ב ע"ד: חד ר' פינחס סלק

להכא חזא בפתח וכו'. וגם שם אצל הראשונים: חמא. וכן צ"ל בשבועות פ"ב. ל"ג ע"ד: מכיון דחמא (ולא דחזא) לובן ואודם וכו'. וכצ"ל גם כאן: דחמיתיה. כמו שמעתיקים הראשונים. עיין רטנר. ועיין להלן גירסת הריטב"א כ"י.

אמר ר' יעקב בר אחא הדא אמרה לצורכו ולצורך ישראל אסור וכו'.

ברשב"א קכ"ב א' מגיה: מותר. וכן מגיהים עוד ראשונים. עיין רטנר. ובריטב"א כ"י ירושלים דף רמ"ז א': "והביאו עוד ראיה מן הירושלמי וכו' נכרי שהדליק לצורכו ולצורך ישראל מהו נשמעניה מן הדא שמואל נתקבל גבי חד פרס בוצינא (הנוסחא שלנו עיקרית. ובריטב"א צריך להעמיד נקודה אחרי המלה: חד. ויותר מתקבל. שצריך לתקן בריטב"א כמו שהוא לפנינו. כמו שנראה מהמשך הפיסקא) אזל ההוא פרסאה בעי מדלקה והפך שמואל אפויי. כיון דחמיתי' מתעסק בשטרותיו ידע דלא בגיניה אדלקה וחוזר שמואל אפויי. הדא אמרה נכרי העושה לצרכו ולצורך ישראל מותר. כך הגירסא בעיקר נוסחי ירושלמי. וכן גורס הז"ל לא כמי (שפיר"ש) שגורס אסור. וכן מוכיח ממה שחזרו ואמרו א"ר יוסי שניא היא שאין מטריחים לאדם לצאת מביתו. כלומר דמהא ליכא למשמע שהעושה בשבילו ובשביל ישראל מותר דשאני התם שאין מטריחים אותו לצאת מביתו. ומהדרי' למה שמואל מהדר אפוי ואם תאמר כן דחוששים שלא להטריחו. אפי' מתחלה כשהיה סבור שמואל שעושה בשבילו למה היה מחזיר פניו. נימא אין מטריחים לאדם לצאת מביתו. אלא ודאי אין זה טעם (בעיקר) [כעיקר]. וטעמא היינו משום שהעושה לצורכו ולצורך ישראל מותר". וכו'. ועיין רשב"א הנ"ל.

פרק י"ז.

מ"ז ע"א. הלכה א'.

דלתות הבית דרובה ודלתות הכלים דרובן.

בככר לאדן דף קס"ט א': "דלתות הבית דרובא ודלתות הכלים דרובא. כצ"ל פי' רבותא קמ"ל".

דלתות הבית דרובה שאף על פי שנתפרקו מערב שבת אסור וכו'.

בככר לאדן דף קס"ב א' (בשם מהר"ם לונזאנו): "דלתות הבית דרובא שאעפ"י שנתפרקו וכו'. נ"ב בפי' ר"ע כתב איפכא וכן נראה מפי הרמב"ם. ותלמודא דידן מוכח כדברי המפ' לכן נ"ל דט"ס וצ"ל איפכא". ובמלאכת שלמה האריך בזה וסיים: ובירושלמי שבדפוס דלתות הבית דרובה וכו' ואי הוה גרסי' אפכא הוה אתי כשיטת הבבלי.

לפי שאינן מן המוכן. ואין תשמישן אלא על גבי קרקע.

אינן מן המוכן בין אם נתפרקו מערב שבת. בין נתפרקו בשבת. הואיל ותשמישן ע"ג קרקע ואסור להחזירן בשבת.

ר׳ טרפון אומר הריהו ככל הכלים ומיטלטלת בחצר.

בכי״ל מוסיף: כשלשה כלים המיטלטלין בחצר ואילו הן סכין קטנה ומקצוע שלדבילה. ונמחק כל זה. ונראה שזו היא כפילות מוטעית מלמטה.

דבי ר׳ ינאי אמרי.

המלה ״ינאי״ ליתא בכי״ל והיא תלויה בין השורות.

אי קודם להתרת כלים שנו.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון. והשלמה מיותרת היא.

אמ׳ ב י מ י ר׳ לא אף על גב דתימר וכו׳.

המלה ב י מ י ליתא בכי״ל ונכנס לכאן בטעות המדפיס. עיין להלן ותראה טעותו. ועיין רד״ל שפירש ״בימי״ כמו ״אבימי״ ופירושו שם דחוק. וגם מה שכתב: ״וכאן ב ק נ י ם ומקלות ל י כ א ת ו א ר כ ל י עליהם ואסור אפי׳ לאחר התרת כלים״ לא ירדתי לסוף דעתו בזה. כי הרי תוספתא מפורשת היא במנחות פי״א ה״ז: עשרים ושמונה קנים של זהב חלולין מפוצלין מ ק ב ל י ן ט ו מ א ה היו שם. ועיין גם במשנה שם.

כל שניטל בשנים מטלטלין אותן בשנים בארבעה ובחמשה אסור.

הגירסא הנכונה היא ברמב״ן קכ״א סוף ע״ב: כלי שניטל בשנים מטלטלין אותה ב ג׳ ב ד׳ ב ה׳ אין מ ט ל ט ל י ן אותה וכו׳. ועיין רטנר. ובריטב״א כ״י ירושלים רמ״ד ע״ב: ובירושלמי נחלקו על זה. ואיכא מן דאמר דדוקא בשני בני אדם אבל שלשה לא. ור׳ זעירא אמר אפי׳ ארבעה וחמש׳.

מה דמר ר׳ מנא אמר ר׳ יוסה הוון טלייא טעינין וכו׳.

בכי״ל תלויה המלה ״בימי״ על המלה ״אמר״ (בכ״י הסופר עצמו). וכנראה רצה לתקן ״בימי״ במקום ״אמר״. ולפי זה צריך לומר בירושלמי: [מן] מה דמר ר׳ מנא בימי ר׳ יוסה[1]) הוון טלייא טעינין ספסלה וכו׳. ומזה אנו מבינים באיזה אופן נכנסה למעלה המלה ״בימי״ (אמ׳ בימי ר׳ לא. עיין לעיל) בדפוסים. כי המדפיס טעה והשלים מלה תלויה זו שלא במקומה.

מעשה היה וטילטלו קרון של בית רבי.

בכי״ל: קרון מתחת הכלים. ונמחק ״מתחת הכלים״ ובגליון הושלם: שלבית רבי.

אבל בעומדין שכן מותר.

הפירוש הנכון בפ״מ. ועיין הירשברג הארג ותעשיית עמ׳ קס״ט בהערה שמתחילה בעמ׳ קס״ח.

1) אין צורך לתקן זה לארמית: ביומוי דר׳ יוסה, כי כן הוא הסיגנון גם להלן פי״ט ה״א, ט״ז ע״ד, פ״כ ה״א, י״ז ע״ג ועוד.

ר' יוחנן שאל לר' יהודה בן לוי מהו לטלטל כלי קורייס בשבת אמר ליה אין מטלטלין. אמר ליה למה. אמר ליה מפני שאין מטלטלין.

המפרשים פירשו ע"פ גירסת הבבלי קי"ג א', ורטנר מעיר על הבה"ג הילדיסהיימר עמ' 92 שגרס גם בבבלי: לפי שאין מטלטלין עיי"ש. ובערוך ערך לפי כתב: "בגמ' דפ' במה מדליקין מה טעם אין מדליקין לפי שאין מדליקין. בסוף פ' הניזקין בגמ' אלו דברים א"ל אין כותבין לפי שאין כותבין. פי' בעא מיניה טעם ולא נתן לו אלא א"ל כי אין כותבין. כלומ' ק ב ל ה היה לבני אדם לכתוב הכי". וכן צריך לפרש גם את הירושלמי שלנו. ובערוך שם מביא עוד דוגמא מסיגנון זה של תשובת ר' יהודה בן לוי לר' יוחנן מבבלי נדה ס' א': בעא מיניה ר' יוחנן מר' יהודא בר ליואי וכו'. א"ל אין תולין לפי שאין תולין.

ה"ב.

הא שלא לפצע בו לא.

התלמוד חשב שאפילו כלי שמלאכתו לאיסור ניטל לצורך, ובמשנתנו שנינו סתם קורנס ואפילו של נפחים, וע"כ אומר: מתניתא דר' נחמיה. (ניר).

מתניתא דר' נחמיה... ר' בא ר' יודא ר' חיננא בר שלמיא בשם רב מודין חכמים לר' נחמיה.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון. ובביצה פ"א ה"ו (ד"ו ה"ה), ס' ע"ג: הדא היא דאמר ר' חיננה בר שלמיה וכו'. אבל בכי"ל שם: דאמ' ר' ב א ר' חיננה וכו' ונמחק "בא". וכגירסת כי"ל כ"ה בשרי"ר ובראשונים שם.

ס"ו ע"כ.

כלי המיוחד לאיסו' מטלטלין אותו לצורך.

אפשר שזהו דיחוי למ"ש לעיל שהמשנה היא ר' נחמיה, ואומר עכשיו שגם החכמים מודים שאסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור שלא לצורך, ועיין ניר.

דמר ר' לעזר דלופקי למה היא טמאה וכו'.

עיין רד"ל שהגיה וסרס את המאמרים, ויותר נראה שצ"ל: א מ ר ר' לעזר דלופקי וכו', ואין צורך בהגהות יותר.

שרא לי ר' אבהו מיסב קילורית בשבת.

פירוש המפרשים קשה, ואולי צ"ל: מיסב בקילורית (=בה קלורית[1]) כלומר, להוריד את הקילורית במחט (כדי שלא יתלכלך), ולפי פירוש זה תהיה מובנת ראיית הירוש' להלן: מה בין קוץ לזה. ועיין ראבי"ה להלן.

1) עיין מ"ש בתרביץ ש"ה ס"א עמ' 106.

ר' בא בר כהן... דלכן מה בין קוץ לזה.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון. וכנראה היה חסר זה גם לפני הראבי"ה, עיין להלן [1].

מהו מיגבלתה ביום טוב. אמר ליה אינו אוכל נפש.

בראבי"ה ביצה סי' תשנ"ח עמ' 460 שו' אחרונה: "גרסינן בירושלמי בפרק כל הכלים אמר ר' סימון שרא לי אבוה מיסב קלורין בשבת. ר' אבא בעי קומי ר' מנא מהו מגבלתא ביום טוב. אמר ליה [אינו] אוכל נפש". ולעניין גיבול קילורין בשבת, עיין לעיל פ"ז ה"ב, י' ע"ב: ההן דגבל קילורין מלוגמא סממנין חייב משום לש. ועיין ביצה פ"ד ה"ד, ס"ב ע"ג: כן אנן אמרין הדא קילוריתא שרי מישוף וכו'.

ה"ה.

כאן בעבה כאן בחרה.

בכי"ל: כאן בעבה כאן ברכה בחדה, ונמחק "ברכה". ועיין גירסת הריטב"א להלן.

ואית דבעי מימר כאן במטלטל כאן במוציא.

עיין מ"ש לעיל עמ' 157. ובריטב"א כ"י ירושלים דף רנ"ה ע"ב: גרסי' בירושלמי תמן תנינן זכוכית כדי לגרור בו ראש הכרכר וכו' [וכא] איתמר הכין ר' (נתן) [כהן] בשם רבנן דקסרין כאן בעבה כאן בחדא. ר' יוסה אומר כאן במטלטל כאן במוציא. פי' דלא דאמי דהתם לשיעור הוצאה סגין לן בכל מה שמצניעין כמוהו ואע"פ שאין עליו תורת כלי אבל לענין טלטול בעינן תורת כלי ואין זה מחוור אלא כשהוא ראוי לכיסוי ולא מפני שהוא ראוי לגרור בו.

ה"ז.

אמר ר' יוחנן קשור אף על פי שאינו תלוי וכו'.

עיין ראבי"ה עירובין סי' ש"צ עמ' 427.

אתא רבי הונא בשם ר' שמואל הלכה כר' יהודה.

כ"ז ליתא בכי"ל, והושלם בגליון. וכן אין זה לקמן עירובין פ"י ואצל הראשונים שהביא רטנר בעמ' 154, וכן ליתא זה בראבי"ה הנ"ל. ודברי ר"א אפטוביצר שם בעמ' 428 הערה 3 (וגם דברי רטנר שם בעמ 154) צריכים תיקון לפי גירסת כי"ל. וכנראה, שהשלמה שלא במקומה היא. ועיין בבלי עירובין ק"ב א'.

ר' ינאי ריב אמי אמר עד שיהא וכו'.

בכי"ל: ר' ינאי ר' אמי אמר וכו' וצ"ל: ר' ינאי חמוי דרב אמי, כמו שהוא בעירובין פ"י, ועיין רטנר.

---

1) ועיין לעיל פי"ד ה"ד, י"ד ע"ד.

נשמט אסור. נקמז ר' יעקב בר אחא בשם רבנן וכו'.

פירוש המלה נקמז קשה לברר, עיין עה"ש ערך נקמז ועיין בהקדמת גולדינטאל להוצאתו של ספר המפתח לרבינו נסים גאון דף ה' ע"ב. ובתוספות כאן קכ"ו ב' סד"ה וכי: "ולא נודע פירוש נקמז היטב". ולעיל שם כתבו: "וכן נראה יותר כי נקמז אין פתרונו נעיצה בארץ אלא דומה שהוא מעין נשמט רק שאינו נשמט ממש". ופירוש זה מתאים מאד לעניין. וחכם א' מתל אביב א' ווייס שאלני במכתב אם אפשר לפרש ש"נקמז" הוא ההפך מ"נמתח", כמו שיוצא מירוש' עירובין פ"ה ה"ג, כ"ב ע"ד: לא פחות שהוא נמתח ונשכר ולא יתר שהוא נקמז ומפסיד. ולפי זה "קמיזה" מסמנת את רפיון הקשר בניגוד למתיחות ולהידוק הקשר, ולדעת התוספתא סוף עירובין (בבלי שם ק"ב א') יש מחלוקת אם קמיזה היא כמו התרת הקשר לגמרי והוי כמו נשמט או לא, עיי"ש.

ונ"ל שפירוש זה של מר ווייס הוא הנכון, וקמיזה משמשת ניגוד למתיחות. וכן צריכים לפרש גם את הירוש' כלאים ספ"ו ל' סע"ג: תמן אמר את רואה כילו שפוד של מתכת תחוב בו. שמעון בר בא בשם ר' יוחנן עד מקום שהוא נקמן. ועיין מפרשים שנדחקו מאד בפירוש הירושלמי. אבל באמת דברי ר' יוחנן מוסבים על המשנה שם: הפרח היוצא מן העריס רואין אותו כילו מטוטלת תלויה בו כנגדו אסור וכו' המותח זמורה מאילן לאילן תחתיה אסור. ופירש בשנות אליהו את הרישא: "רואין כילו מטוטלת תלויה בו כנגדו אסור, וזה קולא דלא אמרינן לשער בכדי שימתח אותה זמורה ומשם ולהלן יהא מותר לזרוע, אלא כנגדו לבד כמו שהוא עכשיו". ואלה הם גם דברי ר' יוחנן בירושלמי: "עד מקום שהוא נקמן", כלומר עד מקום שהוא רפה וכפוף ולא יותר, ואין אומרים אילו היו מותחים את הפרח היה תופס מקום יותר גדול. ולפי כל זה צריכים לפרש גם כאן נקמז—נתרפה הקשר.

מדדהו בראשי אצבעתיו.

המפרשים פירשו שצריך לנעול בשינוי. ול"נ לפרש באופן פשוט שהירושלמי אומר כיצד יעשה שלא ישמט לגמרי אחרי שכבר נתרפה הקשר, וע"ז אומר: מדדהו בראשי אצבעותיו, כלומר, מדדה את הנגר לתוך החור בראשי אצבעותיו בזהירות רבה, כדי שלא ישמט הקשר לגמרי בשעת הנעילה.

כל כסויי הכלים וכו'.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

פרק י"ח.

מ"ז ע"ג. הלכה א'.

ר' זעירא שאל לר' יאשיה כמה הוא שיעור הקופות וכו'.

עיין מ"ש ע"ז לעיל עמ' 151.

ובאותו שיש בו כדי להעלות אבל באותו שאין בו וכו'.

ברד"ל מגיה: ובאותו שאין בו כדי להעלות אבל באותו שיש בו כדי להעלות לא.

מאן תנא מטלטלין ר' אליעזר דתנינן ר' אליעזר אומר סאה שנפלה היא סאה שעלת.

כלומר, לר' אליעזר אין זה הפרשה אלא התרומה הטמאה כמונחת בקופסא דמי והוא צריך להוציאה, וע"כ מותר לטלטל, שהרי מטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה (לקמן פכ"א מ"א), אבל לחכמים בטלה כבר הטמאה, והוא צריך להפריש מחדש, וע"כ אסור לטלטל. אבל עיין ערלה פ"ב ה"א, ס"א ע"ד, עיין שם היטב.

אמר ר' אלעזר אדם עומד מערב שבת וכו'.

בדמאי פ"ז: אמר ר' [יצחק בר] אלעזר וכו'.

חזר בו ר' יוסי בי ר' בון מהדא.

כ"ה גם בדמאי בכ"י סירילאו.

מאי כדון מכבר לכשאפרישנה.

בדמאי שם בדפוסים חדשים הכניסו לפני מאמר זה את המשנה שם, אבל בד"ו שם הוא המשך אחד עם הגמרא שלפני זה ואין שם באמצע לא פיסקא ולא ציון הלכה.

ואת החצב מפני שהוא מאכל צבאים וכו'.

בב"ר פל"א—י"ד (תיאודור עמ' 287): הכניס זמורות לפילים חצובה לצבאים זכוכית לנעמיות. ועיין בהערות תיאודור שם.

רבנן אמרין מכיון... כמי שאותו המין מצוי בשוק.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

אמר ר' זעירה לא אתייא אלא כר' חנינא וכו'.

הפירוש הנכון הוא בפ"מ, והמדפיסים הכניסו אח"כ את משנה ב' בטעות וגרמו בזה טעות למפרשים, כי מזה יוצא שמאמר ר' זעירא מוסב עוד על מ"א. אבל בד"ו אין גם אח"כ לא פיסקא ולא ציון למשנה, והמדפיסים היו צריכים להכניס כאן את משנה ב', לפני מאמר ר' זעירה, וכפירוש הפ"מ.

ה"ג.

אין מיילדין הבהמה וכו'.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון. וכל הפרק כאן הוא בכי"ל גוש אחד בלי פיסקאות וציוני הלכות.

כהדא אמתיה דבר קפרא וכו'.

עיין ראבי"ה שבת סי' רע"ז, עמ' 350.

אמר לה אזלון ושאלון לחייתא.

רטנר מעתיק מאו"ז: אזלין ושאלין, אבל באו"ז שם ח"ב סי' ק"ח ושאר הראשונים כדפוס. ברם הגירסא אזלין ושאלין היא יותר נוחה, ואפשר שכן צ"ל באמת.

תני השיליא הזאת ... והעניים טומנין אותן בתבן וחול. אילו ואילו טומנין וכו'.

עיין רטנר, ובראבי"ה הנ"ל: טומנין אותה בשמן והעניים בתבן ובחול אלו ואלו טומנים אותה וכו'. וכן מעתיק גם במלאכת שלמה.

אילו ואילו טומנין אותן בארץ כדי ליתן ערבון לארץ.

בספר גבול מנשה לר' מנשה גראסברג עמ' 19: בירושלמי לכך טומנין שליא של אשה בקרקע כדי לעשות נחת רוח לארץ להיות אצלה כמו פקדון תחת הולד. בשם ר"ת.

פרק י"ט.

מ"ז ע"ד. הלכה א'.

אמר ר' שמואל בר רב יצחק בכל הדברים חלוק ר' אליעזר.

מאמר רב שמואל בר ר' יצחק נשמט בדפוסים חדשים.

אלא על ידי שעיקר דחייתן שבת ומכשיריהן מלאכה.

ברד"ל מגיה: שעיקר דחייתן שבות, כלומר, שהרי אין אפייתן דוחה שבת (כמנחות פי"א מ"ב) ויש בהם רק שבות של טלטול (הואיל והן אסורות באכילה עד אחרי זריקת דמים של כבשים), וע"כ צריך פסוק למכשירים שדוחים מלאכה גמורה, מה שאין כן בשאר דברים שעיקרן דוחה מלאכה גמורה אין צורך בפסוק מיוחד למכשירין.

והתני שופר ומכשיריו וכו'.

בכי"ל: לולב ומכשיריו וכו', ונמחק "לולב" ובין השורות תלוי: שופר.

ותני כן אין מגרדין ולא (מגרדין) [מגדדין] ולא מפרכין תני בשם ר' אליעזר לולב ומכשיריו דוחין את השבת.

צריך לפרש "ותני כן" בתמיה (וזה רגיל בירושלמי), והמקשה סבר שדברי ר' אליעזר מוסבים על הרישא: אין מגרדין ולא מגדדין, וא"כ רואים שאפילו במלאכה גמורה דוחים מכשירי לולב את השבת. (פני מאיר).

אמר ר' יונה סלקת מתניתא.

כלומר נגמרה המשנה ודברי ר' אליעזר אינם מוסבים על הרישא (אין מגרדין) אלא עניין בפני עצמו הוא, והוא מדבר על שבות ולא על מלאכה גמורה (הנ"ל). ועיין מ"ש לעיל עמ' 80 על הלשון "סלקת מתניתא".

כהדא תנינן אסור לטלטל מתוכו לבתים וכו'.

בכי"ל: בד (= בד' = בדא) תנינן אסור וכו', ונמחק "בד" ובין השורות: כהדא.

אמר ר' יוסה בי ר' בון כדי לעשות כל הרשויות אחת.

כס"ז לר' יוסי בר' בון בעירובין פ"א ה"א, י"ח ע"ג (קרוב לסופו). שם פ"ח ה"א כ"ה ע"א, עיין שם.

ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי סכין של מילה עושין לה חולה ומביאה.

עיין ראבי"ה עירובין סי' שפ"ו עמ' 424.

בימי ר' ירמיה אנשון מפתחייה דסדרא רובה.

בכי"ל: "אנשון מפתח" ונשאר מקום פנוי בשורה, ואח"כ הושלם בתוך המקום הפנוי בכ"י אחר (לא של הסופר ולא של המגיה) "ייה דסדרא רובה".

ר' יודה בר פזי הורי להביאן דרך מנעלין.

כלומר במנעליהם, שאין זה דרך הוצאה. (רד"ל).

הוה ליה עובדה למיגזור לרב ששעה בריה וכו'.

עיין ראבי"ה שבת סי' רע"ח עמ' 351. שם עירובין שצ"א עמ' 434.

שאל לר' מנא אמר ל ו ידחה למחר.

רטנר מעיר על גירסת הראב"ן סי' שע"א (פראג דף ס"ו ע"ג): שלח לר' מנה אמר ל א ידחה למחר. וט"ס הוא בראב"ן וצ"ל: אמר ל ו ידחה למחר, כמו שהוא לפנינו וכמו שהוא אצל הראשונים שמביא רטנר, ובשני המקומות בראבי"ה שציינתי לעיל, וכן נראה גם מדברי הראב"ן בעצמו שאומר: ומעשה רב וגמרינן מיניה עיי"ש. וגם הסיגון: לא ידחה למחר, אינו נוח, ויותר היה לענות לו כיצד להביא את הסכין, כי הרי זו היא עיקר השאלה. וע"כ ברור שט"ס או טעות הדפוס היא בראב"ן. ובאמת בשני המעשים היה לפניו: י ד ח ה למחר. והארכתי בזה מפני שראיתי לחכם אחד שנמשך אחרי רטנר וחשב שגירסת הראב"ן היא הנכונה.

י"ז ע"א.

מה לעשות לעם שלא הביאו סכיניהן עמהם.

בכי"ל: מה לעשות לעם לא. ואח"כ בא מקום פנוי בכ"י ונוסף שם בכ"י אחר: הביאו סכיניהן עמהם. ולפני "לא" נוספה "ש".

אמר להן הלכה שמעתי.

המלה "הלכה" ליתא בכי"ל והושלמה בגליון.

ר' זעירה בשם ר' אלעזר כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה.

בהקדמה לאו"ז (אלפא ביתא אות ל"ד): כי תורה שבקבלה שקיבל מרבותיו היא עיקר וכו' כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון. ואמר עלה בירושלמי ר' זעירא בשם ר' אלעזר כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה. כלו' כל תורה ש א י ן ל ה ק ב ל ה אינה תורה לסמוך עליה למעשה אלא הקבלה היא עיקר למעשה. וכן בפתיחה להמאירי (סדר התנאים חכמי המשנה המקבלים זה מזה. דפוס ווינה ז' ע"א): ומכאן א"ר זעירא בשם ר' זעירי כל תורה שאין לה אב אינה תורה. כלומר שאינה מקובלת מפי הראוי לסמוך עליו.

וכן בשיר רבה לפסוק ישקני מנשיקות פיהו (פיזרו ג' ע"ד) שנים חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה זה או' ב י ת א ב ש ל ה ל כ ה וזה אומר ב י ת א ב ש ל ה ל כ ה. ובוי"ר פ"א–א: א"ר יוחנן מ ב י ת א ב שלהן נקראו הנביאים מלאכים. ועיין מ"ש לעיל עמ' 22.

אמר ר' אבין והלא אי אפשר לשני שבועות שלא חל ארבעה עשר להיות בשבת.

המלים "לשני שבועות" נוספו במקום פנוי בכי"ל בתוך השורה. ועיין הראשונים אצל רטנר ותראה שכולם פירשו שאי אפשר לשתי שביעיות (כלומר, פעם בארבע עשרה שנה) שלא יחול י"ד בשבת. אבל בראבי"ה ח"א סי' קנ"א עמ' 155: בירושלמי דפסחים פרק אלו דברים פריך גבי הלל ובני בתירא וכי אפשר לשבע שנים שלא יחול ארבעה עשר בשבת ולמה נתעלמה מהם הלכה וכו' ונראה לי דלא פריך לה אלא אמידי [דאיתנהו] בכינופיא כגון פסח. דהאיך יתכן שישכחו כולם. ובהערות ר"א אפטוביצר הערה 12 שם: "ל פ נ י נ ו (ז) וכן בירוש' שבת פי"ט ה"א: לשני שבועות. וכן גרסו הראשונים. וזה מסכים עם החשבון בזמנים הקדמונים. עיין מ"ש סלונימסקי במ"ע הצפירה שנת 1878 עמ' 311 וביסוד העבור הוצ' ג' עמ' 35 בהערה. וגי' רבינו מסכימה עם חשבוננו".

ואין נראה בעיני שהיתה לראבי"ה גירסא אחרת בירושלמי, אלא הוא גרס כמו שהוא לפנינו בד"ו בפסחים פ"ו, ל"ג א': והלא אי איפשר ל ש נ י ש ב י ע י ת[1],

---

1) כן העתיק משם גם בספר חסידים סי' תתרמ"ט עמ' 263. ועיין מאירי פסחים ס"ה (צר 114 ע"א) וגנזי שכטר הוצ' ר"ל גינצבורג ח"א עמ' 448.

והוא פירש לשני שביעית—לשָנים של שביעית, והיינו שבע שנים, והעתיק רק את תוכן הירושלמי ולא לשונו ממש.

ולמה נעלמה הלכה מהן.

המלה הלכה אינה בכי"ל והושלמה בגליון.

אימורי צבור יוכיחו שיכול לעשותן מערב שבת.

צ"ל: מוצאי שבת, כמו שהוא בפסחים פ"ו, ל"ג ע"ג.

הגע עצמך שנולדה... ליחתך מאתמול.

כל זה נשמט בדפוסים חדשים ע"י הדומות.

ה"ב.

המול ימול מיכן לשני מילות וכו'.

כל העניין בקונדרס אחרון עמ' 317.

כר' ישמעאל דו אמר לשונות כפולות הן התורה דברה ריבתה כדרכה.

בכי"ל ליתא המלה "דברה" והיא תלויה בין השורות, וכוונת התולה היתה שצריך לתקן "דברה" במקום "רבתה", כמו שהוא בקונדרס אחרון הנ"ל. וכ"ה ביבמות פ"ח, נדרים פ"א ה"א, ל"ו ע"ג ועוד, והמדפיס הכניס את המלה דברה ולא מחק את המילה ריבתה.

גנב גנבת.

ליתא בכי"ל, והושלם בגליון. אבל ישנו בגירסא זו בקונדרס אחרון הנ"ל. וביבמות שם: גנב גונבתי, ובנדרים שם: גונב גונבתי.

אמר ר' יודה בן פזי אז אמרה חתן דמים וכו'.

בקונדרס אחרון הנ"ל: א"ר דורן בר פזי אז אמרה וכו', ובכללי המלה לר' יעקב הגוזר עמ' 30: בירושלמי אמר ר' זירא בר פזי אז אמרה וכו'.

חתן דמים למולות מיכן לשני מילות וכו'.

בנדרים ספ"ג, ל"ח ע"ב: וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולו, מיכן לשתי מילות אחת אחת לפריעה ואחת לציצין.

ובית הלל אומרים אינו צריך להטיף ממנו דם ברית.

באשכול ח"ב עמ' 123 מוסיף אחרי המאמר שלנו: ר' אליעזר בנו של ר"א הקפר א' ל"נ ב"ש וב"ה על זה ועל זה שצריך להטיף ד"ב על מה נחלקו על נולד מהול בשבת בש"א צריך להטיף בשבת ד"ב ובה"א א"צ. וכל זה אינו לפנינו לא כאן ולא ביבמות, אבל ישנו בב"ר פמ"ו־י"ב (תיאודור עמ' 469 עי"ש בשינויי נוסחאות), ועיין במס' גרים פ"ב הוצ' היגר עמ' ע"א ועיין בבלי קל"ה א'. (רטנר).

ר' יצחק בר נחמן בשם ר' הושעיה הלכה כדברי התלמיד.

עיין מ"ש לעיל עמ' 96·

אתא עובדא קומי רב ומר וכו'·

בדפוסים חדשים בטעות: אתא עובדא קומי רב ימר וכו'·

איתיליד ליה חד בר בו וכו'.

בכי"ל: חד בר כו (=כן)·

מימסמיס בו מית.

ביבמות פ"ח בכי"ל: מי מסמס בה מית· והמגיה עשה סימן חיבור לשתי המלים מי מסמס· ובתשובות הגאונים אסף (ירושלים תרפ"ט) עמ' 91 שו' 3: ואמרי בתלמוד ארץ ישר' ד מ י ל ס י ביה ומית·

רבנן דקיסרין מרין כרות שפכה נעשה ונתענה ומת.

עיין רד"ל· ובספר כללי המילה הנ"ל עמ' 37: ירושלמי רבנן דקיסרי אמר' רב אדא התענה ע ל בנו ומת·

ה"ג·

תני דבית ר' מרחיצין את המילה·

בכי"ל ליתא "דבית ר'" ותלוי בין השורות·

ר' אבהו בשם ר' יוחנן הלכה כמי שהוא אומר מרחיצין את הקטן... ויתננה על גבי מעיים בשבת·

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון· ועיין מ"ש לעיל עמ' 162· ולפני מאמר זה נמצא בדפוסים חדשים: ר' אבהו בשם ר' יוחנן הלכה כמי שהוא אומר מרחיצין את המילה· וכל זה אינו אלא טעות הדפוס· והמדפיס עבר בטעות (אחרי התיבה "מרחיצין") לשורה העליונה וכפל אח"כ עוד הפעם את השורה התחתונה·

י"ז ע"ב.

ר' יהודא מתיר באנדרוגינס... טומטום ואנדרוגינס.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון·

ולית בר נש אמר אף אלא מכלל דו מודי על קדמיתא.

עיין לעיל עמ' 66·

ה"ד·

מי שהיו לו שני תינוקות וכו'.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בין השורות.

א"ר יוחנן דר"מ היא דאמ' דבר שעשייתו מצוה פטור ושאין בעשייתו מצוה במחלוקת.

בכי"ל: ושאין בעשייתו מצוה פטו (ונמחקה המלה "פטו") ח י י ב (ולא נמחק ו) במחלוקת. וכ"ה בפסחים פ"ו: חייב במחלוקת. והנה הסוגיא הזאת היא חמורה מאד ויש בה כמה וכמה דברים סתומים וקשים. וראשית כל עלינו לדעת. כי הסוגיא שלפנינו היא מורכבת מכמה חלקים של ישיבות שונות. חלקים של סוגיות שהיו מיוסדות על גירסאות שונות במשנתנו.

וכבר העירותי במקום אחר על ג' הגירסאות שהיו לפני התלמוד במשנה. א. הגירסא שלפנינו במשנה שבירושלמי והיא מתאימה לתני ר' חייא שבבבלי קל"ז א'. וכפי שמפרשים דבי ר' ינאי שם. ב. הגירסא שלפנינו במשנה שבבבלי: מי שהיו לו שני תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחר השבת בשבת ח י י ב וכו'. וזה מתאים לגירסת רב הונה בבבלי וירושלמי בסוגיין. ועיין הגירסא בבבלי כריתות י"ט ב'. ג. מי שהיו לו שני תינוקות אחד למול ערב שבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של ערב שבת בשבת פ ט ו ר וכו'. וזו היתה. כנראה. גירסת רב יהודה בבבלי שם.

וקרוב הדבר מאד שבישיבת ר' יוחנן גרסו במשנה כגירסה ג' וע"כ אמר ר' יוחנן: "דר"מ היא דאמ' דבר שעשייתו מצוה פטור". וע"כ אם מל של ערב שבת בשבת שעשה מצוה כולם סוברים שהוא פטור. והמחלוקת היא רק בדבר שאין בעשייתו מצוה. והיינו שמל את של אחר השבת בשבת.

ר' שמעון אומ' דבר שיש בעשייתו מצוה חייב ושאין בעשייתו מצוה פטור במחלוקת.

כלומר. בישיבת ר' יוחנן סברו שר' שמעון שונה אחרת. והיינו כגירסא שלפנינו במשנה שבירושלמי. וסובר ר' שמעון שאפילו יש בעשייתו מצוה ג"כ חייב. והיינו מפני שאינו טרוד כבר במצוה ויום זה כבר לא ניתן לידחות (וכפי שר' ינאי מתרץ להלן שקדם ומל את של שבת בערב שבת). והמחלוקת היא באין בעשייתו מצוה. והוא פטור מפני שביום זה הוא עדיין צריך לימול את של שבת. וכדברי הירושלמי להלן.

שמע מינה דבר שאין לו קיצבה ודבר שאין דרכו להתחלף.

צ"ל: ודבר שדרכו להתחלף. כמו שהגיהו המפרשים.

ר' יוסה כד הוה מטיל אילין ניתנה התורה קיצבה.

צ"ל כמו בפסחים: ר' יוסה כד הוה מטי לאילין [תינוקות ספיקות הוה אמר יפה לימדנו ר' ירמיה אית לך מימר שאין את יכול לעמוד על מניינן אלא שלא] ניתנה התורה קיצבה וכו'.

תיפתר שהיה שם חבורה אחת שלא שחטה.

כלומר, כמו שבשבת המחלוקת היא באם עוד לא מל את של שבת כך גם בפסח המחלוקת היא שיש עוד חבורה שלא שחטה את הפסח, ואז אפילו אין בעשייתו מצוה ג"כ פטור.

אמר ר' זעירא מילתיה דר' ינאי אמר והוא ששכח ומל את של שבת בערב שבת וכו'.

כאן מתחילה סוגיא מישיבה אחרת שגרסה במשנתינו כמו שהוא לפנינו במשנה שבירושלמי, וסברו שם שזו היא שיטת ר"מ כברייתא דר' חייא שבבבלי.

על דעתיה דר' זעורא כר' ינאי על דעתיה דרב כר"מ.

וכ"ה גם בפסחים, ולפי הגירסא שלפנינו אין לזה שום מובן, ואם נתחיל להגיה יש לפנינו כמה אפשרויות של הגהה, עיין רידב"ז כאן ונוע"י פסחים פ"ו. ואולי מסתמך הירושלמי על דברים שהיו ידועים להם בע"פ, והיה מקובל אצלם מאמר של רב החולק על רב חסדא וסובר שאפילו לא היתה שם חבורה שלא שחטה ג"כ פטור, וע"כ אומר הירושלמי: על דעתיה דר' זעורא כר' ינאי (כלומר, על דעת ר' זעורא בשיטת ר' ינאי) דעתיה דרב כר"מ, והיינו כמו שאם כבר מל בשחרית פטור על זה שמל אח"כ, כן גם בפסחים פטור אע"פ שהקריבו כולם את הפסח, וממש כסיגנון זה גם בעירובין פ"ו ה"ה, כ"ג ע"ג: על דעתיה דר' מנא כר' זעירא. על דעתיה דרב כר' מאיר. ועיין מ"ש שם.

א"ר מנא קומי ר' יוסי מה דמר רב חסדא כר' שמעון. ומה דמר ר' ינאי כר' מאיר. ומשיבין דבר בין ר' מאיר לר' שמעון.

ע"פ פשט הלשון הפירוש הוא וכי משיבין מדבר התלוי במחלוקת ר' מאיר ור' שמעון? וע"ז באה התשובה: "ואשכחן פליגא בין ר' מאיר לר' שמעון בשיור"? כלומר, וכי מצאנו מחלוקת בין ר"מ ור"ש בדין זה שצריך שישתייר לו עוד תינוק למול (או פסח להקריב)? אבל לא כאן ולא בפסחים לא נתברר על מה מוסבים דברי ר' מנא, והסוגייא נשארת סתומה.

איתא חמי הקדים זמנו פטור אחר זמנו חייב?

כאן מתחילה עוד הפעם סוגיא אחרת שגרסה במשנה כמו שהוא לפנינו במשנה שבירושלמי אבל לא ידעה עוד מתירוץ ר' ינאי לעיל.

א"ר יוסי בר' בון מן קושיי מקשי לה ר' ינאי והוא ששכח ומל של שבת בערב שבת.

כלומר מחמת רוב הקושי שבשאלה (איתא חמי הקדים וכו') הוא אומר: והוא ששכח ומל של שבת בערב שבת, וכסיגנון זה גם בחלה פ"א ה"ג (ד"ו ה"ה), נ"ז ע"ד: מניין שהתרומה חייבת בחלה, מן קושיי פתרין

ה הין קריא מאותה שכתוב בה ראשית תרימו חלה. עירובין פ"ה ה"ו. כ"ב ע"ד: מן קשויי מקשי לה בר קפרא וכו. כתובות פ"א ה"י. כ"ה ע"ד: מן קושיי מדמו לה רבנין לשרצים וכו'.

ואף במילה כן... אפי' במילה כן.

צ"ל: ואף במצה כן וכו' אפי' במצה כן. כמו שהוא במקבילות. ולהלן בסוף פירקין.

ה"ה.

יעקב איש כפר נבורייא שאל לר' חגיי וכו'.

הוא נזכר בירוש' יבמות פ"ב ה"ו. ד' ע"א (ובמקבילה בקידושין פ"ג) ג"כ בפסק בעניין מילה ובקשר עם ר' חגיי.

מעתה נולד בין השמשות נימול בין השמשות.

המלים נימול בין השמשות ליתא בכי"ל והושלמו בגליון.

אנא ואת עלין בחד תרע.

בכי"ל: תרע' (עם סימן הקיצור).

אחזתו חמה ממתינין לו שלשים יום.

בתוספ' הרא"ש יבמות ע' ע"א: וכן משמע בירושלמי דשבת פרק אם לא הביא דאמרינן אחזתו חמה שע' אח' ממתינין לו למול ז' ימים ואותם ימים מהו וכו' עיי"ש הגירסא. ועיין בבלי יבמות שם (רטנר). אבל גירסאות כל הראשונים הן כמו שהוא לפנינו בדפוס. עיין רטנר. ועיין גם רמב"ן יבמות ע' א' ועיין כללי המילה לר"י הגוזר עמ' 46.

מהו להאכילו חלב תרומה.

עיין מפרשים שפירשו מהו להאכילו חלב שנעשה מחטים של תרומה. ופירושם מוכרח. ובתוספ' הרא"ש הנ"ל: מהו להאכיל חליב' של תרומה וכו' ותני כל ח' ימים מותר להאכילו חליבה של תרומה. וכן ביבמות פ"ח בכי"ל: ותני כן כל שלשים יום אסור להאכילה חלובה (ונגרר ה"ו") של תרומה וכו' ותני כן כל שבעת ימים מותר להאכילו חלובה (ונגרר ה"ו") של תרומה. וכנראה. שהיה להם מין מיוחד שנקרא כן.

נישמעינה מן הדא הערל וכל הטמאין לא יאכלו בתרומה.

רטנר מעיר על גירסת היריאים השלם סי' נ"ז עמ' 29: לא יאכלו בתרומה והאי ערל הוא. אבל ברור שהמלים: "והאי ערל הוא" הן מבעל ספר יריאים עצמו. כי בלשון הירושלמי היה צריך לאמר: והדין ערל הוא.

ממה דתני לילי שמיני בנכנס לדיר להתעשר.

בכי"ל: נכנס לדיר להתעשר. וה"ב" תלויה בין השורות. ובריית' זו היא מ"תני

דבי שמואל'. לפי גירסת כת"י וראשונים. עיין דק"ס זבחים י"ב א' עמ' 19 הערה ס'.

ה"ו.

ר' יוסה בן חנינא אומר בחופה רוב גובה עטרה.

בכי"ל כאן: ר' יוסה בן יוסה, ונמחק "יוסה" ובין השורות תלוי: חנינא. ועיין מפרשים כאן שתיקנו ע"פ יבמות פ"ח: רוב ג ג ה של עטרה, במקום רוב גובה. אבל ביבמות שם בכי"ל: "ר' יוסי בן י ו ס י (וכ"ה גם בדפוס שם) אמר בחופה רוב ג ו ב ה ה של עטרה" והמלה גובהה תוקנה בכ"י אחר: גגה. ולפי גירסא זו צריכים לפרש שר' יוסי בן יוסי אינו חולק על ר' אבינא, אלא אומר כדבריו. וסיגנון כזה רגיל בירושלמי.

תני וענוש כרת.

עיין יפה עינים בבלי קל"ג ב' ותוספתא פט"ו (פט"ז) ה"ד.

בשאין בו כדי למרק אבל אם יש ב ו וכו'.

בכי"ל בשאין ב י ו ם כדי למרק אבל אם יש ב י ו ם כדי למרק, ותוקנו המלים "ביום" בכ"י אחר ל"בו". וכגירסת כי"ל כ"ה גם ביבמות פ"ח.

פרק כ'.

י"ז ע"ג. הלכה א'.

תני לא נחלק ר' אליעזר וחכמים שנוטעין אוהלין בתחילה ביום טוב ועל מה נחלקו על מוסיפין שר' אליעזר אומר מוסיפין ביום טוב ואין מוסיפין בשבת. וחכמים אומרי' אין מוסיפין ביום טוב ואין צריך לומר בשבת. וכא לא בתוספת אנן קיימין.

הגירסא משובשת כאן וצריך לתקנה ע"פ התוספתא שבת פי"ב (פי"ג) הי"ד: ומודים חכמ' לר' אלי'. שאין עושין אוהלין כתחילה ביום טוב ואין צריך לאמר כתחילה בשבת ועל מה נחלקו על שמוסיפין שר' אליעזר אומר אין מוסיפין ביום טוב ואין צריך לאמר בשבת וחכמ' אומ' מוסיפין בשבת ואין צריך לאמר ביום טוב. ועיין רד"ל שכתב על סוגייתינו: אפלוגתייהו דפקק החלון דס"פ כל הכלים קאי והתם מתניא ג"כ בתוספתא (ואיתא נמי בבבלי שם) והי"ג לה התם לא נחלקו וכו' והיינו דפריך וכא לא בתוספת אנן קיימין. כלומר דקס"ד מדברי ר"א דבתוספת קמיפלגי (דלתלותה לכתחילה הו"ל אוהל גמור) ופריך על רבנן אמאי אסרי כאן הא הם התירו בתוספת וכו'.

תיפתר במשמרת חדשה שמכשירה לכלי.

כלומר, לפיכך אוסרים החכמים. וע"ז שואל: כל שכן מחלפה שיטתיה דר' אליעזר

וכו'. ועיין בקטע מן הגניזה שפרסם אפשטין בתרביץ ש"ג ס"ג עמ' 243, והסופר שם תיקן את הגירסא שלא כהוגן, כי אחרי המלים: שמכשירה לכלי, אין כבר להקשות כלום על דברי חכמים, והקושיא יכולה להיות רק לדברי ר' אליעזר, והסיגנון צריך להיות: "כל שכן" ולא "לא כל שכן".

ר' אחא בשם ר' בא כדברי המכשיר ובלבד מלמעלן.

בקטע של אפשטין הנ"ל: כדברי מי שהוא מכשיר ובלבד מלמעלן. והמאמר סתום, עיין מפרשים, וגם הלשון "מכשיר" ולא "מתיר" הוא משונה קצת, וע"כ נ"ל קרוב מאד שדברי ר' אחא מוסבים על הרישא של הברייתא שהביא למעלה, והיינו לתוספתא סוכה פ"א ה"ח: ולא עוד אלא שאדם זוקף את המטה (כ"ה בדפוס ובכ"י ווינה ובבבלי) ופורס עליה סדין כדי שלא תכנס חמה על האוכלין ועל המת (עיין שם גם במשנה ג') ומודים חכמ' לר' אליע' שאין עושין אוהלים כתחילה ביום טוב ואין צריך לומר בשבת וכו' כמו לפנינו כאן בריש ההלכה, והנה לכאורה יש סתירה בין הרישא (שמותר לזקוף את המטה ולפרוס עליה סדין) ובין הסיפא שאומרת, כי כולם מודים שאין עושין בתחילה אוהל ביו"ט, וכדברי הבבלי עירובין מ"ד א'. וע"ז אומר ר' בא: כדברי מי שהוא מכשיר ובלבד מלמעלן. כלומר אפילו מי שמכשיר זה מחמת סוכה ומתיר לפרוס עליה סדין ביו"ט, זהו דווקא אם פורש את הסדין מלמעלן (כלומר, מלמעלן מלמטן) אבל מן הצדדין (מצד אחד לשני) לא. וכדברי הבבלי עירובין ק"א א': ממעלה למטה שרי וכו' וכן פוריא. ועיין הפירוש של פוריא ברש"י שם, ובאוה"ג שם (תשובות) עמ' 77. ועיין גם תוספות שבת קל"ח א' ד"ה כסא. ועיין מ"ש לעיל עמ' 174. ולפי פירוש זה מתפרש יותר יפה גם המשך דברי הירושלמי.

כהדא בימי ר' יודה בן פזי הוה ריבעה בבי מדרשא והוון פרסין קילעיה מאתמול בארבע אמות ולמחר הוו פרסין כולהון.

נראה, שרבעה = היסב הרגיל בתלמוד, והמקום המיוחד שהיו רובעים עליו בשעת ההיסב היה נקרא "רבעה". עיין קה"ר פ"ג פ"ט: למלך שעשה סעודה וזימן אצלו אורחים וגזר מלכא גזירתא ואמר כל אינש ואינש ייתי לי מה דירבע אית דאייתי טפיטין וכו', וכן לעיל בפ"ד ז' ע"א: ר' יונה ור' יוסי סלקון לסדרא דבר עולא דהוה רבעה תמן והוה תמן ראשי כלונסיות וכו', כלומר, רצו להשתמש בראשי כלונסאות כדי להרחיב את הריבעה עיי"ש, ועיין בהערות אפשטין לקטע שלו [1], והירושלמי מוסר לנו כאן שהיו פורסין מאתמול את הקלעים של הרבעה בשטח של ד' אמות, כדי שיוכלו למחר לגמור ולפרוס את כולן, ומביא ראייה מכאן שגם במיטה אפשר לעשות כך.

1) אבל אין זה עניין לירוש' "תענית פ"ב ס"ו סע"א: רביעין על מעיהון ולא ידעין דהיא תעניתא". ושם פירושו: נופלים על פניהם ואינם יודעים שהוא תענית? עיין ירוש' ע"ז פ"ד ה"א, ס"ג ע"ד: כד תהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כאורחכון וכו', ר' אבהו רבע כאורחיה.

נעשה כפותח ונועל בשבת.

כסיגנון זה לעיל פ"ז ה"ב· י' ע"ג·

המשמר חייב משום בורר וכו'.

עיין מ"ש על כל זה עד סוף ההלכה לעיל עמ' 143 והלאה·

הותר מכלל שימור נותנין לתלויה ביום טוב.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון וכן ליתא זה בקטע של הגניזה הנ"ל· עיי"ש בהערות אפשטין·

ה"ב·

נותנין מים על גבי שמרים כו'.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון·

שלא יעשה אותה כמין תוק··· ונעשית תוק מאליה.

בכי"ל: כמין חיק וכו' ונעשית חיק מאליה· והמגיה תיקן "תיק" במקום "חיק" והמדפיס שיבש: תוק· ובקטע של אפשטין: כמין חֵיק וכו' והיא נעשית חֵיק מאליה· והגירסא "חיק" היא הנכונה· ושיבוש זה בין חיק ו"תיק" רגיל מאד בספרים· ועיין בבלי קל"ט ב': ובלבד שלא יעשה גומא·

כיני מתניתא מפרדין ביצה במסננת של חרדל.

בקטע של אפשטין: כֵּיני מתניתה במפרכֶת ביצה וכו'· ובמלאכת שלמה כאן: כיני מתני' מפררין ביצה במסננת של חרדל·

ר' יעקב בר אחא ר' יוחנן בשם ר' ינאי ממעך בין ביד בין בכלי.

בקטע של אפשטין: ר' יעקב בר א ד י ר' יוחנן בשם ר' ינאי וכו'· וכסיגנון זה לעיל פי"ד ה"ג· י"ד ע"ג: ר' יעקב בר א ידי ר' יוחנן בשם ר' ינאי נותן בין ביד בין בכלי (לעניין אחר)·

אמר לו ר' יוחנן והלא הכלבים אין עושין אותה כן.

בכי"ל: והלא הכלבים אין אוכלין אותה· ונמחקה המלה "אוכלין" ובגליון: עושין· ובין השורות תלויה המלה "כן"· ועיין בבלי ק"מ ריש ע"א·

ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן ממעך וכו'.

בקטע של אפשטין א תַּ ה חזקיה ר' אבהו וכו'· וכן הוא באמת גם בכי"ל (עיין לעיל)· אלא שהמדפיס לא השלים את המלה "כן" במקומה הנכון· וכן היה צריך להדפיס: והלא הכלבים אין אוכלין [כן] (כלומר, כאן צריך להשלים את המלה התלויה) אותה (= אתה = אתא) ר' חזקיה ר' אבהו וכו'·

ה"ג.

לא שנו אלא בפושרין וכו'.

כבר העירותי, שהירושלמי מעמיד מקודם (לפעמים שלא ע"פ הסדר) את נוסח המשנה או את הפשט הפשוט שלה, או שהוא מביא ברייתא, ואח"כ הוא חוזר למשא ומתן לתחילת המשנה. וכן גם לפנינו העמיד מקודם את הנוסח (או יותר נכון את הפירוש הפשוט) ואח"כ חזר לתחילת המשנה לעניין שריית החילתית.

אלא על חנם יגענו.

בקטע של אפשטין: אמ' ליה על חנם יַגעַנו. וכן הגיה הרד"ל מעצמו ע"פ הבבלי ק"מ א'. ועיין מ"ש ר' מתתיהו שטרשון בהגהותיו לעירובין ט' א'.

ה"ד.

גורפין מלפני הפטם וכו' מפני.

כל זה ליתא בכי"ל, והושלם בגליון, וכן ליתא זה גם בקטע של אפשטין ואצל ר"ן גאון. (עיין הערות אפשטין). והפירוש הנכון של המשנה כבר אצל ר"ח ע"ש וכן פירש גם ר' יהונתן מובא בחידושי הר"ן ק"מ ב'. ועיין גם מאירי.

ובריטב"א כ"י ירושלים רפ"ח ע"ב: "ובתוספות פי' רעי שור של מרעה כמו עשרה בקר רעי. והפ' גורפין האבוס מן הפסולת לפני שור שמפטמין לפי שמדקדק באכילתו מאד אבל לפני שור שהולך במרעה אין גורפין האבוס לגמרי אלא מסלקי' אותו לצדדים שאינו מקפיד כ"כ באכילה נקיה. וכן איתא בירושלמי מה שהפטם מותיר (ה"י" תלויה) אוכל הרועה, פי' אוכל שור שהוא רועה".

י"ז ע"ד. ה"ה.

אבל אם ישן עליו מאתמול כגופו היא.

פירש הרד"ל: כגוף הדבר שישן עליו. (המטה, הספסל).

אמר ר' ינאי קרוח ריחה קפוח קפיחה שפוך צנינים על מאן דעדי ליה נפל ביתיה על מאן דרויה עליה.

בכי"ל: נפל ביתיה דרויה עליה, והמלים "על מאן" הושלמו בגליון. ובקטע של אפשטין: שפוך צנינים על מַן דעַרי ליה נפל ביתיה דרייה עלוי. ועיין פ"מ שפירש לנכון (עיין גם ככר לאדן קס"ט ע"ב) שכל אלה הם משלי הדיוט שאומרים קרוח למי שכבר מוקרח וקפוח למי שכבר מוקפח. וכן פירש רטנר כהוגן את הביטוי: שפוך צנינים על מאן דערי (עיין הערות אפשטין) ליה, כלומר, שפוך מים קרים על מי שֶׁקר לו[1]. אבל כל המפרשים נדחקו מאד

1) בעניינים מאד בנידון זה הם דברי אחיקר: הוית לי ברי איך הו דחזא לחברה דרעל מן קורשה (פי' שרועד מקור), ושקל גרבא דמיא ורמא עלוהי. (תשעיתא דאחיקר עמ' ס"ז שו' 15, הוצ' הרריס ולואיס לונדון 1898). ואפשר שיש כאן שימוש בפתגם שלנו (לעניין אחר), כרגיל בספרות סטין זה. (והעירני על דברי אחיקר ד"ר גינצברג).

בפירוש ״נפל ביתיה״ וכו׳. ונ״ל שעיקר הדברים נאמרו על משנת ב״מ פ״ח מ״ט: ״המשכיר בית לחברו ונפל חייב להעמיד לו בית״. וע״ז אמרו: קרוח קריחה וכו׳ נפל בייתיה דרייה עלוי (כנוסחת קטע של אפשטין וכי״ל). כלומר, נפל ביתו הדירות עליו שהוא חייב להעמיד לשוכר בית, והיינו בתר עניא אזלא עניותא, ולא דַי שנפל ביתו, אלא שהוא חייב עוד להעמיד בית לשוכרים. ודָרָיָה — דירות (ולא רק חצירות) גם בירוש׳ ב״מ פ״י סוף ה״א, י״ב ע״ג: אילין ד ר י י א דבישן. ועיין הפירוש שהביא אפשטין שם משמי.

תני ר׳ חייה הדין דין לעני.

פירש בככר לאדן קס״ט ע״ב: ״דיני התורה הם דינים וצער לאיש שהוא עני״, כלומר לעשיר שיש לו כר מותר לנענע בידו אבל לעני אסור. ונ״ל שהירושלמי נקט את דברי ר׳ חייא לסימן בעלמא ולשם משחק מלים, והוא מכוין לספרא ויקרא נדבה פרק ח׳ פרשה ו׳ ה״ח (ווייס ח׳ ע״ד): ״הא דין דין ל ע נ י לעשיר מניין״ וכו׳. ומכיון שהברייתות היו שגורות בפיהם השתמשו בברייתא זו לשם מליצה![1]) כמו שהשתמשו במקראות ובמשניות. והפירוש הוא כמו שפירש בככר לאדן הנ״ל.

ובכי״ל כאן אחרי הפרק כתוב: ״לא מ צ א ת י ממנו יותר בתלמוד ירושלמי״. והמשניות של ארבעת הפרקים אינם בכי״ל. ובקטע של אפשטין כאן: ״חסרה מסכתא זו ארבעה פר[קים]״ וכו׳.

---

1) עיין בבלי סנהדרין צ״ב א׳: אמר ר׳ זירא אף אנן נמי תנינא בית אשל אין פותחין לו חלונות וכו׳, והרבה כיוצא בזה.

עירובין

מסכת זו היא הקשה ביותר בתלמוד הירושלמי, גם מצד תוכנה וגם מצד השיבושים הרבים שנפלו בה. נוסף לזה עלינו להדגיש, כי במסכת זו (יותר ממסכתות אחרות) מתבלטים הבדלים עיקריים בין הירושלמי והבבלי בכמה דברים יסודיים, כפי שנראה בהמשך פירושינו. ואך ורק הודות לפירושים הגאוניים של הק"ע, פ"מ, ספר ניר ונוע"י נוצרה האפשרות הראשונה להבנת דברי הירושלמי. וכמו כן איתרע מזלה של מסכת זו שאין לנו עליה גם האוסף של פירושי הראשונים שלקט רטנר. ועד כמה שידוע לי זו היא המסכת היחידית מסדר זרעים ומועד שרטנר לא חיבר עליה את ספרו אהבת ציון וירושלים, וגם הרידב"ז לא חיבר כלל פירושים למסכת זו. כדי להשלים חסרון זה השתדלתי לציין במדה מרובה לגירסאות ופירושי הראשונים לפי מדת ידיעתי, ולא הסתפקתי כאן רק בציונים לדבריהם, אלא ע"פ רוב העתקתי את דבריהם כולם.

פרק א'.

י"ח ע"ב. הלכה א'.

תני ר' חייה אפילו ארבעים חמשים אמה. תני בר קפרא אפילו מאה אמה.

ר' מתתיהו שטרשון בהערותיו לבבלי עירובין ב' ב' מעיר לאיכה רבה פ"א—א (בובר עמ' 45): תני ר' חייא אפילו ארבעים ואפילו חמשים, תני בך קפרא אפילו מאה, ועיי"ש בדבריו כמה דוגמאות.

אמר ר' אבין ר' יודה כדעתיה ורבנן כדעתהון דתנינן תמן וכן גשרים המפולשין וכו'.

ר' אבין סובר שטעמו של ר' יהודה הוא מפני שפי תקרה יורד וסותם, עיין לעיל שבת עמ' 195, ולהלן ספ"ט מחלוקת אמוראים בזה.

היך מה דתימר תמן את רואה את המלתירה כילו יורדת וסותמת וכו'.

עיין מלאכת שלמה, ועיין פ"מ שמגיה ע"פ הסוגיא בסוכה, אבל גם שם הגירסא

קשה· כי הרי במלתרה כולם מודים שאינו צריך למעט· לפי שיטת הירושלמי· (עיין להלן ועיין בבלי ג׳ א׳)· ואולי צ״ל בסוכה וכאן: היך מה דתימר תמן את רואה את התיקרה כילו יורדת וסותמת· את רואה את המלתירה כילו יורדת וסותמת· אוף הכא את רואה את הקורה כילו יורדת וסותמת· ועיין לקמן פ״ח ה״ו· כ״ה ע״א·

יש דברים כשירים בסוכה ופסולין במבוי וכו׳·

עיין עיטור ה׳ סוכה שער ג׳ (הוצ׳ ר׳ מאיר יונה פ׳ ע״ב) רא״ש סוכה פ״א סי׳ ח· אדם וחוה נתיב ח׳ ח״א (רטנר לסוכה עמ׳ 62)·

דפנות כשירות בסוכה וכו׳.

עיין ראבי״ה סוכה סי׳ תר״ז עמ 345·

ושלישית אפילו טפח כשר.

המלה ״כשר״ איננה בכי״ל ונשלמה בין השורות· ואין צורך בה· ואיננה גם בסוכה·

רחב מעשר אמות סוכה כשרה ומבוי פסול.

בכי״ל: סוכה פסולה ומבוי כשר· ונמחקו המלים פסולה· כשרה· ובין השורות הושלם כדפוס· וגירסת כי״ל היא ט״ס· ועיין להלן בסוכה· ובראבי״ה הנ״ל וברשב״א כאן לדף ב׳ א׳ (צד 5 ע״א) ובספר מנות על הרמב״ם פ״א מה׳ סוכה הי״ב (מ׳ סע״ב)·

הדלה עליה את הגפן... מתרת את המבוי.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון·

ר׳ אחא ר׳ חיננא בשם כהנא הלכה כר׳ יודה·

בכי״ל: אין הלכה כר׳ יודה· ונמחקה המלה ״אין״· וגירסת כי״ל היא הנכונה וכ״ה להלן פ״ו ה״ב ובליקוטי הרמב״ן ספ״ג, וכן הגיהו המפרשים·

ואמר רב נחמן בר יצחק בשם ר׳ יהושע בן לוי.

צ״ל: ר׳ יצחק בר נחמן, כמו שהוא ברמב״ן הנ״ל ולהלן בירושלמי פ״ד ה״ה· כ״ב ע״א· פ״ו ה״ב· כ״ג ע״ב·

לא כן אמר ר׳ יצחק בר נחמן בשם ר׳ יהושע בן לוי הלכה כר׳ יוחנן בן נורי וקשיינן עלה·

כ״ז ליתא ברמב״ן הנ״ל· ונכון·

דרב אמר סוף שיעורן להקל·

המלה ״סוף״ איננה בכי״ל והיא תלויה בין השורות· ועיין רשב״א לדף ט״ז ב׳ (צד 22 ע״א) ויש שם ט״ס·

ר׳ יוחנן אמר סוף שיעורן להחמיר.

בבבלי חולין נ״ה א׳: דאמר ר׳ אבהו אמר ר׳ יוחנן כל שיעורי חכמים להחמיר וכו׳. (נוע״י).

והוא שיהא כל הכשר קורה בתוך עשרים.

המלה ״כל״ אינה בכי״ל והיא תלויה בין השורות, אבל השלמה הכרחית היא, עיין להלן.

ר׳ חלקיה אמר בשם ר׳ אחא ואפילו כרב אתיא היא וכו׳.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש הירושלמי, ואין למאמר זה שום מובן, אבל הגירסא הנכונה היא ברשב״א לדף ט״ז ב׳ (צד 22 ע״א): ר׳ חלקיא בשם ר׳ אחא אפילו ב ר ו ב אתיא דרב אמר וכו׳, ועיין להלן.

דרב אמר שחיטה מחצה למחצה כשירה ולמה אמר פסולה מפני מראית העין וכו׳.

באו״ז ח״א ה׳ שחיטה סי׳ ש״ע, נ״ב ע״ב: ״הלכך אין שחיטה כשירה עד שישחוט רוב הנראה לעינים. ירושלמי רפ״ק דעירובין רב אמר מחצה על מחצה כשירה ומפני מה אמרי׳ עד שישחוט רובו שאם אתה אומר שישחוט מחצה על מחצה אף הוא שוחט פחות ממחצה ואם אתה אומר שישחוט רובו אינו בא לשחוט פחות ממחצה״. והנה מפיסקא זו של האו״ז רואים שיש לפנינו חסרון בירושלמי, אבל בעל האו״ז לא העתיק אלא מה שנחוץ לענייננו (לעניין שחיטה). אבל אפשר בנקל להשלים את כל החסרון ע״פ העניין, ואז יהיה שיעור דברי הירושלמי כן:

אמר ר׳ יוסה והוא שיהא כ ל הכשר קורה בתוך עשרים. ר׳ חלקיה אמר בשם ר׳ אחא ואפילו ב ר ו ב אתיא היא דרב אמר שחיטה מחצה למחצה כשירה [ולמה אמרו עד שישחוט רובו שאם אתה אומר שישחוט מחצה אף הוא שוחט פחות ממחצה ואם אתה אומר שישחוט רובו אינו בא לשחוט פחות ממחצה וכה מחצה למחצה כשירה] ולמה אמר פסולה מפני מראית העין שאם תימר שיתן בתוך עשרים אף הוא נותן למעלה מעשרים.

והשלמה זו נראית לי כמעט לוודאית, והסופר השמיט ע״י הדומות.

כיצד ימעט עושה איסטבה על פתח המבוי.

בכי״ל, כנראה, תוקנו האותיות ״אי״ (של המלה איסטבה) מאות אחרת (״מ״ ?). וברשב״א ריש עירובין: כיצד הוא ממעט עושה מסטכא (צ״ל מסטבא) על הפתח וכו׳. ובמאירי לדף ד׳ ב׳ (צד 8 ע״ב): כיצד הוא ממעט עושה איצטבא על פתח המבוי וכו׳. וכן מעתיק הרא״ש פ״א סי׳ ד׳.

ר׳ אחא בשם ר׳ הושעיה ארבעה טפחים כדי מ ב ו י.

ברשב״א הנ״ל: כמה יהא בה רב אחא בשם ר׳ אושעיא אמר ד׳ טפחים כדי מקום ר׳ יוסי אומר טפח כדי קורה, וכן גורס: כדי מ קום במאירי הנ״ל, וכן הגיהו המפרשים, ובראש הנ״ל: ״ר׳ אחא ב ר א ו ש ע י א אומר ד׳ טפחים

כדי מקום. ר' יוסי אומר טפח כדי קורה ומסתמא כיון שהזכיר ר' אחא בר אושעיא" וכו'. וגירסא משובשת נזדמנה לו לרבינו, כי אמורא ר' אחא בר אושעיא לא נזכר במקום אחר. וכן ברבינו ירוחם, אדם וחוה, נתיב י"ב חלק י"ז: וכן נראה מהירוש' שצריך מקום חשוב ד' טפחים. אבל במלאכת שלמה כאן העתיק, כנראה, מגירסת הדפוס המשובשת.

י"ח ע"ג.

היה שם גדר אם מתלקט הוא עשרה וכו'.

בק"ע הגיה: היה שם תל, ונעלם ממנו לפי שעה שזו היא לשון המשנה להלן פ"ה, ועיין רש"י נ"ז ב' ד"ה לגדר. והנכון איפוא כפירוש הפ"מ.

מתוך שלש רבנן... מתוך ארבע ר' מאיר.

לא נתברר לי לאיזו מחלוקת מכוין הירושלמי. ועיין מ"ש הגרמ"ש מדווינסק בספרו אור שמח פי"ז מה' שבת ה"ד. ועיין להלן בעמ' ד': וההן שקקה דר' חנין וכו' כמתלקט עשרה טפחים מתוך שלש.

מונדרן באמצע המבוי לעליונים נידון משום חריץ וכו'.

ראבי"ה ה' עירובין סי' שע"ט עמ' 401.

ר' מתיר אסכדרה בבית שריי.

צ"ל: ר' התיר אכסדרה וכו', וכפירוש הפ"מ. והכתיב "בית שריי" במקום בית שערים רגיל בספרות התלמודית, עיין הורוביץ א"י ושכינותיה, ערך בית שערים, ולזה צריך להוסיף כל מה שהוא כתב בערך בית שריי II (כל ערך זה צריך למחוק ולהכניס בערך בית שערים).

מה דהוה עבדא הויא עבדה.

עיין מ"ש לעיל עמ' 76.

אכסדרא שנפרצה למלואה לרשות הרבים ר' לא ור' יוחנן תריהון אמרין וכו'.

בכי"ל: ארבעה לא רב ור' יוחנן תריהון אמרין. ונמחקו המלים: ארבעה, רב, ובין השורות הושלם במקום "ארבעה"—"רב". והנה יפה עשה המגיה שמחק את המלה "ארבעה", כי ברור הוא שהיה כתוב מתחילה: ר' ונשתבש ל"ד", ואח"כ פתרו אותה הסופרים: ארבעה. אבל לא טוב עשה שמחק אח"כ את המלה רב, כי זו היא גירסא נכונה וכן צ"ל באמת: ר' לא רב ור' יוחנן תריהון אמרין, כלומר ר' לא מוסר שרב ור' יוחנן אומרים וכו', וכן מפורש בסוכה פ"א ה"א, נ"א ע"ד: ר' אילא בשם רב ור' יוחנן תריהון אמרין וכו', ובכי"ל שם: ר' אילא רב ור' יוחנן וכו', ובין השורות הושלם: בשם.

אלא מיסבור סבר שמואל והוא שיהא כל הכשר קורה בתוך עשרים·

הלשון הוא אשגרה מלעיל ע״ב· והכוונה היא שצריך גם במבוי מקורה שתהיה התקרה בתוך עשרים· ועיין מ״ש בריש פירקין·

אכסדרא לא נעשית אלא לתשמיש ד ב ר.

צ״ל: אבר (=אביר=אויר)· ונאמנת עלינו עדות הרמב״ן בפירושו לתורה בראשית ל׳ סוף פסוק כ׳: ״ונהגו בירושלמי א ב י ר בבי״ת במקום וי״ו שאינם מקפידים בכך״· וכן ביבמות פ״ו ה״ג (ד״ו ה״ב)· ח׳ ע״א: נמנו על א ב י ך אשקלון וכו׳· וצ״ל: אביר אשקלון· וכן שם פי״ב ה״ג· י״ב ע״ד: כן אנן אמרין לסתום אוירה בעלמא באפוי· ובכי״ל שם: ״אבידה״ ותוקן ״אוירה״ בכ״י אחר· ובאמת צ״ל: א ב י ר ה (=אווירה) דעלמא באפוי·

היה רחב בתוך חמש עשרה אמה וכו׳·

ברשב״א לדף י׳ א׳ (צד 14 ע״ב): ״ונראה מן הירושלמי דדוקא בשאין מניח קורה אלא לצד אחד· כלומר מן הקנה לכותל האחד אבל אם היה מניח את הקורה מכותל לכותל בכי הא לא אמרי׳ דליבטיל קנה דגרסינן התם היה רחב חמש עשרה (בירוש׳ לפנינו: ב ת ו ך חמש עשרה· וזה טעות) אמה [אמרו] בשם רב עושה פס של שלש אמות וכל שהוא ומרחיקו מן הכותל שני אמות· אותו כל שהוא נדון משום לחי ו ש ר י (לפנינו בירוש׳ בטעות: והשאר· ועיין גליון אפרים· ותיקונו אינו נכון) והוא ·שיהא העומד רבה על החלל· ויעשה פס של ארבעה טפחים· ולא כן תני עושה פס של ארבעה טפחים א״ר אבא כדי להתיר שניהם בלא קורה ע״כ ונראה פירושו כדי להתיר שניהם בלא קורה על שניהם ואילו עשה פס ד׳ היה צריך ליתן קורה על שניהם אבל עכשיו שעשה פס של שלש אמות אינו צריך ליתן קורה על שניהם אלא דיו על אחת מהן אבל על אחד מהן מיהו צריך· דאף עכשיו שהוא עושה פס של שלש אמות הרי צריך קורה מן הפס לכותל· או לחי משהו בהדיא נמי אמרו בירושלמי עושה פס של שלש וכל שהוא· אותו כל שהוא נדון משום לחי· ומ״מ אינו נראה כן מן הגמרא״ וכו׳· ועיין ריטב״א לדף י׳ סע״א·

תני רבן שמעון בן גמליאל אומר מבוי שיש לו שני פתחים נותן קורה באחד מהן ומתיר וכו׳.

ברשב״א שם: וכדעת הירושלמי דגר׳ התם תניא רשב״ג אומר מבוי שיש לו שני פתחים נותן את הקורה על אחת מהן ומתיר· ר׳ אחא בשם ר׳ לוי אמר אין הלכה כרשב״ג· א״ר אבא והוא שמעמיד קנה בדקדן אבל אם עשה פס של ארבעה טפחים הלכה כרשב״ג ותני כן מבוי שיש לו ארבעה ט פ ח י ם נותן את הקורה על אחד מהן ומתיר· וכל זה שלא כדעת גמרתינו וכו׳·

מבוי עקום ומפולש ר׳ יוחנן אמר נותן לחי וקורה מיכן ועושה צורת פתח מיכן. ריש לקיש אמר נותן לחי או קורה ומתיר. על דעתיה דריש לקיש בקשו לעשות להן תקנה, אילו משתמשין וכו׳.

המפרשים נשתבשו כאד בפירוש הסוגיא, אבל הפירוש הנכון הוא אצל רבותינו הראשונים ז״ל. (עיין הציור של מבוי עקום ומפולש ברש״י ו׳ א׳). ובראבי״ה עירובין סי׳ שע״ט עמ׳ 401: ״והא דפליגי רב ושמואל [במבוי] עקום דלרב תורתו כמפולש ולשמואל תורתו כסתום, מצאתי בירושלמי כלשון זה מבוי שהוא עקום ומפולש ר׳ יוחנן אמר נותן לחי או קורה מכאן ועושה צורת הפתח מיכאן וריש לקיש אמר נותן לחי או קורה מיכאן. ופירושו הכי מדקאמר עקום ומפולש משמע שלשני ראשיו מפולש לרשות הרבים או לכרמלית... ומדקאמר רבי יוחנן נותן לחי מכאן וצורת פתח מכאן משמע לשני ראשי המבוי, אבל במקום עקמומית לא צריך כלום לא לרבי יוחנן ולא לריש לקיש, ולא כאותו הפירוש שפירש רבינו שלמה מפי רבו הזקן דמצריך בעקמומיתו לחי, ומסיק בירושלמי רב כרבי יוחנן ושמואל כריש לקיש. ומסיק בירושלמי על דעתיה דריש לקיש בקשו לעשות לה[ן] תקנה אילו משתמשים עד מקום הכותל [ואילו משתמשים עד מקום הכותל] ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות לרשות אחת אלא אלו משתמשים דרך עקמומית ואלו משתמשים דרך עקמומית ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות לרשות שהיא אסורה להן. ופירושו, [ל]ריש לקיש שעושה אותו כסתום ומצריך לחי או קורה לשני הראשין, אם כן כשכל מבוי ומבוי עושין עירוב לבד, אם כן מקום עיקום עד כותל מזרח של מבוי ועד כותל דרום של מבוי, כזה [אסור להם], בקשו לעשות להם תקנה, כלומר, לעשות להם תקונים שיהיו מותרים באותו מקום העיקום, שאם אילו ואילו משתמשים עד הכותל למזרח ולדרום אם כן נמצאו שתי רשויות משתמשות לרשות אחת, דהיינו מקום העיקום, ואסרי אהדי, ומסיים ואם אלו ואלו משתמשים דרך עקמומית [לא] עד המזרח ועד הדרום ממש אלא שירחיקו, וישתמשו אצל קרן הצפון לצד דופן הצפון, אם כן אותו קרן נמי אסור לשני המבואות, דהא לא עירבו, הילכך לריש לקיש צריך שיתנו שיתוף שני המבואות לערב יחד״.

ופירוש רבינו בירושלמי מאיר את העינים ואין צורך להגיה בירושלמי, והוא מפרש את הפיסקא האחרונה: ״ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות האסורה להן״ בניחותא ולא בתמיה, ותחילת דברי הירוש׳ מובאים גם ברוקח סי׳ קע״ד.

וברשב״א ו׳ א׳ (צד 9 ע״ב): ״וכן נראה לי מן הירושלמי דגרסינן התם מבוי שהוא עקום ומפולש ר׳ יוחנן אמר נותן לחי וקורה מכאן ועושה צורת פתח מכאן ר״ש בן לקיש אומר נותן לחי או קורה ומתיר על דעתיה דר״ש בן לקיש בקשו לעשות להן תקנה א ל א אלו משתמשין עד מקום הכותל ואלו משתמשין עד מקום הכותל ולא נמצא שתי רשויות משתמשין ברשות אחת אלא אלו משתמשין דרך עקמימיות, ואלו משתמשין דרך עקמימיות ולא נמצאו שתי רשויות משתמשין [ברשות] שהיא אסורה להן רב ושמואל רב כר׳

יוחנן ושמואל כריש לקיש ע״כ· ועיין שו״ת הרשב״א ח״ג סי׳ רס״ט· ח״ה סי׳ ר״ב (ליוורנו מ״ז ע״א). ועיין מאירי לדף ו׳ א׳ (צד 11 ע״א)· ועיין היטב בראי״ש פ״א סי׳ ו׳ ומה שרצה לפרש בדברי הירושלמי·

ר׳ יוחנן וריש לקיש הוון שריין בשקקה דר׳ יצחק. ריש לקיש טילטל כדעתיה· ר׳ יוחנן לא אסר ולא טילטל.

בראבי״ה הנ״ל עמ׳ 402 : ומסיים בירושלמי מעשה שר׳ יוחנן וריש לקיש חנו במבוי עקום וריש לקיש טילטל כדעתיה ור׳ יוחנן לא טילטל ולא אסר אמר הניחו לבני מבוי שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין. ומקשינן אי לא טילטל [י]אסור לבני מבוי· ומשני ר׳ יוחנן ביטל רשותו· אמר ר׳ הא (= חא = אחא· עיין גם ראבי״ה ר״ה עמ׳ 209 שו׳ אחרונה : ר׳ יעקב בר חה) זקיף (ו) ריש לקיש לרבי יוחנן וטלטל·

מה טילטל. לא טילטל.

הלשון היא אשגרה מלעיל· והכוונה היא אם מותר היה לו לטלטל לוא היה רוצה· כלומר עם השתתף בעירוב או לא· ועיין ניר·

מה טעמא דר׳ מאיר עשו אותו כשוגג אצל מזיד. מה טעמא דרבנן מכיון שחשודין הן לטלטל כמזידין הן.

עיין מפרשים שפירשו כאן ע״פ הסוגיא להלן פ״ו ה״ב· כ״ג ע״ב· אבל בהכרח שהסוגיא שלנו חולקת על הסוגיא ההיא ומפרשת את המחלוקת בין ר״מ ורבנן באופן אחר· כפי שהעיר לנכון בספר ניר. ולפי שיטת הירושלמי כאן ישראל שהוציא בשוגג אחר שביטל רשותו אוסר אבל צדוקי אינו אוסר שאינו מזיד גמור לפי שמנהג אבותיו בידו· ואע״פ שאינו שוגג· אבל לעומת מזיד גמור נקרא שוגג (ולזה מכוין הירוש׳ במלים : עשו אותו כשוגג אצל מזיד)· ואף שישראל אוסר גם בשוגג· היינו מפני שגוזרים שוגג אטו מזיד· אבל בצדוקי הרי גם הזדה שלו אינה גמורה והיא כעין שגגה· אבל רבנן אומרים : ״מכיון שחשודין הן לטלטל כמזידין הן״· כלומר· לא איכפת לנו כלל אם מנהג אבותיהם בידיהם או לא· שהרי סוף כל סוף הם מטלטלים בדעת ובכוונה· ואין זה נקרא שוגג בהוצאה.

וע״פ זה מובנת קושיית הירושלמי : ״אין כיני יעשה שונאין של ר׳ יוחנן כצדוקי אצל בני המבוי ויואסר לבני המבוי״· כלומר· אפילו אם נאמר ששוגג אינו אוסר· זהו דוקא אם הוציא בשוגג· אבל אם מוציא מחמת שאינו מודה בעירוב (אפילו אינו מודה מחמת שהוא טועה ולא במזיד) אינו יכול לבטל רשותו· א״כ גם ר׳ יוחנן לא הודה בעירוב שעשו בני המבוי· ואיך יכול לבטל רשותו? והירושלמי לא חילק (לעת עתה) בין אינו מודה ומטלטל לאינו מודה ואינו מטלטל·

ודחה הירושלמי ואמר שצדוקי אינו מבטל מפני שאינו מודה ומטלטל· אבל ר׳ יוחנן מחמיר יותר מבני המבוי ולא יטלטל· ועיין היטב בניר הנ״ל· ועיין לקמן סמ״ז· ואפשר לפרש את הירושלמי בדרך אחרת קצת·

היה עשוי כמין כי· ר׳ יוחנן אמר נותן לחי וקורה מיכן ועושה צורת פתח מיכן· ריש לקיש אמר אפילו כמה קורות אינן מתירין אותו·

פירוש המפרשים אינו נכון· מפני שפירושם אינו בהתאם לצורת האות ״כי״. אבל ברור שהכוונה היא למבוי בצורת X· ומובן הוא לפי פירוש הראבי״ה הנ״ל שאין לחשוב כאן את העקמימיות כסתום אפילו לריש לקיש·

רב ירמיה בשם רב מבוי שנפרץ מכנגדו ארבעה.

הנכון הוא כמו שפירש בפ״מ בלשון ראשון· והיינו שאם נפרץ מול הפתח בד׳ טפחים נראה כמפולש· וכן פירש בספר ניר·

לא כן סברנן מימר רב כר׳ יוחנן·

שאומר כי עקום ומפולש דינו כמפולש ישר· וא״כ קשה מה לי נפרץ מכנגדו מה לי נפרץ מן הצד· הרי נפרץ מן הצד נעשה מפולש בעיקום·

אמר ר׳ יוסי בר׳ בון כדי לעשות כל הרשות כאחת·

כלומר· ר׳ יוחנן ורב לא אמרו שעקום ומפולש דינו כמפולש ישר· אלא פסקו שאם שני המבואות רוצים לערב יחד צריך לעשות לחי וקורה מיכאן וצורת הפתח מיכאן· אבל אם שני המבואות עירבו כל אחד ואחד לעצמן אין צורך בצורת הפתח· וכאן שיש רק מבוי אחד אין צורך בצורת הפתח אם נפרץ מצדו· ועיין מ״ש על לשון זו של ר״י בר׳ בון לעיל עמ׳ 205·

קורה אחת מהו שתתיר שני מבואות וכו׳.

בראש פ״א סי׳ י״ב (ד״ו סי׳ י״ז): וכיוצא בזה מצאתי בירושלמי קורה אחת מהו שתתיר שתי מבואות· ר׳ ירמיה א״ר זעירא א״ר אבהו חד אמ׳ אסור וחד אמ׳ מותר מ״ד אסור בנתינת׳ למעלה מג׳ לכותלי המבוי מ״ד מותר בנתינת׳ למטה מג׳ לכותלי המבוי· ועיין מראה הפנים· והפירוש הנכון הוא בק״ע.

י״ח ע״ד.

ר׳ יוסה בשם ר׳ יוחנן הלכה כדברי האומר בשני פסין ואני אומר בפס אחד. ובלבד פס של ארבעה טפחים מיכן. ופס של ארבעה טפחים מיכן ואין כאן אלא פס שלשה טפחים מיכן ושלשה טפחים מיכן. הוי דו אמר בשם ר׳ יוחנן פס וכל שהו מיכן ופס וכל שהוא מיכן.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש מאמר זה· ונ״ל למעלה מכל ספק שצ״ל בירושלמי: הלכה כדברי האומר בשני פסים ואני אומר בפס אחד [מן מה דמר ר׳ יוסי אתייא כמן דמר] ובלבד פס של ארבעה טפחים מיכן ופס של ארבעה טפחים מיכן וכו׳·

והכוונה היא למאמר ר׳ יוסי להלן ה״ו, י״ט ע״ב, עיין מ״ש שם. ומזה מוכיח הירושלמי: הוי דו אמר בשם ר׳ יוחנן פס וכל שהוא, כלומר, מכיוון שר׳ יוסי אומר: ״ואתייא כמן דמר״, סימן שהוא בעצמו אינו סובר כן. וממש כהוכחה זו בירושלמי מע״ש פ״ה ה״ה (ד״ו ה״ט), נ״ו ע״ד: ר׳ אילא בשם ר׳ יוחנן כמאן דאמר אין נותנין מעשר לכהונה. הוה הוא אומר נותנין מעשר לכהונה, ואפשר לפרש פירוש זה גם בלי הגהה ולהניח שהירושלמי קיצר בלשונו.

כמה חצירות יהו במבוי.

בראבי״ה ה׳ עירובין סי׳ שע״ט עמ׳ 400: ומצאתי בירושלמי תמן תנינן שהמבוי לחצירות כחצירות לבתים. כמה חצירות במבוי רב ושמואל אמרי אין פחות משנים ר׳ יעקב בשם ר׳ יוחנן אמר אפילו חצר אחד מיכן ובית מיכן בית מיכן וחנות מכאן. ועיין המשך הפיסקא להלן.

רב נחמן בר יעקב בשם ר׳ יוחנן מבוי אין פחות משני חצירות וכו׳.

בכי״ל: רב נחמן בר יעקב בעי מבוי אין פחות וכו׳, ונמחקה המלה ״בעי״ ובגליון הושלם: בשם ר׳ יוחנן. וגירסת גוף כי״ל היא הנכונה. וכ״ה גם להלן פ״ו ה״ח, כ״ג סע״ד, וכן בראבי״ה הנ״ל רב נחמן בעי מבוי אין פחות משתי חצרות חצר אין פחותה משני בתים.

וברשב״א לדף י״ג א׳ (צד 19 ע״א): ובהדיא אמרו כאן בירושלמי רב נחמן בן יעקב בעי מבוי אין פחות משתי חצרות חצר אין (פתוחה) [פחותה] משתי בתים. וכן ברשב״א לדף ע״ד א׳ (צד 69 ע״א): והכי איתא בירושלמי בהדיא כאן ובפ״ק דמכילתין דגרסי׳ התם רב נחמן בר יעקב בעי מבוי אין פחות משתי חצירות חצר אין פחות משני בתים. וכן מעתיק ממנו גם במגדל עוז פ״ה מה׳ עירובין הט״ו. וכן גם בשו״ת הרשב״א ח״ה סי׳ ר״ב (ליוורנו מ״ז ע״ב): והכין איתא בירוש׳ בפ״ק דעיר׳ ובפ׳ הדר דגרס׳ התם רב נחמן בר יעקב בעי מבוי אין פחות משתי חצרות חצר אין פחות משתי בתים. וכל זה הוא כגירסת גוף כי״ל.

אבל בסמ״ג עשין דרבנן א׳ (דף רמ״ה ע״א): ״שאין מבוי ניתר בלחי או קורה עד שיהו בתים וחצרות פתוחים לתוכו. שני בתים לחצר ושתי חצרות למבוי, וכן פירש ר׳ יוחנן בירושלמי״ ומוכח שהיה לפניו בירושלמי כגירסת הדפוס. ובמאירי ה׳ א׳ (צד 9 ע״ב), י״ב ע״ב (צד 25 ע״א) ובריטב״א ע״ג סע״ב ובאוהל מועד ח״א, ס״ג, שער עירובין נתיב א׳, נ״ה ע״ב מובא הירושלמי בלי שם האומרים.

ההין דרייא דארעא דישראל מר בעו.

בכי״ל: מר׳ בעו׳ והגירסא הנכונה היא להלן פ״ו ה״ח, כ״ג סע״ד: הכן דרייא דארעא דישראל מרבען, כלומר, כן החצרות של א״י מתרבעות, וכן הגיה בק״ע ע״פ הירושלמי להלן.

חמשה מבואות פתוחין למבוי עומד מרובה וכו'.

לא ידעתי לפרשו.

תני ר' הושעיה פתחים פתוחים לרשות הרבים נפתחים נעשה מקומם רשות הרבים, ננעלים נעשה מקומם רשות היחיד.

יפה פירש ביפה עינים שזה הוא כמו ששנינו לעיל בירוש' שבת פ"א סה"א, ג' ע"א: איסקופה שלפני הפתח אחרים אומרי' כל זמן שהפתח פתוח כולה כלפנים נעול כולה כלחוץ, ועיין בבלי שבת ט' א', ונראה שאין על הפתח תקרה ועל כן אם נפתח מקום הפתח כולה כלחוץ (עיין בירוש' שבת שם), ובגליון אפרים ציין לבבלי עירובין צ"ד א': אימא על מקום מחיצה מחלוקת, ועיין בירוש' שם.

מבואות המפולשות לים כמפולשין לבקעה. וההן שקקה דר' חנין לא צריך צורת הפתח שהוא כמתלקט עשרה טפחים מתוך שלש. תקנה תיקנו בו כדי להתיר בתים שלמטן.

כלומר, צורת הפתח היה בראשו של המבוי מצד הים, ומכאן ראייה שאין הים נחשב כמחיצה, שאם לא כן הרי גם התחתונים מותרים שיש להם גדר מלפניהם (עיין לעיל ריש עמ' ג': היה מונדרן באמצע המבוי לעליונים נידון משום חריץ, ולתחתונים משום גדר) ומחיצה (הים) לאחריהם, ומכל שכן שהעליונים מותרים בקורה בלבד, אבל הואיל ואין הים נחשב למחיצה, ורק העליונים מותרים מפני שיש להם חריץ מאחריהם וקורה מלפניהם, והתחתונים אסורים מפני שאין להם מחיצה מאחריהם, ע"כ עשו להם תקנה בצורת הפתח כדי שיוכלו להשתמש בכל המבוי יחד עם העליונים, כי יש לו למבוי זה קורה בראשו וצורת הפתח בסופו וכולו נחשב כמבוי אחד, ועיין מ"ש לעיל עמ' 224.

וצריך לפרש שהיו מדרגות במבוי זה או שלא היה המדרון לכל הרוחב, שאם לא כן לא יוכלו לערב אחד, הואיל והמדרון מתלקט יותר מעשרה טפחים מתוך חמש אמות. עיין מ"ש להלן פ"ז ה"ב, כ"ד סע"ב.

ובראבי"ה עירובין סי' שע"ט עמ' 401: דגרסינן בירושלמי וההן שקקה דרב חנה לא צריך צורת הפתח שהוא כמתלקט עשרה מתוך שלש דמקום פילושו הוה מקום מודרין כעין זה (חסר הציור) והוי כמחיצה, עיי"ש.

חנניא בר שילמיא הוה יתיב מיתנא לחייה בריה דרב. אפיק רב רישיה מן כוותא אמר ליה וכו'.

עיין מלאכת שלמה. וכסיגנון זה בע"ז פ"ד ה"ח, מ"ד רע"ב: שמעון בר חייה הוה מתני לחייה בר רב וכו' אפיק רב יאשיה מכילתא אמ' ליה וכו'. וידועה היא ההגהה שם: אפיק רב ר א ש י ה מְכִילתא, ואין שם לא ר' יאשיה ולא מְכילתא.

אמר ליה דתניתיה ואודעיה דלית כן.

במלאכת שלמה לנכון: א ת נ י ת י ה ואודעיה וכו׳.

אבא בר הונא אמר צורת פתח שאמרו קנה מיכן וקנה מיכן וגמייא על גביהן.

עיין מאירי לדף י״א ב׳ (צד 22 סע״א)· ריב״ש סי׳ ת״ה (קרוב לסופו)· ועיין להלן גירסת הרשב״א.

ציר ובן ציר לא יהא מחוסר אלא דלת וכו׳.

בכי״ל: ליתא המלה ״מחוסר״ והושלמה בגליון· וברשב״א י״א ב׳ (צד 17 ע״א): ובירושלמי מצאתי שהיא מחלוקת שנוי׳ בין ר׳ שמעון בן לקיש ובין ר׳ יוחנן דגרסי התם צורת פתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן ועל גביהן ר׳ ינאי ב״ר ישמעאל בשם ר׳ שמעון בן לקיש ברובן (צ״ל: ציר ובן) ציר ולא יהא מחוסר אלא דלת וכו׳ אמרה ר׳ ירמיה קמי דר׳ זירא א״ל ומה בידך אילא בשם ר׳ יוחנן צורת פתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן ועל גביהן ע״כ· ועיין רא״ש פ״א סי׳ י״ד· הגהת מרדכי רפ״א· שלטי הגבורים על הרי״ף פ״א סי׳ תקפ״ז.

תני ר׳ חייא כיצד מתירין רשות הרבים ר׳ יהודה אומר לחי מיכן ולחי מיכן וכו׳.

עיין בבלי ו׳ א׳ ותוספתא פ״י (פ״ז) הי״ג· ועיין להלן פ״ב ה״ד· כ׳ ע״ב ולקמן פ״ה ה״ה· כ״ב ע״ד·

אמרה ר׳ ירמיה קומי ר׳ זעירה אמ׳ ליה ומה בידך ר׳ אילא בשם ר׳ יוחנן צורת הפתח שאמרו וכו׳.

עיין לעיל מ״ש מהרשב״א ועוד ראשונים· ועל הלשון: ומה בידך· עיין הרשימה של ר״ח הילר בספר היובל להופמן עמ׳ 63· ויש להוסיף עליה כהנה וכהנה· ובכתובות ספ״ג· כ״ח ע״א: טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו· אמר ליה ו מ ה ב י ד ך ואין קנסות אלא בב״ד ובעדים· ומזה רואים· שהפירוש הנכון הוא: ומה העלית בידך? לא הרווחת כלום·

אמר שמואל הלכה כחנניה בן אחי ר׳ יהושע.

עיין מ״ש ר׳ מתתיהו שטרשון בהערותיו לעירובין דף ו׳ ע״ב·

ולא דא היא קדמייתא.

הנכון בק״ע.

הורי ר׳ אחא בההן דעבד צורת פתח שהוא צריך להיכנס לפנים מארבע אמות.

המפרשים לא בארו יפה דין זה· וראיתי להגאון ר׳ מאיר שמחה מדווינסק שפירש כי כאן מדברים במבוי המפולש לר״ה (ולא לכרמלית), ולשיטת רבנין דהכא הרי

צריך במקרה זה ציר ובן ציר, שיהא ראוי להעמיד עליהם דלת, וכבר אמרו בבבלי ב״ב י״ב א׳: מבואות המפולשין לר״ה ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות בני רה״ר מעכבין עליהן סבור מינה הני מילי בד׳ אמות כדר׳ זירא אמר רב נחמן דאמר ר׳ זירא אמר רב נחמן ד׳ אמות הסמוכות לר״ה כר״ה דמיין וכו׳. וע״כ הצריך כאן ר׳ אחא להיכנס לפנים מד׳ אמות, כדי שלא יוכלו בני ר״ה לעכב להעמיד את הדלת, אבל בפחות מיכאן אינו ראוי הציר להעמיד עליו דלת, שהרי בני ר״ה יכולים לעכב על בני המבוי.

ר׳ אייבון הורי כההן.

אין זה סיגנון הירושלמי, ובוודאי צ״ל: הורי כההן [תנייא]. כלומר, כחנניה בן אחי ר׳ יהושע שמצריך לב״ה דלת מכאן וצורת הפתח מכאן.

ר׳ זעירה בשם רב חסדא יתידות היוצאות מכותלי המבוי וכו׳.

ברוקח סי׳ קע״ד: ירושלמי יתדות היוצאות מכותל המבוי נותן עליהם את הקורה ומתיר את המבוי והם שיהא בתוך ג׳ לכותלי המבוי.

אמר ר׳ אחא בר עילה ולמה לא אמר ליה ולא אשכחנן כן וכו׳.

בכי״ל: ולמה לא ולא אשכחנן כן, ובגליון הושלם: אמר ליה, והשלמה זו קילקול הוא, וכן מוחק את המלים (אמר ליה) בק״ע מדעתו.

אמר ר׳ זירא עד דאנא תמן איצטרכת לי וכו׳.

בכי״ל: עד דנה תמן, ונמחק ״דנה״ ובין השורות: דאנא, ותיקון שלא לצורך הוא.

ובין לחיים נידון כאסקופה.

עיין לקמן פ״ב סה״א, כ׳ ע״א.

לא אמר אלא בשאין שם רוחב ארבעה. אבל אם יש שם רוחב ארבעה אסורה. אמר ליה והדא היא אמלתרה אילו מלתרה שמא אינה מותרת.

כלומר, שאין רוחב ד׳ תחת הקורה, אבל אם יש רוחב ד׳ תחת הקורה אסור, וע״ז השיב לו, שאם יש תחת הקורה רוחב ד׳, הרי גם הקורה רחבה ד׳ והיא אמתלרה, ואז בוודאי מותר, מפני שכל המבוי נחשב כמקורה, כריש פירקין.

ובר״ח ג׳ א׳: במערבא אמרי פיסקא דארזא פי׳ לוח ארז רחבה ד׳ טפחים דגרסינן בירושלמי בענין אסקופה אבל אם יש שם רחב ד׳ אסורה. א״ל והדא אמלתרא אילו מלתרא שמא אינה מתרת, וכוונת הר״ח היא להביא ראיה מכאן שסתם מלתרה רחבה ד׳ טפחים, והמו״ל בש״ס ווילנא לא הבין כוונתו וע״כ הגיה ״וגרסינן״ במקום ״דגרסינן״. ועיין בהגהות ר״מ שטרשון לבבלי ג׳ א׳

שכתב: ״אמרי במערבא פיסקא דארזא׳ בערוך ערך אמלתרא כתב פי׳ לוח ארז רחבה ארבע טפחים ע״כ׳ ומקורו בירושלמי (ריש פרקין) לא סוף דבר מקורה אלא נתן מלתרא ויש בו רחב ארבעה טפחים מתרת את המבוי׳ ע״כ״.

וטובה ציפרנם של ראשונים מכריסם (או מפרסתם) של אחרונים׳ שהרי הר״ח לא הביא ראייה מתחילת הפרק ומאותו עניין שהוא עוסק בו׳ כי משם אין שום ראייה שסתם מלתרה יש בה ד׳ טפחים מפני שהירושלמי אומר: ״מלתרא ו י ש ב ו רחב ד״׳ ואפשר לפרש ויש בו — אם יש בו׳ ויוצא מזה שיש גם מלתרא שאין בו ד׳, אבל הירושלמי שלנו אומר ברור: יש שם רוחב ד׳ וכו׳ והדא היא אמלתרה׳ וכן יוצא גם מן הירוש׳ סוכה פ״א ה״ז׳ נ״ב רע״ג: בשיש שם ר ו ח ב א ר ב ע ה דברי הכל אסור׳ מן מה דהורי ר׳ יוסא בסדרא רבא מ ל ת ר א מסככין וכו׳ הדא אמרה היא הדא היא הדא׳ וכן להלן פ״ח ה״ו׳ כ״ה ע״א: היה שם אמלתרה את רואה אותה כילו יורדת וסותמת׳ ובבבלי פ״ו ריש ע״ב: קורה ארבעה מתרת במים׳

הכל מודין על בין לחיים שאסור׳

ברוקח סי׳ קע״ה: ירושלמי בין הלחיים אסורין׳ ולפלא שהביא מן הירושלמי מה שיש גם בבבלי ח׳ ב׳. ואולי יש השמטה ברוקח אחרי המלה ירושלמי׳ והוא הביא שם ירושלמי אחר׳

מבוי העשוי לחיים לחיים אם יש בין זו לזו וכו׳.

בכי״ל לחיים לחיים אסור׳ ונמחקה המלה ״אסור״׳

בשאין החיצון עודף׳

בכי״ל׳ כנראה׳ היה כתוב ״עדיף״ ותוקן עֹדֵף (מנוקד)׳

ה ״ ב.

מה לחיים׳ לחיים וקורה כבית שמאי וכו׳.

עיין מלאכת שלמה.

מעשה שהלך ר׳ אליעזר אצל ר׳ יוסי בן יוסי בן פרורה תלמידו ל א ו ב ל י ן וכו׳.

בכי״ל: אצל ר׳ יוסי בן פרורה. והמלים: בן יוסי הן פשוט טעות הדפוס׳ ואינם גם בבבלי ובתוספתא׳ ובמסכת תפילין (הוצ׳ ר״מ היגר צד מ״ח): מעשה שהלך ר׳ אליעזר ל א ו ב ל י ן אצל בעל הבית אחד. וציון זה ממסכת תפילין לא נזכר אצל הורוביץ ובאנציקלופידיה אשכל ערך אובלין׳

י״ט ע״א.

וכי מה ראייה רשות לשבת לבוא לכאן׳

פירש בספר ניר ע״פ בבלי ב״ב י״ב א׳ שבני ר״ה יכולים לעכב על בני המבוי לסתום אותו׳ וע״כ אמר לו ר׳ אליעזר וכי מה בכך שיסתם׳ וכי מה ראייה רשות

שיכולים למחות לעניין דיני ממונות׳ שיוכלו למחות גם לעניין שבת׳ ועיין מ״ש לעיל בשם הגאון ר׳ מאיר שמחה על פסק ר׳ אחא שצריך להיכנס לפנים מד׳ אמות׳ ובתוספתא פ״א ה״ב: ומה ראה לשבת בכך׳

הדא אמרה ג׳ כר׳ יוסי וכו׳.

עיין ריטב״א י״ב ריש ע״א׳

תני והלכה כדברי התלמיד דל כן מה נן אמרין כבית שמאי ויש הלכה כבית שמאי ולא כבית הלל. אלא בגין דתני רבן שמעון בן גמליאל אומר מבוי שאין בו ארבעה טפחים אינו צריך קורה׳

הפירוש הנכון הוא ברשב״א י״ג א׳ (צד 19 ע״א): ״וכן נ״ל מתוך גי׳ ירושלמי דגרסי׳ התם תני והלכה כדברי התלמיד דלכן מה אנן אמרין כב״ש ויש הלכה כב״ש לא כב״ה׳ אלא בגין דתני רשב״ג אומר מבוי שאין בו ארבעה טפחים אינו צריך קורה ע״כ׳ ונראה שיש שבוש בנוסחא וכן היא׳ דתני רשב״ג אומר מבוי שאין בו ד׳ אמות אין צריך קורה׳ כלומר וכדי שלא תטעה לומר שאין צריך אפי׳ קורה, כלומר שאינו צריך כלום אתא למימר דאפי׳ מפחות מד׳ צריך לחי או קורה ואינו צריך לחי וקורה קאמר כנ״ל״. ועיין גליון הש״ס. אבל הגירסא בדברי רשב״ג ארבעה טפחים היא גם במאירי י״א ב׳ (צד 23 ע״א) : ונראה סעד לדבריהם בירושלמי ששונה לה בשמו והוא ששנו שם רבן שמעון בן גמליאל אומר מבוי שאין בו ארבעה טפחים רחב אין צריך קורה׳

דברי חכמים רב חונא בשם רב מבוי שהוא פחות מארבע אמות אינו צריך כלום.

בגליון אפרים מגיה פחות מארבעה טפחים׳ ונתחלפו הגירסאות׳ עיין לעיל׳

ה״ג׳

אמר ר׳ בא כדי לקבל עליו דומוס של ארחין לאורכו תני רבן שמעון בן גמליאל אומר כדי לקבל עליו דומוס של ארחין לרוחבו... על דעתיהן דרבנן ארבעין אורחין׳ על דעתיה דרבן שמעון בן גמליאל עשרין ארחין׳

בכי״ל: אמר ר׳ אבא כדי לקבל עליו דומוס שלארחין לרוחבו לאורכו וכו׳ ונמחקה המלה: לרוחבו׳ ונראה שבכי״ל נשאר עוד שריד של גירסא אחרת׳ עיין להלן׳ (וזה תלוי גם בגירסא במשנה׳ עיין מלאכת שלמה ודק״ס בהגהות עמ׳ 40׳ שו׳ 1 והלאה)׳

ובריטב״א י״ג ב׳: ״וכן נראה בירוש׳ דגרסי׳ התם קורה שאמרו כדי לקבל אריח א״ר אבא כדי שתקבל דימוס של אריחים לרחבן רשב״ג אומר

כדי לקבל דימוס של אריחין לארכן. מה ביניהן על דעתהון דרבנן ארבעין אריחין. על דעתיה דרשב"ג עשרין אריחין ע"כ". ולפי גירסא זו הפשט הוא, כי לדברי חכמים האריח מונח באורכו לרוחב הקורה (ולאורך המבוי) ורוחב האריח הוא טפח ומחצה, וע"כ יוצא שאפשר להניח ארבעים אריחים על קורה של עשר אמות, ולדברי רשב"ג שהאריח מונח באורכו לאורך הקורה, היא יכולה לקבל רק עשרים אריחים.

אבל ברשב"א י"ד א' (צד 20 ע"א): "וכן מצאתי מפורשת כדבריו בירושלמי דגרסי' התם קורה שאמרו כדי לקבל אריח א"ר אחא בר אבא כדי לקבל דמוס של אריחין לארכו תני רשב"ג כדי לקבל דמוס של אריחין לרחבו מה ביניהן אמר אית ביניהון על דעתיהון דרבנן ארבעין אריחין על דעתיה דרשב"ג עשרים ארחין ע"כ בירושלמי. ואע"ג שיש קצת שבוש בנוסח' הירוש' מ"מ למדנו ממנו" וכו'. ולפי גירסא זו, שהיא גירסת ד"ו (בד"ח בטעות: על דעתיה דרשב"ג עשרה ארחין) צריך לפרש כפירוש הק"ע שלארכו מוסב רק על האריח, והיינו שיהא מונח אורך האריח לרוחב הקורה כנ"ל. ואם נקבל את גירסת הריטב"א שהיא אולי גם גירסת כי"ל (עיין לעיל), אז אנו מוכרחים לפרש שלרחבו ולארכו מוסב רק על הקורה ולא על האריח.

אבל עלינו לברר למה התכוין הרשב"א באמרו: "ואע"ג שיש קצת שבוש בנוסח' הירושלמי", וכיצד רצה להגיה? ונ"ל שהרשב"א רצה להגיה: "על דעתהון דרבנין עשרין ארחין על דעתיה דרשב"ג ארבעין ארחין". ואז הפירוש פשוט ש"לארכן" פירושו לאורך האריח ולאורך הקורה, ו"לרחבן" פירושו לרוחב האריח ולרוחב הקורה. וכ"ה אומר בעבודת הקודש בית א' שער א' סי' ה' (ד"ו ד' ע"ב): "וצריכה שתהא בריאה לקבל דימוס של אריחין בשעור ארכה כיצד הרי שהקורה ארוכה עשר אמות בשעור רחבו של מבוי צריכה שתהא בריאה לקבל עשרים אריחין שוכבין ארכן לאורך הקורה ונמצא ארכן אוכל עשר אמות שהאריח אורכו שלש טפחים שהם חצי אמה". וכן במגיד משנה פי"ז מה' שבת הי"ג: "ובירוש' נראה שצריך שתהא בריאה כדי לקבל דימוס של אריחין שוכבין ארכו לאורך הקורה ואילו קורה של י' אמות צריך שתהא בריאה כדי לקבל כ' אריחין שאורך האריח ג' טפחים ורחבו טפח וחצי. וכ"כ הר"א ז"ל, ולזה הסכים הרשב"א ז"ל".

וכן במאירי י"ד א' (צד 26 ע"ב): וראיה ברורה בתלמוד המערב על מה שכתבנו... על דעתיה דרבנן עשרין ארחין ועל דעתיה דרבן שמעון בן גמליאל ארבעין פי' שלרבנן האריחין מונחים לרחבן (כלומר רחבן לאורך המבוי) על הקורה ונמצא ארכן לרוחב המבוי וכשהמבוי רחב עשר אמות שהוא גדול שבשיעורין צריך שתהא ראויה לקבלת עשרים, ולרבן שמעון בן גמליאל שהאריחי' מונחין על הקורה בארך ונמצא רחבן לרחב המבוי צריך ארבעים. ועיין מאירי י"ג ב' (צד 25 ע"ב), וכנראה, העתיק מעבודת הקודש.

שתי קורות בזו חצי טפח ובזו חצי טפח וכו'.

רשב"א י"ד א' (צד 19 ע"ב).

מה בין חצי טפח מיכן וחצי טפח מיכן וחצי טפח באמצע.

בכי״ל: מה בין חצי טפח מיכן וחצי טפח וחצי טפח באמצע· ובגליון הושלם: מיכן· ולא יפה עשה והיה צריך למחוק את המלים ״וחצי טפח״ שהן הכפלה מוטעית· וצ״ל: מה בין חצי טפח מיכן וחצי טפח באמצע· כלומר איזה הבדל הוא אם חצי הטפח השני הוא מן הצד או הוא באמצע· ובניר הגיה כן מדעתו·

שתי קורות בזו שליש וכל שהוא ובזו שליש וכל שהוא וביניהן פחות משליש ייבא כיי דמר ר׳ יוחנן העומד והחלל מצטרפין בארבעה והוא שיהא עומד רבה על החלל.

ברשב״א י״ד א׳ (צד 19 ע״ב): ״וכן מצאתי בירושלמי דגרסינן התם··· שתי קורות בזו שליש וכל שהוא ובזו שליש וכל שהוא וביניהן פחות מ ש ל ש אמר ר׳ יוחנן העומד והחלל מצטרפין לארבעה והוא שיהא העומד רבה על החלל ע״כ· ונראה כי שבוש יש בנוסחא וביניהן ש ל י ש גרסינן, ומשהו דקאמר היינו רביע טפח· דבין שני העומדים והאויר יקבלו אריח טפח ומחצה לרחבו (כלומר לדברי הרשב״א מחזיקים העומדים שניהם יחד $^7/_6$· כל אחד $^7/_{12}$,[1] והריוח הוא $^1/_3=^2/_6$· ויוצא שהעומדים יחד עם הריוח באמצע תופס $^9/_6$· היינו טפח ומחצה כרוחב האריח)· וא״נ גרסינן פחות משהו (כלומר· שהריוח הוא שליש פחות משהוא) פ י ר ו ש ו ש י ה א ב י ן ה כ ל ט פ ח· ופחות משהו דקאמ׳ פחות משהו כנגד שני משהויין [ש]העומדין רבין· ולא נקט משהו בכל א׳ מן העומדים בדוקא· דדי אם יהא העומד שליש [ו]משהו כדי להשלים פחות המשהו של האויר· אלא דמשום דכיון דלא סגי בא׳ מן העומדים שלא יהא בו שליש ומשהו· נקט אף בשני (=בשְני) שליש ומשהו· ומ״מ למדנו מן הירוש׳ הזה שאע״פ שאין ברחב של שתי הקורות עצמן טפח אפ״ה אויר המועט מא׳ מן העומדים מצטרף להשלים״· ועיין ריטב״א לדף י״ד א׳·

מאן דמר שלשה כדי עבירת אדם. מאן דמר ארבעה כדי מקום·

לכאורה תמוה· למה לא אמר שהמחלוקת היא· כמה הוא השיעור של לבוד· עיין לעיל ה״א· י״ח רע״ג· ואולי סוברת סוגיא זאת שבאמצע אין לבוד· כמחלוקת רב אחא ורבינא בבבלי סוכה י״ח א׳· והקשו שם מברייתא זאת ותירצו: ״שאני קורות דרבנן״· שאינן אלא להיכר· והירושלמי מבאר רק את המקרה של ״שתים זו כנגד זו״· ועיין אור שמח פי״ז מה׳ שבת הכ״ד·

קורה שראשה אחד למעלה מעשרים אמה וראשה אחד למטה מעשרים אמה רואין שאילו יגוד בתוך שלשה טפחים וכו׳.

בכי״ל: שאילו יגוד למטה מעשרה טפחים· ונמחקו המלים ״למטה מעשרה״· ובין

1) והיינו שליש $= ^4/_{12}$· ורביע $= ^3/_{12}$.

השורות הושלם כדפוס׳ וברשב״א י״ד א׳ (צד 20 ע״א): ירושלמי קורה שראשה אחד למעלה מעשרים אמה וראשה אחד למטה מעשרים אמה דומין כל שאלו יגור בתוך שלשה והיא נראית בתוך עשרים אמה מותר ואם לאו אסור.

והיא נראית בתוך עשרה טפחים מותר.

צ״ל: והיא נראית למעלה מעשרה, כמו שהגיה בפ״מ׳

ה״ד׳

תני ר׳ שמעון אומר וכו׳.

עיין מלאכת שלמה׳

רב אזל לחד אתר חמא חד מבוי שריתיה בליחיא וכו׳.

אולי צ״ל: שריתיה בלוייה׳ כלומר׳ קורתו בלויה (מרוב שימוש שהשתמשו בה קודם לכן) ורקובה׳ ועיין להלן גירסת הרשב״א׳ ועיין יסטרוב ערך שריתא׳

דר׳ חיננא לא אמר כן׳

ברשב״א להלן: ר׳ חנני׳ לא אמר כן׳ וכצ״ל לפנינו׳

אית דבעי מימר דלא יהוון סברין כר׳ יודה דתנינן תמן אי זהו קרפף וכו׳.

אין לזה שום מובן׳ וברור שהפירוש הנכון הוא בגליון הש״ס, וצריך להעמיד נקודה אחרי המלה ״כר׳ יודה״׳ והכוונה היא לר׳ יודה שאמר לקמן פ״ט מ״ג שאם ניטלה הקורה בשבת מותר כבר לכל שבת זו׳ וגם כאן ניטלה קורתו בשבת׳ ורב אסר להם מפני שהוא סובר כר׳ יוסי׳ ועיין בבלי ט״ו א׳ ובתוספ׳ שם ד״ה לא׳ ואח״כ מתחיל ענין אחר שקשה לפרשו׳ ועיין יפה עינים ט״ו א׳ ד״ה פליגי נמי במחיצה׳

וברשב״א ט״ו א׳ (צד 21 ע״א): ״ירושלמי׳ רב אזל לחד אתר׳ חמא לחד מבוי שריתיה יהב לי׳ בחוטרא ואפלי׳׳ אמר ליה רב הונה דיקלא קיים׳ אמר ליה עינוי דרב הונא גבי׳ ועינוי דרב לית אינון גבי׳? אלא הריני אוסר להם משום קורה ולשבת הבאה אני מתיר להם משום לחי׳ שיהו יודעין שאם ינטל הדקל שאסור לטלטל׳ ואית דבעי מימר דלא יהון סברין כר׳ יהודה [ד]אמר רחבה אע״פ שאינה בריאה׳ ר׳ חנני׳ לא אמר כן אלא רב אזל לאתר חד׳ חמא ההיא מבוי שניטלה קורתו ואסר להם׳ א״ל רב הונא דיקלא קאים, א״ל עינוי דרב הונא גבי׳ ועינוי דרב לית אינון גבי׳? אלא הריני אוסר להם משום קורה ולשבת הבאה הריני מתיר להם משום לחי שיהו יודעין שאם ינטל הדקל שאסור לטלטל. ואית דבעי מימר דלא יהון סברין כר׳ יהודה דתניא חמן איזהו קרפף כל שהוא סמוך לעיר דברי ר׳ יהודה ובה (צ״ל: וכה) אמר הכין? אמר ר׳ מנא כבית דירה עבד לה ר׳ יהודה״.

ה״ה.

למי נצרכה לר׳ יודה דר׳ יודה אמר רחבה וכו׳.

עיין גירסת הרשב״א להלן.

ר׳ יוסה בשם ר׳ זעירא דברי הכל היא וכו׳.

עיין רשב״א להלן ועיין מאירי י״ג ב׳ (26 ע״א). ובריטב״א י״ג ב׳: עקומה רואין אותה כאלו היא פשוטה נראה ודאי דבהא רואין אפילו רבנן מודי וכו׳. וכן פי׳ בירושלמי.

וברשב״א י״ד א׳ (20 ע״ב): ״ובירושלמי מצאתי בעקומה כדברי ובעגולה שלא כדברי דגרסי׳ התם היתה של קש למי נצרכה דר׳ (צ״ל לר׳) יהודה דאמר רחבה אע״פ שאינה בריאה. עקומה רואין אותה כאלו היא פשיטה. ר׳ אחא בשם ר׳ זעירא דר׳ יהודה היא. רב יוסף בשם ר׳ זעירא דברי הכל היא. והוא שתהא עקומית מן הצד. עקימיות שאינה מעכבת אבל עקמימיות שהיא מעכבת את המבוי הרי זו אסורה ואיזו היא עקמומיות שהיא מעכבת את המבוי כל שאלו יגור ואין בין זו לזו שלשה. ונראה דשאינה מעכבת גרסי׳ ושבוש יש בנוסחא״. ועיין המשך הפיסקא להלן.

עגולה רואין אותה כאילו היא מרובעת עוד היא דר׳ יודה.

ברשב״א (המשך הפיסקא הנ״ל): עגולה רואין אותה כאלו היא מרובעת עוד היא דר׳ יהודה ע״כ בירושלמי. ובריטב״א י״ג ב׳: אבל בירושלמי אמרו דעגולה לר׳ יהודה היא ונראה שאין זו שיטת התלמוד שלנו ואולי שהוא שבוש כגר׳ (צ״ל בגר׳) ירושלמי. ועיין מלאכת שלמה. ועיין בגליון הש״ס ובציון ירושלים.

איפשר לומר עגול שכבר נאמר מרובע וכו׳.

לעצם העניין עיין תשב״ץ ח״א סי׳ קע״ב. (ר״מ שטרשון בהגהותיו לבבלי).

אין תימר עגול נמצאת אומר מאה וששים ידות טהרה הוא מחזיק. אין תימר מרובע נמצאת אומר מאה ועשרים ושתי ידות טהרה היה מחזיק.

הנוסחא משובשת וצריך להחליף את הגירסא: אין תימר מרובע נמצאת אומר מאה וששים [ושש] ידות טהרה היה מחזיק. אין תימר עגול נמצאת אומר מאה ועשרים (ושתי) [וחמש] ידות טהרה היה מחזיק. ועיין פ״מ ופירוש הקצר בדפוס קרקא.

ה״ו.

אבל אם היו סמוכין לכותל אף ר׳ יוסי מודה. ותני כן עשה לחיים למבוי וכו׳.

צריך לפרש ותני כן, בתמיה, והוא מביא ראייה מכאן שבמשוכין מודים החכמים

והמחלוקת היא בסמוך וגם שם מצריך ר׳ יוסי ג׳. ועיין שי״ק ד״ה מתני׳. וכן משמע לעיל בה״ב שלר׳ יוסי צריך ת מ י ד ג׳ טפחים ואפילו בסמוך.
וברוקח סי׳ קע״ה: ירושלמי לחיים הסמוכים לכותל פחות מג׳ מותר ג׳ אסור.

י״ט ע״ב.

תיפתר במשוכין יותר מעשר.

כלומר כותלי הגדולה הם יותר מעשר, והיינו יותר מפרצת הקטנה, וניכר הדבר שאין זה לחיים, והירושלמי תפש לשון עשר, מפני שלכל היותר פירצת הקטנה היא עשר, שאם היא יותר מכאן, אז גם הגדולה אסורה לפי שבמקרה זה אין לומר שהקטנה היא פתחה של גדולה (ר׳ מאיר שמחה מדווינסק). ועיין להלן. ועיין שיטת הירושלמי לקמן פ״ז סה״ב ובגליון הש״ס שם, אבל סוגייא זאת סוברת שהפתח הוא בעשר, ופירצה היא יותר מעשר אבל לא ברובה.

איתבעת מתניתא ולא אישתכחת. אמר ליה אחא כן אמר ר׳ שמעון בן לקיש וכו׳.

בשרי״ר עמ׳ 93: אמ׳ לה ר׳ אחא וכו׳, וברשב״א י׳ א׳ (14 ע״א): ובהדיא אמרי׳ על דקטנה בעשר וגדולה באחת עשרה בירו׳ בפיס׳ לחיים שאמרו, אי תבעית מתניתא ולא אשכחת. אלא א״ל רב אחא כן א״ר שמעון בן לקיש כל משנה שלא נכנסה לחבורה אין סומכין עלי׳ ע״כ.

אמר ר׳ יוסה אתייא כאן דמר חצר ניתרת בשני פסין ובלבד פס של ארבעה טפחים מיכן ופס של ארבעה טפחים מיכן.

בשרי״ר לנכון: ואתייה כ מ ן דמר חָצֵר ניתורת וכו׳, ולעיל ה״א י״ח ע״ד הגירסא יותר שלימה: ובלבד פס של ארבעה טפחים מיכן ופס של ארבעה טפחים מיכן ואין כאן אלא פס שלשה טפחים מיכן ושלשה טפחים מיכן. וכן צריך להשלים גם לפנינו. ועיין ניר׳ נוע״י וגליון אפרים שהגיהו כאן ונדחקו מאד. ועיין מיכל המים שכתב על פירוש המפרשים: ״אינו מובן כלל דא״כ הגדולה אמאי מותרת״.
אבל נ״ל ברור, כי שיטת הירושלמי היא שהגדולה מותרת גם בלי פסין, מפני שלא נפרצה לר״ה אלא לחצר אחרת קטנה ממנה שהיא כמו פתחה של גדולה. ועיין מ״ש להלן פ״ב ה״ה ד״ה חצר שהיא פתוחה לקרפף. וצריך, כמובן, שפירצת הקטנה לא תהיה יותר גדולה משיעור פתח. אבל שיטת הבבלי היא שהגדולה ניתרת משום פסין, וכן מפורשת שיטה זו להלן בסמוך בשם רבנן דתמן.

אמר ר׳ יוסה בי ר׳ בון ואפילו תימר כן אתייא כמאן דמר חצר ניתרת וכו׳.

כלומר, גם ר״י בר׳ בון אומר כמו ר׳ יוסי, וסיגנון כזה רגיל מאד בירושלמי.

רב עוקבה בשם רבנן דתמן לגדולה הן נידונות ואינן נידונות לקטנה.

זו היא שיטת הבבלי שהגדולה אינה ניתרת אלא מפני שהגיפופים נידונים כלחיים, עיין בבלי ט' ב', ובשרי"ר: ר' אמר... קבן וכו', וצ"ל: ר' מר עוקבן, כמגילה פ"ד הי"א, ע"ה ע"ג, שרי"ר עמ' 3 שו' 23. שם 234 שו' 10.

ר' אחא בשם כהנא נותן את הקורה לוכסן ומשתמש לוכסן ובלבד שלא תהא הקורה משוכה יותר מעשר.

נ"ל שזו היא שאלה: ובלבד שלא תהא הקורה משוכה יותר מעשר? וע"ז באה התשובה:

ומדר' יוסי קיימה רב אבדימי נחיתה וכו'.

בשרי"ר לנכון: א מ ר ר' יוסה קיימה וכו', וזו היא תשובה של ר' יוסי על שאלת ר' א ח א.

ר' אחא בשם ר' שמעון בן לקיש ובלבד שלא יהא הכותל משוך יותר מארבע.

חסרון יש כאן, ובשרי"ר הגירסא יותר שלימה: "ר' אחה בשם ר' שמעון בן לקיש ובלבד שלוא יהא הכותל משוך יתר מארבע י ו ס ה ר' אילא ר' אחא בשם ר' שמעון בן לקיש ובלבד שלוא יהא משוך הכותל יתר מארבע". וקרוב לוודאי בעיני שהמלה "יוסה" באה כאן לתקן את השם "אחא" בתחילת המאמר וכצ"ל שם: ר' י ו ס ה (ולא ר' אחה) בשם רשב"ל ובלבד שלוא יהא הכותל משוך יותר מארבע? ועל שאלה זו של ר' י ו ס ה באה התשובה של ר' א ח ה: ר' אילא ר' א ח א בשם ר' שמעון בן לקיש ובלבד שלוא יהא משוך הכותל יתר מארבע. וע"י זה מובן יפה מאד המשך הירושלמי.

אשכחת אמר מה דצריכה להן פשיטא להן.

גם כאן חסר והנכון הוא בשרי"ר: מה דצריכה להן פשיטה להן. ומה דצריכה להן פשיטה להן. והפירוש הוא מה שהיה ספק לר' אחא (במשוכה יותר מעשר) היה פשוט לר' יוסה (א"ר יוסה קיימה רב אבדימי נחיתה) ומה שהיה ספק לר' יוסה (במשוך יותר מארבע) היה פשוט לר' אחא (ר' אילא ר' א ח א בשם רשב"ל).

אמר ר' עולא משלשה ועד ארבעה היא מתניתא וכו'.

הלשון הוא אשגרה מלהלן פ"ח סה"ג, כ"ה ע"א.

ה"ז.

אמר ר' אחא חד תנא הוא מאן דמר עושין אותו דופן וכו'.

נ"ל כמעט ברור שצריך לסרס את הגירסא, וכן צ"ל: אמר ר' יוסה תרין תנאין

אינון וכו׳, כלומר שני תנאים שנו את דעת ר׳ מאיר׳ ועיין להלן ותראה שהגהה זו מוכרחת׳

מאן דמר עושין אותו דופן עושין אותו לחי. ומאן דמר אין עושין אותו דופן אין עושין אותו לחי׳

לפי שעה מדברים רק על הרישא (דברי ר״מ) ואומרים שיש שם שתי דעות׳ לשיטת התנא הראשון (על דר׳ מאיר) עושין דופן בדבר שיש בו רוח חיים׳ והוא הדין שעושין גם לחי׳ ולפי התנא השני (על דר׳ מאיר) אין עושין אותו לחי והוא הדין שאין עושין אותו דופן׳

אמר ר׳ יוסה תרין תנאין אינון וכו׳.

צ״ל להפך: אמר ר׳ אחא חד תנא הוא׳ כלומר תנא אחד שנה את דעת ר״מ׳

ולמה עושין אותו דופן שאילו ישמט אינו מרגיש.

פירוש׳ בתמיה׳

ואין עושין אותו לחי שאילו ישמט הוא מרגיש.

פירוש׳ בתמיה׳ וא״כ לפי שיטת ר׳ אחא תנא אחד שנה את דעת ר״מ והוא סובר שעושין אותו דופן מפני שאם ישמט ירגיש ואין לחשוש לכלום׳ אבל אין עושין אותו לחי שאם ישמט לא ירגיש ויבוא לידי חלול שבת׳

קם ר׳ יושע דרומיא עם תלמידוי דר׳ אחא אמ׳ לון אמרון דבתרא [1]) דהיא פליגא על רבכון וחכמים אומרין אין עושין אותו דופן אבל עושין אותו לחי. מה אם בשעה שאילו ישמט אינו מרגיש את אמר מותר. כאן שאילו ישמט הוא מרגיש לא כל שכן׳

כלומר׳ אמת שבסברת ר׳ אחא אפשר לתרץ ולומר שחד תנא שנה את דעת ר״מ אבל ע״פ סברא זו גופא מוכרחים לומר ששני תנאים שנו את דעת החכמים׳ ואחד סובר שאין עושין אותו דופן וכ״ש לחי׳ והשני סובר שעושין אותו לחי וכ״ש דופן׳ וע״כ מסיק הירושלמי:

הוי תרין תניין אינון על דר׳ אחא היכמה דתימר תמן תרין תניין אינון על דר׳ יוסי כן את אמר אוף הכא תרין תניין אינון על דר׳ אחא.

כלומר כמו שלדברי ר׳ יוסי חולקים שני תנאים אליבא דר״מ׳ כן גם לר׳ אחא אנו מוכרחים לומר שלכל הפחות דברי חכמים נשנו בשיטת שני תנאים׳

1) כ״ה בשרי״ר עמ׳ 93 שו׳ 23.

עקיבה היכן סוכתך.

בגליון כי״ל כתוב בכ״י שלישי (לא של הסופר ולא של המגיה): ס״א איה· ונמחק הגליון· וכגירסת הגליון כ״ה גם בשרי״ר ולהלן סוכה·

מה ספר מיוחד שהוא בתלוש וכו׳.

רמב״ן, רשב״א וריטב״א גיטין כ״א ב׳·

נישמעינה מן הדא כתבו על קרן הצבי וכו׳.

העיקר כפירוש השני בפ״מ·

ה״ח·

שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה·

בכי״ל אינה מחיצה דברי ר׳ יוסה ביר׳ יודה· ונמחקו המלים: דברי ר׳ יוסה ביר׳ יודה· ובשרי״ר כגירסת גוף כי״ל·

לעניין כלאים... מארבע ועד עשר אם העומד רבה על הפרוץ מותר·

בכי״ל: חסרה המלה ״מותר״ והושלמה בין השורות· וכגירסת גוף כי״ל כ״ה גם בשרי״ר עמ׳ 94 שו׳ 24. ובכלאים פ״ד בכי״ר: לעיניין כלאים··· מארבע ועד עשר אם העומד רבה על הפרוץ אסור מותר. וזה מראה שהיו לפני הסופר שני טופסים, והביא את שתי הנוסחאות כדרך הסופרים· ועיין היטב כלאים פ״ד רה״ב (ד״ו רה״ד)· כ״ט ע״ב ובמפרשים· ועיין במשנה שם. והגר״א ז״ל הגיה שם בירושלמי: אם הפרוץ רבה על העומד· אבל במקבילות בסוכה ובכלאים גורס כאן כמו בדפוס· ועיין ריטב״א ט״ז א׳· ועיין היטב בסוף הלכה זו בדברי ר׳ יוסי בר׳ בון בשם רב.

י״ט ע״ג. ה״ט.

אמר ר׳ זעירא לא אמרו אלא בעשר וביותר מעשר הא פחות מיכן לא·

פירוש המפרשים תמוה מאד· ואין ספק לדעתי שצדק בעל ספר ניר ששיער, כי הדברים מוסבים על משנת סוכה פ״א ה״י: המשלשל דפנות מלמעלן למטן אם גבוה מן הארץ שלשה טפחים פסולה· מלמטן למעלן אם גבוה מן הארץ עשרה טפחים כשירה[1]· וע״ז אמר ר׳ זעירא· כי אין אנו אומרים בדופן סוכה גוד אסיק

1) ונ״ל כמעט כרור שהפיסקא נכנסה לפנינו בטעות, וכל זה הוא המשך טן הסוגיא שלטעלה. ונראה ג״כ שכל הדברים האילו היו גם בסוכה פ״א ה״א, נ״ב ע״ב אחרי המלים: ״ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם רב מכל מקום מכיון שהעומד רבה על הפרוץ מותר״. וזה נתקצר שם מפני שנכפלו הדברים בעירובין, כדרך הסופרים של הירושלמי בסוגיות כפולות. ומזה אנו מבינים למה לא באו דברי ר׳ זעירא בעיקר מקומם — על משנת: המשלשל דפנות. והטעם הוא,

מחיצתא, אלא אם הדופן הוא בן עשרה טפחים, וכל החסרון הוא רק מפני שאינו מגיע לסכך, אבל דופן פחות מעשרה טפחים אינו יכול להעשות דופן ע"י זה שהוא נחשב למחיצה מחמת הלכות אחרות, כי בסוכה צריכים דופן ממ"ש לכל הפחות בי' טפחים, והתלמוד חשב, כי גם לבוד לא יועיל לעשות אותו לדופן בן י' טפחים, וע"כ שאל:

ותני כן הביא דופן של שבעה טפחים והגביהו מן הארץ פחות משלשה מותר.

ברייתא זו (לדעת הירושלמי) נשנית גם בסוכה, וע"כ שאל: ותני כן וכו'? בתמיה, והרי רואים ש"ההלכה" של לבוד משלימה לדופן של סוכה ואין צריכים לדופן ממש, וע"ז מתרץ:

תמן את אמר כל פחות משלשה כסתום. וכא את אמר כל פחות משלשה כסתום.

כלומר, כמו שאת אומר לעניין שבת שפחות משלשה כסתום (עיין לעיל בסוף ההלכה) וזה נקרא מחיצה ממש, כן גם לעניין דופן סוכה פחות משלשה הוא כסתום והריהו חלק מן הדופן ממש, ולפיכך אין לדמות את הדין של לבוד לדין של גוד אסיק וכדומה.

אין את בעי מקשייא הכין קשי הביא דופן של ארבעה[1] טפחים וכל שהו והגביהו מן הארץ שני טפחים חסר כל שהוא, ייבא כיי דמר ר' יוחנן העומד והחלל מצטרפין בארבעה והוא שיהא העומד רבה על החלל.

כלומר, מכיון שאנו אומרים שפחות משלש נחשב כדופן ממש, וע"כ אם הביא דופן בן ארבעה וכל שהוא והגביהו מן הקרקע שני טפחים חסר כל שהוא נמצא

מפני שנשמטו שם ע"י הסופרים הואיל ונכפלו הדברים לעיל שם בה"א, ואח"כ נתקצרו גם בה"א.

ואין בזה שום דוחק למי שמכיר את דרך הירושלמי. וממש כעין זה גם בירוש' חלה פ"ג רה"ה (ד"ו רה"ו), נ"ש ע"ב: מתניתא כרבן שמעון בן גמליאל וכו'. וכבר פירש הרמב"ן בה' חלה שכל הלכה זו מוסבת על סוף הפרק עיי"ש (ופירושו מוכרח מכמה וכמה טעמים ויתבארו הדברים אי"ה במקומם), ולפנינו בדפוסים אין זכר לזה במקומם העיקרי. והנה בכ"י מן הגניזה שנתפרסם בתרביץ ש"ג ס"ב עמ' 132 נמצאת באמת כל הלכה זו בסוף הפרק, בדיוק כמו ששיער הרמב"ן. והסופרים השמיטו אח"כ את הדברים במקום העיקרי, מפני שנשנו לפני זה דרך אגב. וכאלה כמה פעמים בירושלמי.

1) כ"ה בכי"ל, ונמחק ובין השורות תלוי "שבעה". וכגירסת כי"ל כ"ה גם להלן פ"ז סה"א, כ"ר ע"ב.

שהדופן מ מ ש הוא בן ששה, וממנו עד הסכך נשאר ד׳ טפחים, ולפי דברי ר׳ יוחנן שאם העומד רבה על החלל נחשב הכל למחיצה אחת שלימה, צריך היה דופן כזה להיות כשר גם בסוכה, וע״ז חולק ר׳ זעירא ואומר שבדופן סוכה צריך להיות הדופן בן עשרה טפחים מ מ ש, ואז אפשר להמשיך אותו ע״פ ההלכה (גוד אסיק), אבל אם הדופן אינו בן עשרה, א י ן הדין של העומד מרובה על הפרוץ (שמועיל לעניין שבת) יכול לעשותו לדופן, ועיין בספר ניר שהגיה מדעתו כגירסת כי״ל והלך בדרך זו, אלא שהגיה לפני זה הרבה בירושלמי, ואין צורך.

ר׳ שמעון בן לקיש בשם ר׳ יודה בן חנניה נעץ ארבעה קנים וכו׳.

לפני מאמר זה של ריש לקיש צריך להכניס את הפיסקא של מקיפין שלשה חבלים, ומה שכתוב לפני מאמר רשב״ל שייך לה״ח, עיין לעיל.

וברי״ח י״א ב׳: ירושלמי ר״ל בשם ר׳ יהודה בן חנינא נעץ ד׳ קנים בד׳ זויות הכרם וקשר גמי מלמעלה מציל משום פיאה. א״ר יוחנן כמחיצות שבת כך מחיצות כלאים. א״ר יוחנן מעשה שהלך ר׳ יהושע בן קרחה (וכן גרס הר״ח גם בבבלי שם, ועיין בדק״ס שם) אצל ר׳ יוחנן בן נורי והראהו שדה אחד וחוותתה היתה נקראת והיו שם פרצות יתר מעשר והיה נוטל אעים וסותם, דוקרנין וסותם עד שמיעטן פחות מעשר, אמר כזו מחיצות שבת.

וברשב״א י״א א׳ (16 ע״ב): פר״ח ז״ל... ומיהו בירושלמי נראה כדבריו דגרסי התם בפ״ק דמכלתין מתני׳ דמקיפין שלשה חבלים, ר׳ שמעון בן לקיש בשם ר׳ יהודה בר׳ חנינא נעץ ארבע קנים בארבע זוית הכרם וקשר גמי מלמעלן מציל [משום] פיאה. ר׳ יוחנן אמר כמחיצת שבת כן מחיצת כלאים, אמר ר׳ יוחנן מעשה שהלך ר׳ יהושע בן קרחה אצל ר׳ יוחנן בן נורי והראהו שדה אחת ובחברתה היתה נקראת והיו שם פרצות יתר מעשר והיה נוטל וסותם עד שמיעטן פחות מעשר ואמר כזו כן מחיצת שבת ע״כ.

והראהו שדה אחת ובית חב י ר ת ה היתה נקראת.

וכ״ה גם בכלאים, ובכי״ר שם: ובית חברתה, ובכי״ס שם: בית בירתה, ולהלן בסוכה פ״א: וביתרתה היתה נקרא, אבל בכי״ל שם: ובית רתה, ולמעלה יש סימן חיבור של שתי התיבות, ועיין לעיל גירסת הר״ח והרשב״א במלה זו. ובבבלי י״א א׳: מעשה באדם אחד מבקעת בית חרוות ן, אבל בכ״י (עיין דק״ס): ״בית חורתן״, וזו היא: בית חברתה.

אם אומר את שהפיאה מצלת יותר מעשר כמו כן חבל אחד.

בכי״ל: יותר מעשר דין (=דַיָן) חבל אחד, ותוקנה המלה ״דין״ ל״כן״ ובין השורות תלוי: כמו, ובכלאים פ״ד ובסוכה פ״א גורס: דייו חבל אחד, ובכי״ר בכלאים: דיין חבל אחד.

וברשב״א הנ״ל (17 ע״א): ״ולקמן בפרקין גבי מתני׳ דחבלים גרסינן בירושלמי א״ר זעירא מודה ר׳ שמעון בן לקיש לעניין שבת שאין פיאה מצלת

יתר מעשר א״ר חי׳ מתני׳ אמרה כן מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה אם אמר׳ את שהפיאה מצלת יתר מעשר ד׳ ו חבל אחד ע״כ״. ועיין מאירי שם צד 21 ע״א.

אין תימר מלמעלן יאות אמר ר׳ חגיי׳ אין תימר מן הצד לא אמר ר׳ חגיי כלום׳

כס״ז בר״ה פ״א ה״א׳ נ״ו ע״ב: אין תימר כבר שמו יאות אמר חיפה׳ אין תימר לא שמו לא אמר חיפה כלום׳ והפירוש הנכון כאן בסוגיא הוא בק״ע׳

תיפתר בעשויין כמין דקרן׳

כלומר׳ שהקנים (שעליהם מקיפים את החבלים) עשויים כמין דקרנים והם מפוצלים לשנים מלמעלה והולכים ומתקצרים מלמטה׳ ובאופן כזה אי אפשר לקשר את את החבלים מן הצד׳ אלא אם כן קושרים מקודם מלמעלה ואח״כ מקיפין מן הצד׳ וחלק החבל שלמעלה על הפצולים מחזיק גם את החלקים התחתונים׳ ולפי זה אם פיאה מצילה רק מן הצד׳ אין להקשות למה לי החבל מלמעלה׳ כי מבלעדו לא יחזיק גם החבל מן הצד׳ וע״כ: לא אמר ר׳ חגיי כלום׳ אין תימר מן הצד׳ הא מלמעלה לא׳

לגובה אפילו עד מאה אמה וכו׳.

ברשב״א הנ״ל (17 ע״א): ובירושלמי נחלקו בדבר זה דאמר התם במתני׳ דמקיפין שלשה חבלים ר׳ זעירא ר׳ אבדומא דחיפא בשם ר׳ שמעון בן לקיש לגובה אפי׳ עד מאה אמה׳ א״ר יודן הדא דתימא לענין כלאים אבל לענין שבת לא תהא פאה גבוה מן הקורה א״ר יוסף היא כלאים היא שבת׳ ועיין מאירי י״א א׳ צד 21 ע״א׳

אמר ר׳ יוסה אמר ר׳ היא כלאים היא שבת׳ על דעתיה דרבי מה בין קורה וכו׳׳

בכלאים ובסוכה: אמר ר׳ יוסי היא כלאים היא שבת׳ על דעתיה דר׳ יוסי וכו׳׳ וכן ברשב״א (לעיל בסמוך): א״ר יוסף היא כלאים היא שבת׳ אבל בכלאים בכ״י סיריליאו: א״ר יוסי א״ר ז ע י ר א היא כלאים וכו׳׳ ולפי זה צריך להשלים גם אצלנו: אמר ר׳ יוסה אמר ר׳ [זעירא] היא כלאים היא שבת׳ על דעתיה דר׳ [יוסי] מה בין קורה וכו׳.

אמר ר׳ בא בר ממל טטרפליות שבכרמים וכו׳.

וכ״ה גם בכלאים׳ ובסוכה פ״א: טוטרפליות ש ב כ ר כ י ם׳ אבל האותיות ״רכים״ נכתבו על הגרר בכי״ל׳ והיתה כתובה שם מלה אחרת: שבכפים? שבכסים? ובערוך ערך טפף מעתיק מירוש׳ כלאים: טטפראות שבכרם׳ אבל בתשה״ג הרכבי סי׳ ל״ו עמ׳ 14 (שמשם לקח הערוך) הגירסא היא: טטפראות שבכרכין׳ וכן בכלאים בכי״ר: שבכרכין׳ וכן צריך להגיה גם לפנינו׳

ר׳ בון ור׳ בון בעון קומי ר׳ זעירא וכו׳.

עיין רשנר סוכה עמ׳ 75 שהביא רשימה של כמה מקומות בירוש׳ שנזכר שמה: ר׳ בון ור׳ בון. ויש להוסיף על דבריו ירוש׳ תרומות פי״א ה״ד, מ״ח רע״א: ר׳ בון בעיין לא מסתברא בתרומה גדולה וכו״ אבל בכי״ר שם: ר׳ בין ורבון בעיין לא מסתברה וכו׳ [1]) וכצ״ל גם כאן: ר׳ בון ור׳ בין או להיפך.

כל אילין מיליא לעניין מיסב ומיתן הא להורות אסור וכו׳.

בר״ח י״א ב׳: ואסיקנא א״ר אבהו כל אילין מיליא לענין מיסב ומיתן הא להורות אסירי.

אמר ליה הדא תנה.

בכי״ל: אדא תנה. ובסוכה וכלאים שם: אדהי תנא. אבל בכי״ס כלאים: אדה תנא. ועיין גם דמאי פ״ז ה״א, כ״ו ע״א: אמר ליה אדהי תנא. ונדחקו המפרשים מאד בפירוש הביטוי, אבל הנכון במלונו של לוי ערך אדהי (ח״א עמ׳ 27), שהבין כי עיקר הפירוש הוא בערך ״זהו ששנה״, כלומר, אלה הם באמת הדברים ששנה התנא (או ששנתה הברייתא), ולפי זה עיקר הגירסא היא ״הדא היא תנא״ (אדא אי תנא, אדהיתנא, אדאיתנא, והכל אחד). וכן יוצא מפורש מירושלמי ברכות פ״ב ה״א, ד׳ ע״ב: ר׳ טביומי שאל לר׳ חזקיה לית הדא אמרה שאין לך צריך כוונה אלא פסוק הראשון בלבד. א״ל אדא יתנה עד ושננתם. והמפרשים שם לא הבינו את המלים: אדא יתנה. אבל באמת יש לפנינו אותו הביטוי: אדא אי תנה, (בכ״י סיריליאו ברכות שם: ״אדאי תני״, והיא היא) כלומר, זהו ששנה: עד ושננתם. וכוונתו לברייתא שהביא הירושלמי שם לעיל ד׳ ע״א: ותני כן ושננתם עד כאן לכוונה מיכן ואילך לשינון.

ה״י.

והא ר׳ יודה מאי שנא בין יחיד לשיירא. ורבנן לא מהשניי בין יחיד לשיירא.

בפסחים פ״ג סה״ו, ל׳ ע״ב: כמה דרבן גמליאל אמר מה שני בין חולין לתרומה כן ר׳ אליעזר בר׳ צדוק אמר מה שנו בין חולין לתרומה. אבל בשרי״ר שם עמ׳ 108 שו׳ 10: הנוסחא מתוקנת: כמה דרבן גמליאל מְהַשְׁנֵי בין חולין לתרומה כן ר׳ לעזר בר׳ צדוק מְהַשְׁנֵיי בין חולין לתרומה. וכצ״ל גם לפנינו: והא ר׳ יודה מהשני וכו׳. ועיין נזיר פ״ג ה״ג, נ״ב ע״ג. וצורה זאת רגילה בדניאל.

מטלטלין בה אפילו כור אפילו כוריים מטלטלין בה עד בית סאתים.

הלשון משובש. עיין מפרשים שתקנו ע״פ התוספתא ואולי יש כאן חסרון, ונשמטו הדברים שמהם פָּשט הירושלמי את שאלתו. וכל הסוגיא כאן לא נתבררה לי.

---

1) והעירותי ע״ז בתלמודה של קיסרין עמ׳ 86 הערה 17.

שלשה נותנין להן בית ששת סאין וכו'.

ברשב"א ט"ז סע"ב (22 ע"ב): ירושלמי שלשה נותנין להם בית ששת סאין מכאן ואילך לפי חשבון אין שיירא פחותה משלשה אין הגוי משלים בשיירא· קטן מהו שישלים בשיירא ע"כ בירושלמי· ומסתברא דלפי חשבון בית סאתים לכל אחד קאמר שאם נתוספו עליהן והיו ארבעה נותנין להן ח' סאין ולחמשה עשרה סאין וכן לעולם לפי חשבון זה· ועיין מגיד משנה פט"ז מה' שבת הי"ב·

אין שיירה פחות משלשה וכו'.

עיין לעיל· ובמאירי שם (30 ע"א): שיירה זו שכתבנו אמרו עליה בתלמוד המערב אין שיירא פחותה משלשה ואין עכו"ם משלים בשיירא· קטן ישראל מהו שישלים בשיירא ולא הובררה שם· ובפירוש המאירי לעירובין כת"י ידידי הרי"ל פישמן· דף נ"ט ע"ב: ירושלמי שיירה שאמרו אינה פחותה מג' ואין הגוי משלים קטן ישראל מהו שישלים ולא נתברר שם·

היו שלשה ועירבו שני עירובין.

בכי"ל שני (בלי סימן הקיצור) עירובין·

ר' אחא בשם רב חסדיי· אתייא דר' יוסי בי ר' יודה בשיטת אביו וחלוק על אביו· בשיטת אביו ביחיד יתר מבית סאתים· וחלוק על אביו בשיירא פחות מבית סאתים וכו'.

ברשב"א ט"ז ב' (22 ע"א): ור' יוסי בר' יהודה סבר דאפילו לשיירא אין נותנין להם כל צרכן אלא בית סאתים בין ליחיד בין לשנים· אבל שלשה נעשו שיירא ונותנין להם שש סאין בין בישוב בין במדבר ובזה חלוק על אביו וכן מפורש בירושלמי דר' יוסי בשיטת אביו ביחיד וחלוק על אביו בשיירא וכן ודאי נראה שהרי לא נחלקו חכמים ור' יהודה בשיירא כלל אלא ביחיד וכיון דלרבנן שיירא נותנין להם כל צרכן אפילו לר' יהודה כן· ונראה קצת שלפני הרשב"א לא היו בירושלמי המלים: יתר מבית סאתים· פחות מבית סאתים· והן פירוש והוספה מאוחרת· אבל אפשר שהרשב"א קיצר את הירושלמי והיתה לפניו הגירסא כמו שתיקן בק"ע עיי"ש. ועיין במלאכת שלמה·

כמה היא מחנה ר' חנניה אמ' מאה·

עיין להלן גירסאות הראשונים·

מהו ויניחו. ר' יוסטא בר שונה אמר נעשו מחנה.

בכי"ל: נעשו מחנה על בבל, ונמחקו המלים "על בבל" ואולי צ"ל: על נבל· ולהלן בסנהדרין פ"ב ה"ג· כ' ע"ב: א"ר יוסטא בר שונם נעשו מחנה· ויען נבל את עבדי דוד וגו'· ואפשר שגם כאן התחיל הסופר לכתוב: ויען נבל· ונשתבש אח"כ "על בבל"· ועיין להלן גירסאות הראשונים·

תני בשם ר' יודה שנים עשר אלף כמחנה ישראל.

במדרש שמואל פכ"ג (הוצ' בובר פכ"ג-ט'): "ויבאו נערי דוד וידברו וגו' וינוחו. מהו וינוחו נעשים מחנה. תמן תנינן ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב. ר' יהודה ברבי אלעאי אמר שנים עשר אלף במחנה מדין. ר' חנינא אמר מאה איש במחנה גדעון, ויבא גדעון ומאה איש וגו'. אמר ר' יוסטא בר שונם אילו נאמר במחנה הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר בקצה המחנה, לית את שמע מינה כלום. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מייתי לה מהכא ויבאו עבדי דוד וידברו אל נבל וגו'. וינוחו. מהו וינוחו נעשין מחנה ורבנן דקיסרין מייתי לה מהכא כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו עד למחנה גדולה כמחנה אלהים. וכמה היא מחנה אלהים עשרה. עשרה נכנסים לבית הכנסת ונעשין מחנה". ויש לפנינו שתי שכבות במדרש זה.

וברר"ח י"ז א': וכמה הן מחנה. ירושלמי ר' יוחנן אומר עשרה שנא' ויבואו נערי דוד וידברו אל נבל וגו' מהו וינוחו נעשו מחנה. ר"י בן פזי אומר עשרה עד למחנה גדול במחנה אלהים וכמה מחנה אלהים עשרה. תני בשם ר' יהודה י"ב אלף כמחנה ישראל.

וברשב"א שם (22 ע"ב): ומפרש בירושלמי דעשרה קרוין מחנה, דגרסי' התם כמה היא מחנה ר' חנינא אמר מאה שנאמר ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה. ר' אבון בעי אלו אמר מחנה והאנשים אשר אתו מאה יאות. ר' יוחנן אמר עשרה שנאמר ויבואו עשרה עבדי דוד וגו' מהו ויבאו ר' דוסתאי בן שונם אמר נעשה מחנה. ר' יהודה בן פזי אמר עשרה עד למחנה גדול כמחנה אלים וכמה היא מחנה אלים עשרה. תני בשם ר' יודא שנים עשר אלף כמחנה ישראל. ועיין עבודת הקודש בית א' שער ד' סוף סי' ב' (ד"ו כ"ב ע"ב).

ובריטב"א שם: ובירוש' נחלקו כמה הם מחנה. יש שאמרו עשרה ויש שאמרו מאה. ותני בשם ר' יודא י"ב אלף כמחנ' ישראל. ועיין גם מאירי ט"ו ב' (28 ע"ב).

י"ט ע"ה.

היוצאי' למלחמת חובה מותרין בגזל עצים יבישין.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

ר' דניאל בריה דרב קטנה בשם רב חונה אם היו עשויין חבילה אסור.

בכי"ל: ר' דניאל בריה דרב קְטָנָא (מנוקד) בשם רב חונה וכו'. וברשב"א י"ז א' (23 ע"א): ובירוש' אסרו כשעשוין חבילה דגרסינן התם ר' דניאל בריה דרב קטינא בשם רב חונא אם עשוין חבילה אסור.

ויש חצירות במחנה לסתור אוהלים שבמחנה כהדה דתני אוהלים שבמחנה צריכין עירוב. אהלים שבשיירה אינן צריכין עירוב וכו'.

ברשב"א י"ז ב' (23 ע"א): "גרסי' בירושלמי ואם יש חצרות במחנה להתיר

אהלים שבמחנה כהדא דתניא אוהלין שבמחנה צריכין עירוב אוהלים שבשיירא אין צריכין עירוב ע״כ. ונראה לפי הסוגיא שהגירסא בחילוף שבמחנה אין צריכין עירוב ושבשיירא צריכין עירוב והתירו במחנה מה שלא התירו בשיירא, וכן היא בתוספתא דתניא התם... והרמב״ם ז״ל כתב בפ״א דעירובין דאוהלים שבשיירא פטורין ושבמחנה חייבים כגירסת הירושלמי, ואין נראה כן כמו שכתבתי״ וכו׳ ועיין עבודת הקודש בית א׳ שער ד׳ סוף סי׳ ב׳ (ד״ו כ״ב ע״ב).

ובמאירי י״ז (30 ע״א): וגדולי המחברים כתבו בענין זה הפך הדברים ונסח דבריהם יושבי אוהלים או סוכות או מחנה שהקיפוהו מחיצה אין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערבו כולם אבל שיירא שהקיפוה מחיצה אין צריכין לערב ומוציאין מאהל לאהל בלא עירוב והרי זה הפך משנתנו ואף בתוספתא אמרו אהלים שבשיירא צריכים עירוב ושבמחנה פטורים ומכל מקום בתלמוד המערב מצאנוה כדבריהם שאמרו שם יש חצרות להתיר כמחנה להתיר אהלים שבמחנה כהדא דתני אהלים שבמחנה צריכים עירוב שבשיירא אין צריכים עירוב [1]) ולשטתנו יש מפרשי, בו כן, יש חצרות במחנה להתיר אהלים שבמחנה שאם יש שלש חצרות של שני שני בתים מתירין כל שאר אהלים שבמחנה, כלומר, שאם רצה למוד אלפים אמה אין צריך למוד מפתח ביתו אלא מן הבית החיצון וכמו שאמרו בפרק כיצד (מערבי) [מעברין] ביושבי צריפין... כהדא דתאני אהלים שבמחנה צריכין עירוב כגון שקבעו עצמם במקום אחד אבל אהלים שבשיירא אין מצוים לקבוע עצמם במקום אחד שאין דרך הולכי דרכים לקבוע עצמם והילכך אין צריכין עירוב ומשנתנו הפוטרת במחנה פירושו בשאין שם אהל קבוע כגון שאין קובעים עצמם שם והוא הדין לשיירא וכן הדברים נראין ואף גדולי המחברים כתבוה בה׳ מלכים ומלחמותיהן כשטתנו.

ובפירוש המאירי לעירובין כ״י הרי״ל פישמן דך ס׳ ע״ב: «והר״ם ז״ל כת׳ בה׳ עירובין פ״א יושבי אהלים...[2]) הרי כת׳ בהפך (סימני מחיקה על ה«ב») משנתנו והפך התוספתא, שאמ׳ בהדיא מה בין שיירה למחנה, אוהלים שבשיירה חייבין בעירוב, וכמו שכת׳ רש״י ז״ל, ושבמחנה פטורין מן העירוב, וכמשנתנו, אבל הר״ם ז״ל כתב הפך כל זה, מיהו הר״ם ז״ל הוציא דעת זה מלשון הירוש׳ שאמ׳ יש חצרות במחנה להתיר אהלים שבמחנה כהדא דתני אהלים שבמחנה צריכים עירוב שבשיירה אין צריכין עירוב, ומיהו אף אנן יכולין להעמיד הירוש׳ כשיטת הבבלי ואין מהירוש׳ ראיה לר״ם ז״ל ומפרשי׳ ליה הכי יש חצרות במחנה פי׳ שאם יש שם ג׳ חצרות של ב׳ ב׳ בתים מתירין כל שאר אהלים שבמחנה להיותם כבית שאם רצה למוד אלפים אמה אין צריך למוד מפתח ביתו אלא כל א׳ וא׳ מבית החיצון שהחצרות עושים כל האהלים כבתים של עיר שמודדין מבית החצון וכדאמרי׳ בפ׳ כיצד מעברין ביושבי צריפין...[3]) אבל משנתנו דפוטרת בני מחנה (מלעכב) [מלערב] מיירי כגון שלא קבעו שם לשם קביעות, ובזה מתישב הירושלמי עם הבבלי ואין לזה ראיה לר״ם ז״ל להניח

1) בדפוסים יש כאן כפילות מוטעית שמחקוה שם בצדק, ואני דולג עליה.

2) אני דולג כאן מפני שהלשון הוא כמו בבית הבחירה לעיל.

3) כלשון בית הבחירה לעיל.

משנתנו לגמרי. ועוד שהרי הר״ם ז״ל כת׳ בהלכות מלכים ומלחמותיהם דבני מחנה פטורין לערב כמשנתנו. ודבריו סותרים זה את זה. וזה תמה״ [1]).

בכל אופן רואים מכל זה שגירסת הדפוסים היא הנכונה ואין להגיה אותה. ואשר לסתירה בדברי הרמב״ם ולפירוש היהושלמי עיין מגיד משנה פ״א מה׳ עירובין ה״ג: ״ומבואר כן בירושלמי תני אהלין שבמחנה צריכין עירוב. שבשיירה אין צריכין עירוב. ופרק ששי מה׳ מלכים ומלחמותיהן כתב וכן פטורין מלערב ערובי חצירות במחנה וכו׳ והוא (ה)דין המשנה בסוף פ״ק דעירובין ששנינו ד׳ דברים פטורין במחנה ואחד מהם לערב. ואין סתירה בדברי רבינו. לפי שדין המשנה הוא במחנה ההולך למלחמה. וכשהן חונים ימים חונים להלחם ומפני כן הקלו להם, אבל דין הירושלמי הוא באנשים החונין ש ל א ל ה ל ח ם. כך נ״ל לתרץ דברי רבינו. אבל המפרשים כתבו שהגרסא בתוספתא בהפך שפוטרת במחנה ומחייבת בשיירא ונוסחת ספרי הירושלמי משובשת״.

אבל בריטב״א י״ז א׳: ״וכן מפורש בירושלמי גבי (חופה) [מחנה] שהתירום מלערב ויש חצרות במחנה תפתר להתיר אהלין שבמחנה כהדא דתני אוהלין שבמחנה א י נ ן צריכין עירוב. אוהלין שבשיירי צ ר י כ י ן עירוב ע״כ. אבל יש ששבשו הירוש׳ וגורסי׳ בהפך דבשיירא אין צריכין עירוב ובמחנה צריכין עירוב, וא״א לגרוס כן כדמוכח ממתני׳ ובתוספת׳ ג״כ״ וכו׳.

ובמקום שהן נהרגין שם נקברין שלא תאמר יעשו כהרוגי פלמוסיות.

כלומר. הם קונים מקומן. ולא כהרוגי פולמסיות שאין קונים מקומן ומותר לפנותן. ועיין להלן, ועיין בבלי בסוגיין.

ואית תנויי תני מותר לפנותן.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון. ועיין מס׳ שמחות פי״ד ה״ד (הוצ׳ היגער עמ׳ 205): ובשעת המלחמה אין להם חזקה.

ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם רב כשם שבהליכתן פטורין וכו׳.

עיין מלאכת שלמה סוף פירקין.

פרק ב׳.

הלכה א׳.

הגיעוך סוף תחומי שבת עד איכן הן שאם עשה כן במקום אחד וכו׳.

צ״ל: במקום א ח ר. כמו שהגיהו בד״ח. וכ״ה הלשון להלן כ׳ ע״א. והפירוש

---

1) העתקתי בכוונה את כל לשון הפירוש, כדי להראות שהוא באמת למאירי ז״ל, כפי שרואים כאן בעליל.

הנכון הוא בפ״מ, ובק״ע שגה בפירושו. והלשון ״סוף תחומי שבת״ הוא אשגרה מלקמן פ״ג סה״ד, כ״א ע״א. וכאן היה צ״ל: הגיעוך סוף מחיצות שבת.

לפי שבכל מקום עומד רבה על הפרוץ וכו׳.

בספר המפתח לר״ן גאון י׳ א׳ (הוצ׳ גולדינטל נ״ו ע״ב): ״ובתלמוד ארץ יש׳ גרסי שבכל מקום עומד מרובה על הפרוץ וכאן הקלתה עליו שיהא הפרוץ רבה על העומד והחמרתה עליו בדבר זה שבכל מקום עושה פס של י׳ טפחים״. וסוף דבריו משובשים וצריכין תיקון ע״פ הירושלמי שלנו.

כ׳ ע״א.

מפני מה ממלין מבאר הקר בגלגל ביום טוב וכו׳.

עיין מ״ש להלן פ״י במקומו.

וכה שהותר הותר.

בכי״ל: ובמה שהותר הותר, ונמחק ״ובמה״, ובין השו׳ תלוי: וכה. אבל גירסת כי״ל היא הנכונה, אלא שצ״ל: וכמה (במקום ״ובמה״) = וכה מה.

הוון בעיי מימר ר׳ מאיר יודה לר׳ יודה.

כלומר שאם עושה דיומדין כשיעור דיומדין ופשוטין, שמותר. (הרד״ל).

ר׳ יודה לא יודה לר׳ מאיר.

כלומר, שצריך גם פשוטין, ולדברי ר׳ יהודה מספיק תמיד רק דיומדין. ושיטת הירושלמי היא ששתי המחלוקות בין ר׳ מאיר ור׳ יהודה במשנה זו אינן תלויות אחת בשניה, כמו שמוכרח להלן. (הנ״ל).

מתוך שאת עושה דיומדין אבל לא פשוטין אף הוא סבור לומר שמא מחיצת שבת כך הוא וכו׳.

זה בא לחזק את הקושיא הראשונה, ש א י ן לומר, כי לדעת ר״מ מספיק ר ק דיומדין, אם הוא מאריך בהן כשיעור דיומדין ופשוטין. (הנ״ל).

אמר ר׳ מנא אף על גב דלא אמר ר׳ יוסה ד כ י הדא מילתא אמרה דכוות׳.

עיין מ״ש על לשון זו לעיל עמ׳ 126. ולפי זה יפה הגיה בפ״מ ״רבי״ במקום ״דכי״. וממש כשיבוש זה בכתובות פ״ד ה״ה, כ״ח ע״ג: אמר ר׳ מנא אפילו על ר׳ יוסי ד כ י. וצ״ל: ר׳ יוסי ר ב י, כמו שהגיה בגליון אפרים שם. ולעצם העניין עיין להלן.

ר׳ בון ור׳ בון בעון קומי ר׳ זעירא וכו׳.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 242 על ר׳ בון ור׳ בון.

כמה יהא דיומד ארוך ולא יהא צריך פשוט. אמר (ליה) [לון] פחות משלשה כסתום. יותר מששה הופלג.

בכי"ל: יוחר משלשה, ונמחק משלשה, ובין השורות תלוי: משה. ולעצם העניין עיין מפרשים ופירושם דחוק מאד. ולפי רוב הקושי נ"ל לשער שאולי נפלה ט"ס קטנה בירוש' ובמקום "ארוך" צ"ל: ר ח ו ק. והיינו שהשאלה היתה כמה יהא הדיומד רחוק מהפשוט, שלא יצטרך לפשוט אחר. וע"ז אמר: פחות משלשה כסתום, וא"כ נחשב הפשוט כלבוד לדיומד וצריך פשוט אחר. יותר מששה הופלג ובוודאי אינו צריך פשוט אחר, והשאלה היא רק משלשה ועד ארבעה.

אין תימר ר' מאיר יודה לר' יודה ויעשה כדיומד ארוך ולא יהא צריך פשוט.

זהו הכל מדברי ר' מנא, והוא מוכיח שאם נאמר כי גם לר' מאיר מספיק דיומד ארוך, א"כ אין מקום כלל לשאלת ר' בון ור' בין, כי הרי ממה נפשך מותר: אם א י ן אנו מצרפין את הדיומד לארוך, אז הרי אין לנו צורך בעוד פשוט אחר, ואם אנו מצרפין אותו לדיומד (עיין מאירי י"ט סע"ב), אז גם דיומד ארוך מספיק אפילו לר"מ. וסתם התלמוד כאן הוא ר' יוסי שמסר את שאלת ר' בון ור' בין. ומזה הוכיח ר' מנא שגם ר' יוסי אמר, ש א י ן ר"מ מודה לר' יהודה [1]. ואח"כ מתחיל עניין אחר ואין זה כבר מדברי ר' מנא.

ואם נניח ששיטת הירוש' היא שפרוץ כנגד פרוץ (מפולש) דינו כמו פרוץ מרובה על העומד, אז היה אפשר לפרש את הסוגיא בדרך אחרת ובלי הגהה.

היתה אבן אחת גדולה ... ואני אומר במרובעת.

כל זה הועתק ברשב"א י"ט ב' (25 רע"א) כגירסת הדפוס בערך.

בקליפת השום החיצונה את עתיד להעמידה.

בכי"ל: את צ ר י ך להעמידה, ונמחק "צריך" ובגליון הושלם: עתיד. וכגירסת הגליון כ"ה גם ברשב"א הנ"ל.

היו חמשה קנים ואין בין זה לזה שלש ויש בהן ששה לכאן וששה לכאן נידונין משום דיומד.

בשי"ק ד"ה היו חמשה: "כתב הרמב"ם היו חמשה... ול"נ פשוט דסמיך רבינו אסוגיין ולשונו מוכיח עליו", וכיוון לדעת המאירי י"ט סוף ב' (33 ע"א): אבל קנים הסמוכים בפחות משלשה אינו נידון משום דיומד שלמחובר אנו צריכים. וגדולי המחברים מכשירין אף בזו והוציאוה מן הירושלמי שאמרו שם היו חמשה קנים ואין ביניהן שלשה ויש בהן ששה לכאן וששה לכאן נדון משום דיומד.

---

1) ממש כסגנון זה גם בחלה פ"ב ג"ח ע"ג, וגם שם מוכיח ר' מנא את דעת ר' יוסי מדברי חכמים אחרים. והטעם הוא מפני שסתם התלמוד שם הוא ר' יוסי, והוא הוא שמסר את דברי האמוראים ההם.

מהו שיציל משום פיאה כלום פיאה מצלת וכו'.

המלים "כלום פיאה" חסרות בכי"ל והושלמו לנכון בגליון.

אלא בהין דעגלין כסתום הוא.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים, אבל הפירוש הוא פשוט, שהירושלמי שאל איך יהיה אם שלשת הקנים כרוכים וחגורים (דעגְלין) מסביב בגמי. ושמוש בפועל עגל במובן זה גם בסוף כלאים, ל"ב ע"ד: נסב פיסקי דאמ' (= דעמר) ו ע ג ל ה על תריהון, כלומר ח ג ר אותה על שניהן. וע"כ אמר הירושלמי שאם הקנים חגורים בגמי בוודאי הכל כסתום הוא, אלא שהשאלה היא אם אפשר לדון את שלשת הקנים כדבר אחד שלם (קומפַקטי) וכאילו הן אבן אחת גדולה וכדלעיל. והפירוש הנכון כאן הוא בק"ע, אלא ששגה בפירוש המלה "עגלין", וגם הציור שלו אינו נכון, ומדברים כאן על שלשה קנים בצורת ∴ שכרך מסביבם גמי. (ולא על ד' קנים).

היך מה דאת אמר תמן רואין שאם תיחלק.

בכי"ל: ה י כ מ ה דאת אמר תמן, ותוקן ע"י המגיה: היך מה. ותיקון שלא לצורך הוא. וכן תיקן כך גם להלן פ"ג (קרוב לסופו), כ"א ע"ג, שו' ג' ושו' ד'.

הכותל והאילן ואישות קנים.

בכי"ל: ואשת קנים. ונמחק "ואשת" ובגליון הושלם "ואישות". ועיין מ"ש לעיל עמ' 135.

היתה באר אחת גדול.

המלה "גדול" ליתא בכי"ל והושלם בגליון בכ"י שלישי (לא של המגיה ולא של הסופר).

היו שתים האמצעי מהו שידון לכאן ולכאן. מה צריכה ליה בשהיו שנים ממלין. אבל אם היה אחד ממלא נידון לכאן ולכאן.

באו"ש ה' שבת פי"ז הכ"ז פירש שאין כאן אלא שתי בורות ויש פשוט באמצע, ונמצא שהפשוט נידון לכאן ולכאן. ושאלת הירושלמי היא אם מותר למלא משני הבורות בבת אחת, מפני שנראה כתרתי דסתרי שאתה חושב בזמן אחד את הפשוט האמצעי לשתי הבורות, אבל אם היה אחד ממלא פעם מיכן ופעם מיכן, ברור הוא שמותר. וכעין שאלה זו גם להלן פ"ה סה"ב, כ"ב רע"ד: היו שנים האמצעי מהו שידון לכאן או לכאן מה צריכה ליה בשהיו שנים מהלכין אבל אם היה אחד מהלך נידון לכאן ולכאן, וכפירוש השני בק"ע שם.

ובספר ניר פירש שהיו שלש, והיו לשני הבורות החיצונים רק הדיומדין החיצונים ולבור האמצעי היו כל הדיומדין ונמצא שהדיומדין של הבור האמצעית נידונים לכאן ולכאן, והשאלה היתה אם שנים ממלים בבת אחת, וכדלעיל, עיי"ש בספר ניר.

חצר שהיא פתוחה לפסים מטלטלין מן החצר לפסים אבל לא מן הפסים לחצר.

המפרשים הגיהו ע"פ התוספתא והבבלי, ולא טוב עשו. עיין מ"ש להלן סוף ה"ה.

סברי' מימ' בשלא עירבו הא אם עירבו מותרין· ר' דניאל בריה דרב קטינה בשם רב חונה אפילו עיריבו אסורות שאין עירוב עושה אותן אחת· רב חונה כדעתיה דאיתפלגון וכו'·

עיין מפרשים. וברשב"א לדף כ' א' (25 ע"א): "והראב"ד ז"ל פירש גזרה שמא יאמרו שערבו את החצרות דרך הפתחים פתוחים ואתי למשרי מבוי שפרצתו מרובה על העומד דהא הו"ל כמבוי לחצרות ופירש ועירבן דרך פתח שביניהן דהו"ל כחצר אחת. אבל אם אין פתח ביניהן אינן יכולות לערב דרך הפסין משום גזירת מבוי שהפרוץ מרובה על העומד... ומ"מ מצאתי כפירושו בירושלמי דגרסי' התם סברין מימר בשלא עירבו הא אם עירבו מותר. ר' דניאל ברי' דרב קטינא בשם רב הונא אפילו אם ערבו אסורות שאין עירוב עושה אותן אחת. רב הונא כדעתי' דאיתפלגון מבוי שצדו אחד עכו"ם וצדו אחד ישראל רב (אחא) [חונא] בשם רב אם עירב דרך הפתחין העכו"ם אוסר עליהן ע"כ בירושלמי". ורואים כי הרשב"א פירש שעירבו דרך הפסין ובזה אסר רב הונא· ועיין המשך הירושלמי.

מהו לטלטל בין הפסים· נימר אם יש בין זה לזה ארבעה טפחים כאסקופה אסורה.

עיין לעיל פ"א ה"א (קרוב לסופה) י"ח ע"ד. ועיין תוספתא פ"ב (פ"א) סה"ד: ומותר לטלטל בין הפסין. עיי"ש היטב.

ר' יודה אומ' כשלש עשרה וכארבע עשרה· פדא אמה מחצה ואמה ביניין.

דברי הירושלמי הם כחידה סתומה· ואולי צ"ל: וכארבע עשרה פרא [צבחד]· כלומר· הירושלמי סבר שלר' יהודה הפרוץ הוא בין שלש עשרה וארבע עשרה, ולאו דווקא ארבע עשרה פחות שני שלישים· אלא קרוב לארבע עשרה. ועיין בבלי י"ט ב'. ועיין להלן בסמוך·

אמה מחצה ואמה ביניין.

אולי מוסב זה על משנה ב' והכוונה היא שראשה ורובה של פרה תופס אמה מחיצה ואמה ביניין (בֵּינַיִן)· והיינו כשהפרה עומדת באלכסון ושותה, אז נכנס לתוך הבֵּינַיִן (הריוח שבין המחיצות) חלק מגופה· והראש שלה נמצא לפנים מן המחיצה. והירוש' רגיל לקרוא לאויר שבין המחיצות—ביניין· עיין כלאים רפ"ד· כ"ט ע"א ועוד בכמה מקומות בפרק ההוא· ועיין בבלי י"ט א': כמה ראשה ורובה של פרה שתי אמות· וע"י זה יובן יותר המשך הירושלמי·

ה״ב׳

ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק והוא שיעורא.

כלומר׳ הדין של אמה מחיצה ואמה ביניין (עיין לעיל) הוא שיעור קבוע: כשיעור הזה אפילו גמל וכו׳. וברשב״א י״ז ב׳ (25 ע״א): ״אבל בירושלמי מצאתי שהשיעור הזה מתיר לכל ואפי׳ לגמל דגרסי׳ התם ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק והוא שיעורה, כשיעור הזה אפילו גמל וכלו מבחוץ מותר. פחות מכשיעור הזה אפילו גדי וכלו מבפנים אסור. תני ר׳ שמעון בן אלעזר אומר מלא גמל וגמלו מה ופליג כל מה שהפרה פושטת צוארה גמל עוקם צוארו ע״כ׳ ונראה שהרמב״ם ז״ל סמך על הירושלמי״. ועיין מלאכת שלמה.

ובמאירי כ׳ א׳ (34 ע״א): ״יראה מתלמוד המערב שאין מזקיקין לראשה ורובה ממש. אלא כל שיש שם שיעור בכדי שתהא שותה מיהא בפנים׳ ומכל מקום מתלמוד שלנו יראה שצריך שיכנס ראשה ורובה. ואף תלמוד המערב יש לפרשו שכל שיש שם שיעור שתי אמות אעפ״י שהבהמה גדולה שאין שיעור זה מחזיק ראשה ורובה מכל מקום הוכשר׳ וכל שאין שם שיעור זה אף לבהמה קטנה ששיעור זה מחזיק ראשה ורובה אינו כלום׳ והוא שאמרו שם היה שיעור כשיעור הזה אפי׳ גמל כלו מבחוץ מותר׳ פחות מן השיעור אפי׳ גדי כלו [מבפנים] אסור״. ועיין ריטב״א י״ז ב׳ והרב המגיד פי״ז מה׳ שכת הכ״ט׳

וברשב״א י״ט ב׳ (24 ע״ב) ובריטב״א י״ז ב׳: וכן אמרו בירושלמי פסין אין להם שיעור׳ ובמגיד משנה הנ״ל: ״פסים פשוטים גבהן עשרה ורחבן מבואר בירושלמי כל שהוא״. ואין זכר מזה בירושלמי שלפנינו׳ ובוודאי יש אצלינו חסרון והשמטה כאן באיזה מקום׳

תמן בהוא דמפסיק ליה׳

צ״ל: דמספק לה׳ ועיקר הדברים מקומם לקמן פ״י וע״כ אומר: ת מ ן בהוא דמספק לה׳ כלומר במשנת עושין פסין במספק לה וזה אסור׳ ברם הכא בשותה מאיליה וע״כ מותר׳

על דעתיה דר׳ מאיר דיומדין פשוטין וכו׳.

ברשב״א י״ט ב׳ (24 ע״ב): ״ובירושלמי גרסי׳ בהדיא על דעתי׳ דר׳ מאיר דיומדין ופשוטין על דעתי׳ דר׳ יהודה דיומדין אבל פשוטין לא״ עיי״ש׳

ה״ג׳

על דעתיה דר׳ יודה באר מהו שתעלה וכו׳.

בד״ח חסרות המלים: על דעתיה דר׳ יודה׳ וברשב״א י״ח (26 ע״א): ומפורש הוא בירושלמי דגרסי׳ התם על דעתי׳ דר׳ יהודה באר מהו שתעלה ממדת סאתים ושמעינין מן הדא ר׳ שמעון בן אלעזר באר שיש בה מדת סאתים אינו צ ר י ך להרחיק ממנה אלא מדת מלא ראשה ורובה של פרה הדא אמרה שהבאר עולה ממדת סאתים ע״כ בירושלמי׳ ועיי״ש גם צד 26 ע״ב׳ ועיין ריטב״א כ״ב א׳

באר שיש בה מירת סאתים אינו צריך להרחיק ממנה אלא מלא ראשה ורובה של פרה.

בפ"מ הגיה ע"פ התוספתא: אינו מותר, אבל גם ברשב"א ובריטב"א לעיל: אינו צריך, ועיין ספר ניר שהעיר לנכון: "האי אין צריך כמו אין יכול". ובאמת ראיתי כלשון זו גם בדברים רבה פ"ד–ו: א"ר חגי בשם ר' אחא מי שאין לו עפר מוכן אינו צריך לשחוט. ופירושו כמו כאן–אינו רשאי לשחוט. ועיין מהרז"ו שם. וכן בירוש' פסחים פ"א ה"א, כ"ז ע"א שו' אחרונה: מבואות האפלים מהו שהוא צריך לבודקן בתחילה לאור הנר. ופירושו: רשאי. עיין מ"ש שם. ועיין גם תוספתא שבת פי"ג עמ' 129 שו' 20: אין צריך להציל פת הדראה. אבל הלשון בתוספתא צוקרמנדל משובש. עיין גירסת הדפוס שם.

כ' ע"ב. ה"ד.

דמר רבי יהודה הדא דתימר במפולשין לבקעה.

בכי"ל לנכון דמר ר ב יהודה וכו'.

אבל אם היו מפולשין לרשות הרבים אסור.

בכי"ל חסרה המלה "אסור" והושלמה בגליון.

בכל אתר ר' לעזר סמיך לר' חייה רובה.

יבמות פ"ב סה"ג, ג' ע"ד. (גלי"א). ועיין תרומות פ"ח ה"ג (ד"ו ה"ה). מ"ה ע"ג.

כמה תהא פירצת המבוי על דעתיה דר' יודה.

בכי"ל חסרה המלה "דעתיה" והושלמה בגליון, והשלמה שלא לצורך היא.

מתניתא אמרה כן עושין פסין לביריות ולא לבורות.

המלים "ולא לבורות" חסרות בכי"ל והושלמו בין השורות. ומזה אנו רואים שיש לנו השמטה במקום זה. ואולי חסר כאן יותר ויש כאן קטע של ברייתא של ר' עקיבא ששנתה בערך: "עושין פסין לביריות [ואין מערבין לא לפסי[1]) ביראות] ולא לבורות" (עיין לעיל ה"א). וע"ז שאל הירושלמי: והא תנינן אבל לבור היחיד עושין לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים וכו'. והירושלמי סבר ש"לבורות" פירושו בורות של יחיד. וע"כ שאל שהרי לבורות צריך לעשות מחיצה וע"י זה הרי הן נעשות רה"י גמורה. ולכן מסיק: אלא כן אנן קיימין לבור הרבים, כלומר, לבורות פירושו לבורות של רבים, וא"כ גם ביריות שבמשנה פירושן לביריות של רבים. כמובן, שאין זה אלא השערה בעלמא, ואני אומר זאת בזהירות רבה.

---

1) לפסי = בפסי. לבורות = בבורות. עיין סיש בגנזי קדם ס"ה עמ' 181.

ה ״ ה .

ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן מחצר המשכן למדו וכו׳.

בר״ח כ״ג ב׳: ירושלמי ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ נתן מחצר המשכן למדו דהויא לה ארך ק׳ אמה ורחב נ׳ אמה׳ נ׳ זמנין מאה אמין הוויין בתרייתא ה׳ אלפין אמין׳ ע׳ אמין על ע׳ אמין בתרייתא חמשה אלפין פרוו מאה׳ ותנינן ע׳ אמה ושיריים׳ ותני שמואל שיריים הללו הן שני שלישי אמה׳ וכך הצעה של משנה ע׳ אמה וב׳ שלישי אמה על ע׳ אמה וב׳ שלישי אמה דאינון ע׳ תלתולין באורכה וע׳ תלתולין בפותיא הא מאה וארבעין תלתולין דאינון צ׳ אמתא ותלת אמין ותילתא דאמתא׳ אפיק מינייהו ארבע תשיעין לארבע רוחתא אישתיירו תשסרי [תלתולין] חסיר תשעה הדא הוא דתני יש בו דבר קל ולא יכלו חכמים לעמוד עליו והוא חלק מי״ב חלקים לאמה׳ וחצי אצבע מחמש אצבעות לטפח׳ נמצא ע׳ אמה וב׳ שלישי אמה וחלק מי״ב חלקים באמה וחצי אצבע מה׳ אצבעות לטפח על ע׳ אמה וב׳ שלישי אמה וחלק מי״ב חלקים באמה [וחצי אצבע מה׳ אצבעות לטפח]׳

ובספר העתים עמ׳ 84: ״ובירושלמי גרסינן נמי הכי בהאי ענינא ר׳ שמואל בר נחמיני בשם ר׳ יונתן מחצר המשכן למדו דהוי לה אורך ק׳ אמה ורוחב נ׳ אמה׳ [נ׳] זימנין ק׳ אמה הוויין בתבריתא חמשה אלפין אמין׳ שבעים על שבעים בתבריתא הוויין חמש אלפין חסר מאה ותנינן ע׳ אמה ושיריים ותני שמואל שיריים הללו הויין שני שלישי אמה׳ וכך הוצעה של משנה ע׳ אמות ושני שלישי אמה דאינון שבעין תילתין באורכא ושבעין תילתין בפותיא׳ הא ק״מ תילתין דאינון תשעין אמין ותלת אמין ותילתא׳ אפיק מיניהו ארבע תשעין חסר תשיע הדא היא דתני יש בו דבר קל ולא יכלו חכמים לעמוד עליו והוא חלק מי״ב חלקים לאמה וחצי אצבע מה׳ אצבעות לטפח״ וכו׳ כלשון שהעתקתי מהר״ח (יחד עם ההשלמה)׳ וצריך לתקן קצת את לשון הר״ח ע״פ ספר העתים׳

ולעצם העניין והחשבון של הר״ח עיין מ״ש החכם ר׳ שלום דייכעס בספר אביו הגרי״ח דייכעס ״דרשות מהרי״ח״ בהקדמה עמ׳ III׳

ותני שמואל אמה ושני שלישי אמה שנו׳

הגירסא הנכונה היא בראשונים הנ״ל׳ וכן בכלאים פ״ו ה״ד (ד״ו ה״ה)׳ ל׳ ע״ג׳: שמואל אמר בשני שלישי אמה שנו׳

שובעין זימנין מן תרין תלתותין ושבעין זימנין מן תרין תלתותין.

חמש המלים האחרונות חסרות בכי״ל והושלמו בגליון׳

נשתייר שם תשעה עשר תלתולין.

בכי״ל: ״תשועין״ ונמחק׳ ובגליון הושלם ״תלתולין״׳

קרפף שיש בו מידת סאתים אינו מותר לטלטל בו אלא בארבע אמות. היו שנים בזה בית סאה ובזה בית סאה חסר ארבע אמות. ר׳ זעירה בשם ר׳ יוחנן מטלטלין בשני תשלומין לראשון. ר׳ לא בשם ר׳ יוחנן אין מטלטלין בשני תשלומין לראשון. אמר ר׳ זעירא מודה ר׳ לא שאם היו שלשה, בזה בית סאה ובזה בית סאה ובזה בית סאה מודין שמטלטלין בשני תשלומין לראשון.

נראה ברור שמדברים כאן לעניין שיירא, ועיין בבלי צ״ג א׳: אמר רב יהודה ג׳ קרפיפות זה בצד זה וכו׳. ובפירש״י שם: ״כגון שהיו מהלכין בדרך והקיפו ג׳ קרפיפות לדירה במחיצה של שתי וכו׳ שלא התירו בו ליחיד אלא בית סאתים״ וכו׳, וגם הירושלמי מדבר כאן באופן כזה שהמחיצות היו גרועות ומועילות לשיירא (וכל הסוגיא היא באופן כזה, עיין להלן), וע״כ אמר שאין השני משלים לראשון, כי המחיצות הגרועות מועילות רק לשטח שהקצה מלכתחילה לעצמו ואינו יכול לצרף את ההיקף של השני, אבל אם היו שלשה, שהן שיירא גמורה ושנותנין להן כל צרכן מותר לכל אחד לטלטל בכל השטח, והלשון ״שמטלטלין בשני תשלומין לראשון״ הוא לאו דוקא, אלא מפני שתפס מקודם לשון ״אין מטלטלין בשני תשלומין לראשון״ נקט גם כאן בלשון זו, כדרך הירושלמי, ועיין נוע״י וספר ניר.

קרפף שיש בו עד בית סאתים אמר ר׳ אבהו הואיל והוא ראוי לתיר על ידי שיירה וזרק מרשות הרבים לתוכו חייב.

גם כאן מדברים בקרפף שהוקף לא במחיצות גמורות, ושאינו רה״י גמור מדאורייתא. ועיין לעיל.

ר׳ שמואל בר רב יצחק בעי לכשתיירצו שיירה לאסור אסור. הא חייב חטאת אין כאן.

הגירסא הנכונה היא בכי״ל: ר׳ שמ׳אל בר רב יצחק בעי לא לכשתתירנו שיירה? כלומר, הרי רשות היחיד גמור אינו נעשה אלא אחרי שתתיר אותו השיירא ולא לפני זה, וע״כ מסיק: ״לאסור אסור, הא חייב חטאת אין כאן״, וכפירוש הפ״מ, ובכי״ל נמחק ״לא״ והמלה ״לכשתתירנו״ תוקנה כבדפוס.

מעתה מבוי שקורתו למעלה מעשרים הואיל והוא כשר על דעתיה דר׳ יודה משלש עשרה.

המלה ״דעתיה״ חסרה בכי״ל, והושלמה בגליון, שלא לצורך, והמלים ״משלש עשרה״ הן אשגרה מלמטה.

הואיל ופירצת המבוי על דעתיה דר' יודה משלש עשרה.

בכי"ל חסרה המלה "דעתיה" (כמו לעיל) והושלמה בגליון, שלא לצורך.

חצר שהיא פתוחה לקרפף מטלטלין מן החצר לקרפף אבל לא מן הקרפף לחצר וכו'.

באו"ש פ"ג מה' עירובין הכ"ד העיר כי מזה רואים ברור שדעת הירושלמי היא בשתי רשויות מובדלות של אדם אחד שנפרצה אחת לשניה, הדין הוא שמותר לטלטל ממקום שאינו פרוץ לפרוץ, אבל לא להפך. וכ"ה מפורש לעיל בה"א: מטלטלין מן החצר לפסים אבל לא מן הפסים לחצר. (והמפרשים הגיהו שם שלא בצדק, עיין לעיל שם). והטעם הוא כבבלי צ"ב א': דיורי גדולה בקטנה ואין דיורי קטנה בגדולה. ועיין גם בבלי מ"ח ב', ועיי"ש באו"ש שהאריך בזה.

מהו לטלטל מקרפף לקרפף דרך חצר.

השאלה היא כאן, מפני שמחצר לקרפף מותר (ורק מקרפף לחצר אסור) וגם מקרפף לקרפף מותר. וע"כ אין זה דומה לג' כצוצריות לקמן פ"ח סה"ח, כ"ה ע"ב, מפני ששם אסור להשתמש מהאמצעית לתחתונה. (או"ש הנ"ל).

ה"ז.

והדא פליגא על דר' יונתן... הדא מסייעא לר' יונתן.

הפירוש הנכון הוא בפ"מ שהכוונה היא לר' יונתן שאמר לעיל בריש ה"ה שמחצר המשכן למדו. והק"ע נדחק מאד.

כלאים ברובה. ר' יוסה אומר אפילו ארכה כשנים ברחבה.

צ"ל: כלאים ברובע (=בית רובע). ועיין תוספתא כלאים פ"ב ה"ו (פ"מ).

ה"ח.

ר' אבהו בשם ר' אליעזר במתלקטת סאתים מבית כור היא מתניתא.

בד"ח הגיהו: במחלקת סאתים מבית כור וכו'. וכל המפרשים נדחקו מאד לפרש גירסא מוטעית זו. וגם כאן פירש בפ"מ לנכון ע"פ גירסת ד"ו, כי מדברים במקום מדרון (או שיש בה שיחין ומערות) ואפשר ללקט בית סאתים מבית כור מטלטלין בה.

רבנן אמרי אדם מבטל רשות ביתו ואין אדם מבטל רשות חצירו.

צ"ל: אדם מבטל רשות חצירו ואין אדם מבטל רשות ביתו, כמו שהגיה בק"ע.

קנס קנסו ר' אליעזר.

כסיגנון זה חלה פ"ד רה"ד (ד"ו רה"ז), ס' ע"א. סוכה פ"ב סה"ז, נ"ג ס"א.

פרק ג׳.

כ׳ ע״ג. הלכה א׳.

אמר ר׳ יוסה דברי הכל היא׳ מערבין בחצירות ומשתתפין בין בחצירות בין בתחומין.

וכן מעתיק גם במלאכת שלמה עיי״ש שכתב על זה: צ״ע׳ ולוא ניתנה רשות להגיה הייתי אומר שהמלים ״מערבין בחצירות ומשתתפין״ נשתרבבו לכאן בטעות וצ״ל: א״ר יוסה דברי הכל היא. בֵּן בחצירות בֵּן בתחומין והשיבוש בין ״כן״ ו״בין״ רגיל מאד בירושלמי׳

מתני׳ דר׳ מאיר דתני כל דבר שהוא נאכל וכו׳.

וכן מעתיק במלאכת שלמה׳ והדברים אינם מובנים. ואולי יש כאן חסרון וצ״ל: מתני׳ דר׳ מאיר דתני [בכל מערבין וכו׳ דברי ר״מ׳ תני] כל דבר שהוא נאכל חי וכו׳. ועיין להלן: ״השום והבצלים על דעתיה דר׳ מאיר אין מערבין בהן״ אף על גב דר׳ מאיר אמר בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח ובלבד דבר שהוא נאכל חי כמות שהוא״׳ וזה מתפרש יפה לפי הגהתנו׳

אף על גב דר׳ מאיר אמר בכל מערבין ומשתתפין וכו׳.

עיין לעיל׳ וברשב״א ריש פירקין (31 ע״א): ״ירושלמי אע״ג דאמר ר׳ מאיר בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח ובלבד דבר שהוא נאכל חי כמות שהוא׳ הלוף והקולקוס על דעתייהו(!) דרבנן אין מערבין בהם״׳ ועיין גם ריטב״א ריש פירקין׳

תנינן תרין כללין ולא דמיין חד לחד׳

כס״ז כלאים פ״ט ה״א׳ ל״א ע״ד׳ שבועות פ״א ה״א, ל״ב סע״ג׳

בכל מערבין... בין בדבר שהוא נאכל חי... והכל נלקח... ובלבד דבר וכו׳.

המפרשים ז״ל מהפכים את הגירסא: בכל מערבין וכו׳ ובלבד דבר שהוא נאכל חי כמות שהוא והכל נלקח בכסף מעשר וכו׳ בין בדבר שהוא נאכל וכו׳.

והכל נלקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח כר׳ עקיבה׳ ברם כר׳ ישמעאל׳ תני ר׳ ישמעאל וכו׳.

בר״ח עירובין כ״ח א׳: ״ירושלמי בכאן בעירובין [ו]בפ׳ מעשר שני ניתן לאכילה בסופו׳ מתני׳ ר׳ עקיבה ולא ר׳ ישמעאל (כן הוא הלשון במע״ש פ״א ה״ג׳ ד״ו ה״ד׳ נ״ב סע״ד׳ ובפ״ב שם שציין לו רבינו לא נזכר מזה כלום) דר׳ ישמעאל דרש ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל׳ בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל׳ כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט׳ מה הפרט מפורש וולד וולדות הארץ אף כל וולד וולדות

הארץ· ר׳ עקיבא דריש מה הפרט מפורש פרי וולד פרי ומכשיר פרי אף כל פרי ולד פרי ומכשיר פרי· מה נפיק מביניהון עופות דגים וחגבים וכמיהין ופטריות· לר׳ ישמעאל אין נקחין בכסף מעשר׳ לר׳ עקיבא נקחין״· ועל ״עופות״ שהזכיר רבינו עיין בבלי כ״ח א׳·

כ׳ ע״ד.

אמר ר׳ יסא לפי שאין הגוף ניזון מהן. אמר ר׳ לוי שהן מין קללה.

בר״ח ל׳ ע״א: ״ירושלמי בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח· א״ר יסא מפני שאין הגוף ניזון מהן· ר׳ לוי אמר שהן מין קללה· פי׳ מים מי המבול· מלח מכת סדום״· ועיין ערוך ערך מי·

וברוקח סי׳ קצ״ב: ״בכל מערבין עירובי תחומין חוץ ממים ומלח· ירושלמי לפי שהוא מין קללה ואין הגוף ניזון הימנה· והטעם במדרש ויכולו בפסוק וה׳ המטיר על סדום״· ועיין מלאכת שלמה·

ואולי הפירוש הוא שמַים ומלח אינם נחשבים לכלום· לפי שישנם אצל כל אדם· ומי שרוצה לקלל חברו שלא יהיה לו כלום מקללו: אל יהא לך מלח בתוך ביתך· וכמאמרם ז״ל באבות דר״ן פ״כ: בחוסר כל בלא חומץ ובלא מלח· זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך· ושכטר בהוצאתו עמ׳ 71 הערה ז׳ מעתיק ממדרש הגדול דברים פרש׳ כי תבוא: שכל מי שאין לו מלח בתוך ביתו זו היא קללה שמקללין בו בני אדם· וע״כ אמר שאין מערבין בו מפני שהוא מין קללה ואינו נחשב לכלום·

אמר ר׳ אלעזר עשאן מי מלח נלקחין בכסף מעשר. ר׳ אחא בשם ר׳ מיישא והוא שנתן לתוכו שמן. ר׳ יוסה בעי מעתה לא יערב אלא לפי חשבון שבהן.

במאירי כ״ז סע״א (42 ע״א): ״אבל גדולי הדור סוברי׳ שאף בעירוב צריך ליתן בתוכן שמן· וכגון שלא היה שם שמן בכדי הראוי לעירוב שהוא רביעית ויש בין הכל כדי לטבל בו מזון שתי סעודות והביאוה מתלמוד המערב שאמרו עשאן מי מלח מערבין בהן· ר׳ אחא אומ׳ והוא שנתן לתוכן שמן· ואע״פ שאמ׳ אחר כן· מעתה לא יערב אלא לפי חשבון שבהן· אין הלכה כן שזהו נגד תלמוד שלנו״· ועיין ריטב״א כ״ז רע״ב· ולעיניין שיטת הראשונים בזה עיין עמודי ירושלים בירוש׳ הוצ׳ ווילנא·

וג״ל כמעט ברור שנוסחת המאירי: מי מלח מערבין בהם· אין זה שינוי נוסח משלנו· אלא· כנראה· נשמט אצלינו מאמר שלם וכצ״ל: אמר ר׳ אלעזר עשאן מי מלח נלקחין בכסף מעשר· ר׳ אחא בשם ר׳ מיישא והוא שנתן לתוכו שמן [אמר ר׳ יוסי בר חנינא עשאן מי מלח מערבין בהם· ר׳ אחא אמ׳ והוא שנתן לתוכן שמן] ר׳ יוסה בעי מעתה לא יערב אלא וכו׳· והמאירי העתיק את המאמר שנשמט לפנינו· ועיין בבלי כ״ז א״·

ונראה ג״כ שר׳ יוסי חולק על ר׳ אחא וסובר שמערבין במי מלח גרידא·

שאם אתה מחייבו לתת בו שמן דווקא. אז היה לו לערב לפי חשבון השמן. והוא הדין שר' יוסי חולק גם לעניין מעשר וסובר שמי מלח נלקחין בכסף מעשר (בלי שמן). וכ"ה במעשרות פ"ה ה"ג (ד"ו ה"ה). נ"ב ע"א (ובמקבילה): אמ' ר' יוסי דברי הכל היא שכן אפילו מי מלח ניקחין בכסף מעשר. ושם מדברים. כי גם תמד ש ל א החמיץ לדברי חכמים ניקח בכסף מעשר. שהרי לא גרע ממי מלח. ולפי זה יוצא. שבמי מלח בלי שמן אנן קיימין. והפ"מ שם נדחק לפרש את הסוגיא ע"פ הבבלי חולין. ולא דק. ועיין מלאכת שלמה מעשרות פ"ה מ"ו. וכנראה. פירש שלא כפ"מ.

תמן תנינן חצי לוג יין. ר' עקיבה אומר רביעית. אמר ר' אלעזר וכן לעירוב וכו'.

ברשב"א כ"ט א' (32 ע"א): "וכדבריו נראה לי מתוך הירושלמי דגרסי' התם תמן תנינן חצי לוג יין ר' עקיבא אומר שמינית. אמר ר' אלעזר וכן לעירוב. א"ר חנניא הדא דתימא ביין אבל בשמן מערבין מזון שתי סעודות. רב ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כדי לטבל ירק הנאכל מזון שתי סעודות. ע"כ בירושלמי". ומדברי רבינו שדלג על הבבא של "חומץ" היה אפשר לטעות שהוא מפרש. שדברי ר' ירמיה מוסבים על שמן. אבל בוודאי השמטה מקרית היא.

ר' יצחק ע ט ו ש י א אמר קומי ר' זעירא וכו'.

ר' יצחק זה נזכר פעם אחת גם בבבלי. ע"ז ז' ב' (בכורות ל"א א'): א"ר יצחק איש כ פ ר ע כ ו אמר ר' יוחנן הילכתא כאותו הזוג. אבל בה"ג ה' יין נסך (ד"ו ש"ח) קכ"ג ע"א (הילדיסהיימר עמ' 585) הגירסא היא: אמר ר' יצחק איש כפר ע י ט ו ש, וכן גורס גם בר"ח וברי"ף. וא"כ ר' יצחק עיטושיא נקרא על שם מקומו שהיה מכפר עיטוש. וטעה בזה חכם גדול שחשב. כי זה שם תואר משונה.

אפונים חיים מערבין בהן. למי נצרכה וכו'.

ברשב"א ריש פירקין (31 ע"א): ועוד שם ר' יצחק עטושיא אמר קומי ר' זעירא בשם רבית ר' ינאי אפונין חיין מערבין בהן למי נצרכה לר' מאיר שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה אין מערבין. ועיין גם ריטב"א שם.

ובמאירי כ"ט א' (43 ע"א): ובתלמוד המערב אמרו אפונין חיים מערבין בהן שלא תאמר הואיל ומסריחין את הפה אין מערבין.

בשר מליח מערבין בו. בשר חי מערבין בו דתנינן הבבליים אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה.

בפיאה פ"ח. כ"א רע"א חסרות המלים "מערבין בו" אצל בשר חי. וכן מעתיק משם גם הרוקח סי' ת"י. וכן לא גרסו אותו גם כאן הראשונים. עיין רשב"א כ"ט ב' (32 ע"ב): "אבל חי ממש בלא מליח לאו רובא דעלמא אכלי ליה ואע"ג דאיכא מקצת דאכלי ליה לאו רובא דעלמא נינהו. ובטלה דעתן אצל כל אדם. וכן נראה לי מתוך הירושלמי דגרסי' התם דג מליח מערבין בו בשר מליח

מערבין בו בשר חי תמן תנינן הבבליין איכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה אלמא אין אוכלין אותו אלא הבבליין מפני שדעתן יפה׳ ובבל לא הוי רובא דעלמא׳ ועיין ריטב״א כ״ט ב׳ ד״ה בשר חי׳.

ובמאירי כ״ט ב׳ (43 ע״ב): ויראה לגדולי הדור דוקא במלח׳ שאם בחי הגמור היאך מערבין בו והרי אינו ראוי וכן היא שנויה בירושלמי שאמרו דג מליח ובשר מליח מערבין בהן׳ בשר חי הבבליים אוכלין אותו מפני שדעתן יפה אלמא אין דרך בכך אלא בבבל׳ ועיין בהגהות לספר העתים עמ׳ 96 הערה ש״כ׳ ומזה רואים ברור׳ כי לפני הראשונים לא היו כאן המלים ״מערבין בו״׳ ולפיכך גם אם נגרוס אותן צריך לפרשן בלשון שאלה׳ בשר חי מערבין בו? תנינן הבבליים אוכלין וכו׳׳ ופושט מזה שאין מערבין׳ אבל עיין להלן השאלה אצל כלכידא׳

הדא כלבודא הואיל ואילין כותאי וכו׳.

צ״ל: הדא כלכידא וכו׳׳

שמואל בר שילת בשם רב פעפועין וגדגדניות וחלוגלוגות מערבין בהן׳ בעון קומוי אילין אינון׳ אמר לון קקולי וחנדקוקי ופרפחיניה.

במפתח לר״ן גאון ברכות נ״ז (הוצ׳ גולדינטל כ״ז א׳): ובפרקין (כלומר׳ פרק בכל מערבין שהזכיר לפני זה) בגמ׳ דבני מערבא גרסי בר שילת בשם רב פעפועין וגודגדניות וחלוגלוגות מערבי בהון בעון קומוי אילין אינון אמ׳ לון קקולי והנדקוקי ופרפחיניה׳ ועיין מפתח עירובין רפ״ג׳ וברי״ח כ״ח א׳ מביא את כל זה מירוש׳ פיאה׳

ומשאלה זאת אנו רואים שגם תלמידי שמואל בר שילת לא ידעו מה זה חלוגלוגות׳ והוא פשט להם שהם פרפחיניה׳ ובשביעית פ״ט רה״א׳ ל״ח ע״ג: אמר ר׳ חגיי סירוגין וחלוגלוגות... אצרכת לחברייא... חד רבי הוה טעין פרפחיניה בגולתיה ונפלון מיניה׳ אמרה ליה רבי רבי נתפזרו חלוגלוגותיך׳

מתני׳ אמרה כן שהשלוק קרוי מבושל וכו׳.

המלים ״אמרה כן״ חסרות בכי״ל והושלמו בגליון׳ והשלמה שלא לצורך היא׳ וכ״ה הסגנון גם למטה בסמוך: מתני׳ שהשלוק קרוי מבושל׳ ובכל אופן׳ היה צריך להשלים רק את המלה ״אמרה״ בלי המלה ״כן״׳ כמו שהוא בנדרים ונזיר׳ ועיין רשב״א׳ מאירי ור״ן נדרים רפ״ו׳

וקרייא אמר שהצלוי קרוי מבושל ותנינן הנודר וכו׳.

המלים: וקרייא אמר שהצלוי קרוי מבושל חסרות בכי״ל והושלמו בגליון׳

מה נפק ביניהון וכו׳.

עיין מאירי סוכה מ״ז א׳ עמ׳ 125׳

אמר ר' חייא בר בא ר' יוחנן אכל חליטן ואמ' לא טעמית (מידי) [מזון] וכו'.

בב"ר רפצ"ד (אלבק עמ' 1172): אמר ר' יאשיה הילכו בנדרים אחר שיחת בני אדם, בר עיבור, לחם כמשמעו, ומזון אמ' ר' אחא בר אילא מיכן שכל הדברים קרואין מזון. ר' יוחנן כד הוה אכיל אליטין הוה אמ' לא אכלית מזון יומא דין. ועיין בהערות אלבק שם.

שכן אחר ראוי לאוכלו.

בד"ח נשמטה המלה "אחר".

תמן מכל מקום נסתם המבוי.

כסברת ר' אברהם בתוספות פ' ע"ב ד"ה אבל. (טל תורה).

ולכהן בבית הפרס. מתני' דבית שמאי. דבית שמאי אמרין אין מערבין לאדם אלא אם כן היו כלי תשמישו שם. סומכוס כבית שמאי דתנינן סומכוס אומר אף בחולין לכהן בבית הפרס.

מאמר זה הוא סתום וחתום. והנה ראשית כל עלינו לברר את גירסת הירוש' במשנה, דהנה במשנה שבבבלי גורס: ולישראל בתרומה סומכוס אומר בחולין. ולפי גירסא זו ברור שסומכוס חולק על הת"ק ומצריך דווקא חולין ולא תרומה. אבל במשנה שבירושלמי (ובהוצ' לו) גורס: ולישראל בתרומה. סומכוס אומר אף בחולין, ולפי זה ברור שצריך להמשיך את דברי סומכוס ולקרוא: אף בחולין לכהן בבית הפרס[1]. ועיין מלאכת שלמה ודק"ס. והנה הק"ע פירש את הירושלמי ע"פ הגירסא של המשנה שבבבלי, וכן ביפה עינים כ"ו ב' החליט שהמלה "אף" בירושלמי היא ט"ס.

אבל דבר זה הוא בלתי אפשרי, ונאמנת עלינו עדות הגאון (בגיאוניקה ח"ב עמ' 142): "וששאלתם מערבין לנזיר ביין וליש' בתרומה סומכוס אומר אף בחולין ונתקשה לנו ויש עמנו ספרים ואין בהן אף בחולין אילא סומכוס אומר בחולין, יכתב לנו אדננו גאון איך גריסת הדקדוק... ודאי יש שגורסין סומכוס או' אף בחולין אילא מיהו בארץ יש', אבל חכמי בבל כולן גורסין סומכוס או' בחולין ויש בין אלו לאלו חלוף ברור כי רשונה" (כאן נפסקה התשובה, וחבל על דאבדין). ורואים מזה ששינוי הנוסח במשנתנו שייך לתוך השינויים בגירסת המשנה בין הבבלי והירושלמי, והבבלי גרס: בחולין, כפי שיוצא מן הסוגיא שם (ל' ב'), והירושלמי גרס אף בחולין, ורק ע"פ גירסא זו צריך לפרש את הסוגיא שלנו.

והנה ע"פ הבבלי מתפרשת המשנה כפשוטה, שסומכוס ור' יהודה חולקים על הת"ק, אבל בירושלמי אין זכר לכל זה, ונ"ל שהירוש' סובר, כי סומכוס ור'

1) במשנה שבבבלי גורס: ולכהן, ומזה משמע כי עיניין בפני עצמו הוא.

יהודה באו רק להוסיף על המשנה ולא לחלוק[1]· ולפי זה המשנה קשה· ואין להבין מה מוסיפים סומכוס ור' יהודה (הירושלמי חשב· שגם ר' יהודה מדבר רק בחולין ולא בתרומה) על דברי הת"ק· ואם לישראל מותר לערב בתרומה· מפני שהוא ראוי לכהן· מכל שכן שמותר לערב לכהן בחולין בבית הפרס· שהרי ראוי הוא לישראל ? והירושלמי לא סבר שזה נקרא הוא במקום אחד ועירובו במקום אחר (עיין תוספ' כ"ז א' ד"ה מפני)· שהרי יכול להביאו אצלו ע"י ישראל·

וע"כ אמר הירושלמי שההוספה היא ע"פ משנת בית שמאי (בירוש' אין זכר מזה שב"ש סוברים שאין מערבין ביין לנזיר) שסוברים· כי אין מערבין לאדם אלא אם כן היו כלי תשמישו שם· ולפי זה משמיעים לנו סומכוס ור' יהודה· שגם בבית הפרס (ולר' יהודה גם בבית הקברות) אפשר לערב לכהן· ואע"פ שאין זה מקום בשביל כהן· ואינו יכול לגשת לעירוב בעצמו· והטעם הוא· לדברי סומכוס· מפני שיכול לעבר על דרבנן ולהכנס לבית הפרס· עיין תוספ' כ"ו ב' ד"ה ולכהן. ור' יהודה מתיר מפני שיכול לחוץ ולוכל כמשנתנו וא"כ אפשר לערב אפילו לשיטת ב"ש·

ואח"כ אמר הירושלמי: סומכוס כב"ש וכו'· וכנראה· שזו היא דעה אחרת שסברה· כי לא כל ההוספה היא כבית שמאי· מפני שאפשר לפרש שר' יהודה מדבר בתרומה· כבבלי ל"א א'· והוא משמיע לנו שאפשר לערב בתרומה לכהן בבית הקברות· ואע"פ שאין זה ראוי אלא לכהן· והוא אינו יכול להכנס לשם מ"מ ג"כ מערבין· אבל סומכוס שהזכיר בפירוש "חולין"· ובא להשמיע לנו רק את החידוש של אפשרות הכניסה בעל כרחו כב"ש סבירא ליה· ועיין ביפה עינים ל' ב' שהלך בדרך זו אלא שנדחק ופירש ע"פ הגירסא במשנה שבבבלי· וגם פירש ש"סומכוס כב"ש" הוא תירוץ על קושייא· ודבריו דחוקים מאד·

מעתה אפילו בין הקברות ראוי הוא לעבור על השבות ולוכל שכן הוא ראוי ליכנס בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו חור פחות מטפח ולתחוב בכוש ובקיסם ולאכול.

כלומר מעתה שהתרת לערב בבית הפרס מפני שיכול לעבור על דרבנן ולהכנס לשם· התרת גם בית הקברות שיכול להכנס לשם בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו חור וכו'· ומפרש את דברי ר' יהודה· אבל לא נתברר יפה איזה שבות יש כאן·

וברי"ח ל"א ב': "ירושלמי לכהן בבית הפרס ועתה אפי' בבית הקברות ראוי לעבור על השבות· וכ"ש (הסופר השמיט את האותיות "ול" מן המלה "ולוכל" ויצא לו: וכל· והוא חיבר אותה למלה שלאחריה ויצא לו: וכל שכן = וכ"ש. אבל הגירסא שלפנינו היא הנכונה· וכ"ה להלן רה"ג) ראוי הוא ליכנס בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו חור פחות מטפח ולחטוב ובקיסם ולאכול·

---

1) ליח בר נש אמר אף אלא עד דו מודי על קדמיתא. עיין לעיל עמ' 66.

ה״ב.

ותני בית שמאי אומרין אין מערבין במעשר שני בירושלם·

בכי״ל חסרה המלה ״אין״· והיא תלויה בין השורות. והיה מקום לטעות ולחשוב שגירסת גוף כי״ל היא הנכונה· שהרי כן הגיה בק״ע מדעתו· אבל ברור שההשלמה של המגיה היא נכונה· וכ״ה גם בשרי״ר עמ׳ 95 שו׳ 13: אין מערבין· והפירוש נ״ל· כי ב״ש החמירו במע״ש שלא יעשו בו עירובי חצירות מפני שעל ידו מתערבין הרשויות· ונראה כאילו עושה בו מסחר (עיין מע״ש פ״א מ״א)· וחומרא בעלמא היא· וכמובן שדבר זה שייך רק בעירובי חצירות אבל בעירובי תחומין שאינו אלא קביעות סעודה מותר לערב במע״ש גם לב״ש· כדברי ר׳ ירמיה להלן· ועיין לקמן פ״ח סה״א· כ״ה ע״א: אמר ר׳ יוסי בר׳ בון כדי לעשות כל הרשויות אחת· פי׳ וע״כ צריך לזכות את החבית לכל בני המבוי אבל בעירובי תחומין שאינה אלא קביעות סעודה מספיק אם מייחד את החבית לבני העיר ומזמן אותם עליה· ולשיטת הסובר כי עירוב משום קנין (בבלי מ״ט א׳) ומע״ש בירושלים ממון גבוה· מובן מאיליו שאין מערבין בירושלים בעירובי חצירות·

אמ׳ [ר׳] ירמיה הדא דאת אמר בעירובי חצירות אבל בעירובי תחומין תני שנתן עירובו בירושלם שהוא יכול לעלות ולאוכלו שם·

אין למאמר זה שום מובן· ואשמים בזה מגיהי ספרים· שמחקו כאן שלש אותיות: ״בקר״· וכ״ה הגירסא בכי״ל: אבל בעירובי תחומין בקרתני שנתן וכו׳· ונמחקו האותיות ״בקר״ ונשאר ״תני״· וכן בשרי״ר עמ׳ 95 שו׳ 15: בקרתני שנתן עירובו בירושלים· ועכשיו המאמר מובן, שדווקא בעירובי חצירות החמירו ב״ש (וכמו שפירשתי לעיל) אבל בעירובי תחומין· והיינו אם קרתני נתן את עירובו בירושלים מותר· שהרי יכול לעלות ולאכלו שם· (ועיין מה״פ ד״ה אבל ו)· מובן שציור זה יכול להיות רק בקרתני אבל בירושלמי אי אפשר לצייר זה· הואיל ואינו יכול להוציא את המע״ש מירושלים· ולשון זו של הירושלמי נמצאת גם במשנה לענין אחר· דמאי פ״ו מ״ד: ״יכול הוא הקרתני לעלות ולאכלו בירושלם״· וכבר העירותי שהאמוראים אהבו להשתמש בתוך מאמריהם (בארמית) במליצות של המשנה ומדרשי הלכה· וע״כ באים כמה פעמים מאמרים שחציים עברית וחציים ארמית.

א״ר יהושע מפני מה מערבין בחצירות וכו׳·

בשרי״ר: יהושע בן לוי· וכ״ה להלן פ״ז· וכמעט כל הראשונים מביאים מאמר זה מלקמן פ״ז ה״ט· וכן מעתיק בעין יעקב משם· אבל גם בשרי״ר ישנו מעשה זה כאן. ולקמן פ״ז אציין לגירסאות הראשונים ועין יעקב·

ובתנחומא נח סי׳ ט״ז (בובר שם סי׳ כ״ב עמ׳ 51): אמר ר׳ יהושע בן לוי לא התקינו עירובי חצירות אלא מפני דרכי שלום· כיצד אשה משלחת את

בנה לחברתה והיא נושקתו ומחבקתו, ואמו אומרת וכן היא אוהבת אותי ויהא לבי עליה, נמצאו עושות שלום על ידי העירוב.

השולח את עירובו ביד חרש שוטה וקטן כו' אמר ר' לעזר וצריך לעמוד עמו וכו'.

במעשרות פ"ב ה"א, מ"ט ע"ג: תמן תנינן נתנו באילן למעלה מעשרה טפחים וכו', והגירסא משובשת והנכון הוא בכי"ר שם: תמן תנינן ואם אמ' לאחר לקבלה הימנו הרי זה עירוב ואמ' ר' אלעזר וצריך לעמוד עמו וכו', וכן גם כאן בשרי"ר עמ' 95 שו' 22: אמר לאחד לקבלו ממנו הרי זה עירוב: אמ' ר' לְעָזַר וצריך לעמוד עימו וכו'.

ר' אחא בשם רב חיננא ואפילו תימר כאן וכאן בגדול [כאן] וכאן בקטון וכו'.

במעשרות שם: ר' חנניא בשם ר' חנינא, וכן גם בכי"ר שם: ר' חננא בשם חנניה.

הדא ילפא מן ההיא שאם אמר לו אני מעשר על ידך שאינו צריך לעמוד עמו, וההיא ילפא מן הדא שאם אמר לו ערב על ידי שהוא צריך לעמוד עמו.

הגירסא הנכונה היא במעשרות שם: הדא ילפא מן ההיא באומר לו אני מערב על ידיך שאינו צריך לעמוד עמו, וההיא ילפא מן הדא שאומר לו עשר על ידי שהוא צריך לעמוד עמו.

ובתוספות כאן ל"א ב' ד"ה כאן: ובירושלמי נמי מחלק בין אמר צא וערב בין אמר צא ואערב לך, וכבר תמהו שאין זה מבואר כלל בירושלמי, אכל הגירסא משובשת היא בדפוסים חדשים, והנכון הוא בתוספות בגמרא ד"ו רפ"ח: ובירושלם (צ"ל: ובירושלמי) נמי מחלק בקטן בין אמר צא וערב לי בין אמר אצא ואערב לך, ובמראה הפנים הגיה מעין זה בתוספות מדעתו.

כ"א ע"א. ה"ג.

תני נתנו בכלכלה ותלאו באילן למעלה מעשרה טפחים אינו עירוב.

וכ"ה גם בשרי"ר, וכ"ה בסוכה פ"ב, וכ"ה בתוספתא דפוס וכ"י וויען (בתוס' צוקרמנדל, כנראה מוגה ע"פ הבבלי), וע"כ קשה מאד להגיה, כמו שעושה בק"ע אבל גם בלי הגהה קשה לפרש את המשך הסוגיא.

ראוי הוא להופכה ולבטל רשות היחיד שבה.

עיין מ"ש לעיל עמ' 165.

ואין עולין לה ביום טוב. והכא את אמר עירובו עירוב ומותר לטלטלו·

בכי״ל: והכא את אמר כ ש י ר ה עירובו עירוב ומותר לטלטלו· ונמחקה המלה ״כשירה״· אבל באמת בכי״ל נשאר שריד של הגירסא הנכונה· אלא שנשמטו אילו מלים וכצ״ל: (ו)הכא את אמר כשירה [ואין עולין לה ביום טוב והכא את אמר] עירובו עירוב וכו׳· וכן בשרי״ר עמ׳ 96 שו׳ 16: ואין עולים לה ביום טוב הכא את··· לין לה ביום טוב וכה אתמר עירובו עירוב ומותר לטלטלו· וכן בסוכה פ״ב הכא את אמר כשירה ואין עולין לה ביום טוב· והכא את אמר עירובו עירוב ומותר לטלטלו· אבל בכי״ל בסוכה שם: ו א ס ו ר לטלטלו· ונמחק ואסור· ובין השורות הושלם ע״י המגיה: ומותר. ועיין מלאכת שלמה כאן·

וההיא ילפא מן הדא· הדא ילפא מן ההיא·

בכי״ל ליתא והושלם בגליון·

היא צידדי בהמה. היא צידדי אילן.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 96·

איך את רואה עמוק כגבוה·

צ״ל: אין את רואה עמוק כגבוה.

אמר ר׳ מנא והוא שתהא טבלה נתונה בראשו·

ברשב״א ל״ד ב׳ (38 ע״א): והכין איתא בירושלמי דגרסינן התם א״ר מונא והוא שתהא טבלה נתונה בראשו· ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 13·

יאות אמר ר׳ אלעזר מה טעמא דרב·

בשרי״ר עמ׳ 97 שו׳ 2 לנכון: יאות אמר ר׳ לעזר מה טעמון דרבנין.

אמר ר׳ אבמרי דר׳ אליעזר בן יעקב היא וכו׳·

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 190—189·

היא קשירה היא נעילה·

כלומר קשירה כזאת שהיא נגד הפתח הרי יש בה גם משום בניין דלת ולא רק קשירה בלבד· ומכיוון שר׳ אליעזר בן יעקב התיר זה בשבת· סימן שבניין הדלת שהוא בניין לשעה אינו בניין לדעתו· והוא הדין גם סתירה של דלת· ועיין ניר·

הדא דתימר במגדל של אבן אבל במגדל של עץ וכו׳.

בתוספות ל״ד ב׳ ד״ה ואמאי (ד״ו רפ״ח): ומיהו בירושלמי קאמר אמתניתין דהכי׳ הדא דתימ׳ במגדל של אבן אבל במגדל של עץ נעשה כשובר את החבית לאכול ממנה גרוגרות. ועיין גם שבת קמ״ו א׳ תוד״ה שובר·

נעשה כשובר את החבית לוכל ממנה גרוגרות.

עיין מ"ש לעיל עמ' 147.

ה"ד.

לא אמרו אלא וניטמאת. ספק ניטמאת מבעוד יום ספק נטמאת משחשיכה. אבל אם היתה ספק טהורה ספק טמאה מערבין בה?

כלומר, לא אמרו שספק עירוב הוא חמר גמל, אלא אם עכשיו הוא וודאי טמא והספק הוא רק על הזמן מתי נטמא, אבל אם אפשר שגם עכשיו אינו טמא יש לשאול, אולי מערבין בו לדברי הכל (מה"פ). וע"ז אומר:

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אחר חזקות הלכו.

כלומר, דווקא בספק עירוב שהיה מקודם בוודאי כשר התירו, אבל אם לא היתה לו חזקה, פסול אפילו לר' יוסי ולר' שמעון. ועיין תרומות רפ"ג, מ"ב ע"א: ר' יונה בעי ולכל הדברים עשו אותן כספק אוכל... עירב בה נעשה חמר גמל, ונראה שדבר שהוא ספק אוכל הרי זה חמר גמל לדברי הכל, וכ"ה בתוספתא ספ"ג (ב) ובבלי ל"ו א'.

אילו נאכל מבעוד יום שמא אינו אסור... אילו נאכל משחשיכה שמא אינו מותר.

בכי"ל הגירסא להפך: מבעוד יום שמא אינו מותר... משחשיכה שמא אינו אסור, ונמחקו המלים: מותר, אסור, ובין השורות הושלם: אסור מותר, וכן בשרי"ר הגירסא היא כמו בגוף כי"ל, אבל אין לגירסא זו שחר, ונראה יותר שצריך לתקן בשרי"ר ובכי"ל: הוא במקום "אינו", וזה שיבוש מצוי מאד בירושלמי, וכצ"ל: אילו נאכל מבעוד יום שמא ה ו א מותר? ולמה אתם מתירים מספק? וע"ז משיבים: לעולם הוא בהיתרו עד שיוודע לו שהוא אסור. ואח"כ צ"ל: אילו נאכל משחשיכה שמא ה ו א אסור? וכו'.

מהו ליתן לו אלפים אמה מעירובו לביתו.

הפירוש הנכון הוא בנוע"י שהשאלה היא שלא יהיה לו כלל אלפים אמה, מפני שנתכוין לעקור את עצמו מעירו ועירובו לא קנה לו והוי ליה כאילו לא קנה שביתה כלל, כמו שהקשה רש"י במשנה ס' א' ד"ה ואסור ותוס' מ"ט ב' ד"ה ואפילו.

מה פליגין כר' מאיר. ברם כר' יודה כל עמא מודיי שנותנין לו.

הכוונה היא לפ"ד מ"ד: מי ש י ש ן (כצ"ל שם) בדרך ועמד והרי הוא סמוך לעיר, הואיל ולא היתה כוונתו לכך לא יכנס דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר יכנס. ובאר הרי"ף שם את טעמו של ר' יהודה: "ור' יהודה סבר כיון שאילו היה יודע שהעיר קרובה לא היה קונה שביתה אלא עם בני העיר הרי הוא

כמי שקנה שביתה עמהן". עי"ש ובאוה"ג עירובין עמ' 43. והנה לר' יהודה הדברים ק"ו: מה התם שעדיין לא היה בתוך העיר ולא ידע ממנה, אנו אומרים שאילו ידע היה קונה שביתה עם בני העיר – ק"ו כאן שהיה בתוך עירו, בוודאי אנו אומרים שאילו היה יודע שלא יקנה לו עירובו לא היה מתכוין לעקור רגליו מבני עירו. אבל לר' מאיר יש לומר, שדווקא במקרה שלא נכנס עוד לעיר, ע"כ אינו קונה שביתה עם בני העיר, אבל כאן שהיה כבר בעיר, ועכשיו הוא רוצה לעקור רגליו ממנה, גם ר"מ יודה שאילו היה יודע שלא יקנה לו עירובו, לא היה עוקר רגליו מן העיר. וברור הדבר, שיש חילוק בין הכוונה החיובית לקנות שביתה ובין מניעת הכוונה לעקור את רגליו, וע"כ במקרה הראשון (של משנת פ"ד) אומר ר"מ שלא קנה שביתה אבל במקרה שלנו יש מחלוקת של אמוראים (נוע"י). ועיין מ"ש להלן בה"ה.

ולא דמי חמר וגמל דר' מאיר לחמר וגמל דר' יודה. חמר וגמל דר' מאיר בעירובו אינו שלא זכה לו עירובו לעקור את רגליו מבני עירו.

הגירסא משובשת והנכון הוא בקידושין פ"ג ה"ג ס"ד ע"א: בעירובו אינו קונה שלא זכה בו את עירובו, כבני ע"ר [אינו] שנתן דעתו לעקר את רגליו מבני עירו. ועיין הגירסא בדפיס קושטא שם בפירוש שדה יהושע, וכצ"ל גם כאן: בעירובו אינו שלא זכה לו עירובו [כבני עירו אינו שנתן דעתו] לעקור את רגליו מבני עירו (נוע"י). ועיין מ"ש להלן בה"ה.

חמר וגמל דר' יודה שנתן דעתו לעקור רגליו מבני עירו.

צ"ל: ש[לא] נתן דעתו לעקור רגליו מבני עירו. (נוע"י).

אמר ר' יונה לא טמא ר' יוסה אלא משום הוכח.

המפרשים שגו בפירוש הדברים ועיין גם נוע"י, אבל הפירוש הנכון הוא בנוע"י עצמו בכתובות ספ"א עמ' 54, ותוכן דבריו הוא שאם יש בין התערובת דבר אחד וודאי, הוא מוכיח על השאר, וכולם נחשבים לוודאי. דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ג: נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים... נעשה אותו הגר הוכיח לכל הגרים. תרומות פ"ד ה"ז (ד"ו ה"ח), מ"ג ע"א: ר' יוחנן אמר כולן נעשו הוכיח. ביצה פ"א ה"א, ס' ע"א: יש כאן אחת לאסור והיא מוכחת על כולן. שבועות פ"ב ה"א, ל"ג ע"ד: מתניתא בדבר שאינו בא מחמת הזבח וכו'. ויפה הגיה בנוע"י שם: הוכח במקום "הזבח". ועיין גם תוספתא מקוואות פ"ב ה"ו, ה"ז, ה"ט, הי"א. ועיין ר"ש שם פ"ב מ"ב. וכן בירוש' ב"מ פ"ד ה"ה, ט' ע"ד: שנייא היא שכבר הוכח בו מעשר שני. ועיין רמב"ם פי"ג מה' תרומות סהי"ג. וצ"ל שם "הוכח" במקום "חובה".

וא"כ הפירוש ברור שר' יונה אמר שר' יוסה לא טמא אלא בשתי מקוואות, שיש כאן אחד וודאי פסול, והוא מוכיח על השני.

אמר ר' יונה ואפילו מקום אחר ר' יוסי מטמא.

צ"ל: אמר ר' יוסי (או: חזר ומר ר' יונה) ואפילו מקווה אחד ר' יוסי מטמא,

כלומר, ואע״פ שאין שם הוכיח. ובשרי״ר גורס: ואפילו מ ק ו ו ה אחר, וצ״ל: אחד.

אמר ליה והכתיב שבו איש תחתיו... אמר ליה מה כתיב לא, אל כתיב.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון ע״י הסופר עצמו. אבל גליון זה הוכנס שלא במקומו והיו צריכים להכניס אותו אחרי המלים: סקילה וכרת, וכן הגיה בק״ע מדעתו. אבל לקמן פ״ה ופסחים פ״ו הגירסא בכי״ל היא כמו בדפוס כאן. וכ״ה גם בשרי״ר כאן.

עירוב עשו אותו כספק חרש.

עיין מפרשים שנדחקו. ובניר כתב: ״אין לזה פירוש. ונראה דחרש רוצה לומר דהוי כאין בו דעת לישאל״, ופירוש זה הוא, כנראה, הנכון, כי כן באמת קורא הירושלמי ליש בו דעת לישאל ״פקח״ ולאין בו דעת לישאל—חרש. עיין ירוש׳ חגיגה פ״א ה״א, ע״ו ע״א: ולעניין טהרות את אמר את שהוא תפוס ביד אביו ספיקו כפיקח, אביו תופש בידו ספיקו כחרש. ועיין תוספתא טהרות פ״ג ה״ז, משנה שם פ״ג מ״ו.

ומ״ש בניר שם: ״ונהירנא כי יש כעין זה בירושלמי ס׳ זרעים והביא המפרש בשם הת״צ מהא דבצק ההרש דפסחים״, כוונתו היא לירוש׳ תרומות פ״ה ה״ב (ד״ו סה״ה ושם ה״ו), מ״ג ע״ד: חולין שלמטן נעשו ח ר ש י ן, ור׳ אליהו פולדא שם הביא את ההשואה של בצק החרש. אבל אין זה עניין לחרש שלנו, והנכון הוא כפירוש הראשון של ספר ניר.

ר׳ ירמיה בעי עד כדון בקיים ואפילו נשרף.

כלומר העניין של ספק חרש, הרי שייך רק לעניין טומאה, אבל אם נשרף, והשאלה היא אם היה קיים בין השמשות או לא, בזה אי אפשר להתיר משום ספק חרש.

הגיעוך סוף תחומי שבת שאינן מחוורין מדבר תור׳ וכו׳.

ריי״ף ספ״א, ספר העתים עמ׳ 46, שו״ת הרמב״ם (ליפסיאה) סי׳ קנ״ה [1], ראבי״ה עירובין סי׳ ת״ז, עמ׳ 464, או״ז ח״ב ה׳ שבת סי׳ פ״ה, אות כ״ה, דף כ״ב ע״א ליקוטי הרמב״ן ריש מכילתין, מלחמות ספ״א, רשב״א ספ״א (23 ע״ב), ריטב״א ספ״א, שו״ת הריב״ש החדשות סי׳ כ״ב, כ׳ ע״א, ועיין הגהת מרדכי פ״א, וכמעט כל הראשונים מעתיקים את הירושלמי מן הרי״ף.

ר׳ מנא בעי ניחא אלפיים אמה וכו׳.

קושיא זו הובאה כאן אגב גררא מלקמן פ״ה, ושם עיקר מקומה, (ניר).

---

1) הגירסא שם משובשת, והנוסחא יותר מתוקנת בכי״ו ופיקנה בשו״ת הרמב״ם הוצ׳ ד״ר פריימן עמ׳ 362. (והעירני ע״ז ד״ר פריימן).

ר' שמעון בר כרסנא בשם ר' אחא.

בריי"ף, רמב"ם, ראבי"ה וליקוטי הרמב"ן הנ"ל: ר' שמעון בר ביסנא, בספר העתים הנ"ל גורס כדפוס וכן היה, כנראה, גם לפני האו"ז, אלא שנשתבש שם ל"כרפסא". ברשב"א, ריטב"א ושו"ת הריב"ש החדשות הנ"ל: ר' שמעון בר חנא. ברא"ש הנ"ל: ר"ש בר הונא, ובהגהת מרדכי הנ"ל: אמר ר' אחא בר קיסנא, ועיין רטנר שבת עמ' 26.

אין לך מחוור מכולם אלא תחום שנים עשר מיל כמחנה ישראל.

רשב"א ביצה ל"ו ב', ומאירי כאן ל"ו א' (50 ע"ב). וכבר העירו הראשונים (עיין מלחמות הנ"ל) בקשר עם הסוגיא שלנו על הירושלמי שבת ספ"ב, ה' ע"ג: אבל בעירובי תחומין דבר תורה הן.

כ"א ע"ב. ה"ה.

דתני האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים וכו'.

עיין עיטור ח"א תנאי (מהדורת ר' מאיר יונה 74 ע"א).

ברם כרבנן בין שירדו בין שלא ירדו מקודשת.

כל זה ליתא בשריי"ר ולקמן קידושין, וכן מוחק אותו בק"ע.

ר' יוסה אמר ר' מאיר דעירובין דתנינן אם ספק ר' מאיר ור' יודה אומר הרי זה חמר גמל וכו'.

כבר ביארתי לעיל בה"ד, כי לשיטת הירושלמי ה"חמר גמל" של ר' מאיר הוא שאינו זז ממקומו ולא קנה שביתה כלל, מפני שנתכוין לעקר את רגליו מעירו ועירובו לא קנה לו, וע"כ אמר ר' יוסה, שאפילו אם נאמר שבקידושין א י נ ו צריך לכפול תנאו, כאן בעירובין מוכרח לכפול תנאו ולומר בפירוש שאם ל א יבואו גויים ל א יקנה לו עירובו, מפני שאם לא יכפול תנאו, גם כבני עירו לא יהיה, ועיין נוע"י.

אמר ר' יוסה לא אמר ר' מאיר אלא לחומרין.

בפירוש הירושלמי נלאו מאד המפרשים, ועיין גם נוע"י שהאריך מאד ונדחק הרבה, ונ"ל שר' יוסי בא לבאר את משנתנו אליבא דר"מ, כי כבר אמרנו, שבשיטת ר"מ בעירובין לא קנה שביתה כלל אם לא באו גויים, ואינו זז ממקומו, אבל מכיוון שר"מ בעצמו סובר, שצריך תנאי כפול, ואם לא כפל תנאו התנאי בטל והמעשה קיים, נמצאת אומר שר"מ יקל כאן בעירוב אם לא כפל תנאו, כי לרבנן שאינם מצריכים תנאי כפול (והולכים בשיטתו בעירובין) התנאי קיים, ואם ל א באו גוים לא קנה לו עירובו, ואינו זז ממקומו, מה שאין כן לר"מ קנה לו לכל הפחות עירובו אפילו לא באו גויים, מפני שלא כפל את תנאו.

ולפיכך אמר ר' יוסי: לא אמר ר' מאיר אלא לחומרין, כלומר, גם ר"מ אינו מצריך תנאי כפול אלא לחומרא, וא"כ במשנתינו אינו זז ממקומו אם לא נתקיים התנאי, כי לחומרא א י ן אנו אומרים התנאי בטל והעירוב קיים, אם לא כפל את תנאו.

בעירובו אינו שלא זכה לו עירובו לעקור את רגליו מבני עירו. והכא לראשון אינה מקודשת שלא ירדו גשמים. ולשיני אינה מקודשת שלא כפל הראשון את תנייו.

צ"ל: "בעירובו אינו שלא זכה לו עירובו. [כבני עירו אינו שנתן דעתו] לעקור את רגליו מבני עירו" (כמו שהגיה בק"ע ע"פ קידושין פ"ג), כלומר יאות אמרת שלר"מ לא קנה לו עירובו אם לא נתקיים התנאי, ואע"פ שלא כפל את תנייו, כי לחומרא אינו צריך תנאי כפול, ולפיכך גם כאן לראשון אינה מקודשת שלא ירדו גשמים, ולא נתקיים התנאי, ולחומרא אנו אומרים ש ה ת נ א י קיים והמעשה בטל אע"פ שלא כפל תנייו. ולשני אינה מקודשת שלא כפל הראשון את תנייו והתנאי בטל ומעשה קיים, ונמצאת אומר שלחומרא אינה מקודשת לא לראשון ולא לשני, והיא צריכה קידושים חדשים מן הראשון (אחרי גט של השני) או קדושים חדשים של השני (אחרי גט הראשון), אבל ברור שלעניין גט היא מקודשת לשניהן לחומרא. לראשון שלא כפל תנייו, ותנאי בטל ומעשה קיים, ולשני מקודשת לחומרא, מפני שלא נתקיים התנאי של הראשון.

ר' חגיי בעא קומי ר' יוסה ההן אם לא כי לא חד הוא. אמ' שנייה היא שהיתה הארץ לפניהן והוא מבקש להוציאה מידן.

המפרשים כאן נשתבשו בפירושם, ועיין גליון הש"ס, וכבר הקדימו בזה בשדה יהושע לירוש' קידושין פ"ג ושי"ק שם ד"ה והן, שציינו לרא"ש גיטין פ' מי שאחזו סי' ט' שמעתיק: והא אם, לאו כ ל א ח ר הוא, ובמלחמות הרמב"ן ביצה ספ"ב: "אבל מצאתי עוד בירושלמי ראיה לדבריו בפרק האומר בקדושין דתני האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים וירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת. ר' מאיר אומר בין ירדו בין לא ירדו מקודשת עד שיכפול תנאו. הכל מודים שאם אמר לאחר שירדו גשמים, ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת וכו'. ר' חגי בעא קומי ר' יוסי ו ה ן א ם ל א כ ל א ח ר ה ו א אמר ליה שניא היא שהיתה הארץ לפניהם והוא מבקש להוציאה מידם. ופירושו ברור שבני ארץ ישראל סבורין באומר לאשה הרי את מקודשת לאחר שירדו גשמים שאינו צריך לכפול תנאו לפי שלא חלו הקדושין עכשיו וכאלו לא נעשה בו שום מעשה. והקשו: ווה ה א ם של תנאי בני גד ובני ראובן דכתיב אם יעברו, לאו כלאחר הוא ואע"פ כן הוצרך הכתוב לכפול תנאו. ותירץ שאני התם שהיתה הארץ לפניהם והם מחזיקין בה מעכשיו, לפיכך כפל משה רבינו

התנאים שאם לא יקיימו אותן יטלו אותה הנחלה מידם. וכן בקידושין כיון שהגיע קדושין לידה אין במשמע הא״ם לבטל הקדושין עד שיכפול. אלא התנאי בטל והקדושין חלין מעכשיו. אבל במפרש לאחר אינו צריך כפל״. ובחידושיו לגיטין ע״ה סע״ב הלשון צריך תיקון וכן ברשב״א שם סד״ה רב אשי אמר. אבל בריטב״א שם וברי״ן על הרי״ף שם ובשו״ת הרא״ש כלל מ״ו סי׳ א׳ (וציין לו בעמודי ירושלים בירוש׳ הוצאת ראם) הנוסחא מתוקנת.

ירדו לסימפון בשיטת ר׳ מאיר דקידושין.

כי בנוסח הסימפון כופלים את התנאי. וכל העיניין נעתק בעיטור ח״א אות ת׳ תנאי. עיין להלן.

> ר׳ ירמיה ר׳ חיננא חברה דרבנן בעי ולמה כר׳ מאיר. ואפילו כרבנן? (לית) [לא] כן אמר ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן סדר סימפון כך הוא אנא פלוני בר פלוני מקדש אותך את פלוני׳ בת פלוני ע״מ מיתן ליך מקמת פלוני ומיכנסיניך ביום פלוני אין אתא יום פלוני ולא כנסתיך לא יהוי לי עלייך כלום.

ואנו רואים שבסימפון כלולים שני תנאים. א. שהוא מתחייב לתת לארוסתו מתנות. ב. שהוא מתחייב לכנוס אותה עד יום ידוע. ואח״כ באה כפילות התנאי שאם יגיע היום ולא יכנוס אותה לא יהא לו עליה כלום. כלומר. הוא מוותר על מתנותיו וגם הקידושין בטילין [1]. והנה התנאי הראשון נאמר בלשון תנאי: על מנת מיתן לך מקמת פלן. אבל התנאי השני: ומיכנסיניך ביום פלן לא נאמר בלשון תנאי. ויש מקום לטעות ולחשוב שזו היא הבטחה בעלמא ולא בקשר עם ה״על מנת״ שאמר מקידם. וממילא מוכרח אח״כ להתנות בפירוש: אין אתא יום פלן ולא כנסתיך לא יהוי לי עליך כלום. ונמצאת אומר שאפילו רבנן שאינם מצריכים תנאי כפול. יודו שצריך כאן לכפול את התנאי. כדי שגם הקידושין יעקרו. וממשיך:

ויימר על מנת. שלא יכפיל תנייו.

כלומר. אם תאמר שנוסח הסימפון הוא גם בשיטת החכמים. היה יכול לכתוב: על מנת מיתן לך מקמת פלן ועל מנת מיכנסיניך ביום פלן. ואז לא היה צריך לכפול את תנאי. אלא בעל כרחינו נוסח הסימפון הוא בשיטת ר׳ מאיר. ועיין להלן מ״ש בעיטור.

אילו לא כפל תנייו מי עקר קידושיו?

נראה מפשט לשון הירושלמי. שאף אם היה כותב על מנת מיתן לך מיקמת פלן

---

1) עיין ירוש׳ קידושין פ״ג ה״ב. ס״ג ע״ד. ועיין תוספתא כתובות פ״ד ה״ם ושם נסמן. ועל עצם נוסחאות הסימפון עיין כאמרו היפה של א. גולק בתרביץ ש״ה ס״ב עמ׳ 126 והלאה.

ועל מנת מיכנסינך ביום פלן, גם כן לא היו מתבטלים הקידושין, אפילו לשיטת החכמים שאינם מצריכים תנאי כפול. ואולי מפני שהכניסה היא מטרת האירוסין יש לראות את ה"על מנת" לא כתנאי גמור, אלא כמו באור המטרה של הקידושין, והיינו שהוא מארס אותה כדי לכנוס אותה ביום פלן, וזו היא הבטחה בעלמא, ולפיכך צריך לכפול תנאו ולהתנות בפירוש שאם יגיע היום ולא יכנוס אותה יבטלו הקידושין. ואולי צריך כאן לכפול את התנאי מפני שיש בנוסחא זו שני תנאים קשורים אחד בשני. ועדיין הדבר צ"ע. אבל אין להגיה כאן בירושלמי, כי כן הוא גם בקידושין ובשרי"ר כאן ובעיטור להלן.

ובעיטור ח"א אות ת' תנאי (מהדו' ר' מאיר יונה עמ' 74 ע"ב. דפוס ווינציאה כ"ב ע"ג. ומשם אני מעתיק) מביא את כל לשון הירושלמי ומפרש אותו באופן אחר: "וגיטין וקידושין אע"ג דאיסורא הוא לא אמרי' מכלל לאו אתה שומע הין ואולינן לחומרא. דגרסי בירושלמי. ואיתא נמי בעירובין בהאי לישנא כולה. ירדו לסמפון כשיטת ר' מאיר בקידושין. ר' חנינא חברוי דרבני' בעי למה לי כר' מאיר אפי' כרבנן. לא כן אמר ר' אבהו בש"ר יוחנן סדר סמפון כך הוא אנא פלו' מקדש ליך אנת פלנית בת פלו' ומכניסך ליו' פלו' ולא כנסתיך לאייתויי עליך כלום. ויאמר על מנת שלא לכפול תנאו אילו לא כפל תנאו מעקר לקידושין. אמר ר' יוסי בר בון בכל אתר אית לר' מאיר ממשמעות הין אתה שומע לאו. וממשמעות לאו אתה שומע הין. וכה לית ליה. אמר ר' מתניא חומר הוא בעריות. והכי פירושא. ויאמר על מנת שלא לכפול תנאו. ומכלל לאו אתה שומע הין. אילו לא כפל תנאו מעקר קידושין. שאם בא אחר וקידשה קודם קיי' התנאי אינה מקודשת. לא לראשון ולא לשני. דלחומרא אמרי' ר' מאיר כדאמ' התם בעל מנת שירדו גשמים. לראשון אינה מקודשת שהרי לא ירדו גשמים. ולשני אינה מקודשת שהרי לא כפל הראשון. וכיון דלא כפל תפשי קידושי אמר ר' יוסי בר בון בכל אתר אית ליה לר' מאיר מכלל לאו אתה שומע הין כלומ' באיסורא. כדאמ' בשבועות אל יככה ויברכך וייטיב לך ר' מאיר מחייב. ותנן נמי אלו הן במיתה. שתויי יין ופרועי ראש. וסתמ' כר' מאיר. והכא דאיסור' לית ליה. דאי אית ליה קידושי ראשון קידושין גמורין נינהו. ומשני חומר הוא באיסור ערוה מאיסור אחר. והילכך בממונא אי לא כפליה לתנאיה המעשה קיים ותנאי בטל. באיסור שאינו איסור ערוה אין המעשה קיים. עד שיתקיים התנאי. דאית ליה מכלל לאו אתה שומע הין. בגיטין וקידושין אם לא כפל מקודשת לחומרים. ומשום חומרא בעי' תנאי כפול. וכן הילכתא. ובעל מתיבתא אייתי להאי ירושלמי". ועיין בספר המתיבות ללוין עמ' 105 שהעתיק את העיטור בשינויים מכת"י.

מיצע את התחום... מיצעת את התחום.

וכ"ה בתוספתא פ"ד ה"ג, בבלי נ' ב', ביצה ל"ז ב'. ועיין גם תוספתא פ"ט (פ"ו) הי"ב. אבל בשרי"ר: מיצא (=מיצה) את התחום... מיצאת את התחום. ולפי זה הוא מלשון: אין ממצין את המדות שבמשנתינו ספ"ד.

שחטוה רב אמר איברים יונקין זה מזה.

בכי"ל חסרה המלה שחטוה' והושלמה בגליון' אבל גם בשרי"ר: שחטוה רב אמר וכו'. ואולי גירסת כי"ל נכונה' והמחלוקת של רב ועולא אינה מוסבת על הברייתא שלמעלה' אלא היא מחלוקת בפני עצמה בשותפין שקנו בהמה ע"מ לשוחטה ביו"ט' וכבבלי ביצה ל"ז ב'.

כיני מתניתא באו גוים מיכן ומיכן וכו'.

לא נתברר לי בדיוק מה בא הירושלמי לתקן או לפרש במשנה' ועיין שי"ק (ודבריו לא נתחוורו בעיני) וספר ניר ובשינויי נוסחאות במשנה הוצ' ראם'.

מאן דמר במזרח באילין טקסיווטי'. מאן דמר במערב באילין רומאי.

בשרי"ר: מאן דאמר במזרח באילין טַקסיווטֵי וכו'. ועיין ר"ח להלן בה"ו' ובבבלי ל"ו ב': נכרים אנכרים לא קשיא הא בפרהגבנא הא במרי דמתא' ועיין רש"י שם' ועיין ערוך ערך פרהגבן וערה"ש ערך טקסיוטי' ומויקרא רבה פ"ל"ז נראה שדרכם היה לצאת מן העיר לקבל את פני המלך. כדי שיוותר להם על המס או על כסף העונש שחייבים לו'.

ה"ו'.

בא חכם מן המזרח כו'. אית תניי תני במערב. מאן דאמר במזרח באילין חכימיא מאן דמר במערב ברגיל.

עיין בבלי ל"ו ב'. ובר"ח שם: במקרי שמע חזן' שמתרחק ממנו מפני שאינו צריך לו ומפורש כך בתלמוד א"י באו גוים מן המזרח עירובי למערב' אית תנאי (תנן) [תני] במזרח' מאן דמר במזרח באילן טקסיווט' מאן דמר במערב באילן רומאי' בא חכם מן המזרח עירובי במזרח' אית תנאי (תנן) [תני] במערב' מאן דמר במזרח באילן חכימיא' מ"ד במערב ברגיל'.

וכבר תמהו הראשונים (עיין רש"י' רשב"א וריטב"א לסוגיין) מה לו לברוח מן המקרי שמע' ובתרביץ ש"ד ס"ד עמ' 378 נסיתי להוכיח מכמה מקומות בירושלמי ש"רגיל" היה נושא משרה ידועה בבית הוועד' ו"הרגילים" היו גם גובי המסים והצדקות בשביל הישיבות' והיו מכריזים על הצדקה בשבת' ואלה שלא רצו או לא יכלו לתת והתביישו בזה היו בורחים לעיר אחרת' ועיין להלן בסמוך'.

ר' יהודה אומר אם היה אחד מהן כו'. ר' יהודה אומר.

כל זה ליתא בד"ח ובמקומו הכניסו את המשנה שלהלן: ר' אליעזר אומר וכו'. אבל גם הסופרים טעו והשמיטו כאן ברייתא שלימה והתחילו לכתוב: "ר' יהודה אומר" והפסיקו מפני שחשבו שיש כאן כפילות של הפיסקא' אבל הנכון הוא בשרי"ר: ר' יודה או' אם היה אחד מהם רגול ילך לו אצל... גול שניהן רגילין למקום שירצה ילך' וזו היא תוספתא רפ"ד' ושם הגירסא: ר' יהודה אומר אילו

היה אחד מהן רבו ילך לו אצל רבו שניהם רבותיו ילך לו אצל הרגיל אצלו אם היה רגיל אצל שניהם ילך לו אצל מי שירצה׳ ואין ספק שהנוסח בתוספתא ״מתוקן״ והנכון והמקורי הוא בירושלמי׳ ואין לפרש אותו אלא אם נניח ש״רגיל״ פירושו חכם גדול׳ וכמו שפירשנו למעלה׳ ואם אין לו סיבה לברוח ממנו׳ צריך הוא לקבל פניו יותר מסתם חכם אחר שאינו רגיל׳

ה״ז׳

ושווין שלא יתננו בסל׳ אמר ר׳ בא שמא ישכח ויאכלנו׳

כלומר בין ר׳ אליעזר ובין רבנן מודים שאסור לעשות עירוב חדש ביום טוב׳ וע״כ אסור להניח את העירוב שייחד מערב יום טוב בתוך הסל יחד עם שאר הככרות שלו שמא ישכח ויאכלנו׳ וממש כעין זה להלן פ״ז ה״ו׳ כ״ד ע״ג: תני אין מזכה להן בחבית שבמרתף׳ אמר רב הושעיה שמא ישכח וישתנה׳ ועיין ניר׳

נתן בסל מוליך את הסל לשם׳

כלומר׳ אם נתן את הככר בסל ואינו מכירו שוב׳ צריך להוליך את כל הסל לשם׳

לגין שהוא טבול יום מן החבית מעשר טובל׳

בשרי״ר: לגין שהוא טבול יום ומלאתו מן החבית מעשר טבל׳ ולעיל שבת פי״ח ה״א׳ ט״ז ע״ג: ומילאהו מן החבית מעשר טבל׳

דר׳ אליעזר אמר אין מערבין לאדם משתחשך׳

פי׳ בתמיה׳ (פ״מ)׳

ר׳ חגיי בעי היה עומד בחמישי בשבת ואמר תקנה לי שביתה בשבת על דעתיה דר׳ אליעזר קנה׳ על דעתיהון דרבנן [1]) לא קנה?

זו היא שאלה׳ כלומר׳ על דעתיה דר׳ אליעזר בוודאי קנה כדלעיל׳ אבל על דעתון דרבנן יש לשאול אם לא קנה׳ או גם לחכמים קנה׳ וכאן אינו יכול לערב לשני ימים׳ מפני שזו היא קדושה אחת ואי אפשר לחלק אותה׳

אמר ר׳ יוסה ולמה אין מערבין לאדם מיום טוב לשבת שכן מערבין לאדם מערב שבת לשבת׳

בכי״ל: ולמה אין מערבין רשות לאדם וכו׳. ונמחק רשות׳ אבל הגירסא משובשת והרשב״א הגיה אותה לנכון׳ וכן הוא כותב בחדושיו לדף ל״ח א׳ (40 ע״ב): אבל בירושלמי מצאתי דדוקא נוטלו ומחזירו אבל מניחו בחמישי שהוא עיו״ט כדי לקנות לו עירוב בשבת לא׳ דכיון שיו״ט מפסיק שאי אפשר לומר

1) כ״ה ברשב״א ומאירי׳ עיין להלן ועיין שרי״ר. ובדפוס בס״ם: על דעתיה דרב׳

לו לערב לכתחלה מיו״ט לשבת׳ אפילו במניחו מעיו״ט כדי לקנות לו בשבת לא קנה עד שיחזירנו הוא ממש לשם בע״ש׳ דגרסי׳ התם ר׳ חגי בעי היה עומד בחמישי בשבת ואמר תקנה לי שביתתי בשבת׳ על דעתי[ה] דר׳ אליעזר קנה על דעתיהון דרבנן לא קנה׳ א״ר יוסף ולמה אין מערבין לאדם מיו״ט לשבת שכן מערבין לאדם מע״ש לשבת ברם הכא הואיל והוא ראוי לערב מע״ש לשבת׳ מערב הוא אפילו בחמשי בשבת ע״כ בירושלמי׳ ונראה שיש שיבוש בנוסחא וכן הגירסא ולמה אין מערבין לאדם מעיו״ט לשבת (שכן אין מערבין לאדם מעיו״ט לשבת) שכן א י ן מערבין לאדם מע״ש לשבת׳ ופירושו׳ אינו דומה מערב בחמישי בשבת למשנתינו׳ דעד כאן לא אמרו חכמים שמוליכו ומחזירו׳ אבל להניח עירוב מעיו״ט לשבת לא׳ אלא משום דאין מערבין מע״ש ז ה לשבת מפני שהוא יו״ט׳ וכיון דאין מערבין לו למחר בשבת׳ אף במניחו מבערב ביום חמישי לא׳ דלא קני ליה ממילא׳ אבל בחמישי דעלמא הואיל וראוי לערב מבערב שבת לשבת׳ מערב הוא אפילו בחמישי׳

ובמאירי ל״ג ב׳ (49 ע״א) מעתיק את הירושלמי בנוסחא מתוקנת (ע״פ הרשב״א ז) : ״ולשון תלמוד המערב בזה ר׳ חגאי בעי היה עומד בחמישי בשבת ואמ׳ תקנה לי שביתה בשבת על דעתיה דר׳ אליעזר קנה על דעתין דרבנן לא קנה׳ אמ׳ ר׳ יוסי למה אין מערבין מערב יום טוב לשבת שכן אין מערבין מערב שבת לשבת׳ ופרשו בו גדולי הדור׳ כלומר״ וכו׳ כל פירוש הרשב״א שהעתקתי למעלה׳

אמר להן ר׳ אליעזר אי אתם מודין לי שאם עירב בככר בראשון שהוא מערב בככר בשני וכו׳׳

ברשב״א ל״ח ב׳ (41 ע״ב): וכפירושי מצאתי בירושלמי דר׳ אליעזר ס״ל עירב בפת בראשון מערב בפת בשני׳ ומפת היתה תשובה שהשיב לחכמים דגרסי׳ התם אמר להם ר׳ אליעזר אי אתם מודים לי שאם עירב בככר בראשון שהוא מערב בככר בשני׳ שאם אכלו בראשון שהוא עירוב לראשון ואינו עירוב לשני ע״כ׳

ובאו״ז ח״ב סי׳ ל״ח׳ ט׳ ע״ב : ״אשכחן בירושלמי פ׳ בכל מערבין דסתמא דתלמודא ושאר אמוראי נמי מפרשי טעמא דרב משום קדושה אחת דמסיק התם בירושלמי בכל מערבין א״ל ר׳ ליעזר אין אתם מודי׳ לי שאם עירב בככר הראשון שהוא מערב בככר השני שאם אכלו בראשון שהוא עירוב לראשון ואינו עירוב לשני ה ר י שתי קדושות הן ואינון מתיבין ליה אין את מודה לנו שאין מערבין בתחילה בי״ט הרי קדושה אחת דאיתפלגון שירי פתילה שירי מדורה שירי שמן שכבו בשבת״ וכו׳׳ וכ״ה מילה במילה גם שם בסי׳ קל״ט׳ ל״ו ע״ג׳ וברור שלא היתה לפניו הפיסקא של ה״ח והמשיך את ה״ח לכאן׳ ועיין שי״ק ריש ה״ח ד״ה דאיתפלגון׳

ה ״ ח ׳

דאיתפלגון שירי פתילה שירי מדורה שירי שמן שכבו בשבת מהו להדליק׳ בי״ט וכו׳׳

עיין מ״ש לעיל סוף ה״ז׳ והראשונים האריכו בביאור סוגייא זאת׳ עיין עיטור

ה' יו"ט מחלוקת א' (הוצ' ר' מאיר יונה קל"ח ע"ב), ראבי"ה ביצה סוף סי' תשט"ו עמ' 418, ספר התרומה ה' שבת סי' רנ"ג, תמים דעים סוף סי' ק"כ (תומת ישרים כ"ו ע"א), או"ז ח"א סי' תשנ"ו אות ו', קי"א ע"ב, שם ח"ב, סימנים שהעתקתי לעיל בסוף ה"ז, סמ"ג לאוין ס"ה, כ' ע"ג, שבלי הלקט השלם ה' יו"ט סי' רמ"ז עמ' 232, רא"ש ביצה סי' א', ספר אדם וחוה נתיב ד' רח"ד, הגהת מרדכי ביצה פ"א, אגודה שם סי' ז', שטמ"ק שם ד' ע"ב, ועיין תוספות כאן מ' א' ד"ה אי, הגהות אשרי פ"ג סי' ז'.

מכפלה פתילה גבי ביצה.

עיין על לשון זו אצל רטנר תרומות עמ' 66—67, ועיין שרי"ר עמ' 9 שו' 16.

הדא אמרה היא הדא היא הדא.

בכי"ל: אי אדא אי אדא (ותוקן כדפוסים), וכ"ה בשרי"ר, וכ"ה להלן.

תמן איעבד לה שתי קדושו'. וכא איעבד לה קדושה אחת.

צ"ל: או (= הוא) עבד לה שתי קדושות וכא או עבד לה וכו'. ובשרי"ר: תמן או', (סי' הקיצור בא בטעות) עבד וכו' ובשרי"ר להלן עמ' 101 שו' 2: תמן או עבד לה וכו'.

אמר ר' מנא קומי ר' יוסה ר"מ ור' יודה אין הלכה כר' יודה... כאן שזכה לו עירובו לא כל שכן.

הפירוש צ"ע.

כ"א ע"ג.

עירב ברגליו מערב בככר. בככר לא יערב ברגליו.

עיין ק"ע שמהפך את הגירסא, והגהתו מוכרחת. ואולי צריך להשלים: [תמן אמרין עירב בככר יערב ברגליו. ברגליו לא יערב בככר] ובכל אופן המשא והמתן אח"כ מוסב על גירסא זו.

היך מה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר ודכוותה בככר לא יערב ברגליו וכו'.

כל העניין עד סוף ההלכה נשתבש מאד ע"י הסופרים ואין לו שום מובן לפי הגירסא שלפנינו, אבל הוא היה בגירסא מתוקנת בכי"ל ובשרי"ר, ומקודם אעיר פיסקא, פיסקא על הגירסא בכי"ל ואח"כ אפרש אותה.

ודכוותה בככר לא יערב ברגליו. להקל לעני שאין לו ככר. היך מה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון ע"י הסופר עצמו אבל שם כתוב: ודכוותה ברגליו לא יערב בככר, היכמה דאת אמר תמן וכו'. ונמחקו המלים: ברגליו, בככר,

ובין השיטה תלוי: בככר ברגליו. וכן תוקן היכמה ל״היך מה״. (וגם תיכף להלן אח״ז תוקן היכמה ל״היך מה״. וכעין זה לעיל עמ׳ 249) אבל ברור לי שבכי״ל צ״ל: ודכוותה ברגליו לא יערב ברגליו. ולא כמו שתיקן המגיה. ועיין הפירוש להלן.

ודכוותה בככר לא יערב ברגליו. ר׳ אבון בשם רבנין דתמן עשו אותו כהולך לעירו.

בכי״ל: בככר לא יערב ברגליו בככר. ונמחקה המלה בככר. ולא טוב עשה המגיה. והיה צריך למחוק את המלה ״ברגליו״ ולהשאיר את המלה ״בככר״. עיין להלן.

אחר כ״ז ברור שהגירסא הנכונה ע״פ כי״ל צריכה להיות: היך מה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר. ודכוותה ברגליו לא יערב ברגליו? להקל לעני שאין לו ככר. היכמה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר. ודכוותה בככר לא יערב ברגליו? להקל לעשיר שלא יצא ויערב ברגליו. היכמה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר ודכוותה בככר לא יערב בככר? ר׳ אבון בשם רבנין דתמן עשו אותו כהולך לעירו.

וברור הוא שהירושלמי מפרש את כל שלש הבבות המותרות. ושואל. אם אסור לערב בככר לאחר שעירב ברגליו. מפני שנראה כמערב מחדש. א״כ יהא אסור לערב אח״כ גם ברגליו? ועירוב צריך להיות רק בככר אחד. ומתרץ הירושלמי: להקל לעני שאין לו ככר. ובשבילו תיקנו שיוכל לערב בלי ככר כלל. אלא ברגליו. ושוב שואל הירושלמי:

היכמה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר ודכוותה בככר לא יערב ברגליו? כלומר. אם הוא משנה את אופן העירוב את חושבו כאילו מערב מחדש. א״כ היה צריך להיות אסור לערב ברגלים אחרי שעירב בככר. ועשיר צריך לערב רק בככר. ועני — רק ברגליו. ומתרץ הירושלמי: להקל לעשיר שלא יצא ויערב ברגליו. כלומר הקילו לעשיר שיש לו לכל הפחות ככר אחד. שיוכל לשלוח את הככר ולאכול אותו בערב הראשון. ולמחר יערב ברגליו. ושואל הירושלמי שוב:

היכמה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בככר ודכוותה בככר לא יערב בככר? כלומר. לדעתך שאתה מקפיד על חשש שלא יראה כאילו מערב מחדש. היית צריך לאסור להוליך את הככר פעמים. אלא היה צריך להשאיר אותו שם ולראות למחר אם לא נאבד (כמו שהוא עושה באמת אם יו״ט הראשון חל בשבת). וע״ז מתרץ: עשו אותו כהולך לעירו. כלומר. אין זה נראה שהוא מערב מחדש. אם הוא מוליך את הככר שעירב עליו מאתמול. מפני שככר קבע כאן את סעודתו מאתמול ונעשה כאילו הולך לביתו וככרו בידו. ועיין היטב ברשב״א ל״ח ב׳ (41 ע״ב) ד״ה ואלא ותמצא מבואר היטב כל החילוקים הנ״ל.

והנה ברור גם מן השרי״ר שהגירסא שהעמדתי היא הנכונה. אלא ששם הכ״י קרוע או מטושטש ואשלים במרובעים את המקומות הקרועים בשרי״ר שגינצבורג ציין בנקודות ואז נקבל: ״היך מה דאת אמר תמן ברגליו לא יערב בכיכר ודכוותה ברגליו לא יערב [ברגליו. להקל לעני שאין לו] כיכר היך מה דאת [אמר תמן ברגליו לא יערב בכיכר ודכ]וותה בכיכר לא יערב [ברגליו.

להקל לעשיר שלא יצא ויערב] ברגליו. היך מה דאת א[מר תמן ברגליו לא יערב בכיכר ודכוותיה] בכיכר לא יערב בכיכר״. וזה מאשר בדיוק נמרץ את גירסת כי״ל לפי תיקוני׳.

ה ״ ט.

מחלפה שיטתיה (דרב) [דרבי יהודה[1]] תמן איעבד לה קדושה אחת׳ וכא איעבד לה שתי קדושת.

בכי״ל: קְדוּשׁת (מנוקד). ובשרי״ר: תמן א ו (= הוא׳ עיין לעיל בה״ח) עבד לה קדושה אחת וכה הוא עביד לה שתי קדושות׳.

מודין חכמים לר׳ יודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים וכו׳.

בר״ח מ״א א׳: ירושלמי מודים חכמים לר׳ יהודה בב׳ יו״ט של ר״ה שהן מתקנת נביאים הראשונים מי גרם לי להיות שומר ב׳ יו״ט בסוריא על שם שלא שמרתי יום אחד בא״י. סבורה אני שמקבלת שכר על השנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד׳ וה״ה לב׳ חלות בסוריא ר׳ יוחנן קרי עלייהו וגם אני נתתי להם חקים לא טובים׳.

ובעין יעקב כאן: א״ר בא מאי דכתיב בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי׳ מי גרם לי להיות נוטרת כרמים על שום כרמי שלי לא נטרתי׳ מי גרם לי להיות משמרת ב׳ ימים בסוריא על שלא שמרתי יום א׳ בארץ׳ סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד׳ מי גרם לי להפריש שתי חלות בסוריא על שלא הפרשתי חלה אחד בארץ סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתים ואיני מקבלת שכר אלא על א׳. ר׳ יוחנן קרי עליהון וגם אני נתתי להם חקים לא טובים׳.

ועיין שה״ש רבה פ״א לפסוק זה׳ ופסיקתא דר״כ פסיקתא י״ד (הוצ׳ בובר קי״ח א׳)׳ ויש שם ט״ס וכתוב: ואיני מקבלת שכר ל א על אחת... ואיני מקבלת שכר ל א על אחת׳ וצ״ל: [א]לא על אחת כמו שהוא לפנינו בירוש׳ ובשה״ש רבה׳ ועיין אבות דר״ן ספ״כ׳ הוצ׳ שכטר ל״ז ע״א ובהערה כ״ח שם׳.

ר׳ אבהו אזל לאלכסנדריאה ואטעינון לולבין בשובתא שמע רבי מימר מן מי יכול להון ר׳ אבהו בכל שתא.

הנוסחא משובשת וצ״ל: שמע רבי מי מר מן מייביל להון ר׳ אבהו בכל שתא[2]׳ והפירוש הוא: שמע רבי אמי ואמר מי מוליך להם את ר׳ אבהו בכל שנה (שיוכל להודיע להם את קביעות החודש)׳ ור׳ אמי נכתב ״ ר ב מ י ״ כמה פעמים בירושלמי[3]׳ אבל הכתיב ר׳ מי נמצא׳ נדמה לי׳ רק פעם אחת בירושלמי סנהדרין

1) כן מתקנים הספרשים בצדק. ובשרי״ר גורס כמו בדפוס.

2) המלים מי מר נתחברו ל״מימר״ והמלה ״מייביל״ נפרדה לשתים ונשתבשה: מי יכול.

3) ולפעמים גם בבבלי. עיין מתיבות הוצ׳ לוין עמ׳ 88 הערה ה׳ ועמ׳ 90 הערה א׳. ועיין גם בבלי פסחים ק״ו א׳ ובדק״ס שם עמ׳ 321 הערה ל׳.

פ״ד ה״ד בד״ו· (בד״ח שם ה״ג כבר מתוקן) כ״ב ע״ב : רבי מי בעא קומי ר׳ יוחנן אפילו נואף ונואפת· ובכי״ל שם : ר׳ מֵי (מנוקד) בעא וכו׳·

ובשרי״ר כאן : שמע ר׳ אמי··· מן מייבלון (= מייבל לון) ר׳ אבהוא בכל שתה· וזה הוא כמו שתיקנתי את גירסת הדפוס·

ולעצם העניין אנו רואים מיכן שעוד בזמן ר׳ אבהו היו נוטלים בא״י לולב בשבת. ור׳ אמי מיחה נגד זה· מפני שבחו״ל אינם נוטלים משום ספיקא דיומא· ואפילו אם במקרה נודע להם קביעות החודש אין להתיר להם· גזירה משום שנה הבאה· וזהו אחד מן החילוקים בין אנשי מזרח ומערב· עיין להלן· אבל בראבי״ה ר״ה סי׳ תקל״ו עמ׳ 221 : ״דבירושלמי סוף לולב הגזול [גרסינן] שמא ילך אצל בקי ללמוד ברכה וכן בשופר ובמגילה״· וכן בראבי״ה ה׳ לולב סי׳ תרפ״ח עמ׳ 393 : ובירושלמי סוף פירקין גרסינן אסרוהו במדינה· שמא ילך אצל בקי ללמוד ברכה ויוציאו לרשות הרבים ואף בשופר כן ואף במגילה כן· ואין שום ספק שכל זה היא הוספה מאוחרת בירושלמי· והירושלמי לא ידע כלל מגזירה דרבה· וסבר שנוטלין לולב בשבת· כמו שיוצא מכאן· וכ״ה סובר שאין תוקעין בשבת מדאורייתא· ולא משום גזירה דרבה (ר״ה פ״ד ה״א· נ״ט ע״ב)· ואין קורין במגילה בשבת· מפני שאין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלן (מגילה פ״ג ה״ד· ד״ו ה״ה· ע״ד ע״ב)·

ועיין ר״א אפטוביצר בהערותיו לראבי״ה ר״ה הנ״ל שהאריך בזה· והעיר גם לתשובת רב נטרונאי בהלכות פסוקות סי׳ קפ״א (מיללר עמ׳ 88) : אנשי מזרח אינן טוענין הדס בשבת ובני ארץ ישראל טוענין הדס בשבת שנאמר ולקחתם לכם אפי׳ בשבת· וכן במנהיג ה׳ אתרוג סי׳ כ״ט (דפוס ברלין ס״ח ע״א): מצאתי אנשי מזרח אין טוענין לולב בשבת אנשי מערב טוענין לולב בשבת וכו׳· אבל נעלם מר״א אפטוביצר הירושלמי עירובין שלפנינו· וכן צריכים תיקון דברי ריין אפשטין בהרצאת הפתיחה שלו ״המדע התלמודי וצרכיו״ (ירושלים תרפ״ח) עמ׳ 14 הערה 1.

אבל היתה מסורת שגזירה דרבה גזירה עתיקה היא· שכן אומר במדרש שכל טוב ויקרא עמ׳ 67 : ״ואם חל יו״ט הראשון של ר״ה בשבת אין תוקעין, דא״ר זירא גזירה הוא דגזרו אנשי כנסת הגדולה על השופר ועל הלולב ועל המגילה שלא לנהוג בשבת שמא יוליכם אצל בקי ללמוד עניינים אי נמי ברכותיהן ויעבירם ארבע אמות בר״ה נמצא מחלל את השבת״ וכו׳· ולא ידעתי מקורו.

ר׳ יוסי מישלח כתיב להון אף על פי שכתבנו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש.

בשרי״ר : ר׳ יוסה שלח וכתב לון אפעלפי שכתב··· לכן שדרי מועדות וכו׳· ובר״ח מ׳ ב׳ : ירושלמי ר׳ יסא משלח כתוב (=כתב) לון אע״פ ששלחנו לכם סידרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש· ובאו״ז ח״ב ה׳ עירובין סי׳ ק״מ ל״ח ע״ב : ואמרי׳ בירושלמי ר׳ יוסי משלח אע״ג ששלחנו לכם סדר מועדות אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש· ועיין בבלי ביצה ד׳ ב׳· ועיין רוקח סי׳ רצ״ח ומעשה רוקח סי׳ צ״ג·

ה״י.

ר׳ יעקב בר׳ אחא בשם ר׳ יסא העובר לפני התיבה ביו׳ טוב של ראש השנ׳ אינו צריך להזכיר ראש חדש.

בר״ח מ׳ א׳: ירושלמי ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יוסי העובר לפני התיבה ביו״ט של ר״ה אינו צריך להזכיר של ר״ח פי׳ אינו צריך להזכיר מוסף של ר״ח. והובאו דבריו בשבלי הלקט השלם סי׳ ר״צ עמ׳ 272.

ובראבי״ה עירובין סי׳ שפ״ב עמ׳ 410: ״וגרסינן בירושלמי ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יוסי העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אין צריך להזכיר של ראש חדש. ובשערי רבינו שמואל בן חפני כתב כי האי גוונא. וכתב דגרסינן במסכת שבועות (פ״א ה״ד, ד״ו ה״ה, ל״ג רע״ב) חד בר אביי עבר קומי תיבותא ולא אדכר ריש ירחא״ וכו׳. ועיי״ש ר״ה סי׳ תקל״ז עמ׳ 228 ובהערות ר״א אפטוביצר שם. ועיין רוקח סי׳ ר״ד, או״ז ח״ב סי׳ ק״מ, ל״ח ע״ב. ועיין רטנר פסחים עמ׳ 83.

פרק ד׳.

כ״א ע״ד. הלכה א׳.

ולכן מה נן אמרין... לפום כן מימר אין לו אלא ד׳ אמות.

צריך לתקן ע״פ שרי״ר: דלכן מה נן אמרין... לפום כן [צריך] מימר וכו׳.

א״ר אליעזר ותנינן אסא בן עקיבה אומר מקום מקום. נאמר כאן מקו׳ ונאמר להלן ושמתי לך מקום וכו׳.

במכילתא מסכתא דנזיקין פ״ד (הורביץ־רבין עמ׳ 262): איסי בן עקיבא אומר ושמתי לך מקום, למה נאמר, לפי שהוא אומר שבו איש תחתיו וגו׳ אלו אלפים אמה. אתה אומר אלו אלפים אמה, או אינו אלא ד׳ אמות, הרי אתה דן נאמר כאן מקום ונאמר להלן מקום. מה מקום האמור להלן אלפים אמה, אף מקום האמור כאן אלפים אמה, ושמתי לך מקום וגו׳. ועיין ספרי זוטא שלח (הוצ׳ הורביץ עמ׳ 287), ילקוט רמז ש״נ. ועיין בסידור רש״י סי׳ תס״א, 233. ובהערות בובר שם: ״לא מצאתי המקור״.

ובקונדרס אחרון (הוצ׳ גינצבורג) עמ׳ 318: או חילוף א״ר אלעזר ותניכן (וכ״ה גם בשרי״ר וכצ״ל לפנינו) ר׳ איסי בן עקביא אומר מקום מקום נאמר כאן וכו׳.

ר׳ יהודה אומר הוא ושלש אמו׳ כדי שיהא נוטל חבית מראשותיו ונותן אל מרגלותיו.

עיין תנחומא במדבר אות ט׳ (הוצ׳ בובר עמ׳ 8) ובהערות שם.

ר' יודה בן פזי בעי ארבע אמות שאמרו תחום הן או אינן תחום. אין תימר תחום הן אין נותנין לו ארבע אמות [1]) משני מקומות. אין תימר אינן תחום נותנין לו ארבע אמות משני מקומות. אמר ר' זעירא וכו'.

הסוגיא קשה מאד והרבה פירושים נאמרו בה. בק"ע פירש שהשאלה היא אם יכול לברור ב' אמות במקום אחד וב' אמות במקום אחר. ובספר ניר כתב על זה: "איני יודע מה סבור בזה, אטו יהא מותר לו לזוז מתוך ד' אמותיו". ואולי כיוון בעל הק"ע על כליו, שיוכל אחר לטלטל אותם בתוך שני אמות האחרים, אבל גם זה קשה.

ובנוע"י פירש שהשאלה היא אם אפשר לתת לו ד' אמות בשתי רשויות, והיינו אם נאמר שד' אמות תחום הן וכאילו קנה שביתה ממש, אז אין נותנין לו ד' אמות בשתי רשויות מפני שאין אדם קונה שביתה בשתי רשויות. עיין בבלי ל"ב ב'. ופושט הירושלמי מן המשנה (וצ"ל: דתנינן במקום והתנינן) שאוסרת להוציא את החפצים מתוך שלו לתוך של חבירו, ומוכח שד' אמות תחום הן, וכמו שפירש"י במשנה מ"ה רע"ב, ועיין רש"ל ורש"א שם.

ודברי ר' זעירא בסוף ההלכה: ארבע אמות שאמרו אינן תחום, מוסבים על דברי הירושלמי להלן: נתנו על פתח הדיר על דעתיה דר' יהושע ור' עקיבה נותנין לו שתי אמות מבפנים ושתי אמות מבחוץ. וע"ז תמה ר' זעירא, וכי ד' אמות אינן תחום, ואיך אפשר לתת לו ד' אמות בשתי רשויות. ועיין הפירושים בספר ניר, באור שמח ה' עירובין פ"ח ה"ב ובגליון אפרים כאן. וכל הפירושים לא נתחוורו לי.

פירות שיצאו לרשות הרבים וכו'.

ברוקח סי' קפ"ד: ירוש' פירות שיצאו לרשות הרבים וחזרו שוגג יאכלו מזיד לא יאכלו. ר' נחמיה אומר בין בשוגג בין במזיד לא יאכלו עד שיחזרו למקומן שוגג. כרבי מאיר המבשל בשבת שוגג יאכל מזיד לא יאכל. ועיין מרכבת המשנה פ"ו מה' שבת סהכ"ד, כ' סע"ד.

ובתוספ' מ"ב א' ד"ה מכלל: וכן איתא בירושלמי דקאמר, רבי נחמיה דאמר עד שיחזרו למקומן שוגגין אתיא כרבי מאיר דאמר המבשל בשבת בשוגג יאכל.

הון בעיין מימר מה פליגין כר' יהושע וכר' עקיבה ברם כרבן גמליאל וכר' אלעזר בן עזריה לא פליגין. ואפילו כרבן גמליאל וכר' אלעזר בן עזריה פליגין קל הוא מי שקנה לו שביתה ממי שלא קנה לו שביתה.

ברשב"א מ"ב א' (44 ע"א): "פירש"י ז"ל דרב נחמן אמר שמואל אפי' כר"ג

1) בכי"ל: א ל א ארבע אמות, ונמחקה המלה „אלא".

אתיא··· וכן מצאתי בירושלמי דגרסי׳ התם על הדין פלוגתא דרב הונא ור״נ בעיין מימר מה פליגי כר׳ יהושע ור׳ עקיבא ברם כר״ג וכר׳ אליעזר בן עזריה לא פליגי· ואפילו כר״ג וכר׳ אלעזר בן עזריה פליגין. קל הוא מי שקנה לו שביתה ממי שלא קנה לו שביתה· וזה מבואר כדברי רש״י ז״ל׳· והובאו דברי הרשב״א במגדל עוז פכ״ז מה׳ שבת הי״ב. ואותם הדברים הם גם בריטב״א מ״ב א׳ ד״ה ואמר רב נחמן· וכן במאירי שם (57 סע״א): והוא שאמרו עליה בתלמוד המערב אף לרבן גמליאל קל הוא מי שקנה שביתה ממי שלא קנה שביתה·

אבל הפיסקא האחרונה שהביאו הראשונים הנ״ל היתה חסירה בירושלמי לפני הרבה מן הראשונים· עיין או״ז ח״ב ה׳ עירובין סי׳ קמ״ד׳ ל״ט ע״ב: כ״ז פירש רבי׳ שלמה· אבל בירושלמי מוקי לה כר׳ יהושע דמתני׳ דאמר בדיר וסהר אין לו אלא ד׳ אמות··· וירושלמי דאוקי לדר״נ כר׳ יהושע דמתני׳ פליג אתלמודא דידן וליתא·

וכן בתוספות מ״ב א׳ ד״ה והקיפוה: בירושלמי מוקי לה כר׳ יהושע ומיהו בקונט׳ פי׳ דאתיא נמי כר״ג דאמר נתנוהו בדיר או בסהר מהלך את כולה· וכן בראש״ש פ״ד סי׳ ב׳: ובירושלמי מוקי מלתיה דשמואל כר׳ יהושע. וכ״ז מראה שחסרה הפיסקא הנ״ל לפני ראשונים אלו·

נתנו באמצע הדיר היה הדיר חציו בתוך התחום וכו׳·

הפירוש הנכון הוא אצל זקיני ב״אור גדול״ שנדפס מסביב למשניות הוצ׳ ראם (החדשה) בפירקין סוף משנה ב׳· שלר״ג הריהו כאילו לא יצא ומותר לחזור לביתו· עיין שם היטב·

חברייא אמרי ספינה··· אמר ר׳ זעירא מכיון שעוקרין וכו׳.

אולי צ״ל להפך: ר׳ זעירא אמר ספינה מפני שמחיצותיה עולות עמה· חברייא אמרי מכיון שעוקרין אותה וכו׳· והספרים הוגהו ע״פ דברי ר׳ זירא בבבלי מ״ב ב׳· ואני אומר כן· מפני שלפי גירסת הדפוס נצטרך להגיה אח״כ בירושלמי פעמיים· עיין ק״ע להלן· ד״ה ה״ג ע״ד דחברייא אסור·

אם היה הים גלנו על דעתיהון דחברייא אסור. על דעתיה דרבי זעירא מותר.

כבר העירו לנכון[1]) על הירוש׳ יבמות פט״ז ה״ד׳ ט״ו ע״ד: אמר ר׳ אבהו אם [היה] הים גליני והביט לארב׳ רוחותיו וראה שאין שם ברייה משיאין את אשתו· ושם הרי ברור שכיוונו ל־γαλήνη ביונית׳ שפירושו שֶׁקט· וא״כ לפי גירסת הדפוס לעיל צריך גם כאן להפך את הגירסא׳ אבל לפי הגהתי לעיל אין צורך גם כאן להפך את הגירסא·

מתניתא אמרה כן ארבע אמות שאמרו אינן תחום.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 280 בשם הנוע״י·

---

1) עיין „דרכה של תורה" עמ׳ 27.

ה״ב·

פיס׳ פעם אחת לא נכנסו לנמל כו׳· מצודות היו לו לרבן גמליאל שהיה משעיר בה עיניו במישר·

בכי״ל (בפיסקא): לא נכנסו ללמן· וכ״ה בכי״ל במשנה אלא ששם נמחקה המלה ללמן ובין השורות הושלם: לנמל· וכגירסת כי״ל כ״ה גם במשנה הוצ׳ לו, בערוך· בשבלי הלקט השלם ה׳ שבת סי׳ קי״א· מ״ב סע״א ועוד· וכן הוא להלן בירוש׳ בכי״ל (ולא תוקן!) וכן מעתיקים משם הראשונים עיין להלן· ועיין גם מלאכת שלמה·

וברי״ח מ״ג ב׳: ומפורש כך בירושלמי מצופית היתה לו לר״ג והיה משער בה עיניו למישור אלפים אמה והיה משער בה בים· (ועיין המשך הפיסקא להלן)·

וכן בספר העתים עמ׳ 54: ומפורש כך בירושלמי מצופית היתה לו לר״ג והיה משער בה עיניו למישור אלפים מאמה והיה משער בה בים. וכן גם בראבי״ה ה׳ עירובין סי׳ שפ״ו עמ׳ 417 ובאו״ז ח״ב סי׳ ו׳, ב׳ ע״ד·

ולהלן פ״ה ה״ג, כ״ב ע״ד: נוטל (כגירסת הר״ח עיי״ש) מצופות ומשער בה בעיניו במישר וחוזר ועושה כן בהר·

ולמה לי עד שלא חשיכה ואפילו משחשיכה ולא רבן גמליאל היא· תיפתר שהיה בלמן [1]) יותר מבית סאתים. ולא יהיו מחיצות גבוהות עשרה ולא יהיו פרצות יותר מעשר ולא יהא עומד כנגד עומד ופרוץ כנגד פרוץ·

עיין לשון זו להלן פ״י ה״ח· כ״ו ע״ב· וברי״ח (המשך הפיסקא הנ״ל): ולמה ליה למימר והיינו בתוך התחום עד שלא חשכה והא ר״ג שרי משחשיכה אם נכנסו לנמל כגון דיר וסהר· תפתר שהיה בלמין יתר מבית סאתים ולא יהיו מחיצות גבוהות עשרה ולא יהיה פרצות יותר מעשר ולא יהיה עומד כנגד עומד ופרוץ כנגד פרוץ· ועיין ספר העתים הנ״ל ובהערות ר״י שור שם· ובראבי״ה הנ״ל ובהערות ר״א אפטוביצר שם· ועיין שבלי הלקט השלם ה׳ שבת סי׳ קי״א· מ״ב סע״א·

ובאו״ז הנ״ל: ״ואמר כבר היינו בתוך התחום עד שלא חשיכה ופריך התם אפי׳ משחשיכה ולא ר״ג היא· ופר״ח ואפי׳ משחשיכה באו לנמל הוי כדיר וסהר ומשני תפתר שהי׳ לנמל יותר מבית סאתים שלא היו מחיצות גבוהו׳ עשרה או שהיו פרצות יתירות על עשר או שהי׳ עומד כנגד [עומד] ופרוץ כנגד פרוץ״ וכו׳ עיי״ש· ומה שבעל האו״ז מעתיק ״או״ הוא פירוש· ולא שהיה לפניו כן בירושלמי· עיין להלן·

ובתוס׳ ריי״ד מהד׳ תניינא מ״ב ב׳: ״ובירושלמי גרסינן ולמה לי עד שלא

---

1) כ״ה בכי״ל, ברי״ח, בראבי״ה, תוספ׳ ריי״ד ושבלי הלקט שאעתיק להלן.

חשיכה ואפי׳ משחשיכה ולאו ר״ג היא תפתר שהיה (כל מין) [בלמין] יתר מבית סאתים׳ לא יהו מחיצות גבוהות עשרה אלא יהו פרוצות יתר מעשר לא יהא עומד כנגד עומד ופרוץ כנגד פרוץ׳ נ״ל דה״ג או לא היו מחיצות גבוהות עשרה או היו פרצות יותר מעשר או לא הי׳ עומד כנגד הפרוץ״׳ ועיין בהערות אפטוביצר לראבי״ה הנ״ל׳

וברשב״א מ״ג סע״ב (45 ע״ב): הקשה בירושלמי ולמה לו עד שלא שחשיכה ואפילו משחשיכה ולא ר״ג היא פי׳ דאמר נתנוהו בדיר מהלך את כולה והנמל מוקף הרים והרי הוא כדיר וסהר ופריקו תפתר שהיה בנמל יתר מבית סאתים ולא היו מחיצות גבוהות עשרה פי׳ או לא היו מחיצות גבוהות עשרה׳ וכן במאירי מ״א ב׳ (56 ע״ב): ונמל זה פירשוהו בתלמוד המערב שהוא יתר מבית סאתים שאם אינו כן הרי הוא כדיר וסהר שהנמל שלהם מוקף היה׳ או שהוא מוקף הרים׳ ולשון הירושלמי ואפי׳ משחשיכה לאו רבן גמליאל היא דאמ׳ נתנוהו בדיר וסהר שמהלך את כלה׳ תפתר ביתר מבית סאתים ולא היו מחיצות גבוהות עשרה׳ פי׳ [או] שלא היו מחיצות גבוהות עשרה׳ ועיין גם ריטב״א מ״ג ב׳ ד״ה מתני׳ ועיין גליון הש״ס׳

ה״ג׳

והן שיהו ארבע אמות אוכלות מתחום טבריה ומתחום מגדלה׳

רב הונא אומר שהמלים ״אם היה בתוך התחום״ פירושן שהתחום השני היה בתוך התחום הראשון׳ ועיין בבלי מ״ד וברש״י שם (ניר)׳ ולפי זה צריך הלשון תיקון קצת׳ והן שיהו ארבע אמות אוכלות כיתחום (— כתחום׳ והאותיות ״כי״ נתחברו ל״מ״) טבריה (ו)מתחום מגדלה׳

ואפילו יצא למגדלה וחזר כאילו לא יצא׳

נראה שדברי ר״ל מוסבים על המשנה׳ אמרו לו כבר נעשה מעשה׳ וע״ז אמר ר״ל׳ שאפילו אח״כ כשנודע לו (בתחום מגדלה) שכבר נעשה מעשה׳ יצא למגדלה ולא חזר לביתו׳ הריהו כאילו לא יצא׳ ועיין ניר׳

עד כדון בשיצא שוגג ואפילו יצא מזיד ?

השאלה היא אם דווקא כשיצא למגדלה בשוגג׳ כלומר׳ שלא ידע כי מותר לו לחזור לביתו מתחום מגדלה׳ והלך לשבות למגדלה׳ אז מותר לו לחזור לביתו׳ אבל אם הלך למגדלה במזיד׳ אחרי שידע כי כבר נעשה מעשה׳ אפשר שאסור לחזור׳ ועיין ניר׳

מתניתא אמרה כן שכל היוצאין להציל חוזרין למקומן׳

בכי״ל: כל היוצאין וכו׳ וה״ש״ תלויה בין השורות׳ ועיין מלאכת שלמה על הגירסא במשנה׳ ומפשטות לשון המשנה היה משמע לו לר׳ פינחס שאפילו הגיע לעיר במזיד חוזר׳ שהרי סוף כל סוף יצא להציל׳ ודוחה הירושלמי׳

חוזרין אפילו בזיינן.

כלומר, המשנה משמיעה לנו שמותר לחזור אפילו בכלי זינן, אבל אינה מדברת על המקרה שהלך בכוונה לעיר, אחרי שנודע לו שכבר נעשה מעשה (מיכל המים).

כ"ב ע"א. ה"ד.

שמא הקנה עצמו לבני עירו מבעוד יום.

המלים "מבעוד יום" חסרות בכי"ל והושלמו בגליון.

ה"ה.

ר' זעירא בשם ר' חסדיי טעמא דר' יוחנן בן נורי מאחר שאילו היה ער היה קונה שביתה ישן לא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפיים אמה לכל רוח. ר' יודה אומר ואפילו ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח.

המפרשים נדחקו כאן מאד בפירוש הסוגייא והגיהו הרבה ופירושם אינו מובן.

אבל מתוך כל הסוגיא בירושלמי נראה שבא"י פירשו את המשניות כאן באופן אחר. והנה במשנתנו הגירסא היא: ר' יהודה אומר לאי זה רוח שירצה, אבל במשנה דפוס נפולי גורס: לאי זה רוח שירצה ילך. ואע"פ שבמשנה שבבבלי חסרה מלה זאת בכ"י (עיין דק"ס) מ"מ נ"ל שזו היא גירסא א"י ששנתה: לאיזה רוח שירצה ילך [1]). וברור שלפי גירסא זו, אין דברי ר' יהודה מוסבים על דברי ר' אלעזר אלא על המחלוקת של ר' יוחנן בן נורי והת"ק, והוא סובר לאיזה רוח שירצה ילך, כלומר ר' יהודה סובר, כי מי שהלך בדרך והיה יכול לערב ברגליו ולומר שביתתי במקום פלוני, אלא שהוא ישן בין השמשות ולא הספיק לומר כלום, הרי הוא יכול לברור למחר איזה צד שירצה וללכת שמה ד' אלפים אמה, שהרי החזיק בדרך מאתמול, ואנו אומרים אילו לא היה ישן היה קונה שביתה אחרי אלפים אמה, או גם עכשיו יכול ללכת שם, והריהו כאילו קנה שביתה אחרי אלפים אמה. ועיין היטב ברשב"א נ"ב א' ד"ה ורב יוסף ובמאירי שם.

וגדולה מזו אמר ר' יהודה לעיל במשנה: "מי שישן [2]) בדרך ועמד והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כוונתו לכך לא יכנס דברי ר' מאיר. ר' יהודה

---

1) לפי גירסת הספרים: "לאיזה רוח שירצה", אפשר לפרש — לאיזה רוח שירצה ישבות, בניגוד לר' יוחנן בן נורי שאומר, כי הוא שובת בסקומו. ועיין להלן.

2) כ"ה הגירסא בפיסקא של המשנה בירוש' ד"ו כ"ב ע"א שו' 1. וכ"ה בשאילתות סי' ס"ח, ד"ו י"ם ע"ד שו' אחרונה, בה"ג ה' עירובין, ד"ו כ"ו ע"ב, בספר והזהיר בשלח י"ב א', אצל רב האי גאון (עיין גנזי קדם ס"א עמ' 85) וברוקח סי' קפ"ו ועוד.

אומר יכנס״. ושם מדברים בשהיתה כוונתו לקנות שביתה במקומו ל פ נ י שישן· וע״כ אמר ר״מ שקנה שביתה שם· אבל ר׳ יהודה אומר שיכול לחזור בו· ולקנות שביתה בעיר· מפני ששביתתו היתה בטעות· ולוא היה יודע שהעיר לפניו היה קונה שביתה בעיר· וע״כ גם אם ישן קונה שביתה בעיר· ועיין להלן בירושלמי·

וע״פ זה מתבאר הירושלמי באופן פשוט· והיינו שר׳ חסדיי מפרש את המחלוקת של ר׳ יוחנן בן נורי ור׳ יהודה במשנה· והוא אומר שלדברי ר״י בן נורי לא קנה א ל א אלפים אמה· מפני שאנו אומרים אילו היה ער היה קונה ממקום זה אלפים אמה לכל רוח· א״כ גם בישן לא קנה אלא אלפים· ור׳ יהודה חולק עליו ואומר: ״וא(פ)ילו ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח״· אבל עכשיו ש י ש ן ולא קנה שביתה· הרי זה יותר מועיל· ואנו אומרים שלוא היה ער היה קונה שביתה בריחוק אלפים אמה· וע״כ מותר לו ללכת לאיזה רוח שירצה ד׳ אלפים אמה· ויש לפרש גם באופן אחר קצת בלי תיקון הגירסא כלל· אבל בעיקר הדברים היינו הך· ועיין מרכבת המשנה פי״ב מה׳ שבת הט״ו· ל׳ ע״ד· שהאריך בפירוש כל הסוגייא כאן·

אתייא דר׳ יודה כר׳ יוחנן בן נורי דר׳ יוחנן בן נורי אמר אחר שאילו היה ער קונה לו שביתה היה ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח.

אין לזה שום מובן· אבל בכי״ל הגירסא יותר שלימה: אתייא דר׳ יודה כר׳ יוחנן בן נורי ודרובה כר׳ יוחנן בן נורי (ונמחקו חמש מלים אילו) דר׳ יוחנן בן נורי אמר אחר שאילו היה ער קונה לו שביתה העיר (מלה זאת תוקנה ל״ער״ ובין השורות תלוי: היה) ולא קנה לו שביתה וכו׳· ולפי דרכנו למדנו מגירסא נכונה זו של כי״ל· כי יש לפנינו חסרון בדפוס גם להלן (וזה חסר גם בכי״ל) וכצ״ל: אתייא דר׳ יודה כר׳ יוחנן בן נורי ורובא מדר׳ יוחנן בן נורי דר׳ יוחנן בן נורי אמר אחר שאילו היה ער קונה לו שביתה היה ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח [ור׳ יהודה אומר אילו היה ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח]· אבל עכשיו ש י ש ן יש לו ד׳ אלפים וכדלעיל· והסופר השמיט ע״י הדומות· או שקיצר מפני שסמך על ריש ההלכה·

רב נחמן בר יעקב בעא גר שטבל לאחר שהאיר המזרח.

כעין שאלה זו גם בירוש׳ מגילה פ״ב ה״ג· ע״ג ע״ב: רב נחמן בר יעקב בעי מעתה גר שמל לאחר שהאיר המזרח כבר נפטר· (ר״י אנגל)·

מה אמר כאומר ר׳ יוחנן בן נורי. נישמעיה מן הדא דמר.

בכי״ל: מה אמר כ א (=הכא· יותר רגיל: מה אמר בה) ר׳ יוחנן בן נורי וכו׳· ונראה שיש חסרון אחרי המלים ״נישמעיה מן הדא דמר״ ונשמטה הראייה·

בירר לו מבעוד יום חוזר בו מבעוד יום. משחשיכה חוזר בו משחשיכה· בירר לו מבעוד יום וקדש עליו היום?

שאלה זו היא לדעת ר׳ יהודה שיכול לברור את השביתה לאיזה מקום שירצה

(עיין מ״ש לעיל בריש ההלכה), וע״כ פשיטא ליה שמבעוד יום יוכל לחזור בו ולקבוע שביתתו במקום אחר, וכן אם בירר משחשיכה כל זמן שלא התחיל עוד ללכת יכול לקבוע את השביתה בצד השני (אם ישן בין השמשות), והשאלה היא אם החליט ללכת מבעוד יום לצד אחד וישן בדרך בין השמשות אם יכול לחזור בו׳ והמפרשים הגיהו כאן, אבל כ״ה גם בר״ח שאביא בסוף ההלכה׳ וכס״ז גם בירוש׳ שבת פ״ג ה״א, ה׳ ע״ד׳ שם פ״ד ה״ג, ז׳ ע״א׳

נישמעינה מן הדא לא יכנס דברי ר׳ מאיר ר׳ יודה אומר יכנס.

הרי שנינו במשנה מי ש י ש ן בדרך וכו׳ ר׳ יודה אומר יכנס׳ ושם מדברים שמבעוד יום רצה לקנות שביתה במקומו ובכל זאת אומר ר׳ יהודה שיכול לחזור משחשיכה ולהכנס לעיר׳ (עיין ריש ההלכה).

אבל לפי מסקנא זאת שלר׳ יהודה ת מ י ד יכול לחזור בו אין להבין את דברי המשנה: ומודה ר׳ יהודה שאם בירר לו שאינו יכול לחזור בו ולפיכך אומר:

לא על הדא אמר׳ אלא על רישיה דפירקא מי שהוציאוהו גוים או רוח רעה איתאמרת׳ עליה אמר ר׳ בון [1]) מודה ר׳ יודה שאם ברר לו שאינו יכול לחזור בו׳

כלומר, הבבא ״מודה ר׳ יודה שאם ברר״ אינה מוסבת על משנתינו אלא על ריש הפרק: מי שהוציאוהו גוים או רוח רעה אין לו אלא ד׳ אמות׳ וע״ז אומרת המשנה׳ כי אע״פ שבאלפים אמה יכול הוא לברור לאיזה צד שרוצה (ואפילו רצה מקודם ללכת לצד אחר) בכ״ז בד׳ אמות של ״הוציאוהו גוים״ וכו׳ אינו יכול לברור ולחזור ולברור׳

ובר״ח מ״ח א׳: ופריש בתלמוד א״י שבירר לו מבעו״י וקדיש עליו היום. ושמעיניה מן הדא דלא יכנס דברי ר״מ׳ ר׳ יהודה אומר [יכנס]׳ לא על הדא אתאמרת אלא אירישא דפירקא׳ מי שהוציאוהו עכו״ם או רוח רעה איתאמרת׳ עליה א״ר בון מודה ר׳ יודה שאם בירר לו שאינו יכול לחזור בו׳

ובספר העתים עמ׳ 68: ופי׳ בירושלמי בירר עליו מבעוד יום וקידש עליו היום תשמעינה מן הדא לא יכנס דברי ר׳ מאיר ר׳ יהודא אומר יכנס׳ לא אדא איתאמרית אלא אירישא דפירקן מי שהוציאוהו איתאמרת׳ עלה א״ר בון מודה ר׳ יהודה שאם בירר לו שאינו יכול לחזור בו׳ ועיין בהערות ר״י שור שם׳ ועיין במלאכת שלמה למשנתינו׳

ה״ו׳

אף על גב דר׳ חנניה בן אנטיגנס פליג על רבנין באמות מודה הוא הכא בעיבורי עיירות׳

בק״ע מגיה: אע״ג דר׳ חנניה בן אנטיגנס פליג על רבנין בעיבורי עיירות

1) כלומר, ר׳ בון אמר, שעל זה נאמר: מודה ר׳ יודה. ועיין להלן פ״ה ה״א, כ״ב ע״ג: ע ל י ה א מ ר ר׳ א ב י ן משה עשה להן וכו׳.

מודה הוא הכא באמות. אבל פירושו נסתר מתנחומא במדבר סי' ט' (בובר עמ' 8): כך שנו רבותינו השובת בדרך עושה לו ע ג ו ל ו ת עד א ר ב ע א מ ו ת דברי ר' חנניא בן אנטיגנוס. וע"כ ברור שהפירוש הוא כמו שפירש בפ"מ. והלכה זאת היתה גם להלן פ"ה ה"א. ושם עיקר מקומה. אלא שהסופרים השמיטוה שם וקיצרו מפני שהיא כבר נשנית כאן בפ"ד. ובאמת ראויה הלכה זאת להקבע להלן סה"ז. וכבר העירותי. כי מצוי מאד בירושלמי שהסוגיות הכפולות הן מסורסות.

ה"ח.

ר' מאיר סבר עיקר עירוב בככר... שלא יצא ברגליו.

כל זה חסר בכי"ל והושלם בגליון. ועיין ראבי"ה להלן.

יצא לו חוץ ל ת ח ו ם ויאמר תקנה לי שביתה וכו'.

בכי"ל: יצא לו חוץ ל ש ד ה. ונמחקה המלה ל"שדה" ובגליון הושלם: לתחום. וכגירסת כי"ל כ"ה גם בראבי"ה ה' עירובין סי' שצ"ט עמ' 457: וגרסינן בירושלמי ר' מאיר אומר עיקר עירוב ב[ככ]ר ולמה אמרו [וכו'. אף על גב דר' יהודה אמר עיקר עירוב] ברגליו ובלבד שלא ישב בתוך ביתו ויאמר תקנה לי שביתה במקום פלוני אלא יצא חוץ ל ש ד ה ויאמר תקנה לי שביתה במקום פ ל ו נ י וימתין שם עד שתחשיך ובא לו לעירו ותני כן מעשה במשפחת בית דימה ומשפחת בית גוריון מדומה שהיו מחלקין בגרוגרות לעניים בשני בצורת. והיו עניי שיחין יוצאין ומערבין ברגליהן וממתינים עד שתחשך ולמחר היו נכנסין ואוכלין וחוזרין וכל מה שהיו עושין על פי חכמים היו עושין.

ה"ט.

פתר לה פתר חורן אמר ליה אנא מערב עליך וכו'.

במלחמות ספ"ד: "ועוד מצאתי בענין הזה בירושלמי דפתרין לה דאמר ליה אנא מערב עלך ועל בני קרתיך ולא עירב לא עלויה ולא על בני קרתיה הוא מותר לילך באותו הרוח שכבר קנו לו רגליו מאתמול והן אסורין לילך באותו הרוח ומותרין בשאר כל הרוחות שבעירן וכו' ופירושו ברור שהוא יצא לערב עליו ועל בני עירו והחזירו חבירו לומר אני מערב לכולכם ובסוף לא עירב הוא וקנו לו רגליו שהוא עני והם עשירים" וכו'.

ה"י.

הא שתים וכל שהוא יכנס דהוא דר' לעזר וכו'.

פירוש. שהרי כן אומר ר' אליעזר. ורגיל בירושלמי הביטוי די (= דהיא) מתניתא ופירושו שהרי כן אומרת המשנה. ועיין ניר שפירש באופן אחר.

מה דמר ר' לעזר ביוצא הא במחשיך לא וכו'.

בראבי"ה ה' עירובין סי' ת"ב עמ' 459: "ובירושלמי משמע [דתנא קמא] דמשנה (ד)אמר [כ]תנא קמא דר' אליעזר אבל ר' אליעזר פליג עלה. דגרסינן בירושלמי

הוו בעי למימר מ א ן (= מה, כרגיל בירושלמי, והגהת אפטוביצר מיותרת) דאמר ר' אליעזר ביוצא חוץ לתחום הא במחשיך לא. פירוש סברוה דדוקא פליג ר' אליעזר ביוצא חוץ לתחום והוא בתוך (התחום) [שתים] ואמר יכנס, אבל במחשיך אפילו בתוך שתים מודה שלא יכנס, וסתמא דמתניתין דמחשיך דברי הכל היא, ומסקנא בירושלמי אשתכח היא הדא היא [הדא]. פירוש דפליג אתרווייהו, אף על גב דלא עריב ותני להו בפלוגתא דמתניתין, ויש לסמוך על הירושלמי, ונראה דההלכה כר' אליעזר, ונראה לי דמלשון השאלתות משמע שהלכה כאותו סתמא דמי שהחשיך לו חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס, וקסבר דאתי אליבא דדברי הכל. [ו]ש מ א ל א ר א ה י ר ו ש ל מ י".

וכן בתוס' רי"ד מהדו' תניינא סוף פירקין: אבל בירושלמי גרסינן הוון בעי מימר מה דמר ר' אליעזר ביוצא הא במחשיך לא. אשכח תני היא הדא היא הדה, הוון בעי מימר מה דמר ר' שמעון במחשיך הא ביוצא לא אשכח תנא היא הדה היא הדה.

ובמאירי סוף פירקין (71 ע"ב): "וזה שפסקנו דברי ר' שמעון דוקא במחשיך יש אומרי' אף ביוצא, ובתלמוד המערב אמרוה כן והוא ששנו שם הוו בעיין מימר מה דמר ר' אליעזר ביוצא אבל במחשיך לא (ושכח) [אשכח] תני היא הדא היא הדא, וכן הוו בעיין מימר מה דמר ר' שמעון במחשיך אבל ביוצא לא, אשכח תני היא הדא היא הדא". ועיין גם מלאכת שלמה.

פרק ה'.

כ"ב ע"ב. הלכה א'.

בית נכנס מוציאין אותו כנגד העיר וכו'.

בר"ח נ"ג א': ירושלמי בית נכנס מוציאין אותו כנגד העיר פגום יוצא מוציאין את העיר כנגדו, (ועיין המשך הפיסקא להלן).

רב אמר מאברין ושמואל אמר מעברין וכו'.

זה היה צריך להיות בתחילת הפרק, אבל כבר העירותי כמה פעמים שסוגיות כפולות עלולות להכנס שלא במקומן ע"י הסופרים, וסוגייתינו כפולה בברכות פ"ח ובע"ז פ"א ה"ב (וגם שם היא שלא במקומה הראוי וצריכה להיות בה"א בריש הפרק שם), ואפשר שהירושלמי מפרש מקודם את עצם דין המשנה כיצד מעברין ואח"כ הוא עובר לברור הנוסחא, וגם זה מצוי בירוש', כפי שהעירותי במ"א.

ובר"ח (המשך הפיסקא הנ"ל): "רב תני מ ע ב ר י ן מלשון אשה עוברה שמואל תני מ א ב ר י ן מוסיפין לה אבר, רב תני עד שיאותו לאורו כדכתיב אך בזאת נאותה לכם. שמואל תני יעותו כדכתיב לדעת לעות את יעף דבר, תני רב אידיהם כדכתי', כי קרוב יום אידם שמואל אמר עידיהם כדכתיב ועדיהם המה שעתידים לבייש עובדיהן". (ועיין המשך הפיסקא להלן), ונוסחתינו (מאברין בדברי רב) היא עיקרית, שכן הוא במקבילות, ולפי נוסחת הדפוסים יוצא שרב שנה את

כל המשניות ב"א". אבל במסורת של: "רב תני אידיהן" נראה שצ"ל: רב תני עידיהן, כמו שהוא במקבילות, וכמו שיוצא מדברי הירושלמי להלן: מה מקיים שמואל טעמא דרב ועידיהם המה וכו', ובד"ח נשמט לגמרי: "רב תני אידיהן" והשלימו בק"ע מדעתו, לפי הנוסח המשובש של ד"ו.

ר' יוחנן בשם ר' הושעיה מוסיפין לה אבר, תלה עינוי ואיסתכל ביה, אמ' ליה למה את מסתכל בי צרך לך צחק לך לא צרך לך הפליג עליך וכו'.

המפרשים נתלבטו מאד בפירוש הדברים, ונ"ל ברור שיש לפנינו פתגם מבן סירא העברי, אלא שהנוסח של ההעתקה העברית שנמצאה בגניזה הוא משובש (והוא משובש גם ביוני [1]) וכן הוא שם י"ג ו' (הוצ' שטראק, ליפסיא 1903 עמ' 15): "צָרֵךְ לו עמך והשיע לך ושוחק לך והבטיחך" וברור הוא שהנוסח המקורי והמתאים לעניין בבן סירא שם הוא לפנינו בירושלמי כאן. והפירוש הוא ע"פ ירוש' סנהדרין פי"א ה"ד (ד"ו ה"ו), ל' ע"ב: ר' בא ר' יוחנן בשם ר' הושעיה אינו חייב עד שיורה... זחלין אפוי דרב הושעיה אמר ליה צריך לך שחק לך, לא צריך לך הפליג עלך וכו', ומזה אנו רואים שפעם אחת אמר ר' יוחנן דבר לפני ר' הושעיה וזחלו (צהבו וצהלו, עיין פסיקתא דר"כ הוצ' בובר פרש' פרה ל"ז ע"ב הערה קכ"ט) פניו של ר' הושעיה, ובפעם אחרת הסתכל ביה ר' הושעיה בתמהון או בכעס [2], וחרה לר' יוחנן על זה (עיין הרשימה בהערה) ואמר את הפתגם של בן סירא, והזכיר בזה שפעם שחק לו ר' הושעיא, והירושלמי הביא את הדברים גם בסנהדרין רק דרך אגב, והם שייכים בעיקרם רק לכאן, ואח"כ מוסיף הירושלמי בשבחו של ר' יוחנן, שהיה נכנס לר' הושעיה י"ג שנה אע"פ שלא היה צריך לו, ועיין בבלי בסוגיין.

אילולא דייו אלא שהיה מקבל פני רבו.

לשון זו "אילולא דייו אלא" היא גם בירוש' יומא פ"א ה"א, ל"ח ע"ד: אילו לא דייך אלא ששימשתה שעה אחת לפני המקום, וכן במקבילה במגילה

---

1) היוני, כנראה, לא הבין יפה מה זה "הפליג עליו". וכתבתי על כל זה במאמר מיוחד בהצופה הצרפתי כרך 97. והנוסח העברי שבגניזה הוא כנראה תרגום מנוסח סורי, אלא שנשתמרו בו גם פסוקים בעברית ובפרט בחלקים הפיוטיים, ואדבר ע"ז במ"א.

2) לשון זו רגילה מאד בירושלמי. עיין ברכות פ"ו ה"א, ו' ע"א: והוה ר' חייא בר ווא מסתכל ביה. אמר ליה ר' יוחנן בבליא למה את מסתכל בי. כלאים פ"א ה"א, כ"ו ע"ד: והוה מסתכל ביה. אמר ליה מה את מסתכל בי. הבא לך רצועה בכאן. מע"ש פ"ד ה"ד (ד"ו ה"ו), נ"ה ע"א: והיה ר' לעזר מסתכל ביה אמר ליה מה את מסתכל בי. מגילה פ"ג ה"ד (ד"ו ה"ה), ע"ד רע"ב: והוה ר' זעורה מסתכל ביה. א"ל מה את מסתכל בי. אנא אמר מן שמועה. ואת אמר מן דיעה ואת מסתכל בי. שם פ"ד סה"א ע"ה ע"א: והוה ר' זעורה מסתכל ביה. א"ל מה את מסתכל בי. מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא. וכן לשון זו גם בכתובות פ"ה ה"ו, ל' ע"א, גיטין פ"א ה"ב, מ"ג ע"ג, שם פ"ב ה"א, מ"ד ע"א.

פ"א. בכי"ל: אילו לא דייך אלא ששימשתה וכו'. ונמחקה המלה "אילו" ע"י המגיה (שלא בצדק).

כמה הוה רחיק ר' יצחק אמר מיל.

עיין שמות רבה פמ"ה—ג. וש"נ. ב"ר פנ"ג—י"ג (תיאודור עמ' 571 ובהערות שם). וברא"ח (המשך הפיסקא הנ"ל): כתיב ומשה יקח את האהל כמה היה רחוק מיל. ובקונדרס אחרון עמ' 318: ומשה יקח את האהל וגו' כמה היה רחוק מיל היה רחוק.

מיכן שכל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה.

ברא"ח (המשך הפיסקא הנ"ל): והיה כל מבקש משה אין כתיב אלא כל מבקש ה' מיכן כל המקביל פני רבו כמקביל פני השכינה.

ובקונדרס אחרון (המשך הפיסקא הנ"ל): כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא כל מבקש ה' מכאן שכל המקביל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה.

ובעין יעקב כאן: והיה כל מבקש ה' כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא כל מבקש ה' מכאן שכל המקביל פני רבו כמקבל פני שכינה.

והלא אליהו טירונין לנביאים היה וכו'.

ברא"ח (המשך הפיסקא הנ"ל): רב אמר כתיב ויאמר אליהו התשבי וגו' והלא אליהו טירונין של נביאים היה אלא מלמד שכל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני כאילו עמד לפני השכינה. ועייך ערוך ערך טרן ג'.

ובקונדרס אחרון (המשך הפיסקא הנ"ל): ר' חלבו ור' הונא בשם רב ויאמר אליהו התשבי חי ה' אשר עמדתי לפניו והלא אליהו עידונין לנביאים היה אלא מלמד שכל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני רבו כאילו עמד לפני השכינה. ר' חלבו אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים אפילו אליהו מבקש מים היה אלישע נותן לו על ידיו אשר למד אין כתיב כאן אלא אשר יצק כתיב והנער משרת את ה' לפני עלי מלמד שכל שרות ששרת לפני עלי רבו כאילו שרת לפני השכינה.

ובעין יעקב (המשך הפיסקא הנ"ל): ר' חלבו אמר ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד היה אשר עמדתי לפניו אם יהיה וגו' והלא אליהו טורינון[1]) לנביאים היה אלא מלמד שכל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני רבו כאלו עמד לפני השכינה. כתיב והנער שמואל משרת את ה' לפני עלי מלמד שכל שרות ששרת לפני עלי רבו כאלו שרת לפני השכינה.

תני ר' ישמעאל ויבא אהרן... אלא מיכן שהמקבל פני חבירו כילו מקבל פני שכינה.

ברא"ח (המשך הפיסקא הנ"ל): ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם

1) בפירוש הכותב לעין יעקב מעיר ע"ז: ופי' טלת מרינון מצאתי בערוך שהביא מאמר זה בשם הירוש' וכו'.

חותן משה לפני האלהים וכי לפני האלהים אכלו אלא מלמד שכל המקבל פני חבירו כאלו מקבל פני שכינה.

ובקונדרס אחרון (המשך הפיסקא הנ"ל): תני ר' ישמעאל ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים וכי לפני האלהים אכלו אלא מכאן שכל המקבל פני חברים כאילו מקבל פני שכינה.

ובעין יעקב (המשך הפיסקא הנ"ל): תני רבי ישמעאל ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה לפני האלקים וכי לפני ה' אכלו אלא מכאן שכל המקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה.

וגירסת הקונדרס אחרון והעין יעקב: חברים, נוסחא יפה היא, ובמכילתא יתרו ספ"א (דפוס קושטא): כל המקבל פני חכמים כאלו מקבל פני שכינה. ובחנם דחה הורוביץ בהוצאתו עמ' 196 את גירסת הדפוס ובחר בנוסחא: המקבל פני חבירו, ועי"ש בהערותיו ונעלם ממנו כל זה.

ר' יעקב בר אחא ר' יסא בשם ר' יוחנן מאיכן מעברין כנגד השקוף עד אלפין אמה.

כלומר, אין להכניס לתוך עיבור העיר אלא את הבתים הנמצאים כנגד השקוף של שער העיר (מול העיר ממש) עד מרחק של אלפים אמה ולא יותר.

לא מתסברא[1]) אלא כנגד הפגום אבל מכנגד העיר אפילו כמה.

פירוש, אין להגביל את המרחק, אלא אם הבתים נמצאים נגד הפגום, היינו הפיגמות של החומה. (עיין ערוך ערך פגם ב' ודבריו לקוחים מתשה"ג הרכבי סי' שנ"ט עמ' 182. ואפשר שהפיגמות הן המגדלים שבפינות החומה). אבל אם הבתים נמצאים נגד העיר ממש, אז אפשר לעבר את העיר עד אין סוף.

ומה חמית מימר פגום או נאמר ההן נו פגום.

אין לזה מובן. וג"ל שצ"ל: ומה חמית מימר [ההנו] פגום או נאמר ההן נו[2]) פגום. ופירוש הדברים הוא, שזו היא הוכחה, כי אפשר לעבר עד אין סוף אם הבתים הם כנגד העיר. והיינו: מה ראית לאמר שהבתים הם כמו פגום וצריך להוציא את העיר כנגדם, אולי נאמר שהבתים הנוספים הם עיקר העיר, והעיר ממש היא הפגום, וצריך להוציא אותו כנגד העיר (= הבתים הנוספים).

אמר רב נחמן עד ראשה דמדינתא.

כלומר, גם רב נחמן סובר שאפשר לעבר את העיר עד סוף המדינה.

---

1) = לא מסתברא.

2) ההן הוא. עיין מ"ש על צורה זו בתרביץ ש"ג ס"ג עמ' 337, ושם הוכחתי כי "ההן הוא" בא בירושלמי בצורת ההנו, ההן נו, ההן ו (וה"ו" מחוברת למלה שאחריה).

מהו ליתן פגום לפגום. מילתא דר׳ שמעון בן לקיש אמרה כן נותנין פגום לפגום דמר ר׳ שמעון בן לקיש יכול אני לעשות שתהא בית מעון מתעברת עם טיבריא ואת רואה את האיצטדין כילו היא מליאה בתים והקצרין נתון בתוך שבעים ושיריים לאצטדין ובית מעון נתון בתוך שבעים ושיריים לקצרים ואין תמשח מן פיגמא לית נפשה דסיריקין בתוך שבעי׳ ושיריים ואין תמשח מן פחורת׳ נפשה דסריקי׳ בתוך שבעים ושיריים.

המפרשים לא בארו את העניין די צורכו, וכדי לברר אותו אנו צריכים לעמוד על כל מקום ומקום ביחוד. לשם ניתוח העניין יהיה יותר נוח לסדר את הנקודות מן בית מעון לטבריא (ולא להפך) ואז נקבל: בית מעון, קצרים (Castra), אצטדין (στάδιον) וכו׳· מן הסוגיא יוצא שבין כל נקודה ונקודה הנ״ל המרחק הוא פחות משבעים אמה ושיריים ואין אנו זקוקים לעיבור ע״י פגומים, ורק המרחק בין טבריא והאיצטדין אינו מבורר כאן, ועל העיבור הזה בין טבריה והאיצטדין מיוסדת ראיית הירושלמי. בשטח זה נותן לנו הירושלמי 5 נקודות (על הסדר נעמוד להלן): איצטדין, פיגמא, פחורתא, נפשה דסיריקון, טבריא.

והנה האיצטדין ידוע לנו מכמה מקומות בירושלמי ובמדרש, והארכתי בזה בתרביץ ש״ג ס״ב עמ׳ 208 ושם עמדתי על ההשוואה בין האיצטדין, אילסיס ופילי שחוץ לטבריא. הנקודה השניה, פיגמא־πήγμα, היתה בודאי אצל האיצטדין ושימשה בתור בימה או פְּלַטפורמה למסתכלים במשחקים שבאיצטדין. הנקודה השלישית, פחורתא, היתה לדעתי לא רחוק מן האיצטדין, ובמדרש הגדול בראשית (חיי שרה עמ׳ 380): ריש לקיש הוה יתיב לעי באורייתא בפילון (בקה״ר פ״ג לפסוק מה יתרון העושה: רשב״ל הוה לעי באורייתא כל צרכיה בהדא א ל י ס י ס דטבריא) דטבריא הוה תמן חד פ ח ר והוה מתקין ליה לגינא דמיא בכל יום... אנא יתיב לעי באורייתא בכל יום ואת לעי ב פ ח א ר א וכו׳· ובוודאי ה פ ח ר הזה שתיקן לו לגין מים בכל יום ישב לא רחוק מן הפילון (= איצטדין, אילסיס עיין תרביץ הנ״ל), והיתה לו שם פחורתא· ואת הנקודה הרביעית הכיר בצדק ר״ש קליין (בבייטראגע שלו, 1901 עמ׳ 61) בכתובת יונית שנמצאה בטבריא (ופירסמתיה מחדש בתרביץ הנ״ל), ומשם רואים שעבדי סיריקון הקימו מצבה לאדוניהם ס י ר י ק ו ן· ונראה שמקום הנפש של סיריקון היה על יד טבריא· ואז אנו מקבלים ציור כזה·

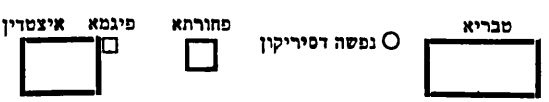

ולפי זה הפיגמא של האיצטדין היתה יותר מ־70 אמה ושיריים רחוקה מן

הנפש ופחות מ־70 אמה ושיריים מן הפחורתה (אבל האצטדין בעצמו היה רחוק יותר משבעים אמה ושיריים מן הפחורתא)· ורק אם אנו מצרפים את הפיגמא והפחורתא (פגום לפגום) ומודדים ממנה אז אנו מקבלים פ ח ו ת משבעים אמה ושיריים עד נפשה דסיריקון· כלומר עד הפגום של טבריא· ומזה הוכחת הירושלמי שנותנים פגום לפגום·

מהו ליתן עיבור לעיבור· מילתא דר' שמעון בן יוחי אמרה כן נותנין עיבור לעיבור וכו'.

ברא"ש פ"ה סי' ג': גרסינן בירושלמי מהו ליתן עיבור לעיבור מילתיה דר' שמעון בן יוחאי אמר נותנין (דמדרבי) [דמר רבי] שמעון בן יוחאי יכול אני לעשות שיהיו מהלכין מצור לציידן ומטבריא לציפורי על ידי מערות ועל ידי בורגנין· רבי חייא רבה ובר קפרא חד אמר הדין דתימא בעיר גדולה אבל בעיר קטנה לא· שלא תהא תוספת יתירה על העיקר וחד אמר בין בעיר גדולה בין בעיר קטנה דין (= דִּין) אלפים· ועיין שי"ק ד"ה מהו· ובספר אדם וחוה נתיב י"ב חלק י"ח: ובירושלמי עושין עיבור לעיבור·

כ"ב ע"ג.

אמר ר' פינחס מעשה בתלמיד ווותיק למד עיבורו בשלש שנים ומחצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל ולא הספיק לעבר את הדרום עד שנטרפה השעה.

הירושלמי לא גילה לנו את שמו של התלמיד והרב· אבל מן הסוגייא לעיל אנו רואים שבזמן רשב"ל עדיין לא היה הגליל מעובר· וא"כ מעשה זה היה בתקופה יותר מאוחרת: ועניין העיבור היה קשור בהוספות בניינים קטנים באילו מקומות וכיוון שנטרפה השעה אי אפשר היה להוציא זה לפועל·

אין יתן סנדלוי הכא הוא אתי ברא ונסי לון.

צ"ל כאן בכל מקום: "בדא" במקום "ברא"· והפירוש הנכון הוא בפ"מ·

היתה עיר אחת גדולה ויש בה חריץ וכו'.

כסיגנון זה להלן ה"ג· כ"ב ע"ד· ועצם הפירוש קשה· עיין מפרשים וגליון הש"ס·

רב אמר עיר שהיא בנויה אוהלים וכו'.

בקונדרס אחרון עמ' 318: רב אמר עיר שהיא בנויה אהלים כל אחד ואחד [מודד] מאהלו· היו שם צריפין ושלשה בורגנין מודד מן החיצון· התיב ר' יוסי והכתי' ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שם חוץ· היכן היו נפנין לחוץ היכן היו יוצאין לבית מדרשו של משה ו מ ש נ י (מלה זאת מלמדת אותנו שיש כאן רק מסירת תוכן דברי הירושלמי ולא העתקה ממנו מלה במלה) עשה להן צריפין ושלשה בורגנין· אמר ר' יוסי מכיון שהיו חונין ונוסעין על פי הדבר כמי שהוא לעולם· א"ר יוסי בר בון מכיון שה[ב]טיחן הב"ה שהוא מכניסו לארץ כמי שהוא

לעולי· א״ר אבון [1]) משה עשה להן ג׳ צריפין וג׳ בורגנין ומרבע ריבוע עולם כדי שיהא מערבה למערבו של עולם ודרומה לדרומו של עולם·

אמר ר׳ יוסה אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה וכו׳·

בר״ח נ״ו א׳: תלמוד ארץ ישראל א״ר יוסי מי שאין יכול לכוון את הרוחות ילמד מן התקופה ממקום שהחמה זורחת בתקופת תמוז עד מקום שזורחת בתקופת טבת אלו פני מזרח· וממקום ששוקעת בתקופת טבת עד מקום ששוקעת בתקופת תמוז אלו פני מערב. והשאר פני צפון ודרום כדכתיב הולך אל דרום וסובב אל צפון· ניחה בשילה ובבית עולמים דכמה יגיעות יגעו הנביאים לעשות המזרחי להיות החמה מצומצמת בין בתקופת טבת ותקופת תמוז· ז׳ שמות נקרא שער סוד· שער התווך· שער החרסית· שער איתון· שער חדש· שער העליון שער היסוד כו׳ ומפורשים כולם· ועיין ר״ח יומא כ״ח ב׳ וערוך ערך כוון·

ובספר העתים עמ׳ 80: ובירושלמי גרסינן אמר ר יוסי מי שאין יכול לכוין הרוחות ילמוד מן התקופה ממקום שחמה זורחת בתקופת תמוז עד מקום שזורחת בתקופת טבת אלו פני מזרח וממקום ששוקעת בתקופת טבת עד מקום ששוקעת בתקופת תמוז אלו פני מערב והשאר פני צפון ודרום כדכתיב הולך אל דרום וסובב אל צפון וגו׳ ניחא בשילה ובית עולמים דכמה יגיעות יגעו הנביאים לעשות שער המזרח להיות החמה מצמצמות בו בתקופת טבת ובתקופת תמוז· וז׳ שמות נקרא שער המזרח שער התוך שער חרסית שער איתן שער··· שער העליון שער היסוד וכו׳· ועיין להלן· ועיין תוספתא פ״ו (פ״ה) ה״ג·

דמר ר׳ אחא בשם שמואל בר רב יצחק כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז·

עיין פיסקאות הראשונים הנ״ל· ובפירוש ר׳ שמעיה למידות שפירסם ברלינר בבייטראגע לפירושי רש״י (ברלין 1903) עמ׳ 40: אמר ר׳ אחא בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער מזרחי שתהא חמה בו מצומצמת באחד בתקופות תמוז ובאחד בתקופת טבת· בעירובין ירושלמי· וזהו שיסד הקלירי בצמצמת בשער החדש·

וכבר פירש לנכון ר״ח ברודי (שם עמ׳ 51)· שהכוונה היא לסלוק לפרשת החדש (המתחיל: הוא נקרא ראש וראשון) שאומר: ויצמצם ש כ י נ ת ו בתוך שער החדש· אבל במחזורים ישנים חסרה המלה ״שכינתו״· וכנראה הוסיפוה הסופרים שלא הבינו את העניין· עיי״ש שפירש את הדברים בטוב טעם·

שער סור ששם היו טמאים פורשין וכו׳·

עיין במקומות שהבאתי ושציינתי לעיל· ובר״ח יומא כ״ח ב׳: (ד) [ז׳] שמות נקראו

1) לפנינו בירושלמי: ע ל י ה אמר ר׳ אבין· ואפשר שהמלה ״עליה״ היא אשגרת מלעיל פ״ד סה״ח, כ״ב ע״א.

לו שער סוד ששם היו הטמאים פורשין הדא הוא דכתיב סורו טמא קראו למו· שער היסוד ששם היו מייסדים ההלכה שער חרסית שהוא מכוון כנגד זריחת השמש כדכתיב האומר לחרס ולא יזרח· שער האיתון שמשמש כניסה ויציאה שער התווך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חידשו הסופרים ההלכה· שער העליון שהוא למעלה בעזרה· ועיין בראשונים שציין להם בגליון הש״ס·

ובפירוש ר׳ שמעיה הנ״ל: ״ז׳ שמות נקראו לו שער סור שער היסוד שער החרסית שער האיתון שער התוך שער החדש שער העליון· שער סור ששם היה מסרם (אולי צ״ל: מסרס· עיין ירוש׳ סנהדרין פ״א ה״ב· י״ח רע״ג: ולמה קוריהו סריס שמסרס את ההלכה) את ההלכה· שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחות החמה כמו האומר לחרס· שער האיתון שהוא משמש [כניסה ויציאה· התווך] ממוצע בין שני השערים· החדש ששם חדשו הסופרים את ההלכה״· ואולי צ״ל: שער סור ששם היה מסרס את ההלכה. [שער היסוד ששם היו מייסדין את ההלכה]· והסופר השמיט ע״י הדומות·

וכן בפירוש נחמיאש לירמיה י״ט ב׳ (ביאהרבוך הפרנקפורטי כרך IX׳ עמ׳ 71): וגם דרשו חז״ל שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו מיסרין את ההלכה· שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה כדאמר האומר לחרס ולא יזרח· שער אתון שהוא משמש כניסה ויציאה, שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים· שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה· שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל· וגם כאן יש חסרון בתחילת לשונו וצריך להשלימו ע״פ השלמתי בפירוש ר׳ שמעיה· ועיין גם כפתור ופרח פ״ו· הוצ׳ לונץ צ״ו ע״ב·

ונסעו הקהתים נושאי המקדש זה הארון·

להלן אעתיק את גירסת הקונדרס אחרון·

מאן דמר כקורה ומה מקיים כתיבה כאשר יחנו כן יסעו·

בכי״ל: ומה מקום כת׳ כאשר יחנו וכו׳· ונמחקו המלים: מקום כת׳· ובגליון הושלם ע״י הסופר עצמו: ״נ״ל מקיים כתיבה״ ונמחק ״נ״ל״· אבל גם זה שיבוש והנכון בקונדרס אחרון להלן·

מאן דמר כתיבה מה מקיים כקורה מאסף לכל המחנות·

בכי״ל: מה מקיים כתורה· ותוקן ״כקורה״· אבל הנכון הוא בקונדרס אחרון עמ׳ 318: ונסעו הקהתים נושאי המקדש זה הארון והקימו בני גרשום ובני מררי את המשכן עד בואם בני קהת שעליהם היה הארון נתון· כיצד היו ישר׳ מהלכין במדבר רבי חמא בר חנינא ור׳ יהושע בן לוי חד אמ׳ כתיבה וחד אמר כקורה· מ״ד כתיבה כאשר יחנו כן יסעו· ומ״ד כקורה מאסף לכל המחנות לצבאותם מ״ד כקורה מה מקיים כאשר יחנו כן יסעו· מה בחנייתן על פי הדיבר אף בנסיעתן על פי הדיבר. מ״ד כתיבה מה מקיים מאסף לכל המחנות לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו הדה מאסף לכל המחנות·

ובפירש״י על התורה במדבר פ״י—כ״ה: ״תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסים היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו: אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנת״. ובפירוש הכותב לעין יעקב (אגדות ירושלמי כאן): עוד מצאתי בירוש׳ סמוך לזה על פסוק ונסעו הקהתים וגומר שהארן היה מכוין את הרוחות במדבר וכיצד היו מהלכין ישראל כתיבה או כקורה והוא כתוב בפרש״י לחומש ואין צורך לכתבו כאן. ועיין גם ראב״ן סי׳ צ״ה, ל״א סע״ב.

תני בשם ר׳ יודה אף זיזיה וכתליה היו נמדדין עמה.

בתוספתא פ״ו (פ״ה) ה״ד: ר׳ יהודה אומ׳ כתליה וזיזיה מתעברין עמה. ועיין להלן גירסאות הראשונים.

בשניטלה קורתו אבל אם לא ניטלה קורתו נמדד עמה.

בכי״ל משובש: אבל אם לא ניטלה קורתו קורתו אינו נמדד עמה. ונמחקו המלים: קורתו אינו. וברשב״א נ״ה ב׳ (54 ע״ב): ירושלמי תני בשם ר׳ יהודה אפילו זיזי׳ וכותלי׳ נמדדין עמה רב הושעיה בעי אויר חצר מהו שימדוד עמה ונשמעינן מן הדא בית שנפרץ מרוח אחת נמדד עמה משתי רוחות אינו נמדד עמה. ר׳ אבין בשם ר׳ יהודה בשניטלה קורתו אבל אם לא נטלה קורתו נמדד עמה. אם בשניטלה קורתו לא כאויר חצר הוא. תמן הוקף לבית דירה ברם הכא לא הוקף לבית דירה.

ובמגדל עוז ה׳ שבת פכ״ח ה״ז: ״וכן מצאתי בירושלמי דגרסינן תאני בשם ר״י אף זיזיה וכותלי׳ נמדדין עמה רב הושעיא בעי אויר חצר מהו שימדד עמה נשמעינ׳ מן הדא בית שנפרץ מרוח אחת נמדד עמה משתי רוחות אינו נמדד עמה רב אבון בשם ר״י בשניטלה קורתו אבל אם לא ניטלה קורתו נמדד עמה. ומהדר תלמודא התם לאקשויי אם בשניטלה קורתו לאו כאויר חצר הוא. ופריק תמן הוקף לבית דירה ברם הכא לא הוקף לבית דירה ע״כ״. ועיין עמודי ירושלים בירוש׳ הוצ׳ ראם.

ובמאירי נ״ה ב׳ (74 ע״ב): בתלמוד המערב אמרו בית שנפרץ מרוח אחת נמדד עמה משתי רוחות אין נמדד עמה. רב אבין בשם [רב יהודה] כשניטלה קורתו אבל אם לא נטלה קורתו אין נמדד עמה.

לא יהא מודד מן האמצעי מפני שהוא מפסיד.

עיין בבלי נ״ו ב׳ ותוספתא פ״ו (פ״ה) ה״י.

ה״ב.

רב חונה בשם רבי מאיר ורבנין מקרא אחד דורשין.

במאירי נ״ז א׳ (78 ע״א) הגירסא מתוקנת: וזהו שאמרו בירושלמי רב הונא בשם ר ב ר׳ מאיר ורבנין מקרא אחד הם דורשין. וכ״ה גם ברשב״א שאעתיק להלן, וכן הגיה בק״ע מדעתו.

רבנין דורשין וחוצ׳ מה תלמוד לומ׳ מקיר העיר אלא מיכן שנותנין קרפף לעיר.

בכי״ל: אלא מיכן ש א י ן נותנין קרפף· ונמחקה המלה ״שאין״ ובין השורות תלויה ״ש״ (שנותנין) ואחרי המלה קרפף הושלם בין השורות: לעיר· וברור שגירסת כי״ל: ש א י ן נותנין· היא הנכונה· וכן ברשב״א נ״ז א׳ (55 ע״א): ״אבל בירושלמי מצאתי דאפילו רבנן דרשי ליה נמי מהאי קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דגרסי׳ התם רב הונא בשם ר ב ר׳ מאיר ורבנן מקרא אחד הן דורשין ר׳ מאיר דריש מקיר העיר וחוצה מה ת״ל וחוצה מכאן שנותנין קרפף לעיר· רבנן דרשי וחוצה מה ת״ל מקיר העיר מכאן ש א י ן (כגירסת כי״ל) נותנין קרפף לעיר· ונראה פירושו רבנן דרשי׳ וחוצה אלא שהתורה אמרה מקיר העיר כלומר לעיר אחת מקיר העיר ולא תתן לה חוצה״· ועיין ריטב״א נ״ז א׳·

הדא אמרה שנותנין קרפף לעיר. ר׳ יעקב בר אחא ר׳ אבונה ר׳ נחום בשם שמואל בר אבא סלקת מתניתא.

לעיל עמ׳ 80 הוכחתי שלביטוי ״סלקת מתניתא״ יש תוכן ברור ומסויים בירושלמי והיינו: נגמרה המשנה הקודמת ומיכאן ואילך מתחילה משנה אחרת· משנה של תנא אחר· ולפי זה ברור שקושיית הירושלמי: ״הדא אמרה שנותנין קרפף לעיר״ מוסבת על הסיפא· והיינו: אם יש לזו שבעים אמה ושיריים ולזו שבעים אמה ושיריים וכו׳· ומזה מוכיח הירושלמי שנותנין קרפף לעיר אפילו לרבנן· כי שיטת הירושלמי היא כדברי חייא בר רב שנותנין רק קרפף אחד לשתיהן· וכאן רואין שנותנין קרפף לכל אחת ואחת· וכקושיית הבבלי נ״ז סוף א׳· ומתרץ הירושלמי: סלקת מתניתא· כלומר· הסיום: אם יש לזו שבעים אמה ושיריים וכו׳· אינו מדברי חכמים אלא מדברי ר״מ· וכן מתרץ גם בבבלי שם· ועיין בספר ניר שגם הוא רמז לפירוש זה· והוא לדעתי· למעלה מכל ספק ופקפוק·

וכן שלשה כפרים המשולשין כו׳. שמואל אמר בעשויים שורה. בר קפרא אמר בעשויים צובה.

בירוש׳ ב״מ פ״ב ה״ג· ח׳ רע״ג: מהו כגון אהן מצובה· כגון אהין קרפיפא של שלשה [כפרים]· עיין מ״ש הגאון הישיש ריי״ח דייכעס בספרו נתיבות ירושלים שם במקומו· ועיין ריי״ן אפשטיין בתרביץ ש״א ס״ג עמ׳ 132·

כ״ב ע״ד.

תנינן אם יש בין שני החיצונים מאה וארבעים ואחת ושליש עשה האמצעי שלשתן [1]).

כלומר· הרי משנה מפורשת היא שהאמצעי עושה ש ל ש ת ן כאחת· וא״כ ברור שצריך שלא יהא האמצעי מופלג יותר מאלפים אמה· ומאי קמ״ל ר׳ יעקב בר אחא· ומתרץ:

1) גם במשנה שבירושלמי חסרות בכי״ל המלים: להיות אחד, והושלמו בגליון.

להתיר שני החיצונים.

פירוש׳ האמצעי אינו יכול להתיר את שני החיצונים אם הוא מופלג יותר מאלפים׳ אבל הוא בעצמו פשיטא שאינו מצטרף אליהם במקרה זה׳

היו שנים האמצעי מהו שידון לכאן ולכאן.

כפירוש השני בק״ע וכציורו׳

מה צריכה ליה בשהיו שנים מהלכין. אבל אם היה אחד מהלך נידון לכאן ולכאן.

כלומר׳ השאלה היא דווקא אם היו שני אנשים מהלכים׳ אחד בין שני הכפרים שלמזרח האמצעי ואחד למערב האמצעי׳ ושניהם הולכים בזמן אחד, אבל אם היה אחד מהלך פעם לצד זה ופעם לצד זה׳ נידון לכאן ולכאן׳ ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 249׳

ה״ג׳

ולא יתר שהוא נקמז ומפסיד.

עיין מ״ש על המלה ״נקמז״ לעיל עמ׳ 202׳ וברי״ח נ״ח א׳: ירושלמי מדת התחום [מ׳] חבלים׳ לא פחות שהוא נמתח ונשכר ולא יותר שהוא נ ק מ ט ויפסיד׳

וברוקח סי׳ ק״צ: ירושלמי אין מודדין אלא בחבל של נ׳ אמה (זו היא פיסקא של המשנה) ולא פחות שנפתח ונשבר ולא יותר שנכווץ ונפסד (עיין המשך הפיסקא להלן)׳ וכ״ה גם ברוקח קרימונא׳

ובמאירי נ״ז ב׳ (78 ע״ב): ובתלמוד המערב אמרו לא פחות מפני שנמתח ונשכר ולא יתר מפני ש נ ק מ ץ ומפסיד׳

ואית תניי תני בחבל של שלש לח.

בכי״ל: בחבל שלשת׳ לח׳ וצ״ל: שלשלת׳ ועיין כלים פי״ד מ״ג׳

אין לך מידה של אמת אלא שלש אבל מה אעשה וכתיב בנביאים חבלים ופתיל פשתים בידו וקנה המידה.

בכי״ל: אין לך מידה שלאמת אלא שלשת׳ וכו׳׳ וברוקח (המשך הפיסקא הנ״ל): ושל פשתים דכתי׳ ופתיל פשתים בידו׳ (זהו קיצור לשון הירושלמי׳ כדרך הרוקח׳ ועיין המשך הפיסקא להלן)׳ ועיין בבלי נ״ח א׳ וברי״ח שם׳ ועיין בפירוש המשניות להרמב״ם כלים פי״ד מ״ג׳

היה ממנו לנחל שבעים וחמש אמה וכו׳.

בכי״ל: היה ממנו לנחל שבעים אמה וחמש אמה׳ ונמחקה המלה ״אמה״ (אחרי המלה: שבעים)׳ וברא״ש פ״ה סי׳ ו׳: ירושלמי היה ממנו לנחל שבעים וחמש אמות תרי אמוראי חד אמר מודד בחבל של חמשים אמה וחוזר לאחריו עשרים וחמש אמות וחד אמר מודד בחבל של חמשים אמה והשאר בחבל של ארבע אמות׳

ובספר אדם וחוה נתיב י״ב חלק י״ח: ״ירוש׳ אם יש בין המודד ולנחל ע״ה אמה חד אמ׳ מודד שני פעמים חמשים אמה בחבל של חמשים אמה

וחוזר לאחריו כ״ה וחד אמר מודד פעם אח(ר)ת בחבל של חמשים אמה, והשאר מודד בחבל של ד׳ אמות״. ועיין גם אגור דיני עירובין סי׳ תקס״ב, ד״ו מ״ד ע״ד.

היה הנחל צר מלמעלן ורחב מלמטה וכו׳.

בר״ח נ״ח ב׳: ירושלמי כיצד מודדין את הנחל צר מלמעלה ורחב מלמטה עד נ׳ אמה אתה רואה אותו כאילו (רואה) עפר או צרורות ואם לאו אתה רואה כאלו מטרפס ועולה מטרפס ויורד (ועיין המשך הפיסקא להלן).

וברוקח (המשך הפיסקא הנ״ל): הגיע לנחל צר מלמעלה ורוחב מלמטה עד נ׳ אמה כאילו מלא עפר או צרורות ואם לאו מטפס ועולה מטפס ויורד.

היה הנחל מעוקם ר׳ חסדיי אמר מצופות ומשער בה וכו׳.

בר״ח (המשך הפיסקא הנ״ל): היה הנחל מעוקם ר׳ חסדאי א׳ נוטל מצופות ומשער בה בעיניו במישור וחוזר ועושה כן בהר. ועיין לעיל עמ׳ 282.

והוא שתהא מידה יוצאה בהר ארבעה טפחים כדי מקום.

פירוש הק״ע קשה, ונראה יותר כפירוש הפ״מ.

העליון כנגד ראשו. והתחתון כנגד רגליו. כל עמא מודיי שמקדימין. העלין כנגד ראשו והתחתון כנגד מתניו. כל עמא מודיי שמקדדין מה פליגין כנגד לבו. ר׳ מאיר אומר מקדדין וחכמים אומרים אין מקדדין.

הגירסא, כפי שהיא כתובה לפנינו, היא בוודאי משובשת, והמפרשים מתקנים אותה באופנים שונים, והיותר קרוב הוא תיקון בעל מיכל המים: העליון כנגד ראשו והתחתון כנגד רגליו כל עמא מודיי שמקדדין. [ואפילו] העליון כנגד ראשו והתחתון כנגד מתניו כל עמא מודיי שמקדדין. מה פליגין [בעליון נגד רגליו ותחתון] כנגד לבו. ר׳ מאיר אומר מקדדין וחכמים אומרים אין מקדדין. עיי״ש הפירוש.

אין מקדדין אלא בהרים ולא במקום עגלה ערופה.

צ״ל: אין מקדדין לא בערי הלוים ולא במקום עגלה ערופה, כמו שהוא במכות ספ״ב ובסוטה פ״ה, וכמו שתיקנו המפרשים.

ניחא כמאן דאמר אלף מגרש ואלפים תחום שבת.

במכות גורס: ותיא כמאן דאמר אלף אמה מגרש. וכ״ה בסוטה בכי״ר.

ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסה בר חנינה ומגרשיהם יהיו וכו׳.

וכ״ה גם במכות וסוטה הנ״ל, אבל בסוטה כי״ר: ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בן זימרא וכו׳.

ה"ד.

אין מודדין אלא מן המומחה כו' ההדיוט שריבה אין שומעין לו.

ברשב"א נ"ח (57 ע"א): פרש"י ז"ל מן הבקי וכן פי' הרמב"ם ואין שומעין במדידת התחומין אלא מן המומחה קאמר וכן פי' בירושלמי דגרסי' התם הא ההדיוט שריבה אין שומעין לו.

ובמאירי שם (80 ע"ב): ורוב מפרשי' פרשוהו מענין מומחה ממש, כלומר, שאין מוסרין מדידת התחום אלא למי שהוא מומחה ובקי באמנות מדידה ובהלכותיה, וכן כתבוה גדולי המחברי' ואף בתלמוד המערב כמו שאמרו שם הא הדיוט שרבה אין שומעין לו. ועיין ריטב"א נ"ז ב' ומגיד משנה פכ"ח מה' שבת הי"ז וראב"ש פ"ה סי' ז'.

הגיעוך סוף תחומי שבת שאינן מחוורין מדבר תורה וכו'.

עיין מ"ש לעיל עמ' 267.

ה"ה.

תני בשם ר' יודה אין מערבין אותה חציין וכו'.

עיין להלן גירסאות הראשונים.

אפילו עיר גדולה כאנטוכיא ואין בה אלא דלת אחת בלבד מערבין עליה. תני בשם ר' יודה אין מערבין אותה חציין.

בכי"ל: דלת אחת בלבד אין מערבין עליה וכו', ונמחקה המלה "אין". ובראשונים שאעתיק להלן חסרות המלים: "בלבד מערבין" וגורסים: ואין בה אלא דלת אחת. עליה תני בשם ר' יודה וכו', וגירסא נכונה היא.

א"ר יוסה הדא אמרה בני המבוי שנתנו קורתן על פתח המבוי אילו מותרין ואילו אסורין וכו'.

בכי"ל: שנתנו קורתן על ג ב י המבוי, ונמחקה המלה "גבי" ובגליון הושלם בכ"י הסופר עצמו: פתח.

וברשב"א נ"ט ב' (58 ע"א): והרמב"ן נראה הביא ראיה לדברי עצמו מדגרסי' בירושלמי אמתני' עיר של יחיד ונעשית של רבים וכו' תני בשם ר' יהודה אין מערבין אותה חציין מיחלפא שיטתיה דר' יהודה דתני ר' חייא כיצד מתירין רה"ר ר' יהודה אומר לחי מכאן ולחי מכאן קורה מכאן וקורה מכאן וחכ"א לחי וקורה מכאן ועושה צורת פתח מכאן, והכא הוא אמר הכין. לא על הדא איתאמרת אלא על הדא אפילו עיר גדולה כאנטוכיא ואין בה אלא דלת אחת. עלי' תני בשם ר' יהודה אין מערבין אותה חצאין. אמר ר' יוסה הדא אמרה בני המבוי שנתנו קורתן ב א מ צ ע המבוי אלו מותרין ואלו אסורין. כיצד

הוא עושה נותן הקורה על פתח המבוי ומתיר את המבוי חמשה מבואות פתוחין למבוי נתנו קורתן באמצע המבוי אלו מותרין ואלו אסורין. כיצד הוא עושה נותן את הקורה על פתח המבוי ומתיר את המבוי. (עיין המשך הפיסקא להלן).

ובמאירי נ"ט א' (83 ע"א): ולא שנתכונו לומר שכל שהוא מבוי אחד אין לחי וקורה מתיר חציו, שהרי עושין לחי לחצי מבוי. אלא שכל שהן אחד, אין מערבין כל אחד לעצמו. ואף הם הביאו ראיה לדבריהם ממה שאמרו בתלמוד המערב עיר של יחיד ונעשית של רבים (זו היא פיסקא של המשנה) תני בשם ר' יהודה אין מערבין אותה חצאין מיחלפא שטתיה דתני ר' חייא כיצד מתירין רשות הרבים ר' יהודה אומר לחי מכאן ולחי מכאן קורה מכאן וקורה מכאן וכה אמר הכן. לא על הדא אלא על הדא אפי' עיר גדולה כאנטוכיא ואין בה אלא דלת אחת תני בשם ר' יהודה אין מערבין אותה חצאין אמ' ר' יוסה הדא אמרה בני המבוי שנתנו קורתן ב א מ צ ע מבוי אלו מותרין ואלו אסורים כיצד הוא עושה נותן הקורה על פתח המבוי ומתיר את המבוי (עיין המשך הפיסקא להלן).

ובריטב"א נ"ט ב': ובירו' דפרקין מבואר כדברי רבינו ז"ל דגרסי' התם אמתני' דעיר של יחיד ונעשית של רבים תני בשם ר' יהודה אין מערבין אותה חצאין. מחלפא שטתיה דרבי יהודה דתני רבי חייא כיצד מתירין רשות הרבים רבי יהודה אומר עושה לחי מכאן ולחי מכאן קורה מכאן וקורה מכאן. וחכמים אומרים לחי וקורה מכאן ועושה צורת פתח מכאן (וב"ה) [וכה] הוא אומר הכין. לא על הדא אתאמר' אלא על הדא אפילו עיר גדולה כאנטוכיא ואין בה אלא דלת אחת, עליה א"ר יהודה אין מערבין אותה חצאין. א"ר יוסי הדא אמרה בני מבוי שנתנו קורתן ב א מ צ ע המבוי אלו מותרין ואלו אסורין, כיצד הוא [עושה] נותן הקורה על פתח המבוי ומתיר את המבוי ע"כ. הרי הירו' מפורש מעצמו שהרי ההפרש שיש בין תרי מתניית' דר' יהודה מפני שאלו הכשירו חצי רה"ר בלבד, ואלו הכשירו כל המבוי.

ובראי"ש פ"ה סי' ט': דגרסינן בירושלמי דפירקין אמר ר' אסי הדא אמרה בני מבוי שנתנו קורתם ב א מ צ ע המבוי אלו אסורים ואלו מותרין, נתנו אלו ואלו, אלו ואלו אסורים.

ובתשב"ץ ח"ב סי' ל"ה: אבל מה שנתקשו רבים בו הוא, היאך אפשר לתקן מקצת מדינה ולהניח מקצתה, והא אמרי' בפ' כיצד מעברין דאין מערבין עיירות לחצאין, אבל בירושלמי מצינו תירוץ דבר זה דהתם אקשו דר' יהודה אדר' יהודה, דר' יהודה אמר מי שיש לו שני בתים בשני צדי רשות הרבים עושה לחי מכאן ולחי מכאן וכו'. ואלו הכא משמ' דס"ל דאין מערבין אותה לחצאין, ומשני התם הדא אמרה בני מבוי שנתנו קורתם באמצע המבוי אלו מותרין ואלו אסורין, נתנו אלו ואלו, אלו ואלו אסורין ע"כ בירושלמי. ומשמע מהתם שבשני חצאי המבוי כל אחד עושה תקון לעצמו הם אוסרים זה על זה, אבל אם חציו מתקן לעצמו והחצי האחר אין מתקן כלום לעצמו אין אוסרין זע"ז. ועיי"ש סי' רצ"ד.

ובשו"ת הריב"ש סי' ת"ה: ואין רגל אוסרת אלא של רשו' אחת שיכולה לערב עמו וכדאיתא בהדיא בירושלמי אמר ר' יוסה הדא אמרה בני מבוי שנתנו קורתן ב א מ צ ע המבוי אלו מותרין ואלו אסורין. נתנו אלו ואלו, אלו ואלו

אסורין, כיצד הוא עושה נותן את הקורה על פתח המבוי ומתיר את המבוי.

חד ר' פינחס סלק להכא חזא בפתח דשקתא דגזוראי.
אמר להן חלקתם עירובכם וכו'.

הגירסא משובשת והנכון הוא במאירי (המשך הפיסקא הנ"ל): "ר' פנחס כד סלק להכא חמא כפתא דשקקא דגזוראי, אמ' להם חלקתם עירובכם, אמ' ליה ר' יהודה בר' שלום לחזוק הבתים נעשית". והגירסא כפתא היא בלי ספק הנכונה, והפירוש הוא שראה את הכיפה שהיתה נטויה מצד אחד של השוק עד הצד השני, וחשב ר' פנחס שהכיפה נעשתה לשם עירוב (במקום קורה), וע"ז השיב לו ר' יהודה בר' שלום, שהכיפה נעשתה לשם חיזוק הבתים ולא לשם עירוב. ולפנינו צ"ל: כפתה, ונשתבש "בפתח".

ובפירוש המאירי לעירובין כת"י ידידי הרב פישמן (דף קס"ד ע"א): ר' פינחס כד סלק להכא חמא נפתא (צ"ל: כפתא) דשקקא דגזוראי, אמר להם חילקתם עירובכם, אמ' ליה ר' יהודה בר' שלום לחזוק הבתים נעשית. משמע דכל שראוים לערב יחד ורוצין כולן לערב אינן רשאין לערב בחילוק, וכדאמ' הכא חילקתם עירובכם בתמיה, ואמ' שלא היתה הקורה מונחת אלא לחיזוק הבתים, דודאי כל אותן שהיו תוך ההכשר היו מערבין יחד. אבל מי שאינו ראוי לערב עמו, כגון מבוי שאין בו לחי וקורה בראשו או רשות הרבים שאין בה דלתות בראשה, אם עשו הכשר בחצר (צ"ל: בחצי) המבוי או בחצי רשות הרבים ולערב חציה ולישאר באיסור חציה רשאי. ואין אותן שחוץ הלחי אוסרין כלל, וכדאמ' הכא בירושלמי בני המבוי שנתנו קורתן באמצע מבוי אלו מותרין ואלו אסורין.

וברשב"א (המשך הפיסקא הנ"ל): ר' פנחס כדסליק להכא חמא בפתח (מלה זאת משובשת, כמו בירוש' דפוס) דשקתא דגזוראי אמר להן חלקתם עירובכם. אמר ליה ר' יהודה בר' שלום לחזוק הבתים נעשית.

כגון צנן וחדשה ומגדל גד.

המלים "מגדל גד" חסרות בכי"ל והושלמו בגליון.

בפתוחין לתוכה. אמר ר' מנא מכיון שהן פתוחין וכו'.

הפירוש הנכון בגליון הש"ס.

ה"ו.

מן קשויי מקשי לה בר קפרא למזרח בנו וכו'.

כפירוש המפרשים. ועיין מ"ש לעיל שבת עמ' 210.

ה"ז.

כיני מתניתא אנשי עיר גדולה מהלכין את כל העיר קטנה. אנשי העיר קטנה אינן מהלכין את כל עיר גדולה. כיצד. לית כאן כיצד.

בכי"ל: כיני מתניתא אנשי עיר גדולה כול. כיצד לית כאן כיצד. ונמחקה המלה "כול" ובגליון הושלם כדפוס.

וברשב"א ס"א רע"א (58 ע"ב): ובירושלמי לא מחסרי לה ואמרו לית כאן כיצד. וכן בריטב"א שם: ובירו' לא מחסרי לה למתני' אלא שאמרו דלית כיצד כאן.

עיר מהו שתעלה ממידת אלפיים. אמר ר' חזקיה ר' סימון בשם ר' יוחנן אין עיר עולה ממידת אלפיים.

לפי הפשט הפשוט נראה שר' יוחנן סובר שאין העיר עולה ממידת אלפיים אפילו אם היא בתוך התחום והוא מפרש את המשנה שאנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה אם מדת הקטנה כלה בתוך אלפיים והמשנה אומרת לנו שאנשי עיר גדולה מהלכין את כל עירם אפילו היא כאנטוכיא וגם את העיר הקטנה מפני שהיא בתוך התחום, אבל אנשי עיר קטנה אין מהלכין את עיר גדולה מפני שמדת התחום כלה בתחילת העיר הגדולה. ולפי זה אין העיר נחשבת כד' אמות א ל א ר ק אם שבת בתוכה או שנתן את עירובו שם.

מעשה ברועה אחד זקן שבא ואמר לפני רבי וכו'.

ברשב"א ס"א א' (58 ע"ב): ויש מי שגורס ועוד, מפני ששנו בירוש' דאחרת התיר ר' דגרסי' התם אמר ר' ירמי' מעשה ברועה א' זקן שבא ואמר לפני ר' זכור אני שהיו בני מגדל עולין לחמתא ומהלכין את כל חמתא ומגיעין לחצר החיצונה הסמוכה לגשר. ועוד התיר ר' שיהיו בני גדר יורדין לחמתא ועולין לגדר ובני חמתא אין עולין לגדר.

אמר ר' מנא מפני הרשויות.

העיקר כפ"מ. כמו שמשמע בבבלי ס"א א'.

כ"ג ע"א.

וא י ן אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה.

בכי"ל: וא נ ש י עיר קטנה מהלכין וכו'. ונגררה ה"ו" (של ואנשי), ובין השורות הושלם: ואין.

היתה עיר ש ע י ר ב ה ונתנו עירובן בפלטיא וכו'.

הפירוש הנכון בפ"מ.

בנה בתים ואחר כך בנה חומה זו היא חדשה. בנה חומה ואח' כך בנה בתים זו היא ישנה.

עיין ר"ח דף כ"ו ע"א.

ר' זעירא בדעתיה דאיתפלגון וכו'.

המלה "בדעתיה" ליתא בכי"ל והושלמה בין השורות.

בנה תשעה לשם קרפף ואחד לשם דייר אמר ר' לעזר ואפילו בנה את העשירי לשם דייר הרי הוא כדייר.

המלים: דייר, דייר, כדייר הן מתוקנות בכי"ל. ונראה שהיה כתוב מקודם: חדר, חדר, כחדר. ועצם הפירוש לא נתחוור לי. ועיין בבלי כ"ו א' וברי"ח שם.

ה"ח.

קל הוא הקונה שביתה בקרפף וכו'.

ברשב"א סוף פירקין (59 ע"ב): "וכן מצאתי כדברי מפורש בירושלמי דגרסינן התם בשלהי פירקין ר' יעקב בר אחא בשם ר' אלעזר קל הוא הקונה שביתה בקרפף מן הנותן את עירובו בקרפף. הקונה שביתה בקרפף מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה והנותן את עירובו בקרפף אין לו ממקום עירובו אלא אלפים אמה. ר' זעירא בעי אמר תקנה לי שביתתי בקרפף אמר ר' חנני' בריה דר' הלל מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה. ר' מאיר אמר עיקר עירוב בככר. בנותן עירובו בקרפף אין לו ממקום עירובו אלא אלפים אמה. ר' יהודה אומר עיקר עירוב ברגליו. באומר תקנה לי שביתה בקרפף מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה. ע"כ בירושלמי".

וכן במאירי סוף פירקין (86 ע"ב): וכן פרשוה גדולי הדור והביאו ראיה ממה שאמרו בירושלמי. ר' יעקב בשם ר' אלעזר קל הוא הקונה שביתה בקרפף מהנותן עירובו בקרפף. קונה שביתה בקרפף מהלך את כלה וחוצה לה אלפים נותן עירובו בקרפף אין לו אלא אלפים ממקום עירובו. ר' זעירא בעי אמ' תקנה לי שביתה. אמ' ר' חנינא מחלקת ר' מאיר ור' יהודה. ר' מאיר אומר עיקר עירוב בככר הרי זה כנותן את עירובו בקרפף ואין לו ממקום עירובו אלא אלפים אמה. לר' יהודה עיקר עירוב ברגליו. ואומר תקנה לי שביתה בקרפף מהלך את כלה וחוצה לה אלפים אמה.

מה דיורין ממש או אפילו ראויה לדיורין.

כעין שאלה זו בסוכה פ"א ה"ג (ד"ו ה"ב). נ"ב ע"ב. לענין אחר.

את רואה אותה כילו היא מלאה מים וטיט. הדא אמרה אפילו ראויה לדיורין.

זהו פירוש על המשנה: "אימתי בזמן שאין בה דיורין". וע"ז אמר ר' חנינא. שרואים את המערה כאילו מלאה מים וטיט. ומזה הוכיח הירוש. שר' חנינא פירש: אין בה דיורין — אינה ראויה לדיורין. וממילא מוכח שגם יש בה דיורין פירושו ראויה לדיורין.

הדא אמרה עיר שיש לה שני פתחים וכו'.

ברור שצ"ל: הדא אמרה [מ]ער' שיש לה שני פתחים וכו'. כמו שהגיה ופירש לנכון בגליון הש"ס.

מרוח אחת אסור. משתי רוחות מותר.

בכי״ל חסרה המלה ״אסור״, והושלמה בין השורות· אבל היא ישנה לעיל בה״א גם בכי״ל·

אם היתה גגה של מערה ארבעת אלפים אמה מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה. על גבי חומה אפילו[1] כמה מותר· אם היה גגה של מערה ששת אלפים אמה מהלך את כולה וחוצה לה על ידי ניבריות.

בכי״ל: אם היתה גגה של מערה ששת אלפים אמה מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה על ידי ניבריות· ונמחקה המלה ״ששת״, ובין השורות תלוי: ארבעת, ובגליון הושלם השאר כדפוס·

ובוודאי צ״ל: אם היתה גגה של מערה ארבעת אלפים אמה [חסר] אמה מהלך את כולה וכו׳ כמו שהגיה לעיל בגליון הש״ס· אבל מה זה ״ניבריות״? והנה ע״פ העיניין צריך לפרש ש״הנבריות״ הן חורים· והפירוש הוא שאם יש חורים בגג המערה, אז נחשב כל הגג ג״כ כד׳ אמות, מפני שהמערה נחשבת כד׳ אמות והוא יכול בכל מקום לצאת על הגג דרך החור·

אחורי הגגים מטלטלין בהן אפילו כור אפילו כוריים ר׳ מאיר אומר מטלטלין בהן עד בית סאתיים· אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון מילתיה דרב פליגא עלוי וכו׳.

אין לזה שום מובן· אבל בכי״ל גורס: אחורי הגגים מטלטלין בהן אפילו כור כור· אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון מילתיה דרב פליגא וכו׳. ונמחקה המלה ״כור״ (השנייה) ובגליון הושלם בכ״י המגיה: אפילו כוריים ר׳ מאיר אומר מטלטלין בהן עד בית סאתיים· ואולי צ״ל: אחורי הגגין מטלטלין בהן עד בית סאתים אמר ר׳ יוסי בר׳ בון מילתיה דרב פליגא וכו׳· והגליון הוא מיותר·

שמואל אמר עד בית סאתים· רב אמר מטלטלין בהן אפילו כור ואפילו כוריים·

טעם המחלוקת היא, כי מכיון שאנו אומרים שכל הגגות רשות אחת הן, ואין הדיורים שלמטה חולקין, א״כ דינם כקרפף שלא הוקף לדירה לשמואל· ורב סובר שאפילו אם אנו אומרים שהדיורים שלמטה אינם חולקין· בכל זאת זה נקרא הוקף לדירה, כי הדירה שלמטה היא עולה למעלה, אע״פ שאין ח ל ו ק ת דיורין· (נוע״י)·

1) כ״ה בכי״ל ובדפוסים בטעות: דאפילו.

פרק ו'.

כ"ג ע"ב. הלכה א'.

מתיבין רבנין לר' אליעזר בן יעקב... כשם שהבהמה אוסרת כך הגוי אוסר... כשם שאין הבהמה אוסרת כך הגוי אין אוסר.

בברייתא שבבבלי ע"ב ב' מחלוקת חכמים ור' יהודה אם בית הבקר אוסר או אינו אוסר. ועיין ביפה עינים שם.

ר' יעקב בר אחא ר' יסא בשם ר' יוחנן הלכה כר' יוחנן בן נורי. ר' הושעיה בעי מה צריכה כהדא דתני ר' אליעזר בן יעקב אומר ברם כרבנין חלוקין על ר' יוחנן בן נורי.

אין שום מובן למאמר זה ואולי צ"ל: ר' יסא בשם ר' יוחנן [אין] הלכה כר' יוחנן בן נורי. וע"ז אמר ר' הושעיה "מה צריכה כהדא דתני ר' אליעזר בן יעקב אומר", כלומר, הדבר מובן שמחדשים לנו, כי הלכה כדברי ר' אליעזר בן יעקב (עיין תוספתא פ"ח–פ"ה–ה"ב). אע"פ שרבים חלוקים עליו, ובכל זאת הלכה כמותו נגד רבים. "ברם כרבנין, חלוקין על ר' יוחנן בן נורי", כלומר, אבל מיותר הוא להשמיע לנו, שהלכה כחכמים החולקים על ר' יוחנן בן נורי, מפני שהם הרבים ופשיטא שהלכה כמותם, והירושלמי קיצר, והלשון קטוע כאן, כרגיל בירושלמי, ועל זה מעתיק הירושלמי את הסוגייא של ריש המסכת ששם מקשים להפך, והיינו שפשיטא להם כדעת המיקל בהלכות עירובין. וציון ה"ב והפיסקא נכנסו בטעות, כפי שהרגיש כבר בפ"מ וכל ההמשך שייך להי"א.

ה"ב.

ר' אחא ר' חיננא בשם כהנא אין הלכה כר' יהודה... וכא תהא הלכה כר' יודה אפילו חכמים חולקין עליו.

בכי"ל: ר' אחא ר' חיננא בשם כהנא או גרש בראשיה דפרקיה קדמיה דראשיה דסמכתא וכא תהא הלכה כר' יודה אפילו חכמים חולקין עליו. ובגליון הושלמה כל הסוגיא ע"י המגיה. ועיין מ"ש בסוגיא זו לעיל עמ' 218. ועיין מ"ש על "גרש" בתרביץ ש"ה ס"א עמ' 107.

גר תושב ועבד תושב משומד בגילוי פני וכו'.

במאירי ריש פרקין (87 ע"ב): "והוא שאמרו בתלמוד המערב גר תושב ועבד תושב ומשומד בגלוי פנים הרי הוא כעכו"ם לכל דבר שבעירוב". והביטוי בגלוי פנים גם בבבלי ס"ט א', סוטה מ"ב ב', ובמכילתא ריש מסכתא דעמלק (הורביץ – רבין 176) בניגוד ל"מטמוניות".

אית תניי תני הקוסטור אוסר מיד וכו'.

בתוספות ס"ט ב' ד"ה ושלהם (ד"ו רפ"ח): והכי אית' התם אית תנא תני קסדור

אוסר מיד ואכסנאי לאחר שלשי' ואית תנא תני קסדור אוסר לאחר שלשים ואכסנאי אינו אוסר לעולם מ"מ באילין דלא עולין לעולם קסדור אוסר מיד ברגיל ואכסנאי לאחר שלשי' בשאינו רגיל מ"ד קסדור לאחר שלשים כאילין דעלין ברשו. ואכסנאי אינו אוסר לעולם באילין דלא עלין ברשו ועיין הלשון בתוספות בש"ס ראם.

וברשב"א ע"ג סוף א' (68 ע"ב): וכן נראה מן הירושלמי דגרסי' בריש פירקין תניי הקוסטור אוסר מיד ברגיל ואכסניא לאחר שלשים. אית תני' תני הקוסטור אוסר לאחר שלשים ואכסניא אינה אוסרת לעולם מאן דאמר הקוסטור אוסר מיד ברגיל ואכסניא לאחר שלשים בשאינו רגיל. מאן דאמר הקוסטור אוסר לאחר שלשים באילן דעלו ברשות ואכסניא אינה אוסרת לעולם באילן דעולין בלא רשות. וכן לשון זו בערך בשו"ת המיוחסות סי' ר"כ.

ובמאירי ריש פירקין (87 סע"ב): "ונראה להם סעד מתלמוד המערב שבפרק חלון (ז) שאמרו שם אית תנאי תני הקוסטיר אוסר מיד ואכסניא לאחר שלשים. ואית תנאי תני הקוסטיר אוסר לאחר שלשים ואכסניא אינה אוסרת לעולם. מאן דמר הקוסטר אוסר מיד ברגיל ואכסניא לאחר שלשים בשאינו רגיל. מאן דאמר הקוסטור אוסר לאחר שלשים בהלין דעלו ברשו ואכסניא אינה אוסרת לעולם בהלין דעלין בלא רשו". וכן שם פ"ה ב' (127 ע"א): ומכל מקום בתלמוד המערב מוכיח שכל שנכנס ברשות אסר לאחר שלשים.

ובראש"ש פ"ו סי' ט"ו: והכי איתא התם אית תנא קסדור אוסר מיד ואכסניא לאחר שלשים יום ואית תנאי תני קסדור אוסר לאח' שלשי' יום ואכסניא אינו אוסר לעולם. מ"ד קסדור אוסר מיד ברגיל ואכסניא לאחר שלשים יום כשאינו רגיל. ומאן דאמר קסדור אוסר לאחר שלשים יום באילין דעלין ברשות. ואכסניא אינה אוסרת לעולם באילין דלא עלין ברשות.

ובספר אדם וחוה נתיב י"ב חלק י"ו: ועוד אומר בירושלמי אם רגיל אוסר מיד ואם אינו רגיל אוסר עד לאחר שלשים יום ודוקא דעאל ברשות ואם שלא ברשות אינו אוסר לעולם.

ואכסנייא אינה אוסרת לעולם באילין דעיילין דלא ברשות.

בר"ח ס"ט ב': ירושלמי אכסנאי אינו אוסר לעולם. ועיין תוספות, רא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל. ועיין ראבי"ה ה' עירובין סי' ת"ד עמ' 462.

מודה הוא שזכו במבוי תחילה.

הלשון "שזכו במבוי תחילה" מוכיח, כי הכל תלוי ממי שזכה במבוי תחילה, והתחיל להשתמש בו בראשונה, ואם ביטל רשותו ואח"כ השתמש בו לפני שהשתמש בו הישראל ביטל בזה את נתינת הרשות שלו. וכן משמע גם הלשון במשנה: עד שלא י ו צ י א ויאסור עליכם, ונראה מזה שהוא אוסר רק אם הוציא את כליו לפני שהספיק הישראל להשתמש, אבל בדברים בעלמא אינו מבטל את נתינת הרשות שלו. וזה מתאים להלכה שבירושלמי ב"ב פ"ג סה"ה (ד"ו סה"ו), י"ד ע"א: המוכר לחבירו ונתעצל לוקח ולא החזיק בה וירד המוכ' והחזיק בה ביטלה חזקה את המכר ואת המתנה.

מה פליגין לחזור בו׳. ר׳ מאיר אומר מבטל רשותו וחוזר בו׳. ורבנין אומרי׳ מבטל רשותו ואינו חוזר בו וכו׳.

הגירסא משובשת׳. והנכון אצל הראשונים להלן׳. והיינו: ברשב״א ס״ז סע״ב (64 ע״א): והכין משמע בירושלמי דגרסינן התם רב אחא בשם ר׳ חיננא כולי עלמא מודו שיש לו ביטול רשות מה פליגן לחזור בו ר׳ מאיר אומר מבטל רשותו ו א י נ ו חוזר בו ורבנן אמרו מבטל רשותו וחוזר בו ותימר אע״ג דר׳ מאיר אמר מבטל רשותו ו א י נ ו חוזר בו מודה והן שזכו במבוי תחלה׳ ע״כ בירושלמי.

ובמאירי ס״ט א׳ (98 ע״ב): והביאו ראיה ממה שאמרו בתלמוד המערב כל עמא מודו שיש לו בטול רשות׳ מה פליגין לחזור בו ר׳ מאיר אומר מבטל ו א י נ ו חוזר והן שזכו במבוי תחלה. רבנין אמרין מבטל וחוזר׳ ועיין גם ריטב״א ס״ט א׳.

בין שוגג בין מזיד הרי זה אוס׳. כיני מתניתא אינו אוסר.

עיין מ״ש בדעת ר״מ לעיל עמ׳ 223 והסוגיא שם חולקת על הסוגיא שלנו.

ה״ג.

שלהם מותרין לו ולהם שביטל רשותו. מהו שתחזור חלילה.

בר״ח ס״ח ב׳: ירושלמי שלהם מותרין לו ולהם שביטלו רשותו מהם שתחזור חלילה׳ תלמידי דרב משמיה דרב אמרי חוזרות חלילה, הוא מותר והן אסורין פתר לה לצדדין הא מתניתא כו׳. ולשון רבינו הוא מקוטע כאן׳

כ״ג ע״ג.

ו א י ן שנים שעירבו נותנין רשות לאחד שלא עירב... ו ל א שנים שלא עירבו נותנין רשות לשנים שעירבו.

המלים ״ואין״ ״ולא״ הן מיותרות׳ ומחקו אותן המפרשים׳

עשרה ישראל שהיו דרין בבית אחד וכו׳.

בר״ח ע״א א׳: ירושלמי רב חסדאי אמר ר׳ ישראלין הדרין בבית אחד כל אחד ואחד צריך לבטל רשותו׳ (עיין המשך הפיסקא להלן)׳

ובראבי״ה ה׳ עירובין סי׳ ת״ה׳ עמ׳ 462: ודכוותה גרסינן בירושלמי רב חסדא אמר עשרה ישראלים שהיו דרים בבית אחד כל אחד ואחד צריך לבטל רשותו׳

עשרה גוים שהיו דרין בבית אחד וכו׳.

בר״ח (המשך הפיסקא הנ״ל): וכן עשרה נכרים הדרים בבית אחד צריך להשכיר כל אחד רשותו׳ (ועיין המשך הפיסקא להלן)׳

ובראבי״ה הנ״ל סי׳ ת״ד עמ׳ 462: דגרסינן בירושלמי׳ אמר רבי ייסא עשרה גוים שהיו דרים בבית אחד כל אחד ואחד צריך להשכיר רשותו׳ פי׳ מפני שרשות כולם שוה בו׳

וברוקח סי' קנ"ה: ירושלמי אמ' ר' יוסי י' גוים שהיו דרים בבית אחד כל אחד צריך להשכיר את רשותו.

ובאו"ז ח"ב ה' עירובין סי' קס"ח מ"ד ע"ב: דאמר בירושלמי א"ר יסא עשרה עכו"ם שהיו דרים בבית אחת כל אח' ואחד צריך להשכיר רשותו פירוש מפני שרשות כולם שוה בו.

ובשו"ת המיוחסות להרמב"ן סוף סי' רי"ז: וגר' בירו' א"ר אסא עשרה גוים שהיו דרים בבית אחד [כל אחד] ואחד צריך להשכיר רשותו. וסתמה דמלתא בבית אחד עם ישראלים מועטים קאמר.

ובשו"ת מהר"ם בר ברוך (פרג) סי' תכ"ח: והירושלמי דאמ' עשרה גוים הדרים בחצר אחת צריך להשכיר מכל אחד ואח' בששרויים בחדרים ובעליות ובמחיצות המגיע לתקרא... ולהכי צריך לשכור מכולן.

אמר ר' בא מעשה באשתו של פרסי אחד וכו'.

בר"ח הנ"ל ע"א א' (המשך הפיסקא הנ"ל, אלא שהסדר שם אחר עיי"ש): ומעשה באשתו של פרסי (א"ר) [אחד] שהשכירה חצרה בלא דעת בעלה ושרא ר' שמואל סברין למימר אפי' שמשו ולקיטו.

ובאו"ז הנ"ל מ"ד ע"ד: וה"נ אמרי' בירוש' דפרקין א"ר יסא מעשה באשתו של פרסי אחד שהשכירה חצר שלה שלא מדעת בעלה ואתא ע ו ב ד' קומי ר' שמואל ושרא וסברין למימר אפי' שכירו ואפי' לקיטו.

הלכה ישראל מבטל והגוי משכיר. ויבטל הוא הגוי חזר הוא בו. מעתה אפילו משכיר וכו'.

בכי"ל: מעתה אפילו מ ב ט ל וכו', ונמחק מבטל ובין השורות הושלם: משכיר. והנה ברור שיש לפנינו השמטה בירושלמי, ולפני הר"ח ע"א א' היתה הגירסא: [ר' יסא בשם ר' יוחנן אמר ישראל ונכרי שדרין בבית אחד] הלכה ישראל צריך לבטל רשותו וכו'. עיין שם הסדר של המאמרים.

וכן גם בשבלי הלקט השלם (עניין שבת סוף סי' צ"ח עמ' 70): וישראל וא"י שהן דרין בבית אחד בחצר מפורש בירושלמי ר' יסא בשם ר' יוחנן ישראל וא"י שהן דרין בבית אחד הלכה ישראל צריך לבטל רשותו וא"י צריך להשכיר. וכ"ה גם בתניא עניין עירובין סי' י"א.

ובתוספ' ס"ו א' ד"ה מערב: ובירושלמי משמע דליה לר' יוחנן האי סברא דקאמר ר' יוחנן התם ישראל וגוי שהיו דרים בבית אחד צריך ישראל לבטל והגוי להשכיר וכו', עיי"ש בתוספות.

ובריטב"א ס"ו רע"א: הקשו בתוספו' דבירושלמי א"ר יוחנן ישראל ועכו"ז הדרים בבית אח' שבחצר ישראל צריך לערב והעכו"ז צריך להשכיר.

ובסמ"ג עשין דרבנן ה' עירובין (רמ"ד ע"א): והא דאמר רבי יוחנן בירו' ישראל וגוי שהיו דרין בבית אחד צריכין ישראל והגוי להשכיר, יש לפרש שלשם מדבר ששניהם שותפים בבית ואין נחשב הישראל כשכירו של גוי.

ובהגהות מיימוניות פ"ב מה' עירובין סי' י': אבל אם ישראל ועובד כוכבים שותפין בבית אחד אמר בירושלמי דצריך הישראל לבטל והעובד כוכבים להשכיר.

וברוקח סי׳ קנ״ה: ירושלמי ישראל מבטל רשות והגוי משכיר ויבטל הגוי חזר ביה׳ השכיר חזר ביה משתמש בגזל׳.

אין קרקע נקנה בפחות משוה פרוטה׳.

מע״ש פ״ד ה״ב (ד״ו ה״ג)׳ נ״ד ע״ד׳. קידושין פ״א ה״ג׳ נ״ט ע״ד. שם ה״ה ס׳ ע״ג׳.

אפילו באגוז אפילו בתמרה.

עיין ר״ח ע״א א׳: ואסיקנא [אפי׳] באגוז ואפילו בתמרה׳.

ר׳ יעקב בר אחא כד הוה נפק לאכסנייא אין הוה משכח מיעבד תקנה הוה עבד. ואין לא מבדר מנוי. יהב חוטר׳ הכא סנדלא הכא דייסיקיא הכא׳.

כלומר׳ כשהיה מבין שהעכו״ם לא ירצה להשכיר לו את כל החדרים (מפני שחושש שמא יבואו עוד אורחים) היה משלם לו שכר לינה סתם׳ והיה מפזר את חפציו בכל החדרים׳ ונמצא מחזיק בכל הבית בעד שכר הלינה׳ וכן כנראה היתה אצלם דרך בעה״ב לתת רשות לאכסנאי להשתמש גם בשאר החדרים׳ אם לא באו אורחים אחרים׳ ועיין ניר׳ ומזה מוכיח הירושלמי׳ שאין כאן שכירות ממש כמו בדיני ממונות׳ וע״כ גם בפחות משוה פרוטה מספיק׳.

אבל אם היה פונדקי ישראל אינו חשוד לטלטל.

כלומר׳ הפונדקי ישראל אינו חשוד לטלטל בחדרים שהעמיד לרשות האורח׳ אם לא באו אורחים אחרים׳ וע״כ אינו צריך להחזיק בכל החדרים׳.

ה״ד׳.

בית שמאי אומרים מבעוד יום ובית הלל אומרים משתחשך. כיני מתניתא בית הלל אומרים משתחשך׳.

בכי״ל: כיני מתניתא ב י ת ש מ י אומרים משתחשך׳ ונמחקה המלה שמי׳ ובין השורות הושלם ״הלל״. ויש כאן מקום לטעות ולחשוב שגירסת כי״ל היא הגירסא הנכונה׳ והירושלמי פירש ״משתחשך״ דוקא משתחשך ולא מבעוד יום׳ עיין רש״י ס״ח סע״ב ד״ה והוציאו את הכלים (ועיין נוע״י וגליון אפרים׳ וט״ס נפלה בדבריהם וצ״ל או״ח סי׳ שפ״א׳ ולא או״ח סי׳ ש״ה)׳ וע״כ הגיה הירושלמי במשנה׳ ב״ש אומרים משתחשך אבל לב״ה אפשר גם מבעוד יום׳ כדי שיתקבל שב״ש הם המחמירים וב״ה המקילים׳ אבל כל הסוגייא להלן סותרת הנחה זאת׳ וע״כ נראה שהתיקון של המגיה הוא נכון וצ״ל: ב״ה או׳ אף משתחשך׳ והפירוש הוא שב״ה מקילים ואומרים שאפשר לבטל גם מבעוד יום וגם משתחשך׳ וממש כסיגנון זה גם בירוש׳ יבמות פ״ו ה״ו׳ ז׳ ע״ג: בית הלל אומרים זכר ונקבה··· לכן צריכה אפילו זכר ונקבה׳ דלכן היא מתניתא מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל ועיין נוע״י׳ ועיין מלאכת שלמה׳ והוא מעתיק כגירסת הדפוס׳.

מהו לבטל רשות משתחשך.

צ"ל: מהו ל ש כ ו ר רשות משתחשך· כמו שהגיה בק"ע·

ר' חייה ר' יסא ר' אימא סלקון לחמתה דגדר שאלון לר' חמא בר יוסף ושרא.

ברור, שיש לפנינו המעשה שבבבלי ס"ה ב'· והיינו שבא הגוי בעל הפונדק בשבת· וטלטלו קודם לכן מפני שסברו שגוי אינו אוסר אם איננו בדירה· ואח"כ כשבא הגוי ואסר עליהם נתעוררה השאלה אם מותר לשכור מן הגוי בשבת· עיין בבבלי שם· ובמקום ר' חנינא בר יוסף צ"ל שם: ר' חמא בר יוסף כמו שהוא בכ"י· עיין בדק"ס וברי"ח (נוע"י)·

שמע(ין) ר' יוחנן ומר יפה עשיתם· שמע ר"ש בן לקיש ומר לא עשיתם יפה. מה פליגין. ר' זעירא אמר לא פליגין מאן דמר יפה עשיתם ששכרתם· ומאן דמר לא עשיתם יפה שטילטלתם·

כלומר· לפי דברי ר' זעירא סוברים ר' יוחנן וריש לקיש שהנכרי אוסר אפילו כשאיננו, וע"כ לא יפה עשו שטילטלו קודם שבא הנכרי· אבל בכל זאת תיקנו אח"כ את המצב בזה ששכרו מן הנכרי אחרי שבא· ואין אנו אומרים שבת שנאסרה מקצתה נאסרה כולה· כי שכירות רשות דינה כמו ביטול רשות· וכמו שאין אנו אומרים שבת שנאסרה מקצתה לעניין ביטול רשות· כן לא נאמר זה אף לעניין שכירות רשות· ומותר לשכור את הרשות בשבת אע"פ שמקודם היה אסור לטלטל (הנ"ל)·

ר' בא אמר פליגי מאן דמר יפה עשיתם ששכרתם ושטילטלת'. מאן דמר לא עשיתם יפה לא ששכרתם ולא שטילטלתם.

לפי דברי ר' בא אין שכירות כביטול רשות· ובשכירות אנו אומרים שבת שנאסרה מקצתה נאסרה כולה· ולפיכך תלויה השכירות שלאחר כך בהיתר טילטול שמקודם לכן· והיינו אם נסבור שהגוי א י נ ו אוסר בשאינו· מותר לשכור ממנו אח"כ את הרשות· שהרי לא אסר בתחילת שבת· אבל אם נסבור שהגוי אוסר גם בשאינו· אז אסור אח"כ לשכור ממנו· וע"כ מי שסובר שלא עשו יפה שטילטלו· בהכרח סובר ג"כ שלא עשו יפה ששכרו (הנ"ל)·

חייליה דר' בא מן הדא כל שבת שנכנסה בהיתר מותר. באיסור אסור חוץ מן המבטל רשות·

וא"כ רואים מכאן שרק מבטל רשות הוא יוצא מן הכלל· אבל משכיר רשות הוא בתוך הכלל של "נכנסה שבת באיסור אסור"· ומוכח מזה· כי מי שסובר שלא עשו יפה שטילטלו סובר ג"כ שלא עשו יפה ששכרו· (הנ"ל)·

ומאן דאמר חוץ מן המבטל ומן המשכיר.

צ״ל ומאן דאמר [לא פליגין] חוץ מן המבטל ומן המשכיר· כלומר· ר׳ זעירא סובר שגם המשכיר הוא בכלל מבטל רשות· וגם אצלו א י ן אנו אומרים שבת שנאסרה מקצתה נאסרה כולה· וע״כ אפשר לאמר שלא עשו יפה שטילטלו· מפני שהגוי אוסר· אבל בכל זאת אפשר לשכור אח״כ את הרשות· ולפיכך אמר ר׳ יוחנן שיפה עשו ששכרו· והוא גם סובר שלא עשו יפה שטילטלו· (הנ״ל)·

מהו לשכור רשות מן הפונדיק ר׳ חיננא ור׳ יונתן סלקון לחמתה דגדר אמרין נמתין עד שיבואו זקני הדרום לכאן· אתא ר׳ נתן דרומה ושאלון ליה ושרא. שמע ר׳ שמעון בן לקיש ואמר מאחר שהגוי בא ומוציאני לא עשינו כלום וכו׳.

בכי״ל: אתא ר׳ פ ר ס פ ר ס דרומה ושאלון ליה וכו׳· והמלה ״פרס״ הראשונה היא בסוף השורה· ונמחקה והושלם בגליון ״נתן״· והמלה פרס השניה היא בתחילת השורה ולא נמחקה· וכנראה. שצ״ל בכי״ל: אתא ר׳ פ א ס פ א ס (=אפס) דרומה וכו׳· וכ״ה ברשב״א להלן· וכ״ה בבבלי ס״ה ב׳: ולכשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל להן אתו שיילו לר׳ א פ ס וכו׳· ועיין תענית פ״ד ס״ח א׳: עד זמן דתמני ר׳ פס דרומא··· אין ר׳ פס דרומיא וכו׳·

ובשו״ת הרשב״א ח״א סי׳ תרכ״ו: וגרסינן בירוש׳ מהו לשכור רשות מן הפונדק· פי׳ מן בעל הפונדק [ש]שכרו כבר לדיורין ר׳ חנינא ור׳ יוחנן סלקין לחמתא דגררין אמרי נמתין עד שיבאו זקני דרום לכאן אתא ר׳ א פ ס א פ ס (כ״ה בדפוס בולוניה· אבל בד״ו רק פעם אחת: אפס. ועיין לעיל גירסת כי״ל) דרומא ושאלין ליה ושרא· שמע ר׳ שמעון בן לקיש (נמי) [ומר] מאחר שהגוי בא ומוציאנו לא עשינו כלום· פי׳ הגוי שכבר קדם ושכר מן הפונדק· שמעון בר אבא ור׳ יוחנן מעתה אין בתינו שלנו· פי׳ שהפרסיי׳ היו נכנסין בבתיהם ודרים שם עמהם· ר׳ יוסי בר׳ סימון בשם ר׳ בייתוס אין ברשות שלנו לדור עמנו לצוות׳ אין מוציאין אותנו ובפנדקי היו מוציאין אותנו· פי׳ שלא היו אונסין הישראלים בעלי הבתים לצאת כלום·

ובשו״ת המיוחסות סי׳ רי״ח: אבל בעלמא כל שהדיורים יכולים להוציא השוכרים מהבתים אין אותו שכירות מועיל כלום דגרס׳ בירו׳ מהו לשכר רשות מהפנדק פי׳ מבעל הפנדק ששכרו כבר לדיורי׳ רבי חנינא ור׳ יונתן סלקי׳ לחמתא דגרדי׳ אמר נמתין עד שיבואו זקני דרום לכאן אתא ר׳ פס דרומ׳ ושיילי ליה ושרא לון· שמע ר״ל וכי מאחר שהגוי בא ומוציאה לא עשינו כלום פירש הגוי שכבר קדם שכר מן הפנדק· שמעון ברבי ור׳ יוחנ׳ אמרו ומעתה אין בתים שלנו פירש שהפרסיי׳ היו נכנסי׳ בבתיהם ע״כ (= על כרחם) ודרים שם עמהם· ר׳ יוסתאי בר׳ סימון בשם ר׳ ביית׳ אומ׳ אין בתינו שלנו לדור עמנו לצא׳ אי׳ מוציאין אותנו ופונדקי המוצאי׳ אותנו· פי׳ שלא היו אונסי׳ הישראלי׳ בע״כ לצאת לגמרי מן הבתים אלא שדרים שם עמהם אבל מי שכבר שכר מן הפונדק הוא יכול להוציא השוכר האחרון מן הבתים ולפיכך אין שכירותו כלום·

והנה הרשב״א משווה את סוגיית הירושלמי לסוגיית הבבלי׳ ולולא דברי רבינו ז״ל׳ היה נראה לפרש כמו שפירש בספר ניר׳ כי הפונדקי היה מוציא את היהודי בשעה שהזדמן לו אורח גוי׳ וזו היתה השאלה׳ אם כגון דא נקרא שכירות מכיון שידוע שהגוי יכול להוציאו בכל זמן שיזדמן לו אורח גוי׳ וע״ז אמר ריש לקיש: ״מאחר שהגוי בא ומוציאני לא עשינו כלום״׳ ואין זה שכירות׳ ור׳ יוחנן תמה עליו: מעתה אין בתים שלנו? כלומר׳ מאחר שאתה חושש לזה׳ שהגוי יוציא אותו׳ וא״כ הרי גם בתים שלנו הגוי מוציאינו כשיש לו צורך לאכסן חיילות וכדומה׳ וע״ז אמר ר׳ יוסטי: ״אין בתינו שלנו לדור עמנו הא לצאת אין מוציאין אותנו׳ ובפונדק מוציאין אותנו״׳ כלומר׳ הגוי יכול להצר ליהודי וליכנס אליו לתוך ביתו׳ כדי לגור אתו יחד׳ אבל אינו מגרשו מביתו׳ ולפיכך אין לומר שאין הבתים שלנו׳ מה שאין כן בפונדק שהגוי מוציא את הישראל לגמרי׳ וע״כ אין שכירות כזו מועילה׳

ה״ה׳

ר׳ בא בשם רב(י) יהודה בדרך הארץ שנו׳

פירוש המפרשים דחוק׳ ואולי היה קשה לו לר׳ בא׳ למה תפסה המשנה את הלשון: ״בעה״ב שהיה שותף לשכנים״׳ שמזה מוכח כאילו מדברים בעירובי חצירות ולא בשיתופי מבואות, ור׳ בא סבר, כי המשנה מדברת בשיתופי מבואות ולא בעירובי חצירות (עיין בבלי ע״א סע״א)׳ ולפי שיטה זו היה צריך לשנות: שלשה שהיו שותפין ביין וכו׳ אינן צריכין לערב׳ ועיין תוספתא פ״ט (פ״ו) ה״ח׳ וע״כ אמר ר׳ בא: בדרך הארץ שנו׳ כלומר׳ לא דברה המשנה אלא בהוה׳ שבעה״ב הוא לפעמים שותף עם שכניו והדבר המשותף מונח אצלו׳

על דעתיה דר׳ מנא כר׳ זעירא. על דעתיה דרב כר׳ מאיר.

בק״ע הגיה ביד חזקה׳ ובפ״מ נדחק לפרש׳ והנה כסיגנון זה נמצא גם בשבת פי״ט ה״ד׳ י״ז ע״ב: על דעתיה דר׳ זעורא כר׳ ינאי׳ על דעתיה דרב כר״מ׳ ועיין מה שפירשתי שם לעיל עמ׳ 210׳ ונ״ל שגם כאן פירושו כך: על דעתיה דר׳ מנא כר׳ זעירא׳ כלומר׳ לפי דעתו ופירושו של ר׳ מנא בשיטת ר׳ זעירא׳ שאמר כי ר׳ אלעזר בן תדאי ור״מ אמרו דבר אחד׳ ור׳ מנא פירש שהכוונה היא לר״מ שאמר מערבין ומשתתפין כאחת — לפי זה דעתיה (הלשון ע״ל דעתיה היא בהקבלה לחצי הראשון של המאמר) דרב כר׳ מאיר׳ כלומר׳ רב שפסק הלכה כר׳ אלעזר בן תדאי פוסק גם כן כר״מ בעירוב ושיתוף׳ שהרי שניהם אמרו דבר אחד לדברי ר׳ זעירא׳

ה״ו׳

אין שם פפיליונות מגיעות עד הקורות וכו׳.

בכי״ל: אם שם פפיליונות וכו׳׳ ונמחקה המלה אם׳ ובגליון הושלם: אין׳

שוין שאם היו שותפין בעיסה ובתבשיל וכו׳.

ברוקח סי׳ קמ״ג: ירושלמי גבי טרקלין היו שותפין בעיסה ותבשיל מערבין עירוב לכולם·

כ״ג ע״ד.

אמר ר׳ פינחס אף במצרים חליפין. נתן על הפנימי צריך ליתן על החיצון. נתן על החיצון אינו צריך ליתן על הפנימי.

המאמר סתום ואין לו ביאור כלל· והיה נ״ל שאולי צ״ל: אף במזוזה חליפין וכו׳· והירוש׳ סובר שבבתים זה לפנים מזה נותן רק על החיצון· וכן מפורש במסכת מזוזה פ״ב ה״ד (הוצ׳ היגר עמ׳ ל״ט): ״בתים זה לפנים מזה נותן דרך כניסתו לכולם״· והיינו החיצון· ואל תשיבני מלשכות שבמקדש· שלולא מיעוטים מיוחדים היו חייבות במזוזה· שהרי פשוט הוא· כי הפתח היוצא לעזרה כיוצא לחצר דמי· (ואין שער העזרה פוטר אותה· כמו ששער החצר אינו פוטר את פתח הבית)· והפתח של לשכת פלהדרין היה יוצא לחול (עיין תוספות יו״ט מדות פ״ה מ״ג)· ועיין גם ירוש׳ יומא פ״א ה״א· ל״ח ע״ג: לולים אילו על גב אילו חייבין במזוזה הן דו דרס אסקופתא ארעייתא· ונראה שהפירוש הוא· כי עליה אינה חייבת במזוזה אלא אם יציאתה היא דרך האסקופה התחתונה שהיא כבר מחוץ לבית (ומכ״ש אם יציאתה היא לחצר ממש)· אבל אם הסולם יוצא לחדר החיצון של הבית התחתון· אז היא פטורה ממזוזה· ומזוזת החדר התחתון פוטר אותה· ובכל אופן שיטת הירושלמי בדיני מזוזה היא אחרת משיטת הבבלי· שהרי כן הוא אומר במגילה פ״ד הי״ב· ע״ה ע״ג: בית שיש לו שני פתחים נותן ברגיל· היו שניהם רגילין נותן בחזית. היו שניהן חזית נותן על אי זה מהן שירצה. ורואים· שאם היו לו שני פתחים יוצאים לרחוב אינו חייב לתת מזוזה אלא על אחד מהם· וע״כ אפשר שגם בבתים זה לפנים מזה אינו נותן אלא על החיצון· כשיטת מסכת מזוזה (אע״פ שיש לחלק· כמובן).

ולפי זה יתפרש הירושלמי כפשוטו: נתן על הפנימי צריך ליתן על החיצון כלומר אם נתן את המזוזה על הבית הפנימי צריך לתת עוד מזוזה על החיצון· אבל אם נתן על החיצון אינו צריך ליתן על הפנימי· אבל חוששני לחדש דבר כזה בשיטת הירושלמי· כל זמן שהדבר אינו מבואר בפירוש· ועיין להלן השערה אחרת בזה·

אפילו לא עירב הפנימי אין החיצון צריך לערב.

בכי״ל ליתא המלה ״אפילו״ והיא תלויה· וגם מאמר זה קשה· עיין שי״ק·

מילתיה אמרה אין בית שער ליחיד· מילתיה דרב אמרה יש בית שער ליחיד·

בכי״ל: מילתיה אמרה אין שער (והמלה ״בית״ הושלמה בין השורות ע״י הסופר עצמו) לעליה· מילתיה דרב אמרה יש בית שער לעליה. ונמחקו המלים

״לעלייה״ והושלמו במקומן ע״י המגיה: ליחיד׳ והנה הגירסא ״לעלייה״ נראית מקורית׳ כי אין לעלות על הדעת שמי שהוא ישבש את המלה ליחיד פעמיים ויכתוב במקומה: לעלייה׳ לעומת זה מובן תיקון המגיה שתיקן ע״פ העניין והמשך הסוגייא: ליחיד׳ ברם לגירסת כי״ל אין שום מובן׳ ועלייה מאן דכר שמיה?

ולרוב הדוחק היה נ״ל שאולי צ״ל למעלה בסמוך: אמר ר׳ פינחס אף (במצרים) [בחצרים] חלפין׳ נתן על הפנימי צריך ליתן על החיצון וכו׳ ועיין בסוף פירקין כ״ד ע״א: רב חונה בשם רב אין תורת חצר לגוי׳ אין תורת דקה לגוי׳ אין תורת חצר לגוי שאם היה שרוי בעליונה את מורידו לסור׳ אין תורת דקה לגוי שאם היה שרוי בפנימית את מוציאו לסור׳ ומזה נראה ש״חצר״ היא כאן בהקבלה ל״דקה״׳ ודקה היא מחיצה (עיין תוספות נ״ט ב׳ ד״ה דעבוד) שנעשית להיכר שהבית מסתלק מן החצר׳ וע״כ נראה לפי זה שגם ״חצר״ היא מחיצה שנעשית להיכר שהעלייה מסתלקת מן החצר שלמטה׳ ולפיכך אמר ר׳ פינחס שאם נתן אה ה״חצר״ על הפנימי שבעלייה צריך ליתן גם על החיצון׳ מפני שכל זמן שלא נתן על החיצון אין סימן שגם החיצון מסתלק׳ אבל אם נתן על החיצון הרי זה משמש סימן והיכר להסתלקות כל בני העלייה׳

וע״ז הביא בתלמוד את מאמר ר׳ יהושע בן לוי ״אפילו לא עירב הפנימי אין החיצון צריך לערב׳ למה נעשה בית שער״׳ כלומר׳ החיצון שבעלייה אינו צריך לערב כלל עם בני החצר׳ ואפילו אם לא עירב אינו אוסר (וממילא אינו זקוק גם להסתלקות מבני החצר). ומזה מסיק התלמוד: מלתיה אמרה אין בית שער לעלייה׳ כלומר שהגר בבית שער של עלייה אינו אוסר כלל׳ וממשיך התלמוד: ״מלתיה דרב אמרה יש בית שער לעלייה דמר ר׳ בא (בר) [רב] יהודה בשם רב הדא דתימר בבית שער של יחיד אבל בבית שער של רבים הרי זה עירוב והדר שם הרי זה אוסר עליו״׳ ודברי רב נאמרו על המשנה בפ״ח ה״ד: ״הנותן את עירובו בבית שער באכסדרה ומרפסת אינו עירוב והדר שם אינו אוסר עליו״׳ וסבר הירושלמי שדברי רב מוסבים על כל המשנה׳ וגם הדר במרפסת של רבים אוסר׳ ומזה מוכיח שיש בית שער לעלייה לאסור׳ מובן שכל זה אינו אלא השערה בעלמא׳ ואין הדברים מבוססים כל צרכם׳ ועיין מ״ש בסוף פירקין׳ אבל לא נמנעתי מלכתוב כל זה׳ שמא ילמדו מדברי את הדרך לפירוש הנכון׳

ה״ז׳

מן מה דתני שמואל למעלה מעשרה שבות הוי דו אמר במקום פיתן׳

לא ידעתי פירושו׳

במקבלי פרס מאביהן היא מתניתא׳

הפירוש הנכון של כל העיניין הוא בגליון הש״ס׳

מעתה אפילו אין עירב בא אצלן׳

אין = אִין = אם׳

שמואל אמר הוא ובניו ובני ביתו מערבין בככר אחד, מה ופליג תמן הוא אמר במקום פיתן והכא אמר הכין.

המפרשים פירשו שהקושיא היא משמואל, אבל אין זה סיגנון הירושלמי והיה צ״ל: מחלפא שיטתיה דשמואל, והלשון ״מה ופליג״ משמש בכל מקום בסיגנון שאלה, אם הולקים על משנה או ברייתא או אמורא על חבירו, אבל לא אם יש סתירה בדברי עצמו.

וע״כ נ״ל שיש לפנינו שתי שאלות: והיינו שהירושלמי סבר, כי דברי שמואל מוסבים על המשנה שאומרת: צריכין עירוב לכל אחד ואחד, וע״ז אמר שמואל: מערבין בככר אחד, ופירש הירושלמי את דברי שמואל שאין צריכין אלא עירוב אחד, וע״כ שאל: מה ופליג? כלומר, האם חולק שמואל על משנתנו שמצריכה עירוב לכל אחד ואחד, והשאלה השנייה היא משמואל על שמואל, והיינו שהרי שמואל סובר, כי עיקר דירה היא מקום פיתן וכבר העמיד רב את משנתנו במקבל פרס מאביהן וכל אחד אוכל בביתו, וא״כ איך מערבין בככר אחד?

פתר לה כשהיו שנים שותפין בו.

הלשון ״כשהיו שנים״ היא בהקבלה ובאשגרה מלמטה, וכאן צ״ל: שהן שותפין בו, כלומר, מערבין בככר אחד פירושו שכולם יכולים לערב בככר אחד ואין בזה משום פרוסה, מפני שהן שותפין בו, אבל צריכים לערב על כל אחד ואחד בככר זה, ואם עירב רק לעצמו אסור גם לשמואל, והירושלמי מביא אח״כ ראייה ששותפין יכולין לערב בככר אחד ואין בזה משום פרוסה, ועיין במאירי פ״ב א׳.

ותנינן אפילו מאפה סאה והיא פרוסה וכו׳.

בכי״ל: תנינן אפילו מאפה סאה וכו׳ והמגיה הוסיף ״ו״ (ותנינן) וקלקל את הסיגנון.

בית שמניחין בו את העירוב... בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין.

פי׳ בק״ע, מתירין בדיעבד, אבל בתנחומא נח סי׳ ט״ז (הוצ׳ בובר סי׳ כ״ב עמ׳ 51): ילמדנו רבינו בית שנותנין בו עירוב מהו שיהא צריכה עירוב או לא ר׳ יעקב בר אחא שאל את ר׳ אבהו א״ל בית שמאי אומרים צריך ובית הלל אומרים אינו צריך והלכה כבית הלל, וביפה עינים ע״ב ב׳ ציין למדרש זה.

ר׳ חסדאי אמר נעשה כשותף, אמר ליה (אמר) ר׳ המנונא מליהון דרבנין לא שבקין לך... אין תימר כשותף הוא ייסר.

רב חסדא מפרש את הטעם של עירוב ואומר שהמערב נעשה כשותף, אבל לא שכולם דרים במקום אחד ונעשים כיחיד, וע״ז שאל אותו רב המנונא ממחלוקת רב ורבי יוחנן, ורואים משיטת שניהם שהמערבים נעשים כיחיד, וזהו כעין המחלוקת בבבלי מ״ט א׳, אם עירוב משום קניין או משום דירה, (ניר).

ר׳ יוסה מיקל לה הוא דאמרה עיגול הוא דרב.

צ״ל: מיקל להההוא דאמר(ה) עיגול[ה] הוא דרב׳ כלומר ר׳ יוסי היה מיקל ומבזה למי שהיה אומר העיגול הוא גדול׳ מפני שיש בביטוי זה ביזיון לעירוב׳ ועיין גליון אפרים׳

ר׳ יוסי בי ר׳ בון מברך עלוי בלילי שובתא לומר שנעשה בו מצוה׳

עיין שי״ק׳ ועיין ספר העתים עמ׳ 217 ובהערות ר״י שור שם׳ ועיין במאירי ברכות ל״ט ב׳ ובהערה שם, וכדברי המעיר מבואר בחידושי הר״ן שבת קי״ז סע״ב ד״ה שרו׳ ועיין או״ז ח״א ה׳ ברכת המוציא סי׳ קנ״ג כ״ו ע״ב׳ ופירוש הראשונים שמדברים בעירוב תבשילין מקורו בתשובות הגאונים׳ עיין אוה״ג שבת חלק התשובות עמ׳ 105׳

אמר ר׳ אבון בדיור ישן הוא מתיניתא׳

בכי״ל: אמר ר׳ אבון בר רב יוד׳ ישן הוא וכו׳ ונמחקו המלים בר רב יוד׳ ע״י נקודות׳ ובגליון הושלם: בדיור׳ ובגיטין במקבילה הגירסא גם בכי״ל: ״ובדיור ישן״׳ וכן נכון׳

ה ״ ח׳

חמש חצירות פתוחות זו לזו כו׳. ואסורין במבוי שהמבוי לחצירות כחצר לבתים

אחרי המלה ״לבתים״ חסרה נקודה בד״ו׳ ובאמת כל זה היא פיסקא של המשנה׳ והמדפיסים בדפוס זיטומיר ופיטרוקוב חשבו שהפיסקא נגמרת במלים ״זו לזו״ ומכאן ואילך מתחיל התלמוד׳ והכניסו לתוך הגמרא אחרי המשנה את המלים: ״ואסורין במבוי שהמבוי לחצירות כחצר לבתים״׳ והן אינן שייכות לתלמוד אלא למשנה׳

אמר ר׳ יסא דר׳ עקיבה היא דר׳ עקיבה אמר דריסת הרגל אוסרת׳

הפירוש הנכון הוא בפ״מ׳ ועיין להלן ה״ט׳

נהגו הכל כר׳ מאיר׳

בכי״ל אין זה והושלם בגליון׳

ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יוחנן ובשם ר׳ אלעזר אף על גב דר׳ מאיר אמר יש לו ביטול רשות מודה שאם שכח אחד מהן ולא עירב שהוא נסמך על שיתופו׳

המאמר סתום וקשה׳ וקרוב בעיני שהלשון כאן הוא אשגרה מלעיל ה״ב׳ ובאמת צ״ל: אע״ג דר׳ מאיר אמר ע״י עירוב וע״י שיתוף מודה שאם שכח אחד מהן ולא עירב וכו׳׳ והירושלמי מבאר להלן את הטעם למה מודה ר״מ׳

מאן אית ליה על ידי עירוב ועל ידי שיתוף לא ר' מאיר דר' מאיר אמר על ידי עירוב ועל ידי שיתוף אמר ליה מה את משכח עלייהו הילכות עירובין·

הלשון מגומגמת מאד ואין לה מובן· ובכי"ל הגירסא היא: "מאן אית ליה על ידי עירוב ועל ידי שיתוף אן מה את משכח עלייהו הילכות עירובין"· ונמחקה המלה "אן"· ובגליון הושלם ע"י המגיה כדפוס· ונ"ל שהמגיה השלים יותר מדאי וגם מחק שלא בצדק את המלה "אן" והיא באמת שייכת למלה "מה" וצ"ל: אומר· ונפרדה המלה· ונשתבשה ל"אן מה"· ולפי זה צריך להשלים בכי"ל רק חלק ממה שהשלים המגיה וכן צ"ל שם: מאן אית ליה על ידי עירוב ועל ידי שיתוף [לא ר' מאיר· ר' מאיר] א ו מ ר (ומלה זו נשתבשה: אן מה) את משכח עליהון הילכות עירובין. כלומר· ר' מאיר לא אמר את דבריו· אלא רק מחמת חשש של השכחת הילכות עירובין וזה שייך רק אם כולם שכחו ולא עירבו· אבל אם כולם עירבו ורק אחד שכח לא שייך בזה חשש של השכחת הילכות עירובין· ועיין להלן·

ר' אחא ר' אילא ייבא כחד מינהון דחד מינהון אמר שמא ילך לחצר שאינה צריכה שיתוף· אי זו היא חצר שאינה צריכה שיתוף זו חצר רוגלת והוא רואה אותן מערבין ולא משתתפין. אף הוא סבור לומר שמא עירוב מועיל בלא שיתוף ואין עירוב מועיל בלא שיתוף·

ר' אילא אמר· כי הדין של ר' יוחנן ור' אלעזר יהיה נכון רק לפי שיטת "חד מנהון"· והירושלמי מקדים את ביאור האמוראים איך אפשר להשכיח הילכות עירובין· אם נאמר ששיתוף מועיל בלא עירוב· כי התלמוד כאן אומר סתם (עיין גם להלן בסמוך): אף אתם משכחין עלינו הילכות עירובין· וכן בתוספתא פ"ט (פ"ו) ה"ו: שלא לשכח תורת עיקר העירוב· וכן במשנה להלן פ"ז ה"ט: כדי שלא לשכח את התינוקות· ו ל א כלשון הבבלי ע"א ב'·

ולפיכך מבאר התלמוד· כי לשיטת "חד מנהון יש לחשוש שמא ילך לחצר שאינה צריכה שיתוף ויראה אותם שהם רק מערבין ולא משתתפין· יטעה שבכל מקום עירוב מועיל בלא שיתוף· כמו ששיתוף מועיל בלא עירוב· וע"כ אמר ר' מאיר שאין שיתוף מועיל בלא עירוב ומצריך תמיד שני הדברים יחד· ולא יבוא לטעות· וידעו שאין עירוב מועיל בלא שיתוף· כמו ששיתוף אינו מועיל בלא עירוב· ומובן הדבר· שחשש זה יכול להיות רק אם נאמר שתמיד מועיל שיתוף בלא עירוב· אבל אם כל החצר מערבת ואינה סומכת על השיתוף אלא שרק אחד שכח במקרה ולא עירב· ברור שהוא יכול לסמוך על שיתופו· שהרי כאן אין חשש שמא יטעו לחשוב שאפשר לסמוך על השיתוף גרידא או על העירוב גרידא· הואיל וכל החצר עירבה והשתתפה· ולפיכך במקרה זה גם ר"מ יודה שהוא סומך על השיתוף· ועיין גליון אפרים·

וחרנה אמר שמא ילך לחצר שכבר שיתף והוא רואה אותן [ולא] מערבין ולא משתתפין אף הוא לא מערב ולא משתתף.

לפי אמורא זה יש לחשוש שמא יבוא לחצר שכבר שיתפה (והוא לא ידע מזה) ויראה שאינם מערבים ויחשוד בהם שהם מטלטלין בלא עירוב ויבוא ללמוד ממעשיהם, ולפיכך הצריך ר״מ תמיד עירוב ואפילו כבר שיתפו, ומובן שלפי זה אין חילוק אם כולם לא עירבו או אם אחד מהם לא עירב, כי מה לי אם חושד בהם שהם מטלטלים באיסור, מפני שכולם לא עירבו או מפני שאחד מהם לא עירב. ולפי אמורא זה יאסור ר״מ לסמוך על השיתוף אפילו במקרה שכולם עירבו ורק אחד שכח ולא עירב, ונמצאת אומר שמשנתינו היא דלא כר״מ, וע״כ אמר ר׳ אילא שדינם של ר׳ יוחנן ור׳ אלעזר הוא רק בשיטת ״אחד מינהון״.

פשיטא מערבין בחצירות ומשתתפין במבוי. מערבין בחצירות אם רצו להשתתף במבוי אינן משתתפין ואם נשתתפו במבוי אם רצו לערב מערבין.

אין למאמר זה שום מובן, ובהכרח הוא צריך תיקון, והנה בתוספתא פ״ו (בהוצ׳ צוקרמנדל פ״ט ה״ו משובש יותר מבדפוס): ומשתתפין במבוי ואם רצו לערב מערבין, [מערבין] בחצרות אבל אין רשאי להשתתף, ועיין מפרשים שהגיהו בתוספתא, אבל ברור לדעתי שהגירסא בתוספתא היא הנכונה, וכן להלן בירושלמי (כ״ד ע״א): מהו ליסמך על שיתופי חצירות? ורואים ברור שהירושלמי מדבר על שיתופי חצירות ומבדיל בין עירוב ושיתוף, כי עירוב הוא מעין דירה ויותר משיתוף, עיין לעיל ה״ז ובמש״ש, וע״כ שאל הירושלמי אם אפשר לסמוך ב ד י ע ב ד על שיתופי חצירות, והיינו אם במקרה היו שותפים במאכל ולא לשם עירוב ושכח אחד ולא עירב, ועיין לעיל ה״ה, ורואים שגם הירושלמי פירש את המשנה רק בשיתופי מבואות ולא בחצירות, ואפשר ששותפין יכולים לתת עירוב אחד ואין צורך שיתן כל אחד ואחד באופן מיוחד (כלעיל ה״ו וה״ז), אבל אינם נחשבים כיחידים להיות פטורים מלערב לכתחילה.

וע״כ ברור שצריך לתקן את הירושלמי ע״פ התוספתא וכצ״ל: פשיטא מערבין בחצירות ומשתתפין במבוי, מערבין בחצירות אם רצו להשתתף (במבוי) אינן משתתפין, (ואם נשתתפו) [משתתפין] במבוי, אם רצו לערב מערבין, ועיין בספר ניר שהלך בדרך זו ולא העיר על התוספתא.

כמה חצירות יהיו במבוי וכו׳.

עיין מ״ש בכל ענין זה לעיל עמ׳ 225.

כ״ד ע״א.

ובשבת שואלין לה ולא אגיבון דלא ר׳ יסא אמר אלא כל מלא ימלא באתרה כך דאתון לעירובין אמר לון וכו׳.

צ״ל: בשבת שאלון ליה ולא אגיבון דלא [הוה] ר׳ יסא אמר אלא כל מילא ומילא באתרה כד אתון לעירובין וכו׳, כמו שהוא במקבילה בשבת פי״ט.

ר׳ יוחנן דו אמר קורה מתרת בלא שיתוף וכו׳.

בכי״ל: דו אמר א י ן קורה מתרת בלא שיתוף, ונמחקה המלה ״אין״.

רב דו אמר אין קורה מתרת בלא שיתוף וכו׳.

בכי״ל: רב דו אמ׳ אין מטלטלין בכל המבוי רב דו אמר אין קורה מתרת בלא שיתוף, ונמחקו המלים: דו אמ׳ אין מטלטלין בכל המבוי רב.

אמר ר׳ יוסה בי ר׳ בון כדי לעשות כל הרשויות כאחת.

עיין מ״ש לעיל שבת עמ׳ 205.

פשיטא נסמכין על שיתופי המבוי. מהו ליסמך על שיתופי חצירות.

כבר בארתי את העניין לעיל (ועיין שם בספר ניר שפירש כן), כי השאלה היא אם אפשר ליסמוך ב ד י ע ב ד על שותפות שהיתה להם שלא לשם עירוב, כמו שסומכין בשיתופי מבואות, ולפי הנהתינו לעיל, אומר הירושלמי בפירוש: מערבין בחצירות, אם רצו להשתתף א י ן משתתפין. אבל זהו לכתחילה, ברם בדיעבד אפשר שסומכין.

מובן הדבר שאין לשאול איך אפשר לסמוך על שיתופי מבואות (לרבנן דר״מ) אם לא עירבו בחצירות, באותו זמן ששיתוף אינו מועיל בחצירות עצמם, כי הואיל ואמרו חכמים שבמבואות מספיק שיתוף והם ניתרים ע״י זה, אז אפשר לסמוך על היתר זה גם בחצירות. מיותר להוסיף שהבבלי ע״א ב׳ אינו הולך בשיטה זו.

ר׳ יעקב בר אחא ור׳ זעירא תריהון חד בשם מר עוקבן וחד בשם רב נחמן בר יהודה נסמכין על שיתופי חצירות בשבת הראשונה מדוחק. ר׳ יוסה בי ר׳ בון בשם רב יהודה כגון אנשי בר דליה שאינן מקפידין על פרוטתן. ר׳ בא בשם רב יהודה ואפילו לא כגון אנשי בר דליה שאין מקפידין על פרוטתן.

לפי הגירסא שלפנינו הפירוש הוא פשוט, כי ר׳ יוסי בר׳ בון אומר שאפשר לסמוך על השיתוף רק אם השותפין אינם מקפידין על פרוטתם (או פרוסתם), וזהו כמו שאמרו בבבלי ס״ח א׳: אחד מבני מבוי שביקש יין ושמן ולא נתנו לו בטל השיתוף, ור׳ בא סובר שבדוחק אפשר לסמוך בשבת הראשונה על השיתוף, אפילו מקפידין על פרוסתן. עיין בבלי מ״ט א׳.

אבל בהשגות הראב״ד (ורמז להם במה״פ ובגליון הש״ס) פ״ה מה׳ עירובין הי״ד: כתב הראב״ד ז״ל ירושלמי הוא ר׳ יעקב בר אחא ור׳ זעירא בשם מר עוקבן נסמכים על שתופי מ ב ו י בשבת האחד מדוחק ר׳ ב א ב ש ם ר ״ י כגון אנשי ב ר ד ל י ה שאין מקפידין על פרוסתן ר׳ י ו ס ה ב ר ב ו ן ב ש ם

ר' אילא כגון אנשי ברדליה שהם מקפידי' על פרוסתן. ועיין מגיד משנה ומגדל עוז שם.

והנה גירסת הראב"ד: כגון אנשי ברדליה שהם מקפידים על פרוסתן יש לה על מה לסמוך. עיין בבלי מ"ט א': רב יהודה אמר שמואל המקפיד על עירובו אין עירובו עירוב. מה שמו עירוב שמו. ר' חנינא אמר עירובו עירוב אלא שנקרא מאנשי ורדינא. ובכ"י אוקספורד שם וכן בבעל המאור: אלא שנקרא מאנשי ורדניא (עיין דק"ס). וקרוב מאד בעיני שהיינו ברדליה היינו ורדניה. בחילוף של "ב" ו"ו" ו"ל" ו"נ". כרגיל בירושלמי.

ולפי זה תהיה הגירסא בירושלמי (סדר המאמרים בהשגות הוא מסורס) לפי הראב"ד: ר' יוסה בי ר' בון בשם רבי אילא כגון אנשי ברדליה שהן מקפידין על פרוסתן. כלומר. רק אם הן מקפידין על פרוסתן. אז אין סומכין על שיתופי חצירות אלא בשבת הראשונה אבל אם אין מקפידין על פרוסתן אפשר תמיד לסמוך על שיתופי החצירות. שהואיל ואינן מקפידין על פרוסתן ויכולים כולם לבוא ולאכול מן השותפות הרי זה כעירוב ממש. וע"ז חולק ר' בא ואומר: ואפילו לא כגון אנשי ברדליה שאין מקפידין על פרוסתן. כלומר. ואפילו אם אינן כאנשי ברדליה. והם אינם מקפידין על פרוסתן. ג"כ אין סומכין על השיתוף אלא בשבת הראשונה. ובדוחק. ויש לתקן את הגירסא גם באופן אחר אבל התוכן היינו הך.

תני מעשה שהיו מסובין באויר חצר וקדשה עליהן השבת אתא עובדא קומי שמואל ואמ' מכיון שהתחילו בתבשיל מבעוד יום מותר.

עיין בבלי פ"ה ב': אמר רב יהודה אמר שמואל בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום פת שעל השולחן סומכין עליהן משום עירוב וכו'. ובמגיד משנה פ"א מה' עירובין הי"ט: "ומדברי רבינו נראה שהוא מפרשה בבני חבורה שקנו פת בשתוף והיו מסובים ואוכלים ממנו". ונראה לי שכן צריך לפרש בירושלמי. עיין להלן.

הדא אמרה שאין שתי רשויות משתמשות ברשות אחת.

זו היא אשגרה מלקמן פ"ז ה"ה ואינו שייך לכאן. וכמו שכתב בשי"ק.

הדא אמרה נסמכין על שיתופי חצירות בשבת הראשונה מדוחק.

בכי"ל: הדא אמרה אין נסמכין על שיתופי חצירות וכו'. ונמחקה המלה "אין". ונ"ל שגירסת כי"ל היא הנכונה. והירושלמי הוכיח מדברי שמואל שהתיר והדגיש שהוא מתיר מפני שהתחילו בתבשיל מבעוד יום. וזה נקרא עירוב למעשה. שכולם אכלו יחד במקום אחד. כי שמואל הרי סובר (לעיל ה"ז) שעיקר דירה הוא במקום פיתן. אבל לולא התחילו מבעוד יום היה אוסר לטלטל. אע"פ שקנו מקודם את התבשיל בשיתוף והיו למעשה שותפים בדבר אחד (עיין מ"ש לעיל

בשם המגיד משנה)· בכל זאת אין זה מועיל במקום עירובי חצירות· ולפיכך מוכיח הירושלמי: הדא אמרה א י ן נסמכים (כגירסת כי"ל) על שיתופי חצירות וכו· וכל העניין מדבר רק בשיתופי חצירות ולא בשיתופי מבואות·

פשיטא עירוב צריך בית שיתוף מהו שיהא צריך בית· מילתיה דרב אמרה עירוב צריך בית. מילתיה דשמואל אמר שיתוף צריך בית· מתניתא דשמואל פליגה עלוי שיתוף נותנו בבית שער.

בכי"ל שיתוף מהו שיהא צריך בית [ר' אחא בשם רב נותנו בין באויר בין בחצר בין באויר בין במבוי]. מילתיה דרב אמרה וכו', ונמחקו המלים שהקפתי במרובעים· וגם כאן המחיקה היא בטעות וקרוב לגירסת כי"ל כ"ה גם ברשב"א ע"ג ב' (69 ע"א): "ועוד מצאתי בירושלמי מבואר כן דגרסינן התם פשיטא עירוב צריך בית. שיתוף מהו שיהא צריך בית· רב אחא בשם רב אמר נותנו בין באויר חצר בין באויר מבוי· מלתא דרב אמרה עירוב צריך בית מלתא דשמואל אמרה שיתוף צריך בית· מתניתא פליג עלי' דשמואל [1]) שיתוף נותנו בבית שער ע"כ". ועיין מאירי ע"א סוף ב' (102 ע"א) ופ"ה ב' (127 ע"ב)·

והנה מ"ש הירושלמי "מילתיה דרב אמרה עירוב צריך בית"· אפשר שהוא מוכיח זה מדברי ר' אחא בשם רב שאמר רק בשיתוף שאין צריך בית· אבל בעירוב צריך בית· אבל אפשר ג"כ שהירושלמי רמז למאמר אחר של רב שלא הועתק כאן· וכן צריכים לפרש גם את המאמר: "מילתיה דשמואל אמר שיתוף צריך בית"· שאין זה מוסב על המעשה שלעיל· כי שם אין מדברים בשיתופי מבואות אלא בשיתופי חצירות· ושמואל התיר להם שם משום שהתחילו בתבשיל מבעוד יום (עיין לעיל)· אבל· כנראה היה ידוע להם מאמר של שמואל שאפשר להוכיח ממנו· כי שיתוף צריך בית· ואפשר שיש כאן חסרון גם בכי"ל· ובכל אופן ברי לי שאין זה שייך למעשה שלעיל·

ובתוספות ע"ב א' סד"ה בפת (ד"ו רפ"ח): "ובירושלמי משמ' כפירוש הקונ' דכל שכן בית דאמר ב פ ר ק ה ד ר עירוב צריך בית שיתוף מהו שיצטרך בית· מלתא דשמואל אמר שיתוף צריך בית ומסיק ר' אבהו בשם ר' יוחנן נותנו בין באויר דחצר ובין באויר דמבוי משמע בהדיא דכל שכן בית"· ובתוספות בש"ס ראם מביא זה מפרק מי שהוציאוהו· ואפשר שהיה כתוב פרק הד' (= הדר) וטעה הקורא וחשב שזהו פרק הרביעי ופתר: פרק מי שהוציאוהו· ועיין סמ"ג עשין דרבנן ה' עירובין דף רמ"ג סע"א·

ובאו"ז ח"ב ה' עירובין סוף סי' קע"ה· מ"ו ע"ג: ומיהו בירושלמי משמע כדברי רבי' שלמה דשתופי מבואות כ"ש דמהני בבית דאמרי' בירושל' דפרקין עירוב צריך בית שתוף מהו שיהא צריך בית מילתא דשמואל אמרה שיתוף צריך בית· ומסיק התם ר' אבהו בשם ר' יוחנן נתנו בין באויר [חצר בין באויר] מבוי משמע בהדיא דכ"ש בבית·

---

1) עיין מ"ש על זה לעיל שבת עמ' 32.

וכן בראש"ש פ"ח סי' ה': וכן משמע בירושלמי דבפרק הדר גרסי' התם עירוב צריך בית, שיתוף מהו שיהא צריך בית· מילתא דשמואל שיתוף צריך בית ומסיק ר' אבהו בשם ר' יוחנן שיתוף בין אויר חצר בין אויר מבוי· ועיין גם ברבינו ירוחם, אדם וחוה, נתיב י"ב חלק י"ו·

ר' בון בר חייה ר' אבהו בשם ר' יוחנן נותנו בין באויר חצר בין באויר מבוי.

עיין בראשונים שהעתקתי לעיל·

ה"ט·

א"ר יוסה דר' עקיבה היא דר' עקיבה אמר דריסת הרגל אוסרת.

כלומר, כל המשנה היא משנת ר' עקיבה, וכפירוש הפ"מ· ועיין לעיל רה"ח·

ה"י·

שכח אחד מן הפנימית ולא עירב. הפנימית אסורה שלא עירבה והחיצונ' אסורה שנתנו עירובן במקום אסור שדריסת הרגל אוסרת·

הפ"מ נדחק מאד בפירושו, מפני שפירש את המשנה ע"פ הבבלי· ונ"ל שהירושלמי סבר שגם משנה זו היא משנת ר' עקיבה (עיין לעיל רה"ח וה"ט). ושיטת הירושלמי תהיה בדעת ר' עקיבה שרגל המותרת במקומה אינה אוסרת אלא אם היו ר ב י ם בפנימית שצריכים לערב שם, וע"כ אמר ר' עקיבה שרגל הפנימית אוסרת בחיצונה מפני שגם בפנימית אינם מותרים לטלטל אלא ע"י עירוב, ורגל כזאת אוסרת במקום שלא עירבה, אפילו ניתרה במקומה ע"י עירוב, אבל אם היה יחיד בפנימית שאינו צריך לערב גם במקומו אינו אוסר בחיצונה אפילו לר"ע· ולפיכך אמרה המשנה: "ואם היו של יחידים אינן צריכין לערב". והלכה זאת היא גם בדעת ר' עקיבה, ובניגוד לשיטת הבבלי ע"ה א'· ועיין היטב בתוספתא פ"ח (פ"ה) ה"ז· ועיין המשך דברי הירושלמי·

ולפי זה מובן שהירושלמי פירש את הבבא: "נתנו את עירובן למקום אחד" — בין בחיצונה בין בפנימית, כמו שמפורש בדברי ר' עקיבה בתוספתא הנ"ל ה"ט ובברייתא שבבבלי ע"ה ב'.

ועכשיו דברי הירושלמי מתפרשים כפשוטם והם מוסבים על המקרה שנתנו את העירוב בפנימית· וע"כ אומר שהחיצונה אסורה מפני שנתנו את עירובם במקום אסור (היינו בפנימית ששם שכח אחד ולא עירב)· ועוד שדריסת הרגל אוסרת· ועיין בניר שכתב שדברי הירושלמי מוסבים על הברייתא שבבבלי· ול"נ כמו שכתבתי· שזה מוסב על משנתנו·

שכח אחד מן החיצונה ולא עירב ניחא החיצונה אסורה שלא עירבה וכו'.

כפירוש הק"ע ובשיטה שכתבתי לעיל.

רב חונה בשם רב אין תורת חצר לגוי. אין תורת דקה לגוי.

במאירי ס"א ב' (88 ע"א): וכפי מה שפרשו גאונים בדקה שהיא אצטבא ולא כפי' גדולי הרבנים שפרשוה פתח קטן ומכל מקום קבלו תשובתם ממה שאמרו בתלמוד המערב אין תורת חצר לעכו"ם ואין תורת דקה לעכו"ם. (ועיין המשך הפיסקא להלן).

אין תורת חצר לגוי שאם היה שרוי בעליונה את מורידו לסור. אין תורת דקה לגוי שאם היה שרוי בפנימית את מוציאו לסור.

בכי"ל: את מורידו לַיסור... את מוציאו לַיסור, ונמחקו היודים. ועיין ניר וגליון אפרים שרוצים להפך את הגירסא, אבל כגירסתינו כ"ה גם בר"ח שאעתיק להלן בסוף הפרק. וע"כ נ"ל ש"חצר" הוא כאן בהקבלה ל"דקה", וזו היא מין מחיצה המשמשת היכר שבני העלייה הסתלקו מן התחתון, כמו שדקה משמשת היכר בין בחצרות בין בעליה, ואין צורך להגיה גירסתינו. ועיין מ"ש לעיל ה"ו.

ר' לא בשם ר' אלעזר יש תורת חצר לגוי שאם היו ישראל וגוי דרים בפנימית לעולם אינו אוסר עד שיהיו שניהן ישראל.

קרוב בעיני שט"ס קטנה נפלה בדברי הירושלמי וצ"ל: שאם היו ישראל וגוי דרים בפנימית [או] לעולייה (=לעלייה =בעלייה. עיין מ"ש בגינזי קדם ס"ה עמ' 180) אינו אוסר וכו', וגם כאן "חצר" הוא סימן והיכר להסתלקות מן העלייה. ואפילו אם לא נגיה, יש לפרש שהלשון "פנימית" הוא באשגרה מלעיל, והכוונה כאן לעלייה.

ועיין מפרשים שנדחקו מאד בדברי הירושלמי, אבל לפי דברינו לעיל כוונת ר' אלעזר היא, שאם עשה ישראל דקה והסתלק מן החיצונה ונשאר הגוי לבדו עם ישראל אינו אוסר, כשיטת ר' אליעזר בן יעקב. אבל קודם שהסתלק הישראל היה אסור לטלטל בין בפנימית בין בחיצונה לדברי ר' אלעזר. עיין שאלת ר' אלעזר בבבלי ס"ה ב' ובקושיית התוספות שם ד"ה התם. ואפשר שהירושלמי פירש כן גם את המאמר של רב בבבלי שם: "אמר רב יהודה אמר ר ב ישראל ונכרי בפנימית וישראל בחיצונה בא מעשה לפני רבי ואסר", שאסור בין בפנימית ובין בחיצונה (בניגוד למ"ש בבבלי אח"כ שרב התיר בפנימית), והטעם הוא מפני ששכיח לגור בפנימית עם הגוי לבדו וכשאלת ר' אלעזר שם, וע"כ אוסר על ישראל הפנימי, וממילא אוסר הפנימי על החיצון, אבל לולא

הגוי לא היה אוסר הפנימי אפילו לר' עקיבה, שיחיד אינו אוסר, לפי דברינו בשיטת הירושלמי לעיל.

ועיין בבלי ע"ה ב': אמר ר' אלעזר ונכרי הרי הוא כרבים, ואולי פירש הירושלמי מאמר זה (לדברי ר"ע) שישראל ונכרי דינם כרבים, כלומר, אע"פ שהישראל אינו צריך לערב, מפני שהגוי אינו אוסר עליו, אין הישראל נחשב כיחיד, אלא כרבים שמותר להם לטלטל מפני שעירבו והוא אוסר על החיצונה, ולפי זה לא נצטרך לעשות מחלוקת בין הבבלי והירושלמי כדלעיל, וגם הירושלמי יודה שמותר לטלטל בפנימית, ובכל זאת אוסר היחיד על החיצונה, מפני שהפנימית דינה כחצר של רבים שאוסרת אפילו ברגל המותרת, אבל בלי הגוי לא היה ישראל אוסר על החיצון אפילו לר"ע, כדברינו לעיל בריש ההלכה.

ועכשיו מתבארים דברי ר' אלעזר באופן פשוט, כי יש תורת חצר לעכו"ם והיינו שלפעמים מועילה החצר והדקה גם לעכו"ם, וזהו כשדר ישראל בחיצונה וישראל וגוי בפנימית (או בעלייה) ועשה ישראל דקה (או חצר), אז אינו אוסר הגוי על החיצונה מפני שנסתלק הישראל ע"י הדקה, נמצא שהדקה מועילה אפילו במקום עכו"ם, אבל אם דרים שני ישראלים בחיצונה וגוי בפנימית ועשה הגוי דקה, מודה ר' אליעזר שמוציאים (ומורידים) את הגוי לחיצונה (ולתחתונה) ואוסר, ואין הדקה והחצר מועילים להתיר.

מי שיש לו דקה לפנים מביתו גבוה עשרה טפחים בישראל אינו אוסר ובגוי אוסר.

במאירי ס"א ב' (המשך הפיסקא הנ"ל): וכן אמרו מי שיש לו דקה לפני פתחו בישראל אינו אוסר ובעכו"ם אוסר, ועיין ר"ח להלן.

כותל שהקיפוהו סולמות מיכן ומיכן מערבין שנים ואין מערבין אחד וכו'.

וכ"ה הגירסא גם להלן פ"ז ה"ב, כ"ד סע"ב, וכן מעתיק הר"ח, עיין להלן, אבל הפירוש קשה, ואולי צ"ל: מערבין שנים וְאֵין [רצו] מערבין אחד, והסופרים השמיטו את המלה "רצו" מפני שלא הבינו את המלה "ואין". ועיין ק"ע.

וברי"ח ע"ה א': ירושלמי רב הונא בשם רב אין תורת חצר לנכרי שאם היה שרוי בעליונה אתה מורידו לסיד ואין תורת דקה לנכרי שאם דר בפנימית אתה מוציאו לסוד, ר' ולא בשם ר"א יש תורת חצר לנכרי שאם היה ישראל ונכרי דרין בפנימית לעולם אינו אוסר עד שיהו שני ישראלים אוסרין, ר' אבא בשם רב יהודה מי שיש לו דקה לפנים מביתו גבוה י' טפחים בישראל אינו אוסר בנכרי אוסר, מחלפה שיטתיה תמן א' בשם שמואל כותל שהקיפוה סולמות מיכן ומיכן מערבין שנים ואין מערבין אחד, א"ר יוסי ב"ר אבין תמן ע"י סולמות הן נידונין כפתחין ברם הכא דרך העליונים לירד למטה ואין דרך התחתונים לעלות למעלה.

פרק ז׳.

כ״ד ע״ב. הלכה א׳.

הסריגים ממעטין בה לעניין שבת· אבל לעניין חזקות אין ממעטין בה.

ברוקח ס׳ קמ״ה: ירושלמי סריגי חלונות ממעיטין לעניין שבת ולא לחזקות· (ועיין המשך הפיסקא להלן)·

ובעבודת הקודש להרשב״א בית א׳ ריש שער ד׳, כ׳ ע״ב: ״חלון ארבעה על ארבעה שעשו לה סריגות בטלוהו שהסריגות ממעטין בו לענין שבת אעפ״י שאין ממעטין לענין חזקות״· והתחלת הפיסקא היא לשון החוספתא פ״י (פ״ז) הי״ב לפי גירסת הוצ׳ צוקרמנדל· וכן מעתיקה ברוקח הנ״ל ובמאירי שאעתיק להלן· ועיין מגיד משנה פ״ג מה׳ עירובין ה״א·

ובמאירי ע״ו ב׳ (109 ע״ב): ובתוספתא אמרו חלון ארבעה על ארבעה עשו לה סריגות סריגות בטלה· ובתלמוד המערב אמרו הסריגין ממעטין בה לענין שבת אבל אין ממעטין לענין חזקות· ועיין אהלות פ״ח מ״ד· ועיין גליון הש״ס כאן·

קש ותבן אין ממעטין בה. עפר וצרורות ממעטין בה. אמר ר׳ יוסה בי ר׳ בון עלו בה עשבים אין ממעטין בה.

ברוקח (המשך הפיסקא הנ״ל): קש ותבן אין ממעיטין עפר וצרורות ממעיטין עלו בו עשבין אין ממעיטין בין חלון שבין ב׳ חצירות או בין ב׳ בתים או בין ב׳ גגות· ועיין מ״ש להלן על סוף דברי הרוקח·

ובסוכה פ״א ה״א, נ״א ע״ד (לעניין סוכה): קש ותבן אין ממעטין בה· עפר וצרורות ממעטין בה· אמר ר׳ יוסה בי ר׳ בון עלו בו עשבים אין ממעטין בה· והעירותי ע״ז בתרביץ ש״ב ס״א עמ׳ 109· ועכשיו ראיתי שכן ציין גם ר״י אנגל בגליוני הש״ס לסדר מועד הנדפס מחדש· ועיין שי״ק·

בעון קומי ר׳ אבא היך מה דאת אמר בחלון שבין שתי חצירות ודכוותה בחלון שבין שני בתים· אמר לון אין. ודכוותה בחלון שבין שני גגים אמר לון אין.

עיין מפרשים שפירשו לנכון כי זה מוסב על המשנה· אבל מפיסקת הרוקח הנ״ל רואים שהוא פירש שכל זה מוסב על עליית עשבים שלמעלה· ואפשר שנדחק לפרש כן· כדי שהירושלמי לא יחלוק על הבבלי· אמנם עיין שי״ק·

ובדפוסים חדשים בירושלמי כאן: בחלון שבין שני גגים· ועיין גירסת הרוקח לעיל· אבל האותיות ברוקח דפוס פאנו הן מטושטשות ואין להבחין יפה בין ״נ״ ו״ג״· וברוקח קרימונה: גגות.

מהו לערב דרך לולים.

בכי״ל: ללוים· ונמחק· ובגליון: לולים·

אמר ר׳ אב מרי מחלוקת רב ושמואל דתנינן תמן כל גגות העיר רשות אחת שמואל אמר עד בית סאתים. רב אמר מטלטלין בהן אפילו כור אפילו כוריים·

כלומר· לשמואל שאומר שאין מטלטלין אלא עד בית סאתים ודינו כקרפף שלא הוקף לדירה והגג אינו המשך הדירה· אין מערבין דרך לולין מפני שהחלון (הלול) יוצא שלא במקום דירה· אבל לרב שמתיר לטלטל בכולו· מפני שהגג הוא המשך הדירה· ואפילו אם נאמר שאין הדיורין חולקין ואין חלוקת הדירות למעלה· מכל מקום נחשב הגג כמוקף לדירה· ואם כן יוצא הלול למקום דירה· ולפיכך מערבין דרך לולין לשיטת רב· (גליון אפרים)·

היה בה היקף תשעים וששה טפחים אפילו כל שהוא בתוך עשרה כמי שכל ארבעה על ארבעה בתוך עשרה.

לכאורה נראה שהירושלמי מבדיל בין ״מקצת״ ובין ״כל שהוא״· ואפשר שמקצת הוא כל שהוא הניכר· והירושלמי סובר· שאם החלון ארכו ד׳ אמות והוא מושפל למטה מעשרה טפחים אפילו כל שהוא מתיר לערב אחת· שהרי בשטח זה אין המחיצה גבוהה עשרה· ודינה כפירצה ופתח. אבל אם החלון אינו ארוך ד׳ אמות (או שאינו גבוה ד׳ אמות) אין הוא נחשב כפירצה· שהרי למטה יש מחיצה וגם למעלה ממנו יש מחיצה· ואין הוא מפסיק אותה· וא״כ לא מחמת פירצה אתינן עלה אלא רק מחמת היתר חלון· ולפיכך צריך שהוא יהיה למטה מעשרה בכל שהוא דמינכר· ועיין מ״ש להלן בה״ב בענין איצטבא שהיא רחבה ד׳ אמות·

היתה עגולה והיה בו היקף תשעים כו׳.

כל זה ליתא בכי״ל והושלם בגליון ע״י המגיה·

מהו למעט בכלים. ר׳ חייה בר אשי אמר ממעטין בכלים וכו׳.

ברשב״א ע״ז ב׳ (72 ע״ב): י״ל דכלי הוי מיעוט כנ״ל ופלוגתא היא בירושלמי דגרסי׳ התם מהו למעטן בכלים רב חייא בר אשי אמר ממעטין בכלים· ר׳ יונה ר׳ יצחק בר טבמי בשם ר׳ יוחנן אין ממעטין בכלים תמן אמרין מחלוקת ר׳ חייא רבה ור׳ ישמעאל בר יוסי חד אמר מותר וחד אמר אסור· מאן דאמר אסור שמא ישכח ויטלטלנו ע״כ·

ובמיכל המים מפרש שכל זה וגם ההמשך להלן מוסב כבר על משנה ב׳ והוא מסתייע מן התוספתא פ״ט (פ״ו) הט״ז: כותל שבין שתי חצירות גבוה עשרה ורוחב ארבעה מערבין שנים ואין מערבין אחד. מיעטו באבנים ובכפסים ובסולם הצורי וכו׳· אבל נעלמה ממנו לפי שעה התוספתא בפ״י (פ״ז) ה״י: חלון שמקצתה בתוך עשרה ומקצתה למעלה מעשרה מערבין שנים אם רצו מערבין אחד· היתה כולה למעלה מעשרה מיעטה באבנים ובכפיסין ובסולם הצורי וכו׳· וא״כ ברור שאין צורך להכניס כאן את הפיסקא של משנה ב׳· וכל הסוגיא מוסבת על משנתנו· והשאלה אם מיעטו את הגובה מן הארץ עד החלון·

הורי ר' יוחנן כד מרייה למיכבוש עלוי כוף·

בכי"ל: ר' יוחנן בר מרייה· ותוקן "כד" במקום "בר"· והתיקון הוא שיבוש· ועיין בהקדמה לירושלמי דפוס קרוטושין (קרוב לסופה)·

תני בכל ממעטין באבנים ובלבינים ובסולם צורי ובסולם מצרי והוא שקבעו.

בד"ח נשמטו המלים "ובסולם צורי"· ועיין גירסאות הראשונים להלן· ועיין ק"ע שפירש שקבעו במסמרות, ופירושו נכון· עיין זבים פ"ג מ"ג·

ר' בא בשם רב יהודה ואפילו לא קבעו·

בד"ח בטעות: ר' בא בשם רב יהודה לא אפילו קבעו· ובק"ע הגיה כדפוס ווניציאה· ועיין הראשונים להלן·

והא תני והוא שקבעו ר' בא והוא שייחדו לכן.

בכי"ל: והוא שקבעו א'(=אמר) ר' בא והוא שייחדו לכן·

וברשב"א ע"ז ב': (72 ע"ב): ובשאר דברים שאינו כלים סגי ליה בייחוד כדאמרי' בירושלמי תני בכל ממעטין באבנים ובלבנים ובסולם צורי ובסולם מצרי והוא שקבעו ר' בא בשם רב יהודה ואפילו לא קבעו והא תני והוא שקבעו אמר ר' בא והוא שייחדו לכך הורה ר' לא כהדין תניא והוא שקבעו... ואי נמי י"ל דגמ' דבני מערבא פליגא בהא אדידן דאינהו סברי דבין צורי ובין מצרי חד דינא אית להון ובתרווייהו בעי' הוא שייחדו והכי משמע מדמערב ותני להו בירושלמי· ובתרווייהו קאמר והוא שקבעו· והוא שייחדו· אלא שי"ל דהוא שקבעו אמצרי בלחוד דסליק מיניה קאי·

ובמאירי ע"ז ב' (111 ע"א): וכבר ביארנו בסולם דרך כלל דוקא בסולם הצורי וכיוצא בו אבל סולם המצרי הואיל ועשוי ליטלו אינו מיעוט אלא אם כן קבעו· ומכל מקום יש מתירין בכל שיחדו לכך ממה שאמרו בתלמוד המערב בכל ממעטין באבנים ובלבנים ובסלם הצורי ובסלם המצרי והוא שקבעו ר' בא בשם רב יהודא אפי' לא קבעו והוא שייחדו לכך· והם פוסקים כר' בא משום דהלכה כדברי המיקל בעירוב· ואעפ"י שסמכו לו הורי ר' אילא בהדין תנייה והוא שקבעו· מכל מקום הלכה כדברי המיקל ואין אומרי' מעשה רב להחמיר·

ובריטב"א ע"ז א': "ומיהו נראה בירושלמי דדוקא בכלים אין ממעטין אע"פ שייחדם לכך אבל בשאר דברים שאינם כלים ממעטין כיון שייחדם לכך דגרסינן התם תנא בכל ממעטין באבנים ובלבנים ובסולם מצרי שקבעו ור' אבא בשם ר' יהודא אמר אפילו לא קבעו והא תני והוא שקבעו אמר רבא והוא שייחדו לכן הורה ר' אילא והוא שקבעו ע"כ· ומשמע דהלכה כר' אבא דהלכה כדברי המקל בעירוב· והא דבעינן קביעות בסולם או (ב)ייחוד אסולם מצרי קאי דסליק מיניה· דאלו בצורי כובדו קובעו כדאמרינן בש"ס דילן וכו'·

וברוקח סי' קמ"ז: סולם צורי מפני כבודו ממעט ולא סולם המצרי ובירושלמי משמע סולם מצרי שקבעו ממעט·

מכל מקום אין העמודין משלימין לעשרה. נעשית כשליבה עבה.

לא ידעתי לפרש.

ר׳ יסא בשם ר׳ בון בר כהנא צריך שיהא משוך מן הכותל ארבעה טפחים כדי מקום. ר׳ חזקיה בשם ר׳ בון בר כהנא אותה שליבה שהיא ממעטת את העשרה צריכה שתהא משוכה מן הכותל ארבעה טפחים כדי מקום.

אין כאן מחלוקת אלא ר׳ יסא אמר באופן סתמי שהשליבה צריכה להיות רחבה (משוכה מן הכותל) ד׳ טפחים, ור׳ חזקיה פירש יותר ואמר שרק השליבה הממעטת את העשרה צריכה להיות רחבה ד׳ אבל ממנה ולמעלה לא איכפת לנו אם רוחב השליבות הוא פחות מד׳.

תמן את אמר כל הפחות משלשה כסתום. וכא את אמר כל הפחות מארבעה כסתום.

נ״ל שזה מוסב על משנתנו שאמרה פחות מארבעה... מערבין שנים, וכקושיית הבבלי בריש פרקין, ואגב אורחא הביא הירושלמי את הסוגיא מפ״א, כדרכו תמיד. ועיין מ״ש ע״ז לעיל עמ׳ 239.

ה״ב.

ולמה לי רחב ארבעה. ואפילו אינו רחב ארבעה. בגין מתניתא הדא דבתרה אילו עולין מיכן ואוכלין וכו׳.

ברשב״א ע״ו ב׳ (71 ע״ב): וכן מצאתי׳ מפורשת בירושלמי דגרסינן התם ולמה לי רחב ארבעה אפילו אינו רחב ארבעה בגין מתני׳ (סימן הקיצור מיותר וצ״ל: מיתני) דבתרא אלו עולין מיכן ואוכלין ואלו עולין מכאן ואוכלין ע״כ בירושלמי.

ובריטב״א ריש פירקין (ע״ו א׳): וכן מפורש בירושלמי דגרסי׳ התם למה לי רחב ד׳ בגין דמתני׳ דבתרא אלו עולין מכאן כו׳.

ובמאירי ע״ו ב׳ (109 ע״ב): ואם כן זה שאמרו ורחב ארבעה לא נאמר אלא לצורך מה שאמר אחר כן היו בראשו פירות אלו עולין מכאן ואוכלין וכן הוזכרה בתלמוד המערב בפירוש.

תמן אמר ר׳ בא רב יהודה בשם שמואל זרקה ונחה על ראשי מחיצות חייב וכא אמר הכין.

כלומר רב יהודה חידש ואמר שאין אנו פוטרים בהניח למעלה מעשרה ברה״י, ואפילו קנה ברה״י והניח על גבו חייב, וע״כ חייב גם אם הניח על המחיצות. וקושיית הירושלמי היא, למה אין אנו חושבים גם כאן את המחיצה לחלק מן הרשות. (ניר).

תמן את רואה אותה כילו מלאה עפר וצרורות: והכא מה אית לך.

כלומר: בשעה שהמחיצה מקיפה רה״י בתוך רה״ר אנו רואים כאילו החלל בתוך המחיצות מלא עפר: וממילא משתוות המחיצות עם הקרקע: אבל כאן שהמחיצה מחלקת בין שתי רשויות אי אפשר לומר כן: מפני שהמחיצה משתווה גם לרשות זה וגם לרשות האחר: והרשויות הרי לא עירבו: ולפיכך אסור לכאן ולכאן:

תדע לך דמר ר׳ אחא ר׳ חיננא בשם ר׳ יוחנן זיזין וכתלים שהן גבוהין עשרה ורחבין ארבעה מותר לכאן ומותר לכאן ובלבד שלא יחליף:

מכאן הוא מביא ראייה שאין הזיזין והכתלים נחשבין לרה״י: כי רק אם המחיצות הן ישרות אפשר לחשב אותן לחלק מרה״י: אבל אם הן בולטות לר״ה והחלל שתחתיהן הוא רה״ר כמו בזיזין ובליטות הכתלים: אין לומר שהן חלק מרה״י: ומזה הוא מביא ראייה שהמחיצות אינן חלק של רה״י מחמת עצמן: אלא דווקא מפני הטעם שהביא הירושלמי: רואין כילו מלא עפר וצרורות: וגירסאות הראשונים בזה עיין להלן פ״י ה״ד: כ״ו ע״ב.

ר׳ יוחנן בעי מחלפא שיטתיה דר׳ בא. תמן אמר ר׳ בא רב יהודה בשם שמואל וכו׳.

הפירוש הנכון בפ״מ: והוא מגיה: ר׳ חנן בעי: ואולי צ״ל: ר׳ יונה או ר׳ חנינא:

כותל שהקיפוהו סולמו׳ מיכן ומיכן מערבין שני׳ ואין מערבין אחד:

עיין מ״ש לעיל ספ״ו עמ׳ 325:

תני כל כובשי כבשים עולה אמה וכונס שלש חוץ מכיבושו של מזבח שהוא כמתלקט עשרה טפחים מתוך שלש ושליש אצבע: שהמזבח עשר אמות וכיבושו שלשים ושתים:

הלשון משובשת: ובערוך ערך כבש (ה): בירושלמי בעירובין בפ׳ חלון המזבח עשרה אמות וכבושו שלשים ושתים אמות וכל תל המתלקט עשרה טפחים מתוך חמש אמות הן שליש: ולפי זה צריך להגיה ולהשלים בירושלמי שלפנינו: חוץ מכיבושו של מזבח שהוא כמתלקט עשרה טפחים מתוך חמש ושליש [1]: שהמזבח עשר אמות וכיבושו שלשים ושתים: [וכל תל המתלקט עשרה טפחים מתוך חמש הן שליש]: והירושלמי אומר שמדרון הכבש הרגיל הוא מתלקט אמה מתוך שלש

1) המלה „אצבע״ היא הגהה מוטעית ע״פ זבחים ס״ג א׳.

ובמזבח נתלקט הכבש עשרה טפחים מתוך חמש אמות ושליש[1]׳ אבל שאר כבשים מתלקטים עשרה מתוך חמש (5 אמות בת 6 טפחים = 30 טפח)׳ שזהו אמה מתוך שלש׳

ולעצם העניין נלאו המפרשים להבין מה עניין כבש המזבח לכאן׳ וע״ל שהירושלמי מביא לנו דין חדש׳ והיינו דין סולם שאין בו מדרגות׳ כלומר דף המונח במדרון מן החצר לכותל׳ וע״כ הביא את הברייתא׳ כדי להוכיח שכבש רגיל ונוח לעלות בו הוא כבש שמתלקט אמה מתוך שלש או עשרה טפחים מתוך חמש אמות (10 : 30)׳ ולפי זה אם מדרון הדף הוא זקוף במדה כזאת שהוא מתלקט יותר מעשרה מתוך חמש אמות מערבין אחד ואין מערבין שנים׳ ואין דינו כסולם. פחות מיכן דינו כסולם ומערבין שנים ואם רצו מערבין אחד׳ ודינו כסולם׳ ועיין בבלי נ״ח ב׳ וברש״י שבת ק׳ א׳ ד״ה תל המתלקט׳ ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 226׳

עשרה מסטווה על פני כל הכותל ויש בו רוחב ארבעה טפחים מערבין שנים ואין מערבין אחד׳ ארבע אמות מערבין אחד ואין מערבין שנים׳

בכי״ל מטושטש ה״ר״ של ״עשרה״ וצ״ל: עשה מסטווה׳ כמו שמתקנים המפרשים׳ ולעצם העניין בירושלמי אפשר שיש לפנינו השמטה וצ״ל: עשה מסטווה על פני כל הכותל ויש בו רוחב ארבעה מערבין שנים [ואם רצו מערבין אחד׳ אין בו רוחב ארבעה מערבין שנים] ואין מערבין אחד׳ ארבע אמות מערבין אחד ואין מערבין שנים׳ והטעם במסטווה רחבה ד׳ אמות שהיא מערבת רק אחד׳ מפני שמקום המסטווה הוא נוח לשימוש׳ ומכיון שהיא משוכה לאורך כל הכותל׳ נמצא שהמחיצה היא למטה מי״׳ והיא מבטלת אותה׳

כ״ד ע״ג.

הדא דאת אמר בגדולה אבל בקטנה ברובה.

זה מוסב על המשנה׳ כפירוש הק״ע׳ ועיין גליון הש״ס ומ״ש לעיל עמ׳ 235׳

ה ״ ג ׳

ומה דמר ר׳ יוסי בשבללו בעפר׳

ביפה עינים ע״ח ב׳ ד״ה ואפילו מעיר: ״וזה פלא דמשני חד שנויא הכא והתם׳ והתם משמע דבללו לתבן בעפר הוי מעלה׳׳׳ ועדיף משאר תבן׳׳׳ והכא משני שבללו בעפר׳׳׳ וגרע משאר תבן״׳ אבל ברור׳ לדעתי׳ כי מה שאמר התלמוד במקבילות בפסחים ונזיר: מתניתא דלא כר׳ יוסי וכו׳׳ הכוונה היא למשנת עירובין שלנו׳ ומסדר הירושלמי הסמיך בפסחים ונזיר את סוגיית עירובין כולה׳ מפני שהיא מאותו העניין והכל סוגייא אחת ואין שום סתירה ביניהן׳

---

1) ששית גובה המזבח (= עשרה טפחים) כתלקטת מתוך חמש אמות ושליש (= שני טפחים שהן ששית של שתי אמות).

חיפהו מחצליות ביטל.

היינו שחיפה את התבן שבחריץ.

ר׳ זריקן ר׳ אמי בשם ריש לקיש ואפילו רוק.

בפסחים פ״ז גורס: אפי׳ רק. ובנזיר פ״ט: אפילו ריק, והמאמר סתום וחתום, ונ״ל שצ״ל: ר׳ אמי בשם ר׳ שמעון בן לקיש [פחות] ואפילו ריק. כלומר, אם החריץ הוא פחות מד׳ טפחים רוחב אינו מפסיק ואפילו אם הוא ריק, ולא רק אם הוא מלא תבן ועפר.

ואפשר לפרש גם בלי הגהה, וצ״ל שדברי ריש לקיש מוסבין על משנה ד׳: ״פחות מיכן מערבין שנים ואין מערבין אחד״, והוא גרס במשנה כמו ה״אית תניי תניי״ להלן: פחות מיכן מערבין אחד ואין מערבין שנים, מפני שזה מוסב על החלל, וע״כ אמר ריש לקיש: ואפילו ריק, כלומר, אם החלל הוא פחות מד׳ מערבין אחד ואין מערבין שנים, ואפילו אם החריץ הוא ריק. והירושלמי בפסחים ונזיר העתיק את כל הסוגייא מכאן, ואפילו דברי ריש לקיש שאינם שייכים כלל לשם, כמו שרגיל בירושלמי. ועיין לעיל.

ה״ה.

אמר ר׳ אלעזר כיני מתניתא אילו ממלאין קופתן מיכן ומאכילין ואילו ממלאין קופתן מכאן ומאכילן.

המלים: ״ואילו ממלאין קופתן מכאן ומאכילן״ אינן בכי״ל והושלמו בגליון, ובתוספ׳ רי״ד מהדו׳ תליתאה ע״ט א׳: ירושלמי אמר ר׳ אלעזר (בני) [כני] מתניתא אלו ממלאין קופתן מיכן ומאכילין ואלו ממלאין קופתן מיכן ומאכילין.

אמר ר׳ חגיי כד הוינן יתבין קומי מנחם הוינן אמרין שלא תאמר אינו כסותר אוהלים אלא כסומך אוהלים. שאם היה התבן מרודד שהוא סומכו לצידי הקופה.

המפרשים פירשו שר׳ חגיי חולק על ר׳ אלעזר. אבל מפשטות הלשון נראה שהוא אינו חולק אלא מבאר דברי ר׳ אלעזר ואומר שלא תטעה לומר שנהי שאינו כסותר אוהלים, אבל הוא כסומך אהלים, מפני שסומך את התבן בצדי (=לצדי) הקופה ואסור, ע״כ אמר ר׳ אלעזר שמותר.

רב הושעיה בעי עשאו לסדין וסמכו לכסא מהו.

כלומר, פירסו לסדין וסמכו בכסא (לכסא=בכסא) מהו, אם זה נחשב בניין. וע״ז אומר הירושלמי: נאמר כאן לשעה ונאמר כאן לשהות, כלומר אין בניין לשעה. עיין שבת פ״ז ה״ב, י׳, ע״ג. ושם פי״ב ה״א, י״ג ע״ג: כאן לשעה כאן לשהות.

חריץ שבין שתי חצירות. הדא אמרה שאין מבטלין מחצר לחצר.

המלים: ״חריץ שבין שתי חצירות״ אינן מובנות כאן, ובק״ע הגיה. אבל בכי״ל

גורס: וכן בבור שבין שתי חצירות, ונמחקו המלים ״וכן בבור״, ובין השורות תלוי: חריץ, ובגליון כי״ל כתוב ע״י הסופר עצמו: בבור (ז) של תבן, ונמחק הגליון, ועיין תוספתא פ״ט (פ״ו) סהי״ז.

ונראה שגירסת כי״ל היא הנכונה והירושלמי אומר: וכן בבור שבין שתי חצירות, כלומר, גם בבור שבין שתי חצירות שאסור למלות ממנו מים בשבת (להלן פ״ח מ״ז) אחד מבטל רשותו והשני ממלא ממנו מים בשבת, וע״כ מסיק הירושלמי: הדא אמרה שאין מבטלין (צ״ל: שמבטלין) מחצר לחצר, ועיין ק״ע.

הדא אמרה אפילו לא עיריבו. הדא אמרה אפילו לא כיוינו הדא אמרה שאין שתי רשויות משתמשות ברשות אחת.

נראה שיש כאן אשגרה מלעיל פ״ו ה״ח, ושם יש אשגרה מכאן, וזה רגיל בירושלמי.

ה״ו.

תני אין מזכה להן בחבית שבמרתף. אמר רב הושעיה שמא ישכח וישתנה.

עיין מפרשים שפירשו ע״פ הבבלי, וגם פירשו ישתנה מלשון שינוי. ועיין תוספתא פ״ט (פ״ו) ה״ה: אין משתתפין לא באוצר ולא במבוי אלא אם כן ייחד לו מקום, ועיין ב״מרא דמתניתא״ בתוספתא שם, וברור שהירושלמי לא כיוון לבריירא, ופירש את התוספתא, שאסור לזכות בחבית שבמרתף ולהשאירנה שם שמא ישכח וישתה אותה, וממש כעין זה לעיל פ״ג ה״ז, כ״א ע״ב: ושווין שלא יתננו בסל, אמר ר׳ בא שמא ישכח ויאכלנו, ועיין מ״ש שם, וכן להלן בה״י: שמא ישכח ויוציאנו.

אמר ליה ואפילו כמאן דמר אין הקטן תורם הקטן זכה.

באו״ז ח״ב ה׳ עירובין סי׳ קפ״ב, מ״ח ע״א: ובירושלמי דפרקין פריך מה אנן קיימין אם בגדולה זכתה בסימניה אם בקטנה הקטנה זוכה, א״ר יודן בר שלום קומי ר׳ יוסי תפתר כמ״ד הקטן תורם, א״ל אפילו תימא הקטן תורם הקטן זוכה, והתניינן אינו מזכה על יד בנו ובתו הקטנים מפני שהן כידו, רבנן דקיסרי אמרי כאן בתינוק שיש בו דעת, כאן בתינוק שאין בו דעת.

וגירסת האו״ז: ״אפי׳ תימר הקטן תורם הקטן זוכה״ היא גירסא נכונה, וכ״ה גם במע״ש פ״ד ה״ד, נ״ה ע״א, אבל לפני האו״ז היה חסר כאן כל המשא והמתן שבאמצע הסוגיא וגירסתו נוחה מאד, והגירסא שלפנינו מורכבת מסוגיית גיטין ומע״ש, שנכפלה בכל המקומות, כדרך הירושלמי, ועיין ר״ש מע״ש פ״ד מ״ד.

על דעתיה דרבנין דתמן ניחה. תמן אמר בשם רב נחמן בר יעקב כל שנותנין לו אגוז ומשליכו צרור ונוטלו המוציא בידו כמוצא לאשפה דמי. אגוז ונוטלו. צרור ומשליכו גזילו גזל מפני דרכי שלום.

בכי״ל: תמן אמ׳ (= אמרין) בשם רב נחמן בר יעקב כל שנותנין לו אגוז ומשקילו צרור ונוטלו... צרור ומשקילו גזילו גזל וכו׳. והמלים ״ומשקילו״ תוקנו: ומשליכו· ובכי״ל בגיטין: כל שנותנין לו אגוז ומשליכו צרור ונוטלו המוציא בידו כמוצא לאישפא· וכן בר״ש מע״ש פ״ד מ״ד: המוצא בידו כמוצא באשפה· ובקונדרס אחרון עמ׳ 318: המוציא בידו כמוציא באשפה· ועיין תוספתא חגיגה פ״א סה״ב·

רב הונא אמר כשם שזוכה לעצמו כך זוכה לאחרים.

כלומר לפי זה ניחא שהקטנה זוכה גם לאחרים· ועיין רדב״ז פ״ה מה׳ מע״ש (יקר תפארת צ״ג ע״ב): ובירושל׳ הקשו עלה ואסיקו לה בקטנה שזוכה לעצמה ואמר רב הונא כשם שזוכה לעצמה זוכה גם לאחרים·

דכתיב כי יתן איש. מתנת איש מתנה מתנת קטן אינה מתנה.

בספרי זוטא נשא (הוצ׳ הורביץ עמ׳ 232 שו׳ 12): איש אשר יתן מתנת איש מתנה אין מתנת קטן מתנה· ועיין שם בהערות·

דברי חכמים. ר׳ יודה בן פזי בשם ר׳ יוחנן וכו׳.

טעות רגילה היא אצל המפרשים לחבר את ״דברי חכמים״ למה שנאמר מקודם· כסיגנון המשנה· אבל בירושלמי המלים ״דברי חכמים״ מוסבות תמיד על מה שכתוב אח״כ· וכן הוא גם כאן: והיינו· שהחכמים מסרו או פסקו הלכה כר׳ יודה בן פזי· ויש לציין שגם בקונדרס אחרון עמ׳ 318 סיים את המאמר ס״ט ב״דברי חכמים״· והתחיל מאמר ע׳: ר׳ יהודה בן פזי בש״ר יוחנן לעולם אין גזלו מחוור עד שיהי׳ ב׳ שערו׳·

והא תנינן אבל אין מזכה לא על ידי בנו ובתו הקטנים ולא על יד עבדו ושפחתו הכנענים מפני שידן כידו. רבנין דקיסרין אמרין כאן ביש דעת לתינוק. כאן בשאין דעת לתינוק·

עיין גירסת האו״ז שהעתקתי בריש הסוגיא· ומשם אפשר ללמוד גם את הפירוש· והיינו שיש סתירה בתוך משנתנו עצמה שהיא אומרת מצד אחד שמזכה ע״י שפחתו העברית אע״פ שהיא קטנה· ומצד שני היא אוסרת לזכות ע״י בנו ובתו הקטנים· ורבנין דקיסרין מיישבים סתירה זאת ואומרים שבנו ובתו הקטנים של משנתנו הם קטנים שאין בהם דעת, אבל קטן שיש בו דעת זוכה לאחרים

מדרבנן לשיטת ר׳ שמואל בר רב יצחק׳ ולשיטת רב הונא (= רבנין דתמן) לעיל אפשר שזוכה לאחרים גם מן התורה׳

ובתוס׳ סנהדרין ס״ח ב׳ ד״ה קטן: דקסבר המקשה דכמו שזוכה לעצמו בחילול מעשר מן התורה מחמת דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא כמו כן זוכה לאחרים מן התורה׳ וקצת משמע בירושלמי בפרק חלון דאם הוא בן דעת אית ליה זכייה מדאורייתא דאמרינן רבנן דקיסרי אמרי כאן בתינוק שיש בו דעת כאן בתינוק שאין בו דעת׳

ובסמ״ג עשין דרבנן ה׳ עירובין דף רמ״ג ע״ב: ״וכתב רבינו שמשון ברבי אברהם בפרק קמא דבבא מציעא וכדברי זקני הרב רבי שמשון נראה מתוך סוגיית הירושלמי דעירובין פרק חלון דאין מביא כלל שם דברי ר׳ יוחנן אלא מוכחת הסוגיא שמדבר בקטן ממש ובירושלמי דבבא מציעא מביאו עד כאן לשונו ... ובירושלמי ד מ ע ש ר ש נ י גרסי׳ תמן תנינן הפעוטות מקחן מקח וכו׳ והתנינן אבל אינו מזכה על ידי בנו ובתו הקטנים׳ רבנן דקיסרין אמרי כאן כשיש בו דעת כאן כשאין בו דעת משמע דבעירובין קטן קטן ממש לבני ארץ ישראל שהיו תלמידי ר׳ יוחנן״׳ ומזה שהסמ״ג העתיק בסמוך לפני זה את דברי הר״ש משאנץ שהזכיר סוגיית הירושלמי עירובין׳ והסמ״ג בעצמו הלך לחפש את ההוכחות בעניין זה בירוש׳ מע״ש׳ אע״פ שכל הסוגיא נמצאת כאן במקומה — מזה מוכח שלפני הסמ״ג נתקצרה כאן הסוגייא׳ ועיין מ״ש לעיל בריש הסוגייא על הפיסקא של האו״ז׳

קרא לה ובאת נתחייב לשלם כשואל׳

בכי״ל: נתחייב לשלם כשמואל׳ ותוקן: כשואל׳ ובכלאים פ״ח ה״ב׳ ל״א ע״ג: ותני כן הנהיג׳ המשיכה קרא לה ובאת אחריו נתחייב בה לשלם בשואל׳ והתני שמואל וכו׳. ועיין תוספתא קידושין פ״א ה״ז׳

והא תני אשתו. אית לך מימר דרבי מאיר עבד יד אשה כיד בעלה׳

צ״ל: אית לך מימר דר׳ מאיר׳ [והא ר׳ מאיר] עבד יד אשה כיד בעלה׳ ועיין הגירסא בקידושין פ״א וברשב״א קידושין כ״ג ב׳ (דפוס קושטא ל״ג ע״ב)׳ ובכתובות פ״ו ה״א׳ ל׳ ע״ג: למי נצרכה לר׳ מאיר׳ אף על גב דלר׳ מאיר עביד יד העבד כיד רבו זכת האשה זכה בעלה וכו׳׳

דתני(א) אשתו אינה פודה לו מעשר שני וכו׳.

בכפתור ופרח פ״מ (ד״ו דף ש״ד ע״ב): ירושלמי אשתו אינה פודה לו מעשר שני ר׳ שמעון בן אלעזר אמר בשם ר׳ מאיר אשתו פודה לו מעשר שני. והכין (צ״ל: והדין) תניא ר׳ מאיר עבד יד העבד כיד רבו ולא עבד יד אשה כיד בעלה׳

ה״ז׳

מהו מודיע הלכה.

פתרון המאמר נעלם ממני׳ ובאור שמח ה׳ עירובין פ״א הי״ז משער שצ״ל:

הלבה, וזהו ראשי תיבות: הריזה לכל בני המבוי, ונשמט סימן הקיצור, ונשתבש "הלכה", עיי"ש שהאריך בזה, ועיין גם יפה עינים פ' ב', ודבריו לא נתחוורו בעיני.

ה"ח.

רב אמר מרובין שבעה עשר מועטין ששה עשר. אמר ר' יוחנן כל שאילו ייחלקו ויש בו כגרוגרת לכל אחד ואחד מרובין ואם לאו הן הן מועטין. (פיס') הוון בעיי מימר ולא פליגי מה דאמר רב כר' מאיר. מאן דמר ר' יוחנן כר' יוחנן בן ברוקה.

בתוספ' ריי"ד מהדו' תליתאה פ' סע"ב ד"ה מכמה: ירושלמי רב אמר מרובין שבעה עשר ומיעוטים ששה עשר. אמר ר' יוחנן כל שאילו יחלקנו ויש בו כגרוגרת לכל א' ואחד היינו מועטים ואם לאו היינו מרובים. הוון בעין מימר ולא פליגין מה דמר רב כר"מ ומה דמר ר' יוחנן כר' יוחנן בן ברוקה.

וגירסת התוספ' ריי"ד היא לכאורה יותר נוחה, ולפיה מובן למה חשבו שרב ור' יוחנן אינם חולקין, כי הירושלמי סבר ששניהם הולכים בשיטת ר"ש, ששיעור שתי סעודות הן תשעה גרוגרות (8 ביצים=24 גרוגרות, ושני שלישים מהם הן 16 גרוגרות), ונמצאת אומר לפי זה שהן הן דברי רב והן הן דברי ר' יוחנן וע"כ אמר הירושלמי: מה דאמר רב כ ר"ש (כצ"ל במקום: כר"מ, וכן הגיה ביפה עינים פ' סע"ב) ומה דאמר ר' יוחנן כר' יוחנן בן ברוקה, כלומר, רב סובר כר"ש, וע"כ תפס חשבון מדוייק – ששה עשר, אבל ר"י סובר כר"י בן ברוקה, ולשיטתו אין לתת מספר שלם של גרוגרות (עיין לקמן פ"ח ה"ב ובשי"ק שם ד"ה צא), וע"כ אמר ר' יוחנן באופן כללי: "כל שאילו ייחלקו ויש בו כגרוגרת לכל אחד ואחד מועטים. (כגירסת הריי"ד).

כמה הן שירי עירוב. כיי דמר ר' יוסי בשם ר' הושעיה אזוב שהזה בו פעם אחד כשר. מיכן ואילך שיריים אוף הכא כן.

המלים "שהזה בו" חסרות בכי"ל, והושלמו בין השורות, והפירוש הוא שמכיוון שהזה בו פעם אחד באיזוב הרי הוא כשר אפילו נחסר אח"כ, מפני שנחשב כשיריים ודינו כשלם לעניין הזאה.

ה"ט.

אמר ר' יהושע בן לוי מפני מה מערבין בחצירות מפני דרכי שלום וכו'.

בסמ"ג עשין דרבנן ה' עירובין דף רמ"ג ע"ג: "ובירושלמי מפרש אמר ר' יהושע בן לוי מפני מה מערבין בחצרות מפני דרכי שלום, מעשה באשה אחת שהיתה דובבת לחברתה ושלחה עירוב ביד בנה נסבתיה וגפפתיה ונשקתיה אתא אמר

קומי אימוי אמרה הות רחמא ולא הוינא ידענא מתוך כך עשו שלום ביניהן וזה מה שאמר הכתוב דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. פי׳ מפני מה מערבין בחצרות אחר שנשתתפו במבוי, דובבת שונאה כמו בעל דבבא, אמ׳ קומי אימוי, ספר לאמו מה שעשת׳ לו. ונראין הדברים כי לא לחלוק על משנתנו בא אלא אומר שגם טעם זה ראה עם טעם משנתנו״.

וכן מובא ירושלמי זה בשינויים קלים (ובלי פירושים בקשר עם משנתינו) בר״ח פ״א א׳, רי״ף פ״ז סוף סי׳ תרנ״ג, ספר העתים עמ׳ 94, ספר האורה סי׳ נ״ב עמ׳ 34, או״ז ח״ב ה׳ עירובין סי׳ קפ״ד, מ״ח ע״ב, שבלי הלקט השלם ענין שבת ס׳ צ״ט עמ׳ 70, ראש פ״ז סי׳ י״ב. וכן גם בחידושי הרשב״א ע״ח ב׳ (74 ע״א), ריטב״א שם, מאירי שם (113 ע״א), מנוה״מ ענעלאו ח״ד עמ׳ 558.

ובעין יעקב כאן: „אמר רבי יהושע בן לוי מפני מה מערבין בחצרו׳ מפני דרכי שלום. מעשה באשה אחת שהיתה דבובה לחברתה שלחה ערובה גבי ברה נסבתיה וגפפתיה ונשקתיה אתא ואמ׳ קומי אמיה אמר הכין הות רחמה לי ולא הוינא ידענא מתוך כך עשו שלום הה״ד דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום״. ועיין בפירוש הכותב שם. ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 262 בשם התנחומא.

כ״ד ע״ד. ה״י.

ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן זאת אומרת שאין המעות קונות דבר תורה. מעת׳ אפי׳ בא לו אצל החנווני. שנייא היא שמא ישכח ויוציאנ׳.

בכי״ל: שמא ישכח אותה, ונמחק „אותה״ ובין השורות תלוי: ויוציאנה. ועיין מפרשים שהגיהו ונדחקו מאד בפירוש הדברים. ולרוב הדוחק יש לשער שאולי נסתרסו המאמרים בירושלמי וצ״ל: זאת אומרת שאין המעות קונות דבר תורה. שנייא הוא שמא ישכח ויוציאנה. מעתה אפי׳ בא לו אצל החנוני. והירושלמי מוכיח מדברי החכמים שאין המעות קונות מדבר תורה. ודחה הירושלמי, שע״כ אינו קונה במעות מפני שחוששים שמא ישכח החנווני וימכר את הככר, וכסיגנון הירושלמי לעיל פ״ג ה״ז, כ״א ע״ב: שמא ישכח ויאכלנו. וכן לעיל בה״ו: שמא ישכח וישתנה (ועיין בספר ניר). ועל זה שאל הירושלמי: מעתה אפילו בא לו אצל החנוני, כלומר, אם אתה חושש שמא יוציא החנוני את הככר, תחוש אפילו אם העירוב בא אצל החנוני שמא ישכח וימכור אותו לאחר, והרי בוודאי אין איסור להניח את הפת אצל החנוני. והסיגנון „בא אצל״ על עירוב הוא במשנה פ״ו ה״ז, ובירושלמי שם: מעתה אפילו אין (= אִין) עירב בא אצלן.

ר׳ אחא בשם ר׳ חיננא אבא לא אמ׳ כן אלא וחכמי׳ או׳ לא זכו לו מעותיו. זאת אומרת שהמעות קונות דבר תורה. מודין בשאר כל אדם שזכו לו מעותיו שכן חנווני מזכה להן על ידי אחר.

לפי השערתינו לעיל צריך גם כאן לסרס את המאמרים: וחכמים אומרים לא זכו

לו מעותיו, זאת אומרת שהמעות קונות דבר תורה. שכן חנווני מזכה להן על ידי אחר. ור׳ חיננא זה הוא ר׳ חנינה בריה דר׳ אבהו. והוא אמר שאביו (ר׳ אבהו) הוכיח מן הסיפא שמעות קונות. ודחה הירושלמי: שכן חנווני מזכה להן על ידי אחר, וכפירוש בעל גליון הש״ס. ולעצם העניין אם מעות קונות מדבר תורה לשיטת ר׳ יוחנן עיין ירוש׳ ב״מ פ״ד ה״ב, ט׳ ע״ד. שביעית פ״ח ה״א, ל״ח ע״א. ועיין ניר שם.

מתניתא דר׳ מאיר אמר על ידי עירוב ועל ידי שיתוף.

אפשר שהמלים: ״דר׳ מאיר אמר על ידי עירוב ועל ידי שיתוף״ הן הוספה ע״י הסופרים. והוספות ממין אילו אחרי ״מתניתא דר׳ פלוני״ הן רגילות מאד בירושלמי וע״י הוספה זו בא באשגרה גם ההמשך. ובאמת, יתכן כי כוונת הירושלמי היא לתוספתא פ״ח (פ״ו) ה״ח. ועיין הפירוש המחודד בגליון הש״ס.

ר׳ יצחק בן חקולה בשם ר׳ יודן נסייא מערבין לאדם על כורחו.

במאירי פ׳ ע״א (116 ע״א): ״יש חולקין לומר שבני מבוי מערבין לאדם על כרחו ממה שמצאוה כן בתלמוד המערב כפי׳ וכמו שאמרו שם בפרק זה ר׳ יעקב בר אדי בשם ר׳ יודן נשיאה מערבין לאדם על כרחו״. ועיין שם סד״ה ולעניין, ועיין עבודת הקודש להרשב״א בית א׳, שער ד׳, סי׳ ד׳, כ״ה רע״ב.

ותני כן כופין בני מבוי זה לזה לעשות להם לחי וקורה.

תוספתא ב״מ פי״א הי״ח. (פ״מ).

והוא אינו ממאן. היה ממאן כופין אותו.

הנכון בפ״מ עיי״ש.

סבר ר׳ מאיר לית הדא זכו וכו׳.

עיין תוספתא פ״ט (פ״ו) ה״ח. ובתוס׳ רי״ד מהדו׳ תליתאה פ׳ א׳ ד״ה ובא: ובירושלמי מוכח בפירוש דההיא עובדא בעירובי חצרות הואי, ופלוגתא דר׳ ישמעאל ור׳ יוסי גרסי התם איפכא דאמרי התם בשלהי פירקן ולית ליה לר״מ זכין לאדם שלא בפניו, סבר ר״מ לית הדה זכיי׳. לא בעי בר נשא דייעול חברי׳ לביתי׳ לבר מן דעתי׳. ר׳ אבא בר דר׳ פפי בשם ר׳ חמא בר חנינא מעשה באשה אחת שערבה לחמותה שלא מדעתה אתא עובד׳ קמוי דר׳ ישמעאל בר׳ יוסי וביקש [לאסור]. א״ל ר׳ חייה רבה כך שמעתי מאביך כל מה שאתה יכול להקל בהלכות עירובין הקל.

פרק ח׳·

כ״ה ע״א. הלכה א׳.

ולא תניתה מזכון ולמה לא תנינן מזכון וכו׳.

גירסא מתוקנת בתוספ׳ ריי״ד מהדו׳ תליתאה פ׳ א׳: ובירושלמי גרסי׳ לקמן בריש פ׳ כיצד משתתפין בתחומין· ולא תניתה מזכים· למה לא תניתה מזכים· שמואל אמר תמן תנינן מזכים וצריך לזכות· ברם הכא דלא תנינן מזכים א״צ לזכות· ר׳ יוחנן אמר קולי חומרים בדבר· מה אן תמן שעירובי חצרות מדבריהם את תמר מזכים כאן שעירובי תחומין מדבר תורה לא כ״ש· ר ב כ ר ׳ י ו ח נ ן·

אתייא דרב כר׳ יוחנן·

עיין ק״ע· ובספר ניר כתב: ״לפי הק״ע דקאי על רב דאמר בבבלי בהדיא דע״ח (צ״ל: דע״ת = דעירובי תחומין) צריך לזכות לא שייך לשון ואתייא שפיר· דמשמעו שמכלל דבריו נלמד ולא שמע בעצמו מה שאמר זה אמר זה״· אבל בריי״ד הנ״ל גורס לנכון: ״רב כר׳ יוחנן״ ולא יותר·

אמר ר׳ יוסי בר׳ בון כדי לעשות כל הרשויות אחת.

הפירוש הנכון בק׳ע. ועיין מ״ש לעיל פ״ג עמ׳ 262 בביאור מאמר זה· ועיין לעיל פ״א ה״א· י״ח ע״ג: לא כן סברנן מימר רב כר׳ יוחנן· אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון כדי לעשות כל הרשות כאחת· והשוה גירסת הריי״ד לעיל· אבל אין כאן אשגרה לא כאן ולא שם אלא מקרה· ועיין לעיל שבת עמ׳ 205·

ה״ב·

ר׳ מאיר אומר בחולא דלית ליה מה לוכל וכו׳.

בכי״ל: ר׳ מאיר אומר בְּחוֹלָא דלית ליה מה לוכל וכו׳· וכנראה בא הניקוד להוציא מן הפירוש בחולה (= בחוֹלֶה)·

וברי״ח פ״ג ב׳: ירושלמי מזונו לחול אבל לא לשבת דברי ר״מ כו׳· ר״מ סבר לחול (= בחול) דלית ביה בשש לאכול בו אכיל פיתא ציבחר· בשבת דאית ליה מטעמים אכול פיתא סגין· ר׳ יהודה סבר בחול דלית ליה מה לאכול [אכיל פיתא] סגין· בשבת דאית ליה מה לאכול אכיל פיתא ציבחר. איתא חמי ר׳ יוחנן בן ברוקה אמר [וכו׳] הן עביד עגולא תריסר ביעי והדין עביד עיגולא תמני ביעי· והוא ר״ש· ותני כן קרובין דבריהם להיות שוין· רב הונא א׳ צא מהן שליש ליציאה·

ותני כן קרובים דבריהן להיות שוין. איתא חמי... ותימר הכן·

כסיגנון זה בירושלמי ריש ברכות·

רב הונא אמר צא מהן שליש ליציאה.

עיין ר״ח לעיל· ובתוספ׳ ריי״ד מהד׳ תליתאה פ״ב סע״ב: ובירושלמי גרסי׳ אמר

רב הונא צא מהן שליש ליציאה אלמא לא הי׳ זה השליש ריוח אלא שכר הוצאתו וטרחו׳

ר׳ יוסי בי ר׳ בון נפק ליה לאילין נחתומיא כהדא דרב הונא ולחוד כהן שיעורא׳

פירוש שאינו אופה אלא כשיעור הזה׳ אבל אם הוא נתן לו לאפות הרבה כאחת אז אינו צריך להוציא כל כך. (הגר״א בפירושו לפיאה פ״ח)׳

ה״ג.

ולא של תחתוני׳ היא. א״ר יודן זאת אומרת חורבת ראובן בתוך חצר שמעון ושמעון משתמש בה כמי שהיא שלו.

מכאן נראה ששיטת הירושלמי היא שהתל שייך רק לבני החצר׳ אבל מכיון שהתל נמצא ברשות המרפסת׳ והיינו שגובהו הוא בגובה המרפסת או פחות מי׳ טפחים גבוה ממנה׳ והמרפסת משתמשת בו בנקל׳ בו בזמן שהחצר יכולה להשתמש בו רק בקושי׳ ע״כ מותר לה למרפסת להשתמש בו׳

נמצאת אומר שרשות אחרת אינה מותרת אלא אם קיימים שני תנאים׳ א׳ אם נמצאת כולה ברשות המשתמש. ב. הבעלים אינם משתמשים בה א ל א ב ק ו ש י׳ והשני משתמש בה באופן נוח׳ ועיין להלן בעניין חורבה׳

פשיטא הדא מילתיה לזה בפתח ולזה בפתח וכו׳.

בכי״ל: פשיטא דלא מילתיה וכו׳ ונמחק ״דלא״׳ והושלם בגליון: הדא׳

לזה בפתח ולזה בפתח שניהן אסורין מן הבית שבו. שתי חצירות׳

צ״ל: מן הבית שבין שתי חצירות׳ כהגהת ק״ע וכפירושו׳ וכ״ה הסיגנון הרגיל בירושלמי.

מתניתא בתוך שלשה טפחים לעליונה שהיא למעלה מעשרה טפחים לתחתונה.

עיין ק״ע שפירש: ש ל ש ה ט פ ח י ם ל א ו ד ו ק א׳ ובספר ניר הגיה עשרה טפחים במקום שלשה טפחים׳ ואילולא דלא מעלה רישי בין אריוותא הייתי אומר ששלשה טפחים הן דווקא׳ ואם יהיה התל נמוך יותר מג׳ טפחים מן המרפסת יהיה שייך לבני החצר׳ כי כבר בארתי בריש הלכה זו את שיטת הירושלמי בעניין זה׳ ולפיכך אם התל נמוך יותר משלשה מן המרפסת היא אסורה להשתמש בו׳ מפני שגוף התל שייך רק לחצר (עיין בסוף הלכה זו ותראה שהירושלמי מעמיד את משנתינו באופן זה שהתל משוך מן המרפסת יותר משלשה טפחים)׳ ומתי אמרו שנוחיות השימוש מכריעה׳ רק אם התל נמצא ברשות המרפסת׳ והיינו בשטח שוה עמה או למטה ממנה פ ח ו ת משלשה׳ או גבוה ממנה פחות

מעשרה· אבל אם התל הוא נמוך ממנה יותר משלשה· הוא כבר יוצא מרשות המרפסת· והיא אסורה להשתמש בו· אע"פ ששימושה יותר נוח (עיין להלן בסמוך) ואנו נותנים את התל לבעליו· כלומר לחצר· ועיין השיטה בבבלי פ"ד·

היה משתמש בחורבה דרך חלון. ר' אחא בשם ר' יונתן אפילו כן נותן חורבה לבעליה·

והיינו מפני שהחורבה אינה נמצאת ברשות המשתמש· ע"כ נותנים אותה לבעליה· אפילו אם הוא משתמש בה בקושי והשני באופן נוח· וזהו כמו בתל נמוך יותר משלשה טפחים מן המרפסת שנותנים אותו לבעליו· לחצר· אע"פ שבני החצר משתמשים בו בקושי והמרפסת יכולה להשתמש בו באופן נוח·

ר' אלעזר בי ר' שמעון בשם רב הושעיה היו שלש זה משתמש בחורבה דרך פתחו וכו'·

הגירסא משובשת· והנכון הוא ברשב"א פ"ה א' (79 ע"ב): וכן ודאי נראה לי מתוך הירושלמי דגרסי' התם ר' אליעזר (צ"ל: אלעזר· והוא ר' אלעזר בן פדת) בשם ר' הושעיא היו שלש זה משתמש בחורבה דרך פתחו וזה משתמש בחורבה דרך פתחו והאמצעית אסורה אימתי בזמן שהאמצעית של שניהן אבל אם היתה האמצעית של א' מן השוק זה משתמש באחד וזה משתמש בשתים ע"כ·

ובעבודת הקודש להרשב"א בית א' שער ג' (קרוב לסופו)· י"ט ע"ב: היה לזה פתח בזה הסמוכה לו ולשני פתח בזו הסמוכה לו זה משתמש דרך פתחו בחורבה הסמוכה לו וזה משתמש דרך פתחו בחורבה הסמוכה לו והאמצעית אסורה בשניהם· בד"א כשהאמצעי' של שניה' אבל אם היתה של אחד מן השוק שלא היה משתמש בה· זה משתמש בא' והב' משתמש בשתי'· וירא' לי שאין דברים אלו אמורים אלא כשהא' רגיל להשתמש בה· והשני אינו רגיל ולפיכך נותנין אותה לרגיל· אבל כששניהם רגילים למה נותנין אותה לזה ואין נותנין אותה לזה·

ובמאירי צ"א (140 ע"ב): וגדולי הדור מביאין ראיה לדעת זה ממה שאמרו בתלמוד המערב היו שלש זה משתמש בחורבא דרך פתחו וזה משתמש בחורבא דרך פתחו· האמצעית אסורה אימתי בזמן שהאמצעית (אסורה אימתי בזמן שהאמצעית) של שניהם אבל אם היתה האמצעית של אחד מן השוק זה משתמש באחת וזה בשתים· אלמא שאף בחורבא של אחרים מותר· אלא שהם מפקפקים בגופו של דבר למה מותר לזה יותר מחברו· ופרשוה כשאחד הוחזק להשתמש בה בחול ולפיכך נותנין אותה לזה שהורגל בה וכו'·

א"ר יוחנן העומד והחלל מצטרפין לארבעה·

בכי"ל: א"ר יוחנן העומד והחלל מצטרפין ל ע ש ר ה לארבעה וכו'· ונמחק "לעשרה"· ועיין מ"ש על כל העניין לעיל שבת עמ' 169·

פחות משלשה אפילו יותר מעשר מותר. ארבעה אפילו פחות מעשר אסור וכו׳.

כלומר׳ אם התל מופלג מן המרפסת פחות מג׳ הרי הוא כאילו מודבק למרפסת ושייך רק לה ולא לבני החצר׳ ולפיכך אפילו אם הוא גבוה יותר מעשר מן המרפסת׳ ונמצא שגם היא משתמשת בו בקושי׳ בכל זאת היא מותרת בו׳ מפני שגופו של התל שייך לה׳ ואם התל מופלג יותר מארבעה טפחים מן המרפסת היא אסורה להשתמש בו אפילו אם הוא בשטח אחד עמה (או הוא גבוה ממנה פחות מי׳, והוא הוא)׳ מפני שבמקרה זה גם המרפסת אינה משתמשת בו באופן נוח וע״כ נותנים את התל לבעליו׳ לבני החצר׳ ועיין לעיל בריש הלכה זו׳ ולהלן שם בסמוך׳ ועיין על סיגנון זה לעיל פ״א עמ׳ 236.

אלא [כן] אנן קיימין משלשה ועד ארבע׳.

כלומר׳ שהתל מופלג מן המרפסת יותר משלשה׳ והוא שייך לפי זה לבני החצר׳ אבל פחות מארבעה ותשמישו נוח לה׳ ולפיכך היא מותרת בו אם נמצא ברשותה׳ עיין ריש הלכה זו׳

בשאין שם תקרה. אבל אם יש שם תקרה וכו׳.

כפירוש הפ״מ׳

אמר רבי בשאין שם נקב וכו׳.

נשמט שם האמורא׳

ה״ד׳

ר׳ יהודה בשם רב הדא דאת מר בבית שער של יחיד וכו׳.

בר״ח פ״ה ב׳: ירושלמי הדא את אמרת בבית שער של יחיד אבל בבית שער של רבים הרי זה עירוב והדר שם הרי זה אוסר עליו׳ דבי ר׳ ינאי אמרי אפילו יתד לתלות בו מנעלו ואפילו סבלא או עשתות׳ רב ובלבד דבר הניטל בשבת כו׳׳

ה״ה׳

הדא היא דר׳ מאיר דר׳ מאיר אומר הבית הנעול אוסר׳

בכי״ל: הדא היא דר׳ מאיר איבדת (ז) הנעול אוסר׳ ונמחקה המלה ״איבדת״ (לא יכולתי לקרוא באופן ברור מלה מחוקה זו)׳ ובגליון הושלם: דר׳ מאיר אומר הבית׳

יכול לבוא על ידי עירוב ועבר ובא׳

זו היא שאלה לדברי ר׳ יוסי (עיין גליון אפרים)׳ והמפרשים טעו מפני שחשבו כי כל ההלכה עוסקת בדברי ר׳ מאיר׳ אבל עיין להלן׳

מר עוקבן בשם רב הלכה כר׳ מאיר.

בכי״ל: הלכה כר׳ שמעון׳ והמלה ״שמעון״ תוקנה: מאיר׳ וכגירסת כי״ל כ״ה גם בבבלי פ״ו א׳. ועיין להלן.

ה״ו.

מיליהון דרבנן פליגין דמר ר׳ יעקב בשם ר׳ יהושע בן לוי והוא שתהא מחיצה משוקעת במים לשלשל דלי.

כלומר׳ האמוראים האלה חולקים על המשנה׳ והרבה כיוצא בזה בירושלמי׳ אבל עיין מ״ש להלן ריש ה״ח.

וברשב״א פ״ו א׳ (80 ע״ב): וכדאמרינן בירושלמי ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ יהושע בן לוי והיא שתהא מחיצה משוקעת במים כמלואו של דלי.

ומי יודע אם אין לפנינו חסרון בירושלמי וצ״ל: מיליהון דרבנן פליגן [דמר ר׳ פלוני הלכה כר׳ מאיר]׳ וזה מוסב על סוף ה״ה׳ ואז יהיה שיעור דברי הירושלמי שם: מר עוקבן בשם רב הלכה כר׳ שמעון׳ מיליהון דרבנן פליגן דמר ר׳ פלוני הלכה כר׳ מאיר׳ ועינו של המתקן בכי״ל טעתה בשורה׳ ואח״כ מתחיל עניין אחר: ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ יהושע בן לוי וכו׳׳ כמו שמעתיק הרשב״א׳

היה שם תקרה רואה אתה כילו יורדת וסותמת.

בכי״ל: היה שם תקרה אם רואה אתה וכו׳׳ ונמחק ״אם״׳ ומחיקה בטעות היא׳ והיה צריך לתקן ״את״ במקום ״אם״׳ כלומר׳ את רואה אתה (=אותה) כילו וכו׳׳

וברי״ח פ״ז א׳: ירושלמי ר׳ טבלה בשם רב אין חורבה למים היה שם תקרה את רואה כאלו היא יורדת וסותמת היה שם אמלתרא את רואה כאילו היא יורדת וסותמת. א״ר הונא והוא שתהא מחיצה בולטת לתוך חללו של בור כו׳ עד פשיטא שמותר לטלטל. (ועיין המשך הפיסקא להלן ה״ח׳ כ״ה ע״ב)׳

ר׳ יודן פוטר במים שאין בהם ממש.

עיין גליון הש״ס ועיין חלה פ״ב ה״א (ד״ו ה״ב)׳ נ״ח ע״ג׳

אמר ר׳ הונא והוא שתהא מחיצה בולטת וכו׳.

אין זה שייך לקושייא הקודמת׳ ועיין לעיל פיסקת הר״ח שדלג על הקושיא וקיצר ובכל זאת העתיק את מאמר רב הונא׳ ועיין מלאכת שלמה׳ ובפירוש הדברים נ״ל שרב הונא אמר שהמחיצה אסור לה להיות כולה תחת המים׳ עיין מ״ש להלן רה״ח׳

ה״ז.

ובפרוצה מיכן ומיכן׳ נפרצה מרוח אחת נותן לחי וקורה מיכן׳ נפרצה מיכן ומיכן׳ נותן לחי וקורה מיכן ועושה צורת פתח מיכן׳ לא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת׳ ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק תיפתר שהיו בתים מצד אחד.

הירושלמי הוא סתום מאד׳ ועיין מפרשים שפירשו באופן דחוק׳ ועיין גם מ״ש

במרכבת המשנה פט״ו מה׳ שבת הי״א׳ ל״ז ע״ב ופירושו יותר מתקבל׳ אבל קשה להעמיס אותו בלשון הירושלמי׳

וע״כ נ״ל שדברי הירושלמי מוסבים על ר׳ יהודה שאמר כי היו ממלאין מאמת המים שעברה באבל׳ והירושלמי פירש שהיא עברה בתוך הרחוב (ולא בחצירות)׳ וע״כ שאל: ובפרוצה מיכן ומיכן? האם היתה האמה פרוצה בשני צידי הרחוב? וא״כ קשה גם לר׳ יהודה למה מותר׳ שהרי ר׳ יהודה אינו מכשיר אלא מפני שהכותל שעל גבי האמה נחשב כמחיצה׳ אבל ברחוב שאין מחיצות לרוחבו למה מותר? ותירץ הירושלמי׳ כי אפשר שהאמה היתה פרוצה רק מצד אחד׳ כלומר שהרחוב לא היה מפולש משני צדדים׳ והתירו אותו בלחי וקורה׳ או שהרחוב היה מפולש משני צדדיו והתירו אותו בלחי וקורה וצורת הפתח. (והירושלמי תפס כאן את דעת החכמים בהתרת רה״ר ולא דעת ר״י עצמו)׳

ואח״כ שאל הירושלמי: לא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת׳ כלומר לדעת ר׳ יהודה שלא פירש שבאמה ל א היה כשיעור׳ וא״כ לדעתו הפסיקה האמה בין שני צידי הרחוב ולא יכלו לערב יחד׳ ולפי זה קשה כיצד היו יכולים למלא ממנה בשבת׳ הרי שני צידי הרחוב אסרו אחד על השני׳ ותירץ שהיו בתים רק מצד אחד׳ וצריך לפרש שמצד השני היתה מחיצה׳ או שהיו הבתים מצד השני מופנים בפתחיהם כלפי רחוב אחר׳ וע״כ לא אסרו על הצד הראשון׳ וכדי להתיר טלטול במבוי עשו ברוחבו לחי וקורה או לחי וקורה וצורת הפתח׳ וזה נחשב לדעת ר׳ יהודה מחיצה גם לאמה׳

פשיטא הדא מילתא עמוקה עשרה ואינה רחבה ארבעה מותר לטלטל ומותר למלות׳

בכי״ל: פשיטא דלא מלתרה עמוקה עשרה וכו׳׳ ונמחקו המלים: דלא מלתרא׳ ובגליון הושלם: הדא מילתא׳

רחבה ארבעה ואינה עמוקה עשרה פשיטא שמותר לטלטל׳

בכי״ל: רחבה ארבעה ואינה גבוהה עשרה וכו׳׳ ובין השורות תלוי: עמוקה׳ ועיין פיסקת הר״ח לעיל ה״ו׳

אבל אם היתה עמוקה עשרה ואינה רחבה ארבעה אסור׳

צ״ל: אבל אם [לא] היתה עמוקה עשרה והיא רחבה ארבעה אסור׳ כמו שתיקן בפ״מ׳

מה דהוה עובדא הוה עובדא׳

עיין לעיל שבת עמ׳ 76׳

ה״ח׳

והוא שתהא מחיצה משוקעת במים כמלוא הדלי׳

כל הסוגיא כאן סתומה׳ ועיין ניר׳ ונ״ל ברור שהירושלמי פירש את כל המשנה באופן אחר מן הפירוש המקובל׳ וכן שנינו בתוספתא ספ״ט (ספ״ו): גזוסטרא

שהיא למעלה מן הים אין ממלין הימנה בשבת אלא אם כן עשו לה מחיצה גבוהה עשרה טפחים למטה מן הים (בדפוס: למטה מן המים) ואף על פי שהמים צפין על גבה אין בכך כלום· ר' מאיר אומר אף מלמעלה· וא"כ רואים מזה שבא"י פירשו למטה – מתחת למים· ולמעלה – על גבי המים· ועיקר המחיצה צריכה להיות עשרה טפחים בתוך המים אלא שבמים היקלו· עיין להלן· וע"כ אמר רב שאע"פ שאנו מחירים במחיצה שעל גבי המים, בכל זאת צריך שתהא המחיצה משוקעת במים כמלוא הדלי· ועיין היטב בירושלמי סוכה פ"א ה"א, נ"א ע"ד: לית הדא דר' בא בר ממל אולפן· מן מתניתן ילף לה ר' בא בר ממל דתנינן תמן כצוצטרא שהיא למעלה מן הים··· והיא שתהא מחיצה משוקעת במים כמלואו של דלי· ולא דמיא ים כרמלית היא אינה לא רשות היחיד ולא רשות הרבים· ברם הכא התורה אמרה בסוכות תשבו מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה· ועיין פיסקת הר"ח להלן·

ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת·

הירושלמי פירש שהעליונה עשתה מחיצה על הים והיא משתמשת מחוץ לגזוזטרא (ולא דרך הנקב· עיין דעת ר' אבהו להלן), והמחיצה שעל הים היא קצת יותר מקיפה מן הגזוזטרא עצמה· כדי שהדלי יכנס לתוך המחיצה אחרי שמשלשלים אותו מן הגזוזטרא· ולפיכך אם רק העליונה עשתה מחיצה· והתחתונה לא עשתה שום מחיצה והם לא עירבו· שתיהן אסורות· אבל אם התחתונה עשתה מחיצה לעצמה בתוך ההיקף ומבפנים של מחיצת העליונה· מותרת העליונה למלא מים· שהרי הדלי יכנס בתוך האויר של שתי המחיצות· שהוא רשות המיוחדת שלה· וע"ז שאל הירושלמי: ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת? וא"כ למה אומרת המשנה: "ולא עשו לתחתונה"· אפילו אם יעשו לתחתונה ג"כ יהיה אסור להשתמש באויר שבין שתי המחיצות· מפני שהדלי הולך מתחת למחיצה ונכנס לרשות התחתונה וכמו שהקשה הירושלמי לעיל בה"ו· והירושלמי לא תירץ כלום על קושיא זאת· מפני שסמך על הסוגיא שלעיל·

אמר רב הונא והוא שתהא מחיצה בתוך שלשה טפחים לכצוצרה·

כלומר· דווקא אם המחיצה של המים אינה מופלגת ברחבה יותר מג' טפחים מן הגזוזטראות, אבל אם היא מופלגת יותר מג' טפחים מותרת העליונה להשתמש במחיצתה מפני שאינה משתמשת כבר ברשות התחתונה· ועיין היטב מאמר רב הונא בבבלי פ"ח א'· ועיין פיסקת הר"ח להלן.

כ"ה ע"ב.

אפי' אין מחיצות גבוהות עשרה נעשית כמשמרת·

המפרשים שגו בפירושם· ועיין ר"ח פ"ז א' (המשך הפיסקא שהעתקתי בה"ו): בשם רב אמרו והוא שתהא מחיצה משוקעת במים כמלא הדלי ולא נמצא ב' רשויות משתמשות ברשות אחת· אמר רב הונא והוא [שתהא] מחיצה בתוך ג"ט לכצוצטרא· תני ר' חנינא בן עקביא א' כצוצטרא שהיא למעלה מן הים פותח המעזיבה

ומשלשל וממלא והוא שיש בנקב ד״ט· ושיהו המחיצות גבוהות י׳ טפחים· ת מ ן א מ ר י אפילו אינן גבוהות י׳ נעשת כמשמרת. (ועיין המשך הפיסקא להלן)· ועיין לעיל בר״ח שם· ונראה שהר״ח פירש שה״משמרת״ שבירושלמי היא קרובה ל״אסיתא״ שבבבלי שם· עיין התיאור של אסיתא בר״ח שם· שמחקוהו המדפיסים בטעות·

אמר ליה כד נמנה חכמים נמנה לך עמהון· אמר ר׳ מנא מגהר הוה עימיה. אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון מילא אמר ליה·

בד״ח בטעות: מילא א״ר· וכסיגנון זה ביבמות פ״ח ה״ו· ט׳ ע״ד: אמר ר׳ מנא מגחך הוה עימיה· אמר ר׳ אבון מילה אמר ליה (פעמיים שם אותו הסיגנון)·

ואסור לשפוך ששופך חוץ למחיצתו·

בכי״ל: ששופך לתוך מחיצתו· ונמחק ״לתוך״· ובין השורות תלוי: חוץ· ובתוך השורה נוסף ״ל״ (למחיצתו)·

אמ׳ ר׳ חייה בר בא לא אמר ר׳ חנניה בן עקביה אלא בים טיבריה שההרים מקיפין אותה·

בכי״ל: אמ׳ ר׳ חייה בר בא מותר. ונמחק ״מותר״· ולפי גירסת כי״ל· מוסר כאן התלמוד את דעת ר׳ מנא שאמר· כי ר׳ חייה צחק על ר׳ אידי· מפני שהוא סובר שגם לשפוך מותר· ועיין בבלי פ״ח א׳· ואח״כ מתחיל ענין אחר: לא אמר ר׳ חנניה וכו׳· אבל גם בר״ח פ״ז א׳ (המשך הפיסקא הנ״ל): א״ר חייא לא התיר ר׳ חנינא בן עקביא אלא בים של טבריא שההרים מקיפין אותה·

ר׳ לעזר שאל לר׳ יוחנן ההן פ י ו ס ר ו ס זרק מתוכה לרשות הרבים או מר״ה לתוכה. אמר ליה על דעתך אין רשות הרבים לעולם.

המלה ״פיוסרוס״ נשתבשה בירושלמי בכל פעם באופן אחר· והמפרשים והבלשנים נדחקו בפירושה· ירוש׳ ברכות פ״ט ה״א (קרוב לסופה)· י״ג ע״ב שו׳ אחרונה: מעשה ברבן גמליאל שראה גויה אשה נאה ובירך עליה··· זו דרכו של רבן גמליאל להסתכל בנשים? אלא דרך עקימותה היתה כגון ההן פ ו פ ס ד ו ס והביט בה שלא בטובתו· ובכי״ר שם גורס: פווסרום· ובכי״ס שם: פיוסרס· ובמקבילה בירוש׳ ע״ז: פסוורוס·

תרומות פ״ח ה״ד (ד״ו ה״י) מ״ו ע״ב: לא מטון אפיפסרוס עד דאזלון כולהון· ובכי״ר שם: אפיספסרון· אבל בכי״ס (לפי עדות רטנר תרומות עמ׳ 70): לא מטון ל א פ י ו ס ר ו ס·

שקלים פ״ז סה״ב· נ׳ סע״ג: הלואי כד נשכח נשכח מן פיוסרוס (רלגיו) [ולגיו]· ובדק״ס שם: פווסרס· ובערוך ערך פווסרוס מעתיק מירוש׳ ברכות הנ״ל: פווסרוס· אבל בשני כת״י שם: פווסדוס· עיין ערוך השלם שם הערה 2·

וכבר הוכחתי במאמרי ב"ידיעות החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה" חוברת ד' (תשרי תרצ"ד) עמ' 23 והלאה, שהגירסא הנכונה היא פ ר ו ס ד ו ס (במקום פווסדוס), והכוונה היא ל-πρόσοδος ביונית, והיינו שביל הכניסה לעיר. פרוסדוס זה היה שביל שפנה מהסטרטיאה (הדרך הראשית) לשער העיר טבריא, וכדרך שבילי הכניסה בערים העתיקות המוקפות חומה, היה גם שביל כניסה זה ע ק ו ם ו א ל כ ס ו נ י. ולפיכך מי שפנה מהסטרטיא לעיר, היה יכול לפגוש אדם מבלי שירגיש בו מקודם. וע"כ אמר הירושלמי בברכות שר"ג פגש באשה במקום הדומה לפרוסדוס של טבריא.

וע"פ זה מובנים דברי הירושלמי כאן, כי הואיל והירושלמי אמר שָׁיַם טבריא משונה משאר ימים, מפני שהרים מקיפים אותו וע"כ הביא התלמוד את שאלת ר' אלעזר אם גם הפרוסדוס של טבריא אינו רה"ר גמור הואיל ואינו מפולש באופן ישר לרה"ר.

ריש לקיש אמר... מוחלף שיטת ריש לקיש דאמר אין רשות הרבים בעולם הזה אלא לעתיד לבא וכו'.

בכי"ל חסרות המלים: אלא לעתיד לבא, והושלמו בגליון.

ובמאירי כ"ב ב' (34 ע"ב): ומכל מקום מעלות ומורדות שהן קצרות ואין תשמישן נוח לבריות אינן רשות הרבים... ויש מפרשים שלא אמרוה אלא ל ע נ י ן ל ש ו ן ולא להפקיע חיובן, על דרך שאמרו בתלמוד המערב בפרק המשתתפין בשם ריש לקיש אין רשות הרבים עד שתהא מפולשת מסוף העולם ועד סופו וכן אין רשות הרבים בעולם הזה אלא לעתיד לבא שנ' כל גיא ינשא וכל הר ישפלו ואעפ"י שאמרו קשיא מתניתי' אדריש לקיש איזהו רשות הרבים וכו' ומכל מקום נראין הדברים ש א ף ה ו א ל א א מ ר ה א ל א ל ע נ י ן ל ש ו ן.

ובפירוש המאירי לעירובין כת"י הרי"ל פישמן דף ע' ע"ב: הואיל ואית בה מעלות ומורדות אין חייבין עליה משום ר"ה. ויש שפסקו שזו אינה ו ל א נ א מ ר ה ד ו ק א כי היכי דחזינן בירוש' בפ' כיצד משתתפין בשם ר"ל אין ר"ה עד שתהא מפולשת מסוף העולם ועד סופו וכן אין ר"ה בעה"ז אלא לעתיד לבוא שנ' כל גיא ינשא וגו' ו ז ה ו ד א י ל א ד ו ק א נ א מ'.

ובריטב"א שבת כ"י ירושלים (דף ו' ע"א): ועוד כתב רש"י ז"ל במסכת עירובין (דף ו' א' ד"ה ר"ה) שאין רשות הרבים אלא כשהוא מכוון משער לשער והכי הוא ב י ר ו ש ל מ י, אבל לא הסכימו בזה כל המפרשים ז"ל.

דמר ר' יוחנן ר' יודן ור' יוסי וכו'.

צ"ל: דמר ר' יוסי בר חנינה ר' יודן ור' יוסי וכו', כמו שהגיהו המפרשים.

ר' יהודה דגשרים מפולשין.

עיין גליון הש"ס.

ר' חנניה התיר שלשה דברים התיר כצוצרה וכו'.

בר"ח פ"ח א': ירושלמי ר' חנניה בן עקביא התיר ג' דברים התיר עצה שבים והבאת אלונטית והתיר גזוזטרא. (ועיין המשך הסיסקא להלן).

ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי הדא דאת מר במשתמשות דרך הנקב אבל משתמשות לחוץ מותר ותני כן שלש כצוצריות זו על גבי זו וכו׳.

כלומר׳ ר׳ אבהו חולק על רב הונא (לעיל בריש ההלכה) וסובר שמותר להשתמש מחוץ לגזוזטרא אפילו לא עשתה התחתונה מחיצה׳ מפני שאין הדלי עובר דרך רשותה ממש׳ אלא אצל רשותה באויר׳ ואפילו בסמוך ג׳ טפחים אינה אוסרת׳ ורק אם משתמשים דרך הנקב׳ שעובר הדלי דרך התחתונה ממש׳ אז אסור׳ ועיין ר״ח להלן׳

אמר ר׳ שמואל בר רב יצחק הדא דאת מר מבפנים אבל מחוץ אסור וכו׳.

מכאן ועד סוף ההלכה קשה מאד׳ והמפרשים מגיהים הרבה׳ אבל גם בר״ח גורס כדפוס (עיין להלן)׳ ולא ידעתי לפרשו׳

מה עבד לה ר׳ שמואל בר רב יצחק פתר לה בשוה.

בכי״ל: פתר לה בשוויה (ז). ונמחק ״בשוויה״ (המלה מטושטשת)׳ ונוסף בתוך השורה בכ״י אחר: בשוה׳ ועיין גירסת הר״ח׳

ובר״ח פ״ח א׳ (המשך הפיסקא שלעיל): ר׳ אבא ור׳ יוסי הדא דאת אמרת במשתמשות דרך הנקב אבל משתמשות מחוץ מותר׳ ותני כן ג׳ גזוזטראות זו ע״ג זו אסור להשתמש מן העליונה לתחתונה דרך האמצעית׳ אבל משתמש מן החצר לגג ואינו חושש הדא דקאמר בפנים אבל מבחוץ אסור׳ ר׳ זעירא אמר בין מבחוץ בין מבפנים אסור׳ מתניתא פליגא על ר׳ זעירא משלשין קדרות בשר מעל גבי זיז שגבוה י״ט ורחב ד׳ אם היה חלון בינתים של ד״ט אסור׳ שאין [משתמשין] מרשות לרשות דרך רשות׳ ר׳ שמואל בר רב יצחק פתר לה ב ש ב ו י ה׳ ועיין גירסת כי״ל לעיל׳

ה ״ ט׳

אמר ליה ר׳ חייה בר מרייה הכי אמר ר׳ יונה אבוך הוה בר׳

צ״ל: הכין הוה ר׳ יונה אבוך הוי בה׳ כמו שהוא בתענית פ״א ה״א׳ ס״ג ע״ג׳ (גליון אפרים)׳ וכע״ז גם תרומות פ״ב ה״ד׳ מ״א ע״ד: אמר לון ר׳ אחא כן ר׳ אילא רבכון הוי בה׳ ועיין פסחים פ״ב ה״ז׳ כ״ט ע״ג׳

קטיפרס מבפנים אפילו יותר מעשר מותר׳

צ״ל: אפילו יותר מעשר אסור, כמו שהגיהו המפרשים׳

מתניתא פליגא על ר׳ יוחנן... מתניתא פליגא על ריש לקיש וכו׳.

מחלוקת ר׳ יוחנן וריש לקיש חסרה לפנינו׳ עיין ק״ע ויפה עינים פ״ח ע״א וע״ב׳

אמר ר' ירמיה ר' מאיר ור' אליעזר בן יעקב שניהן אמרו דבר אחד· ר' אליעזר בן יעקב דתנינן ר' אליעזר בן יעקב אומר ביב שקמור ארבע אמות ברשות הרבים שופכין בו מים בשבת... ר' מאיר דתני סילונות שבכרכין אף על פי שנקובין ישפך לתוכו מים בשבת דברי ר' מאיר.

במלאכת שלמה משנה ט' סד״ה מן הנקב: ״ובירוש' כתיבת יד אמר ר' ירמי' ר״מ ור״א בן יעקב אמרו דבר אחד· ר״מ דתני עוקא ד' אמות ברה״ה שופכין לתוכה מים בשבת דברי ר״מ וחכמים אוסרי'· ראב״י דתני סילונות שבכרכים אע״פ שהן נקובין שופכין לתוכן מים בשבת דברי ראב״י״· אבל ברשב״א שאעתיק להלן בסוף הפרק גורס כדפוס· ועיין תוספתא פ״ט (פ״ו) הי״ח·

ותני כן אם היתה מזחילה מותר·

בכלאים פ״ט· ל״ב א': ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים אין שופכין לתוכו מים בשבת. ותני עלה אם היתה מזחילה מותר· ועיין רשב״א להלן.

הדא פליגא על רב ולית ליה קיום· דרב אמר כל שאסור משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור·

בכי״ל: אפילו בחדרים· ונמחקה ה״ב״ (של בחדרים) ובין השורות תלוי: בחדרי·

ועיין רטנר כלאים עמ' 73—72 שהביא רשימה של הביטוי ״ולית קיום״ בירושלמי· אבל לא עמד על הפירוש הנכון· ולדעתי ברור· כי ״ולית לה קיום״ או ״ולית להון קיום״ פירושו כמו ולית ליה (או להון) תירוץ· כי כן דרך הירושלמי לומר: קיימה ר' פלוני· או קיימתיה· או מה מקיים ר' פלוני וכדומה· עיין ברכות פ״ב ה״ג· ד' ע״ג: א״ר זעירא קיימא אבא בר ירמיה באוכל בהן אכילת ארעי... מתנית' פליג' על אבא בר ירמיה... א״ר זעירא קיימא אבא בר ירמיה וכו'· וא״כ אין להוכיח מלשון זו שאין הלכה כהברייתות (מפני שהן בטילות ואין להן קיום!) או שאין הלכה כרב (מפני שאין לו קיום· כדלעיל)· ועיין ק״ע יבמות פ״ג סה״א·

וברשב״א פ״ח ב' (83 ע״ב): ירושלמי אמר ר' ירמי' ר' מאיר ור' אליעזר בן יעקב שניהם אמרו דבר אחד. ר' אליעזר דתנינן ביב שהוא קמור ד' אמות ברה״ר שופכין לתוכו מים בשבת· וחכ״א אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב ר' מאיר דתני סילונות שבכרכין מחזיקין סאתים אף על פי שנקובין שופכין לתוכו מים בשבת דברי ר' מאיר ותנינן אם היתה מזחילה מותר· אם עונת גשמים הוא מותר· צנורות מקלחין בו אסור והא תני בר קפרא אם היה מקום צנוע מותר הדה פליגא על רב ולית לה קיום דרב אמר כל שהוא אסור מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור·

פרק ט׳·

כ״ה ע״ג· הלכה א׳·

הוו בעי מימר מה פליגי ר׳ מאיר ורבנן בשעירבו אבל בשלא עירבו [לא]· פתר לה וכו׳·

עיין נוע״י·

מתניתא שהיו כולן עולין או בסולם צורי או בסולם מצרי· אבל אם היו כולן עולין בסולם מצרי ואחד עולה בסולם צורי וכו׳·

במאירי פ״ט ב׳ (138 ע״א): ומכל מקום אמרו על זו בתלמוד המערב דוקא בשכלם עולים בסולם מצרי [או סולם צורי אבל אם היו כולם עולים בסולם מצרי] ואחד עולה בסולם צורי אותו של צורי נעשה כפתח והשאר נעשה כמטפס ועולה מטפס ויורד· כלומר שאינו פתח ונמחל לבעלי הצורי·

ובריטב״א שם: וכן אמר בירושלמי מתני׳ בשכלן עולין בסולם מצרי או סולם צורי אבל אם היו כלם עולין בסולם מצרי ואחד עולה בסולם צורי של צורי נעשה כפתח והשאר נעשה כמטפס ועולה מטפס ויורד ע״כ·

ובעבודת הקודש להרשב״א בית א׳ שער ג׳ סי׳ ט׳, י״ח ע״ב: היו כולם עולין בסולם מצרי ואחד עולה בסולם צורי אותו של צורי מותר והשאר אסורין·

בשהיה שם פתח פתוח לגג אפילו כן הגדול מותר שלא נפרץ במלואו· והקטן אסור שנפרץ במלואו·

פירוש· אם היה פתח פתוח בגג (= לגג) לחצר מותר לטלטל מן הגדול לחצר ששניהם רשות אחת הן לחכמים· ובקטן אסור·

ר׳ מאיר אומר אין אתם מודין לי בכלים ששבתו בחצר שמטלטלין אותן בחצר וכו׳·

כל העניין הועתק בתוס׳ רי״ד· עיין להלן.

עד כאן היתה תשובה· אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון מיכן והילך היו משיבין לפניו וכו׳·

כסיגנון זה במשנה סוף מכשירין: עד כאן היתה תשובה· אמר ר׳ שמעון מכאן ואילך היינו משיבין לפניו וכו׳·

אמרו לו אם אמרת בחצר שמחיצותיה עולות עמה תאמר בגג שאין מחיצותיו עולות עמו·

בכי״ל לא אם אמרת בחצר ש א י ן מחיצותיה עולות עמה תאמר בגג ש מ ח י צ ו ת י ו עולות עמו· ונמחק ״שאין״· ובין השורות תלויה ״ש״ (שמחיצותיה)

וגררו את ה״ש״ של המלה: שמחיצותיו׳ ובגליון הושלם: שאין׳ וגירסת כי״ל היא האמיתית והנכונה׳ והמגיה שיבש שלא בצדק׳ וכגירסת כי״ל כ״ה גם בתוספ׳ רי״ד (עיין להלן)׳ וכן הגיה בנוע״י מדעתו׳ והפירוש הוא פשוט שרק בגג אפשר לומר ״מחיצותיו עולות עמו״׳ כלומר מחיצות הבית׳ וע״כ אין מטלטלין מגג לגג׳ עיין בנוע״י שם.

ובתוספ׳ רי״ד מהדו׳ תליתאה פ״ט א׳: ירושלמי׳ אמר להו ר״מ אי אתם מודים לי בכלים ששבתו בחצר שמטלטלין אותן בחצר מה נשתנה חצר מן הגג [וכו׳]׳ אמרו לו לא אם אמרת בחצר שאין כל א׳ ואחד מכיר את מקומו תאמר בגג שכ״א ואחד מכיר מקומו אמר להן הרי שהיתה החצר חלוקה בפספס מהו׳ עד כאן היתה התשובה׳ א״ר יוסי בר בון מיכן ואילך הי י נ ו (הלשון ״היינו״ היא באשגרה ממשנה סוף מכשירין) משיבים לפניו׳ אמרו לו לא אם אמרת בחצר ש א י ן מ ח י צ ו ת י׳ עולות עמה תאמר בגג שמחיצותי׳ עולות עמו׳ הוה אמר לון אוף אנא אית לי עמוק בגבוה.

אמר רבי שונין היינו אצל ר׳ שמעון ב ת ק ו ע והיינו נוטלין שמן וכו׳.

בכי״ל: אצל ר׳ שמעון ב ב ק ע ה וכו׳, ונמחק ״בבקעה״ ובגליון הושלם: בתקוע ועיין פ״מ׳ וכוונתו היא למנחות פ״ה ב׳.

אשכחת אמר ארבע פלגוון כל גגות העיר רשות אחת.

בכי״ל חסרה המלה ״ארבע״ והיא תלויה בין השורות׳ ואולי צריך להשלים ״תלת״ במקום ״ארבע״ ולא כפירוש המפרשים׳

אמר ר׳ זעירא היא עיריבו היא שלא עיריבו וכו׳.

בכי״ל: אמר ר׳ יוחנן וכו׳, ונמחק ״יוחנן״ והושלם בין השורות: זעירא׳

מתניתא פליגא על ר׳ זעירא לא לכלים ששבתו וכו׳.

כל הלכה זו וכן הבאות אחריה הן משובשות מאד׳ ולא יכולתי לפרשן בלי הגהות גדולות׳ וע״כ נמנעתי מלפרשן׳

ה״ב׳

מתניתא באותו הגג. אבל בגג אחר אסור.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש הירושלמי׳ אבל כבר כתבתי לעיל עמ׳ 255 כי שיטת הירושלמי היא בשתי רשויות שונות של אדם אחד׳ שנפרצה אחת לשניה מותר לו לבעלים להוציא מתוך שאינה פרוצה לפרוצה׳ אבל לא להפך עיי״ש׳ וע״כ אומר הירושלמי שדווקא בגג הגדול מותר לו לטלטל׳ אבל להוציא לגג הקטן אסור לו׳ מפני שהוא שייך לבעלים אחרים. אבל לא מחמת שהוא פרוץ׳ כי מטעם זה ל א היה אסור להוציא מן הגדול שאינו פרוץ לתוך הקטן הפרוץ. ועיין אור שמח פ״ג מה׳ עירובין הכ״ד׳

בשאינו שוה אבל אם היה שוה מותר.

המאמר קשה מאד. וני״ל שזו היא אשגרה מביצה ריש פ״ה. ס״ב ע״ד: מתנית׳ באותו הגג. אבל בגג אחר אסור. בשאינו שוה אבל אם היה שוה מות׳.

אם בשלא עירבו כל עיקר בין בשבת זו בין בשבת הבאה יהו אסורין.

בכי״ל: יהו מותרין, ותוקן: אוסרין, ונמחקה המלה אוסרין.

מה דהוה עובדא הכי הוה עובדא.

עיין לעיל עמ׳ 76.

ה״ג.

ר׳ זריקא ר׳ יעקב בר בון בשם ר׳ חנינה לא אמר ר׳ לעזר אלא ממקום מחיצות.

בכי״ל: ר׳ זריקא ר׳ יעקב בר בון בשם ר׳ ע ק י ב ה חנינה לא אמר ר׳ לעזר וכו׳. ונמחקה המלה ״עקיבה״ ובין השורות תלוי: זעירא. ונמחק.

אמר ר׳ זריקן זימנין סגין פשטית עם ר׳ יעקב בר בון ולא שמעית מיניה דא מילתא וכו׳.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 78.

ה״ד.

ולא רב הוא דרב אמר חצר ניתרת בשני פסין.

בכי״ל: חצר ניתרת בשנים, ונגררה ה״ם״. ובגליון הושלם: פסין.

אין לית הדא אולפן דשמואל קשיא נפרץ וכו׳.

צ״ל: אין לית הדא דשמואל אולפן קשיא וכו׳.

כ״ה ע״ר.

הכושת והחכס וראשי בשמים נלקחים בכסף מעשר וכו׳.

בכי״ל: הכושת והחכס וראשי בשמים ר׳ יוחנן אמר חמרים מטמאין טומאת אוכלין ואין ניקחין בכסף מעשר וכו׳ ומה שבינתים חסר, ובגליון הושלם כדפוס.

קרויה שהטבילה במים ש ה ן ר א ו י י ן לקדש.

וכ״ה במקבילה בחגיגה ובמשנת פרה הוצ׳ לו. אבל בהוצאות שלנו במשנה שבמשניות ובמשנה שבבבלי הגירסא היא: שהטבילוה במים ש א י ן ראוין לקדש, וכ״ה בר״ש ובראי״ש שם. אבל הרא״ש מעיר: ומצאתי בפי׳ הרמב״ם דגריס שהטבילוהו במי׳ ש ה ם ראויין לקדש מקדשים בה וכו׳. וכ״ה בפירוש המשניות להרמב״ם הוצ׳ דירינבורג עמ׳ 200 (אבל בנוסח המשנה שם: ש א י ן ראוין לקדש). וביד

החזקה פ"ט מה' פרה ה"י: קרוייה שהטבילה במים הראויין לקדש מקדשין בה. ובכ"מ שם: ומדברי רבינו נראה שהוא גורס במים שהן ראויים לקדש. וכך גירסת ספרינו במשנה דלא הקילו להכשיר במים שאינם ראויים לקדש.

ובמלאכת שלמה שם: וכתב הרא"ש ז"ל ומצאתי בפי' הרמב"ם ז"ל שהטבילה במים שהן ראויין לקדש... וכן מצאתי הגירסא ג"כ אני הדיוט בירושלמי דעירובין פ' כל גגות דף כ"ה ובס"פ חומר בקודש דף ע"ט.

על גב אחרים טמאין בין לו ובין לאחרים.

בכי"ל: על גב אחרים טמאין לו ולא לאחרים, ובין השורות תלוי: בין, והמלה "ולא" תוקנה: ובין. ועיין ר"ש טהרות פ"ח מ"א. ובתוספתא שם פ"ט ה"ז משובש. ולפי גירסת כי"ל צריך לפרש שגם האחרים נתגיירו אח"כ.

לחומרין טמאין בין לו ובין לאחרים.

בכי"ל: טמאין לו ולא לאחרים, ונמחקה המלה "ולא" ובין השורות תלוי: בין, ובין.

ה"ה.

מהו שיהא צריך מחיצה. רבא אמר צריך מחיצה. ר' יוסי אמר אין צריך מחיצה.

המחלוקת היא בטעם ר' יהודה אם הוא מתיר מפני ששתי מחיצות דאורייתא ולפי זה צריך מחיצה, או שהוא מתיר מפני שפי תקרה יורד וסותם, ולפי זה אין צריך מחיצה, כפירוש הק"ע. ועיין ירוש' שבת פט"ז ה"ב, ט"ו סע"ג: בן בתירא כר' יהודה דתנינן תמן גשרים המפולשין וכו', ולפי זה הטעם הוא מפני ששתי מחיצות דאורייתא. אבל לעיל ריש מכילתין: אמר ר' אבין ר' יהודה כדעתיה ורבנן כדעתיהון דתנינן תמן וכן גשרים המפולשין וכו', והטעם הוא מפני שאומרים לר' יהודה פי תקרה יורד וסותם, והיא המחלוקת שלפנינו. (ר"י אנגל). ועיין מלאכת שלמה למשנתנו.

פרק י'.

כ"ו ע"א. הלכה א'.

ר' אבהו ר' אלעזר הנותן תפילין בלילה וכו'.

ברכות פ"ב ה"ג, ד' ע"ג כל העניין. ובפסיקתא רבתי פכ"ב (הוצ' רמא"ש קי"ב ע"ב. דפוס פראג מ' סע"ד, ומשם אני מעתיק): ר' אבהו בשם ר' יוחנן הנותן תפילין בלילה עובר בעשה וכו'.

מימים ימימה. ימים ולא לילות.

בברכות שם מוסיף: ימימה פרט לשבתו' וימי' טובי'. אבל בכי"ר שם, וכן אצל כל הראשונים שמעתיקים את הירושלמי ברכות חסרה הוספה זאת (עיין רטנר

ברכות עמ׳ 47. ולא הרגיש בזה). וכן אין זה בקונדרס אחרון כאן עמ׳ 318 ובעיטור שאביא להלן. וכנראה. שזו היא הוספה ע״פ הפסיקתא הנ״ל: מימים ימימה ולא בלילות ופרט לשבתות וימים טובים. וגירסא נוחה היא. כפי שיוצא להלן מהמשך הסוגיא.

מצדדין היו כמין פיקרין היו בידו.

בכי״ל: כמין פיקרין בידו. ובין השורות תלוי: היו. ובברכות: מצדדי׳ הוה וכמין פיקדון היו בידו.

ובעיטור ח״ב ה׳ תפילין (הוצ׳ ר׳ מאיר יונה 120 ע״א): ירושלמי [המניח] תפלין בלילה עובר בעשה מ״ט ושמרתם את החוקה למועדה מימים ימימה. ימים ולא לילות. והא ר׳ אבהו יתיב ומתני ברמשא ותפלין עליו מצדדין היו כמין בידו.

וברוקח סי׳ שס״ט: ובירושלמי דברכות. ובירושלמי בפ׳ המוציא תפילין ר׳ אבהו יתיב מתני ברמשא ואינון מלוי מצדדן היה ובפקדון היה בידו.

ובברכות בכי״ר: מצדירן הוה היה בידו.

ובקונדרס אחרון כאן: מצרידן היה וכמו פקדון הוו בידיה.

ובפיסקי ר׳ ישעיה מטראני ברכות פ״ב (בית נתן מ״ג ע״ג) מעתיק מירוש׳ ברכות: מצדידן היה וכמין פקדון היו בידו.

וכן בפסיקתא הנ״ל: מצדי׳ היה וכמין פקדון היו.

ובשו״ת הרמ״ע מפאנו סי׳ ק״ח (ק״ו ע״ב): והא ר׳ אבהו יתיב מתני ברמשא ותפלין עלוי מצדדין הוו כמין פקדון. לשון אחר כמין פקרין עיין בערוך ערך צף (כוונתו היא לערך צף 7. ובעה״ש כרך ז׳ 34 ע״ב שו׳ 4 מלמטה). והכונ׳ מ״מ שלא היה מניחן אלא לשמרן או כיוצא בזה כדאמר רב אשי להעלים ההוראה[1]. (ועיין המשך הפיסקא להלן).

וכנראה הגירסא העיקרית היא: מצרירן היה וכמין פקרון היו בידו.

אית דבעי מימר לא מר אלא הנותן אבל אם היו עליו מבעוד יום מותר. ואית דבעי מימר מצותן עד שתיכלה רגל מן השוק.

בשו״ת הרמ״ע הנ״ל (המשך הפיסקא שלעיל): ״אית דבעי מימר לא אמרו אלא הנותן אבל אם היו עליו מבעוד יום מותר פי׳ דבכה״ג לילה זמן תפלין אפי׳ מדרבנן. אית דבעי מימר מצותן עד שתכלה רגל מן השוק פי׳ דיתיב ומתני ברמשא משמע שהיה רגיל לעשות כן תמיד ועד זמן זה מותר לפרסם ההוראה טפי לא״. ועיין רוקח הנ״ל. וכנראה. היתה לפניו הגירסא שוה בברכות ובעירובין.

ובקונדרס אחרון חסר ה״אית דבעי מימר״ האחרון. וכן איננו גם בברכות. אבל בכי״ר שם: ואית דבעי מימר מצותן כדי שתיסלק רוב הרגל מן השוק.

וכן בפיסקי ריי״ד הנ״ל: ואית דבעי מימר מצותן עד שיסתלק רוב הרגל מן השוק. וכן בפסיקתא הנ״ל: ואית דאמר מצוותן עד שתסתלק רגל מן השוק. ובכי״ס ברכות: ואית דבעי מימר מצותן עד ש ת נ ט ל רוב רגל מן השוק.

1) מנחות ל״ו ב׳.

אית דבעי נישמעינה מן הדא והיו לך לאות. מי שצריכין אות יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות·

מהלשון ״אית דבעי נישמעינה מן הדא״ משמע שכבר נזכרו לפני זה שבתות וימים טובים, וזה מאשר את גירסת הפסיקתא לעיל וגירסת ד״ו בירושלמי ברכות·

לית לך אלא כיי דאמר ר׳ יוחנן.

בכי״ל חסרות המלים ״לית לך אלא״ והושלמו בגליון·

כל מילה דלא מחוורא מסמכין ליה מן אתרין סגין·

בנימוקי יוסף ריש החובל: ובגמרא מייתי רב אשי ממון מדכתיב תחת תחת· ויש מן התימא דכולהו תנאי לא ילפי מן ההוא קרא· ואין אדם דן גזירה שוה אלא אם כן קיבלה· ובירושלמי אמרו כל מילתא דלא מיחורא מייתינן מאתרין סגיאין ופירשו המפרשים ז״ל דהכא פירושו כל דבר שיודעין בו שכן הוא האמת· אבל לא נתברר לו סמך מן הכתוב הרשות ביד כל אדם לדונה ולהביאה· ואע״פ שאין אדם דן גזירה שוה אלא אם כן קבלה מרבו היינו לדון לגמרי מחדש· כלומר עין תחת עין או שור תחת שור אבל היכא דגמיר דאיכא ג״ש דתחת תחת יכול לדון וכן בשאר מקומות· הרא״ה ז״ל·

ולפי פירוש המפרשים שהזכיר הרא״ה צריך לפרש שהדרשה לא נתחוורה, אבל עצם הדין הוא מחוור· וזה סותר להמשך הסוגיא שלנו· ועיין גם מ״ש לעיל שבת עמ׳ 132·

ר׳ חזקיה בשם ר׳ אבהו אשתו של יונה היא שבה· מיכל בת שאול מיחו בה חכמים [1]).

באו״ז ח״ב ה׳ ר״ה סי׳ רס״ו· ס״ב ע״א: ותו דאמרי׳ בירוש׳ נשים ת״ל ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם את שחייב בתלמוד חייב בתפילין את [שאינו] חייב בתלמוד אינו חייב בתפילין· התיבון הרי מיכל בת שאול שהיתה לובשת תפילין ואשתו של יונה שהיתה עולה לרגל ולא מיחו בידיהן. ר׳ חייא בשם ר׳ אבהו אשתו של יונה הושבה מיכל בת שאול מיחו בידה חכמים· ותלמוד דידן נמי דלא שני הכי לאו משום דפליג אירושלמי אלא משום שהשיב לו אפי׳ לפי דבריו שהוא סובר שלא מיחו בידיהן אין להביא משם· דמצי למימר ר׳ יוסי הוא· והירושלמי השיב לפי האמת ולא פליגי גמרא דידן והירושלמי אהדדי·

ובריטב״א צ״ו א׳: ובירו׳ נחלקו אמוראין על ברייתא זו ואיכא מאן דתני אשתו של יונה הושבה ובתו של כוש ומיחו בידה חכמים. ועיין אשכול ח״ב סי׳ ל׳ עמ׳ 90· ובנחל אשכול הערה ג׳· ועיין קונדרס אחרון ופסיקתא הנ״ל ומכילתא בא פי״ז· הוצ׳ הורוביץ–רבין עמ׳ 68· ובירוש׳ סוכה פ״ה ה״א, נ״ה ע״א: אמר ר׳ יונה יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה· ולעצם העניין עיין עמודי ירושלים בירוש׳ הוצ׳ ראם· ועיין ראבי״ה מגילה סי׳ תקצ״ז עמ׳ 337 ובהערות ר״א אפטוביצר שם·

1) עיין תרגום יונתן דברים כ״ב—ה.

הוון בעיי מימר על דעתון דרבנן אין מחוור. על דעתיה דרבן גמליאל מחוור.

כלומר רבנן סוברים שהדרש לפטור שבת מן התפילין אינו מחוור ובאמת שבת זמן תפילין הוא מן התורה ולפיכך דווקא זוג אחד מותר אבל יותר מזה הוא משא· אבל ר״ג סובר שהדרש הוא מחוור ושבת בוודאי לאו זמן תפילין הוא וא״כ יותר טוב הוא להביא שתי זוגות· כדי שלא יראה כמניח תפילין בשבת·

ועיין מפרשים שפירשו ע״פ הבבלי· אבל בירושלמי אין זכר מזה שיש איסור בל תוסיף על הנחת שתי זוגות של תפילין· ואדרבה מדברי הירושלמי להלן משמע שמותר להניח שתי זוגות בבת אחת· ועיין ניר· וחידושי הגרמ״ש בהשלמת הירושלמי הוצאת ראם·

אמר ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל שיערו לומר עד מקום שגבהו של ראש מחזיק. וכמה מחזיק שתים. מעתה אפילו בחול. אמר ר׳ חגיי אין בעי מיתב יהבו. אמר ר׳ זריקא אסברי רב המנונא עד מקום שמוחו של התינוק רופף.

בכי״ל: שיערו לומר עד מקום שראשו מחזיק··· עד מקום שראש התינוק רופף· ונמחקו המלים: שראשו· שראש· ובגליון הושלם כדפוס·

ולפי הפשט הפשוט נראה שר׳ ירמיה חולק על מה שנאמר לעיל· והוא סובר שגם לר״ג לא נתחוורה הדרשה· ושבת זמן תפילין הוא לדעתו· אלא שהוא מתיר להניח שתי זוגות תפילין· ושואל התלמוד: מעתה אפילו בחול? כלומר· לפי זה יוצא שגם בחול יכול להניח שתי זוגות תפילין בבת אחת אם ירצה· ותירץ הירושלמי: אין הכי נמי· שגם בחול אם רוצה להניח יניח·

אבל גירסא אחרת ופירוש אחר בספר התרומה ה׳ תפילין סי׳ רי״א ד״ה תנו רבנן לטוטפות (ומציין לו הגר״א באו״ח סי׳ כ״ז ס״ק ט׳): ״ובירושלמי דהמוצא תפילין משמע קצת כן דקאמ׳ התם על מקום תפילין של ראש שערו לומר עד מקום גובה של ראש מחזיק· וכמה הוא מחזיק מעתה שתי׳· ג ל פ י נ ה מ ח ו ל· פי׳ שרגילין להניח אותם במקום אחד· אמר ר׳ חגי מאן דבעי מיתן יהיב· פי׳ אף בחול אין צריך ליתנם כל שעה במקום אחד אלא פעמים במקום זה ופעמים במקום זה· אמר רבי זריקה אסברי רב המנונא עד מקו׳ שמוחו של תינוק רופס״· וכנראה מפירושו שהיה לפניו בירושלמי: ה ן דבעי מיתן יהיב· וכן צריך לתקן בספר התרומה ״הן״ במקום ״מאן״·

ראה ראשו של תינוק רופף הלך וניקרו.

בכי״ל חסרות המלים ״של תינוק״ והושלמו בגליון· ובמפתח לרבינו נסים ברכות כ״ז א׳ (הוצ׳ גולדינטל י״ח ע״א): ״על התרנגול שנסקל בירושלם שהרג את הנפש כבר מפורש בתלמוד ארץ ישראל במסכ׳ עירובין בפר׳ המוצא תפילין והכי גרסי׳ ר א ו (המו״ל מעיר שבגליון הכת״י היה כתוב: נ״א ראה) מוחו של

תינוק רופף והלך וניקרו. וזה הדבר ידוע הוא כי התינוקות מוחיהן פתוחין ונראה להן רפרוף מתחת העור של המוח. ניקר אותו מקום עד שנקבו והרגו לתינוק. ועיין רש״י ברכות שם וערוך ערך רפס ג׳ וערך תרנגול.

אמר ר׳ יוסי כיני מתניתא ובלבד על ידי שנים. ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם ר׳ אחא ואפילו שנים שנים.

כלומר. לר׳ יוסי צריך להכניסן דווקא שנים שנים שלא יראה כמניח תפילין בשבת. ולר׳ אחא אפילו שנים שנים ומכל שכן אחד אחד. וכנראה שהוא סובר כר׳ ירמיה לעיל. שגם ר״ג סובר ששבת זמן תפילין הוא. אלא שיכול להכניס שנים שנים מפני שגם בחול מותר להניח שתי זוגות תפילין בבת אחת. וע״כ מותר לו להכניס גם שנים שנים. ומכל שכן אחד עדיף יותר.

הוו בעי מימר על דעתון דרבנן אין מחוור על דעתיה דר׳ (אחא) [גמל׳] מחוור. ויביאם בידו.

כנ״ל שצ״ל. וזו היא חזרה על המאמר שלעיל (כמו גופא בבבלי). והירושלמי הביא אותו שוב. כדי להקשות לר״ג שאמר שהדרש מחוור. ושבת לאו זמן תפילין הוא. והתפילין הן משאוי. וא״כ למה לא יביאן בידו? (ע״י שינוי?) ומתרץ הירושלמי:

מוטב להביאם דרך מלבוש ולא דרך משאוי. מוטב לדחות את השבת פעם אחת ולא שני פעמים.

הירושלמי מוסיף לנו כאן עוד טעם. שצריך להכניס שנים שנים. לא רק כדי שלא יראה כמניח תפילין בשבת. אלא גם מחמת איסור שבת גופא אתינן עלה. שלא יחלל שבת פעמיים.

תני אחד האיש ואחד האשה. הוון בעיי מימר מאן דמר מחוור הוא ניחא. מאן דמר אינו מחוור. לא יהא מחוור אצל האיש ויהא מחוור אצל האשה.

בתוספתא פי״א (פ״ח) הי״ד: המוצִיא תפילין מכניסן זוג זוג רבן גמליאל או׳ שנים שנים אחד האיש ואחד האשה וכו׳. והירושלמי סבר כי הבבא ״אחד האיש ואחד האשה״ היא לדברי הכל. וע״כ שאל למי שסובר שהדרש אינו מחוור ושבת זמן תפילין הוא. וא״כ הרי יש הבדל גדול בין איש ובין אשה. ומתרץ:

אמר ר׳ לעזר מאן תנא אשה רבן גמליאל.

כלומר בבא זאת אינה לדברי הכל אלא מדברי ר״ג היא. ולשיטתו באמת אין הבדל בין איש לאשה. ועיין בבלי צ״ו ב׳.

דתני טבי עבד רבן גמליאל היה נותן תפילין ולא מיחו בידו חכמים. וכא מיחו בידו. הוא עבד היא אשה.

צ״ל: תני טבי עבד ר״ג (או: והתני טבי וכו׳) וכו׳. וזו היא קושיא למה לא

מיחו ביד העבד ומיחו ביד האשה. ונשאר בקושיא. ויותר מתקבל שהמלים: ״וכא מיחו בידו״ הן אשגרה מסוכה ריש פ״ב. נ״ב ע״ד. ועיין שי״ק.

תני תפילין צריך לבודקן אחת לשני׳ עשר חדש דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר אינן צריכות בדיקה. הלל הזקן אומר אילו מאבי אמה הן.

בתוספות מנחות מ״ג א׳ ד״ה ואין: ופרק המוצא תפילין ירושלמי נמי תניא תפילין צריך [לבודקן] אחת לי״ב חדש דברי רבי רשב״ג אומר אין צריך.

ובראי״ש הלכות קטנות סי׳ ל״א (ובפסקים מסביב לאלפס ה׳ תפילין בסופו): ובירושלמי דפרק בתרא דעירובין תניא תפילין צריך לבודקן פעם אחת לי״ב חדש דברי רבי. ר׳ שמעון בן גמליאל אומר אין צריכין בדיקה. הלל הזקן אומר אלו תפילין של אבי אמא.

ובסמ״ג עשין כ״ב. ק״ו א׳: כדתניא במכילתיה ובירושלמי דעירובין פרק אחרון אלו תפילין של אבי אימא.

ועיין מכילתא בא ספי״ז הוצ׳ הורביץ–רבין עמ׳ 69: מגיד שאדם צריך לבדוק את התפילין אחת לשנים עשר חדש... דברי בית הלל. בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית. ש מ א י ה ז ק ן אומר אלו תפילין של אבי אימ׳. ועיין בהערות שם. ויש להוסיף עליהם עיטור ח״ב ה׳ תפילין חלק הט׳ (מהדו׳ ר׳ מאיר יונה 123 ע״ב) ואורחות חיים ח״א ה׳ תפילין סי׳ כ״ט. ט׳ ע״ד. ועיין עמודי ירושלים כאן.

מצא שני׳ שלשה צבתין בודק זוג ראשון וכו׳.

תוספתא ע״ז פ״ג ה״ח ומובאת בתוספות מנחות הנ״ל ובראי״ש שם ועוד.

אחד חזקה לכולם או כל אחד ואחד בפני עצמו.

כלומר. השאלה היא אם צריך לבדוק רק זוג אחד מכולם. ומה שאמרה התוספתא ״וכן בשני וכן בשלישי״ פירושו שיכול לבדוק מאיזה שירצה. מן הראשון או מן השני וכו׳. או שצריך לבדוק זוג מכל אחד ואחד. ונמצא שצריך לבדוק שלשה זוגות. וזהו שאומר הירושלמי: ״אין תימר אחד חזקה לכולן. בודק זוג ראשון מצבת ראשון״. וזה מספיק. ״אין תימר כל אחד ואחד חזקה בפני עצמו. בודק שלשה זוגות [אחד] מכל צבת וצבת״. (מיכל המים).

אם היה עונת גשמים הרי זה מעטף בעור ומכסן.

הנכון בפ״מ ומה״פ. אבל ״מכסן״ פירושו שצריך לכסות אותם (את הספרים) בבגדיו. והיינו כשמוצא ספר פושט בגדו ומתעטף בספר וחוזר ולובש בגדו. כדי שהספר לא יתקלקל מן הגשם.

בשהיה המקום מנדרן וכו׳.

לא ידעתי פירושו. ופירוש המפרשים דחוק.

ה ״ ב .

ר׳ אליעזר ור׳ אבדימי תרויהו[ן] בשם ר׳ מנא חד אמר בתינוק של סכנה. מותיב ליה (חברייא) [חבריה] אם בתינוק של סכנה יביאו ביד.

בכי״ל חסרה המלה ״ביד״ והיא תלויה בין השורות׳ ונראה קצת שהפירוש ״בתינוק של סכנה״ אינו כמו שפירשו המפרשים ע״פ הבבלי׳ אלא סכנה כאן היא כמו סכנה במשנה שבת פי״ט מ״א ומ״א כאן׳ והיינו בשעה שגזרו על המילה היו מלים בשדות [1]. ועיין בתוספות שבת ק״ל א׳ ד״ה רבי׳ וכסברת הרשב״א בחידושיו שם רפי״ט ד״ה מביאו: ואינו מחוור בעיני... ולאחר מילה כיון דלא אפשר נביאהו אצל אמו דהא הותרה אצלו מלאכה זו׳ ואולי חשב הירושלמי שבשעת השמד אין זה כמכשירי מילה אלא כמילה ממש ודוחה את השבת׳ ואז מתפרש הירושלמי כפשוטו׳

מתניתא׳ דלא כן ר׳ יהודה כדעתיה דר׳ יהודה אומר משקה טופח.

כל זה ליתא בכי״ל׳ והושלם בגליון׳ ובכל אופן צריך להשלים את המלה ״מתניתא״ ששייכת למעלה׳ ועיין בבלי צ״ז ב׳.

ה ״ ג .

מתניתא באיסקופה מותרת אבל חוץ לאסקופה אסורה׳

נראה שהמלה ״מתניתא״ הוא סימן הפיסקא׳ ואח״כ צ״ל: באיסקופה מותר׳ אבל חוץ לאיסקופה אסור׳ וזו היא הגהה קלה מאד, והלשון מותרת׳ אסורה׳ היא באשגרה׳ שכן מצאנו כמה פעמים בירושלמי איסקופה מותרת׳ איסקופה אסורה׳ והפירוש הוא שדווקא בתוך האיסקופה מותר להניח את הספר אבל מחוץ לאיסקופה אסור׳ שהרי הוא מוציא מכרמלית לרה״י׳

תיפתר שהיה יושב וקורא בו מבעוד יום ושכח והוציאו.

זהו פירוש למשנתנו׳ מפני שהיה קשה לו איך הוציא את הספר מרה״י לכרמלית׳ וע״כ אומר שהוציאו מבעוד יום או ששכח והוציאו׳

כי״ו ע״ב.

אסור להשתמש באויר עשרה טפחים׳

בכי״ל: אסור להשתמש בעשרה טפחים, ונמחקה ה״ב״׳ ובין השורות תלוי ״באויר״.

---

1) בספר יהושע של השומרונים פ״ג (קירכהיים עמ׳ 90): ולא הניחו הרומים לאחד מהם לטול את בנו וכו׳ ואם הולך בן לשומרונים בעת ההיא וישיבו אותו בסנא ויכסהו בצמר ומהרו להוליכו במערות ומלו אותו מתחת לארץ לאור האבוקה.

ואתייא כדמר ר׳ אחא בשם ר׳ שמואל בר נחמן׳

בכי״ל: ותינח כדמר ר׳ אחא וכו׳, ונמחק ״ותינח״ ותלוי: ואתיא׳ והמלה ״ותינח״ אינה אף פעם בירושלמי וצ״ל: ותייה׳ ונשתבש: ותינח׳

לא סוף דבר ספר אלא אפילו פסוקיא׳

כלומר׳ לא דווקא ספר אלא אפילו חגורה׳ כמו שפירש בגליון הש״ס׳

ה״ד׳

בשאין בהן רוחב ארבעה... זיזין וכתלין שגבוהין עשרה ורחבין ארבעה וכו׳.

עיין לעיל פ״ז ה״ב ובגליון הש״ס שם׳

וברי״ח צ״ח ב׳: ירושלמי א״ר יוחנן זיזין וכתלים שגבוהין י׳ ורחבין ד׳ מותרין לכאן ולכאן ובלבד שלא יחליף׳

ובתוספות פ״ט ב׳ ד״ה במחיצות: מיהו בירושלמי משמע דלא חשיב כרמלי׳ והכי איתא אמר ר׳ יוחנן זיזין וכתלים׳ שהיו גבוהים עשר׳ ורחבין ארבעה מותרין כאן וכאן ובלבד שלא יחליף׳ משמע דחשיב להו מקום פטור מדשרי לבני ר״ה ורה״י׳ וכתלים דקאמ׳ התם נראה דהיינו אבנים הבולטין מן הכותל דאלו כותל גבוה עשר׳ ורחב ארבעה הוי ודאי רשות היחיד והא דנקט רחב ארבעה לרבותא׳ דאפילו הכי הוי מקום פטור וכל שכן אם אינם רחבים ארבעה וכו׳׳

ובאו״ז ח״ב ה׳ עירובין סי׳ קצ״ה׳ נ״א ע״א: מיהו בירושלמי בפ׳ בתרא א״ר יוחנן זיזים וכתלים שהן גבוהין עשרה ורחבין ארבעה מותרין כאן וכאן ובלבד שלא יחליף׳ משמע דחשיב מקום פטור מדשרי לבני רה״ר ולבני רה״י׳ וכותלים דקאמר נראה דאיירי באבנים הבולטים מן הכותל׳ דהא ודאי כותל שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה הוי רה״י וכו׳׳

וברא״ש פ״ט סי׳ ב׳: ובירושלמי משמע דזיזין וגזוזטראות הבולטין מן הכותל לא היין כרמלית אפילו הם רחבים ארבע דגרסינן בירושלמי אמר ר׳ יוחנן זיזין וכותלין שהם רחבין ארבע וגבוהין עשרה מותרין כאן וכאן ובלבד שלא יחליפו משמע דחשיב מקום פטור מדשרי לבני רה״י ולבני רה״ר׳ וכותלין דקאמר היינו באבנים הבולטין מן הכותל׳ דודאי כותל שהוא גבוה עשרה ורחב ארבע הוי רשות היחיד וכו׳׳

ה״ה׳

לא סוף דבר עומד ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים׳ ברשות הרבים ומטלטל ברשות היחיד וכו׳.

במלאכת שלמה משנה ד׳: ״ובירושלמי לא סוף דבר עומד אדם ברה״י ומטלטל ברה״ה ברה״י ומטלטל ברה״י ע״כ׳ אפשר שר״ל לא סוף דבר מטלטל מעומד שהוא דרך ארעי אלא אפי׳ דרך קבע׳ א״נ ר״ל לא סוף דבר עומד וכו׳ כלומר שאינה מוסכמת דר״מ פליג עלה כמבואר לעיל בסמוך בבבלי״׳ ועיין ק״ע׳

רב אמר בפיחה. ר׳ יוחנן אמר בפיחה.

בבבלי צ״ט א׳: והכא במאי עסיקינן ב כ י ח ו׳ וכצ״ל גם כאן: בכיחה. וכן הגיה במשביר החדש ערך פיחה.

דלא כן ר׳ יודה כדעתיה דאמר משקה טופח חיבור.

בכי״ל: דלכן ר׳ יודה כדעתיה וכו׳. ועיין שבת פ״ב סה״ד. ה׳ ע״א.

לא סוף דבר עומד ברשות היחיד ומשתין ברשות הרבים אלא אפילו עומד ברשות הרבים ומשתין ברשות הרבים והן מתגלגלין ויורדין לרשות היחיד אסור.

בכי״ל: לא סוף דבר עומד ברשות הרבים ומשתין ברשות הרבים וכו׳. ובגליון הושלם: היחיד ומשתין ברשות הרבים אלא אפילו עומד ברשות. ובמאירי צ״ח סע״ב (149 ע״א): והוא שאמרו בתלמוד המערב לא סוף דבר עומד ברשות היחיד ומשתין ברשות הרבים אלא אפי׳ עומד ברשות הרבים ומשתין ברשות הרבים ומתגלגלין ויורדין לרשות היחיד אסור וכן בהפך. ועיין להלן.

לא סוף דבר עומד ברשות הרבים ומשתין ברשות היחיד אלא אפילו עומד ברשות היחיד ומשתין ברשות היחיד ומתגלגלין ויורדין לרשות הרבים אסור.

בפירוש המאירי לעירובין כת״י ידידי הרב י׳ ל. פישמן דף שנ״ב ע״א: ״וע״ד זה אמרו בירוש׳ לא סוף דבר עומד ברה״י ומשתין בר״ה אלא אפי׳ עומד ברה״י ומשתין ברה״י ומתגלגלי׳ ויורדי׳ לר״ה אסור״. וזה קיצור משתי הפיסקאות של הירושלמי.

ובריטב״א צ״ט א׳: ״והא דתנן לא יעמוד אדם ברשות הרבים וישתין ברשות היחיד אמרינן עלה בירושלמי לא סוף דבר עומד ברשות [הרבים אלא אפילו עומד ברשות] היחיד והם מתגלגלין ויורדין לרשות הרבים אסור״. ועיין עבודת הקודש להרשב״א בית א׳ שער ג׳. סי׳ ח׳. י״ח ע״א.

סילון העומד ברשות הרבים גבוה עשרה ורחב ארבעה אין שופכין לתוכו מים שמתגלגלין ויורדין.

בר״ח צ״ט ב׳: ירושלמי סילון העומד ברשות הרבים גבוה י׳ ורחב ד׳ אין שופכין בתוכו מים שמתגלגלין ויורדין.

ובמאירי הנ״ל: ועוד אמרו שם הדא אמרה סלון שהוא עומד ברשות הרבים גבוה עשרה ורחב ארבעה אין שופכין לתוכה מים בשבת.

ובמאירי כת״י הנ״ל: ועוד אמרו בירוש׳ הדא אמרה סלון (ה״ס נראית מתוקנת מ״ח״ ע״י הסופר בעצמו. ועיין להלן גירסת הריטב״א) שהוא עומד בר״ה גבוה י׳ ורחב ד׳ אין שופכי׳ מים לתוכה בשבת.

ובריטב״א הנ״ל: שם אמר ר׳ יוסי חדא (צ״ל: הדא) אמרה חלון שהוא

עומד ברשות היחיד סמוך לרשות הרבים גבוה עשרה ורחב ד׳ אין שופכין לתוכו מים בשבת מפני שמתגלגלין ובאין׳ ע״כ׳ וכן הלכה׳

ה״ו׳

ר׳ יוסי בי ר׳ בון מחלפה שמועתיה לא כן אמר ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ חנינה וכו׳.

מהלשון ״מחלפה שמועתיה״ נראה שחסר לפנינו בירוש׳ איזה מאמר של ר׳ יעקב בר אחא׳ ועיין נוע״י שמסרס כאן את הגירסא׳

נעץ קנה והקיפו מחיצה וזרק מרשות הרבים לתוכו׳

בכי״ל: נעץ קנה והיה בפיהו מחיצה וכו׳ ונמחק ״והיה בפיהו״ ובין השורות תלוי: והקיפו׳

כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת׳

בכי״ל: לאויר חצר הגג וכו׳ ונמחקה המלה ״חצר״׳

את רואה את הכותל בגמום׳

בכי״ל: כבומוס׳ ותוקן: כגמוס׳

ר׳ יוסי בעי אם במשתפע עשרה טפחים וכו׳.

בכי״ל: מה נן קיימין במשתפע עשרה טפחים וכו׳ ונמחקו המלים ״מה נן קיימין במשתפע״׳ ובגליון הושלם: ר׳ יוסי בעי אם במשתפע׳

מה נן תמן שאינו צריך ניחא את אמר וכו׳.

בכי״ל: מה נן תמן שאומ׳ צריך ניחא וכו׳ ונמחק ״שאומ״ ובין השורות תלוי: שאינו׳ וצ״ל: מה אין תמן וכו׳. והלכה זו היא אחת מן הסתומות והעמומות ביותר בירושלמי ולא עלה בידי למצוא דרך לפתרונה׳

ה״ח׳

ובלבד שלא יהו בו יותר מבית סאתים וכו׳.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 282׳

ר׳ אחא בשם רב אסור לתלוש שרשי זמורה בשבת׳

בביצה פ״ה ה״ב׳ ס״ג ע״א: ר׳ בשם רב אסור לדוש על גבי זמורה בשבת׳ וכצ״ל גם כאן: אסור לדוש׳ וכמו שתיקן בפ״מ׳ ושם צ״ל: ר׳ [אחא] בשם רב׳ כמו שהוא בעירובין׳ וכמו שמעתיקים הראשונים משם׳ עיין רטנר ביצה עמ׳ 40׳

דתני דלת גודר׳ מחצלת גודרת קנקילון גודר וכו׳.

באו״ז ח״ב׳ ה׳ שבת סי׳ נ״ה׳ י״ב ע״ג: ״ואמרי׳ בירוש׳ פ׳ בתרא דעירובין תני דלת גוררת מחצלת גוררת קנקילון גורר פותח ונועל בו בשבת״. ועיין ר״ח ביצה ספ״ב׳

ה"ט.

הרי זה נוטל את המפתח ופותח ונועל.

בכי"ל: הרי זה נוטל את האסקופה וכו', ונמחק "האסקופה", ותלוי: המפתח.

במה דברי' אמורי'... ומניחו במקומו.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון ע"י המגיה.

אבל אם היה המנעול למטה מעשרה טפחים מביא המפתח וכו'.

המלים: "אבל אם היה המנעול למטה מעשרה טפחים" הן שריד מההשמטה שלעיל ונכנסו כאן שלא במקומן, וצריך למחוק אותן, כמו שהגיה בק"ע.

כ"ו ע"ג. ה"י.

אמר ר' יוסי בר' [בון] כדברי מי שמתיר וכו'.

בר"ח ק"ב א': ומפורש בתלמוד א"י אמר רב יוסי מי שמתיר עושה הנגר טפל לגלוסטרא והאוסר עושה לגלוסטרא טפילה לנגר (עיין המשך הפיסקא להלן).

ובתוספ' רי"ד מהדו' תניינא ק"א ב': ירושלמי א"ר יוסי בי"ר ב י ן כדברי מי שהוא מתיר עושה את הנגר טפלה לגלוסטרא כדברי מי שהוא אוסר עושה הגלוסטרא טפלה לנגר.

ובריטב"א שם: וכן אמרינן בירושלמי א"ר יוסי בר א ב י ן לדברי המתיר עושה הנגר טפל לגלוסטרא לדברי האוסר נעשית גלוסטרא טפל לנגר ע"כ.

אי זהו נגר אמר ר' יוחנן קשור וכו'.

בר"ח ק"ב א' (המשך הפיסקא הנ"ל): איזהו נגר א"ר יוחנן קשור אע"פ שאינו תלוי.

ובראבי"ה עירובין סי' ש"צ עמ' 427: וראיה דבירושלמי גרסינן הכא והתם אמר ר' יוחנן קשור ואפילו אינו תלוי אמר (כנראה שכאן יש השמטה) ר' יוסי בעי קומי ר' ירמיה היכי עבדין עובדא. א"ל מן [מה דמר] ר' יוחנן משכני חילפי והראני נגר של בית רבי קשור ואף על פי שאינו תלוי הדא אמרה כרבי (יוחנן) [יודן] עבדין עובדא עד שיהא קשור בדלת. ועיין בהערות ר"א אפטוביצר שם ומ"ש לעיל עמ' 201. ועיין או"ז ח"ב ה' שבת סי' ע"ח אות ה', י"ז ע"ב שהעתיק את הירושלמי ממסכת שבת וסיים: "ואית' נמי להאי ירושלמי פרק בתרא דעירובין", עיי"ש שינויי הגירסאות.

כר' יהודה עבדין עד שיהא קשור בדלת.

המלה "עבדין" ליתא בכי"ל והושלמה בגליון.

נגרא הדא ר' אלעזר קטר בגמי.

בשבת סי"ז: ניגרייא דר' לעזר הוה קטיר בגמי.

נקמז ר׳ יעקב בר אחא בשם רבנן מדדיהו בראשי אצבעותיו.

בר״ח ק״ב א׳: ״הלכה כר׳ יהודה דאוסר בניקמן משום דמיחזי כבונה דמפורש בירושלמי ר׳ יעקב בר אחא בשם רבנן מדדו זהו הנקמן (נראה שצ״ל: מדדיהו הנקמן) בראשי אצבעותיו וכיון דמדדהו נראה כי בונה״. ועיין מ״ש בפירוש כל זה לעיל עמ׳ 202.

הלכה כר׳ יוסי.

זה שייך לסוגיית שבת והובא כאן אגב גררא כפירוש השי״ק והפ״מ.

ה י ״ א .

אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון לא כל שבות התירו במקדש.

בפסחים פ״ה רה״ח. ל״ב ע״ג: אמר ר׳ יונתן לא כל שבות התירו במקדש. (לענין אחר).

והממרח בשבת חייב חטאת.

תוספתא פסחים פ״ז ה״א.

נותנין עליה רטייה שאינו אלא כמשמרה.

לעיל שבת פ״ו ה״ב. ח׳ ע״ב. וגירסאות הראשונים אצל רטנר שם עמ׳ 76.

אמר ר׳ תנחומא חוץ מעלי גפנים שהן לרפואה.

המלה ״מעלי״ חסירה בכי״ל. והושלמה בגליון.

אמר ר׳ הונא הדא פואה עיקר טב וכו׳.

עיין מ״ש לעיל שבת עמ׳ 107.

אין קורין פסוק על גבי מכה בשם.

בכי״ל: ״בשבת״ ותוקן ״בשם״. ועיין לעיל שבת עמ׳ 107. ועיין גירסת ילקוט המכירי להלן.

בוא וקרא פסוק זה על בנו וכו׳.

עיין מ״ש לעיל עמ׳ 107.

כאן עד שלא נפגע וכאן משנפגע.

בכי״ל: וכאן עד שלא נפגע. ונמחקו המלים ״עד שלא״ ובין השורות תלוי ״מש״ (משנפגע). ועיין ילקוט המכירי להלן.

אי זהו שיר פגעים מה רבו צרי וכו׳.

בר״ח שבועות ט״ו ב׳: ואומר יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן עד כי אתה

ה׳ מחסי ואומר מזמו׳ לדוד ה׳ מה רבו צרי עד לה׳ הישועה וזהו שיר של פגעים עוד מפורש בסוף עירובין בתלמוד ארץ ישראל.

ובילקוט המכירי תהלים מזמור ג׳ פ״ח (עמ׳ 24): עירובין ירושלמי אין קורין על גבי מכה ב ש ב ת וההן דקרי ע״ג יברוחא אסור. בא וקרא את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת. תן עליו ספר תן עליו תפילין בשביל שישן אסור. והתנן אומרים היו שיר של פגעים בירושלם. א״ר יודן כאן עד שלא נפגע וכאן משנפגע. איזהו שיר של פגעים, ה׳ מה רבו צרי. וכולל את כל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה ה׳ מחסי. וכן בירוש׳ בשבת.

ה י ״ ב.

נימא שבכינור שנפסקה וקשרה היא אינה משמעת את הקול.

בכי״ל היה, כנראה, כתוב: אינה משמעת את הקול, ותוקן: משמעת.

הכהנים והלוים וישר׳ וכלי שיר מעכבין את הקרבן.

בכי״ל חסרות המלים ״וכלי שיר״ והן תלויות בין השורות. ובירושלמי פסחים פ״ד ה״א ותענית פ״ד ה״ב גורס: ו ש י ר מעכבין את הקרבן, וכן מעתיק מפסחים גם הילקוט בהעלותך רמז תש״כ ודברי הימים רמז אלף פ״ה. אבל בר״ח תענית כ״ז א׳ מעתיק בשם ירושלמי: ו כ ל י שיר מעכבין את הקרבן, וכ״ה בתוספתא תענית פ״ד (פ״ג) סה״ג, ועיין בבלי סוכה נ׳ ב׳.

מפני קילקול פייסות.

הנכון בפ״מ, ועיין גליון הש״ס פסחים פ״ו ה״א. ועיין במרכבת המשנה פ״ס מה׳ שבת רה״ח שהאריך בזה.

אמר ר׳ והן שהפיסו.

צ״ל: אמר ר׳ י ו ס ה והן שהפיסו, כמו שהגיה בפ״מ ע״פ פסחים פ״ו ה״א.

כי״ו ע״ד. ה י ״ ג.

יהודה ברבי אמר לא שנו אלא גמי אבל בינגיון אסור מפני יתור בגדים.

פירוש המלה בינגיון לא נתברר לי. ובבבלי ק״ג ב׳: רב יהודה בריה דר׳ חייא (והוא ר׳ יהודה ברבי שלפנינו בירושלמי. ומבעל דק״ס שם עמ׳ 408 הערה ח׳ נעלם זה) לא שנו אלא גמי אבל צלצול קטן הוי יתור בגדים. ומזה רואים שבינגיון מתאים לצילצול קטן.

תני מעלים בדיוביט ומוסיפין בעדק לחולה בשבת.

צ״ל: ומטיפין מן העדק, כמו שיוצא מן הירושלמי בסמוך. ועיין פירוש הגאונים הוצ׳ ריי״ן אפשטין עמ׳ 17 שו׳ 8 ובהערות שם.

מעלין בדיוביט משת מיהה וכו׳.

כל המלים האלו לא נתבררו יפה במלונים. ועיין פירוש הגאונים על דיוביט באוה״ג עירובין עמ׳ 104.

הרי זה נוטל את האבן ומוריד ובלבד שלא יעשה בשבת כדרך שעושה בחול.

צ״ל: נוטל את התבן ומרדה וכו׳, כמו שהוא בתוספתא שבת פי״ד (פט״ו) ה״ד ובבלי כאן ק״ד א׳ (גליון הש״ס).

תני אין ממלין בעדשה בשבת וכו׳.

בראבי״ה ביצה סוף סי׳ תשצ״ו עמ׳ 486: ובירושלמי פרק בתרא דעירובין גרסינן תניא אין ממלאין בעדשה בשבת אם כחס על החבל או על המשיחה מותר.

לא כל הבארות הקר התירו אלא אותה הבאר שחנו עליה בלבד.

בר״ח ק״ד ב׳: ירושל׳ לא כל בורות חקירות[1]) התירוהו שיהו ממלאין מהן בגלגל אלא אותה הבאר שחנו עליה בלבד.

ובספר העתים עמ׳ 147: ירושלמי לא כל הבארות הקרות התירו שיהו ממלאין בשבת בגלגל מהן אלא אותו הבאר בלבד.

ה״ד.

אמר לו ר׳ יוחנן בן ברוקה לא נמצאתה משהא בטומאה אמ׳ לו לא נמצאת מרבה בטומאה אמ׳ לו מוטב לעבור על מצות לא תעשה שלא באת לידו וכו׳.

בכי״ל חסרות המלים: ״אמ׳ לו לא נמצאת מרבה בטומאה״ והושלמו בגליון, והמדפיס הכניסו שלא במקומו.

ובמלאכת שלמה הגירסא מתוקנת: ״ירוש׳ אמרו לו לר״י בן ברוקא לא נמצאת מרבה בטומאה א״ל לא נמצאת משהה בטומאה. א״ל מוטב לעבור על מל״ת שלא באה לידו ממצות ל״ת שבאה לפניו״. וגירסא מתוקנת זו היא בוודאי מכת״י, עיין להלן.

אמר לו ר׳ יהושע לא נמצאתה עובר על לא יראה ולא ימצא.

צ״ל: אמרו לו לר׳ יהושע וכו׳, כמו שתיקן בפ״מ.

---

1) עיין דק״ם שם ועיין מלאכת שלמה. ובספר ידי משה (פירוש המשניות להרטב״ם פסחים צפת תרע״ה) סביא בסוף הספר קבוצת מלים מנוקדות מפירוש המשניות כת״י שהוגה ע״י הרטב״ם בכי״ עצמו, ולפי דבריו כתוב שם במשנה שלנו: ומבאר חֲקָר. ועיין גם תוספתא פי״א הכ״ב.

אמר לו ר׳ אליעזר לא נמצאת עובר על בל תגרע וכו׳.

עיין בריש ההלכה, וכאן אין לסרס הגירסא, כמו שיוצא ממשנת כל הזבחים.

מחלפ׳ שיטת ר׳ יהודה תמן הוא אומר אסור להערים וכו׳.

נראה שכל סוגיא זו היתה גם בפסחים פ״ג והלשון ״להערים״ הוא אשגרה מלעיל שם ומלהלן שם, שכן לדעת ר׳ אליעזר במשנה שם הוא מערים ואופה, מערים ושורף, עיי״ש. אבל עצם הסוגייא כאן משובשת וצריך להגיהה.

ובמלאכת שלמה נגעים פי״ד מ״ט: ״ירושלמי דעירובין ס״פ המוצא תפילין רמי עלה מחלפו שיטתי׳ דר׳ יהודה דהכא הוא אומר אסור להערים ותמן קאמר מותר, דקאמר, ר׳ יהודה אומר בצבת של עץ שלא לרבות את הטומאה ומשני דהכא שמא יכניס ראשו ורובו ויהא ענוש כרת, ברם תמן משום מכניס כלים טמאים בשבת והדר רמי מחלפא שיטתייהו דרבנן דהכא אמרין מותר להערים ותמן אמרין אסור להערים ומשני תמן דלא יסאבי׳ תלתא ברם הכא טומאה מבפנים היא דאפשר לה לצאת בלא שהות ובלא טומאה ע״כ. וצ״ע אם יש טעות ובמקום מחלפא שיטתי׳ דר׳ יהודה שמא צריך להיות דרבנן ובמקום דרבנן שמא צריך להיות דר׳ יהודה אבל אני כך מצאתי הלשון גם בירושלמי כתיבת יד״.

והנה למרות אישור גירסת ד״ו ע״י הכת״י, נראית הגהת בעל מלאכת שלמה לנכונה.

וכן כנראה היה כתוב גם בכ״י זה: ״משום מכניס כלים טמאים בשבת״, אבל בוודאי צ״ל: משום מכניס כלים טמאים במקדש, כמו שהגיה בק״ע, ולשון זו לעניין אחר בירוש׳ נזיר ספ״ז, נ״ו ע״ד. ומ״ש בק״ע שאם הכניס למקדש כלים טמאים בשרץ אינו חייב אפילו מלקות הוא מהרמב״ם פ״ג מה׳ ביאת מקדש סה״ז.

פסחים

פרק א'.

כ"ז ע"א. הלכה א'.

מפני שהנר בודק כל שהוא וכו'.

צ"ל: בודק כל שהוא כמו שהוא להלן בכי"ל. עיין מ"ש שם. ובראבי"ה ה' פסחים סי' ת"ל, עמ' 61: "ובירושלמי למה בנר מפני שהנר מדליק בכל שהו ולמה בלילה" וכו'. והגירסא "מדליק" אינה נוחה. ועיין להלן: מהו לבדוק לאור האבוקות. מה צריכה ליה מפני שאורן מבליח וכו'. ובילקוט המכירי משלי כ', י"ח ע"א: מפני שאורו מדליק. ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה. דר' שמואל בר רב יצחק אמר מפני שהנר בודק כל שהוא. ועל "כל שהוא" עיין מאירי ד' סע"א (8 ע"א) ומ"ש על זה להלן בעמ' 374.

עשה שיהו היום והלילה משומרין.

בכי"ל: היום והלילה שוין משומרין. ונמחקה המלה שוין. ולעצם הדרשה עיין בהערות צאמבר לרי"ץ אבן גיאת הערה א'. אבל הוא לא צדק בהגהתו בדברי הרי"ץ אבן גיאת. ועיין רשנר כאן.

אין כיני יבדוק אפילו מראש חדש.

פי' בתמיה. ולמה מר"ח אינו מועיל מפני שזה רחוק יותר מדאי. ולפיכך גם מי"ג לא יועיל. (שדה יהושע). ועיין בעמודי ירושלים שהחליט שכן פירש גם הראב"ן בירושלמי. אבל מדברי הראב"ן בעצמו סי' ז', ח' ע"ג נראה שלא פירש כן בירושלמי. שהרי הוא אומר. כי מי שבדק בי"ג צריך לבדוק עוד הפעם בי"ד. כדי שלא תחלוק בין ביעור לביעור. ומביא ראיה מדברי הירושלמי להלן. ומשמע מדבריו שמדינא מועילה בדיקת י"ג. וכאן בירושלמי לפי פירוש השדה יהושע משמע שבדיקת י"ג אינה מועילה מן הדין.

מה צריכה ליה מפני שאורן מבליח.

בכי"ל ה"ח" (של מבליח) מתוקנת מ"ז" או מ"ד". ועיין רשנר.

מפני שהנר בודק כל שהוא.

בכי"ל: כל שהוא כל ש ה ו א. ונמחק "כל שהוא" בטעות. וכ"ה להלן כ"ז ע"ב: מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא כל שהוא.

אף על פי שאין ראיה... ואית דבעי אימר.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון. וצ״ל: ואית דבעי מ י מ ר.

אמר ר׳ יוסה מתניתא אמרה שבדיקת היום בדיקה וכו׳.

בכי״ל: אמר ר׳ יוסה הדא אמרה וכו׳, ונמחק ״הדא״ ובין השורות הושלם: מתניתא· ונראה שדברי ר׳ יוסה אילו הן המשך דבריו לעיל: שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה· ובכל זאת משמע מן המשנה שגם בדיקת היום בדיקה· וכן כנראה· פירש גם הראבי״ה ה׳ פסחים סי׳ ת״ל עמ׳ 61 (עיין לעיל) שהעתיק: ״אמר רבי יוסי שאין בדיקת נר יפה כי אם בלילה· אמר ר׳ יוסי מתניתין אמרה שבדיקה ביום״ וכו׳ עי״ש·

וכי יש חמה בלילה. הדא אמרה אפילו ביום וכו׳.

כמעט כל הראשונים מעתיקים: וכי יש חמה בלילה [תיפתר בשלא בדק]· הדא אמרה אפילו ביום וכו׳· עיין דבריהם אצל רסנר· ויש להוסיף את גירסת המאירי ז׳ סע״ב (17 ע״א): והוא שאמרו בתלמוד המערב וכי יש חמה בלילה ת פ ת ר ב ש ל א ב ד ק· הדא אמרה אפילו ביום צריך נר· וכן בתניא סי׳ מ״ג: ירושלמי וכי יש חמה בלילה. תיפתר בשלא בדק וכו׳· ובדרשות ר׳ יהושע אבן שועיב צו׳ ל״ט ע״ד: וכבר אמרו בירושלמי אין בודקין לאור החמה וכי יש חמה בלילה תפתר א ם ב ד ק ב י ו׳·

אבל בריש ה׳ פסחים לרי״ץ גיאת: וכי יש חמה בלילה· הדא אמרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר· וכן במנהיג ה׳ פסח סי׳ י״ד עמ׳ 75: ירוש׳ וכי יש חמה בלילה הדא אמרה אפי׳ ביום צריך לבדוק באור הנר· וכן בראבי״ה הנ״ל: וכי יש חמה בלילה הדא אמרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר וכו׳· רסנר לא הביא כאן את גירסת המנהיג· אלא העתיקו לעיל על הפיסקא: מהו לבדוק לאור האבוקות והעיר: וגירסתו משונה! וזהו מפני שהכניס את דברי המנהיג עצמו לתוך הפיסקא מן הירושלמי· ובאמת אין הפיסקא של המנהיג שייכת כלל לשם·

הדא אמרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר·

רסנר מעיר כאן על גירסת המרדכי פסחים פ״א סי׳ תקל״ה· ומוסיף: ולפנינו אינו מבואר יפה. דברי המרדכי אינם שייכים כלל לכאן אלא להלן בסמוך· כ״ז ע״ב ושם מבואר הכל יפה·

מבואות האפילין מהו שיהא צריך לבודקן בתחילה לאור הנר·

כל הראשונים מעתיקים מכאן: מהו לבודקן (עיין רסנר)· וכן בריי״ץ גיאת הנ״ל: מבואות האפלין מהו לבודקן בתחלה ביום לאור הנר· וכן בראבי״ה הנ״ל: מבואות האפילין מהו לבדוק לכתחילה ביום וכו׳· וכן במאירי ד׳ א׳ (6 ע״ב): שאמרו שם מבואות האפלים מהו לבדקם בתחילה ביום וכו׳· אבל גירסת הדפוס: ״מהו שיהא צ ר י ך לבודקן״ מתאשרת גם ע״י הירושלמי להלן בסמוך כ״ז ע״ב: הואיל

ואורן מרובה. מהו שיהא צריך לבודקן בתחילה ביום לאור הנר. ועי"כ נ"ל שגירסא "מתוקנת" ע"י הסופרים נזדמנה לרבותינו הראשונים ז"ל, וכבר הוכחתי לעיל עירובין עמ' 252 שבירושלמי "צריך" פירושו לפעמים — רשאי. וכן צריך לפרש גם לפנינו מהו שיהא ר ש א י לבודקן, כמו שפירש בק"ע בלשון ראשון ע"פ העניין.

ועיין בספר ניר שרוצה להגיה כאן: במערות האפילין, במקום "במבואות" מפני שאי אפשר שבמבואות האפילין יהיה פחות אור מבבתים עיי"ש. אבל אין צורך בהגהה כלל, כי מבואות האפילין שלהם היו מקורים (כמו אילו מקומות בשוק הערבי בירושלים בזמננו) והיה שם חושך כמו בלילה. ומפורש אמרו בירושלמי סוטה פ"ה ה"ב, ט"ז ע"ג (לעניין סתירת סוטה): לפלטיא בלילה... למבואות אפילות ביום.

כ"ז ע"ב.

כד הוינן ערקין באילין בוטיתא דסדרא רבא היו מדליקין עלינו נירות וכו'.

עיין הראשונים אצל רטנר, ועיין ראבי"ה הנ"ל, ובב"ר פל"א—י"א (תיאודור 283): אמר ר' הונא עריקין הוינן מן קומי גונ י ת י ה בהדא בטיסא דטיבריא והיה בידינו נרות. בשעה שכהים היינו יודעים שהוא יום ובשעה שמבהיקין היינו יודעים שהוא לילה. וכן בתניא סי' מ"ג: ירושלמי מבואות האפלין מהו לבדוק לאור הנר ביום. מיליהו (!) דרבנן אמרי לא כמה דמנהר בליליא מנהר ביממא. דאמר ר' הונא עריקין הוינא מן קמי ג ו נ ד א בהדא בוטיטא ד ט ב ר י א והיו בידינו נרות וכו'. ובהערות ר"ש הורביץ שם העיר שגירסת התניא מתאימה לב"ר הנ"ל, ועיין שם בשינויי נוסחאות אצל תיאודור. אבל בתניא דפוס מנטובה הגירסא היא: מילהו' (=מיליהון) דרבנ' אמרי לא כמה דמנהר בליליא מנהר ביממא. דאמ' רב הונא כד הוינן ערקין באילין בוטיתא כ ס י ת ו א רבא היו מדליקי' עלינו נרות בשעה שהיו כהין וכו'. ובמאירי הנ"ל (6 ע"ב): מליהון דרבנן אמרין לא כמה דמנהר ביממא (מותר) [מנהר] בליליא דאמ' רב הונא כד הוינן ערקין בהלין בוטיתא בסדרא רבה היו מדליקין עלינו נרות בשעה שהיו כהים היינו יודעים שהוא יום. כ ל ו מ ר לזמן קריאת שמע של שחרית בשעה שהיו מבהיקים היינו יודעים שהוא לילה. כ ל ו מ ר לזמן קריאת שמע של ערבית. ועיין גירסת בעל היבין שמועה באהבת ציון וירושלים עמ' 4, ורטנר חשב את הפירוש של הרשב"ץ לחלק מן הפיסקא בירושלמי.

ולעצם המאורע עיין בהערות תיאודור לב"ר שם, אבל הדבר הוא מסופק מאד. וכבר העירו שיתכן כי הבריחה היתה לרגלי כובד המסים, והיה דרכם להסתר מן גובי המסים במערות, כמאמרם בב"ר רפכ"ד (תיאודור 229): אמר ר' לוי לארכון טיקטונון שבנה המדינה חדרים וביבים ומערות, לאחר ימים ה י ה ג ב י י והיו בני המדינה נ ט מ נ י ם בפ נ י ו ב א ו ת ם ה ח ד ר י ם ו ה מ ע ר ו ת וכו'. ועיין ירוש' מו"ק פ"ג ה"א, פ"א ע"ד: ביומוי דר' ירמיה אתת עקא על טיברייאי שלח בעי מנרתא דכספא גבי ר' יעקב בי ר' בון וכו'. ואפשר שזה חל באותו זמן.

נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות וכו'.

בעין יעקב כאן: "ר' אחא אומר נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כהות היה יודע שהוא לילה למה יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה. והא כתיב צהר תעשה לתיבה כמאן דאמר לא שמשו מזלות בשנת המבול". ויש כאן השמטה וחסרון. ועיין ראבי"ה הנ"ל פסחים עמ' 61 שו' 15.

שכן מכניסין לשם בשבתות ובראשי חדשים.

בכי"ל: שכן מכניסין לשם באבריות ובראשי חדשים: ובגליון כתוב: נ"א בשבתות, ונמחק "נ"א". והגירסא באבריות היא בלי שום ספק הנכונה, כמו שמעתיקים הרבה מן הראשונים (עיין רסנר). וכן במאירי ח' ב' (עמ' 17): בתי כנסיות ובתי מדרשות בתלמוד המערב פירשו שצריכות בדיקה שכן מכניסין בהן חמץ באבריות ובראשי חדשים ר"ל בסעודת ראש חודש שהיו עושין כשהיה החודש מעובר כדי לפרסם עבור החדש אחר שלא קדשהו ולשון אבריאות מלשון הבראה או מלשון עבור. ויש מפרשים אבריאות עבור שנה ובראשי חדשים סעודת ראש חדש, אינו כן שבעבור שנה לא היה שם סעודה. ועיין גליון הש"ס כאן ובהערות למאירי סנהדרין עמ' 261 הערה ט', ועיין תשה"ג ליק סי' ק"ה. ועיין להלן פ"ב ה"ה, כ"ט ע"ג: מן מה דאנן חמיין רבנין עלין לברייתה ונסבין תורמוסין ומברכין עליהון בורא פרי האדמה וכו'. ובשרי"ר שם עמ' 104 שו' 21: מן מה דאנן חַמְיִין רבנין עללין לְאַבְרָיְתָה [1]) ונסבין תורמוסין וכו', ובגליון שם: עיבור. וזהו בוודאי הפירוש הנכון, ואברייתה היא הצורה הארמית של אבריות שלנו. ועיין בבלי סנהדרין ע' ב': אין עולין בעיבור החודש פחות מעשרה בני אדם ואין עולין לה אלא בפת דגן וקטנית, ואלו הן התורמוסין שהזכיר בירושלמי, וכן בירושלמי ברכות פ"ו ה"ד, י' ע"ג: אמר ר' זעירא ויאות מן מה דאנן חמיין רבנן סלקין לריש ירחא ואכלין ענבין ולא מברכין וכו', ומכל זה ברור שהגירסא אבריות היא הנכונה, ופירושה סעודת עיבור החדש כפירוש הראשונים. (אפשטין בתרביץ ש"ה עמ' 263).

ותהא פשיטא ליה. הכן היא צריכה ליה וכו'.

בכי"ל: ותי פשיטא ליה והכני צריכה ליה וכו', ותוקנה המלה "ותי" ל"ותה", והמלה "והכני" נמחקה, ובין השורות תלוי: הכן היא. וכל התיקונים האלה הם קילקולים בסיגנון הירושלמי, כי "ותי" = ותהי = ותהא, והכני = והכן היא. וכסיגנון זה גם בגיטין פ"ג ה"א, מ"ד רע"ד: ותהא פשיטא ליה הא כן הוא פשיטא ליה הואיל וכו', ובשרי"ר שם עמ' 224 שו' 24 הנוסחא מתוקנת: הא כן היא צריכה ליה הואיל וכו'.

מהו שיהא צריך לבודקן בתחילה ביום לאור הנר.

עיין מ"ש על "צריך" לעיל עמ' 369.

1) כי"ה גם בברכות פ"ו ה"א, י' ע"א: מן מה דאנן חמיין רבנן רבריא עלין לאברייתא ונסבין תורמוסין וכו'.

חצירות שבירושלם שאוכלין שם חלות תודה ורקיקי נזיר מהו שיהו צריכין בדיקה·

בטוב ירושלים מעיר: ״ולא כדברי הק״ע שחשב דהיו חצרות מיוחדות לאכול שם חלות תודה ורקיקי נזיר וז״א (= וזה אינו) כלל״· כבר העירותי בעל הירושלמי עמ׳ 28 על דברי הרוקח סי׳ ריי״ט (קרוב לראשו): ״וגם חצרות היו בירושלים שהבאים לבית האלקים אוכלים שם שלמיהם״· וזה נובע בוודאי מאיזה מדרש·

ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר· ובראבי״ה סי׳ ת״נ עמ׳ 69: ״ירושלמי פרק קמא ר׳ יוסה בעי חצירות שבירושלים שאוכלין שם חלות תודה ורקיקי נזיר מהו שיהו צריכין בדיקה· בלא כך אינן בדוקות מן הנותר· פירוש שנאמר ושרפת את הנותר· [יי]בה (בהדא) [כהדא] דתני ר׳ זכריה חתניה דרבי לוי נידה חופפת וסורקת כהנת אינה חופפת וסורקת. [נידה] כהנת חופפת וסורקת שלא לחלוק בין נדה לנדה וכה שלא לחלוק בין ביעור לביעור· פירוש כהנת טובלת לתרומה בכל יום משום מעלה· ולכן אינה צריכה לחוף· אפילו כשכהנת נדה חופפת (כלומר נדה חופפת אפילו אם היא כהנת) שלא לחלוק בין נדה לנדה· ומגומגם הפירוש בעי[נן]· שכשהיא נדה מדוע תטבול עד מלאת ספירת שבעה נקיים· הלא אינה אוכלת בתרומה עד שתספור· ואם מיירי בנדה דאורייתא גם עליה יש לשאול כן״· וכנראה· היה חסר בספרי רבינו המשך דברי הירושלמי·

כהנת אינה... נדה כהנ׳ חופפת וסורקת.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון·

כוהנת שהיא טובלת בכל יום.

עיין הפירוש בראבי״ה הנ״ל· ועיין ירוש׳ ביצה פ״ב ה״ב· ס״א ע״ב: כדיי הוא ביתו של אלהינו שיאבדו עליו הכהנים טבילה אחת· ועיין בבלי תענית י״ג א׳· ושם אין המלה ״הכהנים״. ועיין רטנר ביצה עמ׳ 21 ויש להוסיף שם דברי האו״ז ח״א סי׳ של״ח· מ״ד ע״ג·

ניחא העליונים והתחתונים. הדא אמרה לא חשו לנפילה.

הערת רטנר על גירסת כי״ל אינה נכונה· ובכי״ל גורס כאן כמו בדפוס·

אמר ר׳ יוסה תיפתר שהיו שניהן סמוכין לכותל.

לכותל=בכותל· עיין מ״ש בגינזי קדם ס״ה עמ׳ 181·

והא תנינן חדות. הדא אמרה שלא חשו לנפילה.

בכי״ל: הדא אמרה שחשו לנפילה· ובין השורות תלוי: לא (על המלה ״שחשו״)·

וגג הבד וגג המגדל. הדא דתימר וכו׳.

בה׳ פסחים לרי״ץ אבן גיאת ב׳ ע״א: בירושלמי גג הבית וגג המגדל הדא דאיתמר בגבוהים ג׳ טפחים אבל אם אין גבוהים ג׳ טפחים כארץ הן· ובאותו

שלא נשתמש חמץ אבל באותו שנשתמש בו חמץ אפילו גבוהה כמה צריך בדיקה· ועיין רטנר· ויש להוסיף גם דברי הרי״ץ גיאת הנ״ל·

הדא פיפייארות אפילו גבוה כמה לא תהא צריכה בדיקה·

עיין רד״ל שמעיר לכלים פי״ז מ״ג· ועיין תוספתא שבת פי״ד (פט״ו) ה״ג: מקל שעשה בראשו מסמר להיות נוטל בה פת מאפפיארות וכו׳·

מיטה שהיא חוצצת בתוך הבית וכו׳·

עיין רטנר· ויש להוסיף דברי הרי״ץ גיאת ה׳ פסחים ב׳ ע״א: בירושלמי תני רשבג״א מטה שהיא מצעת חוצצת בתוך הבית ועצים ואבנים מונחי׳ תחתיה בודקין צד חיצון ואינו בודק צד פנימי מפני שעצים ואבנים סדורים תחתיה הא אין עצים ואבנים סדורים תחתיה צריך לבדוק צדה הפנימי·

צריך לבדוק צד הפנימי· הדא אמרה חשו לנפילה·

בכי״ל: הדא אמרה שלא חשו לנפילה· ונמחק ״שלא״·

אני אומר תינוק נגע והכניס שם חמץ·

בכי״ל: אני אומר תינוק וגע והכניס שם חמץ· וברור שצ״ל בכי״ל: תינוק רגע· וכן מעתיק גם במהר״ם חלאוה ח׳ א׳ סד״ה רבן שמעון: הדא אמרה שחששו לנפילה· לא בדא אנו אומרים תינוק רגע (= רַגָּע) נכנס לשם וחמץ בידו· ועיין תלמודה של קיסרין עמ׳ 63 הערה 119. ועיין מאירי ח׳ א׳ ד״ה חורי (17 ע״א)·

אי זהו מרתף כל שנתון עם הלחם בחצר. יש מרתף שהוא כאוצר וכו׳·

בה׳ פסחים לרי״ץ אבן גיאת עמ׳ 4: איזהו מרתף כל שהוא נתון עם הלחם בחצר· אוצר כל שאינו נתון עם הלחם בחצר· יש מרתף שהוא כאוצר וכו׳· ובמהר״ם חלאוה ב׳ ב׳: אוצר כל שאינו נתון עם הלחם בחצר· מרתף כל שהוא נתון עם הלחם בחצר· יש אוצר שהוא כמרתף וכו׳ (רטנר)· אבל במאירי ח׳ א׳ ד״ה אוצרות (17 ע״א): ״והוא שאמרו בתלמוד המערב מרתף יין צריך בדיקה אוצר בין של יין בין של שמן אינו צריך בדיקה· איזהו מרתף· כל שהוא נתון עם הלחם בחצר· יש מרתף שהוא כאוצר ויש אוצר שהוא כמרתף· מרתף שהוא בוש לאכול בתוכו הרי הוא כאוצר· אוצר שאינו בוש לאכול בתוכו הרי הוא כמרתף״· והיתה לפניו השמטה כמו בדפוס·

יש חצר שהוא כמבוי ומבוי שהוא כחצר וכו׳·

בעיטור ח״א אות מ׳ מחאה (ד״ו צ״א ע״ב· הוצ׳ ר׳ מאיר יונה נ״ב ע״ד): ״ירושלמי בפרקא קמא דסוכה (נראה שצ״ל: דפסחים) ובכתובות בפרק המדיר יש מבוי שהוא כחצר· ויש חצר שהוא כמבוי· חצר שהרבים בוקעין בו הרי הוא כמבוי״· ונראה שעיקר הדברים שייכים באמת לכתובות שם ה״ו· ל״א ב׳· וכאן הובא כל זה רק אגב הדמיון של ״יש מרתף שהוא כאוצר ויש אוצר שהוא

כמרתף״. אבל לעניין ביעור חמץ אין הבדל לרבים בוקעים או אין רבים בוקעים. ועיין שדה יהושע וניר ונעלם מהם לפי שעה הירושלמי בכתובות. ועיין רטנר ונשמט ממנו דברי העיטור.

אלא מיני מתיקה. שהן בודקין היין היפה.

פי׳ בשדה יהושע. שהיו אוכלין מיני מתיקה, כדי לבדוק את היין היפה. שטעמו מורגש ביותר אחרי אכילת מיני מתיקה.

ובספק אבל בודאי אפילו מראש השנה.

עיין רטנר. ובראבי״ה פסחים סי׳ תכ״ו עמ׳ 59 : אמר רבא לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור אבל דעתו לחזור אפילו מראש השנה צריך לבער. ובירושלמי מסיים בספק אבל (לא) בודאי אפילו מראש השנה צריך לבער.

ובמאירי ו׳ סע״א (11 ע״א) : ״ויש בתלמוד המערב שבשמועה זו דברים שנראים כסותרים מקצת דברינו ואל תחוש לדבריהם והוא שאמרו שם בספק אבל בודאי אפי׳ מראש השנה ומפרשים בו הא דאמרת קודם שלשים יום אין זקוק לבער בספק אם יש שם חמץ אם לאו אבל בודאי שיש שם חמץ אפי׳ מראש השנה צריך לבער. ויש מפרשים בספק אם יחזור אם לאו״. ועיין רטנר שהעתיק את גירסת ספר מנוח : הני מילי מספק וכו׳. ורטנר העיר : ״ב׳ מילות ליתא״ ! ומיותר הוא להעיר שאין להביא בחשבון כלל גירסא זו ושתי המלים (הני מלי) הן מהמנוח בעצמו כי בירושלמי אין אף פעם ביטוי זה והוא אומר במקום ״הני מילי״ — הדא דתימר.

הכל נאמנין על ביעור חמץ אפילו נשים אפילו עבדים. ר׳ ירמיה בשם ר׳ זעירה לית כאן אפילו נשים. נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא כל שהוא.

עיין גירסאות הראשונים אצל רטנר. ובראבי״ה פסחים סי׳ תכ״ח עמ׳ 60 : ובירושלמי איתא [ליתא] כאן ואפילו נשים. ו(א)נשים עצמן נאמנות מפני שהן עצלניות הן בודקין כל שהוא. ועיין רטנר בהשמטות עמ׳ 136-137.

ובמאירי ד׳ א׳ (8 ע״א) : ״ובתלמוד המערב אמרו על סוגיא זו לית כאן נשים מתוך שהן עצלניות בודקות כל שהן ועקר הפירוש בו לית כאן נשים. כלומר לא הוצרכנו להכשיר בדיקתן מטעם זה. שמתוך שהן עצלניות בודקות כל שהן. ר״ל עושות מלאכתן במתון ואינן טרודות בעסקים אחרים. ובודקות כל שהן ר״ל בכל כחן יפה יפה על דרך מה שאמרו גם כן למה לאור הנר מפני שהנר בודק כל שהוא. ויש מפרשים אותו בהפך ואין דבריהן כלום״. ועיין שדה יהושע כאן שכתב : ״ומה שאמר דהגירסא דבדפוס מורה כפירוש זה. כלו׳ כיון דאמר כל שהוא כל שהוא שני פעמים הכי קאמר דבודקין בדיקה יפה דבכל דבר הנעשה במהירות ובבת אחת אי אפשר להיות בו השלימות בתכלית״. ועיין לעיל עמ׳ 369 בכי״ל : מפני שהנר בודק כל שהוא כל שהוא.

ורטנר בעמ׳ 9 מעיר: ״לפנינו לית כאן מחלוקת אמוראים ולפני הראשונים היתה כאן מחלוקת אמוראים. ראה ברא״ש פסחים סי׳ ב׳ ובירושלמי פליגי איכא מ״ד לא תתני נשים לפי שהן עצלניות והן בודקות כל שהוא״. ועיין גם שי״ק ד״ה לית כאן. אבל ברור שגם לפניהם לא היתה גירסא אחרת ממה שהיא לפנינו, אלא הם פירשו באופן אחר:

עיין תורת הבית להרשב״א ה׳ שחיטה שער א׳ (ד״ו ח׳ ע״ב): וכדגרסי׳ בירושלמי עלה דההיא לית כאן נשים מתוך שהן עצלניות בודקות כל שהן· פי׳ אין כאן נשים שהנשים נאמנות הן באיסורין כעד אחד ואפי׳ בשל תורה· אלא בגררא דקסנים נקט נשים ועבדים ופריק שפיר אית כאן נשים דמתוך שהן עצלניות בודקות כל שהן ואלו הוה בדיקת חמץ דאורית׳ לא מהימני·

וכן בחידושיו לחולין ט׳ ע״ב (ד״ו י״ו סע״א): ״וכדגרסינן בירושלמי עלה דההיא לית כאן נשים· מתוך שהן עצלניות (אין) [הן] בודקין כל שהן· פי׳ אין כאן נשים שהנשים נאמנות הן באיסורין כעד אחד ואפילו בדאורייתא· ופריק ודאי שפיר אית כאן נשים דמתוך שהן עצלניות בודקות כל שהן· ודכותה בדאוריתא לא מהימני״· (ורטנר בעמ׳ 8 העיר על שתי פיסקאות אילו של הרשב״א: ״וכבר הוכחתי באהבת ציון וירושלם ברכות צד 78 שלהרשב״א היה כתבי יד שונים מהירושלמי״! אבל בהכרח שבחידושי הרשב״א הוא ט״ס וצ״ל הן בודקות ולא ״אין״ בודקות, שהרי כן יוצא בפירוש מתוך פירושו!).

ובריטב״א כתובות ע״ב א׳ (אני מעתיק משטמ״ק, ובריטב״א עצמו ישנם שינויים קלים): וההיא דפסחים כבר אמר בירושלמי לית כאן נשים· א״נ אית כאן נשים ומתוך שהן עצלניות בודקות כל שהן, כלומ׳ שלא יבדקו כראוי מפני הטורח לראות חורין וסדקין· (ורטנר לא ציין לריטב״א זה).

וברור שלזה כיון גם הרא״ש· באמרו ״איכא מ״ד לא תיתני נשים״ וכו׳· וכן הוא מפורש יותר בר״ן סי׳ תרפ״ט: והכי איתא בירושלמי דאיתא מאן דאמר התם דלית כאן נשים דהן עצמן נאמנות הן· ואיכא מאן דאמר מתוך שהן עצלניות בודקות כל שהוא· וזהו כגירסתנו· וכפירוש הרשב״א והריטב״א· ועיין מ״ש בשדה יהושע בשם הרדב״ז שכבר עמד על כל זה·

כותים כל זמן שעושין מצתן עם ישראל נאמנין הן על ביעור חמץ· אם אינן עושין מצתן עם ישראל אינן נאמנים על ביעור חמץ·

הפירוש הוא אם יום הפסח חל אצלם באותו יום של ישראל· אבל אם הוא חל קודם אסור· עיין תוספתא פ״א (פ״ב) הי״ד: במה דברי׳ אמור שלא עשה פסחו עם ישר׳ או שהקדימו יום אחד וכו׳· ובמסכת כותים פ״ב ה״ה (הוצ׳ היגר עמ׳ 10): אימתי בזמן שלא עשו מצה עם ישראל או שהקדימו יום אחד וכו׳· ואעיר דרך אגב על ה״ד שם· שעליה כתב היגר בעמ׳ ז׳ שמקורה אינה ידוע לנו· כי היא נמצאת בתוספתא דמאי פ״ג ה״ג·

הדא דתימר בראשונה שהיו משוקעין בכופרניהן וכו׳·

עיין מסכת כותים פ״ב סוף ה״ה·

שואלין בהילכות הפסח בפסח וכו׳.

עיין רטנר׳

כמה אמרו שתי שורות במרתף וכו׳.

כל זה ליתא בכי״ל׳ והושלם בגליון׳

כ״ז ע״ג.

הדא דתימר במחוללות׳ אבל באפוצות מעביר עליהן את הנר ודיו.

בכי״ל: באפוצות מעביר את הנייר ולווי׳ ובין השורות תלוי: ״עליהן״׳ והמלה ״הנייר״ תוקנה: הנר׳ והמלה ״ולווי״ נמחקה׳ ובגליון הושלם: ודיו׳ ובמלאכת שלמה כאן: ״ירושלמי הדא דתימא דבעי בדיקה שתי שורות במחוללות פי׳ שיש חלל וריוח בין חבית לחבית ויכול אדם להכניס בריוח בין זו לזו אבל באפוצות דהיינו דחוקות מעביר עליהם את הנר ודיו׳ ושמעינן נמי ממתני׳ דחיישי׳ לנפל הפת מיד השמש ולא אמרי׳ ודאי אכלו׳ א״ר פנחס אני אומר בשעה שסדרן הכניס שם חמץ״׳ ועיין השיעור של חלחול לעניין טומאה בתוספתא אהלות פ״י סה״ה וברי״ש שם פ״ט מ״א׳

ה״ב.

אמר ר׳ יונה הכין צורכה מתני מעיר לעיר ומחצר לחצר ממקום למקום ומבית לבית אם חושש את מעיר לעיר את חושש מחצר לחצר וכו׳.

כל הלכה זו אין לה שום מובן לפי הגירסא שלפנינו׳ אינו מובן ג״כ למה צריך ר׳ יונה לתת טעם לדבריו׳ כי הרי הוא מציע לנסח את המשנה בדרך לא זו אף זו׳ ואין אנו זקוקים לביאורים יתירים׳ וממש כסגנון זה כ״ה גם ברי״ה רפ״ב׳ נ״ז ע״ד: אמר ר׳ יונה הכין צורכה מיתני בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם׳ אם אינן מכירין אותו היו משלחין עמו אחר להעידו׳ אמ׳ ר׳ יוסה אפילו כמתניתן אתיא היא אם אינן מכירין אותו משלחין עמו אחר להעידו׳ ל״מ שבראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם. ועיין גם שביעית רפ״ד׳ ע״כ נ״ל שהסיגנון כאן צריך להיות בדיוק כמו ברי״ה׳ והוא נמצא בכי״ל׳ אלא שהמגיה טעה שם ותיקן שלא כהוגן׳ וכ״ה הגירסא שם (ואני מקיף בסוגרים את הדברים המיותרים לדעתי): ״אמר ר׳ יונה הכין צורכה מתני מעיר לעיר ומחצר לחצר ממקום למקום ומבית לבית (אם מעיר לעיר אין את חושש לא כל שכן מחצר לחצר אין את חושש׳ לא כל שכן ממקום למקום׳ אם ממקום למקום אין את חושש לא כן שכן מבית לבית) אמר ר׳ יוסה אפילו כמתניתא אתיא היא. אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית וממקום למקום׳ אם כן מחצר לחצר ומעיר לעיר אין לדבר סוף׳ שאם חושש את מבית לבית חושש את ממקום למקום אם חושש את ממקום למקום חושש את מחצר לחצר אם חושש את מחצר לחצר חושש את מעיר לעיר יכולין הן כל

ישראל לבדוק חמיצן כאחת". והמגיה מחק, והשלים בגליון ובין השורות, כגירסת הדפוס. והמלים שהקפתי בסוגרים הן מיותרות לגמרי, וזה היה שינוי נוסח לדברי ר' יוסה והסופרים שבשו והכניסו זה בדברי ר' יונה. ועיין במלאכת שלמה שהעתיק כגירסת הדפוס, וכתב "צ"ע" על דברי ר' יונה. ועיין בספר ניר.

ה"ג.

טעמא דר' יודה כנגד שלשה פעמים וכו'.

מובא בקונדרס אחרון עמ' 319.

מחלפה שיטתיה דר' יודה דתני ר' יודה אומר בודקין אור לארבעה עשר ובארבעה עשר בשחרית ובשעת הביעור. וחכמים אומרים אם לא בדק אור לארבעה עשר יבדוק בארבעה עשר.

המפרשים יגעו מאד לפרש את הירושלמי, ולא עלה בידם. ונ"ל שצ"ל: ו"תמן אמר" במקום "וחכמים אומרים". והיינו שהיתה ידועה להם ברייתא אחרת בשם ר' יהודה ששנתה: אם לא בדק וכו'. ועיין הברייתא של רב יוסף בבבלי י' ע"ב, והירושלמי נשאר בקושיא.

צריך לבדוק שלשה פעמים.

נ"ל שזו היא ש א ל ה אליבא דר' יהודה אם צריך לבדוק שלש פעמים, במקרה שלא בדק בג' זמנים הללו, והוא בודק לאחר זמן ביעורו. וע"כ אמר הירושלמי:

מה אם בשעה שלא הגיע זמן ביעורו את אמר צריך לבדוק שלשה פעמים בשעה שהגיע זמן ביעורו לא כל שכן.

כלומר, ובוודאי צריך לבדוק ג' פעמים. ואין מקום לשאלה.

לא צורכה דלא אם לא בדק בתוך המועד יבדוק וכו'.

בדפוסים חסר והנכון בכי"ל: לא צורכה דלא לא בדק בארבעה עשר יבדוק במועד צריך לבדוק שלשה פעמים. מה אם בשעה שלא הגיע זמן ביעורו את אמ' צריך לבדוק שלשה פעמים בזמן שהגיע זמן ביעורו לא כל שכן[1]. לא צורכה דלא אם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד. כלומר, השאלה היתה אם גם בתוך המועד צריך לבדוק ג' פעמים, מפני שאפשר שדווקא לפני הפסח (כפירוש הרי"ף במשנה) צריך לבדוק ג' פעמים אבל בפסח עצמו מספיק פעם אחת. ודוחה הירושלמי, כסברא הראשונה, ותירץ שהשאלה היתה אם גם לאחר המועד צריך לבדוק ג' פעמים. ולא נפתרה השאלה.

1) ויש כאן סיפני מחיקה בתחלת ההשמטה ובסופה, אבל המחיקה היא שלא בצדק.

כיצד הוא עושה כופה עליו כלי. כפה עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו. לא כפה עליו כלי ולא מצאו. אותו הבית צריך בדיקה או שאר כל הבתים לא יהו צריכין בדיקה. נישמעינה מן הדא וכו׳.

עיין הראשונים אצל רטנר׳ ומ״ש מרבינו ירוחם שגרס: ש ד נטלתו׳ אין גירסא זו באה בחשבון כלל׳ כי אין צורך להכניס כאן שדים בשעה שיש בני אדם׳ וגם הפועל ״נטלתו״ מראה שלפניו יש שם עצם נקבה ולא זכר׳.

ובראבי״ה פסחים סי׳ תמ״ד עמ׳ 67: בירושלמי מה שמשייר יניחנו בצינעא כיצד הוא עושה כופה עליו את הכלי. כפה עליו את הכלי ולא מצא צריך לבדוק את הבית או ש א ר ה ב ת י ם׳ ולבסוף פשיט דאותו הבית בעי בדיקה׳ ובירושלמי אחר כתוב כפה עליו ולא מצא מור יד נטליתו[1]) לא כפה ולא מצא צריך לבדוק אחריו׳ ובירושלמי שלי אינו כתוב כן׳

ובמנוה״מ׳ ענעלאו׳ ח״ב 227: כדגרסינן בירושלמי כיצד הוא עושה׳ כופה עליו את הכלי, כפה עליו ולא מצאו אני אומר יד נוטלתו לא כפה ולא מצאו צריך לבדוק את הבית פעם אחרת׳

היא איבד היא היניח׳

כפירוש הק״ע׳

שדרך חולדה וברדליס להיות גוררין אותו׳

בכי״ל: ומנדריס׳ ותוקן וברדליס׳

אין חוששין שמא גררה חולדה׳ וכר׳ יודה חוששין׳

במלאכת שלמה סוף משנה ב׳: ״תו גרסי׳ התם רבנן דקיסרין בשם ר׳ אבהו אין חוששין שמא גררה חולדה וכר׳ יהודה ד ה ת ם (ו) חוששין׳ וראיתי מי שפירש דר״ל דלרבנן צריך בדיקה ואין חוששין שמא גררה׳ ר״ל שמא גררה ואכלה אלא תולין דהניחה בחורה או במקום אחר ולר׳ יהודה חוששין ר״ל תולין להקל דודאי גררוהו ואכלוהו ולא תיקשי לן לשון חוששין דמשמע להחמיר דאשכחן נמי חוששין להקל׳ ע״כ׳ אמר המלקט פי׳ כדכתב רש״י בשבת פ׳ שואל דף קנ״א על מתני׳ דקתני התם אא״כ באו ממקום קרוב דקאמר עלה שמואל התם ח י י ש י נ ן שמא חוץ לחומה לנו דהוי חיישי׳ לקולא״ וכו׳ ועיין מ״ש בפירוש הירושלמי רח״ש הורביץ בהערותיו למכילתא עמ׳ 65׳

ה״ד׳

ר׳ מאיר אומר משש שעות ולמעלן מדבריהן. ר׳ יודה אומר משש שעות ולמעלן מדברי תורה וכו׳.

וכ״ה הגירסא גם בקונדרס אחרון עמ׳ 319 ואצל הראשונים (עיין רטנר)׳ וכן

1) כלומר, איסור יד נטלתו, וזהו כגירסת הראשונים: ״איס׳ יד נטלתו״, ובכ״י הראבי״ה בטעות: מוריד בטליתו, ור״א אפטוביצר לא תיקן כהוגן׳

יוצא מהמשך כל הסוגיא וכ״ה מפורש להלן פ״ה ה״ד. ל״ב ע״ג: ואתייא כיי דאמר ר׳ מאיר דר׳ מאיר אמר משש שעות ולמעלן מדבריהן. ועיין גם פ״ב ה״ב כ״ח סע״ד.

והנה רטנר מביא לנו שלשה עדים על גירסא הפוכה כאן. אבל כשנבדוק אותם נראה שאין בהם ממש. כי מה שהביא מן העיטור ה׳ ביעור חמץ: רמ״א מו׳ שעות ולמעלה מ ד ״ ת. הרי זה פשוט ט״ס. כפי שיוצא מהמשך דברי העיטור. ומ״ש מן מהר״ם חלאוה פסחים כ״א א׳: ״והביא ראיה מן הירושלמי דגרסי׳ התם ר׳ י ה ו ד ה אומר משש שעות ולמעלה מדבריהם״. הרי זה ברור מתוך כל העניין. כי זה ט״ס ויד סופרים בורים חלה בגירסא של מהר״ם חלאוה. ורטנר לא הבין את דבריו. וכ״ה במהר״ם חלאוה שם: ״דאפילו תמצא לומר דלר״ש אינו אסור בהנאה דבר תורה לפני זמנו. אפי״ה משש שעות ולמעלה מיהו אין חוששין לקידושיו כי היכא דבשעה ש ש י ת שהיא איסורא דרבנן לר׳ יהודה (וא״כ רק שעה ש ש י ת היא איסורא דרבנן. אבל לא משש ולמעלה!) אין חוששין לקידושיו. והביא ראיה מן הירושלמי דגרסי׳ התם ר׳ (יהודה) [מאיר] אומר משש שעות ולמעלה מדבריהם. מאי טעמא דר׳ מאיר אך ביום הראשון זה י״ד יכול משתחשך ת״ל אך חלקהו (נ״ל שצ״ל: חלק כו׳). הא אמר ר״מ משש שעות ולמעלה מדבריהם שביעית משום גדר וכו׳ (המדפיסים העמידו כאן שתי נקודות והתחילו בשורה חדשה דבור חדש באותיות גדולות. וזה טעות. כי הכל המשך אחד) אמר רב המקדש בחמץ משש שעות ולמעלה לר״מ אין חוששין לקדושיו. וראיית הראב״ד היא מדברי רב שאין חוששין לקידושיו אפילו לר״מ שסובר שמשש שעות ולמעלה אסור רק מדרבנן. ועיין מהר״ם חלאוה ד׳ ב׳ ד״ה מנא שמעתיק מפורש: דגרסי בירושלמי ר״מ אומר משש שעות ולמעלה מדבריהם ר׳ יהודא אומר משש שעות ולמעלה מ ד ״ ת וכו׳. וזהו כגירסתינו. ועיין גם בחדושיו י״א ב׳ ד״ה ולאביי.

ואשר לעד השלישי של רטנר (עמ׳ 13): ״ובשאלות רבינו דניאל הבבלי (מעשה נסים צד 102) הא תלמודא דבני מערבא פליג אתלמודא דידן אליבא דר׳ מאיר דאינהו קסברי דר׳ מאיר סבר משש שעות ולמעלה ד ב ר ת ו ר ה (כ ג י׳ ה ע י ט ו ר ה נ ״ ל)״. הרי זו עדות בלתי נכונה של רטנר. כי כן הוא הלשון במעשה נסים שם: ״דאינהו קסברי דר׳ מאיר סבר משש שעות ולמעלה מ ד ב ר י ה ם ור׳ יהודה סבר משש שעות ולמעלה דבר תורה״ וכו׳. ורטנר דלג על שורה. ובש״ס ווילנא בסוף המסכת כאן הכניסו בשינויי הנוסחאות את כל דברי רטנר. לרבות גירסת ר׳ דניאל הבבלי!

ר׳ יודה אית ליה עשה ולא תעשה על אכילתו. עשה ולא תעשה על ביעורו וכו׳.

ע״פ הפשט הפשוט נראה שזה מוסב על ערב פסח. ועיין להלן פ״ה ה״ד. ל״ב ע״ג. וכן פירש בשי״ק בסנהדרין פ״ה ה״ג (בש״ס ראם בסוף המסכת עמ׳ 30) ד״ה ר״י. ואמר שם: ״כיון דגלי לן קרא די״ד מחצות שוה לשבעת הימים א״כ נכלל נמי בשבעת הימים[1]. ועיין בגליון אפרים שמגיה: ר׳ מ א י ר אית ליה

1) עיין גם להלן פ״ב ה״ב. כ״ח סע״ד.

עשה ולא תעשה וכו׳, והגהתו נראית, אלא שקשה לשבש גם כאן וגם בסנהדרין.

ובכי״ל כאן: ר׳ יודה אית ליה גרש גו סנהדרין עד לעולם אין החמה נוטה למערב אלא בסוף שבע. ונמחקו המלים: ״גרש גו סנהדרין עד״ ובגליון השלים המגיה כדפוס. ועיין מ״ש על ״גרש״ בתרביץ ש״ה ס״א עמ׳ 107.

עשה על ביעורו תשביתו שאור.

רטנר מעיר על דברי הזהר הרקיע (לבעל התשב״ץ) באזהרות אות כ״ז: ובתלמוד א״י בסנהדרין אמר חמץ חייבין עשה על ביעורו דכתיב תשביתו כן כתב הרז״ל ואני מצאתי בפסחים גם כן. והוא (רטנר) מציין ליד החזקה ה׳ חו״מ פ״ב ה״א. וכן הביא כל זה באוה״ג פסחים עמ׳ 137. ולוין מעיר: ״אולי בפירושיו״. אבל פשוט הוא שהרשב״ץ מכוין לספר המצות להרמב״ם עשין קנ״ו. הוצ׳ הילר עמ׳ כ״ח (בכל שאר ההוצאות אין זה): ובגמרא סנהדרין מתלמוד דבני מערבא אמרו חמץ חייבים עליו עשה ולא תעשה על ביעורו דכתיב תשביתו שאור מבתיכם לא תעשה שאור לא ימצא בבתיכם ועיי״ש בהערות.

רב אמר דברי ר׳ מאיר המקדש בחמץ משש שעות ולמעלן לא עשה כלום.

עיין קידושין פ״א ה״א, נ״ח ע״ג. ובכי״ל כתוב כאן לפני מאמרו של רב: הלכה ה׳ ועוד אמ׳ ר׳ יהודה כול׳, ונמחק.

חד בר נש אפקיד דיסיקיא דפיסתא וכו׳.

עיין תלמודה של קיסרין עמ׳ 3 ועמ׳ 50.

כ״ז ע״ד.

היי דנו שעת הביעור ר׳ ירמיה אמר בשחרית. ר׳ בא אמר חמישית כר׳ יודה.

רטנר מעיר: ״והנה מתוך פי׳ רבינו חננאל והערוך וכל הראשונים הנ״ל נראה ברור שהמאמר מוסב על המשנה הלכה ג׳ ובשעת הביעור. ולפנינו נשנה המאמר בסוף הלכה ד׳. אבל באמת לפני הראשונים לא היה הירושלמי מחולק בהלכות כמו שהוא לפנינו, ועל כן אין לתמוה על סדור ההלכה כאן ולא לעיל ה״ג״. אלה הם דברי הבאי, ואין לומר כלל שדברי ר׳ בא מוסבים על משנה ג׳ שהרי הוא בא לחלוק על ר׳ ירמיה. וכדברי ר׳ יוסי: יאות אמר ר׳ ירמיה וכו׳. ומדברי הראשונים, שהביאו את דברי ר׳ בא על משנה ג׳ אינו מוכח כלל שהיה לפניהם בירושלמי מאמר ר׳ בא על משנה ג׳, אלא הם בעצמם הוכיחו מדבריו ששעת הביעור לר׳ יהודה היא שעה חמישית, שהרי הוא מפרש כאן שעת הביעור — שעת הביעור ממש, ואומר שזו היא שעה חמישית. אבל אין להביא בחשבון כלל את תירוצו של רטנר: ״אבל באמת לפני הראשונים לא היה הירושלמי מחולק בהלכות כמו שהוא לפנינו וע״כ אין לתמוה על סדור ההלכה כאן ולא לעיל ה״ג״ כלומר, מפני שאצל הראשונים היו חסרות ציוני ההלכות, ע״כ אין לתמוה אם גם עצם החומר של הירושלמי היה מבולבל לפניהם!

הקדישו מוקדש. הקדש דמים.

בכי״ל חסרות המלים: הקדש דמים, והושלמו בגליון, והשלמה נכונה היא.

ה״ה.

משם מאי הוא פוסלן שלא לשחוט עליהן את הזבח.

כנראה שר׳ ינאי סובר שאין מקריבין תודה בי״ד (כשיטת הבבלי י״ג ב׳), וע״כ אם הקדיש את החלות לפני כן אין לשחוט עליהן את הזבח ולהקדישן קדושת הגוף. אבל הירושלמי סובר, שמקריבין תודה בי״ד, עיין יפה עינים י״ג ב׳.

ר׳ אמר פסולות היו מפני שהן ממהרין וכו׳.

צ״ל: ר׳ חנינא אמר פסולות היו וכו׳, כמו שמעתיקים התוספות י״ג ב׳ ומהר״ם חלאוה שם (רטנר).

ואי איפשר שלא ישפך וכו׳.

בכי״ל: איפשר שלא יישפך וכו׳, ובגליון הושלם: ״ואי״. והשלמה מיותרת היא, עיין מלא״ש פיאה פ״ה משנה ג׳ ד״ה מפני ואפשטין בתרביץ ש״א ס״א עמ׳ 64. ועיין בפירוש הקצר לר׳ דוד דרשן להלן ל״ה ע״ג ד״ה אפשר שתימנה.

תני שתי פרות חורשות בירושלם.

המלה ״בירושלם״ חסרה בכי״ל, והושלמה בין השורות.

וירושלם לא במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בארבעה עשר היא. נראית כחורשות.

עיין רטנר. ובמאירי י״א ב׳ (21 רע״א): ושאלו עליה בתלמוד המערב חורשות סלקא דעתך, כלומר שהרי אסור לעשות מלאכה בארבעה עשר אלא בצרכי יום טוב שכל שבמקדש ודאי מקום שנהגו שלא לעשות הוא, אלא כעין חורשות, כלומר שעומדות שם כמוכנות (ומזדמנות) [ומזומנות] לצורך חרישה.

וכן במהר״ם חלאוה י״ד רע״א: בירושלמי מקשה חורשו, ס״ד אלא אימא כעין חורשות, וכו׳, וברור שהמלים ״סלקא דעתך״ שמעתיק המאירי ומהר״ם חלאוה אינן מגוף הירושלמי, כי אין זה סגנון הירושלמי, ולפי ידיעתי נמצא ביטוי זה רק פעם אחת בירושלמי: שקלים פ״ב ה״ה (ד״ו ה״ז), מ״ז ע״א: וקרעו ס״ד אלא שניקרע וכו׳. אבל אין מכיאים ראייה על סיגנון הירושלמי משקלים, כי סיגנונה נשתנה בהרבה ע״פ הבבלי, וכנראה שמלים אלו נוספו בשקלים ע״פ הבבלי יבמות צ״ו ב׳, ועיין מלאכת שלמה.

ועיין רטנר שמעיר: ״ובדקדוקי סופרים בפסחים ד׳ י״ד מביא מכתיבת יד: בתלמוד ירושלמי פריך וכי חורשות בערבי ימים טובים ומשני כעין חורשות עכ״ל״. בעל דק״ס מביא זה מכ״י של רש״ר. ועיין נמוקי שובני, ח״ב (ירושלים תרל״ט) י״ד א׳ (דף א׳ ע״א): ״סד״ה שתי פרות כו׳, לסימן. ובתלמוד ירושלמי מקשינן וכי חורשין ערב מועד. אלא אימא כעין חורשות כצ״ל״. והגהה זו נובעת מפירש״י כת״י על קלף ישן נושן, עיין בשער הספר שם.

אם כן נמצאתה אומר שמא לתמיד הן תוקעין.

המלים ״אומר שמא״ ליתא בכי״ל והושלמו בגליון.

לתמיד הן תוקעין והן מתקלקלין.

בכי״ל חסרות המלים ״והן מתקלקלין״ והושלמו בין השורות. ודברי רטנר כאן אינם נכונים. ועיין מלאכת שלמה.

שוהין להן שעה אחת לאכילתן וכו׳.

בכי״ל: שיה להן שעה אחת וכו׳. ותוקן ש ו ה י ן וכו׳. ובגליון: שוהין.

אית לך מימר שאין אוכליה מצויין וכו׳.

עיין ניר שכתב: ״קשה לי שמא מירי בחלות הניתנות ת ר ו מ ה לכהן ובהני אין אוכליהן מצויין מותר לאכלן כל חמש״. עיין חידושי הר״י מיגש שבועות ס״ו א׳ סד״ה תנא. וברשב״א שם. ועיין טל תורה לר׳ מאיר אריק.

ה״ו.

ר׳ חנניה סגן הכהנים שנייה משם ב״ש וב״ה.

כלומר, לפי שיטת ר׳ יוחנן שנה חנניה את משנתו כאן לפי ד ב ר י ה כ ל. ואפילו ב״ש מודים ששורפין טומאת תורה עם טומאת תורה.

ר׳ יודא אמר יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח גזרו... טהרת ידים.

בכי״ל חסר כל זה והושלם בגליון. והמשלים לא השלים את הכל והיה צריך להשלים: ר׳ יונה אמר ר׳ יהודה בן טבאי. ר׳ יוסה אמר (כצ״ל במקום: ר׳ יודא אמר) יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח וכו׳. ועיין כתובות ספ״ח ל״ב ע״ג.

ר׳ ירמיה סבר מימר ארץ העמים וכלי זכוכית תלויה.

שהרי שנה שניהם ביחד וחשב אותם לגזירות דומות.

אלו הן ששה ספקות... על אלו שורפין תרומה.

כ״ז חסר בכי״ל והושלם בגליון.

ה״ז.

תיפתר בטבול יום מבית פרס שהוא מדבריהן.

עיין סוטה פ״ה ה״ב. כ׳ ע״א.

ר׳ חנניה סגן הכהנים שנייה משם ב״ש וב״ה.

זו היא קושיא לר׳ יוחנן שאמר לעיל, כי חנניא שנה את המשנה לדברי הכל, ור׳ עקיבה שהוסיף עליו בוודאי שנה ג״כ לדברי הכל, וא״כ קשה למה מותר לשרוף פסול תורה עם טומאת תורה, הרי ב״ש אוסרים לשרוף פסול תורה עם

טומאת תורה׳ ועיין בריש ההלכה: על דעתיה דר׳ יוחנן״ ובא להוסיף פסול תורה עם טומאת תורה׳ (מיכל המים)׳

אמר ר׳ מנא קומי ר׳ יוסי ר׳ עקיב׳ כדעתיה וכו׳.

בכי״ל: קומי ר׳ יוסי ר׳ מנא ר׳ עקיבה כדעתיה וכו׳׳ ונמחק ״ר׳ מנא״ ובגליון הושלם: אמר ר׳ מנא׳

דר׳ עקיבה אמר יטמא יטמא דבר תורה׳

יתכן שזה הוא תירוץ על הקושיא לר׳ יוחנן׳ והירושלמי אומר שלר״ע אין זה פסול תורה עם טומאת תורה׳ אלא ט ו מ א ת תורה עם טומאת תורה׳ ועיין סוטה פ״ה סה״ב׳ כ׳ ע״ב׳ (מיכל המים)׳

אף על גב דלית ליה לר׳ ישמעאל יטמא יטמא באוכלין וכו׳.

עיין סוטה פ״ה סה״ב׳ כ׳ ע״ב.

אית תניי תני טמא מת׳ אית תניי תני בטמא מת׳

עיין רמב״ן ב״ב כ׳ ב׳׳ שיטה מקובצת ב״ק כ״ה ב׳ ועוד (עיין רטנר עמ׳ 17 ועמ׳ 18)׳ ועיין מלאכת שלמה׳

מאן דאמר טמא מת בכלי ש ט ף וכו׳.

הגאון ר׳ מאיר שמחה מדווינסק מגיה: בכלי חרס׳ במקום ״בכלי שטף״׳ וכן מגיה בספר ניר׳ אבל גם בראשונים הנ״ל: בכלי שטף׳

ה״ח׳

מהו בפסח בארבעה עשר׳

במלאכת שלמה ריש מ״ז: ירוש׳ מהו בפסח בי״ד׳ ופי׳ החכם ר׳ א ל ע ז ר א ז כ ר י ז״ל דבפסח עצמו דהוי חמץ איסור תורה אפי׳ ר׳ יוסי לא יפליג עליה דשורפים כדאמר ר׳ יוחנן לקמיה הכל מודים בששה עשר ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה והירושלמי אויל לשיטתיה דאמר לעיל לדעת ר״מ ליכא איסור תורה בחמץ רק קרוב ללילה ע״כ׳

אמר ר׳ יוחנן מדברי ר׳ עקיבה מדברי ר׳ חנינה סגן הכהנים׳

במלאכת שלמה הנ״ל: בבלי וירושלמי א״ר יוחנן מדבריהם למדנו כמשמעו מדברי רבי עקיבא ומדברי ר׳ חנינא סגן הכהנים׳ פי׳ החכם ה״ר אלעזר אזכרי ז״ל דיליף ר״מ דכי היכי דשורפין טומאת תורה או פסול תורה עם טומאת תורה ה״נ שורפין בי״ד תרומה טהורה׳ כיון דאסירא מדרבנן׳ עם הטמאה מן התורה׳ דאע״ג דשריא טהורה בי״ד מן התורה׳ הא תריץ לקמן דר״מ לטעמיה דמחמיר בדבריהם כשל תורה׳ ר״ש בן לקיש אמר מדבריהם ר״ל מדברי ר״א ור׳ יהושע

ולא קאי ר"מ אדר' עקיבא ודר' חנינא. דדוקא התם שורפו משום דתרווייהו טומאת תורה או פסול תורה אבל הכא בי"ד דשרי חמץ מן התורה לא ילפי' דשורפין יחד טהורה עם טמאה אלא מדברי ר' אליעזר וכו'.

כ"ח ע"א.

על דעתיה דר' יוחנן ניחא. על דעתיה דר' שמעון בן לקיש מה בא ר' ליעזר ור' יושע לכאן וכו'.

נ"ל קרוב לוודאי שצ"ל להפך: על דעתיה דרשב"ל ניחא. על דעתיה דר' יוחנן מה בא ר' ליעזר ור' יושע לכאן. כמו שהגיה בספר ניר ופירש. שהירושלמי מקשה לר' יוחנן למה הכניסה כאן המשנה: מודין ר' אליעזר ור' יהושע ששורפין זו לעצמה וכו'. והרי לא הזכירו אותם קודם. וע"כ מתרץ: תניין אינון. כלומר תנא אחר שנה את הסיפא. ואין זה מוסב על "מדבריהם למדנו". וכן הוא מפורש להלן בהלכה זו ע"י ר' יוחנן עצמו: הדא דתנינן מודה ר' ליעזר לר' יושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה. אמר ר' יוחנן ר' שמעון שנייא.

והוא מקשי כשם שמותר לשרוף איסור תורה עם טומאת תורה שכן שורפין טומאת תורה עם טומאת תורה. כך יהא מותר לשרוף איסור דבריהן עם טומאת תורה שכן שורפין טומאת דבריהן עם טומאת תורה.

בכי"ל: "והוא מקשי כשם שמותר לשרוף איסור דברי הם עם טומאת תורה שכן שורפין טומאת דברי הן עם טומאת תורה. כך יהא מותר לשרוף איסור תורה עם טומאת תורה שכן שורפין טומאת תורה עם טומאת תורה". ונמחקו המלים המשונות מהדפוס ובין השורות תלוי כדפוס. ותיקון המגיה הוא הכרחי ונכון.

אתא ר' חייה בר בא מן צור וכו'.

אלה הם המשך דברי ר' יוסי לעיל: ר' יסי מקשי למה ר' יסי אומר אינה המדה. אתא ר' חייא בר בא מן צור וכו'. ובאמצע בא ביאור סתם התלמוד לקושיית ר' יוסי.

ואמרית יאות תמן טומאת תורה עם טומאת תורה.

בכי"ל: תמן טומאת דבריהם עם טומאת תורה. ונמחק "דבריהם" ובין השורות תלוי: תורה.

ברם הכא פסול תורה עם טומאת תורה.

פירוש. בתמיה.

בגין כך ר' יוסי אמר אינה היא המדה.

בכי"ל: בגין כן ר' יוסי וכו'.

סבר בר קפרא כר' שמעון בן לקיש דר' שמעון בן לקיש אמר מדברי ר' אליעזר ור' יהושע. וקשיא דבר קפרא על דר' יוסי וכו'.

צ"ל להפך: וקשיא דבר קפרא על דר' יוסי וכו' סבר בר קפרא כר' שמעון בן לקיש וכו', והירושלמי מתרץ מקודם את הקושיא האחרונה, הקושיא על בר קפרא, ואח"כ מתרץ ר' אבין את הקושיא על ר' יוחנן. ובכי"ל גורס: וקשיא ע"ל דבר קפרא וכו', ונמחק "על".

אין אשכחן דר' מאיר מחמיר מדבריהן כדברי תורה. אמר ר' חנניה כיי דתנינן תמן הרואה כתם הרי זו מקולקלת וחוששת משום זוב וכו'.

בערלה פ"ב ה"א, ס"א ע"ד: והא (בכי"ר שם לנכון: והן) אשכחן דר' מאיר מחמיר בדבריהן כדברי תורה. אמר ר' חנינה ההיא דתנינן תמן הרואה כתם הרי זו מקולקלת וחוששת משום זוב דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין בכתמין משום זוב. (רטנר).

דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים אין בכתמים משו' זוב.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון ע"י המגיה.

חבית הראשונה כר' יוסי ולית ר' מאיר מודה בה.

בכי"ל: חבית הראשונה כר' יוסי ברם כר' מאיר שורפין ולית ר' מאיר מודה בה. ונמחקו המלים: ברם כר' מאיר שורפין. וגירסת כי"ל היא אשגרה מלמטה בסמוך.

ועוד שמעינן מן הדא מן מה דאנן חמיין רבנין עובדא אתי קומיהון וכו'.

בכי"ל: חסרה המלה "שמעינן", והיא תלויה בין השורות. ובתרומות פ"ח גורס: ועוד מן הדא ואנא חמי רבנין אתא עובדא קומיהון ואמרין וכו'. ונ"ל שהמלים ו"עוד מן הדא" שייכים למטה (עיין להלן וכאן צ"ל: ואנן חמיין רבנן עובדא אתי קומיהון וכו', ולא יותר.

אין תימר לית לר' מאיר תלויה.

אולי צ"ל כאן מ"ש למעלה: [ועוד מן הדא] אין תימר לית לר' מאיר תלויה וכו'.

והא תני תרומה תלויה טהורה שורפין אותה ערב שבת עם חשיכה.

בתרומות לנכון: תרומה תלויה וטמאה שורפין אותה ערב שבת וכו' וגירסא זו מוכרחת.

תיפתר בתלויה שאין דעתו להשאיל עליה.

הנכון בתרומות: תיפתר בתלויה שדעתו להשאל עליה. ופירש בספר ניר שדעתו לשאל את ההלכה לחכם אם נטמאה או לא, וכסיגנון של "יש בו דעת לישאל".

תרומה תלויה שאמרו טהורה היא הרי זו טמאה אם אמר וכו'.

בתרומות: תלויה שאמר[ו] טהורה היא טמאה היא (הרי זו טמאה) אם אמר וכו', וכצ"ל גם כאן. ועיין רטנר.

תיפתר שנולד לה ספק טומאה עם דימדומי חמה ולית שמע מינה כלום.

כלומר, הרי ר"מ בא להוציא רק מדברי חכמים שלא יבער בשבת, וע"כ אמר שמבער אותה אפילו בע"ש עם חשיכה אם נולדה לה טומאה באותה שעה, והוא הדין שיכול לבער אותה אפילו בשחרית.

ואתון אמרין חבית הראשונה כר' יוסי ולית ר' מאיר מודה בה.

וכ"ה הגירסא גם בתרומות. אבל הגר"א הגיה שם: ואתון אמרין חבית השניה כר' מאיר ולית ר' יוסי מודה בה. ולפי עדות רטנר כאן בעמ' 19, כן היא באמת הגירסא בכ"י סירליאו בתרומות שם.

במה דברים אמורים בבור שיש בו כדי להעלות אבל בבו' שאין בו כדי להעלו' וכו'.

בתרומות בכ"י סירליאו (לפי רטנר הנ"ל): בבור שאין בה כדי להעלות אבל בבור שיש בו כדי להעלות אפי' כל שהיא אסור לטמות וכו', וכן הגיה הרא"ף בתרומות, ועיין גליון הש"ס כאן.

ואין כר' מאיר היא בור שיש בו כדי להעלות וכו'.

פירוש בתמיה, והרי בין כך ובין כך התרומה הולכת לאיבוד ע"י זה שמתבטלת בחולין, ולמה אסור לטמא, והלשון "אפילו כל שהוא" בקושיא זאת היא פיסקא מן הברייתא לעיל, והיה צריך לומר: היא בור שיש בו כדי להעלות והיא בור שאין בו כדי להעלות אסור לטמאות?

תיפתר כמאן דאמר מדברי ר' עקיבה וכו'.

בא לתרץ את הקושיא השניה שאמר ר' יוסי אינה היא המדה, מכלל דו מודה על קדמיתא.

לית הדא פליגא על ר' יוסי.

כלומר, הרי במשנתנו אומר ר' יוסי מפורש ששורפין לר' יהושע תלויה וטהורה

כאחת (והוא סבר שר׳ יוסה שנה את כל המשנה)· וא״כ אין לפרש שחבית הראשונה כר׳ יוסי (ניר)· ועיין הגירסא בתרומות·

אמר ליה ודלא כר׳ יוסי נימר ודלא כר׳ מאיר· לפי שמצינו ר׳ יוסי שורף תלויה בכל מקום·

בתרומות: לפי שמצינו ר׳ מאיר שורף תלוי׳ בכל מקום. ונראה קצת ששתי הגירסאות הן אמיתיות ולפנינו נשמט החצי השני של המאמר· ובתרומות נשמט החצי הראשון· ולפנינו צ״ל: לפי שמצינו ר׳ יוסי שורף תלויה בכל מקום [והרי מצינו אף ר׳ מאיר שורף תלויה בכל מקום]· ובתרומות צ״ל: לפי שמצינו [ר׳ יוסי שורף תלויה בכל מקום והרי מצינו אף] ר׳ מאיר שורף תלויה בכל מקום· ופירוש הדברים שאם חבית השנייה אינה כר׳ יוסי· הרי גם כר׳ מאיר לא תהיה· מפני שלשניהם שורפים את התלויה·

ר׳ מאיר שורף תלויה בכל מקום.

בכי״ל: ר׳ יוסה שורף תלויה בכל מקום· ונמחק ״יוסה״ ותלוי: מאיר·

ואמרית ליה (אפילו) כגון ההיא שהיא תלויה דבר תורה. ואמר לי אין אנא פתר לה שניטמאת מדור גוים מה בידך? [ה]תני מדור גוים תולין· ר׳ יוסה בי ר׳ יודה אומר שורפין.

כצ״ל· והכל הוא מדברי ר׳ מנא· ועיין הגירסא בתרומות·

והא תני כן תרומה תלויה טמיאה וכו׳.

צ״ל: והא תנינן תרומה וכו׳· ועיין הגירסא בתרומות הנ״ל·

כ״ח ע״ב.

תיפתר שנולד לה טומאה באותה שעה וכו׳.

עיין מ״ש לעיל בהלכה זו בתירוץ ר׳ יוסי בר׳ בון: תיפתר שנולד לה ספק טומאה עם דימדומי חמה ולית שמע מינה כלום·

אמר ר׳ זעירא מסתברא ר׳ שמעון יודה לר׳ יושע אמר ר׳ בון בר חייא לר׳ זעירא על דעתך דתימר ר׳ שמעון יודה לר׳ יהושע והא תנינן אבל היאך נשרף תלויה עם הטמאה מודה ר׳ ליעזר לר׳ יושע ששורפין וכו׳.

בכי״ל: מסתברא ר׳ שמעון יודה לר׳ יושע והא תנינן מודה ר׳ ליעזר וכו׳· ונמחקו המלים ״והא תנינן״ ובגליון הושלם כדפוס. ובתרומות: אמר ר׳ זעירא מסתברא ר״ש מודי לר׳ יהושע ור׳ יהושע לא מודי לר״ש. ר׳ בון בר חייה

בעא קומי ר' זעירא על דעתך דתימר ר' שמעון יודי לר' יהושע והתנינן מודין ר' ליעזר ור' יהושע ששורפין וכו'. והפירוש הנכון הוא בפ"מ.

את הוא שגזרתה עליה שריפה טומאה.

המלה "טומאה" ליתא בתרומות ונכון.

הבכור שאחזו דם אפילו מת אין מקיזין לו וכו'.

קונדרס אחרון עמ' 319.

אתיא דר' יודה כרבן גמליאל דרבנין כר' אליעזר.

בכי"ל: ודרבנין כר' אליעזר. ואצל רטנר יש כאן טעות הדפוס, והמלים: "ונכתב מיד אחר בגליון" שייכות לסוף השורה שלאחריה.

אמר ר' בון בר חייה קומי ר' זעירא תיפתר בקדשים שהוא חייב באחריותן כר' שמעון.

לכאורה הדברים תמוהים, ובתרומות ליתא כל זה. ובספר ניר שיער שזה נשתרבב מלקמן פ"ב ה"ב, כ"ט ע"א, ושם עיקר מקום הדברים עיי"ש. אבל במלאכת שלמה בכורות פ"ה סוף מ"ב משמע קצת שהיה לפניו מאמר זה גם בתרומות, וגם כתב שם בפשיטות: "ומוקי ר' בון בר חייא להההיא ברייתא בקדשים שהוא חייב באחריותם כגון שאמר הרי עלי שלמים והפריש אחד ואחזו דם בהאי מותר להטיל בו מום ואוכלו בפדיון על מום זה דס"ל במרובה דקדשים שחייב באחריותם דהדיוט מיקרו ולית בהו אזהרה דכל מום לא יהיה בו". עכשיו ראיתי שפירושו זה נעתק מפירוש הר"ש סיריליאו תרומות דף פ"ה ע"א (ירושלים תרצ"ד).

אמר ר' חייה בר אדא להכשיר איתאמרת.

בקונדרס אחרון הנ"ל: א"ר חייא בר אבא להכשיר את אמרת. וכ"ה גם בתרומות, אבל גירסתינו "ר' חייה בר אדא" היא יותר נוחה.

מה המים מכשירין אף הדם יהא מכשיר.

לקמן פ"ב ה"א, כ"ח ע"ג.

ובשעה שאינו לרצון אתה רשאי ליתן בו מום.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון. ועיין קונדרס אחרון הנ"ל.

פרק ב'.

כ"ח ע"ג. הלכה א'.

אמר ר' אימי מאן תנא כל שעה וכו'.

עיין גירסת הראבי"ה להלן.

כל שעה שהוא מותר לוכל מותר להאכיל.

בכי"ל: מותר לוכל מותר לאוכל. ונמחק "לאוכל" ובין השורות תלוי: להאכיל.

התיב ר׳ בא והתנינן שיעור ישרף.

בכי״ל: והתנינן סיעור וכו׳.

ואמר רב חונה בשם רבי מותר להאכילו לכלבים.

בכי״ל: ואמר רב חונה בשם ר׳ מותר להאכילו לכלבים· ובראבי״ה שאעתיק להלן: אמר רב הונא בשם רב מותר להאכילו לכלבים· ולקמן פ״ג ה״ה· ל׳ ע״ב: רב הונא בשם רב מותר להאכילו לכלבו· אבל המלה ״לכלבו״ חסירה שם בכי״ל והושלמה בגליון· וכן להלן פ״ה ה״ד· ל״ב סע״ב: דאמר רב הונא בשם רב מותר להאכילו לכלבו·

זאת אומרת שמותר להאכילו לבהמת הבקר·

כפירוש הק״ע·

התיב ר׳ ירמיה והתנינן מפרר. סבר ר׳ ירמיה ככרות.

כלומר ר׳ ירמיה סבר שר׳ בון בר חייה אמר מותר להאכיל לבהמת הבקר ככרות (ריד״ז)· וכנראה· חשב ר׳ ירמיה שר׳ בון בר חייא פירש את המשנה כרב יוסף בבבלי כ״ח א׳· וע״כ שאל: והתנינן מפרר· כלומר· יותר נראה לפרש שמפרר מוסב גם על מטיל לים, וכדעת רבה בבבלי שם.

לא אמר אלא מפרר מכיון שפיררו בטל.

כלומר· גם ר׳ בון בר חייא לא אמר אלא מפרר ומאכיל לבהמת הפקר· אבל אינו מאכיל אותה ככרות·

לא יאכל חמץ היום אפילו לכלבים הרי זה (בה) [בא] לאוסרו בהנייה·

עיין הראשונים אצל רטנר ועיין ראבי״ה להלן· אבל במדרש הגדול שמות עמ׳ 121 (מכילתא דרשב״י עמ׳ 32): ולא יאכל חמץ· במצרים ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה· ונראה שברייתא זו דורשת מלא יאכל שני דברים: א. לא יאכיל (כר׳ יאשיה לקמן) שאסור להאכיל לכלב; ב· לא יאָכל (כר׳ יצחק לקמן) שאסור בהנאה·

מה אנן קיימין אם לכלבו ההני איסור הנייה אלא כי נן קיימין אפילו לכלב אחרי׳·

בכי״ל מה אנן קיימין אם לכלב אחרים וההני איסור הנייה אלא כי נן קיימין אפילו לכלבו· ונמחקה המלה ״אחרים״ וה״ו״ (של וההני) והוסיפו ״ו״ אחרי לכלב· ונגררה ה״ו״ (של ״אפילו לכלבו״)· ובגליון הושלם: אחרים· ועיין גירסת הראשונים אצל רטנר·

ובראבי״ה פסחים סי׳ תי״ד· עמ׳ 11: ״ותו דגרסינן בירושלמי דריש פירקין מאן תנא כל שאסור לאכול אסור להאכיל ושמותר לאכול מותר להאכיל רבי מאיר ברם כרבי יהודה חמישית אף על גב שאסור לאכול מותר להאכיל· התיב רבי

אבא והתנינן שייור ישרף והאוכלו פטור. אמר רב הונא בשם רב מותר להאכילו לכלבים. אמר רבי יוסי מה אתי[נן מיתני] כל חמץ לא שעות מאן תנא שעות רבי מאיר הוא אמר רבי בון ברבי חייה קומי ר' זעירא זאת אומרת שמותר להאכילו לבהמות הבקר. התיב רבי ירמיה והתנינן מפרך. סבר רבי ירמיה ככרות אמר ליה רבי יוסי לא אמר אלא מפרך מכ[יו]ן שפיר[כ]ו בטל. והדא אמרה לא יאכל חמץ היום אפילו לכלבים. והכי מסיים בירושלמי מדוייק מה אנו קיימין אם לכלבו הן היא הנייה כן אנו קיימין אפילו לכלבים אחרים זאת אומרת אסור [להאכילו] לבהמת הפקר". ועיין בהערות ר"א אפטוביצר.

תני חזקיה ופליג וכי מי אסרו לכלב.

זה הוא כנראה קטע של ברייתא ששנתה: וכי מי אסרו לכלב [אלא מה תלמוד לומר לכלב תשליכון אותו. אותו את משליך לכלב ואין את משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה]. ועיין להלן הברייתא של חזקיה, שהירושלמי מביא ממנה ראיה לר' יוחנן.

שנייה היא שקבע הכתוב זמן.

הפירוש הנכון בגליון הש"ס להלן דפוס זיטומיר י"ב א'. דפוס ווילנא י"א ב'.

אמר ר' מיעט איסור הנייה שבו.

בערלה פ"ג: אמר ר' מנא מיעט איסור הנייה שבו. (ק"ע).

ר' אבהו בשם ר' יוחנן העושה איספלנית משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח אינו לוקה וכו'.

וכ"ה בערלה. אבל בעיסור ה' ביעור חמץ (הוצ' ר' מאיר יונה קכ"ד ע"ד): אפי' בחמץ בפסח מתרפאין במקום סכנה ותנא כל האיסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא כדרך הנאתן ומסתברא דווקא דאין לוקין אבל איסורא איכא לכתחלה ירושלמי בחלה (צ"ל: בערלה ונשמטה ה"ע" ונשתבש: בחלה) העושה אספלנית מחמץ ושור הנסקל אין לוקין עליו שאין ל"ת שלו מחמיר וכו'. וגירסא מתוקנת היא. ורטנר ציין לעיסור זה.

אמר ר' חנינה פן תקדש פן תוקד אש.

בכלאים פ"ח ה"א. ל"א ע"ב: אית דבעי נישמעינה (בכי"ר לנכון: משמענה) מן הדא דאמר ר' חנינא פן תקדש פן תוקד באש.

עשה לרחקו כתיב (לא תיעשה). לא תעשה לאוכלו כתיב. לא תאכלו כתיב. לא תיעשה לרחקו לא כתיב.

המלים "לא תאכלו כתיב" ליתא בכי"ל והושלמו בגליון. והשלמה מוטעית היא. ואינה גם בערלה. ובעיסור הנ"ל: ערלה צריכה, עשה לרחק כתיב ל"ת לרחקו לא כתיב. ועיין שרי"ר ע"ז עמ' 307. ואעתיק אותו להלן.

ממשמע שנאמ' סקול יסקל השור וכו'.

עיין ע"ז פ"ה הי"ב. מ"ה ע"ב.

בשקדמו הבעלים ושחטוהו עד שלא נגמר דינו.

וכ"ה בערלה. אבל בכ"י סיריליאו שם: שקדמו הבעלים ושחטוהו א ח ר שנגמר דינו. ונראה קצת שזו היא הגהת ר"ש סיריליאו ע"פ הבבלי ב"ק מ"א א' (רסנר).

רבנן דקיסרין... לא תאכל לא יאכל את תופש וכו'.

בכי"ל: לא תֵאכל לא יֵאכל את תופש וכו'. בשרי"ר ע"ז עמ' 280 שו' אחרונה: ר' אב' בש' ר' יוחנן כל מקום שנ' לא יאכל לא תאכלו... איסור (שם עמ' 307): איסור אכילה... שיבוא הכת' הג' ויפרש לך... כל ולא יאכל את תופס איסור הניה כאיסור...

בניין אב שבכולן וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אוהל מועד לכפר בקודש וכו'.

בכי"ל: בניין אב שבכולם וכל חטאת אשר יובא מדמה אל הקודש פנימה אוהל מועד לכפר בקודש וכו'. ונמחקו המלים: הקודש פנימה [1]. ובשרי"ר הנ"ל:... כולם כל חטאת אשר הובא את דמה.

מה המים מכשירין אף הדם יהא מכשיר.

לעיל ספ"א. כ"ח ע"ב.

מתניתא מסייעא לדין ומתניתא מסייעא לדין. מתניתא מסייעא לר' אלעזר וכו'.

בכי"ל: מתניתא מסייעא לדין ומתניתא מסייעא לר' אלעזר וכו'. ובגליון הושלם לדין מתניתא מסייעא.

מתניתא מסייעא לר' אלעזר לא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל. ואתה אומר לעשות המאכיל כאוכל או אינו אלא לאוסרו בהנייה וכשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ הא למדנו שהוא אסור בהנייה וכו'.

הגירסא הנכונה היא בלי שום ספק כמו שהיא לפנינו. וכ"ה גם במכילתא בא פט"ז. הוצ' הורביץ–רבין עמ' 61 והפירוש הוא כמו שפירשו בק"ע ופ"מ. ואני מעיר ע"ז מפני שראיתי לרטנר שכתב: "צ"ל שהוא א י נ ו אסור בהנייה וכן הגיה האיפת צדק במכילתא שם ומתוך הסגנון כאן או אינו אלא לאוסרו בהנייה וכו' נראה ב ר ו ר (ו) שכצ"ל כמו שהגהתי... ואח"כ ראיתי בירושלמי ערלה פ"ג ה"א ד' קושטנטינא ששם הגי' שהוא אינו אסור". וכן חזרו על חלק מדברים

1) עיין רסנר.

אילו בתורתן של ראשונים בירושלמי הוצ' ראם. ומובן לכל בן תורה שבירושלמי כאן אין להגיה כלל, שהרי מדברי ר' יאשיה הוא מביא ראיה לר' אלעזר שאמר שבכל מקום שנאמר לא תאכל גם איסור הנייה במשמע, וא"כ כיצד אפשר לומר: "וכשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ. הא למדנו שאינו אסור בהנייה"? ראייה לסתור! ומדברי בעל שדה יהושע בערלה אין להסתייע כלל, שהרי שם בערלה הגירסא בטעות: מתני' מסייעא לר' יוחנן לא יאכל חמץ וכו', וע"כ הגיה שם: שאינו אסור בהנייה. וגם הגר"א ז"ל שהגיה במכילתא הולך לשיטתו שהגיה הרבה בירוש' ערלה, עיין בפירושו בהוצ' ראם עמ' 44.

ובשרי"ר ע"ז עמ' 307: "מתניתה מסייעה לר' ליעזר לא יאכל חמץ לחייב את המאכיל כאוכל, ד"א לא יאכל חמץ כשם שהוא אסור באכילה כך הוא אסור בהנייה, וכן הוא או' שלש שנים יהיה ל' ערלים לא יא' כשם שהוא אסור בא' כך הוא אסור בה' כל השרץ השרץ על הא' לא יאכל לחייב את המאכיל כאוכל כת' כל אשר יפל מנב' עליו יטמ' תנ' וכ' כתוב טמיאים... מה ת"ל טמאים יהיו לכם אלא אחד אסור אכילה ואחד אסור אסור הניה, כל דבר שאסורו אסור תורה אסור לעשות בו סחורה כל דבר שהוא אסור מדבריהן מיתר לעשות בו סחורה". והפיסקא האחרונה שהביא המלקט נמצאת בירוש' שביעית פ"ז ה"א (ד"ו ה"ד), ל"ז ע"ג וב"ק ספ"ז, ו' ע"א. אבל מה שהביא בינתים צ"ע אם לא היתה לו גם כאן איזה גירסא אחרת ממה שהיא לפנינו.

הא מלא תאכל לית שמע מינה כלום.

בכי"ל: הא מלא תֵאכל לית שמע מינה כלום.

כיוצא בו אמר ר' יודה אשה כי תזריע וכו'.

במדרש הגדול ויקרא עמ' 266: רבי אומר אשה כי תזריע וילדה זכר מה ת"ל לפי שנאמר, וטמאה שבעת ימים... וביום השמני ימול שומע אני ביוצא חי וכו'. והמו"ל בהערה ס"ה מעיר שבכי"י אדלר כתוב לפני זה: כתיב בירושלמי. ואין ספק שזו היא הוספה מאיזה סופר. ואין זה גם במה"ג כי"י הספריה בירושלים וכי"י ילון. ובכי"י ילון חסרות גם המלים: רבי אומר.

שאינו מטמא את אמו ואת הבאין עמו ואת הבא עם אמו לאוהל טומאת שבעה וכו'.

במדרש הגדול הנ"ל: אמר רבי יהודה הרי אני דן מה אם היוצא חי שאינו מטמא את אמו ואת הבא עמו באהל וכו'.

ובתו"כ ריש תזריע ברייתא ה': ומה אם ביוצא חי שאינו מטמא את אמו ואת הבא עם אמו אל האהל וכו', ואנו רואים מכאן שיש לפנינו שתי נוסחות: א. (גירסת מה"ג בספרא): שאינו מטמא את אמו ואת הבא עמו. ב. (גירסת הספרא בדפוסים): שאינו מטמא את אמו ואת הבא עם אמו. והנה באמת גם בירושלמי בכי"ל: שאינו מטמא את אמו ואת הבאין עמו, והמלים "ואת הבא עם אמו" חסרות והושלמו בגליון. וכנראה, באה השלמה זו בראשונה לציין רק את שינוי הנוסחא ואח"כ הרכיבו את שתי הנוסחאות יחד.

היוצא מת שהוא מטמא את אמו ואת הבאין עמו ואת הבא עם אמו וכו'.

בכי"ל חסר: ואת הבא עם אמו· והושלם בגליון· ובמדה"ג הנ"ל: היוצא מת שהוא מטמא את אמו ואת הבא עמו לאוהל וכו'· ובספרא הנ"ל: היוצא מת שהוא מטמא את אמו ואת הבא עם אמו אל האוהל וכו'· ועיין לעיל·

כ"ח ע"ד.

הא אם טיהר החי את אמו יטהר אף המת את אמו· אם לא זכיתי מן הדין לפיכך אמרה תורה זכר לרבות את המת·

בכי"ל: יטהר אף המת את אמו אינה כן מה הדין אינה כן אמרה תורה זכר וכו'· ונמחק "אינה כן"· והמלים "מה הדין אינה כן" תוקנו: מן הדין לפיכך· ובספרא שם: יטהר המת את אמו ת"ל זכר וכו'· וכ"ה גם במדרש הגדול הנ"ל·

וכן עזרא אמר... צאו ההר וגו'.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון·

ונותר אסור באכילה ובהנייה וחייבין עליו כרת.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון·

אל יוכיח חלב שור הנסקל שאין לו זמן·

בכי"ל: אל יוכיח שור הנסקל וכו'· והמלה "חלב" תלויה בין השורות·

והרי אשם תלוי... ואינו בשריפה וכו'.

המלים "ואינו בשריפה" ליתא בכי"ל והושלמו בגליון· ועיין ר"ח כ"ח א'· (רסנר).

תני עד שלא הגיע זמן ביעורו וכו'.

עיין הראשונים אצל רסנר· וביחוד במאור פ"א· ובמאירי י"ב ב' (21 ע"ב): אבל בשעת ביעורו ר"ל שעה חמישית השבתתו בכל דבר וכך היא שנויה בתלמוד המערב עד שלא הגיע זמן ביעורו אי אתה מבערו אלא בשריפה ואתיא כר' יהודה· אית תנאי תני עד שלא הגיע זמן ביעורו אתה מבערו בשריפה משהגיע זמן ביעורו אתה מבערו בכל דבר ואתיא כרבנן ר' אומר תשביתו בכל דבר שהוא בבל יראה ואיזו זו שריפה וכו'.

במה היא מיתתו בעריפה או בסקילה.

בכי"ל חסרה המלה או· והושלמה בין השורות· והשלמה מיותרת היא· כי כן היא דרך הירושלמי להשמיט את המלה "או"· וביחוד בשאלות קצרות. ובעיא זו הובאה כאן מפני הדמיון עם השאלה שלאחריה·

חלות תודה... את מבערן בכל דבר. משהגיע זמן ביעורן את מבערן בשריפה.

בק"ע מהפך את הגירסא: עד שלא הגיע זמן ביעורן את מבערן בשריפה. משהגיע זמן ביעורן את מבערן בכל דבר.

ה"ב.

הא באכילה אסור מתניתא במקום שלא נהגו לוכל פת גוים וכו'.

עיין הראשונים אצל רטנר ועיין ראבי"ה פסחים סי' תס"א, עמ' 76. ועיין מלאכת שלמה. ובאהצו"י מעיר על גירסת הרי"ץ גיאת דף פ"א א' (הוצ' באמבערגער ד' א'): "בירושלמי אקשו על מותר בהנאה הא באכילה אסור מפרקינן מתניתא במקום שלא נהגו לאכול פת של גוים אבל במקום שנהגו לאכול פת של גוים אפילו באכילה מותר א ל מ א חמץ של גוים במקום שנהגו לאכול אוכלין ומייתו מסייעו באכילתו" וכו'. ורטנר מעיר על זה: "והמו"ל שם כתב שהמלות ומייתו מסייעו שבוש המעתיקים וכו' ולא ידע שצ"ל דישראל מסייעו באפייתו. וזה נובע מפי הר"ח ז"ל". בעיקר הדברים כבר קידמו צאמבער בהערותיו להרי"ץ גיאת, אלא שהוא הוסיף כי בכ"י שלפניו כתוב מפורש: ומיירי דמסייעא באפייתו.

אבל במקום שנהגו לאכול פת גוים.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון בכ"י שלישי (לא של הסופר ולא של המגיה).

לא ישכיר ישראל את בהמתו לגוי... אית לך מימר בדר עמו.

עיין רטנר. ובראבי"ה פסחים סי' תמ"ט עמ' 69: ובפרק כל שעה בירושלמי מסיק דאם ישראל המשכיר הולך עם בהמתו אסור ופריך תו והתנן לא ישכיר אדם ביתו לגוי ליתן בתוכו חמץ אית לך למימר בדר עמו ולא משני מידי. ועיין בגליוני הש"ס לר"י אנגל שפירש כי קושיית הירושלמי היא שאין לפרש בדר עמו, שהרי אסור לדור עם גוי, כבבלי עירובין ס"ב א'. אבל בירושלמי שם השיטה היא אחרת ולא נזכר הטעם שאסור לגור עם גוי. ועיין ניר.

רב אמר הטח ביתו חמץ צריך לבער. תני אמר ר' שמעון בן אלעזר בצק שעשאו כופת בטל. פתר לה או חלוקין על ר' שמעון בן אלעזר. או אהן כופת מאיס היא.

בראבי"ה פסחים ס' תנ"א עמ' 70: "וגם כתב (הראב"ן) מה שכתבו המנהגים לגרר הכסאות והכתלים שדבקו בהן חמץ סמכו אהא דגרסינן בירושלמי בפרק כל שעה רב אמר ה[ט]ח ביתו חמץ צריך לבער ר' שמעון בן אלעזר אומר בצק שעשאו כופת בטל פתר ליה א י ן חולקין על ר' שמעון בן אלעזר ה ה י א בכופת מאיס"

ובראב"ן סי' ז'. ח' ע"ג: "מה שנוהגים לגרר הכתלים שהגיע בהן בצק לפני הפסח וגם לרחוץ הכסאות מצאתי סמך בירושלמי רב אמר הטח ביתו בצק צריך לבער והא דאמ' ר' שמעון בן אלעזר כיפת שאור שיחדה לישיבה בטילה מוקי לה בכופת מאוס שטח פניו בטיט". ומדברי הראב"ן אין להסיק אם היתה לפניו הגירסא בירושלמי כמו לפני הראבי"ה, או שהיתה לפניו הגירסא כמו בירושלמי בדפוס והוא קיצר אותה.

ישראל וגוי שהיו באין בספינה וכו'.

עיין רטנר. ועיין ראבי"ה פסחים סי' תמ"ח עמ' 69.

עד שלא יכנס... משיכנס לתוכו וכו'.

"יכנס" פירושו כאן כמו החזיק. (ק"ע ומוכרח).

מסר לו את המפתח מהו [1]). אמר ר' זכריה חתניה דר' לוי מחלוקת ר' שמעון וחכמים. דתנינן תמן המוסר מפתיחו לעם הארץ הבית טהור שלא מסר לו אלא שמירת המפתח. תני ר' שמעון מטמא.

פירוש המפרשים קשה, שהרי דין מסירת המפתח מפורש לעיל בדברי ר"ש. וביפה עינים פסחים ד' א' כתב: "ובפשוט נראה דהאי ר"י בן פזי מבעיא ליה ל ע נ י ן קנין אי מועיל מסירת המפתח ואין שייך הכא כלל וכ"ה בירוש' קדושין פ"א ה"ד". וגם זה תמוה בעיני, ואין להבין איך פושט הירושלמי דין קנין בלוקח או בשוכר משומר, שהרי בלוקח ובשוכר יש לו רשות להכנס לבית ועל מנת כן קנה אותו, ולפיכך גם חכמים בוודאי יודו שאם השכיר ביתו לעם הארץ ומסר לו את המפתח שהבית טמא. וע"כ נראה ברור בעיני שהשאלה היא לעניין שומר והיינו במסר ביתו לשומר ונתן לו את המפתיחות אם חייב השומר לבער וע"כ פשט יפה ממשנת טהרות. ועיין בבלי ע"ז ע' ב' ובדק"ס שם ע"א א' הערה נ'. אבל בקניין סובר הירושלמי שמסירת המפתח קונה כמו שמפורש בב"ב פ"ג ה"א, י"ג ע"ד. ובקידושין פ"א ה"ד, ס' ע"ב הובאה שאלת ר' יהודה בן פזי רק אגב גררא מכאן, וכאן הוא עיקר מקומה. ואולי השאלה היא לעניין קניין בשומר שיתחייב באונסין, שהרי גם שומר צריך קניין. ופשט מדעת חכמים שאין רשות לשומר להכנס לבית, וממילא אינו קונה במסירת מפתח.

שוב ראיתי בחק יעקב סי' תל"ז אות ג' שכתב: אבל בהפקיד ביד אחר אין עליו חיוב בדיקה לכ"ע וכמ"ש התוס' [ד' א' סד"ה אם]. ו כ ן ה ו א ל ה ד י א בירושלמי פרק כל שעה הלכה ב', וכנראה, פירש את הירושלמי כמו שכתבתי, והואיל והלכה כחכמים שהבית טהור, שלא מסר לו אלא את שמירת המפתח, ולפיכך אין עליו חיוב בדיקה לפי שיטת כל הראשונים. ועיין בעיטור ה' ביעור חמץ קכ"א סע"א ובפתח הדביר אות קמ"א, עיין היטב שם. ועיין

1) המלה מהו חסרה בכ"ל והיא תלויה בין השורות.

עיטור ח"א אות שין שכירות (הוצ' ר' מאיר יונה נ' ע"ב) ובשער החדש אות נ"ג. ורטנר לא ציין למקום זה בעיטור.

אמר ר' יוסה חמיצו של גוי הוא וכו'.

צ"ל: אמר ר' יונה חמיצו של גוי וכו', כמו שמעתיק בחק יעקב סי' ת"מ אות ד' (זה הוא תיקון נכון של בעל החוק יעקב. ואולי היה לפניו ספר של איזה ראשון בכ"י שהביא פיסקא זו של הירושלמי בנוסחא מתוקנת). ועיין רטנר. וכבר הקדימו בזה בגליון הש"ס כאן במקומו שציין לחק יעקב הנ"ל.

דתני האוכל חמץ משש שעות ולמעלה וכו'.

עיין קונדרס אחרון עמ' 319.

אם בתוך המועד כבר כתיב לא תאכל עליו חמץ.

בכי"ל: כבר כתיב שבעת ימים מצות תאכלו. ונמחק "שבעת ימים מצות תאכלו", ובגליון הושלם כדפוס, ובקונדרס אחרון הנ"ל כדפוס.

דתני ר' יוסי הגלילי או' אומר אני וכו'.

לקמן פ"ט סה"ה (ד"ו סה"ד), ל"ז ע"א.

כ"ט ע"א.

אית תניי תני לא יראה לך. לך אין את רואה. אבל רואה את לגבוה.

המלה "אבל" חסרה בכי"ל והושלמה בין השורות (שלא לצורך). ועדות רטנר שבכי"ל חסרות כאן המלים "אית תניי תני" אינה נכונה, ולהלן הן חסרות ולא כאן. ועיין קונדרס אחרון הנ"ל.

בקדשים שהוא חייב באחריותן כר' שמעון.

כפירוש המפרשים. ורטנר מעיר: "ובעיני נראה שמאמר ר' בון בר חייה קומי ר"ז תפתר בקדשים וכו' הוא שטפת הסופר ממה שנאמר זה לעיל סוף פרק א"". לעיל המאמר יותר קשה ואם יש כאן שיטפא דלישנא, הרי הוא להפך, ששם הוא אשגרא מכאן כמו שכתב בספר ניר שם.

לא יראה לך אית תניי תני לך אין את רואה. רואה את בפלטיא.

בכי"ל חסרות המלים "אית תניי תני" והושלמו בגליון. ועיין רטנר שמביא בשם הגר"ל גינצברג, כי ע"פ הירושלמי שלנו צריכים לתקן גם את הספרי דברים פי' קל"א: לא יראה לך שאתה רואה ל י פ ט ר (רטנר מעתיק בטעות: ליפתר) לך. ובילקוט דברים רמז תתק"ד גורס: רואה אתה פלטיר. (בילקוט דפוס שאלוניקי: רואה אתה ל פ ט ו ר). ולפי הירושלמי שלנו ברור שצ"ל: רואה אתה בפלטיא. ורטנר מעיר שכן מעתיק את הספרי גם מהר"ם חלאווה ו' ע"ב: ובספרי

נמי תניא... לא יראה לך שאור רואה אתה ב פ ל ט י א וכו׳. אבל כבר הקדימו בכל זה ר׳ נחום ברילל בבית תלמוד שנה ד׳ עמ׳ 109, והוא הביא גם את הירושלמי שלנו וגם את המהר״ם חלאווה. והוא מוסיף שכבר קידמו בכל זה בס׳ אהלי יהודה לר״י נגאר שהביא גירסא זו מליקוטות הרמב״ן לפ״ק דפסחים (דפוס שאלוניקי י״ב רע״א) ועשה לה סמוכין מדברי הירושלמי הנ״ל.

שוב ראיתי שגם בספרי כ״י רומי גורס: רואה את לפטיר. ובמה״ג שמות עמ׳ 122: רואה אתה לפלטיר.

אמר ר׳ בון בר חייה תיפתר בקדשים וגו׳.

כל זה אינו שייך לכאן ושיטפת לשון הוא מלמעלה בסמוך כפירוש המפרשים.

הבקיר חמצו בשלשה עשר לאחר הפסח מהו. ר׳ יוחנן אמר אסור. ר׳ שמעון בן לקיש אמר מותר.

רטנר מביא לנו ש ש ה עדים על גירסא אחרת בירושלמי, והיינו שהרבה מן הראשונים גרסו כאן: הפקיד חמצו בשלשה עשר, כלומר אם ישראל הפקיד את חמצו אצל גוי לפני הפסח, מהו שיהא מותר בהנאה אחרי הפסח. ואלה הם העדים של רטנר, ואני מעתיק את לשונו. (עמ׳ 29):

1. ובשו״ת הרשב״א המיוחסות להרמב״ן סי׳ קס״ח אבל מחלוקת היא בירושלמי דגרסי׳ התם ה פ ק י ד (הבקיר [1]) חמצו מי״ג לאחר הפסח מהו וכו׳ ע״ש.

2. ובעטור ה׳ בעור חמץ ד׳ ק״כ ירושלמי ה מ פ ק י ד את חמצו וכו׳.

3. ובחידושי הרמב״ן פסחים ד׳ ל״א ע״ב ובירושלמי מצאתי עוד הפקיד (אולי הוא טעות הדפוס אצל רטנר) וכו׳.

4. ובתולדות אדם וחוה (נתיב חמישי חלק ה׳) ולפי זה חמץ שמצא ישראל בביתו אחר הפסח הוא מותר מן הדין וכו׳ אבל בירושלמי נחלקו בזה דגרסינן בירושלמי ה מ פ ק י ד (כגי׳ הרשב״א והעטור הנ״ל) חמצו בי״ד (בי״ג ועי׳ לקמן גי׳ הרא״ש) לאחר הפסח ר׳ יוחנן אמר אסור דחיישינן להערמה כלומר שמא לא י פ ק י ד נ ו ויאמר ה פ ק ד ת י ו וריש לקיש אמר מותר דלא חייש וכו׳.

5. ובריטב״א פסחים ד׳ כ״א ע״א ושם אמרו שרשאי לומר לגוי וכו׳ כאלו הוא חמץ של ישראל המופקד ברשות גוי שהוא אסור לאחר הפסח ואף זה לפקדון נתכוון אלא שהערים וכן הוא בירושלמי.

6. ובפיסקי רקאנטי סי׳ קנ״ז וההיא דפרק כל שעה ה פ ק י ד (כגי׳ הראשונים הנ״ל) חמיצו ב י ד ג ו י לאחר הפסח (גירסתו משונה) מהו ריי״א אסור היינו דחייש לשמא לא יפקיר כלל וכו׳. והעתיקו את כל ״העדויות״ האלו גם בירושלמי הוצ׳ ראם.

אבל כל מי שיש בו ריח של תורה יבין שגירסא זו היא בלתי אפשרית. שהרי הירושלמי אומר להלן מפורש: אתייא דר׳ יוחנן כר׳ יוסה ודרשב״ל כר׳ מאיר, וכן כל הסוגיא מוכחת שמדברים בהפקר ולא בפקדון [2]).

---

1) בסוגרים מסמן רטנר את גירסת הירושלמי בדפוס.

2) עיין מ״ש לעצם העניין של פקדון ביד גוי בסוף דברי בהערה.

ובאמת כשנבדוק את עדויותיו של רטנר נראה שאין בהם ממש. כרגיל אצלו. ננתח אותן ע"פ הסדר.

1. גירסת שו"ת המיוחסות היא פשוט טעות הדפוס. כפי שיוצא מכל העניין שם. כי השאלה היא התם אם ביטל את החמץ לפני הפסח אם צריך לבערו אח"כ. וע"ז אמר הרשב"א: אבל מחלוקת היא בירוש' דגרס' התם הפקיד חמצו מי"ג וכו' עיי"ש כל העניין. וברור הוא שצ"ל: הפקיר חמצו. ולא הפקיד. חוץ מזה כל שאלה זו (מלה במלה כמעט) נמצאת ברשב"א ח"א סי' ע' ושם מפורש. מחלוקת היא בירושלמי דגרסינן התם הפקיר חמצו משלשה עשר וכו'.

2. אותם הדברים אפשר לומר גם על העד השני – על העיטור. שהרי כן הוא אומר שם: "ואם מצאו אחר הפסח כיון שבטלו הוי כהפקר ומסת' אסור באכילה ומותר בהנאה ירוש' המפקיד את חמצו אחר הפסח מהו כו' מר חשש להערמה ומר לא חשש להערמה ש"מ היכא דליכא למיחש להערמה מותר". וא"כ ברור לכל בר בי רב שט"ס הוא בעיטור ושצ"ל: המפקיר: כמו שיוצא מן העניין. וכן תיקן ר' מאיר יונה.

3. עדותו על גירסת הרמב"ן היא אינה נכונה (ואולי היא טעות הדפוס אצלו). כי ברמב"ן דפוס ראשון גורס: הפקיר. ולא הפקיד.

4. וכן ברורה היא טעות הסופר ברבינו ירוחם. שכן הוא כותב שם: ולפי זה חמץ שמצא ישראל אחר הפסח הוא מותר מן הדין דכיון דבטלו לא עבר עליו וליכא למקנסיה וכן כתבו בתוספות אבל בירושלמי נחלקו בזה דגרסינן בירושלמי המפקיד חמצו וכו' הרי ברור שצ"ל: המפקיר חמצו... שמא לא יפקירנו ויאמר הפקרתיו וכו'. וחוץ מזה ברור הוא שרבינו ירוחם העתיק כאן את לשון הרא"ש (פ"ב סי' ד') ושם הגירסא נכונה: המפקיר חמצו... שמא לא יפקירנו ויאמר הפקרתיו.

5. לשם הבנת העניין אנו צריכים להעתיק את כל לשון הריטב"א שם וז"ל: ושם (בתוספתא) אמרו שרשאי לומר לגוי עד שאתה לוקח במאה קח במאתים שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח ובלבד שלא יערים אבל אם הערים והוא רגיל לעשות כן בכל שנים למכור לגוי קודם הפסח וליטול לאחר הפסח קנסינן ליה והוא אסור לו ולכל ישראל שעשאוהו כאילו הוא חמץ של ישראל המופקד ברשות גוי שהוא אסור לאחר הפסח ואף זה לפקדון נתכוין אלא שהערים וכן הוא בירושלמי.

וכל מי שיש בו ריח תורה יבין שאין להניח שהריטב"א גרס בירושלמי שלפנינו "הפקיד", שהרי הוא מביא ראייה שהחמץ אסור אם מכר לגוי שמא הערים והתכוין רק לפקדון. ובפקדון דבר ברור הוא אצלו שאסור! ולפי הגירסא "הפקיד", יוצא שריש לקיש מתיר גם בפקדון. ואפילו ר' יוחנן אינו אוסר אלא מפני חשש הערמה. שמא לא יפקיד ויאמר שהפקיד. אבל אם אין חשש הערמה גם בפקדון מותר. והריטב"א מביא מירושלמי זה שגם במכירה אסור שמא התכוין לפקדון!

וע"כ נראה לי שהריטב"א לא נתכוין כלל לירושלמי שלנו. אלא לריש הלכה ב' ששם נאמר: הרי זה מוכרו לגוי או נותנו לו מתנה... ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה. כלומר שלא יערים. ואולי יש לומר שנתכוין לירושלמי

שלנו וכוונתו היא, שאנו חוששים במכירה להערמה, כמו שחוששים להערמה בהפקר. וכעין זה הוא גם בראב"ן סי' ז' ח' ע"ג שהביא ברייתא זו של איסור הערמה במכירה לגוי ותיכף הסמיך לזה: ומפקיר חמיצו לפני איסורו ר' יוחנן אוסרו לזכות בו אחר הפסח משו' הערמה. (ורטנר לא הביא כלל את דברי הראב"ן). ועיין גם או"ז ח"א סי' תשמ"ח ק"ז ע"ד.

6. העדות החזקה ביותר היא גירסת הריקנטי שאומר בפירוש: הפקיד חמיצו ביד גוי. אבל גירסא זו היא בלתי אפשרית, שהרי כן הוא אומר שם: "הא למדת שהמפקיר על מנת לחזור ולזכות הוי הפקר אף על פי שחזר וזכה בו וההיא דפרק כל שעה הפקיד חמיצו ביד גוי לאחר הפסח מהו ר' יוחנן אמר אסור היינו דחייש לשמא לא יפקיר כלל אבל אם הפקיר בודאי שרי כדפרישית". ולפי זה ברור הוא שבריקנטי היה כתוב: הפקיר חמיצו ביד"ג [1]) לאחר הפסח מהו וכו' ונשתבש "הפקיד" ובאו הסופרים ופתרו "ביד"ג" — ביד גוי! וא"כ יד גוי היא באמצע כל השיבושים האלה [2])!

תמן איסורו גרם לו. הכא מה אית לך למימר.

בכי"ל חסרה המלה "למימר" והושלמה בין השורות, (שלא לצורך), ועיין מפרשים שנדחקו מאד בפירוש הדברים, אבל הפירוש הנכון הוא אצל הראשונים (שלא היו עוד לפני רטנר). עיין ראבי"ה פסחים סי' תי"ז עמ' 29 שמעתיק את הירושלמי ואומר: תמן איסורו גרם לו הא מה אית לך למימר, פירוש התם אסור מפני שהוא שלו, אבל הכא אינו שלו, וברור שהוא פירש את קושיית ר' יוחנן, שהרי גם משש שעות ולמעלה החמץ הוא הפקר, ולמה אסור, ועי"ז תירץ ריש לקיש תמן איסורו גרם לו, כלומר הוא הפקר מחמת איסורו, והתורה עשאה אותו כאילו הוא ברשותו והוא שלו לעניין איסור, אבל הכא שהפקיר לפני זמן איסורו הרי החמץ אינו שלו.

וכן במאירי ט' א' (18 ע"א) ד"ה ר' יהודה מעתיק את הירושלמי ואומר: אי אתה מודה לי משש שעות ולמעלה שהוא אסור כלומר ומן הסתם הפקירו ואעפ"י כן לאחר הפסח אסור אמר ליה תמן איסורו גרמה לו כלומר שאעפ"י שמפקירו בדעתו הרי אין ברשותו להפקירו והאיסור הוא שהפקירו והיאך הוא נפקע אבל זה שהפקירו בשלשה עשר מותר והוא הדין בכל שקודם זמן האיסור (ועיין גירסת הרא"ש פ"ב סי' ד' וגירסת רבינו ירוחם לעיל שגרסו הפקיר חמצו ביד"ד, וזהו לפני זמן האיסור, כמובן). ועיין הלשון במגן אבות למאירי צד ע"ז.

אמר ר' יוסה לר' פינחס נהיר את כד הוינן אמרין אתייא לר' יוחנן כר' יוסה וכו'.

בכי"ל: הוינן אמרין אתייא דרבי יוחנן וכו', ותוקן "לרבי" (בטעות). וכגירסת כי"ל כ"ה גם בראשונים שהביא רטנר. ובראבי"ה הנ"ל. ועיין מאירי הנ"ל.

---

1) וכן העתיקו בריקנטי דשום הדש, ופירושו ביי"ג ניסן.

2) לעצם העניין, עיין שיטת הגאונים באוה"ג פסחים עמ' 4 ורמב"ן על התורה שמות י"ב—י"ם. אבל שיטה זו נדחתה לגמרי מן ההלכה, כידוע.

ולקמן פ"ה ה"ג, ל"ב ע"ב: במחזורה תיניינא חזר ביה ר' יוסי. אמ' ליה ר' פינחס לא כן אילפן רבי כשר וכו'. וכן ביבמות פ"א ה"ב, ב' ע"ד: במחזירה תנינה חזר בו ר' יוסי. אמר ליה ר' פינחס לא כן אילפן רבי מן הנישואין וכו'. וכנראה, גם לפנינו הקדים ר' יוסי והזכיר לר' פינחס במחזורה תניינא שהוא חוזר בו בכוונה ומדעת ממה שאמר במחזורה קדמאה, אבל אפשר שהכל היה במחזור אחד ור' יוסי הזכיר לר' פינחס את דבריו שאולי נאמרו בסוגיית נדרים.

אלא ר' יוחנן חשש להערמה. ור' שמעון בן לקיש לא חשש להערמה.

באו"ז ח"א סי' תשמ"ח, ק"ז ע"ג: אלא ר' יוחנן חשש על הערמה. רשב"ל לא חשש על הערמה. פי' ר"י חייש על הערמה ויאמר הפקרתי קודם הפסח אע"פ שלא הפקיר ורשב"ל לא חייש על הערמה ושרי לאחר הפסח... ונראה בעיני דרשב"ל שרי לכתחילה והא דקתני הפקיר בעבור ר' יוחנן דאסר אפי' בדיעבד... ואפי' תמצי לומר דדווקא בדיעבד שרי וכו'[1]. וכן באו"ז ח"ב סי' רמ"ו, נ"ו ע"ג: אין לפרש דהערמה דר' יוחנן חייש לה דהיינו שיפקיר ע"מ לזכות בו, אלא דחייש שמא לא יפקיר כלל ויאמר הפקרתי קודם הפסח וחזרתי וזכיתי בו אחר הפסח, אבל אם הפקיר קודם הפסח ע"מ לזכות בו אחר הפסח ההיא שרי כדפרי'. וכן פירש בראש פ"ב סי' ד' וברבינו ירוחם נתיב ה' ח"ה שחשש הערמה הוא שמא לא יפקירנו ויאמר הפקרתי.

אבל במאירי הנ"ל (18 סע"א): ואינה כן, כלומר לא נחלקו בזו שלענין הפקר אין אנו צריכים לזוכה כלל אלא ר' יוחנן חייש להערמה והואיל והפקיר קרוב לזמן הפסח ראוי לקנסו לאסרו אחר הפסח שלא כוון להפקר גמור אלא להתירו לעצמו אחר הפסח ור' שמעון בן לקיש לא חייש וכו', ועיין במגן אבות הנ"ל (צד ע"ז).

מה נפק מביניהון נפלה עליו מפולת. מאן דאמר הערמה לית כאן הערמה והוא מותר. מאן דאמר זכייה לית כאן זכייה והוא אסור.

עיין רטנר שהעיר: "אבל בשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סי' קס"ח גירסא אחרת וז"ל ומאן דאמר זכייה והוא זכי ע"כ פי' זכייה במחלוקת ר' מאיר ור' יוסי" וכו' עיי"ש שהעתיק הרבה מן התשובה, וכן העתיקו בתורתן של ראשונים, בירוש' הוצ' ראם. אולם לפני הרשב"א לא היתה שום גירסא אחרת והלשון במיוחסות צריך תיקון ע"פ שו"ת הרשב"א ח"א סי' ע', ושם הובאה כל תשובה זו בגירסא מתוקנת, וכן יוצא מתוכן דברי הרשב"א שאומר, כי בנפלה עליו מפולת מותר, מפני שלמ"ד הערמה אין כאן הערמה, ולמ"ד זכייה שאוסר כאן, אין הלכה כמותו לפי שאין אנו פוסקים כר' יוסי. הרי ברור, כי למ"ד זכייה שסובר כר' יוסי אסור, וזהו כגירסת הדפוס, ורטנר לא הבין את הרשב"א.

---

1) עיין שי"ק ד"ה הבקיר, ולפי דברי האו"ז כאן מיושבת קושייתו, ועיין ההמשך באו"ז שם.

הכל מודין בגר... ומאן דאמר זכייה מותר.

בכי"ל ומאן דאמר זכייה אסור, ונמחק "אסור", ובין השורות הושלם: מותר. ועיין ראבי"ה פסחים סוף סי' תי"ז עמ' 31 שו' אחרונה.

משורת הדין... אינו כותב אלא משחרר.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון. וכבר העירותי שכן היא דרך הסופרים להשלים את המשנה שהירוש' מביאה ברמז.

רב אומר בין רבו ראשון בין ר ב י אחרון.

בכי"ל: בין ר ב ו אחרון.

מתניתא פליגא על רב. ישראל שהלוה את הנכרי על חמיצו לאחר הפסח מ ו ת ר בהנייה.

עיין שי"ק ד"ה מתניתא, אבל פשוט הוא, שזו היא משנה שלנו, והירושלמי גרס: מותר בהנייה (כמקום אסור בהנייה) כמו שהוא במשנה הוצ' לו, ועיין בבלי ל"א א', ועיין רטנר עמ' 23.

מה עבד לה.

בכי"ל: מה עבד לה רב (רטנר).

אילו המשעבד שדה לחבירו והלך ומכרה וכו'.

בכי"ל: אילו המשחרר המשעבד שדה לחבירו וכו', ונמחק "המשחרר". וזו היא קושיא על המשנה, אם שחרר אותו רבו ראשון, למה לא יבוא בע"ח ויטרוף (ניר).

אתייא דרבן שמעון בן גמליאל כר' מאיר וכו'.

עיין נועם ירושלמי.

עד איכן ר' אבון ר' יוחנן וכו'.

בכי"ל חסרות המלים עד איכן, והושלמו בגליון. וקרוב בעיני שגם בכי"ל צ"ל: [ע]ד אכן ר' יוחנן וכו', ונשמטה ה"ע" ונשאר "ד אכן", וזה נשתבש: ר' אבון, והמגיה השלים מכ"י אחר: עד איכן והשאיר גם את המלים ר' אבון.

ה"ג.

תני ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' שמעון בן יוצדק מתניתא וכו'.

נראה שיש חסרון והשמטה בירושלמי אחרי המלים: "ר' שמעון בן אלעזר אומר".

אפילו הפריש חמץ על מצה אמר ר' זעורה מאחר שאילו מינה עליה אינה תרומה וכו'.

בכי"ל חסרה המלה "אפילו" והושלמה בין השורות (שלא לצורך), וכן מחקה

בק"ע מדעתו. ועיין בכלי ל"ג רע"ב ובגליון הש"ס שם ד"ה יצתה. ועיין בספר טל תורה.

ארבעת רבעים בפני עצמן וחימצן וארבעת רבעים בפני עצמן ועירבן[1]) וכו'.

בכי"ל: ע י ר ס ארבעת רבעים בפני עצמן וכו'. ונמחקה המלה עירס. ומחיקה זו שלא בצדק היא. שהרי כן שנינו גם בחלה פ"א ה"א. נ"ז ע"ב: ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירא ע י ר ב ארבעת קבין בפני עצמן וחימצן. וארבעת קבין בפני עצמן ועירבן וכו'. אבל בכ"י סיריליאו שם (לפי רטנר חלה 99): ע י ר ס ד' רובעין וכו'.

משום אוכל טבל אינו לוקה. משום האוכל חמץ בפסח לוקה. איסור חל על איסור קל.

בכי"ל: איסור חמור קל חל על איסור קל. ונגררה המלה "חמור" והמלה "קל" נמחקה.

משום האוכל טבל לוקה משום האוכל חמץ בפסח לוקה. איסור חמור חל איסור קל.

בכי"ל: איסור חמור קל חל על איסור קל. ונמחק "קל" (אחרי "חמור").

עשה כרי והשתחווה לו ומירחו ואחר כך אכלו. אם התרו בו משום האוכל טבל אינו לוקה... ואין איסור קל חל על איסור חמור.

כבר העירו האחרונים שמכאן משמע שאיסורי הנאה אינם הפקר גמור. והכרי נטבל אפילו אם הוא אסור בהנאה. ורק מטעם אין איסור חל איסור אינו לוקה.

אבל אם מירחו... חל על איסור חמור.

כל זה ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

רבי יוסה בעי הנהנה מן ההקדש פחות משוה פרוטה. מהו שיהא חייב בתשלומין א מ ר ל י ה נישמעינה מן הדא ואת אשר חטא מן הקודש ישלם פרט לפחות משוה פרוטה. אית תניי תני לרבות לתשלומין מאן דאמר פרט לפחות משוה פרוטה לתשלומין לקרבן מאן דאמר לרבות בתשלומין.

הגירסא משובשת כאן והנכון הוא בכי"ל: ר' יוסי בעי הנהנה מן ההקדש פחות משוה פרוטה? נישמעינה מן הדא ואת אשר חטא מן הקודש ישלם. פרט לפחות

1) כן הוא בר"ו, אבל בצילום ד"ו בטעות: ועיבבן.

משוה פרוטה' אית תניי תני לרבות' מאן דאמ' פרט—לקרבן' מאן דאמר לרבות—בתשלומין' ונמחקו המלים: "מאן דאמ' פרט", ובגליון הושלם כדפוסים' והשלמות אילו קילקלו את הנוסחא' ועיין קונדרס אחרון עמ' 319' וגם שם משובש.

כמה דתימר תמן פחות משוה פרוטה מזיד אף על פי שאינו משלם חומש ואשם ישלם לשבט ואמ' אוף הכא כן'

המלה "כן" חסירה בכי"ל' והיא תלויה בין השורות' ונראה שהגירסא משובשת אצלינו וצ"ל: אף על פי שאינו משלם חומש ואשם [משלם להקדש]' ואמ' אוף הכא ישלם לשבט' כלומר' אע"פ שאין בפחות משוה פרוטה משום השבת גזל ואינו חייב לתת לכהן שאכל אצלו' אבל ישלם על כל פנים לשבט' כמו באכל תרומה של עצמו' ועיין טוב ירושלים' ופשטו חברייא ממשנתנו שבמקום שאין חיוב השבה הוא פטור מכלום ואינו חייב לשלם לשבט.

אמר לון תמן אינו ראוי להשלים עליה. ברם הכא ראוי הוא להשלים עליה.

חילוק זה בין איסורי הנייה לפחות משוה פרוטה גם בירוש' קידושין פ"א ה"א' נ"ח ע"ג: מה בינה לשטר שאינו יפה שוה פרוטה' תמן אינו ראוי להשלים עליו' ברם הכא ראוי הוא להשלים עליו' (טל תורה)'

כ"ט ע"ב. ה"ד'

שאר מינין מניין'

חסר בכי"ל והושלם בגליון'

ר' יוסה בשם ר' שמעון תני ר' ישמעאל (בן) [כן]. ר' יונה ר' זעורא ר' שמעון בן לקיש בשם ר' ישמעאל. אמר ר' מנא אזלית לקיסרין ושמעית ר' אחווא בר זעורא אמר ואבא [1]) הוה אמר לה בשם ר' ישמעאל נאמר לחם בפסח וכו'.

כלומר' ר' יוסי (האמורא) אמר בשם ר' שמעון (בן לקיש) כן תני ר' ישמעאל נאמר לחם בפסח וכו'' ור' יונה אמר זה בשם ר' זעירא בשם רשב"ל בשם ר' ישמעאל' וכן העיד ר' מנא ששמע כן מבן ר' זעירא ששמע מאביו בשם ר' ישמעאל' ועיין רמא"ש במבואו למכילתא עמ' LVI.

לידי מצה וחמץ... לידי מצה וחמץ'

בכי"ל חסרות המלים לידי (פעמיים) והן תלויות בין השורות'

1) כן הוא בכי"ל (וח"ב" תוקנה שם ל"נ"), וכ"ח בחלה.

ר' יוחנן בן נורי אמר קרמית חייבת בחלה. שהיא באה לידי מצה וחמץ.

בכי"ל: קרמית חייבת בחלה. ר' יוחנן בן נורי אמ' באה לידי מצה וחמץ, ונמחקו המלים: ר' יוחנן בן נורי אמ', ובגליון הושלם: שהיא. וכגירסת כי"ל כ"ה גם בחלה: ר' יוחנן בן נורי אומר באה ה י א לידי מצה וחמץ.

שעורין שנפלו לתוך הבור של מים אף על פי שהבאישו מימיו מותרין.

כ"ז ליתא בכי"ל, והושלם בגליון. וכן ליתא זה בשרי"ר כאן עמ' 102 ובחלה בדפוס, וכן מחקו הק"ע מדעתו. אבל כל זה היה לפני הראבי"ה פסחים סי' תי"ח עמ' 82, ועיי"ש סי' תס"ח סוף עמ' 96.

מה פליגין במחמץ במימיו.

בכי"ל: מ פ ל י ג י ן במחמץ במימיו. וכ"ה בחלה, ורגיל בירושלמי.

כמה דו אמר תמן אין תבשילו תבשיל ברור. כך הוא אמר הכא אין חמצו חמץ ברור.

בכי"ל: כמה דו אמר תמן אין חימוצו חימוץ ברור. כך הוא אמר הכא אין תבשילו תבשיל ברור, ונמחקו המלים: חימוצו חימוץ, תבשילו תבשיל, ובין השורות הושלם כדפוס. וגם כאן הוא תיקון שלא לצורך כי עיקר הסוגיא מקומה בשבת ומשם נעתקה לכאן (עיין להלן), ובשרי"ר גורס כדפוס.

תני פגה שטמנה ב ת ב ן וכו'.

בכי"ל: פגה שטמנה ב ג פ ן, ונמחק "בגפן" ובגליון הושלם: בתבן, ונראה שמקודם היה כתוב בגפ', והסופר השלים בגפן ע"פ משנת כלאים ספ"א, אבל באמת היה צריך להשלים בגפת. וכ"ה בבבלי עירובין ע"ז א' בכי' מינכען ואוקספורד: פגה שהטמינה ב ג פ ת. עיין דק"ס שם עמ' 306 הערה ל. אבל בשרי"ר כאן עמ' 102 שו' 11: ב ט ב ל, וכ"ה גם בכלאים פ"א ה"ט. כ"ז ע"ב: תני פגה שטמנה ב ט ב ל, וכ"ה בכי' רומי שם. וקצת נראה שזו היא הגירסא הנכונה, והפירוש הוא שהטמין את הפגה בתבואה של טבל, שאסור לטלטל את הטבל משום מוקצה, שהרי בוודאי אינו מבטל אותו להטמנה, אבל בתבן סתם הוא יכול לייחד אותו להטמנה ואז מותר לטלטלו. עיין בבלי שבת מ"ח א', והגירסא "בתבן" היא תיקון על פי הבבלי וע"פ התוספתא שבת פט"ז (פי"ז) ה"י, ואז אנו צריכים לפרש שהטמין את הפגה בתבן שעומד לטיט כפירש"י בשבת קכ"ג א'.

ועצם ההלכה אינה שייכת לכאן כלל, אלא באה באשגרה משבת, כפירוש הק"ע.

ר' בון בר חייה בעי הלקוח בכסף מעשר שניטמא לר' יודה מהו דתני לקוח בכסף מעשר שנטמא יפדה... הואיל ואינו ראוי להיפדות וליאכל בכל מושב אין יוצאין בו.

גם כאן השחית המגיה את כל הנוסחא, ובכי"ל לנכון: ר' בון בר חייה בעי מ ע ת ה הלקוח בכסף מעשר שניטמא כר' יודה הואיל ואינו ראוי להיפדות וליאכל בכל מושב אין יוצאין בו, ונמחקה "מעתה", וה"כ" (של "כר' יודה") תוקנה ל"ל" (לר' יודה), ובגליון הושלם כדפוס. ואין למחיקות ולהשלמה שום שחר, וכגירסת כי"ל כ"ה גם במגילה ספ"א, ע"ב ע"ד ובשרי"ר כאן עמ' 102.

והפירוש הוא לפי זה פשוט, וצריך לפרש כאילו היה כתוב בירושלמי: מעתה הלקוח בכסף מע"ש אין יוצאין בו הואיל ואינו ראוי להיפדות וליאכל בכל מושב כשניטמא לר' יהודה. והקושיא היא גם מלקוח בכסף מע"ש טהור.

אותו כזית שאדם יוצא בו ידי חובתו בפסח צריך שלא יהא בו משקין.

רטנר מעיר על גירסת הראב"ן (ע"ג ע"א): צריך שלא יהא בו משקין י י ן ו ש מ ן ו ד ב ש, וכן העתיקו זה בירוש' דפוס ראם וחשבו שהראב"ן גרס בירושלמי: יין ושמן ודבש, אבל הדבר פשוט שמלים אילו הן פירוש מהראב"ן עצמו, וכן מפורש בראבי"ה סי' תס"ח עמ' 97: וגרסינן בירושלמי ר' יהושע בן לוי אומר כזית שאדם יוצא בו ידי חובתו בלילה הראשון צריך שלא יהא בו משקים פ י ר ו ש יין ושמן ודבש, ויפה שיער ר"א אפטוביצר, כי דברי הראבי"ה לקוחים מהראב"ן עיין בהערותיו, ועיין מאירי ל"ו א' (46 ע"ב).

רבי אמר למצוה איתאמרת.

מאמר זה חסר בר"ח ל"ו ב' ובראב"ן הנ"ל (רטנר), ובשרי"ר עמ' 103: ר' אמי למצוה וכו'. ואולי צריך לקרוא: ר' אמי למצוה וכו' בהשמטת המלה "אמר", כרגיל בירושלמי.

ורביעית מתחלקת לכמה מינין.

המלה "לכמה" מתוקנת בכי"ל ממלה אחרת, שלא יכולתי לבררה.

יכול יצא ידי חובתו ברביכה תלמוד לומר ושמרתם את המצות מצה שצריכה שימור יצאת זו שאינה צריכה שימור.

עיין הראשונים אצל רטנר. ובמדרש הגדול בא עמ' 105 (מכילתא דרשב"י עמ' 17): ר' שמעון אומ' ושמרתם את המצות מצה הראויה להשתמר יצא חלוט שאין ראוי להשתמר. ועיין בהערות הופמן שם.

ובמאירי ל"ו א' (46 ע"ב): והוא שאמרו בתלמוד המערב אין יוצאין ברבוכה, ר"ל בחלוט מפני שאין בה שימור לשם מצה ואעפ"י שזו אינה הלכה שהרי חלוט אין אנו באים באיסורו מתורת שאין בו שימור לשם מצה שלא נאמר כן אלא בשלא נראית מעולם לבא לידי חמוץ מתחלתה כגון נילושה במי פירות, אבל כל שנילושה ונראית לחמוץ אעפ"י שהחלוט אינו בא לידי חמוץ, שימור לשם מצה הוא, אלא אין טעם איסורה אלא או מתורת מצה עשירה או מתורת שאינו לחם וכו'.

סברין מימר מתובלת משקין. נאמר מתובלת שומשמין מתובלת אגוזים.

בשרי"ר עמ' 103 שו' 21: מתובללת במשקין. נאמר מתובללת שמשמין מתובללת אגוזין. ועיי"ש עמ' 106 שו' 28. ועיין חלה פ"ג ה"ו, נ"ט ע"ב. ועיין מאירי הנ"ל.

יכול שאינו יוצא בפסח אלא בפת הדראה מניין אפילו כמצת שלמה תלמוד לומר תאכלו מצות ריבה.

בכי"ל: יכול שאינו יוצא בפסח אלא בפת חררה מניין וכו', ונמחקה המלה "חררה" ובין השורות תלוי: הדראה, וכגירסת כי"ל כ"ה גם באו"ז ח"ב סי' רל"ח, נ"ו ע"א: יכול שאינו יוצא יד חובתו אלא בפת חררה מנין וכו' (עיין רטנר). והגירסא חררה היא בלי שום ספק מקורית ונכונה וגירסת המגיה היא תיקון ע"פ הבבלי ל"ו ב'. והפירוש הוא יכול שאינם יוצאים אלא בלחם עוני, והן עוגות שנאפו במהירות על הגחלים, עיין מכילתא בא פי"ד, הורוביץ—רבין עמ' 49: עוגות, אין עוגות אלא חררה... נס גדול נעשה להם בחררה זו וכו', ובתוספתא פ"א (פ"ב) הל"ב: יוצאין בחררה [1]) וכו'. ועיין או"ח סי' תס"א סוף ס"ק ב'.

אבל אולי פת חררה פירושו פת מעולה [2]) ואז תהיה הגירסא הנכונה בשרי"ר עמ' 103 שו' 22: יכול שאינו יוצא ידי חובתו בפת... דה (רה?) מניין אפילו וכו'. כלומר, יכול שאינו יוצא בפת מעולה, מניין שיוצא אפילו במצת שלמה וכו', והמלה "אלא" בכי"ל היא הוספה ע"פ הבבלי הנ"ל, כמו שתיקנו שם (בכי"ל) "חררה" ל"הדראה".

והנה בספרי ראה סי' ק"ל (בד"ו): יכול לא יהיה אדם יוצא בפת הדראה ת"ל תאכל עליו מצות אפי' כמצה של שלמה, ואולי צ"ל גם שם חררה במקום הדראה, ובד"ח של הספרי: יכול לא יהיה אדם יוצא אלא בפת הדראה.

שוב ראיתי שגם בספרי כי רומי: יכול לא יהא אדם יוצא ידי חובתו בהדראה ת"ל מצות אפילו כמצה של שלמה, וא"כ גם כאן חסרה "אלא".

---

1) אבל עיין בבלי ל"ז א': יוצאין בפת נקייה ובהדראה וכו', ואולי יש לפנינו גם כאן אותו החילוף.

2) עיין כיצה פ"ב מ"ו ובירוש' שם ס"א ע"ג.

אבל ״הדראה״ שבבבלי ל״ו ב׳ היא בוודאי פת קיבר׳ כפי שיוצא מכמה מקומות בבבלי· ועל פירוש המלה ״הדראה״ עיין לאוו פלארה ח״א עמ׳ 718·

יוצאין במצה נא כדי שתיפרש ולא תיעשה גידין גידין.

בכי״ל: כדי שתיפרס וכו׳· ובבבלי ל״ז א׳: יוצאין במצה הינא (עיין דק״ס) וכו׳ מאי מצה הינא אמר רב יהודה אמר שמואל כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה· ועיין חלה פ״ג סה״ד· נ״ט רע״ב: ואינו מעורב על ידי גוים (צ״ל: גידין׳ כמו שהוא בסוף הפרק שם ואצל הראשונים· עיין רטנר חלה עמ׳ 137)· ובאו״ז ח״א סי׳ רל״ז׳ ל״ה סע״ד: ״א״ל ר׳ זעירא ואינו מעורב ע״י גידים. פי׳ לחוטין הנמשכין ומעורבין בעיסה קורא גידים וכו׳· וכיוצא בו בפרק אלו עוברין אמר רב נחמן אמר שמואל״ וכו׳· ולפלא שלא העיר מכאן·

מצה הישנה תפלוגתא דבית שמאי ובית הלל· אמר ר׳ יוסה דברי הכל היא מכיון שלא עשאה לשם הפסח דבר בריא שלא דיקדק בה.

עיין רטנר שהעיר על גירסת האו״ז ח״ב סי׳ רנ״ו׳ נ״ט ע״א· אבל גירסא זו אינה באה בחשבון כלל· כי הלשון באו״ז משובשת מאד· ויש שם גם השמטה וחסרון· והלשון שהוא מביא אינה לשון ירושלמי (דתני התם!) וגם הראייה היא ראייה לסתור· עי״ש היטב[1]·

ועיין בראבי״ה סי׳ תנ״ב עמ׳ 71: וראי[תי] שהביא זקיני ראיה למנהגם מדגרסינן הכא בפירקין בירושלמי מצה הישנה [ת]פלוגתא דבית שמאי ובית הלל ומסיים אמר רבי יהודה דברי הכל הוא מיכן שלא עשאה לשם פסח דבר בריי הוא כמי שלא דיקדק בה״· ונראה לי אף על פי שלכאורה משמע שאם דיקדק בה שכשירה ולפי זה היה מותר לאפות מצה לשמה בערב שבת כשחל פסח להיות ביום ראשון שלאחריו״· נראה לי שראוי להחמיר שלא להקדים ולאפות· מדקאמר בירושלמי כמי שלא דיקדק בה משמע אפילו דיקדק בה הוי כמי שלא דיקדק בה׳ דהוה ליה למימר דבר ברור הוא שלא דיקדק בה. וטעמא דמילתא שלא לחלק בין מצה למצה וכו׳·

ורטנר מעיר כאן: ״ובכל בו סי׳ מ״ח ומהאי טעמא אסרינן מצה ישנה אפילו בירושלמי דקאמר כיון שעשאה קודם הפסח שלושים יום בידוע שלא דקדק בה עכ״ל· ובס׳ תולדות אדם וחוה (נתיב ה׳ ח״ג) ואע״ג דאמרינן בירושלמי דמצה ישנה שעשאה קודם הפסח חדש או חדשים שפסולה משום דבידע שלא דקדק בה מחמץ וכו׳ ולפנינו אין זכר ממ״ש בכל בו ובתולדות אדם וחוה שבאם שעשאה קודם הפסח חדש או חדשים שפסולה״· ובס׳ יבין שמועה להרשב״ץ דף ל״ג ע״א וכן בירושלמי משמע דמצה ישנה כשירה כדין סוכה ישנה שאם עשאה מתחלת השנה לשם מצוה כשירה עכ״ל וגירסתו משונה״· והעתיקו כל דבריו אילו בירושלמי דפוס ראם· ומיותר הוא להעיר שכל הראשונים האילו לא העתיקו את לשון הירושלמי ממש· אלא את תוכן דבריו· וממנו משמע באמת שמצה ישנה

1) אבל עיין בספר מעשה רוקח (סאניק תרע״ב) סי׳ ל״ח עמ׳ י״ב. וצ״ע.

היא מצה שנעשית קודם הפסח שלשים יום או יותר, שהרי הירושלמי מדמה אותה לסוכה! וכן מפורש גם ברשב"ץ הנ"ל, ולא היתה להראשונים כאן לא גירסא חדשה ולא גירסא משונה.

ובמאירי מ' סע"א (52 סע"א): מצה ישנה ר"ל שנעשית שלשים יום קודם לפסח ובסתם ר"ל שלא הזכיר בה לשם פסח אמרו עליה בתלמוד המערב בראשון של סוכה אף במצה כן כשם שנחלקו בית שמאי ובית הלל בסוכה ישנה כך הם חולקים במצה, כלומר ולבית הלל מיהא כשרה. אמר ר' יוסה דברי הכל אסורה מכיון שלא עשאה לשם פסח דבר ברור הוא שלא דקדק בה ולא יצא ידי חובתו.

יוצאין בסרוקין בין מצויירין בין שאינן מצויירין.

עיין על סרוקין בקדמוניות של קרויס ח"א עמ' 478 הערה 472 (גרמנית).

כ"ט ע"ג. ה"ה.

ובתמכה גנגידין.

γιγγικίδιον. עיין לאוו פלארה ח"א עמ' 430.

בחרחבינה ר' יוסי בי ר' בון אמר יסי חלי.

בכלאים פ"א ה"ב, כ"ז ע"א: וחזרת גלים... רבי ווסי בי ר' בון אמר יסיח לי ויש כאן מקום לטעות שגם במשנה שלנו היה לפני הירושלמי "חזרת גלים" שהרי כן מעתיק בשכל טוב ח"ב עמ' 76: בחזרת... וחזרת גלין וכו', אבל כנראה שזו היא הוספה שם על פי הברייתא שבבבלי כאן. ועיין בשכל טוב שם עמ' 110 שמעתיק את המשנה שלנו ואין שם חזרת גלין. ולא נתברר מה זה יסי חלי. ועיין לאוו פלארה ח"א עמ' 437, ופירושו שמביא בשם בעל יפה עינים עירובין כ"ו ב' אינו נראה, ואינו לפי סיגנון הירושלמי.

התיבון הרי חזרת מתוק. הרי אינו קרוי חזרת אלא מתוק.

בראבי"ה סי' תע"ג עמ' 101: ובירושלמי פריך הרי חזרת מתוק. פירוש אמאי מהדרין עליה והלא יש ירק מר ממנו וכו'. ובמאירי ל"ט א' (50 ע"א): ובתלמוד המערב פירשו תחלתו מתוק וסופו מר והוא שאמרו והרי חזרת מתוק הוא והיאך הוא קרוי מרור וכו', ועיין לקמן גירסת העין יעקב.

אבל כנראה שהגירסא הנכונה היא בארחות חיים ח"א סדר ליל פסח סי' י"א, ע"ט ע"א: ירושלמי התיבון הרי חזרת הרי אינו קרוי מרור אלא מתוק וכו'. והקושיא היא למה אוכלים אותו בפסח, הרי הוא קרוי מתוק ולא מרור (וגם טעמו מתוק מתחילתו). ועיין ירוש' שביעית פ"ג ה"א, ל"ד ע"ג: משיבש המתוק. פ ק ו ע ה. וכבר פירש י. נ. אפשטיין במבואו הגרמני לפירוש הגאונים טהרות עמ' 115, שמתוק הוא כינוי לפקועה המרה (בלשון סגי נהור). ועיין לאוו פלארה ח"א עמ' 425 שמקבל את הנוסחא של הארחות חיים ומעיר לאפשטיין הנ"ל ומוסיף שלמרורים קוראים בסורית חלְיָתָא (מתוקים). ונעלם ממנו שדבר זה מפורש בבבלי ל"ט א': ובמרור מרירתא. אבל בה' ראו עמ' 16 שו' 1: מרור הליאתא.

ובעיטור ח״ב סוף ה׳ מצה ומרור (הוצ׳ ר׳ מאיר יונה ק״ל סע״ג): מרור חוליתא (קרי: חולְיָתָא) וכן בבבלי שם בכ״י מינכען השני: חילניתא (עיין דק״ס שם עמ׳ 108 הערה ס׳). ועיין לאוו שם עמ׳ 429 הערה 2. וא״כ יש לנו עדות מפורשת של הבבלי שלמרור קראו מתוק. וכן קראו גם לחזרת בא״י, מתוק (במקום מרור).

ר׳ חייה בשם ר׳ הושעיה כל עצמן אין הדבר תלוי אלא בחזרת מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר כך עשו המצריים לאבותינו במצרים וכו׳.

עיין הראשונים אצל רטנר וראבי״ה ומאירי הנ״ל. ונ״ל שגם כאן הגירסא היותר קרובה לאמת היא בארחות חיים הנ״ל: ר׳ חייא בשם ר׳ הושעיא כל עצמו אינו תלוי אלא בחזרת וכו׳ וצ״ל שם: כל עצמן [לא] אימתלון[1]) אלא לחזרת וכו׳. וכן בראביה הנ״ל: ומשני כל עצמו של חזרת מפני שנמשלו למצרים. (=לו מצרים, עיין מ״ש בתרביץ ש״ה ס״א עמ׳ 106 שו׳ אחרונה). ועיין הלשון בבבלי ל״ט א׳.

וכן מפורש בירושלמי שבעין יעקב: חזרת התיבון והרי חזרת מתוק כל עצמו. אמר רבי חייא כל עצמן אימתילון לחזרת מה חזרת תחלתו מתוק וסופו מר כך עשו מצרים לאבותינו במצרים בתחילה הושב את אביך ואת אחיך במיטב הארץ ואחר כך וימררו את חייהם.

ובב״ר הוצ׳ אלבק עמ׳ 1233: אמ׳ ר׳ אחווא בי׳ זעורה מה החזרין הללו תחילתן מתוק וסופן מר כך היו מצריים לישראל תחילתן מתוק וסופן מר, תחילתן מתוק ארץ מצר׳ לפניך היא וסופן מר וימררו את חייהם. ועיין מדרש הגדול בראשית עמ׳ 692: אמ׳ ר׳ זעירא החזרין הללו וכו׳, ובכי״ק שם: החזורין הללו וכו׳. ועיין קונדרס אחרון עמ׳ 320.

רבנין עלין לבריתה ונסבין תורמוסין וכו׳.

בשרי״ר עמ׳ 104 שו׳ 22: רבנין עללין לַאַבְרַיְתָה וכו׳, ובגליון שם: עיבור וזהו הפירוש הנכון עיין מ״ש על כל זה לעיל עמ׳ 371.

ה״ו.

והכא בין חמים לתוך מורסן. בין מורסן לתוך חמין.

המפרשים נשתבשו כאן בפירושם, וצריך לפרש: בין מורסן לתוך חמין אסור. ובשבה״ל השלם סי׳ רט״ו (והעיר עליו רטנר): ירושלמי בין חמין לתוך מורסן. בין מורסן לתוך חמין אסור. וכן בתניא סי׳ מ״ה (והעיר עליו בטל תורה).

בשיש בהן שמנונית.

המפרשים נשתבשו גם כאן בפירוש המאמר מפני שהמשיכו אותו למעלה.

---

1) ה״מ׳ נפרדה ל״נו׳, ויצא: אינו, והתיבה נפרדה לשתים ונשתבש: אינו תלוי.

ובראבי"ה סי' תע"ד עמ' 101 : "אין שורין את המורסן לתרנגולין ירושל' כשיש בהן שמנונית. פירוש אותן שבאו מן החיטין כדכתיב עם חלב כליות חטה אבל אין נראה לפרש כשיש בהם מעט קמח". וגם פירוש זה קשה, כי הלשון "יש בהן שמנונית" בוודאי מוסב על חיטין ולא על המורסן, וכן מפורש להלן בפ"ג ה"ד, ל' ע"ב: מאן דאמר בחיטין שלשת קבין בשיש בהן שמנונית וכו'.

וע"כ נ"ל שהפירוש הנכון הוא אצל ר' אליעזר אזכרי ומעתיקו במלאכת שלמה כאן: לא ילעוס אדם חטין ויתן ע"ג מכתו בפסח... ובירוש' מפ' דאין איסור זה אלא כשהחטים שמנות אבל כשהחטים דקות ויבשות אין הרוק מחמיצן כלל, א"נ אין מחמיצין אלא עד שיסריחו ע"ג מכתו והיינו דמייתי עלה ההיא דמלוגמא שנסרחה וכו' כן פירש הירוש' הזה החכם ה"ר אליעזר אזכרי ז"ל.

מלוגמא שנסרחה וכו'.

עיין רטנר, ויש להוסיף מאירי מ"ה ע"ב (63 ע"ב) ד"ה עריבת.

ה"ז.

תני אין נותנין את הקמח לתוך חרוסת או לתוך חרדל... ר' מאיר אוסר מפני שהוא משהא.

בכי"ל חסרה המלה "תני", ונוספה בתוך השורה ע"י אחר, וכן איננה גם בשרי"ר ואין צורך בה, כי כן הוא דרך הירושלמי להביא ברייתות בלי לפתוח אותם ב"תני". ובריייתא זו מוסיפה על המשנה שר"מ אוסר מפני שהוא משהא, כלומר אסור לו לאכול שמא ישהא ולא יאכל תיכף ונמצא עובר בבל יראה, וע"כ אסר ר"מ באכילה כדי שיבער אותו תיכף, שהרי בין כך ובין כך אסור באכילה, וכן, כנראה, פירש הראבי"ה בסי' ת"כ עמ' 43 שכתב: "באלו התערובות שהם איסורים דאורייתא אף לרבנן, ויש בהם טעם חמץ שאין בהיתר לבטלו, עובר בלאו אם שוהה אותו... דאמרינן אין נותנין [קמח] לתוך חרוסת ואם נתן ישרף מיד, לתוך חרדל ר' מאיר אומר ישרף [מיד] וחכמים אומרים יאכל מיד, ובירושלמי אמרינן יאכל מיד ובלבד שלא ישהא ר' מאיר אומר שמא ישהה, (ומשמע) מדנקיט (כלומר, בבבלי הנ"ל) ישרף מיד שמע מינה משום שאסור להשהותו, דאי מותר להשהותו, הוה ליה למימר ר' מאיר אוסר, דמשמע משום דמחמיץ, האי מדנקט שריפה שמע מינה כדפרישית". ומזה שהראבי"ה הביא את הירושלמי לראייה לדבריו משמע שפירש בירושלמי כמו שכתבתי לעיל, אבל אפשר שהביא את הירושלמי, כדי להוכיח מן הבבלי, וכוונתו היתה להראות שבבבלי כתוב: ישרף מיד, ובירושלמי — ר"מ אוסר, ומדלא כתב בבבלי כמו בירושלמי, שמע מינה שאסור ל ה ש ה ו ת ו, ואז אפשר שהוא פירש את הירושלמי, כפירוש המפרשים כאן.

מניין לרבות שאר משקין תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום.

המלים "מכל מקום" חסרות בכי"ל והן תלויות בין השורות ואינן גם בשרי"ר.

ובמכילתא בא פ״ו. הוצ׳ הורוביץ–רבין עמ׳ 20: היה ר׳ ישמעאל אומר ק״ו הוא אם מים שאינן מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול וכו׳ ר׳ עקיבה אומר אין לי אלא מים שאר כל משקין מנין ת״ל ובשל מבושל להביא שאר המשקין. ועיין להלן בירושלמי. ועיין מ״ש רמא״ש במבואו למכילתא עמ׳ LV.

ומשמרן שלא יחמיצו.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

הכהנים עצמן מהו שילושו מצתן בפושרין.

עיין רטנר. ויש להוסיף ראבי״ה סי׳ ת״נ עמ׳ 70.

כהנת אינה חופפת וסורק׳ נדה כהנת חופפת וסורקת.

כל זה ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

בשהיה אשבורן גבוה... בשהיה קטפרס גדול.

בכי״ל: אשבורן גדול... קטפרס גבוה. ותוקן בכ״י אחר כדפוס. וכגירסת כי״ל כ״ה גם בשרי״ר עמ׳ 105 שו׳ 29—28.

אמר ליה ר׳ פינחס בשם ר׳ אילא הכין הוה ר׳ בי הוי בה.

בשרי״ר הנ״ל מתוקן: אמ׳ ליה ר׳ פינחס הכן הוה ר׳ אילא ר׳ הוה בה. ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 348.

ר׳ שמואל בר רב יצחק היה לו יין קוסס יהב בגויה שערין בגין דיחמע.

כמה מן הראשונים מעתיקים כאן: היה לו יין תוסס (עיין רטנר). אבל כגירסא שלנו כן הוא גם בשרי״ר. ובראבי״ה סי׳ ת״כ עמ׳ 43. שם עמ׳ 48 שו׳ אחרונה. ובמאירי מ״ב א׳ (56 ע״ב): בתלמוד המערב אמרו ר׳ שמואל בר רב יצחק הוה ליה יין קוסס יהב בגויה שערין בגין דיחמע יאות. אתא שאל (גם בשרי״ר ובראבי״ה עמ׳ 49 ועוד: אתא שאל. שאיל) לר׳ אמי אמר צריך אתה לבער. וגירסת רבינו דיחמע יאות. נראית עיקרית (ואצל שאר הראשונים נשמט בהשפעת המלה ״אתא״). ומזה מוכח שהגירסא ״קוסס״ היא הנכונה. והיינו שהיין התחיל כבר קצת להחמיץ ור׳ שמואל בר רב יצחק נתן לתוכו שעורין שיחמיץ יאות. ועיין להלן רפ״ג. ובספר מעשה רוקח (לנכדו של ר׳ יהודה החסיד) סי׳ פ׳. עמ׳ כ׳: ר״ש ב״ר הו״ל יין כותים (ז) וכו׳.

ר׳ חנינא בריה דר׳ כהי הוה ליה דבש מזוייף בסולת שאל לר׳ מנא אמר ליה צריך את לבער.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון. ובשרי״ר עמ׳ 106: ר׳ חננה בריה דר׳ כיר׳י הוה ליה דבש מזייף בסלת אתא שאל לר׳ מנא אמ׳ ליה צריך את

לבער. ועיין הראשונים אצל רטנר. ועיין ראבי"ה הנ"ל עמ' 43. ובמאירי הנ"ל (56 ע"ב): ועוד אמרו שם ר' חנינא בר א מ י (כגירסת העיטור. עיין רטנר) הוה ליה דבש וכו'.

ובספר מעשה רוקח (לנכדו של ר' יהודה החסיד) סי' כ"א, עמ' ט: ואמרינן בירושלמי ר"ח ברייי' ד"ר ב ח י י ה"ל דבש מזויף בסולת שאל לר' מנא א"ל חייב אתה לבער.

וגירסת שרי"ר: בריה דר' כיריי. נראית עיקרית. וכ"ה גם בריי"ץ גיאת לפי צאמבר עמ' ז'. וכ"ה להלן בסמוך: חד מן אילין ד ב י ת ר' כ י ר י י. עיין להלן. והגירסא "בריה דר' פ ד א י" שמעתיק רטנר. היא בוודאי ט"ס אצל הראשונים הנ"ל וצ"ל שם: בריה דר' כיראי. והסופרים כותבים לפעמים את ה"י" בתוך ה"כ". ואז היא נדמת ל"פ".

חד מן אילין דר' כיריי הוה ליה גרבין דמשח וכו'.

רטנר מעתיק מד"ו: דר' ביריי. אבל קשה להבחין בדפוס בין "ב" ו"כ". ובכי"ל ברור: דר' כיריי. ובשרי"ר: חד מן אלין ד ב י ת ר' כיריי וכו'. ועיין הראשונים אצל רטנר. ובמאירי הנ"ל (56 ע"ב): עוד אמרו שם חד מן אילין דבי ר' הוו ליה גרבין דמשחא בגו עצריא דחטיא שאל לרבנין אמרו ליה זיל גרוף כל מאי דתחותיהון. ובמעשה רוקח הנ"ל סי' פ"א עמ' כ': כדאמר בירושלמי פ' כ"ש חד מאילין ד ב י ת כ י ר י י הוי לי' גרבין דמשח בגו אוצר דחטים שאל לרבנן א"ל זיל גריף מתחתיהן. וגם כאן הגירסא העיקרית היא: אילין דבית ר' כיריי.

הורי ר' אימי באילין גרבייא דכותחא ממלא אותן מים שלשה ימים מעת לעת.

בשרי"ר עמ' 106 שו' 8: ממלא אותן מים שלשה ימים [ו מ ע ר ן][1] מעת לעת. ועיין רטנר שמעיר: "ובשו"ת ראבי"ה סי' ל"א (ז צ"ל: סי' קס"ט. והתשובה מתחילה: ל א ידעתי להבין. והמלה "לא" נדפסה באותיות גדולות. עיין בהוצ' אפטוביצר עמ' 183 שו' אחרונה) כדאמרינן בפרק כל שעה בירושלמי ה נ י (ז) גרביא דכותח ממלאים ג' ימים מעת לעת ו מ ע ר ן וכו'... ובמרדכי פסחים סי' תקס"ו גרסינן בירושלמי פ' כל שעה אורי ר' אמי באילין גרביא דכותחא ממלא אותם מים ג' ימים מעת לעת ו מ ע ר ן. כגי' הראבי"ה הנ"ל". רטנר העתיק כאן שלא כהוגן. וז"ל המרדכי: גרסי' בירושלמי פרק כל שעה אורי ר' אמי באלין גרביא דכותחא ממלא אותם מים שלשה ימים מעת לעת דדבר שתשמישו בצונן... ו ר ב י נ ו י ו א ל ה ת י ר... כדאמרינן בירושלמי שהבאתי ה נ י גרבי דכותחא ממלאן ג' ימים מעת לעת ו מ ע ר ן.

ולפי זה ברור שהמרדכי העתיק מן הראבי"ה (עיין ראבי"ה הנ"ל עמ' 185

---

1) בסוגריים מציין גינצברג, כנראה, את הוספות הסופרים בין השורות. ולמדתי זאת משרי"ר עמ' 215 שו' 2: שתין [יין] מגיתו שתין [יין] קוסם וכו'. וכספרו "תשובה כדבר יינות חכשרים" וכו' עמ' 18 הוא כותב: "בספרי שרידי הירושלמי הגירסא, שתין — יין בין השורות — שתין — יין בין השורות — קוסם" וכו'.

שו' 20), וא"כ רבינו יואל הוא היחידי שגרס "ומערן". וקרוב לוודאי שהוא העתיק ע"פ הזכרון, כמו שמוכיחה הלשון "הני" שהיא לשון הבבלי. והוא העתיק באשגרה מן הבבלי ע"ז ל"ג א': כך הורה ר' אמי הלכה למעשה ממלאן מים שלשה ימים ומערן. ובאמת אין הדין משתנה הרבה בהוספת המלה "ומערן".

אבל הסופרים בשרי"ר הוסיפו את המלה "ומערן" לפני "מעת לעת", ובזה משתנה כבר הדין לגמרי והיינו שצריך לערות בכל מעת לעת, וכדברי רבא בבבלי הנ"ל: צריך לערן מעת לעת. וכן ראיתי בשלטי הגבורים (מסביב לרי"ף פ"ב סי' תשכ"ב) בשם ריא"ז: והקנקנים שיש בהם כותח שיש בו תערובת חמץ ממלאן מים ומערן ג' ימים מעל"ע כדרך שאמרו ביין נסך כמבואר בתלמוד של א"י.

אבל ברור שהירושלמי אינו סובר שצריך לערות בכל מעת לעת, וכמו שמוכח קצת גם מן הבבלי ע"ז הנ"ל שר' אמי אינו סובר כן. וכן בירוש' ע"ז פ"ב ה"ד, מ"א סע"ב: קנקני גוים ממלאן מים שלשה ימים מעת לעת... הורי באילין פיתרייא רבר[ביי]א ממלא אותן מים שלשה ימים מעת לעת... אתא עובדא קומי רבנן אמרי ממלא אותן מים שלשה ימים מעת לעת. ואין זכר לעירוי בכל מעת לעת. וכן מעתיק גם הרמב"ן בחידושיו לע"ז ל"ג א', וכן, כנראה, גם בשרי"ר עמ' 280 שו' 1. וע"כ ברור שנוסחת הר"ח בע"ז ל"ד א' מחוקנת ע"פ הבבלי, ושיטת הירושלמי היא שצריך למלא ג' ימים במים, ואינו צריך להחליף בכל מעת לעת. והגירסא הנכונה היא, איפוא, של הדפוס וגוף שרי"ר והראשונים שמעתיק רטנר, וכ"ה גם במאירי ל' ב' (38 רע"א).

פרק ג'.

כ"ט ע"ד. הלכה א'.

אמר ר' מנא וכולהון על ידי מויי.

עיין הראשונים אצל רטנר. ועיין ראבי"ה סי' תס"ח עמ' 97, תע"ח עמ' 104, תפ"ו עמ' 109. ועיין מאירי ל"ה א' (45 רע"ב), מ"ב א' (56 ע"א). ולעצם העניין עיין יפה עינים ל"ה רע"ב.

חומץ האדומי בסימה דרומיא.

עיין מלאכת שלמה (ואעתיקו להלן) שפירש בסימא דרומיא חומץ של הרומאים. וכנראה הוטעה ע"י זה שהתלמוד רגיל לכנות את רומא אדום, אבל הנכון הוא בוודאי שה"ד" היא מן השורש—החומץ הדרומי. ולנכון העיר רטנר על הירושלמי כתובות פ"ה ה"ט (ד"ו הי"א), ל' ע"ב: מהו סמוך לאדום לדרומה. ועיין מ"ש י. נ. אפשטין בתרביץ ש"א ס"א עמ' 52 על אדום ודרום, ועיין מ"ש ר"ש קליין בסה"י לכבוד ר' צבי פרץ חיות עמ' רצ"א והלאה.

והוו צווחין ליה בסימה דרומיה.

במלאכת שלמה כאן: "ירושלמי בראשונה שהיו עושין יין בטהרה לנסכים ולא היה יין מחמיץ והוון יהבין בגויה שערין כמה דעבדין רומייא והוו

צווחין ליה חומץ האדומי ולא חומץ סתם״. ועיין ירושלמי דמאי פ״א ה״א. כ״א ע״ד: תני אמר ר׳ יודה בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מן המעשרות שהיו עושין יינן בטהרה לנסכים ולא היה מחמיץ והיו מביאין מן התמד ועכשו שהיין מחמיץ חייב. ועיין בבלי מ״ב ב׳ ובמסורת הש״ס שם.

זיתוס המצרי. זייתיה.

בשרי״ר: זיתים המצרי זוֹתְיאָה. ועיין לאוו פלארה ח״א עמ׳ 718.

מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקדירה והוא עבידכילדין.

בשרי״ר: והוא עבד כְּלֵרין. ופירש במוסף הערוך שזו היא המלה היונית χλήδος, זוהמה. וצ״ל: והוא עביר [1]) כלידון (וכן צריך לתקן בשרי״ר), כלומר שהוא מעביר את הזוהמה, וכן מפורש בבבלי מ״ב ב׳: פת תבואה שלא הביאה שליש שמניחה על פי קדירה ושואבת הזוהמא. (רד״ל למדבר רבה נשא פ״ט—כ״ד, הערה קט״ז). ודברי לאוו אצל קרויס עמ׳ 289 ערך כלידון צריכים מחיקה.

וקולן של סופרין. באלכסנדריאה עבדין אמבטיות של בצק.

בשרי״ר: באלכסַנדריה היו עושין אמבטיות של בצק. כלומר באלכסנדריה (מקום תעשיית הנייר בזמן ההוא) היו עושין את הדפוסים, שמחזיקים בהם את הקולן, מבצק. ועיין קדמוניות של קרויס ח״ג עמ׳ 147. (גרמנית).

ר׳ אליעזר אומר אף תכשיטי נשים. אית תניי תני תכשיטי ואית תניי תני טיפולי.

בכי״ל: אית תניי תני תקשיטי וכו׳, ותוקן: תכשיטי. ובשרי״ר (עמ׳ 106 שו׳ 20): ר׳ ליעזר או׳ אף טיפולי נשים. אית תניי תני תכשיטין. וכגירסת שרי״ר במשנה, כ״ה גם במשנה הוצ׳ לו ואצל הראשונים. עיין דק״ס עמ׳ 120 הערה א׳.

מאן דאמ׳ טיפולי כל שכן תכשיטי. מ״ד תכשיטי הא טיפולי לא.

בכי״ל: תקשיטי (פעמַיים) ותוקן: תכשיטי. ובשרי״ר הנ״ל: הוון בַּעְיֵי מימר מן דמר טיפולי וכל שכן טקשיטי מן דמר טקשיטי הא טיפולי לא.

ובמלאכת שלמה: »ירוש׳ אית תנאי תנו תכשיטי נשים ואית תנאי תנו טפולי נשים מ״ד טפולי כ״ש תכשיטי ומ״ד תכשיטי הא טפולי לא. ופי׳ ה״ר אלעזר אזכרי ז״ל טפולי שטופלות בפנים שלמטה להסיר את השיער כ״ש תכשיטי דלא מאיס כ״כ כשטופלות על פניהם הא טפולי לא דמאיס טפי ע״כ. ולמדו הרב הנז׳ ז״ל מן התוס׳ דבגמ׳״.

---

1) על החילוף בין עבר ועבר (= מעביר) בירושלמי עיין מ״ש בתרביץ ש״ג ס״ב עמ׳ 207, שם ס״ג 339.

ואילו הואיל ורובן חמץ יהא חייב.

במלחמות רפ"ג: "ואתמר הכא בירושלמי לענין ארבעת מיני מדינה שרובן חמץ". (ורטנר לא ציין לו). אבל גם בארבעה מיני מדינה אין הרוב חמץ, כפי שידוע מן המציאות. וצריך לפרש שהירושלמי סבר כאן שמטעם גרירה נהפך הכל לחמץ, (עיין רידב"ז), אבל זה מתנגד לירוש, חלה פ"ג ה"ו, נ"ט ע"ב.

ולענין חמץ את אמר המחה את החמץ וגמיו חייב.

בשרי"ר עמ' 107 שו' 5: ולעניין חמץ את או' הימחא את ה ח ל ב וגמיו הרי זה חייב. וגירסת שרי"ר היא אשגרה מירוש' מע"ש פ"ב ה"א, נ"ג ע"ב ומקבילות (תוספתא כריתות פ"ב הי"ט). או שהפירוש הוא, כי לענין חמץ אני שונה את אותה ההלכה שנשנית לעניין חלב.

מהו שילקה. ר' ירמיה בשם ר' לעזר ר' לא בשם ר' שמעון בן לקיש אף ללקות אין לוקה דתני על חמץ ברור חייב כרת ועל עירובו סופג ארבעים. רב אמר זה סיעור ואמר זה כותח הבבלי ושכר המדי.

המפרשים נשתבשו מאד בפירוש הדברים, אבל הנוסחא הנכונה היא בשרי"ר: אף ללקות אינו לוקה מלתיה דר' (=דר ב) אמרה אף ל ל קו ת אי נ ו ל ו ק ה דתני וכו' רב אמר זה סיעור. ומר זה כותח הבבלי ושכר המדי. כלומר, ויאמר (רב) שעירובו הוא כותח הבבלי וכו', והואיל והוא לא אמר כן, הרי זה מוכיח שהוא סובר שאין לוקין על כותח הבבלי וכו', ועיין להלן פ"ה ה"ד בשי"ק ד"ה או מאחר (דפוס זיטומיר ל"ג ע"א), ולפי גירסא שלנו הדברים פשוטים שרב אמר על עירובו סופג ארבעים – זה שאור.

אמר ר' בון בר כהנא קומי ר' ל א תיפתר בחמץ ומצה שנתערבו.

לר' בון בר כהנא נראה דוחק להקים את הברייתא בשאור, אבל אין לפרש אותה גם במינים של משנתינו, שהרי לשיטת ר' לא בשם רשב"ל אין לוקין עליהם, ולפיכך פירש ר' בון בר כהנא את הברייתא בחמץ גמור שנתערב במצה.

קדירה שבישל בה מ ו ד ה לא יבשל בה מאותו המין א ל א לאחר הפסח. הא ממין אחר מותר ובלבד לאחר שלשה תבשילין.

בכי"ל חסרה המלה "מודה" והיא תלויה בין השורות ובשרי"ר גורס כדפוס. וגירסא זו קשה, כי לפיה יוצא שמין אחר מותר לבשל אפילו בפסח לאחר ג' תבשילין, וזה אינו מתקבל שהירושלמי יקל כל כך. עיין ירוש' תרומות פי"א ה"ד (ד"ו ה"ה), מ"ח ע"א (יומא פ"ח ה"ה, ד"ו סה"ד, מ"ה ע"ב): קדירה שבישל בה תרומה מגעילה בחמין שלשה פעמים ודיו. אמר ר' בא ו א י ן למידין ממנה

לענין נבילה... כמאן דאמר מאליהן קיבלו עליהן את המעשרות. וע״כ יותר מתקבלת גירסת העיטור והרוקח (עיין רטנר): לא יבשל בה מאותו המין לאחר הפסח וכו׳. וא״כ מין אחר מותר לבשל רק אחרי הפסח. אבל לא בפסח עצמו. ואולי אפשר להעמיד את גירסתינו וגירסת שרי״ר ונפרש ש״מודה״ הוא מין תבשיל שאין חימוצו ברור, ולפיכך הקילו בשאינו מינו אחר ג׳ תבשילין.

ל׳ ע״א.

ר׳ יוסי בי ר׳ בון טחן ליה צרף.

בשרי״ר: טחין לון צריף. הרב ר׳ זאב וולף רבינוביץ ז״ל מבריסק משער שצ״ל: טחן ליה צרכי׳ (= צרכיה), כלומר ר׳ יוסי בר׳ בון טחן לעצמו את התבואה שהיתה צריכה לו לפסח.

ר׳ אבון הורי לטחונייא מיתן טרטון דמיי בגין מודייה ומתלנה ארבעה זימנין.

בשרי״ר: מיתן טִטָרטוֹן דְמַיי גו מודייה ומתנונה ארבעה זמנין. המפרשים נשתבשו מאד בפירוש הדברים, וכבר העירותי בעל הירושלמי עמ׳ 41 שהפירוש הנכון נמצא בעיטור, אלא שהגירסא נשתבשה בו וע״כ לא הרגישו בו המלקטים (וגם רטנר לא ציין לו), וז״ל בח״ב ה׳ מצה ומרור (הוצ׳ ר׳ מאיר יונה עמ׳ 256): ״דאיבו אמר מצוה ללתות לקיים מצות שמור וירושלמי מוכח דבדבר מועט היא כתרי ותלת בגו מוריא ומותר״, וברור לדעתי שכיון לירושלמי שלנו, והוכיח ממנו שליתות הוא דבר מועט. וזה מראה כי גירסת שרי״ר היא הנכונה, ופירושה שהורה לתת להם רביעית מים לתוך סאה ולהרטיב אותה ארבע פעמים. ו״מתנונה״ הוא מלשון המשנה שבת פכ״ג מ״ה: בשביל שימתין. ועיין ר״ל גינצבורג במכתב חדשי כרך 78 ח״א עמ׳ 20, שפירש כהוגן ע״פ השרי״ר, אלא שגם הוא לא העיר על העיטור.

ר׳ חנניה ור׳ מנא חד אמר בעשבין שרי מטננה אסיר. וחרנה מיחלף.

וכ״ה גם בשרי״ר. אבל הגירסא קשה, ואין להבין את ההקבלה בין טינון ובין עשבין. ונ״ל קרוב מאד שצ״ל בירושלמי: חד אמר בעשבין שרי בטיט הנגוב אסיר. או שצ״ל בעשבין שרי מטננה. [בטיט הגנוב[1]] אסיר. וזהו ע״פ המשנה במכשירין פ״ג מ״ה המטנן בטיט הנגוב... המלקט עשבים להטן בהם חטים.

מה דטלא פייגא מינהון.

נ״ל שצ״ל: [ל]מה. דטלא פייגא מינהון.

---

1) ונשמטו מלים אילו ע״י הדמיון עם מטננה.

ה"ב.

עד איכן סברין מימר עד רובה של ערבה. מה מיעט רובה של ערבה בטל. או מכיון שנראה לבער צריך לבער את כולו.

כ"ז חסר בכי"ל והושלם בגליון בכ"י הסופר עצמו. ופירש בספר ניר שאפילו בפחות מכזית במקום אחד חייב לבער אם רוב הערבה מחופה בבצק, וע"כ שואל הירושלמי אם מיעט וקלף חלק מן הבצק עד שיצא שרק מיעוט הערבה מכוסה בבצק אם חייב לבער את הכל.

תמן אמר ר' ירמיה בשם ר' זעירה שניי חציי זיתים וכו'.

אינו שייך לכאן ונשתרבב מה"ג, כפירוש המפרשים.

אינו חיבור לטומאה. מן הדא אם רוצה הוא בקיומו הרי הוא כעריבה. ואם לאו כגופה של עריבה.

דברי הירושלמי כפשוטם הם, שאפילו אם אינו מקפיד עליו, שהוא אינו חוצץ לעניין טבילה, בכל זאת אינו חיבור לטומאה. והראיה היא מן המשנה ששינתה בלשונה וגרסה ברישא: אם הקפיד עליו חוצץ, ובסיפה שנתה: אם רוצה הוא בקיומו הרי הוא כעריבה, שמע מינה שבסיפא צריך דווקא רוצה בקיומו, כלומר רצון חיובי, אבל אם לא איכפת לו ושוה בעיניו אם יש הבצק או לא (וגם אינו מקפיד עליו) אינו כעריבה, וזה ברור לפי פשט לשון הירושלמי. אבל מה זה "ואם לאו כגופה של עריבה"? ועיין פירוש ר' אלעזר איזכרי במלאכת שלמה כאן, ופירושו דחוק מאד ואינו ע"פ דרך הירושלמי וסיגנונו, אבל מפירושו למדנו, שגם לפניו היתה הגירסא: ואם לאו כגופה של עריבה.

והנה כבר ע"פ העניין כאן הייתי אומר ש"גופו" משמש לפעמים בירושלמי גם במקום "כמו", והיינו גופה של עריבה, פירושה כמו העריבה אבל לא העריבה ממש, וע"כ אם אינו מקפיד עליו הריהו כמו העריבה (לעניין חציצה), אבל לא עריבה ממש.

וכן הוא מפורש בירושלמי יומא פ"ו ה"ד, מ"ג ע"ד (על המשנה: וכבש עושין לו מפני הבבליים): אית תניי תני כבש גופו. אית תניי תני כבש ממש. והפירוש יהיה כמו כאן: אית תניי תני כבש גופו. והיינו מעין כבש, שבני אדם היו מסתירין אותו, ואית תניי תני כבש ממש. ועדיין הדבר צריך בדיקה רבה ועיון גדול אצלי.

ר' שמעון בן לקיש אמר כך שנה רבי צואה שתחת הכסא וכו'.

עיין מלאכת שלמה הנ"ל.

צפורן מדודלת וצואה שתחת הכסא וכו'.

בכי"ל: צפורן מדודלת מדולדלת וצואה וכו', ונמחק "מדולדלת".

תמן אמרין טרקטה... אסור אלא אין שזג ידוי במייא.

הפי׳ הנכון בפ״מ. שכתב: ואיידי דאיירינן הכא בבצק הנדבק בעריבה נקט לה הכא.

תני קובטיות בירתיות צריך לבער.

לפי המפרשים יוצא שמדברים כאן בתערובת חמץ. אבל תערובת חמץ אינו שייך לכאן אלא למשנה א׳, וכל הסוגיא כאן אינה עוסקת אלא בחמץ שנדבק לדבר אחר (לכלי או לידים), עיין בפ״מ שהבאתי לעיל.

וע״כ נ״ל שקובטיות ברתיות פירושן תיבות ברתיות, והיו רגילין להכניס לתיבות אלו חמץ ידוע [1], וע״ז אומרת הברייתא: קובתיות בירתיות צריך לבער. ועובדא זו שבבירו היו עושים קובטיות מיוחדות מתאשרת ממקום אחר בירושלמי, אלא שנשתבש שם לפנינו. עיין ע״ז פ״ב ה״א, מ׳ ע״ג: כהדא תרתין אומנון הוון ב ג י ר ו זגגייא ו ק ו ב ט ר י י א וכו׳, והמלה ״בגירו״ אינה מובנת, ובשרי״ר עמ׳ 272 שו׳ 21: הווה ב ע כ ו. אבל הגירסא הנכונה היא בכי״ל שם: הוון ב ב י ר ו (ותוקן: בגירו), וכן באור זרוע ח״ד סי׳ קמ״ו: תרתי אומנין הוה בבירן (קרי: בבירו) וכו׳. ו־*κιβωτάριοι* אילו היו עושי הקובטיות המיוחדות של בירו.

הורי ר׳ יסי באילין פלולינא צריך לבער.

פירוש המפרשים והמלונים אין להביא בחשבון, וקרויס הביא מלה זו בסימן שאלה ולא פירש כלום.

והנה כבר על פי העניין צריכים לפרש שזהו כלי שמשתמשים בו חמץ, מעין קובתיות ברתיות שלמעלה, וע״כ נ״ל כמעט ברור שהכוונה היא ל־*προλήνια* ביונית, ופירושו יהיה מקומות (או מכשירים) בשביל עריבות הלישה, בשביל־*ληνός*. והנה באמת מתרגמים השבעים הפסוק בישעי׳ ה׳ ב׳: וגם יקב חצב־*καὶ προλήνιον ὤρυξα* אבל במקום אחר מובא פסוק זה: *ληνόν ὤρυξεν*. וכבר פירש באוצרו של סטיפנוס ערך *προλήνιον*, כי בוודאי שתי מלים אילו אינן היינו הך, אלא־*προλήνιον* פירושו *τὸ πρὸ τοῦ ληνοῦ*. ואם כן יש לנו עדות מפורשת ב־LXX שהיהודים קראו למקום ה־*ληνός* (או לדברים השייכים לו) — *προλήνιον*. וא״כ גם כאן הכוונה למקום ה־*ληνός* (או לדברים השייכים לו), שהרי מלה זו פירושה גם עריבת לישה.

בצק שצינן לא היה שם אחר וכו׳.

במאירי מ״ה א׳ (63 ע״א): ״בתלמוד המערב ראיתי ששאלו על משנה זו ר״ל משנת בצק החרש בלשון זה [2]. בצק שצנן ואין כיוצא בו שהחמיץ עד היכן. ר׳ יעקב בר אחא ועולא דקיסרין בשם ר׳ א ח א עד כדי הלוך ארבעה מילין. ונראה שבצק שצנן הוא בצק החרש הנזכר במשנה, ואף לר׳ יצחק אבן גאית ז״ל ראיתי שכתב בנוסח זה [3]) בצק החרש וכו׳, פי׳ בצק שנצטנן ואינו מחמיץ

1) בתרומות פ״י ה״ב (ד״ו ה״ג), מ״ז ע״א: קנוסין של טוריים.

2) עיין בסגן אבות למאירי עמ׳ ע׳ שנעתק כל זה.

3) הוצ׳ צאמבר ד׳ ע״א.

ואמאי קרי להו חרש שדומה לחרש שאינו מרגיש כשמדברים אליו, ואף חמץ זה כשטופחין לו על פניו אינו מרגיש ומתחרש, אם יש כיוצא בו שנילש עמו בבת אחת והחמיץ הרי זה אסור, אין שם כיוצא בו ושהה כדי הלוך מיל משנגמרה לישתו אסור, עד כאן נוסח דבריו. נראה שבצק שצנן האמור בתלמוד המערב הוא פירושו של בצק החרש אלא שהוא פוסק כתלמוד שלנו לשיעור מיל. ונראה הענין שבצק החרש הוא, שנצטנן הבצק מחמת קור חזק שנכנס בתוכה ואותו קור מעכבה שלא יוכרו בה סימני חמוץ כשיעור שיוכר בשאר עיסות שלא נכנס קור בתוכן... ובתלמוד המערב שנתנו בה שיעור ארבעת מילין קולא יתירה הוא, אלא שיש למדין ממנה לבצק ש ל א נתחרש ושלא נראו בה סימני חמוץ" וכו'.

ה"ג.

מתניתא בשניטמאת לאחר גילגולה. אבל אם ניטמאת קודם לגילגולה יעשנה קבין.

עיין בציון וירושלים מה שהקשה והניח בצ"ע. והדברים מבוארים יפה במאירי מ"ו א' (64 ע"ב): והוא שאמרו בתלמוד המערב מתניתין בשנטמאת אחר גלגולה אבל נטמאה קודם גלגולה יעשנה קבין, ואעפ"י שקצת מפרשים מצאוה בירושלמי בהיפוך אף הם קורין אותה בתמיהה כמו שיתבאר למטה וכו'.

ושם (65 ע"ב): "וגדולי המפרשים מצדדים להעמיד דבריהם בדרך אחרת, והוא שהם גורסים בירושלמי שכתבנו למעלה בנוסח זה, מתניתין בשנטמאת ואחר כך נתגלגלה, גלגלה ואחר כך נטמאת יעשנה קבין הפוך מה שכתבנוה, ומפרשים אותו בתמיהא, כלומר, מתניתין אפשר לעשות כר' אליעזר ברדייה ונתינה לסל, בשנטמאת קודם גלגול, שמאחר שנטמאת קודם שבא עליה חיוב חלה יכול לעשותה קבין ויצרפם בסל, ואף ר' אליעזר כך הוא אומר, לא תקרא לה שם עד שתאפה, אלא תלוש מעט ותאפה ויצרף בסל, ובזו אין אנו צריכים ל"הואיל", וכל חדא חזיא ליה, אבל גלגלה ואחר כך נטמאת מה יכול לעשות, וכי יעשנה קבין? והלא אין עשייתה קבין מפקיעתה מחיוב חלה, שכבר נתחייבה! אלא בזו ודאי יעשה כדרכו ויאפה ויפריש אחת, ועל זו הוצרכנו ל"הואיל" וכל חדא וחדא חזיא ליה, ונמצא שדברי ר' אליעזר כוללים שני דברים נטמאת עד שלא גלגל ולעשייתה קבין, ונטמאת אחר גלגול ובאפייתה כדרכו, ומשום "הואיל", ומה שנזכר בו "הואיל" הוא לנטמאת אחר גלגול, אבל לנטמאת קודם גלגול אין צורך אלא לעשיית קבין ולנתינה לסל לצרפם, ונמצא שמקצת דבריו צריכים למה שאמר במקום אחר שהסל מצרפם לחלה ור' יהושע חולק בשניהם: בעשיית קבין, מפני שמפקיעה מחלה — מפני שהוא סובר שאין הסל מצרפם לחלה — ובאפייה כדרכה מפני שאינו סובר "הואיל", ומאחר שמקצת דבריו של ר' אליעזר מצטרפות עם צירוף סל שאמרו במקום אחר ונפסקה הלכה כמותו אף במקצת האחר הלכה כמותו... זהו יסוד דברים של גדולי המפרשים בזו.

והדברים רחוקים... ומכל מקום ראיתי לקצת חכמי נרבונא שפירשו בירושלמי שהזכרנו שהוא אמור לדעת ר' יהושע שמאחר שהוא אומר שמפריש ממילא מתיר הוא ללוש ולקטף כל העיסה, והוא שאמר דוקא שנטמאת קודם

גלגולה, שמאחר שאין חלתה נאכלת לא תקנו הפרשתה אלא לבסוף ורשאי ללוש ולקטף, אבל לאחר גלגולה שנמצא החיוב חל קודם הטומאה, שכיוצא בזה ודאי תקנו להפרישה מתחילה, והאיך יקטף מה שחלה שאינה ראויה מעורבת בו, — וקטוף תולדות לש הוא — אלא יעשנה קבין לא לפטר מחלה שהרי נתחייבה אלא יעשנה לחצאין עד שנתלה בכל חלק וחלק שאינו זה שחלה מעורבת בו, ויפריש אחר כן מכולה ויניחנה לשום חלה ולא יגע בה", ומבן שפירוש זה דחוק מאד, וגם ל"קבין" יש תוכן ידוע ומסויים בענין חלה, ולא "חצאין"!

דתני הלש עיסה ביום טוב. מפריש חלתה ביום טוב לשה מערב יום טוב ושכח וכו'.

בראבי"ה ביצה סי' תש"ל עמ' 431: "ובירושלמי גרסינן הלש עיסה ביום טוב בין טהורה ובין טמאה מותר לטלטלה ולהפריש ממנה חלה לש מערב יום טוב ושכח ולא הפריש אסור לטלטל ואפילו להפריש ממנה חלה אסור, ושנויה נמי ברייתא בפרק קמא דביצה בתוספתא כי האי גוונא". ונראה שרבינו העתיק מן התוספתא, אבל הירושלמי לא גרס כאן (ולא בביצה): בין טהורה בין טמאה, כפי שיוצא מהמשך הסוגיא, וכמו שהעיר בפ"מ.

מה בינה לקניבת ירק של תרומה.

המלים "של תרומה" הן אשגרה ממשנת עדיות פ"ג מ"ג, והובאה בתרומות פי"א ה"ד, מ"ח רע"א. (ניר).

וזו אני רוצה לאכול.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון. ועיין ביאור שיטת הירושלמי במחלוקת ר"א ור' יהושע במלאכת שלמה כאן ד"ה ר' יהושע אומר.

זו אני רוצה ליישן. זו אני רוצה ליישן.

בכי"ל: זו אני רוצה ליישן, זו איני רוצה ליישן, ונגררה ה"י" של "איני" (אחרי ה"א").

אמר לו רבי יושוע לא נמצאת וכו'.

עיין מ"ש על כ"ז לעיל עמ' 366 ואילך.

אמר ר' פינחס... ממצוה בלא תעשה שבאת לפני.

כ"ז ליתא בכי"ל, והושלם בגליון, בכ"י שלישי.

וירדנה. ויקרא לה שם ויולך עמה אחרת לקרן זוית.

בניר מגיה: ויקרא לה שם וירדנה ויולך עמה אחרת וכו', וזו היא גירסא יותר נוחה, אבל אין צורך כל כך לשבש את הגירסא, ואפשר לפרש כפי פירוש המפרשים ע"פ הגירסא שלנו.

חברייא בעיי וישליכה לאשפה ויקדשנה.

באו"ז ח"א סי' רכ"ו, ל"ה ע"א פירש ויקדישנה (כ"ה גורס בירוש') הקדש ממש "כדי שיבדלו ממנה, דהקדש בדילי אינשי מיניה".

תמן אמר ר' ירמיה בשם ר' זעורה שני חציי זיתים בתוך הבית אין הבית מצרף. בכלי הכלי מצרף. והכא הוא אומר הכן. אמר ר' יוסה עד שהוא באויר הבית יקרא לה שם. אויר הבית מצרף לחלה. אין קרקע הבית מצרף לחמץ.

בספר התרומה סוף סי' פ"א: "ושמעתי מהר"ר יצחק ב"ר אברהם שיש בירו' פרק כ ל ש ע ה וישליכנה לאויר בית. אויר בית מצרף לחלה. ואי' קרקע בי' מצרף לחלה. ו מ ש נ י דבר שמקפיד על תערובתו אין הבית מצרף. דבר שאינו מקפיד על תערובתו הבית מצרף". ולפי זה צריך להשלים גם אצלינו כן: אויר הבית מצרף לחלה. אין קרקע הבית מצרף לחמץ (בתמיה כפירוש הק"ע) [דבר שמקפיד על תערובתו אין הבית מצרף דבר שאינו מקפיד על תערובתו הבית מצרף]. כלומר, בחלה שאין מקפיד על תערובתה, שהרי כולה טמאה הבית מצרף. אבל בחמץ שמקפיד על תערובתו (שהרי אז יצטרף לכזית ויעבור על בל יראה) אין הבית מצרף. ועיין חלה פ"ב ה"ג (ד"ו רה"ח). נ"ח ע"ד: ואין הבית מצטרף. דבר שהוא מקפיד על תערובתו אין הבית מצטרף. ושאין מקפיד על תערובותו הבית מצטרף. ועיין מאירי מ"ו א' (65 ע"ב).

אבל באור זרוע מפרש שקושיית הירושלמי אינה מר' ירמיה על ר' ירמיה, אלא מן המשנה על ר' ירמיה. וכן הוא אומר בח"א סי' ר"ל. ל"ה ע"ג: "לכאורה מסתייעא מילתא מפרק אלו עוברין ירושלמי דפריך התם א ד ר ' א ל י ע ז ר דאמר דמשייר אחת בתנור וקורא לה שם כדפריש' לעיל בפרקין, ופריך תמן אמר ר' ירמיה בשם ר' זעירא שני חצאי זתים פי' של חמץ בתוך הבית אין מצרף. בתוך הכלי הכלי מצרף. והכא הוא אומר הכין. פי' שמצרף אותה שבתנור עם אותה שרדה לחוץ. א"ר ירמיה תמן עד שהוא באויר הבית מצרף לחלה. ואין קרקע הבית מצרף לחמץ. פי' ליכא למפרך מחמץ אחלה דלעניין חלה כדי לתרום מן המוקף אפי' אויר הבית מצרף ולעניין חמץ אפי' קרקע הבית אינו מצרף. אבל אין לפרש דקרקע הבית אינו מצרף לא לחלה ולא לחמץ ואויר הבית דוקא הוא דמצרף לחלה דהא לאותה שבקרקע התנור מונחת קורא לה שם אלא ודאי ה"ק דלעניין חלה אפי' אויר הבית הוא מצרף".

ופירוש זה של האו"ז, שיש לחלק בין צירוף ממש ובין צירוף לעניין מוקף, יתכן רק אם נפרש שהקושיא היא מן המשנה על ר' ירמיה. אבל אם נפרש שהקושיא היא מר' ירמיה על ר' ירמיה אין לפרש כן. אבל ברור, שהפירוש הנכון הוא כפירוש האו"ז, ואין כלל קושיא מר' ירמיה על ר' ירמיה, כי מה עניין צירוף של כזית חמץ (או פחות מכשיעור עיסה לעניין חיוב חלה) לעיסה שכבר נתחייבה בחלה, אלא שהפריש פרורים ממנה. ואפשר שכאן אין אנו צריכים לצרופים כלל.

ר' בון בר חייה בעי מחלפה שיטתיה דר' אליעזר וכו'.

עיין מלאכת שלמה.

ל' ע"ב.

ר' יצחק ור' יאשיה חד כהדין וחד כהדין.

פירוש המפרשים תמוה, שהרי ר' יצחק ור' יאשיה תנאים הם וכיצד אפשר לומר שהם מוסבים על המשא והמתן של האמוראים. אבל ברור שהפירוש הוא: חד כר' אליעזר וחד כר' יהושע. ומפורש נאמר בבבלי מ"ח א': תניא רבי אומר הלכה כר' אליעזר ור' יצחק אמר הלכה כבן בתירא. ואין נראה בעיני לפרש גם בירושלמי כן, שהרי דברי בן בתירא לא נזכרו עדיין בסוגייא, ורק במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע עסיקינן, וחילופים כאלה בין הירושלמי והבבלי רגילים מאד. ולעומת זה אומר הירושלמי תיכף: דרש ר' ברכיה כהדא דבן בתירה, כלומר הוא חולק על ר' יצחק ור' יאשיה. ועיין להלן. ועיין דורות הראשונים ח"ב עמ' 532 ואילך.

מתניתא אמרה כן תפח תלטוש בצונין.

הירושלמי סבר שפיסקא זו אינה מדברי ר' עקיבה ומוכיח מסתם משנה שהלכה כבן בתירא. ועיין להלן. ועיין בדק"ס עמ' 136 סוף הערה ו' שהביא מכ"י מינכן השני: ותלטוש בצונן, ועיין שם דף ס"ט א' סוף הערה כ', וכן במדרש הגדול בא עמ' 105: זה הכלל תפח ותלטוש בצונן. וגירסא זו אינה ט"ס, אלא לפיה מתפרשת המשנה באופן אחר, והיינו ש"תפח" אינו מוסב על הבצק (ואפשר שאם תפח הבצק כבר אין לו תקנה) אלא על האשה. וכן הוא בפירוש המשנה להרמב"ם (המוגה ומתוקן ע"י הרמב"ם בעצמו, צפת תרע"ה, מאת י' מ' טולידאנו) ח' א': זה הכלל תָּפַח ותְלַטוש בצונין. (כ"ה בנוסח המשנה שם, ובפירושו:) ולכן אמר שלא ישהה הבצק זמן כזה, אלא אם יוּפַח עליו מים וילוטש במים צוננין. ובמקור: אלא אן נפך עליה אל מא וידלך באל מא אל בארד. ועיין בהערות טולידאנו שם, כ"ז א', וא"כ זהו ממש כדברי בן בתירא שבכל בצק צריך להפיח עליו מים ולהטילו בצונן, אם אינו יכול לאפותו תיכף, כדי שלא יחמין. אבל כמובן, שמן הירושלמי אין להכריע איך היתה הגירסא לפניו.

מיליהון דרבנין פליגין דמר ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' לעזר כל מקום ששנה ר' מחלוקת וחזר ושנה סתם הלכה כסתם.

במלאכת שלמה כאן (מ"ג ד"ה ר' יהושע): "ובהדיא אמרי בירוש' דהלכה כבן בתירא מפני שבמשנה זו היא מחלוקת ובמתני' דבסמוך סתם לן תנא זה הכלל תפח תלטוש בצונן וקיימ' לן מחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם ע"כ". וכן לקמן במ"ד: "זה הכלל תפח וכו'. סתמא היא ולאו ר"ע קאמר כדכתבינן לעיל בשם הירושלמי. וכתב החכם ה"ר אלעזר אזכרי ז"ל והכרח הדבר הוא, דודאי כיון דר' עקיבא מודה לרבנן דאין עיסה מחמצת כלל בעוד שעוסקת בה ושהייא בה פורתא וחולק עם ר"ג וסובר דבא לידי חמוץ אי שהיא טובא, ודאי ה"ק לא כל הנשים וכו' הלכך ע"כ צריך לעשות כרבנן. ורבי שנה סתם משנה כאן בין אם עבר ועשה כר"ג ושהה באונס או בשוגג טפי מכדי היסק אחד, בין עבר ועשה כרבנן

תלטוש בצונן דהלכה כבן בתירא דהטלת העיסה בצונן מונע חמוצה, ודלא כר' אליעזר ור' יהושע דפליגי עליה וסברי דאינו מונע ע"כ".

ומזה אנו רואים שדעת הירושלמי היתה ברורה אצלם, שהפיסקא "תפח תלטוש בצונן" איננה מדברי ר"ע, ולפיכך נראה שלפניהם לא היו המלים: "מילהון דרבנין פליגין" אלא סתם: מתניתא אמרה כן תפח תלטוש בצונין דמר ר' חזקיה ר' אבהו וכו'. או שהיתה לפניהם הגירסה מיליהון דרבנין אמרין כן דמר ר' חזקיה וכו', או שיש לפנינו איזה חסרון לפני המלים: מיליהון דרבנין פליגין.

ולפי הגירסא שלפנינו צריכים לפרש ש"מיליהון דרבנין פליגן", מוסב על דברי ר' יצחק ור' יאשיה שפסקו או כר' אליעזר או כר' יהושע (עיין לעיל), ומדברי ר' חזקיה ור' אבהו אפשר להוכיח שאין הלכה כר' אליעזר ור' יהושע אלא כבן בתירא, שהרי לפנינו מחלוקת ואח"כ סתם.

ה"ד.

תני גמרה זה לישתה וגמרה זה קיטופה וכו'.

במאירי מ"ח ב' (70 ע"א): וזהו שאמרו בתלמוד המערב על דברי חכמים גמרה זו לישתה וזו קיטופה וזו הסקה ראשונה שוהה כדי הסקה ושנייה כדי הסקה ואפיית ראשונה ושלישית שני הסקים ואפייה אחת ואם עשתה ככר ראשון אחרון כדי שני הסקים ושתי אפיות. ועיין הלשון במגן אבות שלו עמ' ע"ב.

אית תניי תני בחיטין שלשת קבין. ובשעורין ארבעת קבין. אית תניי תני בחטין ארבעת קבין ובשעורין שלשת קבין. מאן דאמר בחטין שלשת קבין בשיש בהן שמנונית. בשעורין ארבעת קבין בשאין בהן שמנונית. מאן דאמר בחטין ארבעת קבין דאינון חטיין. ובשעורין שלשת קבין דאינון רטישין.

המפרשים והמלונים לא הבינו כאן את כל הסוגיא וברור שהירושלמי אינו מבדיל בענין זה בין חטין ובין שעורין אלא מתחשב עם טיב התבואה (ועיין בבלי מ"ח א') ואם יש בה שמנונית היא ממהרת להחמיץ[1]) וכן מבדיל הירושלמי בין חטיין ובין רטישין. אבל מה זה רטישין? והנה בספירוסים אנו מוצאים כמה פעמים התחייבות לשלם כמות ידועה של *πυρὸς στερεός* והמו"ל של הספירוסים האוקסירינכיים חלק XIV עמ' 60 הערה 8 מבארים שזו היא חטה קשה שנתבשלה יפה (נגד ריינאך, עיין שם), וכן מבאר גם פרייסיגקה במלונו בערך *στερεός* וזהו בוודאי הפירוש הנכון, וגם הירושלמי שלנו מאשר זה, וברור הוא שהתרגום המדוייק של המלה *στερεός* לארמית הוא טריש. והביטוי *στερεὰ* שבספירוסים (Petr. II. 4. 1. 3) נמצא כמעט מלה במלה בירושלמי כלאים פ"א ה"ט, כ"ז ע"ב: ע"ג פטרה ע"ג סלעים ע"ג טרשים. ובכן, *πυρὸς*

1) עיין מ"ש לעיל עמ' 410.

στερεός הם חטין טרישין, וכן צ"ל בירושלמי במקום רטישין. ואילו הן חטין או שעורין יבשות וקשות שנתבשלו יפה ונותנות הרבה קמח, ובניגוד לזה הן חטין חטיין[1]) כלומר חטין רכות וזעירות שעדיין לא נתבשלו כהוגן, שאינן נותנות הרבה קמח, וע"כ 3 קבין טרישין = 4 קבין חטיין. והעירותי על זה בתרביץ ש"ג ס"ג עמ' 338.

ה"ה.

רב הונא בשם רב מותר להאכילו לכלבו.

בכי"ל חסרה המלה "לכלבו" והושלמה בגליון. ועיין מ"ש לעיל עמ' 389. והמפרשים שגו בפירושם, עיין יפה עינים מ"ג ע"א.

תני בר קפרא אין לך סדק מלמעלן שאין תחתיו כמה סדקין.

בבבלי מ"ח סוף ב', בכ"י אוקספורד ובכ"י ב' (עיין דק"ס ס"ט א' הערה פ'): תניא נמי הכי ר' נתן אומר אין לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין בו כמה סדקין מלמטה.

ה"ו.

אתייא דר' מאיר כר' ליעזר ורובה מן דר' אליעזר וכו'.

כל הסוגיא מבוארת במלאכת שלמה, ועיין גם מ"ש בשם ר' אלעזר אזכרי.

אתיא דרבנין כר' יושע וכו'.

עיין הפירוש בספר ניר. ועיין במלאכת שלמה הנ"ל.

כמה דרבן גמליאל אמר מה שני בין חולין לתרומה כן ר' אלעזר בי ר' צדוק אמר מה שנו בין חולין לתרומה.

הגירסא משובשת והנכון הוא בשרי"ר עמ' 108 שו' 10: כמה דרבן גמליאל מְהַשֶּׁנֵי בין חולין לתרומה כן ר' לעזר בר' צדוק מְהַשֶּׁנֵי בין חולין לתרומה וכו'. ועיין מ"ש לעיל עמ' 242. וכן במלאכת שלמה: עוד גרסי' בגמ' דהתם בירוש' אתיא דר"א ב"ר צדוק כד"ג כמה דר"ג חילק בין חולין לתרומה לעיל רפ"ק לדין ביעור חמץ דתנן ר"ג אומר חולין נאכלין כל ד' ותרומה כל חמש כן ר"א בר' צדוק חילק הכא במתני' בין תרומה לחולין וכו'.

ה"ז.

בוא וראה מה גדול הוא השלום וכו'.

עיין רטנר. ועיין מאירי מ"ט א' (70 ע"ב).

---

1) בתרגום יונתן בראשית ל"ג—י"ג: טלייא חטיין = הילדים רכים. ועיין לוי ערך מלין תרגומי שמסמיך זה ל-حظر בערבית, שפירושו להתענג, להתפנק. אבל אין ספק שבארמית א"י "חטייא" פירושו גם רך ממש וצעיר, וע"כ מתרגמים התרגומים הא"י במלה זו את הרך והרכה שבמקרא, שפירושו מפונק.

מילת בנו ושחיטת פסחו מי קודם וכו'.

עיין מכילתא בא ספט"ו. הורביץ—רבין 56.

אפילו יכול לחזור ולבער ולילך ולהציל. אפי' יכול לילך ולשבות לחזור ולבטל שאין שביתת הרשות אצל רבו או אצל מי שהוא גדול ממנו בחכמה.

אין לגירסא זו שום שחר. וגם כאן אשם המגיה שהשחית את כ"ל וכן הוא שם: אפילו יכול לחזור ולבער ולילך ולהציל. אפי' יכול לילך ולשבות. מהו שביתת הרשות. אצל רבו וכו'. והמגיה מחק את המלה "מהו" והשלים בגליון: לחזור ולבטל שאין, ואין לזה שחר, והיה צריך להשלים רק את המלים: לחזור ולבטל, ולהשאיר את המלה: מהו. וכן בשרי"ר עמ' 108: אפילו לילך לשבות ולחזור לבער. מהוא שביתת הרשות וכו'. והפירוש הוא שהמלים, "מהו שביתת הרשות" כבר מוסבות על דברי המשנה: ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד. והירושלמי אומר ששביתת הרשות היא אם הלך אצל רבו. וכבר הוכחתי בתרביץ ש"ה ס"א שהירושלמי רגיל לקרא "רשות" לרשות שיש בו קצת מצוה, על דרך משנת ביצה פ"ה מ"ב. עיין מ"ש בתרביץ שם עמ' 97 והלאה. ועיין רא"ש בסוגיין ובמלאכת שלמה כאן.

כך שנה רבי המעשה קודם לתלמוד. נמנו בעליית בית ארום בלוד התלמוד קודם למעשה.

בחגיגה פ"א ה"ז, ע"ו ע"ג: ר' יהודה כשהיה רואה את המת ואת הכלה מתקלסין היה נותן עיניו בתלמידים ואומר המעשה קודם לתלמוד. נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה. וכ"ה כמעט בכל המקורות. עיין שמחות פי"א ה"ז. הוצ' היגר עמ' 189 ובהערות שם. וכן גם בסוכה רפ"ב, נ"ב ע"ד: מחלפה שיטתיה דר' יודה תמן הוא אמר המעשה קודם לתלמוד. וכא הוא אומר הכין. אבל ביפה מראה בחגיגה שם: ר' יהודה נשיאה כשהיה רואה וכו'. וכן באבות דר"נ הוצ' שכטר נו"ב פ"ח, עמ' 22: מעשה בתלמידיו של ר' יהודה הנשיא שהיו יושבים ושונים ועברה הכלה לפניהם. אמר להם ר' יהודה: חברינו עמדו והתעסקו עם הכלה וכו'. וכנראה ט"ס הוא בשני המקומות האלה.

ר' אבהו שלח לר' חנינה בריה יזכי בטיבריה וכו'.

בשרי"ר עמ' 108: ר' אבהו שלח לר' חנניה בריה למיתב בטיבריה וכו'. ובחגיגה הנ"ל: ר' אבהו הוה בקיסרין שלח לר' חנינה בריה מזכי בטיבריה וכו'. והגירסא מזכי היא הנכונה, ופירושה לזכות בתורה. וכלשון הירושלמי בשבת פי"ב ה"ג, י"ג ע"ג: אזלון פגנייא וזכון באוריתא. ובספר חסידים סי' תשס"ז עמ' 193: התלמוד קודם למעשה כהדא דר' אבהו שלח בריה לר' חנינא (צ"ל: ר' חנינא בריה) בטבריא. שלחון ואמרון ליה וכו' עיי"ש כל הענין. ובמעשיות שבמעריך, שתי ידות מ"ח א' מתורגם כל הענין כאן לעברית, ואעתיקו להלן. ועיין שאר הראשונים אצל רטנר. ועיין הפיסקא מדרשות אבן שועיב שאביא להלן.

שלח ומר ליה המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא וכו'.

בכי"ל: שלח ואמ' ליה המבלי אין קברים בבבל בקיסרין שלחתיך לטבריא. ונמחקה המלה בבבל ע"י קוים. ובשו"ת מהר"ח או"ז סי' קס"ג, נ"ה ע"ב: "וצא ולמד מאותו ששלח המדלית קברין בקסרין שלחתיך ללמוד וכו' משמע שלא כעס רק על קבורת המת דאפשר להתקיים באנשי המקום". וכיון לירושלמי שלנו.

ועיין רטנר שמעיר על גירסת מהר"ם בר ברוך במחנה לויה, שבלי הלקט השלם ה' שמחות סי' י"א ועוד (בשם הר"ר יו"ט מיואני): אבוה דשמואל שדריה לשמואל לנציבין כדי ללמוד תורה שמע דהוה גמיל חברין אמר המבלי אין קברים בבבל שדרתיך לנציבין הדא אמרה דאין מבטלין תינוקות וכו' [1]) ולפנינו בירושלמי אין זכר מזה.

ובדרשות אבן שועיב פרש' צו ל"ח רע"ב: וכן אמרינן בירושלמי פרק ואלו עוברין בפסח נמנו וגמרו בלוד התלמוד קודם למעשה: ר' אבהו שדר לר' חנינא בריה ללמוד תורה בטבריא. אמרי ליה גמיל חסד הוא שלח ליה המבלי אין קברים בקיסרין שדרתיך הא נמנו וגמרו בלוד וכו'. רבנן אמרי הדא דתימא בשיש מי שיעשה אותה מציה אבל לית תמן, עביד יתה והדר לתלמוד.

ועיין רטנר שמעיר על גירסת הראשונים בירוש' מו"ק פ"ג ה"ה שממנה משמע שלא היה בית הקברות בקיסרין. אבל ברור שמן הירושלמי שלנו אין להסתייע כלל, שהרי יש לפנינו מליצת הכתוב בשמות י"ד-י"א.

אמר לון ולא הוה תמן חורנין. אמרין ליה מגור הוה.

בשרי"ר 109: אמרון מגיר הוה, וכ"ה בחגיגה. ובספר חסידים הנ"ל: אמר ליה מגיר הוה.

ובמעשיות שבמערין, שתי ידות, מ"ח א': פסחים ירוש' דף ל' ר' אבהו שלח בנו ללמוד תורה בטבריא באו ואמרו לו גומל חסד הוא וקובר מתים. כתב לו המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא, לא שלחתיך אלא ללמוד תורה שכבר נמנו וגמרו בעליית בית ארום בלוד שהתלמוד קודם למעשה. ר' חייא ור' יוסי איחרו לבא אצל ר' אלעזר, כשבאו אמר להם אנה הייתם אמרו לו לקבור מת. אמר להם ולא היו שם אחרים לקברו ותבאו אתם ללמוד. אמרו לו שכננו היה ומפני דרכי שלום הלכנו.

ובספר חרדים מ"ע מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בלב אות כ"ב (דפוס קושטא שנת אמונתך מ' סע"ב): וחייב אדם לגמול חסד לשכיניו ולקרוביו טפי מלשאר אדם. מבואר בגמרא בבלי ובירושלמי.

ה"ח.

אם קודש הוא ישרפנו במקומו.

כלומר, אם לפני הצופים נחשב עוד לירושלים—לקודש, א"כ ישרפנו במקומו ולמה לו לחזור לבירה, ותירץ שאפילו בירושלים עצמה אין לשרוף אלא לפני הבירה (ניר).

---

1) עיין עכשיו מ"ש ע"ז אפשטין בתרביץ ש"ה ס"ר עמ' 266. ועל השם "אבוה דשמואל" עיין מבוא הירושלמי לרז"ף נ"ח ע"ב ודורות הראשונים ח"ב עמ' 225 והלאה.

ההן יוצא מה את עבד ליה כי מטמא בחוץ או כי מטמא בפנים.

בכי"ל: חסרה המלה "או" והיא תלויה בין השורות. ובשרי"ר עמ' 109: כניטמא בחוץ או כניטמא בפנים. עיין לקמן פ"ז הי"ב (ד"ו הי"א), ל"ה ע"ב: ההן יוצא מה את עבד ליה מטמא את הידים או אינו מטמא את הידים וכו' עיי"ש.

אלא שאת מבקש לעשותו כמטמא בחוץ אלא כמטמא בפנים.

בשרי"ר הנ"ל: אלא שאת מבקש לעשותו כניטמא בחוץ. א י נ ו אלא כניטמא בפנים.

אית תניי תני ומחלף ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסי כמתניתן. אמר ר' יודן סימנא מן ההיא דברכות עד כמה מזמנין עד כזית. ר' יהודה אומר עד כביצה.

עיין מלאכת שלמה, ועיין רטנר עמ' 52. וכסיגנון זה גם בכלאים פ"ו סה"ג (ד"ו ה"ד), ל' ע"ג: אית תניי תני מחלף, ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא כמתניתין. אמר ר' יודן סימנא דכלים כלאים. וכן בתענית פ"ד סה"ג (ד"ו ה"ד), ס"ח ע"ב: אית תניי תני ומחלף, ר' אחא בשם ר' יסא כמתניתן. אמר ר' [יודן] סימון סוכרא דקיסא טרד. כצ"ל שם, עיין ראבי"ה ר"ה סי' תק"ל עמ' 209 שורה אחרונה, ועיין מ"ש ר"ל גינצבורג במכתב חדשי כרך 78 עמ' 27, שפירש את הירושלמי תענית בטוב טעם.

עד כדון בשר קודש חמץ מניין.

זה מוסב שוב על דברי ר' יהודה שאמר זה וזה בכביצה, ושאל למה אינו חוזר בחמץ בפחות מכביצה, והרי בכזית עובר על בל יראה, (מיכל המים).

אמר ר' יוסי בי ר' בון מן מה דתנינן... הדא אמרה מה דנפל לדין נפל לדין.

כסיגנון זה לקמן פ"ז ה"ז, ל"ד ע"ד: ר' יוסה בשם רב חסד'... מן מה דתני... הדא אמרה מה דנפל לדין נפל לדין. אבל בנזיר פ"ט ה"ב, נ"ז ע"ד: ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חסדא וכו', וכצ"ל גם בפסחים פ"ז.

פרק ד'.

ל' ע"ג. הלכה א'.

כתיב שם תזבח את הפסח בערב... אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבנך קרב.

כ"ה גם בשרי"ר ובקונדרס אחרון עמ' 319 ופתרון הדברים נעלם ממני. ועיין רטנר, ועיין מאירי רפ"ד עמ' 119, מגן אבות שלו צד פ"ב עיי"ש.

האומר הרי עלי עצים למזבח וגיזירים למערכה אסור בהספד וכו׳.

בכי״ל: אסור בספד ו״ה״ תלויה בין השורות. וכגירסת כי״ל כ״ה גם בשרי״ר 109 שו׳ 25. וכ״ה בפיסקא זו גם במגילה פ״א ה״ד (ד״ו ה״ו). ע׳ ע״ג. ובד״ח שם תוקן: בהספד. וכן בחגיגה פ״ב ה״ד. ע״ח סע״א. בכי״ל: וגיזירין למערכה אסור בספד. ובין השורות תלויה ״ה״. ולפי דרכינו למדנו עד כמה דייק הירושלמי למסור את הברייתות כלשונו ממש. כי בשלשה מקומות הוא משתמש תמיד בצורה אחת של מלה זאת.

אמר רב יונה אילין תמידין קרבנותיהן וכו׳.

בכי״ל: אמר ר׳ יונה וכו׳. ובק״א הנ״ל עמ׳ 319: א״ר יהודה אלו תמידין קרבנות של כל ישראל אינון וכו׳. וכן ביחוסי תנאים ואמוראים ערך בר נתן דף א׳ ע״א: ואמר ר׳ יודין אלו תמידין וכו׳.

וקצת נראה לי שסוגיא זו נכנסה שלא במקומה. ובאמת צ״ל כן: האומר הרי עלי עצים למזבח וגיזירים למערכה אסור בספד ותענית ומלעשות מלאכה בו ביום. הרי פסח הרי קרבנן של כל ישראל וכו׳ עולה שהקריבוה בשחרית עולה היא. אמר ר׳ יונה אילין תמידין וכו׳. וכבר העירותי כמה פעמים על העובדא שסוגיות כפולות נמצאות לעתים קרובות מאד שלא במקומם הנכון. וגם סוגיא זו כפולה בתענית פ״ד ה״ב. ס״ז ע״ג. ועיין היטב בתוספות נ׳ א׳ ד״ה מקום. ובמלאכת שלמה כאן. אבל עיין גם ביחוסי תנאים ואמוראים הנ״ל.

תני עשרים וארבעה אלף עמוד מירושלים וחצי עמוד מיריחו. אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם וכו׳.

בק״א הנ״ל חסרה פיסקא זו. אבל בשרי״ר כאן עמ׳ 110 גורס כדפוס. וכ״ה גם בתענית פ״ד הנ״ל. והדברים תמוהים מאד.

וע״כ נ״ל קרובה השערת הרב ר׳ שמואל קליין שהברייתא רומזת כאן לפסוק בדה״י א׳. כ״ג-ד: ויספרו הלוים וכו׳ מאלה לנצח על מלאכת בית ה׳ עשרים וארבעה אלף וכו׳. וא״כ יש לפנינו כאן קטע של פסוק (וזה רגיל בתלמוד). וכן צריך לפרש אותה: תני עשרים וארבעה אלף (כלומר. כתוב בפסוק). עמוד מירושלים וחצי עמוד מיריחו. ועיין בבלי תענית כ״ז א׳ ובהגהות הגר״א שם.

תני רבן שמעון בן אלעזר אומ׳ כהנים ולויים וישראלי׳ ושיר מעכבין את הקרבן.

בק״א הנ״ל עמ׳ 320: תני ר׳ ישמעאל בן אלעזר אמר כהנים ולוים וכו׳. והשיבוש בין ישמעאל ושמעון רגיל מאד בספרות התלמודית. ובירושלמי שבעין יעקב מובא כל זה בשינויים קלים. ועיין מ״ש לעיל עמ׳ 365.

חיננא אבוי דרב ינטה בשם ר׳ בניה ולכפר על בני ישראל וכו׳.

בשרי״ר 110: חננה אבוי דְּבְרַנְטֵי בשם ר׳ בניה וכו׳. ובתענית פ״ד הנ״ל: חיננה

אבוי דבר נטה בשם ר' בניה לכפר על בני ישראל וכו'. ובמגילה פ"ד ה"י. ע"ה ע"ג: בר ישיטא הוה אמורא דר' אבהו וכו' מילין דלא שמע מן אבוי הוה אמר, כן א"ר בשם ר' חיננה. ומזה אנו רואים שהיה אמורא ר' חיננה, שהיה לו בן בר ישיטא, ולאמורא זה יכלו לקרוא חיננה אבוי דבר ישיטא, וכבר העירו על הדמיון עם השם: חיננה אבוי דבר ינטה. אבל עדיין הדבר מסופק מאד.

הרי פסח הרי קרבנן של כל ישראל הוא וכו'.

במגן אבות למאירי, העניין העשרים, צד פ"ב: "ועוד ראיתי שאמרו הרי עלי עצים למזבח וגיזורין למערכה אסור בהספד ובתענית ולעשות מלאכה באותו היום, והקשו הרי פסח קרבנן של ישראל ותלו אותו במנהג, כלומר עד חצות ולא אסרו מלאכה לכל היום וכו' ותירץ שניא היא שאין הפסח קרב אלא משש שעות ולמעלה... ועוד אמרו ר' אבהו בעי האומר הרי עלי עולה משש שעות ולמעלה מותר לעשות מלאכה משם ולמטה אמר ר' יוסא פסח שהקריבו שחרית אינו פסח, עולה שהקריבה שחרית עולה היא". ועיין לקמן פ"ט רה"ו. ל"ז ע"א.

נשייא דנהיגין דלא למיעבד עובדא באפוקי שובתא אינו מנהג. עד יפני סדרא מנהג.

בכי"ל: באפוקי שובתא מנהג עד יפני סדרא. ובין השורות תלוי כדפוס. ובשרי"ר עמ' 110 כדפוס, ועיין רטנר. ועיין או"ז ב"מ סי' קל"ב. י"ט ע"ב.

ובראבי"ה סי' תצ"ה עמ' 119: וגרסינן בירושלמי דהכא כל הדברים תלו אותן במנהג. נשיא דנהגי דלא למיעבד עבידתא באפוקי שבתא אינו מנהג. עד דיפני סדרא מנהג. פירוש סדר הבדלות וכו'. ובמאירי נ' ב' (73 ע"ב): ובתלמוד המערב אמרו נשייא דנהיגן דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהג, ודלא למעבד עבידתא באפוקי שבתא עד דתתפני סדרא, ר"ל עד שיצאו מבית הכנסת [וישלימו] סדר כל מה שהורגלו לומר בו במוצאי שבת מנהג וכו'. ועיין הלשון והסדר במגן אבות שאעתיק להלן.

ובפסיקתא רבתי פכ"ג. עשרת הדברות פ' תליתאה (הוצ' רמא"ש ק"כ ע"א. פראג מ"ג ע"ב): אמר לו ומה מלאכה יש אצליכם? אמר לו שכל ימות השבת אנו נידוני, ובשבת אנו נינוחים, ובמוצאי שבת עד שהסדרים שולמים וכשהסדרים שולמים מלאך אחד יש ושמו דומה וכו'.

ובמעין גנים על איוב לר"ש מסנות עמ' 36: ועוד אמרו, הרשעים כל ימות השבת הם נידונים ובשבת הם נוחין ומוצאי השבת עד שהסדרים שולמים, כלומר סדר קדושה, וכשהסדרים שולמים מלאך ששמו דומה שהוא ממונה על הנשמות וכו'. ועיין בהערות המו"ל שם.

ל' ע"ד.

בתרייא ובחמשתא אינו מנהג. עד יתפני תעניתא מנהג.

בכי"ל: בתרייא ובחמשתא עד יתפני תעניתא מנהג, ובין השורות: אינו מנהג. ועיין רטנר. ובראבי"ה הנ"ל: בתרייתא ובחמישתא אינו מנהג. עד דיתפני תעניתא מנהג.

והנה כבר פירש לנכון בפ"מ ש"בתרייא ובחמשתא" הוא בכל שני וחמישי, אבל פירש ש"יתפני תעניתא" הוא בתענית ציבור על הגשמים הראשונים שמותרים בעשיית מלאכה מן הדין, אבל העיקר חסר מן הספר לפירוש זה.

ובמאירי הנ"ל: "בשני וחמישי עד דיתפני תעניתא ר"ל סדר מה שנוהגים להאריך בסליחות ובתחנות מנהג, ואסור לבטלו. ר"ל אפילו לא היה תענית צבור לגמרי הואיל ומכל מקום צבור מתענין בו. שאלו תענית צבור גמור, על הדרך שביארנוהו במקומו, אינו תלוי במנהג נשים... ותענית צבור הוא מאותן שמתענין על הגשמים שלש אמצעיות ושבע אחרונות". וא"כ הוא מחלק בין בטול מלאכה בכל היום ובין בטול מלאכה רק עד גמר התפלה. ואנו עוסקים רק בתענית של בה"ב (הראשונים), שהצבור מתענה בהם.

ובמגן אבות למאירי, עניין העשרים צד צ"ח (בסופו): וכן הענין אצלי במנהג של התחסדות היוצא מכל גדר, אע"פ שהם מתחסדים בו התחסדות של תפלות ומיחסים אותו לצורך מצוה, וזהו אצלי מה שאמרו בירושלמי נשיי דנהיגין דלא למעבד עובדא באפיקי שבתא, ר"ל כל מוצאי שבת, אינו מנהג, כלומר שאין זה אלא התחסדות ביתר מן הראוי ואין חוששין לו, עד דתיפני סדרא כלומר, עד שישלימו סדר מה שהורגל לומר בו במוצאי שבת מנהג, כלומר, אע"פ שיש בו תוספת יתר על המחוייב, ואסור לבטלו, בתנינא ובחמשתא אינו מנהג, כלומר שמתבטלות בכל יום תענית של שני וחמישי אינו מנהג ואין חוששין לו. עד דתתפני תעניתא מנהג, ר"ל סדר תפלת תענית וכו'.

ומסתמיות דבריו כאן נראה שהוא פירש, שאם הן מתבטלות בכל שני וחמישי כל היום אינו מנהג, אבל אם מתבטלות רק עד שתגמר תפלת התענית מנהג. אבל אפשר לפרש את דבריו באופן אחר ושיתאימו לפירושו בפסחים.

ומנהג היהודים להתענות בכל יום שני וחמישי יוצא מכמה מקורות, כפי שהוכיח ר"ל גינצבורג בספרו גנזי שכטר ח"א עמ' 483 ועיין גם עמ' 548 שם. ועיין מ"ש א' ג. אלון בתרביץ ש"ד ס"ב עמ' 285.

יומא דירחא מנהג.

במנוה"מ הוצ' ענעלאו ח"ב עמ' 201: כדגרסי' בירושלמי הני נשי דנהיגי דלא למעבד עיבידתא בריש ירחא מנהגא. וכן בראבי"ה (עיי"ש סדר המאמרים) הנ"ל: נשיא דנהגי דלא למיעבד עבידתא בריש ירחי מנהג. ועיין גם מאירי הנ"ל והראשונים שהעתיק רטנר. וכולם העתיקו ריש ירחי במקום יומא דירחא. אבל במגן אבות הנ"ל: יומא דירחא מנהג, וכ"ה גם בשרי"ר, ועיקר.

אמר ר' זעורה נשיא דנהגן דלא למישתייא מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן שתייה מה טעם כי השתות יהרסון.

באו"ז ח"ב סי' תי"ד, פ"ד ע"א: משנכנס אב ממעטין בשמחה. וכבר נהגו העם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ושלא לרחוץ משנכנס ר"ח אב ויש לנו סמך למנהג דאמרינן פ"ק דמכילתין (תענית פ"א ה"ו) בירושלמי א"ר זעירא

נשיא דנהיגי דלא למישתי חמר מן דאב עליל מנהג שבו פסק שתיה ומה טעם כי השתות יהרסון... מיהו רב נסים גאון לא גריס חמר אלא גריס דלא למישתי עמרא ופירושו לשון בשתי או בערב אבל בשתיית יין לא אירי כלל. ועיין בהגה"מ ה' תענית פ"ה ה"ו, אות ד' ובמרדכי תענית סי' תרל"ג (עיין רטנר).

וכן במגן אבות הנ"ל: דלא למשתי' חמר מן דאב עליל וכו'. וכן בילקוט תהלים רמז תרנ"ג: דלא למישתי יינ' מן דאב עליל מנהג.

אבל כגירסת הדפוס כ"ה גם בשרי"ר עמ' 111 שו' 1 ובילקוט המכירי תהלים י"א–ח עמ' 67 ואצל כמה מן הראשונים, עיין רטנר. וכן בראבי"ה הנ"ל סי' תצ"ה עמ' 119: נשיא דנהגי דלא למישתיא מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן שתיה שנאמר כי השתות יהרסון, פירוש לשון בשתי או בערב. ובלי שום ספק זו היא הגירסא הנכונה, ואיזה סופר שלא הבין מה זה למישתייא, הוסיף: חמר (אולי גם ע"פ הראייה מאבן השתיה, עיין להלן), ובכל אופן נראה שבא"י היו באמת נוהגים שלא לשתות יין ב"תשעה ימים", וע"כ הוסיפו כן בירושלמי.

אבל מעניין שהוספה זו הוספה עתיקה היא, שהרי רב נסים גאון כבר מתקן אותה. ועיין מנהיג ה' ת"ב צד 49 אות י"ח, ואוה"ג תענית עמ' 44 הערה ד', וגם נ"ל שזו היא הוספה ארצישראלית כמו שנראה מן הלשון: דלא למישתי חמר, ובבבל היו מוסיפים חמרא ולא "חמר". ובזה נאמנת עלינו העתקת האו"ז ומגן אבות, אבל אצל שאר הראשונים תקנו כבר: חמרא.

ובמחזור ויטרי סי' רס"ג עמ' 225 נמסר בלשון הבבלי: בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב מנהגא הוא. ועין בהערות שם.

ובשדה יהושע תענית פ"א ה"ו כתב: "דלא למשתיא יש פותרין אותו לשון שתיה כלומר, לשתות יין, ויש פותרין אותו לשון שתי וערב, כלומר שלא לטוות בצמר ופשתים והיינו מלאכה. ונראה יותר קרוב פירוש אותם שפירשו לשתות יין מדתלי טעמא שבו פסקה אבן שתיה. ויותר קרוב פירוש אותם שפירשו לשון שני מדייחס מנהג זה לנשים יותר מבאנשים מפני שהם טוות בצמר". והנה הטעם השני של השדה יהושע הוא בודאי מכריע, ובאמת כל המנהגים של הנשים כאן הם בעניין עשיית מלאכה. ואשר לטעמו הראשון נעלם ממנו שהירושלמי בעצמו דורש כך את המלה אבן השתייה, שהרי כן הוא אומר ביומא פ"ה ה"ג (ד"ו ה"ד), מ"ב ע"ג: אמר ר' יוחנן למה נקרא אבן שתייה שממנה הושתה העולם. תני ר' חייה ולמה נקרא אבן שתייה שממנה הושתה העולם (כ"ה בירוש' ד"ו). וכן בוי"ר פ"כ"ד: היתה שם אבן שתייה ולמה נקראת כן א"ר יוסי בר' חלפתא שממנה הושתת העולם. אבל בכ"י לונדון ורומי שם לנכון: שממנה הושתה העולם. וכן בתוספתא יומא פ"ג (פ"ב) ה"ו: ר' יוסי אומר ממנה נשתה העולם וכו'. (והגירסא "נשתת, הושתת" היא תיקון ע"פ הבבלי יומא נ"ד ע"ב) ופירושו, שממנה נארג העולם.

סוף דבר, גירסתנו, גירסת הדפוס היא בלי שום ספק הנכונה ופירושה הוא כמו שפירש ר"ן גאון, למישתי — לטוות, לארוג, ושאר הגירסאות הן הוספות ופירושים.

אעין דשיטין הוו במגדל צבעייה. אתון ושאלון לר' חנינה חברהון דרבנן מהו מיעבד בהן עבודה. אמר להן מכיון שנהגו אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש.

בכי"ל חסרות המלים "דרבנן מהו מיעבד בהן עבודה" והושלמו בגליון.

ובב"ר פצ"ד–ד (ד"ו נ"ט ע"ג): אעין דשיטים הוה במגדלא והיו נוהגים בהם איסור משום קדושת הארון. אתון ושאלון לר' חנינה חברהון דרבנן אמ' להם אל תשנו ממנהג אבותיכם. ועיין רטנר שמעיר למתנות כהונה שם: "איסור איסור מלאכה והכי איתא בהדיא בירושלמי בפרק מקום שנהגו עכ"ל ולפנינו ליתא ... וכבר העירותי... שלפני בעל מתנות כהונה היה הירושלמי יותר שלם משלפנינו" וכו'. כוונת המתנ"כ ברורה שאיסור פירושו איסור מלאכה, שהרי אמרו מפורש בירושלמי: מהו מיעבד בהן עבודה, ולא היתה לפניו שום גירסא אחרת בירושלמי.

ובראבי"ה סי' תצ"ה עמ' 119: אעין דשיטין הוו במגדל צבעייה אתון ושאלון לר' חנניה חברהון דרבנן מהו למיעבד בהן עבידתא. אמר להון מכיון שנהגו אבותיהם אסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש. ורב ניסים פירש משל קדושת ארון, וכן מפורש במדרש שיר השירים[1].

אבל במגן אבות למאירי, עניין העשרים, עמ' פ"ו: וכן בירושלמי אמרו אעין דשטין הוו במגדל צבעיא, כלומר שהיה שם יער צומח עצי שטים, ונראה לי שהיו באים שם עובדי האלילים באותם הימים תמיד לכרות לצורך בתי אלילים והיו ישראל שביניהם נמנעים מלשכור עצמם לכך, אע"פ שהוא מותר, כמו שביארנו בראשון של ע"ז, וקאמר התם אתון ושאלון לר' חנינא חבריהון דרבנן מהו מיעבד בהון עבידתא, אמר לון מכיון שנהגו בהם אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש.

ועיין שרי"ר עמ' 111: מהו מעבד בון עבידא, וכ"ה בתענית פ"א ה"ו, ס"ד ע"ג: מהו מיעבד בהון עבידא, וע"פ הלשון אפשר לפרש: מהו לעשות בהן סחורה. (עיין תלמודה של קיסרין עמ' 1 ובהערה 4 שם).

והוא נוהג בו באיסור נשאל אין מתירין לו.

בכי"ל: ואין מתירין לו, ונגררה ה"ו" (של ואין), וכגירסת כי"ל כ"ה גם בשרי"ר ובתענית הנ"ל. ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר. ובראבי"ה הנ"ל סי' תצ"ה עמ' 119: ונראה נמי התם ר' אלעזר בשם ר' אבין כל דבר שאינו יודע שהוא מותר אלא שנהגו בו איסור והוא טועה בו באיסור נשאל והן מתירין לו ודבר שהוא יודע בו שהוא מותר אלא שנהגו בו איסור אין מתירין לו.

---

1) לפני הראבי"ה לא היה זה בבי"ר, כמו שחסר בכתבי יד ובילקוט, עיין הוצ' אלבעק עמ' 1174.

ובמאירי נ"א א' ד"ה היו נוהגים (74 ע"ב): "והוא שאמרו בתלמוד המערב כל דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטועה בו באיסור נשאל ומתירין לו, וכל שיודע שהוא מותר ואעפ"י כן נהגו בו איסור נשאל ואין מתירין לו, וזה שאמרו נשאל ומתירין לו, לא סוף דבר על ידי שהם שואלין בה, אלא אף בלא שאלה כן. ומתוך שבסופה אמרו נשאל ואין מתירין לו, כלומר שאף על ידי שהוא שואל בכך אין מתירין נקט ליה רישא בנשאל". ועיין מגן אבות שלו עניין העשרים עמ' צ'.

מעשה ברבן גמליאל שישב לו על ספסלו וכו'.

עיין מגן אבות הנ"ל עמ' פ"ו שמעתיק את סוגית הבבלי נ"א א'. ובעמ' צ"ד משוה לה את סוגיית הירושלמי שלנו עיי"ש כל העניין.

קיבלו עליהן חרמי טיבריה וגרוסי צפורין. דשושי עכו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד וכו'.

עיין רטנר. ובמגן אבות הנ"ל עמ' פ"ז: "וממה שאמרו בירושלמי חרמי טבריא ר"ל פורשי מכמורת לצוד וגריסי צפורין, והם המחלקים את הפולים לעשות מהם גריסים ו ר ש ו ש י עכו, והם הכותשים את החטים לעשות מהם דייסא, נהגו שלא לעשות מלאכה בחולו של פסח. גריסי צפורי ודשושי עכו ניחא, חרמי טבריא אינן ממעטין בשמחת הרגל, צד הוא בחכה צד הוא במכמורת. ואפי' כן אין ממעטין בשמחת הרגל פי' בתמיה שמ"מ אינה צידה כדרכה, ר' אמי מיקל לון דאינון ממעטין בשמחת הרגל". והגירסא "רשושי" גם בשרי"ר 111: קיבלו עליהם חרמי טיבריה ו ר ש ו ש י עכו וכו' ניחה ר ש ו ש י עכו וכו', וכן בשרי"ר מו"ק עמ' 197 שו' 13: ורשושי עכו וכו' ניחה גרוס' דצפורין ורשושי עכו וכו', ועיין דק"ס מו"ק עמ' 40 הערה ע', ועיין הראשונים שהביא רטנר כאן, ועיין בה"ג הילדסהיימר עמ' 202 וה' ראו עמ' 131.

צד הוא בחכה צד הוא במכמורת.

עיין תוספתא ב"ק פ"ח הי"ו, צוקרמנדל עמ' 363 שו' 1.

גלו ממקום למקום וביקשו לחזור בהן ייבא כהדא דאמ' ר' בא בני מישא קיבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול וכו'.

במגן אבות הנ"ל עמ' פ"ז (המשך הפיסקא הנ"ל): גלו ממקום למקום ובקשו לחזור בהם ייבא כהדא דר' מיאשא בני מישא קבלו עליהם שלא לפרש בים הגדול, אתון שאלון לרבי אמרין ליה אבותינו נהגו שלא לפרש בים הגדול אנו מה א"ל מכיון שנהגו אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש, ואין אדם נשאל על נדרו תמן (תנינן) מי שנדר נשאל ברם הכא אבותיכם נדרו, ומקשה כ"ש יהו מותרין ומשני א"ר חנניה לא מן הדא אלא מן הדא רבי תלמידיה דר' יודה הוה ור' יודה אמר אסור לפרש בים הגדול.

ושם בעמ' צ"ח: וכמעשה של בני ביישן שאלו, ואין אדם נשאל על נדרו תמן מי שנדר נשאל, ברם הכא אבותיהם נדרו כ"ש יהיו מותרים. פ י' ש ה ר י

פתח מצוי הוא שאלו ידעו שיש בו נזק לבנים לא היו נודרים. לא מן הדא אלא ר' תלמידיה דר' יהודה הוא דאמר אסור לפרש לים הגדול.

ר' תלמידיה דר' יודה הוה. דר' יודה אמר אסור לפרש בים הגדול.

מו"ק פ"ג ה"א. פ"א ע"ג. ועיין מ"ש רטנר בשם ר"ל גינצבורג. וראיתי לחכם אחד שכתב כי מיישא היא בסביבות צור. ולא נראה כי מתשובה זו של ר' חנינא רואים שמיישא היא בא"י וע"כ אסר להם ר' כדי שלא יצאו מא"י לחו"ל. עיין ירוש' מו"ק הנ"ל.

ואינו אסור משום בל תתגודדו.

רטנר מעיר: "בחי' ריטב"א מגילה דף א' וכן נראה בירושלמי דפסחים דגרסינן התם גבי מקום שנהגו לעשות מלאכה בע"פ דאקשינן קרי כן וכו' (ד' מלות אחרונות אינן מובנות לי) ופריך בשעה שאלו עושים כב"ש ואלו כב"ה" וכו'. כוונת הריטב"א ברורה: דאקשינן קרי כאן לא תתגודדו (וזהו סיגנון הגמרא ביבמות י"ג ב'. ועיין לעיל בריטב"א שם) ו פ ר י ק (כ"ה בריטב"א דפוס ראשון) בשעה שאלו עושים וכו'. ועיין מגן אבות פ"ז א' שמעתיק את כל הענין הזה.

ניחא ממקום שעושין למקום שאין עושין. ממקום שאין עושין למקום שעושין. ויבטל שהרי כמה בטילין יש לו באותו מקום.

כבר עמלו מאד הראשונים להתאים את המשנה כפשוטה עם הסוגיא בבבלי. עיין כל עניין העשרים במגן אבות למאירי שבאר את המשנה מכל הצדדים. ועיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' של"ז. תוספ' נ"א א' ד"ה רבה ועוד. אבל ברור שלירושלמי שיטה אחרת במשנה והוא לא הזכיר כל החלוקים שנשנו בבבלי בסוגיין ובמקומות אחרים. ופירש את משנתנו שנותנים עליו חומרי שני המקומות במקום שאין חשש למחלוקת. אבל במקום שיש חשש מחלוקת צריך לנהוג כאנשי המקום. ולא ישנה ממנהג המקום אפילו הם מקילים. מפני המחלוקת. בניגוד לפירוש הבבלי נ"א ב'. וכן גרס הירושלמי גם במשנה ב': מקום שנהגו שלא למכור אין מוכרין ואל ישנה אדם מפני המחלוקת (עיין דק"ס נ"ג א'). כלומר. אם יש חשש מחלוקת ינהג כאנשי המקום ואל ינהג אחרת בין לחומרא ובין לקולא. ועיין היטב בפירוש המשניות להרמב"ם במשנתנו.

ולפיכך שאל הירושלמי. למה יחשוש למחלוקת אם בא למקום שעושין. והרי לא ירגישו בו שאינו עושה מפני חשש איסור. אלא יחשבו שאין לו מלאכה לעשות. ועיין המפרשים שנדחקו מאד. אבל הפירוש הנ"ל כבר אצל ר' אלעזר אזכרי. עיין להלן.

ר' סימון בשם ר' יוחנן במתמיה.

כלומר, אסור לו ליבטל, בשעה שהוא ימצא במצב כזה שכולם יראו שאינו עושה מחמת חשש איסור, בשעה שהוא יראה כמתמיה אם לא יעשה. ובשרי"ר 112 שו' 18 נראה שיש כאן חסרון קטן אחרי "ר' סימון בשם", ואולי צ"ל: ר' סימון בשם [ריב"ל ר"ח בשם] ר' יוחנן וכו'.

ובמלאכת שלמה כאן: "וכתב הר"א אזכרי ז"ל דבירוש' משני נמי ר' יוחנן דלעולם מתני' כפשטה דאף במקום שאין עושין למקום שעושין אל ישנה ויעשה קאמ' ולא קשיא רישא אסיפא דרישא מיירי בסתם בני אדם דליכא מחלוקת אם יבטל כמנהג מקומו דיתלו לומר מלאכה הוא דלית ליה ואינו משנה מנהגנו וסיפא מיירי במתמיה כלומ' באיש עסקן מאד שלעולם אינו בטל, וזה אל ישנה ליבטל, אלא יעשה מלאכה ואין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, מפני המחלוקת, אע"ג דבדעתו לחזור מיירי מתני' כדפירש הר"ן ז"ל, ומדינא יש לו לעשות כמנהג מקומו, כיון דכתי' וכל נתיבותיה שלום, (וי"ל) [יש לומר] דמעיקרא לא קבלו היכא דנפיק חורבא דמחלוקת, ולקמן בירוש' גבי ט' באב אמרי' נמי במתמיה ומוכרח לפרש כן. ע"כ". וברמב"ם פ"ח מה' יו"ט ה"כ: ואע"פ כן לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני האיסור. ועיין יפה עינים נ"א סע"ב.

ה"ב.

כלו מטיבריה ולא כלו מציפורין. אמר לו מציפורין הבאתים אם אין את מאמינני צא והבא לך אף אתה.

כלומר כאן אין שייך חומרי המקום שבא לשם, שהרי הוא אומר לבני המקום גם אתם יכולים להיות מיתרים בהם, ולא בי השינוי אלא בפירות והרי גם אתם יכולים להביאם ממקומי. ועיין מלאכת שלמה.

ר' חנניה ור' פינחס ר' יודה ור' יוסה שניהן אמרו דבר אחד דתנינן תמן אוכלין על המובכר ואין אוכלין על השמור. ר' יוסי אומר אף על השמור. אמ' לון מן השמור הבאתים ואם אין את מאמינני הרי שדה פלוני משומרת לפניך. צא והבא לך אף אתה.

בשרי"ר: ר' חנניה בשם ר' פינחס ר' יודה ור' יוסה וכו'. בכי"ל: דתנינן תמן אוכלין על המובקר וכו'.

ובפירוש הדברים נראה שר' חנניה חולק על סתם התלמוד ומפרש את דברי ר' יודה בעניין זה שיש שדה משומרת בתוך העיר שעדיין לא נתלשו שם הפירות (ור' יודה סובר כר' יוסי שכל זמן שיש עוד במחובר, אפילו הוא משומר, אוכלין עליו בתלוש, ואינו חייב בביעור אלא אם כלו כל הפירות מן המחובר, זהו הפירוש הפשוט של משנת שביעית, עיין מפרשים שם) והוא הביא משם את הפירות, הריהו מותר לאוכלם בעיר ואין כאן חשש של מחלוקת ואיסור

לעבור על מנהג בני העיר שאין יודעים שעדיין יש במחובר מן המשומר, אלא מותר בפירות אילו וגם בפירות אחרים, שהרי הוא אומר לבני העיר גם אתה עדיין מותר בפרותיך, מפני שיש עוד מן המשומר, ואם אינך מאמינני צא והבא לך אף אתה, וזה כמו שאמר למעלה: כל דבר שאינו יודע שהוא מותר וטועה בו באיסור וכו', אלא ששם הוא חסרון ידיעת ההלכה, וכאן הוא חסרון ידיעת עובדות מן המציאות.

ואולי יש לפרש את דברי ר' יוסי, שלא אמר אוכלין אף על המשומר אלא באותה שדה, שמותר לוכל ממנה כ"ז שלא תלש כולה, אבל גם הוא מודה שאין כאן הדין "של שלש ארצות שיהו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה", כי לא אמרו שלש ארצות לביעור אלא אם יש עדיין בשדה מן המובקר, מפני שטבע כל הארץ אחד הוא, וכל זמן שיש בזו יש בזו ואפילו אם במקרה כלו כבר מן האחת, אוכלין על מה שיש בשניה, אבל אין הדעת נותנת כלל, שאם במקרה הערים אחד ושמר את פירותיו, שיאכלו עליהם בכל הארץ, ודיו אם נאמר שפירות אילו מותרין כל זמן שלא נתלשו כולם, ולפי זה דברי ר' חנינה מתפרשים כפשוטם שהוא נותן דוגמא אחרת ל"המוליך פירות ממקום שלא כלו".

אבל הרישא של משנתינו עדיין צריכה עיון וברור, איזה יחס יש לה לענייננו, והרי הפירות נאסרו כבר מדינא, ועיין היטב בבבלי נ"ב א' ובמגן אבות למאירי ענין העשרים עמ' פ"ו.

ה"ג.

מותר לגדל. אמר ר' בא כגון מהיר שהוא ששה עשר מיל על ששה עשר מיל.

הק"ע שגה בפירושו והנכון בפ"מ, ובקהלת רבה פ"א — פסוק י"ג: אבל שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל, לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא נחלה במקום שאין בו גזל שנאמר והנה המקום מקום מקנה, וכן ממהיר ששה עשר מיל על ששה עשר מיל. (רטנר), ועיין רד"ל, מהרז"ו ומתת יה שם.

תמן מכיון שהוא מוכרה לו כבהמתו של גוי היא, ברם הכא בהמתו של ישראל היא והוא חשוד עליה.

רטנר מעיר: "ברם הכא בהמתו של ישראל הוא והוא חשוד עליה, כל זה ליתא בפנים בהכ"י ליידען ונכתבו מיד אחר בגליון, וכן ליתא בע"ז פ"א ה"ו וכאן הוא שיגרא דלישנא מט"ס שנשנה זה בסמוך". אין זה שיגרא דלישנא ממה שנשנה בסמוך, אלא אדרבה שם הוא שיגרא דלישנא מכאן, וכאן הדברים מובנים וברורים, וכן יש זה בכי"ל ובע"ז, וזה חסר להלן, וכנראה נתבלבלו אצל רטנר הפיתקאות.

למה שהוא מוציאה מידי גיזה וכו'.

כל זה הועתק בראבי"ה סי' תצ"ט, עמ' 121.

וכיון שהוא מוכרה לו לא בהמתו של גוי היא. ברם הכא בהמתו של ישראל הוא והו' חשוד עליה.

המלים: "ברם הכא בהמתו של ישראל הוא והו' חשוד עליה" ליתא בכי"ל והושלמו בגליון. והשלמה משובשת היא, ואינה גם בע"ז, ומחקוה המפרשים כאן בצדק. אבל אשגרה זו ישנה גם בשרי"ר 113 שו' 10 ובראבי"ה הנ"ל.

א"ר אימי בבליי... ונמצא עובר עבירה בבהמתו של ישראל.

בכי"ל: א"ר אימי בבלייא וכו'. ובשרי"ר הנ"ל שו' 13: עובדה בבהמתו של ישראל, וכ"ה גם בע"ז בדפוסים. והשינוי בין "עוברי עבירה" ו"עובדי עבודה" רגיל מאד בירושלמי. ועיין גם שביעית פ"ג משנה א' וברע"ב שם. ועיין גם דק"ס שם.

כשם שקונסין להלכה כך קונסין למנהג.

עיין ראבי"ה סי' תצ"ה עמ' 119 שו' אחרונה.

ל"א ע"א.

זכר שאינו יכול להתרפאו'.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

שאסור להמציא להן עבדים.

בשרי"ר 114 שו' 4: עוברין וכצ"ל גם לפנינו, וכ"ה בע"ז. וכשיבוש זה גם בירושלמי סוף נזיר, נ"ח ע"א: כמה דאת אמר תמן חידוש מקרא הוא שיתן דמי העבד וכו', והמפרשים הגיהו שם: דמי וולדות, ובאמת צ"ל: דמי העובר.

לא אמר ר' יודה אלא בסוס זכר שהוא הורג בעליו במלחמה.

המלה בעליו חסרה בכי"ל, והושלמה בין השורות. ובשרי"ר 114 שו' 6: לא אמ' בן... רה אלא בסוס זכר שהוא הורג את בעליו וכו', וכן במלאכת שלמה: "אבל בירוש' כתיבת יד לא אמר בן בתירא גרסי' וכן היא ג"כ בדפיס בע"ז, ואין שם מלות ר' יהודה. אבל חחכם ה"ר אלעזר אזכרי ז"ל כתב ידע התלמוד בקבלה דר' יהודה בן בתירא ולא ר' יהושע אחיו ע"כ. ואני הדיוט נלע"ד דסתם בן בתירא בכוליה תלמודא הוא ר' יהודא ולא ר' יהושע או שמעון אחיו. וכתב עוד החכם הנזכר ז"ל דדייק תלמודא מדקאמר בסוס ולא אמר בסוסים והיה כולל זכרים ונקבות כדנקט ת"ק עגלים וסייחים, א"נ הכי גמירי ע"כ".

יש אומרים שהוא רץ אחר נקיבה.

בתנחומא שופטים י"ד (הוס' מנטובה צ"ט ע"ג): ראה הקב"ה שלא היה פרעה רוצה ליכנס לים. מה עשה הקב"ה רכב על עב קל והפכו לסוסייא ועמד לפני סוסי החיילות והיו הסוסים רצים אחרי הסוסייא, והקב"ה ירד לים והסוסים

אחריו וכו׳· ובשה״ש זוטא פ״א· הוצ׳ שכטר עמ׳ 17: ולמה יצא פרע׳ בסוסה נקיבה· אלא אמ׳ פרע׳ לחיילותיו מי בכל הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישר׳ אמרו לו סוסה שלך מפני שהיתה ציבעונין· ולא היה כיוצא בה מעולם· לפיכך כל הסוסים הזכרים רצים אחריה וכו׳· ועיין מדרש הגדול שמות עמ׳ 146·

ויש אומרי׳ שהוא עומד ומשתין·

במדרש תהלים י״ח—י״ד (בובר ע״ב ע״א): חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקבה שהיא יכולה לעמוד במלחמה· למה כשהסוס זכר רוצה להשתין מים הוא עומד ומתאחר· אבל סוס נקבה משתנת מים בריצה כשהיא מהלכת במלחמה· (רטנר)·

מאן דמר שהוא רץ אחר הנקיבה זה אינו רץ וכו׳.

המלה ״זה״ חסרה בכי״ל והיא תלויה בין השורות· ואיננה גם בשרי״ר ובע״ז·

לכשיזקין הוא כודנו בריחיים וכו׳.

בשרי״ר 114 שו׳ 12: לכשיזקין כ ו נ ד ו לרחיין· וכן שם שו׳ 18: כ ו נ ד ו לרחיים· ואין זה ט״ס· כי כן היו כותבים מלה זו במצרים· וכן במדרש הגדול שמות עמ׳ 87: אף השפחות ה מ כ ו נ ד ו ת לרחים· וכן שם עמ׳ 230 שו׳ 32: ויש שהוא כ ו נ ד ו לרחים וכו׳. ושם 231 שו׳ 1: כיצד כ ו נ ד ו לריחים וכו׳ ונמצא כ ו נ ד ו לריחים ויורש גן עדן· וכן בספר המעשיות של גסטר (רמסגיט 1896) עמ׳ 132—131· ועיין פינקלשטיין Prolegomena לספרי עמ׳ 21 שהעיר על דמיון הגירסאות שבין כת״י אחד (של הספרי) מן הגניזה ובין מדרש הגדול·

אבל כנראה שהגירסא שלנו היא העיקרית וכ״ה כמעט בכל המקורות הא״י· ופירוש המלה כבר נמצא במדרש וי״ר פט״ז—א: ר׳ חייא בר אבא אמר עשאן שפחות מכודנות מהו מכודנות אמהן מ ש ע ב ד ן· ועיין יסטרוב ערך כדן·

ותני כן חיה גסה כבהמה גסה. מאן תניתה רבי. דברי חכמים ר׳ ביסנא חנין בר בא בשם רב חיה גסה כבהמה דקה.

בשרי״ר 114 שו׳ 20: ותני כן חייה גסה כבהמה גסה מן תנתה רבי דברי חכמין ר׳ בישנא חנן בר בא בשם ר׳ (= רב· ולא רבי· שכן הוא רגיל למסור בשם רב חותנו· וכ״ה בבבלי ע״ז) חייה גסה כבהמה ג ס ה· ובע״ז פ״א: ותני כן חיה גסה כבהמה ד ק ה· מאן תניתה רבי· דברי חכמים ר׳ ביסנא ר׳ חנן בר בא בשם רב חיה גסה כבהמה ג ס ה· ופירוש הדברים כאן נעלם ממני· ועיין בבלי ע״ז ט״ז א׳·

אבל בכל אופן מהסוגיא בע״ז להלן שם יוצא שרבי סובר שחייה גסה כבהמה ד ק ה· וכן שנינו שם בה״ז· מ׳ ע״א: אין מוכרין להן דובים ואריות כו׳· הא דבר שאין בו ניזקא לרבים מותר· מתניתא דברי דתני הרואה את הנחשים וכו׳· ובפ״מ שם נדחק מאד· וכבר שיערתי בתרביץ ש״ב ס״א עמ׳ 113 שצ״ל בירושלמי: מתניתא דרבי (במקום: דברי)· ואח״כ צ״ל: תני הרואה וכו׳ וזה ענין אחר· ועכשיו ראיתי שכתיקוני מפורש בכי״ל: מתניתא ד ר׳ דתני

וכו', וא"כ ברור שהפירוש הוא שהירושלמי אמר, כי המשנה שם היא כרבי שאמר חייה גסה כבהמה דקה, ולפיכך לולא ניזקא דרבים היה מותר למכור, עיין בבלי שם ט"ז סוף א'.

ה"ד.

ר' בא בעא קומי ר' אימי אפילו בשר עגל... סברין מימר אפילו ביצה אפילו קולקס.

בראבי"ה סי' תצ"ח עמ' 121: סברי מימר אפילו ביצה אפילו קולקס, פירוש דג מלשון קולייס האיספנין, ועיין בהערות ר"א אפטוביצר שם, ועיין ק"ע ורטנר כאן, ונראה שהגירסא קולקס היא עיקרית, וכ"ה גם בשרי"ר 114 שו' 24 ובאו"ז וברוקח, וקשה לשבש את כל הנוסחאות, ויש עוד מקום לחשוב שגם לפני הראבי"ה היתה הגירסא קולקס (כמו שהוא מעתיק כאן), אלא שהוא סבר שקולקס הוא מלשון קולייס, ובמרדכי פ"ד העתיק מהראבי"ה: "קוליס" (ועל פיו תיקן ר"א אפטוביצר גם בראבי"ה), אבל אין לבנות ע"ז הרבה, כי אפשר מאד שזהו כבר "תיקון" ע"פ פירוש הראבי"ה, וכן הוא דרכו של המרדכי כמה פעמים להעתיק את תוכן ההלכה ולא את המלים ממש.

ובאו"ז ח"ב סי' ר"ל, נ"ה ע"א: סברין מימר אפילו ביצה אפילו קולקוס א"ר יודן בי ר' חנן ובלבד (אין) [מין] שחיטה, ואיני יודע מה שייך קילוס בביצה וה"ה היינו יכולים לפרש דהא דקתני מקום שנהגו שלא לאכול צלי אין אוכלין אע"פ שאינו מקולס... ואתי שפיר דסברי מימר אפילו ביצה אפילו קולקוס דאסור במקום שלא נהגו אפילו אינו מקולס. ועיין בעמודי ירושלים.

אמר ר' יודן בי ר' חנין ובלבד מן השחיטה.

בשרי"ר 114 שו' 25: ובלבד מין שחיטה. וכן בראבי"ה הנ"ל: ובלבד מין השחיטה, ועיין גם במרדכי הנ"ל.

יום הכיפורים שחל להיות בשבת אפילו במקו' שלא נהגו להדליק מדליקין.

בשרי"ר הנ"ל: אפילו במקום שנהגו שלא להדליק מדליקין, וכ"ה להלן גם בדפיסים: אמר ר' ירמיה תדע לך שהוא כן שהרי יום הכיפורים שחל להיות בשבת אפילו מקום שנהגו שלא להדליק מדליקין.

דרש ר' חייה בר בא לטיבריא כהדא דר' שמעון בן אלעזר.

בכי"ל: כהדא דר' שמעון בן לקיש אלעזר, ונמחקה המלה "לקיש", ובשרי"ר הנ"ל: דרש ר' חייא רובה לטיבראי כהדא דר' שמעון בן אלעזר, ועיין רטנר שהעיר על סגנון זה בירוש' ביצה פ"ב ה"א, ס"א ע"ב: דרש ר' יוחנן לטיבראי כהדא דר"ש בן אלעזר, (לענין אחר).

ר' בא ור' סימון תריהון אמרין וכו'.

עיין ספר מנוח על הרמב"ם סוף ה' שביתת עשור.

תני אפילו בתי כניסיות ובתי מרחציות. לכן צריכה אפילו מקום שלא נהגו להדליק מדליקין.

בשרי"ר 115 שו' 9: תני אף בבתי כיסאיות ובבתי מרחצאות כן. לכן צריכה אפילו במקום שנהגו להדליק (צ"ל: שלא להדליק) מדליקין. וגירסת שרי"ר היא הנכונה וזה מוסב על משנתנו שאמרה: מדליקין... ובמבואות אפילין וכו', וע"ז מוסיפה הברייתא: אף בבתי כיסאיות ובבתי מרחצאות כן. כלומר גם כאן מדליקין אף במקום שנהגו שלא להדליק. ולפנינו נשתבש "אף" ל"אפילו" ואין לזה שום מובן, וגם נשתבש "בתי כיסאיות" ל"בתי כניסיות" [1]. וכן בשביעית פ"ח סה"ב. ל"ח ע"א: ולא שמן שריפ' לא בבתי כניסיות ולא בבתי מדרשות מפני ביזיון קדשים. וזה סותר למשנה מפורשת בסיף תרומות. וכבר התקשה בזה הר"ש תרומות פי"א מ"ט שכתב: "ותימא דבמסכת שביעית פ"ח בירושלמי אמר הכי אין סכין שמן שביעית במרחץ אבל סך הוא מבחוץ ונכנס ולא מדליקין בשמן שריפה לא בבתי כנסיות ובתי מדרשות ושמא פליגא אמתני'". וכבר העירו לנכון (עיין רטנר שביעית עמ' 73) שצ"ל בירושלמי: לא בב"כ ולא בב"מ. כלומר לא בבתי כיסאות ולא בבתי מרחצאות. והסיפרים פתרו שלא כהוגן. והנה המקום שלנו בפסחים מאשר השערה זו. ועיין רטנר שביעית שם שמשתדל לקיים את הגירסא המשובשת ואמר שצ"ל: "ולא בשמן שביעית בבתי כניסיות ובבתי מדרשות". ותמה אני איזה "בזיון קדשים" יש בזה.

ובתוספתא פ"ב (פ"ג) הי"ז: ר' שמעון בן אליקים (בדפוס לנכון: אלעזר) אימ' מדליקין בפונדקאות ובבית המים. וגם כאן מוסיף ר' שמעון בן אלעזר את המקרים שמדליקין אפילו במקום שנהגו שלא להדליק. כמו ביוה"כ שחל להיות בשבת.

שנייא היא יום הכיפורים שחל להיות בחול.

צ"ל: שנייא היא [סכנת] יום הכיפורים שחל להיות בחול. וכן היה בשרי"ר עמ' 115 שו' 16.

התיב ר' פינחס מתניתא דר' לעזר פליגא עלוי.

בק"ע הגיה: מתניתא פליגא עלוי דר' לעזר. ושגה בזה. כי סיגנון זה רגיל בירושלמי. עיין מ"ש לעיל שבת עמ' 32 והנכון הוא כפ"מ.

עד דיידא גלשה הוא מקנב.

פירוש הק"ע אין לו שחר. והנכון כפ"מ שאם דרכו של הירק להיאכל בדבר חם. לא יקנב. שהרי בין כך ובין כך צריך להמתין עד שיחמם את הדבר שהירק נאכל בו. ובינתיים (עד שיחמם הדבר) יוכל לקנב את הירק. ונ"ל שהמלה

1) והר"א אזכרי (מובא במלאכת שלמה מ"ד) נדחק מאד לפרש ע"פ הגירסא המשובשת של הדפוס.

"דיידא" = דאיידא, וכלשון הירושלמי בשבת פ"ד ה"א, ו' ע"ד: ר' יוחנן בר שילא הדא אמרה ההן דכמר איידה צריך מחסרתיה ציבחד דהוא אתי מיסב והיא שפכה ומרתחה. ובשרי"ר 115 שו' 26: נראין הדברין בדבר שדרכו לבוא ברותחין אבל בדבר שדרכו לבוא בצונין מן דאמרה גלשה היא מקנב. וזהו ההפך מגירסתינו, ולא ידעתי לפרשה.

אף מתבייש ולא מקנב ונמצא בא לידי סכנה.

בשרי"ר הנ"ל שו' 28: אף הוא משתבש ולא מקנב וכו'.

מהו להדיח כבשים ושלקות מן המנחה ולמעלן.

המלים: מן המנחה ולמעלן חסרות בכי"ל והושלמו בגליון.

ה"ה.

ר' אבון ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יודן נשייא כמתמיה.

עיין פירוש הר"א אזכרי להלן, ונראה שגרס: במתמיה, כלעיל סוף ה"א.

יעשו כל אדם עצמן תלמידי חכמים. כל עצמן לא גזרו חכמים בטילה בתשעה באב.

במלאכת שלמה כאן: "וכתב החכם ה"ר אלעזר אזכרי ז"ל דהא דקתני מתני' דמקום שנהגו לעשות עושין ואינו רשאי ליבטל מפני המחלוקת מפרש בירוש' דלא תיקשי והרי אין כאן מחלוקת דכמה בטלני איכא בשוקא דמתני' מיירי במתמיה, כלומר באיש שלעולם אינו בטל שהוא עסקן גדול וכל הרואין אותו היום בטל יתמהו ובהכרח יאמרו שהוא משנה מנהג העיר לימנע מלעשות מלאכה בט"ב, אבל בשאר בני אדם ודאי רשאין ליבטל ות"ח הנהנים מיגיעם אך אותם שלעולם אינם בטלים השעות הקבועות להם למלאכתם ביום בטלים בט' באב דאין כאן מחלוקת דלהם נאה. ורשב"ג ס"ל כיון דת"ח בטלים יש רשות לכל מי שירצה ליבטל דאין כאן תו מחלוקת אלא יתלו הדבר לומר דלא גזרו איסור אלא מעיקרא תלי הדבר ברצון כל אדם הרוצה יעשה הרוצה ימנע ע"כ". ועיין מ"ש בשמו לעיל בסוף ה"א.

והנה פירושו על "במתמיה" שזה מוסב על "מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין", נראה נכון, שכן הוא הסיגנון לעיל סוף ה"א, אבל פירושו על דברי רשב"ג הוא דחוק, ויש לחפש דרך אחרת בזה.

ה"ו.

הא יום אסור ר' לעזר בשם ר' הושעיה יום פסח הוא לה'.

הכוונה היא בוודאי לבמדבר כ"ח ט"ו, כפירוש הפ"מ, אבל עצם הדרשה צ"ע.

ל"א ע"ב. ה " ט .

מאן תנא קוצרין ר' מאיר. מאן תנא גודשין וכו'.

עיין פירוש ר"א אזכרי במלאכת שלמה משנה ח' ופירושו דחוק, והנכון כפ"מ כאן.

הנוטע כרם להקדש פטור מ ן ה פ ר ט מן העורלה וכו'.

המלים "מן הפרט" חסרות בכי"ל, והושלמו בגליון, ואינן גם בפיאה פ"ז ובתוספתא פאה פ"ג הט"ו. וכן בגנזי שכטר ח"א עמ' 442: כהדה דתנה הנוטע כרם להקדש פטור מן ה... (סוף שורה, והסופר, כנראה כתב ה[עי] וכפל זה בשורה השנייה, כדרך הסופרים) העורלה ומן הרבעי וכו'. אבל בקונדרס אחרון עמ' 320: הנוטע כרם להקדש פטור מ ן ה פ ר ט ומן העוללות וכו'.

ר' חייה בר א ב א בעא קומי דר' מנא וכו'.

בגנזי שכטר הנ"ל לנכון: ר' חייה בר אדה בעה וכו'. וכן בקונדרס אהרון הנ"ל: ר' חייא בר אדא בעא קומי ר' מנא וכו', וכ"ה גם בפיאה בכ"י רומי.

לאוכלו בלא פדיון אי אפשר שאי אפשר להקדש וכו'.

בכי"ל לאוכלו בלא פדיון אי"פשר שאיפשר להקדש וכו', ובין השורות תלוי: אי, שאי, וה"ש" (הראשונה של "שאיפשר") נגררה, ותיקונים מיותרים הם, כי אי"פשר = אי אפשר. עיין מ"ש לעיל עמ' 381, וכגירסת כי"ל כ"ה גם בפיאה ובגנזי שכטר הנ"ל.

לפדותו ולאוכלו אין אתה יכול שלא יהא כלוקח לו קורדום מדמי שביעית.

בכי"ל: לפדותו ולאוכלו נמצא לוקח לו קורדום וכו', ובגליון הושלם: אין אתה יכול שלא יהא, ו"כ" (כלוקח) נוספה ע"י א, וכגירסת כי"ל כ"ה גם בפיאה, אבל בגנזי שכטר וקונדרס אחרון הנ"ל כדפוס. והלשון "נמצא לוקח לו קורדום מדמי שביעית", גם בתרומות ספ"ו, מ"ד ע"ב.

למה לי נן פתרין לה דברי הכל כההיא דמר וכו'.

המלים "דברי הכל" נראות מיותרות, ובגנזי שכטר הנ"ל עמ' 442: למה לינן אמרין כיי דמר ר' יוחנן וכו', ובפיאה בכ"י רומי: א"ר מתנייה ולית לינן אמרין כי דא"ר יוחנן וכו'.

והכא מפני שקדם הבקר נדרו להקדישו.

בגנזי שכטר הנ"ל: והכה מפני שקדם הבקירו לנדרו.

אמר ר' יוחנן מעשה היה והורון כר' יוסה.

עיין מפרשים, ועיין ראבי"ה סי' תי"ז עמ' 30.

המשכיר בית לחבירו ונצרך לדמיו וכו׳.

בספר ניר מעיר: ״מייתי לה הכא משום דאמר לא עלה ע״ד וכה״ג אמר בהבקר קודם לנדר״· ולי נראה שהביא זה כאן מפני הברייתא שלהלן: המשכיר בית לחבירו ועמד והקדישו וכו׳· וזה דומה לענייניו בגמזיות של הקדש אם הפירות קדושים אע״פ שלא הקדיש אלא את הגוף· ולעצם העניין עיין ב״מ ספ״ח· י״א ע״ד שנשנתה סוגייא זו בשינויים· וכבר מניתי סוגיא זו בתוך הסוגיות השונות של מסכת נזיקין ושאר המסכתות· עיין תלמודה של קיסרין שלי עמ׳ 58· ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר כאן עמ׳ 71—70·

אמר ליה לא עלה על דעת שימות ברעב.

בכי״ל: אמר ליה לא על דעת שימות ברעב· ובין השורות תלוי: עלה· וכגירסת כי״ל כ״ה גם בב״מ הנ״ל· וכן בב״מ פ״ג ה״ז (ד״ו הי״א)· ט׳ ע״ב: שאני אומר לא על דעת [מיטעון] פליטורין בשוק אבל בגנזי שכטר הנ״ל עמ׳ 443 לא ע ל ת על דעת שימות זה ברעב· וכן מעתיקים הראשונים· עיין רטנר· וגם מירוש׳ ב״מ פ״ח מעתיק בעל ספר מתיבות (גנזי קדם ס״ד עמ׳ 14): אמ׳ ר׳ אמי לא ע ל ת על דעת שימות ברעב· וכן מב״מ פ״ג מעתיק בשטמ״ק ב״מ מ״ב א׳: לא ע ל ת ה על דעתו לטעון פליטורין· אבל למרות זה נראית גירסת כי״ל לנכונה ומקורית· כי הירושלמי רגיל לקצר בכגון זה· ועיין סוטה פ״ט מ״ו ובבלי מ״ה סע״ב ובמשנה שבירושלמי שם·

ר׳ זעורא ר׳ לא תריהון אמרין מיסתיוסים כאוני היא ונקנית במקח·

בגנזי שכטר הנ״ל: מִיסְתַיְוסִיס כאוני וכו׳· יש לציין את העובדא שהם לא אמרו בעברית שכירות כמכר היא· אלא *μίστωσις* כ־*ὠνή* היא· מפני שרצו להשתמש בדיבורים טכניים משפטיים· נגד אלה שרצו להשען על המשפט הרומי שלפיו אוני מבטל את המיסתיוסים· וע״כ אמרו חכמינו מיסתיוסים כאוני היא· כמו שהעיר גולאק בספרו לחקר תולדות המשפט העברי ח״א עמ׳ 116 ובהערה 2 שם·

ועיין הנוסחא בב״מ· ורטנר עירבב כאן את גירסאות הראשונים בב״מ יחד עם גירסאות הראשונים בסוגיין· ועשה מכולם תערובת אחת· אבל באמת שתי הסוגיות בב״מ וכאן אינן מתאימות· עיין בתלמודה של קיסרין הנ״ל·

ביומוי דר׳ מנא הוות נימורה בציפורין והוון בני הון מישכונין גבין מדאתאי מיזל לון אפיק ר׳ מנא כדון כהיא דר׳ אימי. אמר לא דאנא סבר כדעתיה אלא בגין ציפרייא דלא יחלטון בניהון.

בגנזי שכטר הנ״ל: ביומוי דר׳ מ... הוות נ ו מ י ר ה בציפורין והוה ביניהון דציפוריי משכונ... גבין מאתי מול לון אפיק ר׳ מינא כ ר ו ז כהדה דר׳ אמי אמ... לא דאנה סבור דכוותה אלא בגין ציפוריי דלא יחלטון בניהון·

ובשו"ת מהרם בר ברוך הוצ' מק"נ סי' רמ"א עמ' 240: וכך מפורש בירושלמי דמקום שנהגו בעון קומי ר' אמי נצרך לדמיו מהו. א"ל לא עלתה על דעתו שימות ברעב ור' זעירא ור' אילא תרוייהו אמרי' כו' – ויש כאן טעות בירושלמי שלי[1]) ונראה הסגנון שר"ל דס"ל שכל ימי שכירתו נקנה לו לשוכר שאין הלוקח יכול להוציאו כמו שיש בירושלמי דפ' השואל – ביומי דר' מנא הות טמירא בצפורי, כך יש בירושלמי, ונראה שיש לו להיות הות שמדא ואי גרסי' טמירא היינו הך שגזרו שמד והיו נחבאים במערות והיו צריכי' למעות, (ברור שגירסת רבינו היא משובשת וצ"ל: נומירא, אלא שה"נו" נתחברו יחד ויצא "ט". וממש כעין זה במכילתא בשלח מסכתא דויהי פ"א, הוצ' הורוביץ עמ' 89 שו' 10: בא וראה עושרה וגודלה של מלכות חייבת זו שאין לה נומירון אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכו', ובכ"י מדרש חכמים שם: טמירין במקום נומירין, עיין בשנויי נוסחאות אצל הורוביץ שם), והוי בניהון דצפורי ממשכני' בתיהן מדאתו מיזל לון אפיק ר' מנא כרוז כההוא דר' אמי, אמר לא דאנא סבר כותי' אלא כגון דצפוראי דלא יחלטון בתיהון ע"כ. כלומר בני צפורי היו ממשכני' בתיהם ולא הי' להם לפדותם והי' ירא פן ישתקעו בתיהם ביד המלוה וכל כה"ג הי' נ"ל לפסוק כר' אמי וכו', ועיין רשנר.

ובירושלמי ב"מ ספ"ח: אתא עובדא קומי ר' ניסי ולא קבילי. מה פליגי. אמרי ברתיה הוות ממשכנה גבי חד רומי בגין כן הורי כר' אימי.

ונ"ל ברור ששני מעשים הם. המעשה שלנו בפסחים קרה בציפורי שבאה לשם נומירה, (אולי היתה הנומירה פלוגת עונשים) והטילה עליהם מס ולשם זה לקחו בערבון את בניהם, ור' מנא פסק בהוראת שעה כר' אמי. אבל המעשה בב"מ קרה בקיסרין, שיהודי משכן ביתו (כגירסת מהר"ם מרוטנברג ועוד, עיין רשנר. והשיבוש בין ברתיה וביתיה הוא רגיל מאד. עיין ספר המפתח לר"ן גאון שבת קמ"א הוצ' גולדינטאל נ"ג א': בני ביתיה דבר קפרא אמרין וכו', אבל בירושלמי לפנינו: בני ברתיה וכו'. וכן במנהיג עמ' 102 שו' 1: אמרי' ליה בני ברתי, חמי מאי עביד וכו' ובירושלמי לפנינו: בני ביתיה וכו' ועוד בכ"מ) או ברתיה אצל גוי, ולפיכך פסק ר' ניסא בהוראת שעה כר' אמי. ועיין מ"ש בתלמודה של קיסרין עמ' 59 הערה 102.

ואני הארכתי בזה מפני שראיתי לחכם אחד שהוכיח מכאן, כי היהודים היו נוהגים למשכן את בניהם בחובותיהם, ולפי מה שכתבתי אין מכאן שום ראייה, כי לא היהודים משכנו את בניהם ברצון אלא הרומאים תפשו אותם במשכון לשם ערבון. וכן בב"מ יתכן שהגירסא הנכונה היא "ביתיה" ולא "ברתיה", וא"כ גם משם אין שום ראיה.

ואוכלין מתחת הנשרים.

הירושלמי לא גרס את המלה "בשבת" במשנה, ואינה גם בכי"ל במשנה, והושלמה שם בגליון ואינה גם בהוצ' לו ובכת"י וראשונים, עיין דק"ס, ואינה גם בפיסקא של גנזי שכטר הנ"ל עמ' 443, וכן מוכח משאלת הירושלמי להלן.

---

1) ברור שהמלים הזרות "מסתיוסים כאוני" היו משובשות, ולזה התכוין בדבריו אלו.

מה נן קיימין אם בשנשרו מערב יום טוב דברי הכל מותר· אם בשנשרו ביום טוב דברי הכל אסור. אלא כי נן קיימין בסתם·

במלאכת שלמה כאן: ״וכתב הר״א אזכרי ז״ל ובירוש׳ ריש מסכת ביצה ספק היום נשרו ספק מאתמול נשרו פלוגתא דר״ג ורבנן׳ כדאיתא בריש אין צדין בבבלי ובירושלמי ור״ג דשרי התם כאנשי יריחו ורבנן דהתם כרבנן דהכא״· כוונתו לירוש׳ ביצה פ״א ה״א· ס׳ ע״א: מה כמאן דאמר ספק הכן אסור (כלומר· רבנן של ביצה פ״ג מ״ב) ברם כמאן דאמר ספק הכן מותר (ר״ג דהתם) וכו׳ נשרין ספק מהיום נשרו ספק מאתמול נשרו וכו׳· ורואים משם שספק נשרים תלוי במחלוקת ר״ג ורבנן·

מעשה בבן מביא יין שנתן בנו פיאה וכו׳·

בגנזי שכטר הנ״ל עמ׳ 443: מעשה בבן מביאין שנתן בנו וכו׳· ובקונדרס אחרון עמ׳ 320: מעשה בבן בו היין שנתן בנו וכו׳· ובאסתר רבה פ״ב פסוק בהראותו: עובדא הוה בגברא חד דהוה שמיה ברביהין הלכו רבותינו אצלו וכו׳ (המעשה שמביא הירושלמי להלן)·

לא שהיתה עינו צרה וכו׳·

בכי״ל: לא היתה עינו צרה· ובין השורות תלויה ״ש״ (שהיתה)·

חד זמן צרכון רבנן נידבא וכו׳.

כל המעשה הזה נעתק בשתי ידות למהר״ם לונזנו בעברית· וכנראה השתמש גם בירוש׳ כת״י· אע״פ שמציין את דף הדפוס· עיין להלן בסוף הפרק·

אמר ליה טרוכסימון לא מן יומא דין אלא מן דאתמול דהוא כמיש וזליל·

באסתר רבה הנ״ל: אמ׳ ליה בטרוקסימון מן חד במנא או מן תרין במנא· אמר ליה מן תרין במנא דאינין כמישין וזלילין·

מן דזכון כל עמא אתון לגביה·

בגנזי שכטר הנ״ל עמ׳ 444: מן דגבון כל עמה אתון לגביה· ועיין בקונדרס אחרון הנ״ל: מן דגבון כל עמא (חזרינן)[חזרון] לגביה· אבל הגירסא ״דזכון״ היא יותר נכונה· עיין מ״ש לעיל שבת עמ׳ 114·

ל״א ע״ג.

למה לא אתיתון גביי קדמיי כמה דהויתון נהיגין.

בגנזי שכטר הנ״ל: כמה דהויתון ילפין׳ וכ״ה בקונדרס אחרון הנ״ל.

אמר מה דביני לבין טלייא ידעתון. מה ביני לבין בריי.

בכי״ל: אמר ביני לבין טלייא ידעתון· ידעתון מה ביני לבין בריי· ובין

השורות תלוי: ״מה ד״ והמלה ״ידעתון״ נשמטה בדפוס בטעות המדפיס. וכן בקונדרס אחרון הנ״ל: אמר לון מה דביני לבין טליי ידעתון ידעתון מה ביני לבין ב י ת י (כן. כנראה גרס גם מהר״ם לונזאנו. עיין להלן בסוף הפרק). ובגנזי שכטר הנ״ל: אמ׳ לון מה ביני לבין טליי ידעתם. מה ביני לבין ברי ידעתון. ובאסתר רבה הנ״ל: אמר לון בנפשי אנא רשיי. ברם במצותה דבריי לית אנא יכיל ולא רשיי.

ואין לא אנא מ ח ש ב נ א גודלנה מן פרני.

הנכון בגנזי שכטר הנ״ל: ואילא אנא מ ח ש ב ה גדלוניה מן פרני. וכן בקונדרס אחרון הנ״ל: ואי לא אנא מ ח ש ב ה גדושייניה מן פורני.

ובמעשיות שבמעריך (שתי ידות מ״ח ע״א): שם דף ל״א ובמדרש אסתר פסוק בהראותו פעם א׳ הוצרכו החכמים נדבה לפרנסתם. שלחו את ר׳ עקיבא וחכם אחר עמו. ובקשו להכנס תחלה בבית עשיר אח׳ שהיה שמו בן מביא יין שהיה מוחזק לנדיב. ושמעו את נערו אומר לו מה אקנה לך היום. א״ל עולשין ולא משל היום שהן לחין אלא משל אתמול שהן כמושין ונמכרין בזול. א״ר עקיבא כלבו כמדומה לי שזה צר עין וכילי ומעט הנאה יש ממנו. הניחו והלך לו ואחר שקבצו מכל העיר באו אצלו אמר להם למה לא באתם אצלי בתחלה כמו שהייתם נוהגים. אמרו לו באנו וכיון ששמענו הדברים שאמרת לנערך נסוגנו אחור. אמר להם מה שאמרתי לנערי אתם יודעים. ואינכם יודעי׳ מה שאמרתי ל א ש ת י (מזה משמע שהיה לו כאן כת״י וגרס כגירסת הקונדרס אחרון: ידעתון מה ביני לבין ב י ת י ז) ועכ״ז לכו ואמרו לה משמי שתתן לכם מדה של דינרים. הלכו ואמרו לה. אמרה להם. איך אמר לכם גדוש או מחוק. אמרו לה לא פי׳ לנו. אמרה להם אני אתן לכם במדה גדושה. אם רצונו בכך הרי טוב ואם לאו אני אומר לו שיפחות מכתובתי התוספת שיש במדה גדושה. כיון ששמע בעלה כך כפל לה כתובתה.

פרק ה׳.

הלכה א׳.

הייתי אומר יקרב של שחר עם הנץ החמה. ושל בין הערבים עם דמדומי חמה תלמוד לומר בין הערבים וכו׳.

בפירוש הר״ש משאנץ לספרא אמור רפי״א: ״בירושלמי פ׳ תמיד נשחט קאמר יכול עם דמדומי חמה. ת״ל יום. פי׳ יכול עם שקיעת החמה. ת״ל יום. שכתוב בפ׳ פנחס ומשמע שהיום בתקפו״. ולפנינו כאן גירסא אחרת לגמרי. וגם בתמיד אנו עוסקים ולא בפסח. ואולי המלים ״ת״ל יום״ (הראשונות) מיותרות וצ״ל: יכול עם דמדומי חמה פי׳ יכול עם שקיעת החמה. ובזה נגמרה פיסקת הירושלמי. וההמשך כבר שייך לספרא עיי״ש. וכוונת הר״ש משאנץ לציין שבמקום ״יכול משתחשך״ שבספרא נאמר בירושלמי פסחים לעניין פסח: ״יכול עם דמדומי חמה״. ועיין בירושלמי להלן. ובמכילתא בא פרשה ה׳ (הורוביץ—רבין עמ׳ 17): בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת״ל בערב

וכו׳. ועיין מ״ש בפירוש המכילתא להלן. ובמכילתא מדברים לענין פסח (ולא לענין תמיד) והתחלת הדרשה מתאימה לדברי הר״ש משאנץ. ועיין הגירסא בקונדרס אחרון עמ׳ 320.

אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר.

כ״ז חסר בכי״ל והושלם בגליון, וכן חסר זה בגנזי שכטר הנ״ל עמ׳ 445, אבל ישנו בקונדרס אחרון הנ״ל ועיין מכילתא בא פרשה ה׳ הוצ׳ הורביץ—רבין עמ׳ 17, ספרא אמור רפי״א.

ל״א ע״ר.

ויהא כשר משש שעות ולמעלן.

השאלה היא על פסח, שהרי בתמיד נאמר בפירוש במשנתנו שאנו עוסקים בה עכשיו: חל ערב פסחים להיות ערב שבת נשחט ב ש ש ו מ ח צ ה. וע״ז השיב ר׳ יהושע בן לוי שזמן הקרבת התמיד אנו יודעים מן הפסוק, ופסח למד מתמיד ועיין בבלי נ״ח א׳. (מיכל המים).

אמר ר׳ יוסה שבק ר׳ יהושע בן לוי רישא ואמר סופה דלכן כהדא דתני חנניה בן יהודה אומר וכו׳.

כלומר, ר׳ יהושע בן לוי עזב את הרישא ששם דנים מפורש על הפסח והביא ראיה מן הסיפא — מתמיד. עיין לעיל.

והלשון כאן בירושלמי מגומגמת, ובאמת בכי״ל חסרות המלים ״כהדה דתני״ (והושלמו בגליון), וחשבתי להגיה: שבק ר׳ יהושע בן לוי רישא ואמר סופה ולכן תני חנניה בן יהודה אומר וכו׳. אבל גם בגנזי שכטר הנ״ל: דלא כן כהדא דתני חנניה בן יהודה א׳ וכו׳. וכן ראיתי שסיגנון כזה נמצא גם בירושלמי שקלים רפ״א, מ״ה ע״ד (ובמקבילה): אמר ר׳ י ו נ ה שבק ר׳ טבי ראשא ואמר סופא ד ל כ ן כ ה ד א ד ת נ י זאת עולת חדש בחדשו וכו׳. ובהגהות הגר״א שם הגיה: לא כן תני, במקום: דל כן כהדא דתני.

חנניה בן יהודה אומר שומע אני בין הערבים בין ערבו של ארבעה עשר ובין ערבו של חמשה עשר יכול היום והלילה בכלל תלמוד לומר יום.

בכי״ל: שומע אני בין הערבים ב י ן ע ר ב י ם (קרי: עַרְבַּיִם) בין ערבו של ארבעה עשר וכו׳, והמגיה מחק את המלים ״בין ערבים״! וכן בגנזי שכטר הנ״ל: שומיע אני בין הערבים ב י ן ש נ י ע ר ב י ם בין עירובו של ארבעה עשר וכו׳. ועיין בבלי זבחים י״א ב׳, ובמכילתא דרשב״י עמ׳ 10: ״ ח נ י נ א ב ן ח כ י נ א י אומר בין הערבים ב י ן ש נ י ע ר ב י ם בין אור ארבעה עשר לאור חמשה עשר ויום ולילה באמצע (כלומר, כך משמע לכאורה פשט הפסוק) כשהוא אומר יום, כבר יצא לילה יכול שחרית ת״ל בין הערבים מה בין הערבים משפנה יום אף כשאמר יום משפנה יום, משש שעות ולמעלה וכן הוא אומר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב״. וזו היא הברייתא שלנו (עיין הערת

הופמן שם). וחנינא בן חכינאי היה תלמיד ר׳ עקיבה ולא נסמך עיין ערכו אצל בכר׳ וכן גם חנינא בן יהודה׳

כשהוא אומר יום יצא לילה.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון׳ ועיין בברייתא שבמכילתא דרשב״י לעיל׳

אי יום יכול בשתי שעות.

עיין ספרא אמור רפי״א׳ מכילתא דרשב״י עמ׳ 10׳

נמצאת אומר שהתמיד קרב בתשע שעות ומחצה.

הלשון היא באשגרה מלעיל׳ וכאן צ״ל: נמצאת אומר ש ה פ ס ח קרב וכו׳ (מיכל המים)׳

אמר ר׳ יוסה הדא דתימר למצוה אבל לעיכוב הדא היא דתנינן שחטו קודם לחצות פסול לאחר חצות מיד כשר קודם לתמיד כשר.

במגן אבות למאירי תחלת עניין העשרים עמ׳ פ״ב: ״מ״מ כבר אמרו שם בירושלמי הדא דתימר למצוה׳ אבל לעיכוב הדא היא דתנינן שחטו קודם לחצות פסול לאחר חצות מיד כשר׳ קודם לתמיד כשר״. ונראה שר׳ יוסי הוסיף כאן על המשנה את הדברים ״לאחר חצות מיד כשר״. ועיין להלן סה״ג ומש״ש׳

ויימר אף בשחרית כן.

כלומר׳ נחלק גם בשחרית את הבוקר. (ניר)׳

ר׳ יושוע בן לוי אמר תפילות מאבות למדו אב בית דין.

בכי״ל: תפלות מאבות למדו גר״ש׳ עד׳ אעפ״כ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין׳ ונמחקו המלים ״גרש עד אעפ״כ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב״׳ וכבר העיר בצדק באהצו״י שלפני כמה מן הראשונים היתה כאן כל הסוגיא של ברכות פ״ד׳ ז׳ ע״א — ז׳ ע״ד׳ והיא שייכת לכאן מפני שנזכרה שם משנתנו׳ והסופר שלנו קיצר אותה בגרש׳ והזכיר את תחילת הסוגיא וסופה׳ ועיין מ״ש על ״גרש״ בתרביץ ש״ה ס״א עמ׳ 107׳

מאן תנא בין בחול בין בשבת ר׳ ישמעאל׳ דתני כסידרו בחול כך סידרו בשבת דברי ר׳ ישמעאל׳ ר׳ עקיבה אומר כסדרו בערב שבת כך סידרו בשבת׳

בילקוט בהעלותך רמז תש״כ מספרי זוטא: ״ר׳ ישמעאל אומר כסידורו בערב שבת׳ ר׳ עקיבה אומר כסידור בחול״׳ ועיין בספרי זוטא הוצ׳ הורוביץ עמ׳ 258 ובהערות שם, ומסורת הספרי זוטא היא ההפך מן הירושלמי׳ ועיין בבלי נ״ח א״׳

הא ר׳ ישמעאל מאחר שעה לפילפולו· ור׳ עקיבה מקדים שעה אחת לעיסוקו.

נראה שפילפולו ועיסוקו הם היינו הך· וכן במע״ש פ״א ה״א· נ״ב ע״ב: דברי הכל היא מפני פ י ל פ ו ל ו· כלומר· כולם מודים שאין מוכרין מע״ש מפני עיסוקו וטיפולו· שאם תתיר למכור אותו לא ירצו לטפל ולעסוק בו וימכרו אותו תמיד· וזהו קרוב לדברי ר׳ אחא שם: דברי הכל היא כדי שיהו הכל זקוקין למחיצתן·

ולפי זה שאלת הירושלמי היא: הא כיצד· ר׳ ישמעאל מאחר שעה אחת מפני עיסוקו· ור׳ עקיבה מקדים שעה אחת לעיסוקו ז׳!

ויקרב פסח תחילה ותמיד אחריו אם אומר את כן וכו׳.

בכי״ל: ויקרב תמיד תחלה ופסח אחריו וכו׳· ונמחק ״תמיד״ ״ופסח״· ובין השורות תלוי: ״פסח״ ״ותמיד״·

ויקריב פסח תחילה ותמיד אחריו.

קושיא זו מוסבת על ע״פ שחל בע״ש· שאז שניהם נשחטין שלא כדין· וע״כ שואל ויקדים פסח (ויתקיים בו בין הערבים בשאר ימות השנה) ויקריב אח״כ תמיד בין הערבים כדינו. (ניר)·

בין הערבים בלבד. ר׳ ירמיה בעי וכו׳.

המלה בלבד חסרה בכי״ל· והושלמה בגליון·

בין הערבים ל ב ד מתניתא מסייעה לר׳ ירמיה וכו׳.

גם כאן אין המלה ״לבד״ בכי״ל· וכ״ה שם: אלא בין הערבים ל ש ר מתניתא מסייעא לר׳ ירמיה וכו׳· והמלה ״לשר״ הוגתה ״לבד״· ובגליון כי״ל כתוב: ס״א לשון· ונמחק הגליון· וברור הוא שגירסת הגליון היא הנכונה ובכי״ל צ״ל: לשן מתניתא מסייעא לר׳ ירמיה וכו׳· וזהו סיגנון רגיל בירושלמי· וכן נשתבשה מלה זו בר״ה פ״א ה״א· נ״ו ע״ג: אמר ר׳ יוסה מתניתא מסייעא לר׳ אילא הבכור בזמן הזה רשאי לקיימו וכו׳· אבל בכי״ל שם: אמר ר׳ יוסה ל ש ם מתניתא מסייעא לר׳ אילא וכו׳· ונמחקה המלה ״לשם״· אבל ברור שגם שם צ״ל: לשן מתניתא וכו׳· וכ״ה מפורש בשרי״ר שם עמ׳ 141 שו׳ 2: א׳ ר׳ יוסה לישן מתניתה מסייעה לר׳ הלא וכו׳·

שם תזבח את הפסח בערב. בערב אתה זובח· כבוא השמש אתה אוכל. מועד צאתך מארץ מצרים אתה צולה. אית תניי תני בערב אתה אוכל. כבא השמש אתה זובח. מועד צאתך מארץ מצרים אתה צולה.

בספרי ראה פי׳ קל״ג: ר׳ אליעזר אומר בערב אתה זובח· וכבוא השמש אתה

אוכל. מועד צאתך ממצרים אתה שורף [1]) וכו'. ועיין הגירסא במדרש תנאים עמ' 92 ובבלי ברכות ט' א'.

נמצאת אומר. שיש מחלוקת בברייתות על כל הזמנים. לפי הברייתא הראשונה והספרי — בערב הוא משש שעות ולמעלה. ולפיכך אומר. בערב אתה זובח. אבל כבוא השמש הוא לילה וזמן אכילה. ולפי ברייתא השנייה הוא להפך: כבוא השמש הוא משש שעות ולמעלה. ובערב הוא לילה. ושתי הברייתות שבירושלמי מודות שמועד צאתך ממצרים הוא לפנות ערב. אבל לפי הספרי הנ"ל — מועד צאתך ממצרים הוא בלילה.

והנה במכילתא בא פ"ה (הורוביץ—רבין עמ' 17): בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך חמה ת"ל כבא השמש. אי כבא השמש ובשלת ואכלת ת"ל מועד צאתך הפסיק הענין הא כיצד ובשלת ואכלת משחשכה. ר' אומר הרי הוא אומר שם תזבח את הפסח בערב שומע אני כשמועו ת"ל מועד צאתך ממצרים. אימתי יצאו ישראל ממצרים משש שעות ולמעלה וכן הוא אומר ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו'... ר' שמעון בן יוחאי אומר... מועד צאתך ממצרים לשחיטתו. כבוא השמש לצלייתו. בערב לאכילתו. ועיין ב"ר פנ"ג'. תיאודור עמ' 461.

והנה גם סתם המכילתא סוברת שכבוא השמש הוא משש שעות ולמעלן. כברייתא השנייה בירושלמי. וע"כ לוא היה כתוב רק "בערב" הייתי יכול לפרש שבערב פירושו כשתחשך. מפני שלערב יש כמה משמעיות (עיין שאלת ר' ירמיה לעיל בסמוך ובספרי זוטא הוצ' הורוביץ עמ' 258). וע"כ גילה הכתוב: כבוא השמש. שפירושו משש שעות ולמעלה. וכן גם רבי סובר שהפסח נשחט משש שעות ולמעלה. אלא שהוא לומד זה מ"מועד צאתך ממצרים". ולא ידעתי מניין לר' מאיר איש שלום שהמכילתא סוברת שהפסח נשחט אחרי השקיעה. שהרי אין כאן מחלוקת בין הת"ק ורבי לדינא אלא משמעות דורשין איכא ביניהו. וכן גם הורוביץ נמשך אחרי רמא"ש. וכתב בהערותיו שם: "ונראה דנשאר כאן זכר לשיטת ב"ש במכילתא דרשב"י" עי"ש. אבל גם ב"ש לא סברו שהפסח נשחט אחר השקיעה. וכן הוא הלשון במכילתא דרשב"י עמ' 10: בין הערבים יכול משתחשך ת"ל יום. או יום יכול משתי שעות ת"ל בין הערבים הא כאיזה צד משש שעות ולמעלה שבית שמאי אומרין אין בערב אלא משפנה יום. והבין הרב הורוביץ שהת"ק סובר. כי הפסח נשחט משש שעות ולמעלה. וב"ש חולקים וסוברים שהוא נשחט משפנה יום והיינו אחר השקיעה. אבל אין זה נכון. וגם כאן אין בין הת"ק וב"ש אלא משמעות דורשין. וכולם סוברים שהפסח נשחט משש שעות ולמעלה. וכן מפורש להלן בסמוך במכילתא דרשב"י: מה בין הערבים משפנה יום אף כשאומר יום משפנה יום משש שעות ולמעלה וכו'. ועיין לעיל בריש פירקין. ואין שום צורך להכניס בדברי חו"ל את דעת הקראים. שכן כותב ענן בסה"מ שלו (הרכבי עמ' 77): ומנא לן דבין הערבים

---

1) בספרי כ"י רומי מוסיף כאן: ר' עקיבי אומ. בערב אתה זובח כב' הש'. את. שורף עד מתי עד מועד צא. מסצ. ד"א מועד צאתך מסצ. לשחיטתו. כבא השמש לצלייתו. בערב לאכילתו. וזו היא הוספה ע"פ דעת רשב"י במכילתא שהבאתי להלן.

בתר מערבא שמשא הוא דכתיב בפסח ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכתיב תזבח את הפסח בערב כבוא השמש·

אמר ר' יוסה כבש שני אין פסח שני.

בספרי פנחס פי' קמ״ג: איני יודע אי זה יקדים אם תמיד אם פסחים ת״ל שני· שני לתמיד ולא שני לפסחים· ועיין בטוב ירושלים·

מהו בכל ערב פסח ופסח·

בכי״ל לנכון: מהו בכל יום ויום· בכל ערב פסח ופסח· ונמחקו המלים ״בכל יום ויום״·

א״ר יוסה בי ר' בון טעמיה דהדין תנייה וכו'.

בכי״ל: טעמיה דהן תנייה· ונמחק דהן ובגליון הושלם: דהדין· ותקון שלא לצורך הוא·

תני דם תמיד ואיבריו קודמין לפסח ופסח לקטורת וכו'.

בכי״ל: קודמין לקטורת וקטורת לקטורת וכו'· ונמחקו המלים: לקטורת וקטורת· ובגליון הושלם: לפסח ופסח.

והקטורת לפסח ופסח להטבת הנירות כדי שיקרבו נסכי תמיד עמו.

כלומר· על כן הקטורת קודמת לפסח· מפני שהנסכים באים אחרי הקטורת (כיומא ל״ד א'· וכ״ה גם בירושלמי שם פ״ג ה״ה· מ' ע״ג)· ואם יקדים הפסח לקטורת ימצא שהנסכים באים אחרי הפסח· ויטעו לחשוב שהפסח טעון נסכים· ולפיכך אמרו שהקטורת קודמת לפסח· כדי שיקריב תיכף אחריה את הנסכים· ואז הוא ברור שנסכי התמיד הם באים עמו (כלומר· עם התמיד)· ואח״כ מקריבים את הפסח. (ע״פ מיכל המים)·

ולא מאוחר לתמיד של בין הערבי' אלא הפסח והקטורת בערבי פסחים·

צ״ל: אלא הקטורת והפסח בערבי פסחים· כמו שהוא בספרי פנחס פי' קמ״ג ותוספתא פ״ג (פ״ד) ה״ב· וכן הגיה בטוב ירושלים ע״פ הספרי·

מניין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר. תלמוד לומר עליה עולה. ומניין שלא יהא דבר מעכב לתמיד של בין הערבים תלמוד לומר עליה שלמים·

עיין הלשון בספרא צו פרק ב' פ״א ה״י ופירושו של רבא בבבלי נ״ח ב'· וזה מתאים לדברי ריש לקיש בסמוך· אבל ממשמעות הלשון בירושלמי נראה שר״ל אינו מבאר את הברייתא אלא נותן טעם אחר· ולפי זה אולי היה אפשר לפרש

שהברייתא דורשת את המלה ״עולה״ כמו שהיא דורשת את המלה ״שלמים״, והיינו — אולה, אוולה, תחילה, ראשית.

תני ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר מחוסרי כפרה וכו׳.

עיין תוספתא פ״ג (פ״ד) ה״ב, ספרי הנ״ל, עמ׳ 191 שו׳ 9, ובשנויי נוסחאות שם.

ה״ב.

ועשית פסח שיהו כל מעשיו לשם פסח.

בכי״ל: ועשית שיהו כל מעשיו וכו׳, ובין השורות תלוי: פסח. ועיין מכילתא דרשב״י עמ׳ 21 וספרי ראה פי׳ קכ״ח, ועיין המשך הסוגיא בפי׳ קכ״ט שם.

מעתה אפילו הקטר אימורין וכו׳.

עיין בגליון הש״ס.

פסח שמחשבת ערלים וטמאים פוסלין בו אינו דין שיהא צריך לשם בעלים.

בכי״ל: פוסלין בו אינו צריך שיהא לשם בעלים. ונמחקה המלה ״צריך״ ובין השורות תלוי: דין. צריך. ולפי גירסת כי״ל צריך לפרש בתמיה.

וכי חטאתו של מצורע לא לחידושה יצאת שתהא טעונה נסכים לשם בעלים וכו׳.

בדוחק היה אפשר לפרש בירושלמי כאילו היה כתוב: [לפיכך צריך] לשם בעלים. ובספר כריתות להר״ש מקינון ריש בית אחד עשר (והעיר עליו בשי״ק ד״ה וכי): והקשה הקדוש ר׳ נתנאל עליו השלום הא דירושלמי דריש תמיד נשחט קומויי ר׳ מנא וחטאתו של מצורע לחדוש יצא שתהא טעונה נסכים לשם בעלים ודבר שהוא יוצא לחידושו אין למדין ממנו וכו׳.

אלא ממקום שהיא למידה משם היא מלמדת וכו׳.

בכי״ל: אלא ממקום שהיא למידה שם היא מלמדת, ובין השורות תלויה ״מ״.

ל״ב ע״א.

ר׳ שמעון בן לקיש אמר יש שלא לשמו מעבודה לעבודה ויהא כשר.

בכי״ל חסרה המלה ״יש״, והיא תלויה בין השורות, והמשלים טעה והיה צריך להשלים: אין. וכ״ה בתוספ׳ ריי״ד ס׳ א׳ ד״ה והא (הראשון) וציין לו רטנר.

אמר ר׳ יוסי מן תרתין מילין לא דמיא מחשבת פיגול למחשבת פסול.

בכי״ל: לא למדה מחשבת פיגול למחשבת· ונמחקה המלה למדה· ובין השורות תלוי: דמיא· ובמקום פנוי בכ״י נוסף בתוך השורה: פסול·

אילו שחטו לשמו לקבל דמו שלא לשמו שמא אינו כשר. שחטו שלא לשמו לקבל דמו לשמו פסול. אילו שחטו שלא לשמו להקטיר אימוריו לשמו שמא אינו פיגול. שחטו לשמו להקטיר אימוריו שלא לשמו כשר·

אין לזה שום מובן· אבל נראה שהגירסא הנכונה היא בכי״ל: אילו שחטו לשמו לקבל דמו שלא לשמו שמא אינו כשר· שחטו לשמו (בין השורות תלוי: שלא) לקבל (צ״ל: וקבל) דמו ש ל א (ונגררה המלה: שלא) לשמו פסול· אילו שחטו לשמו (בגליון: שלא) להקטיר אימוריו ש ל א (ונמחקה המלה שלא) לשמו שמא אינו פיגול· שחטו לשמו להקטיר (צ״ל: והקטיר) אימוריו שלא לשמו כשר· והירושלמי משתמש בחצי השני של המאמר במלים לשמו· שלא לשמו· במובן בזמנו· שלא בזמנו· באשגרה מחצי הראשון של המאמר. כדרכו תמיד· וכבר העירותי על זה בספרי זה כמה פעמים·

ועכשיו הדברים מובנים· כי במחשבה בשעת שחיטה על קבלת הדם שלא לשמו הקרבן א י נ ו נפסל· אע״פ שמחשבה זו פוסלת בשעת קבלת הדם· אבל בפיגול הוא להפך· שמחשבת פיגול בשעת שחיטה על הקטרת אימורים מפגלת את הקרבן· ואילו מחשבת פיגול בהקטרת אימורים בשעת הקט־ת אימורים אינה מפגלת את הקרבן· ועיין היטב בגליון אפרים· ומדבריו למדתי לפרש עפ״י כי״ל·

ואין כיני אפילו שחטו שלא לאוכליו לזרוק את דמו שלא לאוכליו.

ברור שצ״ל: אפילו שחטו לאוכליו וכו׳ כמו שהגיה בק״ע·

לית יכיל דמר ר׳ אילא בשם ר׳ יוחנן שחטו לאוכליו לזרוק דמו שלא לאוכליו כשר.

צ״ל: פסול· כמו שהגיה בק״ע· והסופר טעה מפני המאמר שבשורה שלמטה.

למה שחטו לשמו לזרוק דמו שלא לשמו פסול. נעשה משעה הראשונה כשוחטו לשמו ושלא לשמו והוא פסול. למה שחטו לאוכליו לזרוק דמו שלא לאוכליו כשר. נעשה כמשעה הראשונה כשוחטו לאוכליו ושלא לאוכליו והוא כשר·

המפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים· ונ״ל שגם כאן הגירסא הנכונה היא

בכי"ל: "למה שחטו לאוכליו לזורק דמו שלא לאוכליו כשר. ו י י ע ש ה (ותוקן: נעשה) כמשעה הראשונה כשוחטו לאוכליו ושלא לאוכליו והוא" ובמקום פנוי בכ"י נוסף: כשר. והמוסיף טעה והיה צריך להוסיף "פסול". ובפירוש הדברים נ"ל שהירושלמי אומר כי ר' יוסי שחולק לעיל על ר' יוחנן (אמר ר' יוסי מן תרתין מילין לא דמיא מחשבת פיגול למחשבת פסול) לקח את כוחו (הסתייע) מזה שדברי ר' יוחנן סותרים את עצמן, שהרי בשחטו לשמו לזורק דמו שלא לשמו פסול, ובשחטו לאוכליו לזורק דמו שלא לאוכליו כשר. כעדות ר' יעקב בר אחא.

טעמא דר' יוחנן כל שאילו יבוא לאותה העבודה ואינו מחשב לה מחשב הוא מעבוד' אחר' לה וכו'.

לא הבינותי כאן את כל העניין, והמפרשים הגיהו כאן באופנים שונים, ולא יכולתי להכריע. אבל נ"ל כי "טעמא דר' יוחנן" אין פירושו, טעמו של ר' יוחנן, אלא: לפי שיטת ר' יוחנן, וסיגנון זה מצוי בירושלמי. פיאה ספ"ג (ובמקבילות), י"ח רע"א: אמר ר' בא ט ע מ א ד ר' י ו ס י ב ר ח נ י נ א לא סוף דבר בכתובת מנה ומאתים וכו'. מע"ש פ"ג ה"ב (ד"ו ה"ג), נ"ד ע"א: א"ר הונא ט ע מ' ד ר" ש דו אמר אין הפסח עושה תמורה וכו'. יבמות פ"ב ה"ד, ג' ע"ד: אמר ר' יוסי בי רבי בון טע' דרב אברהם אסור בכל נשי ישראל. והמפרשים לא ידעו סיגנון זה של הירושלמי וע"כ השתבשו מאד כמה פעמים בפירושם. עיין לדוגמא נזיר פ"ו סה"ב, נ"ה ע"א: מה טעמא דר' יוסי אכל חצי זית חרצנים וכו' מה טעמא דר' יודה אכל כזית חרצנים וכו', והמפרשים נדחקו שם בפירוש, אבל לדעתי ברור שצ"ל שם: טעמא דר' יוסי וכו' טעמא דר' יודה וכו', ופירושו לשיטת ר' יוסי, לשיטת ר' יודה, ואיזה תלמיד טועה הוסיף שם "מה". ואני מעיר על זה, שמא תמצא הגירסא הנכונה להלן בדברי הירושלמי, אבל הגירסא שלפנינו להלן בוודאי משובשת. והגהת בעל הק"ע: כל שאילו יבוא לאותה העבודה ו ה ו א מחשב לה וכו', אינה כל כך וודאית, כמו שהיא נראית בהשקפה ראשונה.

שחטו לשמו לזורק דמו שלא לשמו פיגול.

בכי"ל: פסול. ותוקן: פגול.

אילו שחטו לשמו לקבל דמו שלא לשמו שמא אינו כשר.

בכי"ל: אילו שחטו לשמו לזורק דמו שלא לשמו וכו', ונמחק "לזורק", ובגליון הושלם: לקבל.

מה נפיק מן ביניהון. אמר ר' שמואל בר אבודמא חילופין בשאר ימות השנה וכו'.

כלומר מאי נפקא מינא בין ר' אילא שאומר, שהפסול הוא כמו בפיגול, ובין ר' אבא שאמר כי הפסול הוא מפני שאנו רואים כאילו יש בשחיטה עצמה שתי מחשבות? ע"ז אומר שההבדל ביניהם הוא אם שחט את הפסח לשמו (לשם פסח) בשאר ימות השנה, על מנת לזורק דמו לשם שלמים, — לר' כשר, שהריהו כאילו

שוחטו בשאר ימות השנה בשתי מחשבות לשמו ושלא לשמו, כמו שמפורש להלן בסוף ההלכה. אבל לר' אילא גם כאן פסול, כי מחשבת הזריקה יכולה רק לפסול כמו בפיגול, אבל לא להכשיר. (רידב"ז).

על דא אמר לי אבא בר אבא דאינון אמרין וכו'.

בכי"ל: על דא עלי אבא בר אבא וכו', ונגררה ה"ע" (של עלי), ובין השורות תלוי: אמר. וגירסת כי"ל היא הנכונה, והיא ע"פ הסיגנון של הברייתא: על שלשה דברים עלה הלל מבבל וכו', אבל גירסת הדפוס אין לה שחר. ובשקלים פ"ב: על ד ע ל י אבא בר בא דאינון אמרין וכו'. ו"דעלי" = דא עלי, וכן הוא להלן בסמוך בכי"ל: על ד ע ל י ר' חנינה וכו'.

התיבון הרי עולה מן דבר שאינו בא אלא מן הצאן.

בכי"ל לנכון: התיבון הרי עולה מן ה צ א ן? דבר שאינו בא וכו', ונמחקה המלה "הצאן". ובשקלים כגירסת כי"ל.

בכל אתר את אמר מן לרבות והכא את אמר מן למעט.

נראה שקושיא זו היא ג"כ מדברי ר' בון בר כהנא, ובשקלים בהוצאת הבבלי מפורש: התיב ר' בון בכל אתר וכו'. וכן הוא בזבחים ט' א': מתקיף לה ר' אבין בר חייא ואיתימא ר' א ב י ן ב ר כ ה נ א בכל אתר את אמרת וכו'.

ולעצם העניין, הנה המפרשים מתקנים כאן ע"פ שקלים: בכל אתר את אמר מן למעט והכא את אמר מן לרבות. אבל בשקלים כי"ל וכ"י מינכען (עיין דק"ס): בכל אתר את אמר מלרבות (= מ לרבות) והכא את אמר מלמעט. וקשה לשבש שלשה כת"י. ואולי צ"ל: הכא את אמר מן לרבות והכא את אמר מן למעט (והמלים "בכל אתר" הן באשגרה מזבחים ט' א'), והפירוש הוא: כאן (בפסח) אתה אומר מן לרבות, שהרי אתה אומר מן הצאן מי שבא מ כ ל הצאן, וכאן (כלומר, בשאר מקומות) אתה אומר מן למעט.

אמר ר' מנא מיעטו שאינו בא אלא מן האילים בלבד.

המפרשים תיקנו כאן ע"פ שקלים: "אמר ר' מנא הכא נמי מן למעט מיעוט שאינו בא בן שני שנים מיעוט שאינו בא נקבה וגבי אשם נמי מן למעט הוא שאינו בא אלא מן האלים בלבד". אבל בשקלים בכי"ל הגירסא כמו כאן בפסחים ובגליון הושלמה כל ההוספה, וכן אין זה גם בכ"י מינכען שם (עיין דק"ס), וברור הוא לדעתי שזו היא הוספה ע"פ הבבלי זבחים ט' א'. וחוץ מזה אין שום מובן למאמר: וגבי אשם נמי מן למעט הוא וכו', ופירוש המפרשים תמוה.

וע"כ נ"ל למעלה מכל ספק שהגירסא שלנו (שהיא גם גירסת כי"ל וכ"י מינכען בשקלים) היא הנכונה, ור' מנא מתרץ שגם כאן "מן" הוא מיעוט והיינו: מיעטו [ל]שאינו בא אלא מן האילים בלבד, כלומר "מן" זה בא למעט את האשם, שאינו בא אלא מן האילים בלבד, שאינו משתנה לשם שלמים.

מעתה מותר הפסח אין בא עולה׳.

בכי״ל: מותר הפסח בא עולה׳ ובין השורות הושלם: אין׳ ואין להשלמה זו שחר וכגירסת כי״ל כ״ה גם בשקלים׳.

ואין משנין דבר שהוא לאכילה בדבר שאינו לאכילה.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון׳.

א״ר יוחנן על דאמר ר׳ חנינה דאתון אמרין וכו׳.

בכי״ל: א״ר על דעלי ר׳ חנינה וכו׳, ובין השורות תלוי: יוחנן על דאמר׳ והמלים: על דעלי׳ נמחקו׳ ובשקלים: ר׳ יוחנן אמר על דאעלי ר׳ חנינה דאינון אמרין וכו׳. ועיין מ״ש לעיל׳.

אין תימר משתנה למחשבת פסול [1]) פיגול׳. אין תימר אינו משתנה למחשבת פסול פסול(ו).

בשקלים בהוצ׳ הבבלי: אין תימר אין משתנה למחשבת פסול פיגול׳ ולפי זה נראה שצ״ל כאן: אין תימר משתנה למחשבת פסול פסול׳. אין תימר אינו משתנה למחשבת פסול פיגול׳ כמו שהגיה הגר״א בשקלים׳.

אמר ר׳ אבא מרי מאן אמר בשתיקה כשר. או נאמר בשתיקה פסול.

כן הוא הסיגנון הרגיל של ר׳ אבא מרי׳ עיין סנהדרין פ״א ה״ד (ד״ד ה״ו)׳ ל׳ ע״ב: התיב ר׳ ברכיה והא תנינן גופה של בהרת כגריס הקילקי מרובע׳ אמר ר׳ אבמרי מאן דאמר הכן׳ וצ״ל: מאן אמר דו כן׳ כלומר מי אומר שגם כאן חייב זקן ממרא? והפ״מ שגה בפירושו׳ וממש כעין זה גם בכתובות פ״ד ה״ה׳ כ״ח ע״ג: אמר ר׳ אבמרי מאן דמר דו כן׳ וצ״ל: מאן אמר דו כן׳ והפירוש הנכון בפ״מ שם׳ ועיין בנועם ירושלמי בסנהדרין שציין לירושלמי כתובות׳.

ה״ג׳.

ר׳ יוחנן בשם ר׳ ישמעאל איש לפי אכלו תכסו. אמר ר׳ יאשיה לשון סורסי הוא וכו׳.

כנראה שר׳ יוחנן בשם ר׳ ישמעאל פירושו כאן בשם דבי ר׳ ישמעאל׳ בשם המכילתא׳ שהרי דברי ר׳ ישמעאל כשהם לעצמם אינם מובנים בלי דברי ר׳ יאשיה׳ ולפיכך צריך לפרש שר׳ יוחנן התכוין לדברי ר׳ יאשיה שנשנו בדבי ר׳ ישמעאל במכילתא בא׳ מסכתא דפסחא׳ ספ״ג׳ ועיין בבלי ס״א א׳.

כיצד שלא לאוכליו שחטו לשם חולה לשם זקן שאינן יכולין לוכל כזית וכו׳.

וכ״ה בבבלי ס״א א׳ ובתוספתא פסחים פ״ג (פ״ד) ה״ב׳. אבל במכילתא הנ״ל:

1) מלה זו חסירה בכי״ל והושלמה בין השורות.

תלמוד לומר איש לפי אכלו יצאו החולה והקטן שאינן יכולין לאכול כזית שאין שוחטין עליהן· ועיין בהוצ׳ הורוביץ–רבין עמ׳ 12 הערה 5· ועיין להלן בירושלמי בסמוך·

הדא אמרה שהקטן יש לו מיניין לפסול· הדא אמרה היה נתון בדרך רחוקה ושחטו לשמו פסול. הדא אמרה הדה מסייעא לדרומיי דדרומיי אמרין אימורין שאבדו מחשב להן כמי שהן קיימין.

כלומר אע״פ שהזקן והחולה אינם ראויים לאכול כזית (שהרי מפני זה הם פסולים) ואע״פ שאין מחשבה פוסלת בפחות מכזית (זבחים כ״ט ב׳, ל״א א׳ ולהלן בסמוך בירושלמי)· בכל זאת הם פוסלים מפני שהוא הרי חשב שיאכלו כזית· ואז שוב לא איכפת אם אינם יכולים לאכול כזית· וא״כ לפי זה גם קטן שאינו יכול לאכל כזית פוסל· וגם מי שהיה בדרך רחוקה פוסל וכן אם אבדו האימורים מחשב להן שאחרי מחשבתו אנו הולכים ולא איכפת לנו אם היא יכולה להחקיים או לא· (נוע״י)·

תיפתר שהיו כולן חולין.

והוא חשב על כולן יחד· והרי בין כולם הם יכולים לאכל כזית· (הנ״ל)·

בשהיו שם כשירים ושחטו לשם פסולין.

כלומר· שהיו שם שני זקנים או חולים ששניהם יחד אוכלים כזית (הנ״ל)·

אמר ר׳ אלעזר מתניתא בששחטו לאוכליו ונתכפר בו לאוכליו ושלא לאוכליו· אבל אם שחטו משעה הראשונה ונתכפר בו לאוכליו ושלא לאוכליו פסול.

עיין ק״ע שפירש להתכפר· לזרוק הדם. ודבריו תמוהים שהרי מפורש אומר הירושלמי להלן שאין מחשבת אוכלים אלא בשחיטה· אבל ברור שנתכפרו פירושו שאכלו· וכן הוא להלן בהלכה זו: שחטו שתתכפר בו חצי חבורתו וכו׳· ואותם הדברים לעיל בסמוך: הדא אמרה שחטו שתאכל ממנו חצי חבורתו וכו׳·

ובפירוש הדברים נראה שאולי כוונת ר׳ אלעזר לאמר שמשנתנו מכשירה אם הוא שחט לבני החבורה סתם· אלא שביניהם היו זקנים וחולים· אבל אם חשב מפורש שיאכלו אלה שאינם ראויים לאכול פסול.

ר׳ שמלאי אתא גבי ר׳ יונתן אמר ליה אלפן אגדה· אמר ליה מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה. ואת נהרדעאי ודר בדרום.

בכי״ל: ואת נהרדעַאי· ובבבלי ס״ב ב׳: ר׳ שמלאי אתא לקמיה דר׳ נתן

(בדפוס בטעות: ר' יוחנן עיין דק"ס) א"ל ניחני לי מר ספר יוחסין. א"ל מהיכן את. א"ל מ ל ו ד. והיכן מותבך בנהרדעא. א"ל אין ש ו נ י ן (עיין דק"ס) לא ללודים ולא לנהרדעים וכל שכן דאת מלוד ומותבך בנהרדעא. ועיין רטנר שהעיר לנכון, כי כמה פעמים לוד ודרום היינו הך, והדברים ידועים. והוא העיר גם לירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב. י"ח ס ע"ג: ו ל ו ד לאו מיהודה היא. אמר ליה אין. ומפני מה אין מעברין בה. אמר ליה ש ה ן ג ס י ר ו ח ו מ ע ו ט י ת ו ר ה.

וכדאי לציין גם על הקשר בין לוד ונהרדעא, שכן מצינו כמה פעמים בבבלי: כי אתא רב הושעיא מ נ ה ר ד ע א אתא ואייתי מתניתא בידיה (שבת י"ט ב'. בכורות י"ז א'. נדה כ"א א'). ובירושלמי רגיל: אייתי רב הושעיא מתניתא דבר קפרא מ ד ר ו מ ה (שביעית פ"ה ה"ב. ד"ו ה"ג. ל"ה ע"ד. יומא פ"א ה"א. ל"ח ע"ד). ולא עוד אלא שבירושלמי ביצה פ"ג ה"ד. ס"ב ע"א: אייתי רב הושעיה מתניתא דבר קפרא מ ד ר ו מ א ותנא וחכמים אומרים כל שמומו ניכר מערב יום טוב ולא התירו מומחה אלא ביום טוב אין זה מן המוכן. והנה גם בבבלי ביצה כ"ו ב': כי אתא רב אושעיא מ נ ה ר ד ע א (כ"ה בכ"י מינכען, עיין דק"ס) אתא ואייתי מתניתא בידיה בין שנולד בו מום מערב יו"ט ובין שנולד בו מום ביו"ט חכמים אומרים אין זה מן המוכן.

והנה רטנר מעיר על גירסת הר"ח ס"ג א' (הוצ' בריל ק"ה): ואת נהרדעי ודר בדרום ו ע ו ד מ ע ט ק ט ן. וכן בספר יחוסי תנאים ואמוראים ערך ברוריא: ואת נהרדעה ודר בדרום י ו ע ז ר ק ט ן. ורטנר כותב ע"ז שהמלים האחרונות הן משוללי הבנה.

אבל עכשיו זכינו לספר חסידים הוצ' מקי"נ סי' תתי"א עמ' 204: ר' שמלאי אתא לגביה ר' יונתן אמר ליה אלפני אגדה אמר ליה מסורת בידי מאבותי שלא ללמוד אגדה לא לבבליים ולא לדרומיים מפני שגסי הרוח ומיעוט תורה ואתה נהרדעי ודר בדרום ו ע ו ד ק ט ן. אין מגלים אגדה תמוה לקטנים פן יאמר אין בו ממש וכו'. והמו"ל הלך לחפש מקור למילים ועוד קטן, וחשב שהן מבעל ספר חסידים בעצמו. אבל לפי הנ"ל ברור שכן היה לפניו בירושלמי. ובירושלמי ע"ז פ"ב ה"ז (ד"ו ה"ח) מ"א ע"ג: מפני מה לא גילה לו. אמר ר' יוחנן מפני שבקרוב אסרום. ור' ישמעאל היה ק ט ן. אבל במדרש שה"ש רבה פ"א פסוק כי טובים דודיך מיין (בדפוס ראשון): אמר ר' י ו נ ת ן במקום ר' יוחנן, וזה מתאים לירושלמי שלנו. ועיין בהערות וויסטינעצקי לספר חסידים.

אבל אנו מוצאים גם לר' י ו ח נ ן שלא רצה לגלות לצעירים טעמי תורה. דמאי פ"ג ה"ד. כ"ג סע"ג: ר' י ו ח נ ן אמר חכמים ממש. בעון קומי[ה] מה טעם? אמ' לון כד ת ס א ב ו ן אנא אמר לכון. כלומר, כשתזקינו אגלה לכם את הטעם.

ובהקדמה לספר יוחסין (הוצ' פיליפובסקי עמ' 2): בירושלמי... ואת נהרדעי ודר בדרום. ועוד שם אמר ליה אמור לי הדה מילתא וכו'. ונ"ל שט"ס הוא ביוחסין וצ"ל: ודר בדרום ועוד קטן. אמר ליה וכו'. ורטנר בעמ' 79: "ביוחסין הנ"ל ועוד שם (בירושלמי) אמר ליה אמור לי הדא מילתא" וכו'. אבל יותר נ"ל כמו שהגהתי.

ל"ב ע"ב.

לאוכליו ושלא לאוכליו את יכול לבור פסולו מתוך הכשירו.

כ"ז חסר בכי"ל והושלם בגליון בכ"י שלישי.

מן הדא דר' לעזר את שמע תרתיי.

אולי צ"ל: את שמט תרתיי.

הרי פסולו מחמת אחרים ואת יכול לבור פסולו.

בכי"ל: ואין ואת יכול לבור פסולו וכו', ונמחק "ואין".

וכל שכן כשר.

בכי"ל: כל שכן כשר.

לאוכליו כחצי זיתים ושלא לאוכליו כחצי זיתים... מתניתא אמרה שהמחשבה לכושר וכו'.

עיין מיכל המים וקושייתו היא חזקה מאד. אבל הגהתו ופירושו אינם נראים. ועיין ניר וגם דבריו לא נתחוורו לי.

לא נתכפר לאילו.

ליתא בכי"ל והושלמו בגליון בכ"י שלישי.

במחזורה תינייגא חזר ביה ר' יוסי וכו'.

עיין מ"ש לעיל עמ' 400.

שחטו קודם לפסח פסול. לאחר חצות מיד כשר.

בכי"ל: שחטו קודם לחצות פסול מיד כשר. ונמחק "לחצות" ובין השורות תלוי: לפסח. ובגליון הושלם: לאחר חצות. ונראה שהגירסא הנכונה היא בכי"ל עם השלמת הגליון: שחטו קודם לחצות פסול. לאחר חצות מיד כשר. וכל זה הוא מדברי ר' יוסה. עיין לעיל ה"א ומ"ש בעמ' 448. ואח"כ היא פיסקא מן המשנה.

ותני כן יכול אם קדם פסח לתמיד לא יואחר התמיד תלמוד לומר תעשה ריבה.

בספרי זוטא פינחס. הוצ' הורוביץ עמ' 323 שו' אחרונה: יכול אם קדמו פסח לא יהא כשר ת"ל תעשה. והורוביץ בהערותיו ציין לירושלמי שלנו.

תמן את אמר דם תמיד ואיבריו וכו'.

הנכון כפירוש השני בק"ע.

ה״ד.

אמר ר׳ מנא אילולי דתניתה חזקיה מצינו דבר פסול וחייבין עליו חטאת.

כלומר, לולא הברייתא של חזקיה היינו אומרים שהפסח פסול, ובכל זאת מתחייב על הזריקה, כמו שהוא חייב חטאת בהעלאה בחוץ אע״פ ששחט ג״כ בחוץ (זבחים פ״ג מ״א), שהקרבן פסול, והרי משחוטי חוץ אנו למידים כמה דינים של עשיית הקרבן על החמץ, עיין להלן בסמוך. (ניר ונוע״י).

מאן דאמר חייב בשנפסלה מחמת חימוצה.

בבבלי שבת ק״א רע״א: הכל מודים במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב. (נוע״י).

מלק עוף על חמץ. אית תניי תני חייב. אית תניי תני פטור. מאן דאמר חייב דם מכל מקום, ומאן דאמר פטור זבח. יצא עוף שאינו זבח. ר׳ יעקב בר זבדי בעא קומי ר׳ יוסה מאן דאמר חייב ניחא. מאן דאמר פטור מה טעמא. אמר ליה למידין עונש מעונש ואין למידין עונש מפטור.

המאמר קשה מאד, שהרי כבר אמר: יצא עוף שאינו זבח, ומהו שואל מה טעמא דמ״ד פטור? אבל בכי״ל: מאן דאמר חייב ניחא. כמא דתימר לעניין פטור. מאן דאמר פטור וכו׳, ונמחקו המילים ״כמה דתימר לעניין פטור״, אבל גירסת כי״ל היא הנכונה, כי ברור הוא שהברייתא מדברת במולק בחוה״מ, שהרי בעה״פ אינו חייב אלא על הפסח, וזהו לדעת ר״ש שמחייב בשאר הקרבנות בחוה״מ (עיין בבלי ס״ג ב׳ — ס״ד א׳). והירושלמי אומר להלן בהלכה זו: טעמא דר׳ שמעון כתוב אחד אומר לא תשחט על חמץ דם זבחי, וכתוב אחד אומר לא תזבח על חמץ דם זבחי, אחד הפסח בארבעה עשר, אחד שאר כל הזבחים בחולו של מועד וכו׳, ועכשיו מובנת שאלת הירושלמי: למאן דאמר חייב ניחא, כמה דתימר לעניין פטור, כלומר, כמו לעניין פטור בעה״פ הוקשו עופות לשאר זבחים, כן הוקשו לעניין חיוב בחוה״מ, אבל למ״ד פטור מה טעמא? ומתרץ שלוא היה בשניהם עונש היו למדים זה מזה, אבל מכיון שבעה״פ פטור ובחוה״מ יש עונש אין למדים זה מזה, ועיין במיכל המים שפירש כן מדעתו, ואפשר לפרש ע״פ כי״ל בדרך אחרת, אבל בכל אופן נ״ל, שמדברים כאן במליקה בחוה״מ כמו שפירשתי. ועיין תוספתא פ״ג (פ״ד) ה״ג: אבל המולק את העוף בארבעה עשר בפנים על החמץ עובר בלא תעשה, ויש כאן בוודאי ט״ס, עיין מנחת בכורים, והגר״א הגיה על פי הבבלי אינו עובר בלא תעשה.

עד דאת דיין לה לפטור וכו׳.

בכי״ל: עד דאת דַיִין לה לפטור וכו׳.

יכול המקבל והמהלך על חמץ יהא פטור... יכול המקטיר אימורים על חמץ יהא פטור וכו'.

צ"ל להפך: יכול המקטיר אימורים... יכול המקבל והמהלך וכו', כמו שהגיה במיכל המים.

ר' אבהו בשם ר' יוחנן בין לביעורו בין לאכילה כזית.

דברי ר' אבהו בוודאי מוסבים על ב"ה, והפירוש בירושלמי הוא כאילו היה כתוב: [שאור] ר' אבהו בשם ר' יוחנן בין לביעורו בין לאכילה כזית, כלומר, אפילו שאור שהוא חמור (לב"ש) חייב רק בכזית אפילו לאכילה ולא בפחות מכזית, וכנראה היתה שיטה שבשאור חייב בפחות מכזית על אכילה, ועיין בפסיקתא זוטרתא בא י"ב ט"ו, ל"א א': כי כל אוכל חמץ. אפי' כל דהו חייב מלקות, לא אמרו כזית אלא לענין כרת. (והעירני עליה ידידי הרמ"מ כשר). וכן בשכל טוב ח"ב עמ' 95: ולפי שמצות חמץ חמורה היא וחייבין עליו מלקות בפחות מכ"ית וכרת בכזית וכו', וכדי להוציא מדעה ש ב ש א ו ר חייב כ ר ת אפי' פחות מכזית. אמר ר' אבהו שאפילו בשאור צריך כזית לענין כרת. ולזה הביא ראייה בביצה פ"א (בסוגיא המקבילה) ממשנת כריתות, שאם תאמר שבשאור חייב כרת אפילו בפחות מכזית, אם כן משכחת לה ל"ו כריתות: בשאור בפחות מכזית ובחמץ בכזית, וכעין זה פירש בפ"מ בביצה. אבל אין להגיה כאן בסוגיא שהרי כן הוא גם בביצה פ"א ובשרי"ר שם עמ' 160.

אמר ליה ואנן אמרין ר' אבהו בשם ר' יוחנן וכו'.

בביצה: אמר ליה ו א ו ף ואנן אמרין ר' אבהו בשם ר' יוחנן וכו', אבל גם שם אין המלה "ואוף" בכי"ל והיא תלויה בין השורות וכן גם בשרי"ר שם 160 שו' 9. ולפי גירסא זו צריך לפרש: "ואנן אמרין ר' אבהו בשם ר' יוחנן בין לביעורו בין לאכילה כזית דילא כן ניתני שלשים ושבע כריתות בתורה", כלומר ר' מנא אמר שאצלם מוסרים דברי ר' אבהו בשם ר' יוחנן יחד עם ההוכחה מן המשנה בכריתות, במלים אחרות, דברי ר' יוחנן אינם מיוסדים על מסורת אלא הוא למד את הדין מן המשנה. ואצלינו הסוגיא מקוצרת וצריך להשלים את הנשמט ע"פ הסוגיא בביצה.

דרב אמר לוקין על אכילתו.

לעיל פ"ג ה"א, כ"ט ע"ד. עיין מ"ש שם, ועיין שי"ק ד"ה או.

רשב"ל אמר עד שיהא לשוחט לאחד מבני חבורה.

בכי"ל: לאחד מבני עזרה חבורה, ונמחקה המלה "עזרה".

ל"ב ע"ג.

ר' יוחנן אמר אפילו נתון עמו בירושלם.

בכי"ל: ר' יוחנן אמר עד שיהא אפילו נתון וכו', ונמחקו המלים "עד שיהא".

הכל מודין שאם היה נתון כנגדו בחלון בירושלם. מאן דאמר ספק וודאי. מאן דאמר בעזרה בירושלם הוא.

כבר העיר בספר ניר שיש כאן חסרון, וזה ברור לעין, ונ״ל שצריך להשלים: הכל מודין שאם היה נתון כנגדו [בעזרה שהוא חייב. מה נפיק מביניהון היה נתון כנגדו] בחלון בירושלים, מאן דאמר ספק וודאי וכו׳, כלומר, אם היה נתון כנגדו בעזרה חייב לכולי עלמא, שאין כאן התראת ספק, אבל אם היה נתון כנגדו בירושלים תלוי הדבר בשני הטעמים, אם נאמר שהוא פטור מחמת התראת ספק, אין כאן ספק, ואם נאמר שהוא פטור מפני שצריך שהחמץ יהיה בעזרה הרי גם כאן אינו בעזרה אלא בירושלים.

להן דכתיב זבח חג הפסח ארבעה עשר אנן קיימין.

פירוש המפרשים אינו מתקבל כלל, ובכי״ל הגירסא היא: כ ל ה ן דכתיב וכו׳, ונגררה ה״כ״, וזו היא בלי שום ספק הגירסא הנכונה, אבל קשה לפרש אותה בלי הגהה, שהרי רק פעם אחת כתוב זבח חג הפסח, ואי אפשר לומר: ב כ ל מ ק ו ם שכתוב [1] וכו׳, ואולי צ״ל: כל הן דכתיב זבח [ב]חג הפסח ארבעה עשר אנן קיימין, כלומר, בכל מקום שכתוב זבח בפרשת חג הפסח הכוונה היא לפסח בארבעה עשר. ור׳ מנא מבאר את טעם החכמים למה הם חולקים על ר׳ שמעון, שלפי שיטתו פסוק אחד מדבר בזבח אחר בחולו של מועד (עיין לעיל בירושלמי), אבל לשיטת החכמים כל מקום שנאמר זבח בפרשת הפסח הכוונה היא לפסח בארבעה עשר.

ואפשר שצ״ל: כל הן דכתיב זבח, חג, בפסח ארבעה עשר אנן קיימין, כלומר בכל מקום שכתוב זבח, או שכתוב חג (בפרשת הפסח) הכוונה היא לפסח בארבעה עשר ולפי ר׳ מנא סובר תנא זה כר׳ עקיבה שאין הוא דורש ״וזבחת״ לחגיגה, וממילא הוא סובר שלא ילין חלב ח ג י מוסב ג״כ על קרבן פסח, עיין יפה עינים נ״ט ב׳.

מה אנן קיימין אם בשאבד ונמצא קודם לכפרה בין לשמו בין שלא לשמו כשר וכו׳.

הלשון כאן משובשת, ויש לתקנה באופנים שונים ואין בידי להכריע. ועיין להלן פ״ט ה״ז, (ד״ו ה״ו), ל״ז ע״א.

ה ״ ה .

והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום.

קונדרס אחרון עמ׳ 320, ועיין מכילתא בא רפי״ד, הוצ׳ הורוביץ—רבין עמ׳ 47 ובציונים

---

1) אבל עיין במדרש שמואל פכ״ג־י (הוצ׳ בובר עמ׳ 72): ולקחתי את לחמי ואת מימי וגו׳ א״ר איבו כ ל מ ק ו ם שנאמר מים יין הוא אלא ששינו הכתובים שלא לתזכיר יין. ושם הכוונה רק לפסוק זה, מפני שנבל היה שיכור ולא רצה להזכיר יין, עיין הפירוש הנכון ברד״ל שם, אבל שאר דבריו דחוקים.

שלו׳ והמספר ארבעים יום הוא מפני שלפי מסורת התלמוד (תענית י׳ א׳) היתה מצרים ד׳ מאות פרסה על ד׳ מאות פרסה׳ והיינו מהלך ארבעים יום׳ ועיין להלן׳

ומה אם אבק שאין דרכו להלך וכו׳.

בתנחומא וארא פי׳ י״ד: ועוד נס אחר נעשה בשחין אדם מפזר עפר קב אחד אין מפזר אלא ארבע אמות אבל משה נטל מלא ידו ופיזרו על כל ארץ מצרים שהיתה ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה׳

והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים ארבעים יום.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון׳ וישנו גם בקונדרס אחרון הנ״ל׳

אמר ליה ר׳ זעירא אמר ליה בפלגות פומך וכו׳.

בכי״ל: אמר ליה ר׳ זעירא אמ׳ ליה בפלגות׳ ונוספו ע״י אחר ״ור״ באותיות קטנות (אמ״ר)׳ והמלה ״פומך״ הושלמה בין השורות׳ וזו היא גירסא נכונה׳ והיינו שר׳ זעירא׳ שהיה כהן׳ אמר לר׳ אבינא: א מ ו ר ליה בפלגות פומך׳ ור׳ זעירא הקפיד שלא יאמר בפה מלא שחשדו לכהנים שיגנבו את הזהב מביהמ״ק׳ ועיין גליון אפרים׳

ובמלאכת שלמה משנה ה׳: ולא היו מעורבין׳ ירוש׳ דלמא פי׳ מעשה דר׳ זעירא ור׳ יעקב בר אחא ור׳ אבינא הוון יתבין׳ א״ר אבינא מפני הרמאין פי׳ לא היו מעורבין שורות של כסף בשל זהב שמא יביא מביתו כף של כסף ויחליפנה בשל זהב׳ א״ל ר׳ יעקב בר אחא בכל פומך. א״ל ר׳ זעירא א י מ ו ר (כתיקון המגיה בכי״ל) ליה בפלגות פומך׳ אתא ר׳ ירמיה בשם ר׳ יוחנן מפני הרמאין׳

ה״ו׳

תני ישפך לא יטיף וכו׳.

בכי״ל: תני ישפֵך וכו׳ ואצל רטנר בטעות בשם כי״ל: יִשְפך׳

ומה מפליגין בזריקה.

המלה ״ומה״ חסרה בכי״ל והושלמה בגליון׳ והשלמה מוטעית היא׳ כי בירושלמי רגיל מאד: מפליגין = מה פליגין. ועיין לקמן פ״ז ה״א׳

הא דיילא קיים גבה הזייה ואת צווח לה זריקה.

בכי״ל: הא דיי לא קיים וכו׳ והמגיה הוסיף סימני חיבור על המלים דיי לא׳ אבל גם לפי גירסת כי״ל אין לזה שום מובן׳ וע״כ ברור לי שצ״ל: הידי ליה קיים גבי הזייה וכו׳ ופירושו הרי הוא עומד אצל הזייה ואתה קורא לו זריקה׳ וכסיגנון זה בב״ר פע״ט־ד הוצ׳ תיאודור עמ׳ 939 שו׳ אחרונה: ה י י ד י ל י ה א ת י ט ע י ן וכו׳ כלומר הרי הוא בא וכו׳ ועיין בהערות תיאודור שם׳ וממש כשיבוש זה גם בגיטין פ״ה ה״ב׳ מ״ו ע״ד: יכיל למימר ליה האי דלא קומך אקום לוביניה

טביאת. וכבר הוכחתי בתרביץ ש"ב ס"א עמ' 112 שצ"ל שם: יכיל למימר ליה ה י י ד א ל ה קומיך אקים לזביני (= לי זביני) טבאות. ופירושו ה ר י ה י א לפניך וכו'.

ה"ז.

וקראו הלל ה ג ד ו ל ה. אי זו היא הלל הגדולה.

עיין רטנר תענית עמ' 90, ובדק"ס תענית עמ' 105 הערה י', וכבר הקדימם בזה במלאכת שלמה תענית ספ"ג. ובמשנה שבירושלמי שם: וקראו הלל הגדול. אי זהו הלל הגדול וכו', אבל בהוצ' לו שם: הלל ה ג ד ו ל ה. ובשינויי נוסחאות במשניות הוצ' ראם העתיקו נוסחא זאת בסימן שאלה! ברם אין ספק שבא"י אמרו: "הלל ה ג ד ו ל ה", כפי שהוא במשנה תענית הוצ' לו ובירושלמי כאן ובתענית. והראיה המכריעה ביותר היא שהירושלמי אומר כאן (חמש פעמים): ה ד א דידן, כלומר ז א ת שלנו, הלל זאת שאנו אומרים.

מפני שירידת גשמים כלולה בהן.

עיין גליון הש"ס.

אמר ר' מנא הדא דידן. נסא הוה רב בגין כן אמר לון ענון בתריי מה דנא אמר.

ביפה מראה מעתיק כאן: נ ש א הוה רב וכו', ומפרש: משום דהוו התם בני נשא הרבה והיו ביניהם עמי הארץ וכו', ואין נוסחא זו צריכה לביטול, ובוודאי הגירסא הנכונה היא אצלינו ופירושה, הנס היה גדול וכו'. וכבר העירותי בתרביץ שנה ג' ס"ד, עמ' 453, כי בשעת קילוסין היו נוהגים לענות עיי"ש. וכן בירוש' תענית פ"ד רה"ה (ד"ו ה"ח), ס"ח רע"ג: קול ע נ ו ת אנכי שומע. א"ר יסא קול ק י ל ו ס ע"ז אנכי שומע. והדרש הוא מפני שבקילוסין היו נוהגים לקרוא ולענות. וע"כ גם כאן מפני שהנס היה גדול והעם היה שמח אמרו הלל (קילסו) בענייה.

ה"ח.

אמר ר' יונתן לא כל שבות התירו במקדש.

בעירובין פ"י רה"א, כ"ו ע"ג: אמר ר' יוסי בי ר' בון לא כל שבות התירו במקדש.

ור' יודה מחייב בדם התמצית.

זו היא כפילות מוטעית וצריך למחוק אותה, כמו שעשו המפרשים.

תמן אמר בשם רב חסדא מתניתא כן אמרו לו וכו'.

צ"ל: תמן אמר' (= אמרין) בשם רב חסדא מתניתא [אמרה] כן אמרו לו וכו'.

ל״ב ע״ד.

מניין דם הנפש בחולין. ודם תמצית בין בחולין בין במוקדשין וכו׳.

בכי״ל: מניין דם הנפש בחולין ודם תמצית בחולין ודם תמצית בין בחולין בין במוקדשין וכו׳ ונמחקו המלים ״ודם תמצית בחולין״.

ה ״ ט.

קודם להתרת הכלים נשנו.

בכי״ל חסרה המלה נשנו׳ והיא נוספה בתוך השורה ע״י אחר׳.

ה ״ י.

הכא את מר והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים. והכא את מר הקטירן כולן כאחת. אמר ר׳ לא כאן במגס׳ וכאן על גבי המזבח.

לפי פירוש המפרשים יוצא שתירוץ ר׳ לא מוסב על שתי הבבות בברייתא׳ וזה דחוק מאד שהירושלמי יאמר כי ״והקטירם כולם כאחת״ פירושו שמותר לערב את החלבים במגס׳ וע״כ נראה לי קרוב לוודאי שהגירסא הנכונה היא בכי״ל׳ וכ״ה שם: הכא את מר והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים׳ והכא את מר הקטירן ל ע ש ו ת כולן כאחת (ונמחקה המלה ״לעשות״). ופירוש הדברים הוא שהירושלמי הביא את הברייתא שאוסרת לערב חלבים בחלבים׳ כדי להקשות על משנתנו שכתוב בה נתנם במגס׳ והיינו חלבים של כמה פסחים׳ וכמו שמפורש בתוספתא פ״ג (פ״ד) ה״י: והוציא את אימוריו אפילו של ארבעה ושל חמשה נתנן במגס וכו׳ ודרך אגב מפרש הירושלמי את הברייתא ומקשה על הסתירה שבה ושואל: והכא את אמר הקטירן? ומתרץ: לעשות כולן כאחת׳ כלומר׳ והקטירם כולם כאחת׳ פירושו שצריך לעשות אותם כולם כאחת׳ בלי הפסקה ביניהם׳ אבל אינו מדבר על עירוב של חלבים׳ וכן הוא הפירוש הפשוט של הברייתא׳ וכן פירשה הראב״ד (בספרא ויקרא נדבה סוף פרק י״ז) דף י״ד ע״ג׳ ואח״כ מתרץ ר׳ לא את עצם הסתירה בין המשנה והברייתא׳

אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד.

בכי״ל: לא למלכי בית דוד בלבד׳ ונוספה ״א״ ע״י אחר (אלא)׳ ועל עצם הסוגיא כאן ושיטת המהרי״ט בה אכתוב אי״ה ביומא פ״ג׳

ר׳ נחמן בשם ר׳ מנא מה אתינן מיתני ו י ש ב ה לה במקומה. עמדה לה במקומה.

כבר הוכיח מהר״ם לונזאנו מהירושלמי שלפנינו כי הירושלמי לא גרס במשנה ״עומדת״ אלא השלישית במקומה׳ ותו לא׳ עיין מלאכת שלמה׳ ובאמת המלה

"עומדת" חסרה במשנה בכי"ל, ובהוצ' לו ועוד (עיין רטנר עמ' 84). והירושלמי רצה לפרש: השלישית י ש ב ה ל ה במקומה, כמו שמוכיח סיגנון המשנה: יצאת כת הראשונ' ו י ש ב ה לה בהר הבית, שנייה — בחיל, השלישית — במקומה. ודחה הירושלמי: תפרש, ו ע מ ד ה לה במקומה.

פרק ו.

ל"ג ע"א. הלכה א.

התחיל דורש להן מהיקש ומקל וחומר וכו'.

עיין מאירי ס"ה ב' (114 ע"א).

היקש שאמרת יש לו תשובה וכו'.

בכי"ל: הֶקֵיש שאמרת וכו'. ובמאירי הנ"ל (114 ע"ב): והוא שאמרו שם אמרו לו כבר אמרנו יש לנו ממך תוחלת היקש שאמרת יש לו תשובה וכו'.

גזירה שוה שאמרת שאין אדם דן גזירה שוה מעצמו.

במאירי הנ"ל: גזרה שוה שאמרת י ש ל ה ת ש ו ב ה שאין אדם דן גזרה שוה מעצמו וכו'. ובגנזי שכטר ח"א הוצ' הר"ל גינצבורג עמ' 446 גרס, כנראה, כגירסת המאירי.

אם בא אדם לדין א ח ר גזירה שוה מעצמו וכו'.

בכי"ל חסרה המלה "מעצמו" והושלמה בגליון. ובגנזי שכטר הנ"ל:... דן (קרי אדן) לדון גזירה שוה מעצמו וכו', וכן בפרדס סי' קע"ה, דפוס קושטא מ"ד א': אם הוא אדם לדון גזירה שוה מעצמו עושה הוא את השרץ כמת וכו'.

כך אם יהיה השרץ... מיד הוא טהור.

פיסקא זו אין כאן מקומה כלל והיא באמת חסירה בגנזי שכטר הנ"ל עמ' 446 ובפרדס ובמאירי הנ"ל, ועיין מ"ש גינצבורג בגנזי שכטר שם עמ' 431, ומ"ש שם בעמ' 225 הערה 23. ובבן סירא ספל"ד (שציין לו גינצבורג): טובל ממת ושוב נוגע בו מה יועיל ברחיצתו? כן אדם צם על חטאיו ושוב הולך ועושה אלה וכו' [1]).

יבוא עלי כך שמעתי משמעי, ואבטליון.

וכ"ה גם בפרדס ובמאירי הנ"ל, אבל בגנזי שכטר: יבא עליי אם לא שמעתי מפי שמעיה ואבטליון כך.

כיון שמינו אותו נשיא עליהן.

כ"ז חסר בכי"ל והושלם בגליון.

---

[1]) *βαπτιζόμενος ἀπὸ νεκροῦ καὶ πάλιν ἁπτόμενος αὐτοῦ τί ὠφέλησε τῷ λουτρῷ αὐτοῦ; οὕτως ἄνθρωπος νηστεύων ἐπὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ πάλιν κτλ.*

כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה.

עיין מ"ש על כל העניין כאן לעיל עמ' 206.

תמן תנינן רכב עליה נשען עליה וכו'.

עיין מאירי הנ"ל (114 ע"ב).

אבל קושרה במוסירה... לצורך אחר פסולה.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון, וכנראה, לא היה זה גם בגנזי שכטר הנ"ל סוף עמ' 447, ועיין מאירי הנ"ל.

אמר ר' אבון והלא אי איפשר לשני שביעית שיחול ארבעה עשר להיות בשבת וכו'.

בכי"ל: והלא איפשר לשני שביעית וכו', ובין השורות תלוי: אי, והשלמה שלא לצורך היא, כי איפשר = אי אפשר, כידוע, וכן בגנזי שכטר עמ' 448 והלא א י פ ש ר לשני שבועות שיחול וכו'. וכן צריכים לתקן באו"ז ח"ב סי' רכ"ח, נ"ד ע"ד: והלא אפשר לשני שבועות וכו' וצ"ל: והלא איפשר לשני שבועות וכו'.

ובמאירי ס"ה ב' (114 ע"א): ובתלמוד המערב אמרו והלא אין לך שני שבועות שלא יהא ארבעה עשר בשבת. ו ע י י ן מ"ש ל ע י ל עמ' 206 ובהערה שם.

מפני מה נוהגין בבית דין שלמטן בכבוד שלא ירבו המחלוקת בישר'.

בגנזי שכטר הנ"ל לנכון: נוהגין ב ב י ת ש ל מ ט ן בכבוד וכו'. וכבר פירש גינזבורג שם בעמ' 431 שהכוונה היא לבית הנשיא, וציין לר"ה פ"ב ה"ה (ד' ה'ו), נ"ח סע"א: והן ב י י ת א ד ל ר ע לא נהגין כן. וכבר העירותי בעל הירושלמי עמ' 72 הערה 87 שכינוי זה לבית הנשיא נמצא גם בסוטה פ"ז ה"ד, כ"א ע"ד: ר' שמעון בן חלפתא אומר זה ה ב י ת ש ל מ ט ן. וברמב"ן כי תבוא (שהביאו הפ"מ שם) זה ב י ת ד י ן של מטן! עיין מ"ש שם. ועכשיו נתפרסמו הערותיו של ר' יוסף אנגל לסדר מועד, וראיתי שגם הוא העיר על כל זה.

והנה הגירסא ב י ת ש ל מ ט ן מתאשרת גם ממקום אחר, בספר חסידים סי' תתרמ"ט עמ' 263: "מפני מה נוהגין ב י ת מ ט ן בכבוד שלא ירבו מחלוקת בישראל". ופירוש הדברים הוא שאע"פ שראינו שזקני בתירא עברו מן הנשיאות ופינו מקומם לגדול מהם בתורה, בכל זאת בית הנשיאות של הלל עומד וקיים לעולם ואינם מפנים מקומם לגדולים מהם בתורה, וזהו בהסכם החכמים, והטעם הוא כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, ועיין הלשון גם בסנהדרין פ"א ה"ב, י"ט ע"א: ח ז ר ו ו ח ל ק ו כבוד לבית הזה, אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי, ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי.

אפי' נשים מאחורי הקוריין יודעות וכו'.

וכן בגנזי שכטר: נשין מ א ח ו ר י ה ק ו ר י י ן וכו', ובספר חסידים הנ"ל: יונתן

בן שאול א"ר לא אלא (מלה זאת מיותרת, והיא כפילות מהשם: לא. אילא) אפילו נשים מאחוריי הקוריין יודעות היו שדוד עתיד להיות מלך. ובמאירי הנ"ל (114 סע"א): אמר ר' אילא יונתן בן שאול אפי' נשים יודעות שדוד עתיד למלוך. ועיין רטנר שמעיר למאירי בפתיחתו לאבות (ווינה ו' סע"ב): אמ"ר שילא (צ"ל אילא) יונתן בן שאול אפי' נשים יודעות שדוד עתיד למלך.

והנה המאירי השמיט את שתי המלים "מאחורי הקוריין", אבל הגירסא שלפנינו היא בוודאי הנכונה, וכן בב"ר פע"א — ב. תיאודור עמ' 822: אף הנשים מאחורי קוריים היו סונטות בה, והיו אומרים, לאה זו אין סתרה כגלויה וכו'. ועיין שם בשינויי נוסחאות, ורוב כתבי היד גורסים: אף הגתיות מאחורי קוריים. ועי"ש גם הפירושים השונים, ומתקבלת על הדעת הכרעתו של לאוו אצל קרויס שהכוונה היא לנשים האורגות אחרי הקירוס (καῖρος), ויפה העיר אלבעק בהוספותיו לתיאודור שם על הדמיון של ביטוי זה למשנת סוטה פ"ו מ"א: מוזרות בלבנה.

אלעזר בן עזריה תניין הוה.

וכן בגנזי שכטר: ר' אלעזר בן עזריה תניין היו, ובמאירי הנ"ל: ר' אלעזר תנין הוה, ובפתיחתו לאבות הנ"ל: ר"א ן' עזריה אישתייר ליה תנין לר' גמליאל כלומר, שנשאר לו שני לרבן גמליאל אחר שהחזירוהו לר"ג.

ופירוש המאירי הוא בוודאי הנכון, ומתאים ללשון הירושלמי, ועיין תענית פ"ד ה"ב, ס"ח ע"א: מדדמך פקיד לבריה אמר לא תעביד כן אלא מני כולהון כחדא ומני לר' חנינא בר חמה ברא שה (כ"ה בגנזי שכטר ח"א עמ' 427, ובדפוסים משובש)... והוה תמן חד סב אמר אין חנינה קדמיי אנא תיניין, אין ר' פס דרומיא קדמיי אנא תיניין וכו'. וכנראה, שר' צוה לבנו למנות בבת אחת קדמאה, תיניין, תליתאה וכו'. אבל, כמובן שאין להשוות את סדר מינויי החכמים עם סדר מינויי הנשיאות שעברה בירושה.

ובספר חסידים הנ"ל סי' תתרמ"ט: אלעזר בן עזריה תניי הוא. וזה מתאים לפירוש הראשון בק"ע.

אמ' ר' יושע בן קבסיי כל ימיי הייתי בורח מן השרה וכו'.

בגנזי שכטר: ר' יהושע בן קוסיי כל ימי הייתי וכו'. ובספר חסידים הנ"ל: אמר ר' יהושע בן קבסין כל ימי הייתי בורח וכו'. ועיין רטנר.

בקומקום הזה אני יורד לו.

באבות דר"ן פ"כ נו"ב, הוצ' שכטר עמ' 43: אני יורד עליו בקבקיות. אבל בכ"י פרמה (בהוספות שם עמ' 169): בקקביות. וקקבא בסורית היא קדירה. עיין פירוש הגאונים לטהרות הוצ' אפשטיין עמ' 47 הערה 11, ובהוספות שם עמ' 168 העיר גם על האבות דר"ן שלנו.

מה הקומקום הזה כווה ומפציעו מפחם בו כך אני יורד לו.

בכי״ל: כווה ומפציע ומפחם וכו׳. ובגנזי שכטר: מן הקומקוס הזה כווה ומפציע ו מ פ ח ס (גינצבורג מעיר: ואולי גם בכ״י הוא ומפחם) בו אני יורד לו. וגירסתינו ומפחם היא יותר נוחה מהגירסא: ומפחס. ועיין ספר חסידים הנ״ל.

ל״ג ע״ב.

היה מפשיט את החזה.

צ״ל: עד החזה (ק״ע)· כמו שהוא בתוספתא פ״ג (פ״ד) ה״י ובבלי מנחות ס״ג ב׳·

כך ר׳ ישמעאל... אין מובחר מן המובחר דוחה.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון·

אין תאמ׳ מובחר הוא יקרענו ויוציא אימוריו.

כלומר· אם תאמר שהפשיט כולו אינו אלא מובחר· ולא מובחר מן המובחר· ור׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה סובר שגם מובחר אינו דוחה· א״כ יקשה למה קורעו עד החזה· והרי זה צריך להיות אסור· אלא יקרע אותו קצת רק בכדי להוציא את האימורים· אלא בע״כ אנו צריכים לומר שהוא סובר· כי הפשיט כולו הוא מובחר מן המובחר· ואין מובחר מן המובחר דוחה שבת· ור׳ ישמעאל סובר שגם הפשיט כולו אינו אלא מובחר· וע״כ דוחה שבת (רידב״ז)·

לא אתייא אלא כר׳ שמעון... ר׳ שמעון בן אלעזר או׳ הגורר עד שיגור כל צ ו ר כ ו וכו׳.

ר׳ יוסי בר׳ בון חולק על ר׳ יוחנן והוא סובר· כי שיטת ר׳ ישמעאל בנו של ר״י בן ברוקא היא שמובחר אינו דוחה שבת· וגם הוא מודה שהפשיט כולו אינו אלא מובחר וע״כ אינו דוחה· ובהפשיט עד החזה הוא מתיר מפני שאינה אלא מלאכה דרבנן· כי המפשיט אינו חייב מדאורייתא אלא עד שיפשיט כל צורכו· ומובחר דוחה מלאכה דרבנן אבל לא מלאכה דאורייתא· (הנ״ל)· ועל הגירסא ר׳ שמעון בן א ל ע ז ר · עיין רטנר·

וקשי׳ על דרשב״ג אילו נטל לקצור וכו׳.

אין זה שייך לכאן· אלא למס׳ שבת· כפירוש המפרשים·

לא ילין חלב חגי עד בוקר· ואימורי חול קריבין ביום טוב·

סתם התלמוד כאן מקשה על הפסוק שאומר· כי אסור להלין עד בוקר אבל בלילה מותר להקטיר (וכמו שמפורש בתו״כ ריש צו הי״ד)· והרי אימורי חול הן וכיצד אפשר להקריבן ביו״ט· ועיין גליון הש״ס כאן· ולפי מסורת הבבלי נ״ט ב׳ הקשה קושייא זו ר׳ חייא בר אבא (עיין דק״ס שם) לר׳ אבהו· ור׳ אבהו תירץ לו אותו התירוץ שבירושלמי·

והכא הקריבהו מבעוד יום שלא תבוא וכו׳.

כ״ז אינו שייך לכאן אלא לר״ה פ״א, כמו שפירשו המפרשים.

תנינן חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן ואת אמ׳ הכין. לשילשולו לתנור.

במלאכת שלמה: ירוש׳ תנינן חשכה יצאו וצלו את פסחיהן ואת אמר הכין לשלשלו לתנור. פי׳ החכם ה״ר סעדיה אשכנזי ז״ל דקשה לו דמה בא להשמיענו הא תנינא לה חדא זימנא ס״פ דלעיל ומשני לשלשלו לתנור פי׳ כגון ע״פ שחל בע״ש וצלו הפסח מע״ש ורוצין לשלשלו לתנור בשבת כדי לחממו אפי׳ זה אסור ע״כ.

ואע״פ שעצם הדין נכון שבשבת אסור להחזיר את הפסח כדי לחממו, עיין תוספתא פ״ז ה״ב וירושלמי שבת ספ״א ובמש״ש, אבל אין זה דרך הירושלמי להקשות בסיגנון כזה קושיא ממין זה, והיה צריך לומר: ולא כבר תנינן חשיכה וכו׳. ע״כ נ״ל שהעיקר כפירוש הק״ע [1]).

להרכבו והבאתו מחוץ לתחום.

בכי״ל: לְהַרְכֶּבו וכו׳. וכבר הגיהו כאן לנכון שצ״ל: הרכבו והבאתו מחוץ לתחום.

לא אמ׳ אלא חוץ לירוש׳ הא חוץ לעזרה מותר משו׳ שבו׳ שהתירו במקדש.

עיין ספרי זוטא בהעלותך, הוצ׳ הורוביץ עמ׳ 257, ואדבר עליו להלן בה״ב.

ואם בכלי כאן וכאן אסור.

ליתא בכי״ל, והושלם בגליון.

מפני קילקול פייסות.

במלאכת שלמה: וז״ל הירוש׳ הכא את אומר דוחה והכא את אומר אינו דוחה. ר׳ סימון ור׳ יהושע בן לוי מפני קלקול הפייסות. פי׳ החכם ה״ר סעדיה הנ״ל שנפל הגורל על זה הכהן ואם לא יקריב יצטרכו לחזור ולהפיל גורלות וכדי שלא לקלקל הפייסות התירו לחתוך יבלתו ע״כ וכו׳, עיי״ש שמעתיק את הירושלמי עד סוף ההלכה. ועיין מ״ש על כל זה לעיל עירובין עמ׳ 365. וכמה דברים בסוגיא שלנו צריכים תיקון ע״פ סוגיית עירובין עיי״ש.

הבאתו חוץ לתחום שבות וכו׳.

העיקר כפ״מ.

לוקין על תחומי שבת דבר תורה וכו׳.

עיין מ״ש לעיל עירובין עמ׳ 267.

---

1) אבל עיין היפב בחילופי מנהגים אצל מילל סי׳ ח׳.

אמר ר' אבהו לא תני ר' יוסי בן חנינה אלא הרכבו והבאתו. הא חתיכת יבלתו לא.

כבר העירותי בתלמודה של קיסרין עמ' 23 שסוגיא זו היא מישיבת קיסרין ומתנגדת לסוגיית טבריא ששנתה בה"א כאן: ר' יוסי בי ר' חנינה אמ' כאן ביד וכאן בכלי, ולפי ישיבת טבריה גרס ר' יוסי בר' חנינה במשנה: חתיכת יבלתו. והפירוש הנכון כאן בסוגייא הוא בפ"מ עיי"ש.

ולעצם העניין נראה שגירסת ר' יוסי בר' חנינא מתאימה לברייתא שבספרי זוטא בהעלותך, הוצ' הורוביץ עמ' 257: "ר' אליעזר מוסיף ארבעה דברים חתיכת יבלתו, ונותן משכון ולוקח, הרכיבו מירושלם להר הבית, והבאתו מחוץ לתחום. שהיה ר' יהושע אומר הבאתו מחוץ לתחום אינה דוחה את השבת". והנה בהרכיבו מירושלם להר הבית, גם ר' יהושע מודה שדוחה, כמו שמפורש לעיל בה"א: לא אמר אלא חוץ לירושלים הא חוץ לעזרה מותר. וכן בנותן משכון ולוקח סתמה לנו המשנה בשבת פכ"ג מ"א שמותר. וע"כ צריך לפרש שגם בחתיכת יבלתו לא עסק ר' יהושע, כי אין זה שבות אלא מלאכה דאורייתא וכל המשא והמתן בין ר' יהושע ובין ר' אליעזר הוא בשבות. ומזה נראה שסיום הברייתא: שהיה ר' יהושע אומר הבאתו מחוץ לתחום אינה דוחה את השבת הוא בדווקא, ורק בזה פליגי. וזה קרוב לגירסת ר' יוסי בר' חנינא במשנתנו.

אמ' ר' מנא הזייה שבות ואילו שבות וכו'.

בספר ניר משער שהקושיא היא על משנת עירובין שאסרה כמה שבותים במקדש.

בר קפרא תמה. ר' ליעזר אומ' לא תמה.

בכי"ל: ר' ליעזר או' לא תמה. וצ"ל: ר' ליעזר לא תמה.

ה"ב.

מהשבות לא כן תנינן המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות... אין לו חלק לעולם הבא. אמר ר' ירמיה מהו רשות. רצה בישל רצה לא בישל.

בד"ו אין כאן ציון הלכה, וציון ההלכה שם נמצא לעיל, לפני: הבאתו חוץ לתחום שבות. הדא מסיעא להא דמר ר' יונתן קומי ר' חייא רבה וכו'. ולעצם העניין עיין מפרשים שנדחקו מאד בפירוש הדברים.

והנה בתרביץ ש"ה ס"א עמ' 97 והלאה הוכחתי שבא"י קראו למצוה קלה "רשות". וכן העירותי שם שהמלים "שבות של רשות" נתקצרו בא"י ל"רשות" גרידא. וכן בבבלי חגיגה ט"ז ב': אמר רב שמן בר אבא א"ר יוחנן לעולם אל תהא שבות קלה בעיניך שהרי סמיכה אינה אלא משום שבות ונחלקו בה גדולי הדור. פשיטא שבות דמצוה איצטריכא ליה וכו', ואותם הדברים בירושלמי שם פ"ב רה"ב, ע"ז ע"ד: ר' חייה (אחיו של המוסר בבבלי) בשם ר' יוחנן לא תהא שבות קלה בעיניך שהרי סמיכה אינה אלא רשות ונחלקו עליה אבות העולם. וא"כ אנו רואים שבא"י קראו "רשות" לשבות שיש בה קצת מצוה.

והנה במשנתנו שנינו: אמר לו ר' יהושע יום טוב יוכיח שהתיר בו משום מלאכה ואסר בו משום שבות. אמר לו רבי אליעזר מה זה יהושע מה ראיה רשות למצוה, ופירש"י: אכילת הדיוט רשות וצורך גבוה מצוה, אבל ר"ח בפירושו לדף ס"ח ב' (הוצ' בריל קי"א ע"א): מה ראיה שבות דרשות לא עולין באילן לשבות דמצוה וכו', וברור שהירושלמי פירש ג"כ כעין זה: יום טוב יוכיח שהתיר בו משום מלאכה ואסר בו משום שבות, כלומר ואפילו שבות לכבוד יו"ט, שהוא שבות של רשות (קצת מצוה), וע"ז אמר לו ר' אליעזר: מה ראיה רשות (שבות של רשות) למצוה (= חובה). וזו היא שאלת הירושלמי: מה שבות? כלומר, האם רשות פירושו שבות של רשות? "לא כן תנינן המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות וכו' אין לו חלק לעולם הבא", וא"כ איך אפשר לקרוא לשבות לכבוד יו"ט "רשות"? וע"ז עונה: "מהו רשות, רצה בישל רצה לא בישל", כלומר, המלה רשות אינה פירושה כאן שבות של רשות, אלא רשות פירושו אכילת הדיוט (כפירש"י) שאין בה מצוה כלל ויכול לאכול דברים בלתי מבושלים, ור' אליעזר מדבר במלאכה גמורה ולא בשבות.

הכין הוה ר' ליעזר צריך מתבזה לר' יהושע.

צ"ל: הכין הוה ר' ליעזר צריך מתבניה לר' יהושע, ונ"ל ש"צריך" כאן פירושו יכול, כפי שמצוי בירושלמי, עיין מ"ש לעיל עירובין עמ' 252, והפירוש הוא שר' יוסה אמר, כן היה יכול ר' לעזר להשיב לו לר' יהושע על תשובתו הוא, והירושלמי מביא את שאלת ר' יהושע האפשרית ומה שהיה ר' ליעזר יכול להשיב לו:

הרי חגיגת יום טוב בשיטתך תוכיח שהתירו בה משום מלאכה ואסרו בה משום שבות? והוה ליה למימר בה וכו'.

כלומר, לוא היה ר' יהושע משיב לו מחגיגת יו"ט ביו"ט שהתירו בה משום מלאכה ואסרו בה משום שבות אפילו לר' אליעזר, שהיה שמותי, וב"ש סוברים שאין סומכין ביו"ט כחגיגה פ"ב מ"ג (גליון הש"ס), היה יכול ר' אליעזר להשיב לו לא אם אמרת בחגיגת יו"ט שאין חייבין עליה כרת תאמר בפסח שחייבין עליו כרת, ולתשובה זו של ר' אליעזר התכוין ר' יוסה לעיל.

כיי דמר ר' אימי עשירין היו בתשובות וכו'.

כלאים פ"ב סה"ג (ד"ו סה"ה), כ"ז סע"ד, נזיר פ"ה סה"ב (ד"ו סה"ד), נ"ד ע"א, (שער העין בסוף הירושלמי דפוס קרוטושין ורטנר).

ה"ג.

וכמידתה לכל רוח דברי ר' עקיבא ר' אלעז' אומר מאסקופת עזרה ולחוץ.

בכי"ל: וכמידתה לכל רוח דברי ר' אליעזר ונמחק "אליעזר", ובגליון הושלם: "עקיבא, ר' אלעז' אומר מאסקופת עזרה ולחוץ".

לא אמר ר׳ אליעזר אלא לפוטרו מן ההכרת׳.

עיין ס״ז בהעלותך הוצ׳ הורוביץ עמ׳ 260 ובהערות שם׳.

היה מזה עליו ואח״כ בא ושוחט וכו׳.

בכי״ל: ואחר בא ושוחט וכו׳, ובין השורות הושלם: כך׳ והשלמה שלא לצורך היא׳ כי בירושלמי אחר = אחר כך׳ עיין מבוא שלי׳.

ל״ג ע״ג.

משיבין דבר מחוץ לירוש׳ על דבר שבירוש׳.

פירוש המפרשים תמוה. ונ״ל שצריך לפרש כאילו היה כתוב: [דלכן] משיבין דבר מחוץ לירושלים׳ על דבר שבירושלים׳. ור״י בן פזי מביא ראייה למ״ד שריחוק מקום בפסח הוא מאסקופת ירושלים ולחוץ, שאם לא כן איך השוה ר׳ אליעזר ריחוק מקום של מע״ש לריחוק מקום של פסח (בתוספתא פ״ח ה״ב׳ בבלי צ״ד ב׳ ע״י״ש) והרי ריחוק מקום של מע״ש הוא מחוץ לירושלים וריחוק מקום של פסח הוא בתוך ירושלים מחוץ לעזרה׳ אלא בע״כ אנו צריכים לומר שגם ריחוק מקום של פסח הוא מחוץ לירושלים׳ ועיין היטב בספרי בהעלותך פי׳ ס״ט ושם הדברים יותר מפורשים ע״י״ש׳ ועיין בירוש׳ להלן פ״ח ה״ב׳ ל״ו ע״ד׳.

לפי שהיה ר׳ ליעז׳ מלמדו הלכה ובא שאין חגיג׳ דוחה שבת וכפר בו בשעת הדין וכו׳.

בק״ע מגיה: שאין הזייה דוחה שבת׳ ע״פ הבבלי׳ והלשון וכפר בו בשעת הדין (בבבלי ס״ט א׳, ובמקבילה בע״ז מ״ו ב׳: אל תכפירני בשעת הדין) הוא מיוחד לספרי זוטא׳ ובאמת עיקר ברייתא זו נמצא בספרי זוטא בהעלותך, הוצ׳ הורוביץ עמ׳ 257: אמר לו ר״ע אתה כופר בי ואני כופר בך אם אסרת הזאה שהיא משום שבות לא נאסור שחיטה שהיא משום מלאכה׳ אמר לו ר׳ אליעזר עקיבא אין אתה יכול לכפור בי לעולם מפני שאמרה תורה במועדו דוחה את השבת במועדו דוחה את הטומאה׳ אמר לו הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה׳.

וכעין וויכוח כזה גם בספרי זוטא חקת (הוצ׳ הורוביץ 312) הוצ׳ אפשטין עמ׳ 29: [ובלבד] שלא תיכפור בי... וכפר בו... אתה כופר וכו׳. ובתוספתא עוקצין פ״ג הי״ג: אף אתם כפרתם בהלכה׳ ועיין בבלי ב״ב קנ״ד ב׳ ובירוש׳ שם פ״ט׳ י״ז ע״א׳.

תני ר׳ אליעזר אומ׳ כשם שהשחיטה וכו׳.

בכי״ל: תני ר׳ ליעזר אומ׳ וכו׳, ובד״ו כאן לפני זה: הלכה ד׳.

לא אם אמרת בשחיטה שאי אפשר לה לעשות מערב שבת וכו׳.

בכי״ל שאיפשר לה וכו׳ ובין השורות תלוי: אי׳ ואין צורך בזה׳ כי אי אפשר מתקצר בירושלמי ל״איפשר״׳ כידוע׳ ועיין לעיל עמ׳ 381׳.

תאמ׳ במכשירי שחיטה שאיפשר להם ליעשות מערב שבת אין דוחין את השבת.

בכי״ל חסרה המלה ״אין״ והושלמה בין השורות, ואין צורך בהשלמה, כי אפשר לפרש, בתמיה, וכל העניין עד סוף ההלכה כפול בשבת פי״ט ה״א, י״ז ע״א, עיין מ״ש שם.

גבי מה אית לך שמא יחלה התינוק.

צ״ל: גבי תינוק מה אית לך, כמו שהוא בשבת.

הרי אינו ראוי ליבנות מאתמול.

בשבת מסיים: מין מזבח ראוי ליבנות מאתמול, וכצ״ל גם לפנינו.

ה ״ד. (ד״ו ה״ה).

שלא יבא לידי שבירת עצם.

בכי״ל: שלא יבא לפני שבירת עצם, ונמחקה המלה ״לפני״ ובין השורות תלוי: לידי, ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר, ועיין ראבי״ה סי׳ תקכ״ה עמ׳ 167.

צרי׳ מבער׳ פיסתה.

בכי״ל צרי׳ מבערה פיסתה, ועיין מאירי ס״ח סע״ב (117 רע״ב). ועיין הראשונים אצל רטנר, והוא מעיר גם על האו״ז ח״א סי׳ ת״ס, ס״ז ע״ב: וכן ראיתי בירושלמי זקן שהי׳ כולו מנוקד למעברא לפיסתה ול״ג למעברא אלא למעברא (?) גרסי׳ שצריך הכל להעביר מעל גבי השולחן, וראיתי לאחד מחכמי זמנינו שהשיג על רטנר ואמר שהוא טעה בפירוש האו״ז וחשב שכל הירושלמי הישן היה מנוקד, אבל באמת רק מלה אחת היתה כולה מנוקדת, ול״נ שלפני בעל האו״ז היה ירושלמי זקן שהיה כולו מנוקד, כפי שמוכיחה פשטות לשונו, ואין בזה שום פלא, כי נמצאו אצלם ספרים שלימים שהיו מנוקדים כולם, כן לדוגמא המשנה של קויפמן וכת״י הספרא שברומי הם כולם מנוקדים (Ebr. 66 Vat.), עיין הדוגמא שהוציא רמא״ש בקטע הספרא שלו, סוף הספר טבלא ב׳.

ה ״ ה. (ד״ו ה״ו).

א״ר אלעזר... לשם אימרי צבור פטור.

כ״ז ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

מתנית׳ ביודע בו שהוא פסח ושחטו לשם שלמים.

כלומר, שהוא עקר אותו בכוונה ובמזיד לשם שלמים, אבל לא ידע שאז אסור לשחוט בשבת, או אפילו ידע שאסור, אבל לא ידע שהוא חייב קרבן, עיין ירושלמי שבועות רפ״ג (ובמקבילות): מזיד בחלב ובשוגג בקרבן מתרין בו ולוקה ומביא קרבן, ברם אם חשב שמותר לשנות פסח לשלמים (כלומר, שלא ידע את ההלכה) אז אפשר שהוא פטור, עיין המחלוקת השנייה של ר׳ מנא ור׳ יוסה, ובבבלי שיטה אחרת בטועה בדבר מצוה, ועיין סוגית הירושלמי להלן.

היה יודע בו שהוא שלמים ושחטו לשם עולה. ר' מנא אמר יש בעשייתו מצוה. ר' יוסה אמר אין בעשייתו מצוה.

כלומר, הוא טעה וחשב על הפסח שהוא שלמים וכיוון ועקר אותו לשם עולה, בזה סובר ר' מנא שיש בעשייתו מצוה, שהרי עקירתו נגרמה ע"י טעות (שחשב שהוא שלמים) ולוא היה יודע שהוא פסח לא היה עוקר אותו, וע"כ יש בעשייתו מצוה. אבל ר' יוסי סובר שלא איכפת לנו אם כוונתו נגרמה ע"י טעות, ואנו הולכים אחרי כוונתו הסופית, והרי התכוין לעקור לשם עולה. (ניר).

אילו ציבור שהיה סבור שהן כבשים ושחטן לשם אלים שמא לא עלו לציבור לשם אלים.

בכי"ל: אילי ציבור שהיה סבור וכו', וצ"ל: [אילו] אילי צבור וכו', כלומר ר' יוסי מביא ראיה לדבריו שאנו מתחשבים עם כוונתו הסופית, ולא איכפת לנו אם היא נגרמה ע"י טעות, כי לדברי ר' מנא היה צריך להיות כאן פסול, שהרי כאן כוונתו היתה בטעות ולוא ידע שהן אילים היה מתכוין לעקור אותם באופן אחר. (הנ"ל). אבל גם פירוש זה קשה קצת, כי אין הנדון דומה כ"כ לראייה, כמובן. ועיין להלן.

מסתברא דר' מנא בקדמייתא ודר' יוסי באחריתה.

כסיגנון זה בנדרים פ"ב סה"ג, ל"ז ע"ב ובמקבילה.

את שמע מינה תרתיי את שמע מינה דבר שאין לו קיצבה ודבר שאין דרכו להתחלף ויש בעשייתו מצוה.

הלשון צריכה כאן תיקון.

ר' שמעון בן לקיש אמר יש בעשייתו מצוה כגון יבמתו נדה ובא עליה.

נ"ל שיש כאן חסרון וצריך להשלים: [אין בעשייתו מצוה כגון יבמתו ואשתו נדה ובא עליה], ונשמט ע"י הדומות. ועיין בבלי ע"ב ב'. והפירוש הוא שלדברי ר"ל, יש בעשייתו מצוה הוא בשעה שהתכוין לעשות פעולה של מצוה ובאמת עשה אותה פעולה, אבל אם רק התכוין לעשות פעולה של מצוה ועשה פעולה אחרת חייב.

ר' יוחנן אמר אין בעשייתו מצוה כגון שני שפודין אחד של שחוטה ואחד של נבילה וביקש לוכל מזה ואכל מזה.

בכי"ל: ר' יוחנן אמר יש בעשייתו מצוה וכו', ונגרר "יש" ובין השורות תלוי "אין" ואולי גם כאן יש לפנינו חסרון, ובכי"ל נשאר לנו שריד של הגירסא הנכונה וכצ"ל: ר' יוחנן אמר יש (כגירסת כי"ל) בעשייתו מצוה כגון שני שפודין [אחד של חולין ואחד של קודש אין בעשייתו מצוה כגון שני שפודין]

אחד של שחוטה ואחד של נבילה וכו', כלומר, יש בעשייתו מצוה הוא כגון שנתכוין לעשות פעולה של מצוה, אע"פ שלא עשה אותה, ואין בעשייתו מצוה הוא כגון שלא התכוין למצוה כלל, והיינו שרצה לאכול שחוטה ואכל נבילה (וזו היא רק דוגמא של טעות באין עשייתו מצוה, אבל כמובן שבנבילה אין חיוב חטאת [1] אבל בכעין זה שרצה לאכול חולין ואכל נותר חייב חטאת), ועיין בבלי ע"ב ב'.

מתניתא פליגא על ר' יוחנן שכח ומל וכו'.

צ"ל: מתניתא פליגא על רשב"ל, כמו שהגיה ביפה עינים רידב"ז ועוד.

אמר ר' יוחנן דר' מאיר היא דר' מאיר אמ' דבר שיש בעשייתו מצוה פטור דבר שאין בעשיתו מצוה חייב.

בכי"ל: דר' מאיר אמ' דבר שיש בעשייתו מצוה חייב, ובגליון הושלם: פטור דבר שאין בעשיתו מצוה, ועיין מ"ש על כל סוגיא זו עד סוף ההלכה לעיל עמ' 209 והלאה.

ל"ג ע"ד. ה"ו. (ד"ו ה"ח).

כמה דר' שמעון בן לקיש אמר יש בעשייתו מצוה כן ר' לעזר אמר יש בעשייתו מצוה.

נ"ל שזו היא שאלה, והירושלמי שואל אם ר' לעזר מוכרח לסבור כרשב"ל לעיל שאמר כי אינו פטור אלא אם עשה מצוה, אבל אם רק נתכוין לעשות מצוה חייב, ולפיכך חייב כאן אפילו לר' מאיר.

אמר ר' יוסי אין יסבור ר' לעזר כר' יוחנן אתיא היא דאמ' ר' יוחנן בעל מום אין דרכו להתחלף. עגל דרכו להתחלף שכן נצרכה לחלל.

כלומר, ר' יוסי אומר שר' לעזר יכול לסבור אפילו כר' יוחנן, שמספיקה רק כוונה לעשות מצוה (עיין מ"ש לעיל) בכ"ז חייב בבעל מום מפני שאין דרכו להתחלף, שהרי בעל מום תמיד פסול לקרבן ואין לו מקום לטעות בהלכה, אבל עגל דרכו להתחלף והוא יכול לטעות ולחשוב שעגל כשר לקרבן פסח, ולפיכך פטור.

אבל מה זה "שכן נצרכה לחלל"? והרבה דחוקים והגהות נאמרו בזה וכולם אינם מתיישבים על הדעת, וראיתי לידידי הגר"י אברמסקי שהביא בבאורו לתוספתא פסחים עמ' 228 שמצא בכתבי חותנו ר' ישראל יהונתן רב באיהומן בשם הגאון ר' יהושע משקלאוו שצריך לומר כאן: שכן נצרכה לה לל, כלומר שהרי הלל בעצמו שאל למה הפסח אינו בא מן הבקר, וכמו שאמר הירושלמי לעיל בה"א, ל"ג סע"א: על שלשה דברים עלה הלל מבבל... כתוב אחד אומר וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר, וכת' אחד או' מן הכבשי' ומן העזים תקחו

1) עיין כריתות כ"ח ב' ובתוספות שם, אבל יותר נראה כמו שכתבתי.

וכו׳. ולפיכך עגל דרכו להתחלף. ויש מקום לטעות ולחשוב שהוא כשר לפסח. ועיין מ״ש לעיל בריש ה״ה ששיטת הירושלמי היא שגם בטועה בהלכה הוא ג״כ כטועה בדבר מצוה. ופירוש זה נ״ל קרוב לוודאי והוא מתאים מאד לסיגנון הירושלמי ולרוחו. ועיין היטב בבבלי ע״ב ב׳.

הא בגלוי חייב. א״ר יוחנן דר׳ שמעון היא.

פי׳ ביפה עינים, שזו היא קושיא: הא בגלוי חייב? ואמאי הא מקלקל הוא. וע״ז מתרץ, דר׳ שמעון היא, כלומר שמחייב במקלקל בחבורה. עיין בבלי סנהדרין פ״ד סע״ב. וגם פירוש זה דחוק, כי העיקר חסר מן הספר. וגם עיין תוספ׳ שם ד״ה מאן.

ואולי יש לפרש, שזו היא רק הערה של הירושלמי: הא בגלוי חייב, ולא יותר. ואח״כ מתחיל עניין אחר: אמר ר׳ יוחנן דר׳ שמעון היא, כלומר הסיפא, שאם נודע שמשכו הבעלים את ידן וכו׳ פטור אפילו לר׳ שמעון, ולרבנן לא כל שכן.

סברין מימר פטור וכשר. פתרין ליה פטור פסול.

בכי״ל: סברין מימר פטור סברין מימר פטור כשר פתרין ליה וכו׳, ונמחקו המלים סברין מימר פטור (השנייות) ונוספה ״ו״ לפני כשר (וכשר) ע״י המגיה.

אין לך פסח גופו קרב שלמים וכו׳.

לקמן פ״ט ה״ו (ד״ו ה״ה), ל״ז ע״א.

דר׳ יהודה היא דתנינן תמן וכו׳.

עיין מלאכת שלמה סוף פירקין.

תנינן הכא פטור ותנינן תמן כשר.

העיקר כפ״מ.

מכיון שיש לו רשות למשוך פסול מכשיר הוא.

כלומר, מכיון שיש לו רשות לחזור בו, ולמשוך מפסח האחר שנמנה עליו ולחזור לראשון, פסול מכשיר הוא. כן רצה לפרש בספר ניר, עי״ש עוד פירוש.

וטעון צורה.

כ״ה הסיגנון הרגיל, וטעון צורה, במקום וטעון עיבור צורה. וכ״ה לקמן פ״ז סה״ב, ל״ד ע״ב. שם רה״ט (ד״ו ה״ח), ל״ה רע״א: טעון צורה (פעמיים), וכן בשקלים פ״ז ה״ב (ד״ו ה״ג), נ׳ ע״ג (בהוצ׳ שבירושלמי): הסיע דעת טעון צורה. ורטנר שם בעמ׳ 46: ״הסיע דעת טעון צורה. צ״ל טעון עיבור צורה״! וכן הוא הסיגנון גם בבבלי, עיין דק״ס פסחים עמ׳ 93 אות נ׳, 94 אות ע׳, 219 אות ח׳ ואות ל׳, 248 אות ל׳, 249 אות ש׳, מנחות 125 אות כ׳, שטמ״ק מנחות מ״ח ב׳ אות א׳, תוספ׳ שם ד״ה תעובר ועוד בכ״מ.

פרק ז׳.

ל״ד ע״א. הלכה א׳.

כל העצים בוצצין משקין וכו׳.

עיין רטנר. וכל הסוגיא נעתקה במלאכת שלמה משנה א׳.

אמר להן כשם של עץ אינו נשרף וכו׳.

בכי״ל: אמר להן שלעץ אינו נשרף וכו׳. ובגליון הושלם כשם.

מה כיריך עבה עבד ליה ר׳ יוסי הגלילי וכו׳.

בכי״ל חסרה המלה ״עבה״ והושלמה בין השורות.

מה נפק מביניהון צלייו בגדי של חולין אין תימר כיריך עבה עבד ליה ר׳ יוסי הגלילי פסול אין תימר קריי דרש ראשו על כרעיו ועל קרבו כשר.

הנוסחא המתוקנת היא באו״ז ח״ב סי׳ רכ״ט. נ״ה ע״א: צליו בגדי של חולין אין תאמר כירך עבה עבד לה ריה״ג כשר אין תימר קרי דרש ראשו על כרעיו ועל קרבו פסול. וכן הגיה בפ״מ מדעתו.

צלייו בחבל של קדירה אין תימר כיריך עבה עבד ליה ר׳ יוסי הגלילי פסול. אין תימ׳ קריי דרש ראשו על כרעיו ועל קרבו כשר.

גם כאן הנוסחא המתוקנת היא באו״ז הנ״ל: צליו בהבל של קדירה אין תאמר כירך עבה עבד לה ריה״ג כשר אין תאמר קרי דרש כו׳ פסול. ובכי״ל כאן: צלייו בַּחֲבַל שלקדירה וכו׳. ורמא״ש בשער העין שבסוף הירוש׳ דפוס קרוטושין רצה להגיה: בחלל של קדירה, ואין צורך.

לא כן תני צלי אש לא צלי קדיר׳ שני לה בנוגע בגופה של קדירה.

המלים ״שני לה״ אינן בכי״ל, והושלמו בגליון, ואין זה סיגנון הירושלמי, ובאו״ז הנ״ל לנכון: פתר לה בנוגע בגופה של קדירה.

הדה אמרה קריי דרש.

לפירוש המפרשים זה מוסב אלמטה. אבל אפשר מאד שכאן נסתרסו השורות וצ״ל: לא כן תני צלי אש לא צלי קדירה. הדה אמרה קריי דרש. פתר לה בנוגע בגופה של קדירה. הכל מודין וכו׳. וגירסא זו קרובה מאד בעיני.

הכל מודין בעליו שהוא סמוך. מה מפליגין בעל וכו׳.

בכי״ל חסרה המלה ״מה״ והושלמה בין השורות, והשלמה מוטעית היא. עיין מ״ש לעיל עמ׳ 463.

רבי ואבא שאול בשיטת ר״מ בשולחן.

כלומר, רבי שהוא סובר שאם הוסיף למעלה שתי חלות כשירות, בע״כ סובר כאבא שאול שהבזיכין מונחין מן הצד של הלחם, שאם לא כן היו החלות המיותרות למעלה חציצה. (ניר), ועיין לעיל: אין תימר קריי דרש ראשו על כרעיו ועל קרבו פסול (כגירסת האו״ז), מפני שזו היא חציצה ואין זה ״על״, וממילא שניהם סוברים כר״מ, כפירוש המפרשים.

תוך בר דברי ר׳ טרפון, ר׳ ישמעאל או׳ מקולס.

עיין מכילתא בא פ״ו, הוצ׳ הורוביץ־רבין עמ׳ 21 ובשינויי נוסחאות ובהערות שם, ועיין דק״ס לפסחים ע״ד א׳.

אתיא דר׳ טרפון כר׳ עקיבה ודר׳ ישמעאל כר׳ יוסי הגלילי דתני ר׳ יוסי הגלילי אומר אי זהו גדי מקולס וכו׳.

בביצה פ״ב, ס״א ע״ג ובתוספתא ביצה פ״ב הט״ו נשנתה ברייתא זו סתם ולא נזכר שם ר׳ יוסי הגלילי, וע״כ נ״ל קרוב לוודאי שהמלים ״דתני ר׳ יוסי הגלילי אומר״ הן הוספה מאיזה תלמיד טועה שלא הבין את העניין, ובאמת צ״ל: אתייא דר׳ טרפון כר׳ עקיבה ודר׳ ישמעאל כר׳ יוסי הגלילי, כלומר, של משנתנו, ובזה נגמר העניין, ואח״כ מתחיל עניין אחר: אי זהו גדי מקולס וכו׳, ועיין ניר.

מכניסין גדי מקולס בלילי יום טוב הראשון של חג וביו׳ טוב האחרון של פסח וכו׳.

בראבי״ה סי׳ תצ״ח עמ׳ 121: ובירושלמי פרק כיצד צולין מכניסין עגל מקולס בלילי יום טוב של פסח אבל לא גדי מקולס וביום טוב הראשון של פסח היו מכניסין אותו וכו׳. והנה לפנינו בירושלמי לא נזכר כלל שביום טוב הראשון של פסח היו מכניסין גדי מקולס, אבל ברור לדעתי שלפני הראבי״ה היתה הגירסא בירושלמי: מכניסין גדי מקולס בלילי יום טוב הראשון של חג וביום טוב הראשון של פסח וכו׳. כלומר, בלילה מותר להכניס רק בראשון של חג, אבל ביום מותר אפילו בראשון של פסח, שהרי היום אין כבר זמן אכילת פסחים. וכן מפורש בביצה פ״ב, ס״א ע״ג (בכי״ל): מכניסין גדי מקולס בלילי יום טוב הראשון שלחג וביום טוב הראשון שלפסח וכו׳, ונמחקו המלים ״וביום טוב הראשון״, ובגליון הושלם: ובלילי יום טוב האחרון!

שוב ראיתי שגם בעיטור ה׳ יו״ט, סוף מחלוקת כ״א (דפוס למברג ס׳ ע״ב): ירושלמי מכניסין גדי מקולס בלילי יו״ט הראשון של חג וביום הראשון של פסח. מכניסין עגל מקולס בלילי הראשון של פסח אבל לא גדי מקולס מפני שקורין אותו פסחים. ובדפוס חדש של העיטור נשמטה שורה ונשתבש, ורטנר העתיק מן הדפוס המשובש.

מכניסי׳ עגל מקולס בלילי יום טוב הראשון של פסח אבל לא גדי מקולס.

וכן הוא בראבי״ה ובעיטור הנ״ל. ורטנר מעיר על זה: »וכן הוא בירושלמי ובתוספתא ביצה הנ״ל. אבל בפי׳ רבינו חננאל הנ״ל הגי׳ לילי יו״ט של פסח עושין עגל מקולס עכ״ל. ונראה מדבריו שבלילי יו״ט של פסח עושין אבל לא בלילה הראשון וסרה בזה קושיית השירי קרבן ממה שאמרו לעיל בירושלמי פסחים פ״ד ה״ד אפילו בשר עגל״. לפני הר״ח לא היתה בפיסקא זו שום גירסא אחרת והוא רק קיצור, אבל כוונתו היתה ג״כ ללילה הראשון, וכן הוא מפורש תיכף בסמוך בירושלמי: זאת אומרת שאסור לאדם לומר לחבירו הא לך את המעות הללו וצא וקח לי בהם בשר ל צ ל ו ת. הרי ברור, שהיה לפני הירושלמי בברייתא זו חילוק בין פסח (ג ד י מקולס) ובין סתם צלי (ע ג ל מקולס) אפילו בלילי פסח עצמו.

ואשר לקושיית השי״ק כבר תירצה באו״ז ח״ב סי׳ ר״ל, נ״ה ע״א, שבפ״ד מיירי במקום ש ל א נהגו לאכול צלי וכאן מיירי במקום שנהגו.

תני אמר ר׳ יוסה תודוס איש רומי... אילולא שאת תודס... מהו תודס.

בכי״ל: תני אמר ר׳ יוסי תודוס (מנוקד) איש רומי... אילולא שאת תוודוס... מהו תוודוס.

ה ״ ב.

לא צלי מתכת ולא צלי כל דבר.

בכי״ל: לא צלי כל דבר, ובגליון הושלם: מתכת ולא צלי, ועיין מכילתא בא פ״ו הוצ׳ הורוביץ—רבין עמ׳ 19.

מכות אש יכול מ ו ר ר ת.

תו״כ תזריע נגעים פ״ז פרשה ד׳ ה״ג, ועי״ש פ״ו ה״ה ובהגהות מהרי״ד שם, ולא דק כל צורכו בציינו לירושלמי שלנו, כי הירושלמי הביא את הברייתא של פרק ז׳ ולא של פרק ו׳, ובעניין הגירסא מורר או מורד עיין המפרשים בפ״ט של נגעים מ״ב ובפ״ו מ״ח שם ובערוך ערך מרד ובפירוש הגאונים לטהרות הוצ׳ ריי״ן אפשטיין עמ׳ 96 ובהערה 25 שם. ועיין היטב בתוספתא פרה פ״ט ה״ו וברי״ש שם פ״ט סמ״א.

אם מחית המכוה יכול עד שתעשה צלקת וכו׳.

בכי״ל חסרות המלים »אם מחית המכוה« והושלמו בגליון, ואין צורך ואינן גם בספרא הנ״ל.

ל״ד ע״ב.

אית ליה פסח מצרים צלי אש.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון רבן גמליאל לא עבד תולדות אש כאש ורבנין ע ב ד י ן תולדות אש כאש׳

הגירסא משובשת׳ והנכון הוא במלאכת שלמה: ר׳ יוסי ב״ר בון אמר ר״ג ע ב י ד תולדות אש כאש ורבנן ל א עבדי תולדות אש כאש׳ וכן הגיה בק״ע מדעתו׳ ועיין יומא פ״ג סה״ה׳ מ׳ ע״ג׳ ועיין רידב״ז׳

רבן גמליאל חלוק על חכמ׳ ועושה הלכה כיוצא בו.

הפירוש הנכון בפ״מ והוא מציין גם לירושלמי ברכות פ״א ה״א׳ ג׳ ע״א׳ ור׳ יוסף אנגל מציין גם לירושלמי ע״ז פ״ג ה״י (ד״ו הי״ב)׳ מ״ג ע״ב: וקשיא ר״ש חלוק על החכמי׳ ועושה מעשה כיוצא בו׳ (הגירסא הנכונה שם לפני זה היא בריטב״א כמו שציין במ״מ והגהות בגליון דפוס קרוטושין)׳ ועיין גם דמאי פ״ג סה״ג׳ כ״ג ע״ג: אתא מימר לך אף על גב דו פליג על רבנין לא עבד עובדא דכוותיה.

וצריך הוא שיאמר בשל וצריך הוא שיאמר מבושל.

בכי״ל חסרות המלים ״בשל וצריך הוא שיאמר״ והושלמו בגליון׳

שבר בו עצם מבעוד יום אית תניי תני ח י י ב.

בכי״ל חסרה המלה חייב והיא תלויה בין השורות׳

פסול גוף הוא ונשרף מיד.

בכי״ל חסרה המלה ״הוא״ והושלמה בגליון בכ״י שלישי׳ ולעצם העניין עיין רש״י חולין קט״ו ב׳ ד״ה אבל בהנאה וצ״ע׳ ועיין מ״ש בשטמ״ק מנחות מ״ח ב׳ אות א׳׳

פסול מכשיר הוא וטעון צורה.

בכי״ל חסרה המלה ״הוא״ והיא תלויה בין השורות׳ ועיין מ״ש לעיל ספ״ו עמ׳ 477 על הביטוי ״טעון צורה״׳

נטף מרוטבו על הסולת יקמוץ את מקומו.

המלים ״יקמוץ את מקומו״ חסרות בכי״ל והושלמו בגליון׳

הדא דתימ׳ ברותחת אבל בצוננת א ס ו ר.

וכן מעתיק גם במלאכת שלמה׳ אבל נראית הגהת הק״ע שצ״ל שרי׳

ה״ג׳

לא אמר אלא סכו הא אם טיבלו אסור.

בכי״ל: סכו לא אמר אלא וכו׳׳ ונמחקה המלה ״סכו״. ולא ידעתי למה מחק אותה המגיה׳ שהרי המלה ״סכו״ היא פיסקא מן המשנה׳ ובספר טל תורה פירש שזה מוסב על הסיפא: אם צ ל י וכו׳׳ וע״ז אמר אם טיבלו אסור׳ עיין בבלי ע״ו א׳׳ ובספר ניר פירש שטיבלו כאן הוא כמו תיבלו (עיין מ״ש לעיל שבת ספ״ז) והאיסור הוא מפני שמבטל את טעם הפסח׳

חד בר נש בישל תרנגולתא בשמן שרפה. אתא שאיל לר׳ ביסנא אמר ליה אזל שולקה.

פירש במיכל המים שבר נש זה בישל את התרנגולת ב א ש של שמן שריפה והוא היה זר וע״כ קנס אותו ר׳ ביסנא ואמר שילך לשלוק אותה (כלומר, לבשל הרבה), ונמצא שלא נהנה כלום מבישול של שמן השריפה, שהרי מבלי זה כבר היתה התרנגולת מתבשלת ע״י השליקה האחרונה, והקשר כאן עם המשנה הוא חלש, אבל זה מצוי בירושלמי.

ה״ד.

מה מועדו שנ׳ בפסח דוחה את הטומאה אף מועדו שאמר בכולן דוחה את הטומאה.

בכי״ל: מה מועדו שנ׳ כ א ן דוחה את הטומאה, ונמחק ״כאן״ ובגליון הושלם בכ״י שלישי: בפסח דוחה את הטומאה אף מועדו שאמר בכולן.

ר׳ או׳ מה ת״ל וידבר משה את מועדי ה׳ וכו׳.

תו״כ אמור פרק י״ז ספי״ב הי״ג. (רטנר).

ה״ה.

ודלא כר׳ נתן דר׳ נתן אמר יוצאין בזריקה בלא אכילה וכו׳.

כאן היה אפשר לטעות ולחשוב שציון ההלכה אינו נכון ושכל זה הוא המשך של ה״ד, עיין קידושין פ״ב סה״ו (ד״ו סה״ז), ס״ב ע״ד, אבל ברור שצדקו הסופרים שציינו כאן: הלכה ה׳, עיין ניר ועיין מלאכת שלמה.

נטמא הבשר והאימורי׳ קיימי׳ זורק את הדם על האימורי׳ נטמאו האימורים והבשר קיי׳ זורק את הדם על הבשר.

בכי״ל: נטמא הבשר והאימורי׳ קיימי׳ זורק את הדם על הבשר, ובגליון הושלם: האימורי׳ נטמאו האימורים והבשר קיי׳ זורק את הדם על.

אמ׳ ר׳ שמי וההן קיימי׳ לא כמי שניטמ׳ הבשר וכו׳.

בכי״ל: וההן ק י י מ י ן וכו׳, והגיה בפ״מ: וההן קומץ (ה״ץ נתפרדה ל״ין״).

אמר ר׳ תיפתר כר׳ ליעזר.

צ״ל: אמר ר׳ מ נ א תיפתר וכו׳ כמו שהוא בסוף הלכה זו׳ וכן הגיהו המפרשים.

אע״פ שאין שירי׳ י ש קומץ.

בכי״ל: שאין שירי׳ אקומץ, ונגררה ה״א״ (של אקומץ) ובין השורות תלוי: יש.

בא בטומאת עובדין? היך עבידה שחטו אותו בעלי מומין וזרקו אותו טהורין וכו'.

הירושלמי מפרש את השאלה של "בא בטומאת עובדין", כי השאלה היתה אם שחטו את הפסח בעלי מומין טהורין (וה"ה שהיה יכול לומר זרים טהורים, אלא מכיון שהוא מדבר בכהנים, ולמעשה אפשר שע"פ רוב היו הכהנים שוחטים תפש את הלשון בעלי מומין, שהרי שאר הכהנים היו טמאים) וזרקו אותו ט מ א י ן (כצ"ל, כמו שהגיה בק"ע), אם צריך לאכול את הפסח בטהרה כיון שהבשר לא נטמא, או שאם נטמא הדם הוא כאילו נטמא כל הפסח ואוכלים בטומאה. ומביא הירושלמי מחלוקת האמוראים בזה. (מיכל המים).

והכא כמי שבא בטומאה.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

ויידא אמרה דא(מר) ר' שמואל אמר ר' זעורה בעי בא בטומאת הדם היך עבידא וכו'.

כלומר, אם הכהן עבר וזרק דם פסח של יחיד שנטמא אם חייב בפסח שני, שהרי לכתחילה אין מתירין לו לזרוק והוי ליה כאילו בא בטומאה, ופושט מדר' הושעיה שאין הציץ מרצה על המקריבים בטומאה והפסח פסול, וממילא רואים שאם נטמא הדם כאילו נטמא כל הפסח. (מיכל המים).

דאמר ר' הושעיה ונשא אהרן את עון הקדשים עון הקריבים לא עון המקריבים.

לקמן בסוף ה"ז: דאמר ר' אלעזר בשם ר' הושעיה ונשא אהרן וכו'. ועיין שבועות פ"א ה"ד (ד"ו ה"ה), ל"ג ע"א.

הפריש בין קריבין ליחיד לקריבין לציבור וכו'.

זהו דיחוי שאין להשוות פסח של יחיד לפסחים של ציבור, שביחיד יש עון המקריבין ולכן אנו דנים כאילו כל הפסח פסול משא"כ בציבור. (מיכל המים).

הקריבין ליחיד אם יש לו אומרין לו הבא ואם לאו אין מתירין לו לזרוק את דמו עבר וזרק הורצה.

בכי"ל: הקריבין ליחיד אם יש לו אומרין לו הבא עבר וזרק הורצה ו א ם א י ן לו לא ה ו ר צ ה, ונמחקו המלים "ואם אין לו לא הורצה", ובגליון הושלם כדפוס.

לא הורצה... בין שאין לו.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

ר' לא בשם ר' יוחנן דר' נתן היא... מעתה לא יזרק הדם בטומאה.

כל זה חסר בכי"ל והושלם בגליון, ובמקום זה כתוב שם: ואמר אף בזריקה

כן, ונמחק, ולא יפה עשה המגיה שמחק זה והיה צריך להשאיר מלים אילו, ולא להשלים את חמש המלים האחרונות וכצ"ל לפנינו: דר' נתן היא... שלא יאמרו ראינו פסח בא בטהרה ונזרק (צ"ל: ונאכל) בטומאה (ע"כ נשמט בכי"ל) ואמר אף בזריקה כן שלא יהא אומ' וכו', ועיין לקמן פ"ט ה"ט, ל"ז ע"א.

מודה ר' נתן היא בחבורה שניטמא עובד וכו'.

כל זה הוא סתום מאד.

ל"ד ע"ג.

דברי הכל (במיטמא) [כניטמא] בספק קבר התהום.

דברי הכל היא, וכאן שנמצאת יבולת לאחר זריקה אינו נדחה לפסח שני כמו בניטמא בספק קבר התהום פטור מפסח שני אף לרבנן אע"פ שאינו אוכל את הפסח, (מיכל המים).

וכר' נתן זורק את הדם.

צריך לפרש כאילו היה כתוב: דלכן וכר' נתן זורק את הדם? כלומר, האם אפשר לחשוב שנמצאת היבלת קודם זריקה, וכר' נתן זורק את הדם בספק טריפה, אתמה, (הנ"ל).

ר' יוחנן ר' ישמעאל בשם ר' יהושע וכו'.

בכי"ל כתוב לפני זה "הל' ו', ונמחק.

שלא בכלי שרת פסולה. ר' ישמעאל מכשיר הקטיר קמצו פעמי' כשיר'.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון, וצ"ל ר' שמעון מכשיר, כמו שהוא במשנה וכן מפורש בירושלמי יומא פ"ב ה"א, ל"ט ע"ג: אתיא דר' לעזר בי ר' שמעון בשיטת ר' שמעון אביו דתנינן תמן שלא בכלי שרת פסולה ור' שמעון מכשיר (רטנר).

ה"ו.

ר' מאיר אומ' כל השבטי'.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון, ועיין תו"כ חובה סוף פרק ה'.

ר' יודה או' כל שבט ושבט קרוי קהל. מה נפק מבינהון גרירה. ר' מאיר או' אין שבט אחד גורר כל השבטים. ר' יודה או' שבט אחד גורר כל השבטים. אתיא דר' יודה כר' שמעון כמה דר' שמעון אמר שבט אחד גורר כל השבטים כן ר' יודה או' שבט אחד גורר כל השבטים.

וכן, כנראה, היתה הגירסא לפני בעל מלא"ש, אבל גירסא זו מסורסת ומשובשת

וצריך לתקנה ע"פ הוריות פ"א. וכצ"ל: ר' יודה או' כל שבט ושבט קרוי קהל אתיא דר' יודה כר' שמעון כמה דר' שמעון אמר כל שבט ושבט קרוי קהל כן ר' יודה אומר כל שבט ושבט קרוי קהל. מה נפק מביניהון גרירה. ר' שמעון אומר אין שבט אחד גורר כל השבטים. ר' יודה אומר שבט אחד גורר כל השבטים. וכן הגיה בק"ע ע"פ הוריות.

והוא שתהא הוריה מלשכת הגזית.

עיין ספרי שלח פי' קי"א הוצ' הורוביץ עמ' 117 שו' 20 ובהערות שם.

ונסלח לכל ערת בני ישר' פרט לנשים ולקטנים.

בכי"ל: פרט לנשים ו ל ז ק נ י ם ולקטנים. ונמחק "ולזקנים".

כי לכל העם בשגגה. פרט לשתחילתה בזדון וסופה בשגגה.

עיין ספרי זוטא הוצ' הורוביץ עמ' 286. ובהערות שם.

גוי וקהל גוים יהיה ממך ואדיין לא נולד בנימן.

בכי"ל: גוי וקהל גוים יצא ממך וכו'. ונמחק "יצא" ובין השורות תלוי: יהיה. ובתענית פ"ד ה"ז (ד"ו הי"א). ס"ט ע"ג גם בכי"ל לנכון: גוי וקהל גוים י ה י ה ממך ומלכים מחלציך יצאו ואדיין לא נולד בנימן.

דתני היה הציבור חציים טהורין וחציין טמאין וכו'.

צ"ל: תני היה הציבור וכו'. וזה אינו שייך לדברי ר' חייא בר אבא. ועיין ניר.

ר' יהודה או' הטהורין עושין לעצמן והטמאין עושין לעצמן.

גירסא זו היא בלתי אפשרית שהרי הירושלמי אומר להלן: על דעתיה דר' יודה ההן מחצה על מחצה מה את עבד ליה. ר' בא בשם רב מטמאין אחד בשרץ וכו'. ולפי הגירסא שלפנינו הרי מפורש בדעת ר' יודה שהטהורין עושין לעצמן והטמאין לעצמן. וע"כ בדור שצ"ל: ר' ש מ ע ו ן או' הטהורין עושין לעצמן וכו'. וכ"ה בתוספתא פסחים פ"ו ה"ב.

מנו אמרו לו כר' יודה דתנינן תמן וכו'.

בכי"ל: מנו אמרו לו ר' מאיר מחלפה שיטתיה דר' יודה דתנינן תמן וכו'. ונמחקו המלים "ר' מאיר מחלפה שיטתיה" וה"ד" תוקנה ל"כ" (כר'). ונ"ל שגירסת כי"ל היא הנכונה. אלא שצ"ל שם: מחלפה שיטתיה דר' מאיר. ותלמיד טועה הגיה "יודה" במקום "מאיר" מפני שלא הבין את העניין. ועכשיו מתפרש הכל כפשוטו ובלי שום הגהות להלן בירושלמי. והיינו שהירושלמי שאל: מנו אמרו לו ר' מאיר. שהרי הוא הוא בעל מחלוקתו דר"ש כאן. וא"כ קשה מר"מ אדר"מ שכאן הוא אומר אין הפסח בא חציין ובמשנת מנחות אומרים החכמים (= ר"מ

שהוא בעל מחלוקתו דר' יהודה, ואנו מוצאים כמה פעמים בירושלמי שהוא חושב את החכמים לר"מ) הטמא בטומאתו והטהור יאכל, ועי"ז מתרץ הירושלמי:

מני אמרו לו חכמ' שהן בשיטת ר' מ א י ר.

כלומר, לא ר"מ בעצמו ענה לר"ש אין הפסח בא חציין, אלא חכמים אחרים שהן בשיטת ר"מ כאן וסוברין שהטמאין עושין את השני, הם הם שהשיבו לר' שמעון: אין הפסח בא חציין, אבל ר"מ בעצמו אע"פ שחולק כאן על ר"ש, א י נ ו חולק עליו מטעם זה שאין הפסח בא חציין, אלא מטעמים אחרים.

אין תימר כרוב הטהורי' אינן עושין את הראשון. אין תימר כמיעוט הטמאין אין עושין את השני.

צ"ל: אין תימר כמיעוט... אין תימר כרוב וכו' וכפירוש הפ"מ.

לא אמר רוב טהורים אינן עושין את הראשון וכו'.

צ"ל: לא אמר רוב טהורין עושין את הראשון, כמו שמגיה בק"ע וכפירושו.

הבא בטומאת ידים הבא בטומאת סכינין.

צ"ל: ה ו א בא בטומאת ידים ה ו א בא בטומאת סכינין.

היה ציבור שליש זבין. שליש טמאין. שליש טהורין וכו'.

עיין לקמן פ"ט ה"א, ל"ו רע"ד.

צריכין לעשות פסח שני. ציבור שנטמא אחד מהן ואין ידוע איזהו.

כל זה ליתא בכי"ל, והושלם בגליון.

תני ר' הושעיא יעשו בספיקן.

כלומר, ולטמא וודאי אסור לעשות יחד אתם.

שלא לענוש ליחיד כרת.

כלומר לטמא וודאי שיעשה יחד אתם.

לראייה הילכו מלבוא חמת עד נחל מצרים.

עיין ק"ע, ועיין ב"ר פ"ע—ח (תיאודור עמ' 806 שו' 7) ועיין מתת יה לב"ר שם. ל"ד ע"ד. ה "ז.

את מחמיר עליו בציבור שאם נתוודע לו לאחר זריקה ייעשה כמי שנטמא לפני זריקה בשביל שלא יאכל הבשר.

צ"ל: שאם נתוודע לו לפני זריקה ייעשה כמי שניטמא לאחר זריקה וכו', כהגהת ק"ע וכפירושו.

קל שאת מיקל בנזיר טהור שאם נתוודע לו לפני זריקה יעשה כמי שניטמא לאחר זריקה שלא יביא קרבן טומאה.

בכי״ל: שאם נתוודע לו לפני זריקה ייטמא (ונמחקה מלה זו) יעשה כמי שניטמא לאחר זריקה שלא יביא קרבן קר· ונמחקו האותיות ״קר״ ובין השורות תלוי: טומאה·

כהדא דתנא נטמא... על כל אחד ואחד·

כל זה ליתא בכי״ל והושלם בגליון· אבל ישנו בנזיר פ״ט גם בכי״ל·

ר' יוסה בשם רב חסד'... הדא אמרה מה דנפל לדין נפל לדין·

בנזיר פ״ט: ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חסדא וכו'· וכצ״ל גם לפנינו· עיין מ״ש לעיל ספ״ג·

כללו של דבר כל שאת יכול לפנותו עושה קבר תהום· וכל שאין את יכול לפנותו אינו עושה קבר תהו'.

צ״ל להפך: כללו של דבר כל שאי את יכול לפנותו... וכל שאת יכול לפנותו וכו' כמו שהגיה בפ״מ·

וקש ותבן אין את יכול לפנותו?

ונשאר בקושיא·

מתנית' דלא כר' יוסי דר' יוסי אמר תבן וביטלו בטל וכו'.

פירוש משנת עירובין פ״ז אינה כר' יוסי· עיין מ״ש לעיל עמ' 331·

ר' זריקן ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש אפי' רק·

בנזיר פ״ט: אפילו ריק· וכבר כתבתי לעיל עמ' 332 שזה אינו שייך לכאן אלא לעירובין והובא כאן אגב גררא· עיין מ״ש שם·

בחזקת החי בחי·

נראה יותר כפירוש השני בפ״מ כי חזקת החי לטפל במת (והמלה בחי הוא כינוי למת)· ובוודאי יש מי שהוא שיודע את הקבר·

הא נבלה לא·

כנראה שיש כאן חסרון וצ״ל: [הא זב לא] הא נבלה לא·

נבילה שהיא עושה משכב ומושב וכו'.

צ״ל: זב שהוא עושה משכב ומושב וכו'.

על גבי בהמה על גבי חבירו פסל.

בכי״ל: על גבי חבירו פסל ובגליון הושלם: בהמה על גבי·

אין תימר בטמא טומאת זיבה וטומאת צרעת אנן קיימין לית יכיל דתנינן מטמא טומאת תהום הציץ מרצה.

כלומר, לדעת דרומאי טומאת הגוף היא טומאה שיוצאת מגופו, והיינו זיבה וצרעת, אבל הקושיא היא מן הסיפא שהציץ מרצה על טומאת התהום, וטומאת התהום הרי היא רק ממת ומשמע שרק טומאת התהום מרצה אבל טומאה ברורה אינה מרצה.

פתרין לה בבעלים.

כלומר, הציץ מרצה על טומאת התהום של הבעלים, אבל, כמובן, אינו מרצה על טומאה ברורה שלהם, אבל הרישא עוסקת בטומאה היוצאת מגופו.

והא תנינן נזיר.

כלומר איך אתה יכול לומר שהרישא עוסקת בטומאה היוצאת מגופו, והרי נזיר אינו מוזהר אלא על טומאת מת.

פתרין לה בעובדין.

כלומר הרישא מדברת בעובדין ובטומאה היוצאת מגופן.

על דעת, דר׳ שמעון בן לקיש לא שנייא היא בעלים היא עובדין.

כלומר, לדעת ר׳ שמעון בן לקיש שטומאת הגוף היא גם טומאת מת, הרישא היא בין בבעלים בין בעובדין, ועל שניהם אין הציץ מרצה.

אילו יחיד בפסח למד מן הציבור בפסח עובד בשאר ימות השנה למד מן הציבו׳ בפסח.

כלומר, אילו יחיד בפסח היה למד מן הציבור אז גם עובד בשאר ימות השנה היה למד מן הציבור בפסח, [אבל עכשיו שגם היחיד בפסח אינו למד מן הציבור בפסח והוא נדחה לפסח שני איך ילמד עובד בשאר ימות השנה מפסח ז], והירושלמי קיצר כדרכו תמיד.

אמר ר׳ שמואל בר יודן מגעי זבין.

בד״ח בטעות: אמר ר׳ שמואל ר ב יודן מגעי זבין.

טמא מת שראה שתים.

צ״ל: טמא שראה שתים, כמו שהגיהו המפרשים.

עון הקריבין לא עון המקריבין.

עיין לעיל עמ׳ 483.

ה״ח׳

ר׳ חמא בר עוקבה בשם ר׳ יוסי בן חנינה כדי לפרסמו.

בבבלי פ״א ב׳: א״ר יוסי בר חנינא כדי ל ב י י ש ו (עיין דק״ס). אבל לעומת זה המאמר הסתמי שלהלן בסמוך ״קל היקלו באכסניי״ נמסר בבבלי פ״ב א׳ בשם ״ר׳ חמא בר עוקבא א״ר יוסי בר חנינא״, עיין דק״ס שם עמ׳ 246 הערה צ׳.

הריני שורפו לפני הבירה מעצי עצמו אין שומעין לו׳.

עיין תוספתא פ״ב (פ״ג) הי״ג ובבלי פ״ב א׳, ומשמע שזה מוסב על ספ״ג׳ ל״ה ע״א.

הריני שורפו על גגי מעצי עצמי כל שכן אין שומעין לו׳.

זה מוסב על משנתנו׳ ועיין מלאכת שלמה׳ ואולי היתה לו כאן גירסא אחרת׳

להודיע לבא אחריו שהוא צויקן׳

עיין מלאכת שלמה׳ ומכל הפירושים נראה יותר פירוש הק״ע שר׳ הילא מבאר למה אינם נותנים לו לשרוף לפני הבירה מעצי עצמו׳ כדי להודיע שלפני הבירה שורפים ת מ י ד מעצי המערכה׳ ומי שאינו מחוייב לשרוף שם ושורף הרי הוא צוייקן׳

תדע לך בכל אתר... קל היקלו באכסניי׳

המאמר סתום׳ ועיין בניר שמגיה׳ ואולי יש כאן חסרון לפני זה׳

ה״ט׳ (בדי׳ו אין כאן ציון ההלכה).

תני ר׳ חייה פסול פגול גוף הוא ונשרף מיד. נטמאו בעלים או שמתו פסול מכשיר טעון צורה.

בכי״ל: תני ר׳ חייה פסול גוף ונשרף מיד פסול מכשיר טעון צורה. ועל המלה גוף תלוי ״פגול״ (והמדפיס לא השלים מלה זו במקומה הנכון׳ והיה צריך להדפיס: פגול פסול גוף׳ ולא פסול פגול גוף ו)׳ ובגליון הושלם: הוא׳ נטמאו בעלים או שמתו.

וגירסת הדפוס תמוהה׳ ואין להבין איזו ראייה מביא ר׳ יוסה (להלן) ממשנתנו שפיגול הוא פסול הגוף׳ עיין ניר שנתקשה בזה׳ וע״כ נראה שגירסת כי״ל היא הנכונה׳ ו״תני ר׳ חייא״ זה אינו אחר אלא התוספתא פ״ו ה״ו: זה הכלל אירע פסול בגופו ישרף מיד בדם ובבעלים תעובר צורתו. ועיין בבלי ל״ד רע״ב וש״נ[1]. ועיין מ״ש על הלשון טעון צורה לעיל ספ״ו עמ׳ 477.

מתנית׳ אמרה כן פסח שיצא או שניטמא וכו׳.

כלומר׳ גם מן המשנה אפשר לראות את החילוק בין פסול הגוף ובין פסול מכשיר.

1) ועיין תוס׳ זבחים ק״ג ב׳ ד״ה מודה. אבל בתוספתא סוטה פ״ב ה״ד: ניטמאת מנחתה... משקדשה בכלי ת ע ו ב ר צ ו ר ת ה ותצא לבית השריפה. ברס בירושלמי שם פ״ג ה״ו, י״ם ע״א: חרי היא ככל המנחות ותישרף.

אבל גם ר' חייא לא ירד לפרש מה זה פסול הגוף, וכגירסה הנכונה של כי"ל, עיין לעיל.

אמר ר' נחמיה וכי מפני אנינה נשרף וכו'.

נ"ל שהמלה "וכי" היא שלא במקומה וצ"ל: דתני אמר ר' נחמיה מפני אנינה נשרף וכי (קרי: וכו' ז). והא לא נשרף אלא מפני הטומאה וכו', והירושלמי קיצר את הברייתא של התו"כ שמיני פרשה א' פרק ב' ה"ח־ה". ועיין בבלי פ"ב סוף ע"ב.

על דעתי' דר' נחמיה ישרוף וימנה.

המלה "וימנה" היא אשגרה מלמטה ה"י: על דעתיה דר' יוחנן וישרף וימנה, ובאמת הכוונה היא וישרוף את כולם, כמו שפירש בק"ע.

סבר ר' נחמיה אנינה לילה תורה.

בכי"ל חסרה המלה לילה והושלמה בין השורות.

אוף ר' יוסי הגלילי דכוותהון דתנינן תמן וכו'.

המפרשים נדחקו מאד בפירוש הדברים. ונ"ל שצריך להעמיד נקודה אחרי המלה דכוותהון, והפירוש הוא שגם ר' יוסי הגלילי סובר כמו ר' נחמיה ור' יוחנן בן ברוקה, שהרי הוא לומד בתו"כ הנ"ל (ה"ה) קדשי דורות מחטאת אהרון שאם נכנס דם חטאת לפנים טעונה שריפה, וא"כ רואים שגם פסול מכשיר ישרף מיד. וזו היא אותה הראייה שהביא רבה בבבלי פ"ג א' מן הברייתא שמביא הירושלמי להלן בסוף ההלכה.

ואח"כ צ"ל: תנינן (ולא דתנינן) תמן חטאת שקיבל וכו', וכן נשתבש במקרה בד"ח: תנינן תמן וכו', וזה עניין בפני עצמו והירושלמי מביאו מפני הברייתא שבתו"כ שהירושלמי רמז לה, שעוסקת באותו עניין.

אמר ר' יוסי הגלילי... ואינו מרצה על היוצא.

כל זה אינו בכי"ל והושלם בגליון. וכבר העירותי על דרך הסופרים להשלים ע"פ המשנה, וחלק האחרון של השלמה זו בוודאי מיותר הוא.

רבנן דרשין מפני שלא נכנס מקצת דמה לפנים.

בכי"ל: מפני שלא נכנס דמה מקצת לפנים. ונמחק "דמה" ואחרי המלה מקצת תלוי בין השורות: דמה.

נכנס מקצת דמה לפני' יפה עשיתם ששרפתם.

בכי"ל חסרות המלים "יפה עשיתם ש" ובגליון הושלם: יפה עשיתם, ובין השורות תלויה "ש".

אכול תאכלו אותה הא אם נכנס כל דמה לפנים.

כ"ז ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

כהדא דתני ר' יוסי הגלילי אומר אין כל העניין וכו'.

בכי"ל: תני ר' יוסי הגלילי אומר וכו', ובין השורות תלוי: כהדא, ו"ד" (דתני)

נוספה בתוך השורה ע"י אחר. וגירסת כי"ל נכונה ואין צורך בתיקונים. ועיין תו"כ צו פ"ח סוף פרשה ג', ובבבלי כאן פ"ג א'.

תשובה לר' עקיבה שהיה אומר מדמה לא כל דמה.

המאמר סתום. ונראה שבזה צדק בפ"מ ששיער כי בעל מחלוקתו של ר' יוסי הגלילי במשנת זבחים פ"ח מי"ב הוא ר' עקיבה. ועיין מי"א שם ותו"כ הנ"ל ריש פרק ח', אבל עצם הדברים אינם ברורים. ובספר ניר פירש כי להירושלמי היה קשה למה לו לר' יוסי הגלילי ק"ו להכשיר אם נכנס רק מקצת הדם, והרי הוא לומד זה מן הפסוק, ולפיכך אומר הירושלמי: תשובה (כלומר, תשובת ר' יוסי הגלילי בזבחים פ"ח מי"ב והוכחתו מק"ו) היא לר' עקיבה שדורש מדמה ל א כל דמה אלא אפילו מקצת דמו, אבל לו לעצמו אינו צריך לק"ו. ועדיין הפירוש צ"ע.

ה"י. (כר"ו ה"ט ובכי"ל חסר בספר ציון ההלכה).

ויחלוץ את הבשר מן העצם ויהנה מן העצם.

זו היא קושיא על המשנה בין לר' יוחנן ובין לר"ל, ומתרץ הירושלמי שגם חליצה אסור אפילו בפסול.

מה טעם אמרו העצמות והגידין והנותר ישרפו בששה עשר שהשורף יש בו משום שוב'.

עיין שי"ק ד"ה שהשורף ופירושו לכאורה מוכרח. ולעצם העניין אם יש בעצמות בלי מוח דין נותר עיין הערות הורוביץ למכילתא בא עמ' 18 הערה 20 עיי"ש.

על דעתי' דשמואל ישרף וימנה סבר שמואל כר' יעקב דר' יעקב אמ' הבא בכושר משעה ראשונה ונטמא אסור בשבירת העצם.

בכי"ל חסרות המלים "דר' יעקב" והושלמו בגליון. והעניין כאן הוא קשה מאד. ונראה יותר שיש כאן חסרון וצ"ל: סבר שמואל כר' אלעזר (שהשורף כשובר), מכיון שהוא אומר שאפילו בדיעבד אין נימנין.

ובספר ניר רוצה לומר ששמואל מוכרח לסבור כר' יעקב וע"כ מותר לשרוף בט"ז (עיין שי"ק ד"ה שהשורף) אע"פ שהשורף כשובר, מפני שהוא סובר שאין נמנין על מוח שבקולית וממילא הוי ליה כפסול משעה ראשונה ומותר לשרוף, אבל אסור לשבור, מפני שאם תתירנו לשבור אז יהיה מותר באכילה ואם תתירנו באכילה אז אסור בשבירה, ואם תאסרנו באכילה אז מותר בשבירה ואם מותר בשבירה ממילא מותר באכילה וחוזר חלילה, וע"כ אומר הירושלמי ששמואל סובר כר' יעקב ולפיו יהיה אסור לשבור אפילו אם עכשיו אסור באכילה מכיוון שהיה פעם מותר באכילה, ולפיכך גם כאן אסור לשבור ולא תוכל להתיר שבירה מטעם זה שעכשיו הוא אסור באכילה. כמובן, שאין להעמיס פירוש זה בדברי הירושלמי ולא כתבתיו אלא להראות עד כמה העמיק הגאון בעל ספר ניר ויגע להבין את דברי הירושלמי, וכבר ראינו שפירושיו ע"פ רוב קרובים לאמת.

אחר בוקרו של ארבעה עשר וכו'.

הגירסא הנכונה היא בשבת פ"ב ה"א. ד' ע"ג: אחר בוקרו של ט"ו וכו'.

ירדו לה בשיטת ר' ישמעאל... בין בלילה.

בכי"ל: ירדו לה בשיטת ר' ישמעאל כול. ונמחקה המלה "כול" ובגליון הושלם בכ"י שלישי כדפוס. ועיין מ"ש בשבת עמ' 64.

ה י "א. (ד"ו הי"י ובכי"ל חסר מספר ציון ההלכה).

דאיתפלגון דתנינן תמן אילו שעורותיהן כבשרן וכו'.

בכי"ל חסרות המלים "דתנינן תמן" והושלמו בגליון. והשלמה מוסעית היא.

ר' יוסי אומר אף עור של חזיר הבר עור חטרת גמל הרכה... אמר ר' יוחנן לא שנו אלא לאיסו' ולטומאה א ח ל ללקות עור הוא וכו'.

בכי"ל: ר' יוסה אומר אף עור שלחזיר הבר ר' יוחנן אמר לא שנו אלא לאיסו' א ב ל ללקות וכו'. ובגליון הושלם כדפוס ונמחקה המלה "אמ"" (אחרי "ר' יוחנן"). וההשלמה של המגיה ומחיקתו קילקול הוא.

תמן הוא עבד ליה בשר וכא לא עבד לי' בשר. אמר ר' יודה בר פזי וכו'.

נראה קצת שיש כאן חסרון וצ"ל: וכא לא עבד לי' בשר [מחלפה שיטתיה דר' יוחנן תמן הוא לא עבד ליה בשר וכא הוא עבד ליה בשר] אמר ר' יודה בר פזי וכו'. ובגליון אפרים מגיה ר' יוחנן במקום רשב"ל.

ל"ה ע"ב.

רבנן דקיסרין אמר ר' חייה ר' איסי חד מיחלף וכו'.

כס"ז בהוריות פ"א ה"ב. מ"ה ע"ד (גליון אפרים). ועיין מע"ש פ"ה סה"א. נ"ו רע"א.

מאן דאמר יד כל שכן צפורן.

פי' מאן דאמר שהיד מרגישה כל שכן שהציפורן תרגיש (ניר). ועיין גליון הש"ס.

מעת' לעולם אינו חייב עד שיטול אבן וירסס.

כלומר, שהרי טבע הדברים כשמתחיל לשבור את העצם אז הבשר נפרק קצת מן העצם ואינו דבק בו כתחילה ונמצא שהעצם נשברת בשעה שאין עליו כבר בשר, ולפי זה יוצא שאין להלקות בעד שבירת עצם אלא אם נוטל אבן ומרסס שאז העצם יכולה להשבר בשעה שהבשר דבוק לה.

לית הדא פליגא על ר' שמעון בן לקיש דר' שמעון בן לקיש אמר עצם שאין עליו בשר מותר לשוברו לא אמר אלא שלא ילקה הא לאסור אסור.

פירש ביפה עינים שזו היא קושיא מריש לקיש אריש לקיש וכאילו היה כתוב: מחלפא שיטתיה דרשב"ל תמן הוא אמר עצם שאין עליו בשר מותר לשברו [וכה] לא אמר אלא שלא ילקה הא לאסור אסור, עיי"ש פ"ד סע"ב שפירש באופן אחר קצת, וסיגנון כזה במקום "מחלפה שיטתיה" מצוי לעתים רחוקות בירושלמי והירושלמי לא תירץ כלום על קושיא זו, וביפה עינים הנ"ל נדחק מאד בסוף דברי הירושלמי.

אבל המותיר בטהור והשובר בטמא אינו לוקה ארבעים.

בכי"ל חסרה המלה "בטהור" והושלמה בגליון, וכן איננה גם במשנה הוצ' לו, וזו היא נוסחא יותר חלקה, ופירושה המותיר בין בטהור בין בטמא, אבל לפני הבבלי בוודאי היתה מלה זו במשנה ופירושה אפילו בטהור כפירש"י.

ר' אבון בשם ר' אלעזר מתניתא כשבא בטומאה וכו'.

ר' אלעזר כבר העיר שמשנה י' היא כר' יעקב (עיין לעיל ה"י), וע"כ שורפין את העצמות ואין חולצין אותן ונהנין מהן, מפני שהיה להן שעת הכושר ואסור לחלוץ אותן, ולפיכך אמר ר' אלעזר שכאן צריך לפרש שבא בטומאה משעה ראשונה וע"כ פטור אם שבר, אבל אם היה לו שעת הכושר לוקה, כדי שגם משנה זו תהיה כר' יעקב.

מתיב ר' יוחנן לר' שמעון בן לקיש והא תנינן העצמות... ויחלוץ בשר מן העצם.

כל זה היא חזרה מלעיל ריש ה"י וחסר כאן "וכו'" אחרי המלה "העצם", והירושלמי הביא זה כדי להקשות גם ממשנתנו, ובד"ו כתוב לפני זה: הלכה י"א, ובכי"ל חסר מספר ההלכה.

ויקוץ? שלא לפקע תחת הבשר.

מכאן מתחילה הקושיא ממשנתנו ור' יוחנן מוכיח ממנה שאסור לשבור עצם אפילו אין עליו בשר, שהרי כאן הוא קולף את הבשר ובכל זאת אסור לו לקוץ אלא צריך לקלוף עד הפרק, שהרי במשנה כתוב סתם: "אבר שיצא" וכו' ומשמע אפילו בעצם שאין בה מוח, וא"כ קשה למה לא יקלוף מה שיצא ויקוץ, שהרי לשיטת רשב"ל מותר לשבור עצם שאין עליו בשר, ומתרץ: שלא לפקע תחת הבשר, כמו בבבלי פ"ה ע"א.

ה י " ב.

דלא כן יטמא צד החיצון וצד הפנימי.

צ"ל: יטמא צד החיצון צד הפנימי.

מאן אית ליה דבר טמא מחמת עצמו לא ר' מאיר.

נראה לי כי לפי שיטת הירושלמי ר' מאיר אינו חולק על הכלל של מגע בית הסתרים שבברייתא בתו״כ מצורע, זבים, פ״ו סוף פרשה ג׳ ובבלי נדה מ״א ב׳. ואם באמת נגע בבית הסתרים של אחר אינו מטמא אפילו לר״מ, אבל דבר שחלק ממנו טמא וחלק טהור נטמא הטהור ע״י הטמא, כמו במשנת חולין פ״ד מ״ד וכלים פכ״ז שהתלמוד (בחולין שם ע״ב ב׳) משוה אותה למשנת חולין. וכן משמע פשטות לשון הירושלמי, כי דבר כזה נקרא: ״דבר טמא מחמת עצמו״. ולקמן סוף המסכת: דבר טמא מחמת מגע עצמו.

במחתך כל שהוא ומשליך.

בסוף פסחים: במחתך כל שהוא כל שהו׳ ומשליך. אבל גם שם חסר בכי״ל ״כל שהוא״ והושלם בין השורות.

פיסחא בזיתא והלילה מתבר אגרייא.

בחידושי מהר״ם חלאווה לדף קי״ח (ס״ה ע״ד): בזמן שהיה בהמ״ק קיים שהיו אוכלין כל ישראל לפנים מן החומה והמקום צר להם ולאחר גמר אכילי היו עולין בראש גגותיהן לגמור שם את ההלל כדאיתא התם פיסחא ב ב י ת א והלילא פקע באיגרא, וכן בשה״ש רבה לפ״ב פסוק י״ד: מתלה אמר פסחא ב ב י י ת א והלילא מתברא (נ״ל שצ״ל מתברה, כי הלל לשון נקיבה היא בירושלמי, עיין מ״ש לעיל פ״ה ה״ז) א ג ר י י א (בד״ח בטעות: אברייא). אבל גירסא זו כנראה היא אינה נכונה, ותוקנה ע״פ הבבלי פ״ו א׳ (דאכלי בארעא ואמרי באיגרא) אבל בירושלמי אין לגרוס כן, שהרי מזה מוכיח הירושלמי שגגות ירושלים הן קודש ומותר לאכול עליהם פסחים. וגם המשל אינו מובן יפה אלא אך ורק לפי גירסא שלנו, וע״כ ברור שגירסתנו היא העיקרית וכ״ה בבבלי פ״ה סוף ע״ב. ועיין רטנר.

גגות ירוש' חול.

וכ״ה גם בבבלי פ״ה סוף ע״ב. ועיין שו״ת הרשב״א ח״א סי׳ ל״ד ובאור שמח פ״ו מה׳ בית הבחירה ה״ו.

בגג מבוצר לאויר חצר היא מתנית'.

נראה שגג מבוצר לאויר חצר הוא גג כזה שהוא כולו מוקף באויר החצר (עיין הלשון בנגעים פ״א מ״ה), וגם מחיצות החצר הן למעלה מן הגג, אבל אם הגג היא מן הצד או בולט למעלה ממחיצות החצר אין הוא מבוצר לאויר החצר. ועיין מעשרות פ״ג ה״ג (ד״ו רה״ז), נ׳ ע״ד וגם שם הפירוש כן, אבל אין זה עניין לגג מבוצר שבתוספתא עירובין ספ״י (פ״ז) וירוש׳ שבועות פ״ח ה״א, ל״ח ע״ב. וכאן מכוין הירושלמי לומר שהגגות הן מבוצרים לאויר החומה, והיינו שאין בולטים למעלה מן החומה, וע״כ יש בהם קדושת ירושלים, והמפרשים פירשו ע״פ הבבלי פ״ו א׳, אבל הלשון ״לאויר חצר״ לא משמע כן, ולעיל הוכיח הירושלמי מן המשל פיסחא כויתא וכו׳ שהגגות הן קודש, מפני שמשם

משמע שהיה אפשר לוכל על כל הגגות ואפילו אם הם בולטים למעלה מן החומה.
ולפי שיטה זו גגות ירושלים קודש אם הם בתוך חלל החומה, והם חול אם הם בולטים למעלה מן החומה, אבל לא מפני שהם קובעים רשות לעצמם. ועיין בתוס׳ מכות י״ב א׳ ד״ה אילן ותוסס׳ שאנן שם.

והא תנינן החלונות ועובי החומה כלפנים. עוד היא בגג מבוצר לאויר חצר היא מתנית׳. ואתיא כההיא דאמר ר׳ אחא בשם ר׳ חיננא ויאבל חיל וחומה שורא ובר שורא.

הקושיא היא מעובי החומה שהיא כלפנים, והרי האויר שעל עובי החומה אינו מבוצר לתוך חלל העיר ז ועז מתרץ שמדברים בחומה הקטנה שהיתה לפנים מן הגדולה ונמוכה ממנה, וממילא מותר לאכול עליה קדשים קלים מפני שהיא מבוצרת לאויר הגדולה, והירוש׳ מביא ראייה מן הפסוק שהיו שתי חומות גדולה וקטנה. ובכי״ל כאן: ואתיא כהיא דאמר ר׳ אחא וכו׳ ו״ה״ תלויה בין השורות.
ובמדרש איכה פ״ב־ח (הוצ׳ בובר 114): ויאבל חל וחומה יחדו אומללו. כההוא דאמר ר׳ הונא בריה דר׳ אחא שורא ובר שורא. ועיין הערות בובר למדרש איכה שם. ובבבלי פ״ו א׳: ואמר ר׳ אחא ואיתימא רבי חנינא. ובכי״מ שם: ואמרי לה רב אחא בר חנינא, עיין דק״ס.

תני בשם ר׳ יהודה... וגגות ההיכל קודש.

עיין פירוש הבבלי פ״ו א׳. אבל עיין ספרי זוטא נשא הוצ׳ הורוביץ עמ׳ 229 שו׳ 4 ומשם מוכח שהגגות קודש לכל דבר.

ר׳ אימי בשם ר׳ שמעון בן לקיש מתנית׳ אמרה כן וכו׳.

המלה ״כן״ חסרה בכי״ל והושלמה בין השורות. ועיין הראשונים אצל רטנר.

מצאו נעול... שאין שם אדם.

כל זה ליתא בכי״ל והושלם בגליון.

ה י ״ ג. (ד״ו הי״ב. ובכי״ל חסר מספר ציון ההלכה).

חוץ לחבורה מניין תלמוד לומר לא תוציא חוצה.

עיין מיכל המים, וכדבריו מפורש במכילתא בא פט״ו, הוצ׳ הורוביץ—רבין עמ׳ 55: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה וגו׳ חוץ לחבורה אתה אומר חוץ לחבורה או אינו אלא חוץ לבית ת״ל חוצה חוץ לאכילתו.

אמר ר׳ יודן מיכן שאם הוציא חוץ לחבורה שהוא מתחייב.

מאמר זה קשה מאד, ואין להבין מה הוסיף ר׳ יודן על הברייתא. אבל בכי״ל גורס: אמר ר׳ יודן מיכן שאם אמ׳ הריני חוץ לחבורה שהוא מתחייב. ונמחקו המלים ״אמ׳ הריני״ ובין השורות הושלם: הוציא. ולפי גירסת כי״ל אם אמר

הריני חוץ לחבורה אחרי שהתחיל לאכול בתוכה וסילק עצמו ממנה ובכל זאת המשיך לאכול הריהו כאילו הוציא חוץ לחבורה. ועיין בתוספתא ספ"ו ובירושלמי להלן שאם אין בכל הבית אלא חבורה אחת יכול לאכול בכל הבית. אבל במקרה שלנו שאמר בפירוש שמסלק עצמו מן החבורה אפשר שהוא מתחייב אפילו אם אין שם חבורה אחרת בבית.

הוציא מחבורה לחבורה כשני זתים חייב שתים וכו'.

נראה שצ"ל: בשני בתים חייב שתים כהגהת בעל הק"ע.

ר' שמעון אומר אף אוכליו אוכלין אותו בשני מקומו'.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

יחיד שהוציא כזית חוץ לחבורה מפני שבני חבורתו ראויים לימשך אצלו נפטר מלא תעשה.

זהו מדברי ר"ש והוא אומר שגם יחיד אינו חייב אם הוציא חוץ לחבורתו, ואפילו אם כבר התחילו בני החבורה לאכול, שהרי הם יכולים להמשך אצלו, הואיל והם אינם עוברים בעשה, כי הפסח נאכל בשני מקומות לדעתו, ואינו חייב אלא אם גמרו בני החבורה לאכול, ולפי זה גם היחיד מושך את החבורה.

למה לי כר' שמעון אפילו כרבנן וכו'.

המאמר קשה וסתום ואיני יודע לפרשו בלי הגהה או העברה ממקומו.

ל"ה ע"ג.

תמן אמר[ין] דר' שמעון היא.

שהוא סובר שהיחיד מושך את החבורה ואפילו התחילו כבר לאכול, עיין מ"ש לעיל בסמוך.

הכל מודין בתחילה שהן חולקין וכו'.

וא"כ הברייתא היא כדברי הכל, ומדברים שם בזמן שעוד לא התחילו לאכול.

מעתה המוציא אינו חייב עד שעה שיאכל.

כלומר, מעכשיו שאתה אומר שבתחילה הכל מודים שחולקים, א"כ נמצאת אומר שהמוציא בתחילה (לפני שהתחילו לאכול) אינו חייב עד שעה שיאכל, כי לפני זה הרי הם ראויים לימשך אצלו, אבל אם כבר אכל אינם מצטרפים עמו. (הגרמ"ש).

אין תימר אכל למה לי לא פסל עצמו וכו'.

המלה "לי" מיותרת.

או הדא אמרה כיון שהוציאו פסלו. או הדא אמרה המוציא אינו חייב עד שעה שיאכל.

כלומר מדין זה שאין מוציא אחר מוציא יש להסיק או שנפסל בהוצאה,

וע״כ אין מוציא אחר מוציא מפני שבפעם השנייה הוא מוציא פסול ופטור — או שאינו חייב אלא עד שיאכל וממילא אין להוציא פעמיים דבר אחד ולהיות חייב שתים·

אבל התחילו אילו ואילו וניטמא אחד מהן וכו׳.

בד״ח בטעות: אבל התחילו אילו וניטמא אחד מהן, ונשמטה המלה ״ואילו״ בטעות· והפירוש הנכון בעניין זה הוא בק״ע· ועיין רמב״ם פ״ד מה׳ קרבן פסח ה״ג· ועיין מאירי פ״א ב׳ (130 ע״א)·

יחיד מפשיט ידו בכל הבית.

כפירוש הק״ע, כמו שיוצא מן התוספתא ספ״ו· (מיכל המים).

והא תנינן שתי חבורות.

הקושיא היא מן הסיפא: אילו הופכין פניהן וכו׳ ומשמע שאפילו אחד מהם אסור לו לאכול בלי הפיכת פנים· (הנ״ל).

לא אמר אלא שתים הא אחת לא.

זהו תירוץ, כי רק אם יש שתי חבורות אסור ליחיד להפשיט ידו בכל הבית· אבל אם יש רק חבורה אחת מותר· (הנ״ל)·

והא תנינן המיחם באמצע.

הקושיא היא מן הסיפא: וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו· (המלים ״ומחזיר את פניו״ ליתא במשנה שבירושלמי בכי״ל והושלמה בגליון, וליתא גם בבבלי בכי״ מינכן, עיין דק״ס עמ׳ 261) והרי כאן יש שתי חבורות והשמש הולך בכל הבית· ומתרץ שאני שמש וכו׳ (הנ״ל)·

והא תנינן הכלה הופכת פניה ואוכלת.

ומשמע שאפילו אם יש שם שתי חבורות· וע״ז מתרץ: מפני הבושה· כלומר· מפני הבושה התירו לה להפוך פניה שהרי אין זה הילוך גמור. (הנ״ל)·

פרק ח׳·

ה ל כ ה א·

ארבע׳ מחוסרי כפר׳ מפרישי׳ עליהן חו ץ מדעתן.

לשון זו רגילה מאד בירושלמי ומדרשים· עיין סוטה פ״ב ה״א, י״ז ע״ד: בעלה מהו שיפריש עליה חו ץ מדעתה· מכיון שיש לו שותפות במנחה מפריש עליה חו ץ מדעת׳ (כ״ה בכי״ר· עיין על הירושלמי עמ׳ 59) אחר מהו שיפריש עליה חו ץ מדעתה· וכ״ה כמה פעמים בירושלמי· ולפעמים תיקנו הסופרים את הסיגנון· עיין חלה פ״א ה״ה (ד״ו ה״ח)· נ״ח ע״א (ובמקבילות): הממריח כריו של חבירו שלא מדעתו וכו׳· אבל בקטע מן הגניזה שפירסם י· נ· אפשטיין בתרביץ ש״ג ס״ב עמ׳ 127: כיריו של חבירו חו ץ מידעתו· ועיין גם רטנר שם· וכן בכי״ר

פמ״ט—ב (הוצ׳ תיאודור עמ׳ 500): ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן וכו׳ (כמה פעמים באותו העמוד). והעירותי על זה מפני דברי ר״ל גינצבורג בגנזי שכטר ס״א עמ׳ 31.

מכיון שהשיאה לא כבר יצאת מרשות אביה.

בסוטה פ״ב ה״א. י״ז ע״ד: מכיון שהביאה לו כבר יצאת וכו׳. אבל בכי״ר (על הירושלמי עמ׳ 59): מכיון שהביאה לא כבר יצאת וכו׳ וכצ״ל גם כאן. עיין גליון אפרים.

וכאן סוטה קטנה... ושמחת אתה וביתך.

כל זה אינו שייך לכאן והובא אגב גררא מסוטה הנ״ל. ופירשתי את הדברים בעל הירושלמי עמ׳ 59 הערה 26.

ל״ה ע״ד.

אדם קובע על חבירו חטאת חלב שלא מדעתו אבל אינו מפרישו אלא מדעתו.

חמש מלים אחרונות חסרות בכי״ל והושלמו בגליון.

אמר ר׳ אלעזר מתניתא אמרה כן... ואין לה בעל וסתם האשה ממחה לומר אצל בני אני רוצה.

כל הסוגיא סתומה מאד ולא מצאתי דרך לפרשה בלי הנחות והשלמות גדולות. והנחתי ידי ממנה. ובמיכל המים האריך לפרשה. ועיין גם ניר ולא נתחוורו לי דבריהם ז״ל.

ר׳ זעורא אמר רשות.

בקידושין פ״א לנכון: ר׳ זעירה אמ׳ מחלוקת. וכפירוש הפ״מ. ועיין תשב״ץ ח״א סי׳ ג׳.

ואתיא כמאן דאמ׳ פסחן של נשים רשות.

זה מוסב על המשנה בסוף חלה כמו שפירש בפ״מ. וכ״מ בתוספתא פ״ח ה״י. עיי״ש היטב.

ר׳ שמעון בן אלעזר אומר האשה עושה פסח וכו׳.

צ״ל: ר׳ אלעזר בר׳ שמעון. כמו שהוא להלן בסמוך וכ״ה בירוש׳ קידושין ובתוספתא פ״ח. וזו היא הלכה של ר׳ שמעון אביו. עיין בבלי צ״א ב׳. ועיין ספרי בהעלותך סוף פי׳ ע׳. בהוצ׳ הורוביץ עמ׳ 67. (בדפוס חסר).

אמר ר׳ יונה ואפי׳ כמ״ד פסחי׳ של נשים רשות וכו׳.

צ״ל: חובה כמו שהוא בקידושין. ועיין בתוספתא הנ״ל.

ד ת נ י ר׳ חייה הנמנה על שני פסחים כאחת אוכל מאי זה מהן שנשחט ראשון.

רטנר מעיר על תוספו׳ רי״ד פ״ח ב׳ שגרס: ת נ י ר״ח וכו׳· אבל טעה בזה כי מכאן אין שום ראיה· ואפשר שהרי״ד העתיק מריש ה״ב ולא מכאן ע״י״ש· ולעצם העניין עיין להלן בסמוך·

אמר ר׳ יוסה מתניתא אמרה כן שחט גדי וטלה יאכל מן הראשון עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהם.

בבבלי פ״ח ב׳: והא תניא אין נמנין על שני פסחים כאחד. מתניתין במלך ומלכה· והתניא אין נמנין על שני פסחים כאחד ומעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם צאו ושחטו עלינו את הפסח ויצאו ושחטו עליהן שני פסחים (פירש״י: ג ד י ו ט ל ה) באו ושאלו את המלך אמר להם לכו ושאלו את המלכה באו ושאלו את המלכה וכו׳· ובירושלמי שיטה אחרת בזה· שאם נמנה על שני פסחים כאחד אוכל ממי שנשחט ראשון· ואין שום חילוק בין מלך ומלכה להדיוט· ומכל הסיפור הנ״ל בבבלי לא נזכר בירושלמי כלל· וכבר היטיב דירינבורג לראות שהסיפור בבבלי שם נ״ז א׳: מלכא ומלכתא הוו יתבי מלכא אמר ג ד י א יאי ומלכתא אמרה א י מ ר א יאי וכו׳· מכוון למעשה שלפנינו· כלומר שעבדיהם שחטו עליהם שני פסחים גדי וטלה· ונתעוררה השאלה מאי עדיף· וגם מן המעשה ההוא אין זכר בירושלמי·

א ב ל בפירוש הרשב״ץ לאבות פ״א· י״ד ע״א: ״וכן נזכר בתלמוד ירושלמי (ו)בפסחים בפרק האשה במלך ומלכה שעשו פסח ובאו ושאלו את רבן שמעון״ וכו׳·

אין רשות לרבו לומר לו א י פ ש ר שתימנ׳ וכו׳.

בפירוש הקצר שבירוש׳ דפוס קראקא וקרוטושין: ״אפשר שתימנה· נראה דצ״ל א י פ ש י כלומר· אי אפשי וכן בתר הכי נמי פירושו הכי״· ורטנר כאן עמ׳ 107 שו׳ 11 לא הבין את הדברים·

הפסח אבל אומרי׳ לו איפשי שתמנא על.

ליתא בכי״ל והושלם בגליון· ושם: שתמנה (ולא שתמנא)·

עבד מהו שיאכל משלשת׳.

כלומר משלשתם יחד· כי ההמנאה הראשונה לא בטלה מכיון שנעשית בדין ואח״כ חל עליו עוד חיוב חדש, ועיין נוע״י ומיכל המים·

מעתה לא יימנה על הפסח שמא יימלך רבו וישחררו ונמצא הקדש פסול מעורב בעבודה·

כלומר· למה אוכל חציו עבד וחציו בן חורין משל עצמו· נחשוש שמא ימלך רבו וישחררו ונמצא עכשיו משוחרר לגמרי ויפסול הפסח ששחטו עליו מקודם· אלא בע״כ שאין הפסח נפסל בזה ויכול לאכול גם מן הראשון (נוע״י)·

הרב מהו שיצא בהקדש העבד.

ואע"פ שאין מפרישין את הפסח שלא מדעת בעלים, אבל עבד שאני שסומך עליו, וכ"ה בבבלי שבת קמ"ח ב': והא תני ר' הושעיא הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו וכו' כיון דרגיל אצלו אקדושי מקדיש (דק"ס) ליה מעיקרא. (טל תורה).

ודכוותה גירש אין חוששין לגירושיו.

פירוש אם בן חורין גירש שפחה חרופה אין חוששין לגירושין, כמו שמפורש בירוש' קידושין פ"א סה"א, נ"ט ע"א. (נוע"י).

ה"ב.

לעזר ור' יוחנן תריהון אמרין וכו'.

בכי"ל: ר' לעזר ור' יוחנן וכו'.

והא תנינן שכח רבו מה אמר לו וכו'.

צ"ל: שכח מה אמר לו רבו וכו' כמו שמגיה בפ"מ וכפירושו.

הפריש פסחו עד שלא נתגייר ונתגייר וכו'.

נראה שהלשון שלא נתגייר ונתגייר בא אגב גרירא ממשחרר והביא שתי שערות, כי הרי הקדשו לפסח לפני שנתגייר אינו כלום, ואולי גם גוי יכול להקדיש לשם פסח מכיון שנשתנה לשם שלמים, כמו קטן. עיין יבמות פי"ג ה"ב, י"ג ע"ב. אבל מה שכתוב שם: כותי פשיטא לך שהוא מביא, אין זה פירושו גוי, אלא זו היא מליצה בירושלמי, כמו אם תימצי לומר בבבלי, כמו שהוכחתי בעל הירושלמי עמ' 80 הערה 118, ועיין בספר טל תורה ובספר ניר.

כל הספיקות דר' נתן אינון.

עיין גם להלן פ"ט ה"ט (ד"ו ה"ח), ל"ז ע"א.

עד שלא הבי' שתי שערו' וכו'.

במאירי צ"ז סוף ב' (143 ע"ב): ובתלמוד המערב אמרו במי שהפריש פסחו עד שלא נתגייר ונתגייר עד שלא נשתחרר ונשתחרר עד שלא הביא שתי שערות והביא שהוא מקריבו לשם פסח מפני שאין בעלי חיים נדחין. ועיין רמב"ם פ"ד מה' קרבן פסח ה"ט. וכנראה, היתה להם גירסא אחרת בירושלמי כאן. ועיין כסף משנה שם.

נעשה כספק כפרה וספק כפרה כיפר.

בהוריות פ"ג ה"ב, מ"ז ע"ב: אמר ר' מתנייה לעולם אין ספק כפרה מכפר אלא על מיני דמים. ועיין בגליון אפרים שם ובבבלי שם ד' א'.

ל״ו ע״א. ה״ג.

מה יוצא לחולין וחוזר וקדש או לכך הקדישו משעה ראשונה·

בבבלי פ״ט ב׳: אמר עולא ואיתימא ר׳ אושעיא אפשר ידעי חברין בבלאי טעמא דהאי מלתא זה הפריש טלה לפסחו וזה הפריש מעות לפסחו היאך הקדש חל על הקדש דקתני מעות שבידו חולין· וזו היא גם שאלת הירושלמי· אם אנו אומרים שהפסח יוצא לחולין לפני שמוכרו (כן הוא תנאי ב״ד) ובשעת המכירה המעות מתחללין עליו והוא נקדש והמעות יוצאות לחולין ע״י זה; או שהתנאי ב״ד הוא שלכן הקדישו משעה ראשונה· כלומר כן הוא אופן ההקדש שהפסח יהיה הקדש כל הזמן· אבל בשעה שיקבל כסף יצא הכסף לחולין· שעל מנת כן הקדיש זה את פסחו וזה את מעותיו (עד הזמן שיקנה את הפסח)· ועיין נוע״י·

מה נפק מביניהון הפריש מאה מנה לפסחו והימנה אותו על חמשים· אין תימר יוצא לחולין וחוזר וקדש שאר המעו׳ חולין הן· אין תימר לכך הקדישו משעה ראשונה שאר המעות הקדש הן.

בכי״ל: אין תימר לכך הקדישו משעה ראשונה שאר המעות ח ו ל י ן הן· ומחק הסופר את המלה חולין ותלה בין השורות: הקדש· ונראה שגירסת כי״ל נכונה· והסופר היה צריך לתקן בחצי הראשון של המאמר "הקדש" במקום חולין· וכן הגיה בגליון הש״ס מדעתו·

ועכשיו הדברים מתפרשים באופן פשוט· כי אם אנו אומרים שהפסח יוצא לחולין והמעות מתחללין עליו אז שאר המעות הקדש· שהרי אין מה שיחלל אותן· אבל אם אנו אומרים לכך הקדישן משעה ראשונה· אז כל המעות חולין· שלא הקדישן על ע״מ ועד שיקנה בהן פסח· ועיין נוע״י·

הגע עצמך שהימנה אותו על חנם· מה אית לך יוצא לחולין וחוזר וקדש?

ולשיטה זאת נתת דבריך לשיעורין· שלפעמים (אם המנה אותו בכסף) הוא יוצא לחולין וחוזר וקדש ולפעמים הוא קדוש כל הזמן (כשהמנה אותו בחנם)· ובוודאי אין לומר כן.

נתן לה כספי׳ הרי אילו מותרי׳ וכו׳·

ביפה עינים צ׳ ע״א: "ובירושלמי ה״ג ט״ס שכתוב שם נתן לה כספים מותר וצ״ל קדשים מותר וכ״ה הל׳ (= הלשון) בירושלמי בכורים". בירושלמי בכורים פ״א ה״ו (ד״ו ה״ח)· ס״ד ע״ב: נתן לו ק ד ש י ם הרי אלו מותרין יינות שמנים וסלתות וכו׳· והיה אפשר לטעות ולחשוב שלפני הירושלמי היתה הגירסא במשנת תמורה פ״ו מ״ד: נתן לה קדשים הרי אלו מותרין יינות שמנים וסלתות וכו׳ אסור נתן לה כספים הרי אלו מותרין עופות הרי אלו אסורין שהיה בדין מה

אם המוקדשין שהמום פוסל בהם (כלומר׳ המוקדשים ששנה ברישא) וכו׳. אבל קשה לשבש כל כת״י המשנה׳ שהרי גם במשנה הוצ׳ לו הגירסא כמו בירוש׳ כאן׳ ועיין גם משנת ע״ז פ״ד מ״ב. וע״כ נראה שט״ס הוא בבכורים וצ״ל שם: נתן לה כספים הרי אילו מותרין׳ כמו שהוא לפנינו בפסחים׳ וכאן אין צורך בהגהה׳ שהרי כן הוא דרך הירושלמי בכמה מקומות להביא את הרישא ולכוין לסיפא. אבל בכל זאת הדבר צריך עיון וברור׳

אמר ר׳ שמי ואפילו כמאן דאמר במקדיש בעזרה וכו׳.

צ״ל: ואפילו כמאן דאמר [אין מקדישין] במקדיש בעזרה (ק״ע)׳ ובביצה פ״ה: ואפי׳ כמאן דאמר מקדישין בעזרה וכו׳. וצ״ל שם כמו לפנינו אחרי התיקון׳

מניין שהן ממנין וכו׳.

אולי צ״ל: שהן משכין׳ (טוב ירושלים)׳

ה״ד׳

הפרישו סתם כל מה שיבואו מינוייו הם.

כלומר׳ נמצא שהפסח קדש לשמם למפרע׳

מתניתא אמרה כן? ואם ימעט הבית... אין תימר כל מה שיבואו מינוייו הן הן בני חבורה הראשונה הן בני חבורה השנייה.

שהרי לדברי רב הונה אם המנה אח״כ נמצא שהפסח קדוש לשמו למפרע׳ אם כן הלוא אין הבדל בין המנויים הראשונים והאחרונים׳

על דעתיה דרב חונה הקדש יחיד הוא והקדש יחיד עושה תמורה׳ על דעתיה דר׳ זעורה הקדש שותפין הן וכו׳.

כלומר׳ אם משך את ידו והמנה אחר׳ לדעת רב חונה׳ נמצא שהפסח קדש למפרע לשם השני והוא הקדש יחיד׳ אבל לר׳ זעורה הוא הקדש שותפין׳ ואולי צריך לסרס את הגירסא ולפרש באופן אחר׳

אמר ר׳ זעורא מקום שיש כזית לכל אחד ואחד מהם כשר׳ ואם לאו פסול׳

בכי״ל: מקום שיש מהם כשר וכו׳, ובגליון הושלם: כזית לכל אחד ואחד׳

ה״ו׳

מתניתא בשחבשוהו ישר׳ אבל אם חבשוהו גוים אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר׳

כלומר המשנה שלנו שמתירה לשחוט עם אחרים על מי שהבטיחוהו להוציאו

מבית האסורים, מדברת בשחבשוהו ישראל, וגם אז אין שוחטין עליו בפני עצמו כמפורש במשנה. אבל אם חבשוהו גוים אין שוחטין עליו אפילו עם אחרים, מפני שהבטחתם איננה כלום, והוי ליה כאילו לא הבטיחוהו. ורטנר מעיר על תוספ' פסחים צ"א א' ד"ה לא: "בשחבשוהו ישראל אבל חבשהו גוים אין שוחטין עליו אפילו עם אחרים (ג' מלות אחרונות ליתא) אשר פיהם וגו' והיינו איפכא דשמעתין עכ"ל ולפי גירסתינו בירושלמי ל א נ ר א ה כ ל ל שאם חבשוהו גוים אין שוחטין עליו אפילו עם אחרים"! (ע"כ דברי רטנר יחד עם המוקף, והפיזור הוא שלי), ועיין מלאכת שלמה, והוא העתיק, כנראה, מן התוספות.

אף אז שנ' כאן עד שיהא כשר בשעת שחיטה.

בכי"ל: בשעת אכילה שחיטה, ונמחק "אכילה".

פעמים שהן נעשים כיוצא בו.

בכי"ל: פעמים שהוא נעשה כיוצא בו, ותוקן: שהן נעשים.

פעמים שהן נעשין כיוצא בו בגל עגול וכו'.

עיין תוספתא פ"ז הי"א.

ה"ז.

מה מקיים ר' יוסי טעמ' דר' יודה.

ליתא בכי"ל והושלם בגליון.

פתר לה כר' אלעזר בן מתיה דתני ר' אלעזר וכו'.

בבבלי פ"ט סע"ב הוא נזכר בלא תואר "רבי" עיין דק"ס ור"ח שם, וכן בספרי ראה פי' קל"ב ב כ "י ר ו מ י: אלעזר בן מתתיה או' לפי שמצינו וכו', ועיין להלן גירסת התשב"ץ בספרי ובבבלי, וכצ"ל גם לפנינו, שהרי הוא היה מהתלמידים שלא נסמכו. עיין מע"ש ספ"ב, נ"ג ע"ד, שקלים פ"ה ה"א, מ"ח ע"ד, ובכי' מינכען שם (מלאכת שלמה לר' שלמה טויסיק עמ' 15 ודק"ס) נזכר בלי התואר "רבי", ועיין גם בעין יעקב שם.

יכול יהא היחיד מכריע על הטומאה ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח באחד.

וכ"ה בערך בתוספתא פ"ו ה"ב ובבבלי פ"ט סע"ב, ובספרי ראה פי' קל"ב: ר' אלעזר בן מתיא אומ' לפי שמצינו שהצבור מביאים פסח בטומאה בזמן שהם מרובי' טמאי' יכול יהיה יחיד מכריע ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח, ובתשב"ץ (והעיר עליו רטנר) ח"ג סי' ק"כ: שאלת מה שאמרו בספרי בפסו' לא תוכל לזבוח את הפסח, אלעזר (עיין מ"ש לעיל) בן מתיא אומר לפי שמצינו שהציבור עושין את הפסח בטומאה בזמן שרובן טמאים יכול יהא יחיד מכריע א ת ה ע ר ל ה ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח... תשובה מה שהוקשה לך לשון ספרי יכול יהא יחיד מכריע א ת ה ע ר ל ה יפה הקשית לפי הנסחא אשר מצאת אבל

היא משובשת ובספרים שלנו כתוב מכריע את העולם ובגמר' פסחים פ' כ"צ הביאוה בזה הלשון אלעזר בן מתיה אומר אין היחיד מכריע את הצבור לטומאה. שנ' לא תוכל לזבח את הפסח. ומה שנז' בבריתא מכריע את העולם אמרי' בגמרא מכריע את הצבור אלא שלשון הבריתא הוא דרך גוזמא... והכונה היא על הצבור הוא קהל ישראל העושין את הפסח.

והנה גירסת התשב"ץ: מכריע את העולם היא בלתי אפשרית, כי בספרות ארץ ישראל אינם משתמשים ב"עולם" במובן ציבור, והירושלמי אומר תמיד "כל עמא" במקום "כולי עלמא" שבבבלי. ועיין מנחות נ"א ב': ר"ש אומר חק עולם משל עולם (כלומר משל צבור) וכו' וסבר ר"ש משל צבור, אבל בכ"י מינכען: וסבר ר"ש משל עולם, עיין דק"ס עמ' 129 הערה ק'. ברם זו היא מסורת בבלית, ובספרא צו פרק ה' ה"ג: ר' שמעון אומר אינה באה אלא משל ציבור שנאמ' חק עולם ממי שהברית שלו [1]. וכ"ה בפסיקתא זוטרתא. ועיין בפירוש הראב"ד לספרא. ובפירוש הר"ש משנץ: ה"ג לה בגמרא ר' שמעון אומר חק עולם משל עולם תהא. והיינו משל ציבור: ה"ג (צ"ל: וה"ג = והכא גרסינן) ממי שהברית שלו כו' והיינו נמי של ציבור שהקב"ה כרת ברית עמהם וברית דציבור קרוי. וכן בירושלמי שקלים פ"ז ה"ג (ד"ו ה"ז), נ' ע"ד: שנאמר חוק עולם ממי שהבריות שלו. ובהוצ' שבבבלי: מי שהברית כרותה לו. וכבר העיר על עיקר הדברים (על השינוי בין הבבלי מנחות וירוש' שקלים) במבוא הירושלמי לרז"פ כ"ו ע"א, ובאר לנכון.

ולפי זה ברור שאין לקבל את הגירסא של התשב"ץ: מכריע את העולם במובן מכריע את הציבור. ולא עוד אלא שבספרי כ"י רומי: אלעזר בן מתתיה או' לפי שמצינו שהציבור [עושין את ה]פסח בטומאה בזמן שרובן טמאין יכל יהא יחיד מכריע את הערלה ת"ל לא תא' לו' את ה' בא' שע'. ובמכילתא דרשב"י (והעיר עליה רטנר) עמ' 30: וכל ערל לא יאכל בו לפי שמצינו שהצבור עושין פסח בטומאה בזמן שרובן טמאים יכול יהא יחיד מכריע את הערלה ת"ל וכל ערל לא יאכל בו. ועיין מה"ג בא עמ' 119 ובהערות הופמן שם. ועצם הפירוש קשה מאד, כמו ששאל השואל את הרשב"ץ, אכל אין לנו להגיה.

ונ"ל עוד שעיקר הדברים הם באמת בשמות, ובספרי היא הוספה ע"פ המכילתא, כי כן אומר השואל בתשב"ץ הנ"ל: ומ"מ כבודך יבאר לי באר היטב עוד בתוספת דבריתא גופה ר"ש אומר השוחט את הפסח על היחיד בבמת יחיד וכו'. והרי כן היו הסופרים מציינים את הברייתות שנוספו ממקום אחר. וכן כתוב בספרי של רבינו הלל על הברייתא שבספרי ואתחנן (פי' כ"ט: ומה חוקיה שנ' לו צו לביתיך כי מת אתה ולא תחיה לא נמנע מלבקש רחמים וכו'): תוספתא או תוספות, לפי עדות ל. פינקלשטיין בפרוליגומינא לספרי עמ' 26. ועל עצם הדבר של תוספות במדרשי הלכה כבר העיר הרש"ש בהערותיו לבבלי ע"ז ל"ח א' לתוספ' ד"ה לעולם.

---

1) ובמדרש הגדול ויקרא עמ' 129: ר' שמעון אומר אינה באה אלא משל ציבור שנאמר חק עולם ממי שאמר והיה העולם.

תני בר קפרא שלא יביאו את הקדשים לידי ביזיון.

עיין מ"ש לעיל שבת עמ' 169 ועיין רטנר כאן.

אין עושין חבורה של גרים מתוך שהן מקולקלין אין מדקדקין בו והם מביאין אותו לידי פסול.

בכי"ל: אין עושין חבורה שלגרים מתוך שהן מדקדקין בו הם מביאין אותו לידי פסול, ובגליון הושלם: מקולקלין אין, ובתוך השורה נוספה "ו" (לפני "הם"), ועיין בבלי צ"א ב' ובתוספ' שם ד"ה שמא (שהעתיקו גם את הירושלמי) ובר"ח שם. (וציין להם רטנר).

ל"ו ע"ב. ה"ח.

אשכחת חמר קלת וחמרת.

במקבילות (סנהדרין והוריות) לנכון: אשכחת אמר וכו'.

תדע לך שאין אנינות הלילה תורה וכו'.

בכי"ל: שאין אנינות היום תורה וכו', ונמחק "היום" ובין השורות תלוי: הלילה, ובספרא שמיני פרק ב' סוף פרשה א': רבי אומר אין האונן אסור לאכול בקדשים בלילה אלא מדברי סופרים, תדע שהרי אמרו אונן טובל ואוכל פסחו לערב.

תיפתר בשנקבר עם דימדומי החמה וכו'.

לא מצאתי פירוש מרווח לזה, ועיין כסיגנון זה לר' יוסי בר' בון (לעניין אחר) לעיל פ"א ה"ח, כ"ח ע"א, ועיין גם להלן בסמוך.

כיני מתניתא אין אנינה טמאה אלא למת בלבד.

עיין תוספות ישנים יומא י"ד א' ד"ה אטרוד (טל תורה לסנהדרין), והמלה "מתניתא" היא באשגרה מהלשון הרגילה בירושלמי, וצ"ל: כיני אין אנינה וכו', ואולי דברי ר' אלעזר לקוחים מברייתא.

תני יום שמיעה כיום קבורה.

בכי"ל: יום שמיעה כיום קרובה קבורה, ונמחק "קרובה", ואולי צ"ל: שמיעה קרובה כיום קבורה.

ולאכול בקדשים הרי הן כליקוטי עצמות וליקוטי עצמות טובל ואוכל בקדשים.

בכי"ל: הרי הן כליקוטי עצמות טובל ואוכל בקדשים. (ונמחקו שלש מלים אילו) וליקוטי עצמות טובל ואוכל בקדשים, וגירסת כי"ל מאירת עינים, ועכשיו מובנת קושיית הירושלמי: וליקוטי עצמות טובל ואוכל בקדשים? כי מלשון הברייתא משמע שטובל ואוכל תיכף ומיד, ועיין הגירסא בשמחות רפי"ב ובבלי זבחים ק' ב'.

תיפתר שנקבר משחשיכה.

בשמחות פי"ב ה"ד (מתוקן לפי גירסאות הראשונים עיין בנחלת יעקב ובהגר"א שם) ליקוט עצמות אינו אלא יום אחד בלבד, לפיכך אינו מלקטן אלא עם חשיכה, ליקטן כל אותו היום וחשכה מותר באותו יום של אחריו, ועיי"ש בנחלת יעקב.

וזה וזה טובלין ואוכלין את פסחיהן לערב.

זו היא ברייתא אחרת, וכפירוש הק"ע.

תני המעביר ארון ממקום למקום וכו'.

עיין גירסאות הראשונים בסוגיא זו אצל רטנר מו"ק עמ' 85–84.

תני אבל אומ' עליהן דברי'. מהו דברים רבנן דקיסרין אמרין קילוסין.

במנוה"מ ח"ד (הוצ' ענעלאו) עמ' 119: לאחר שלשה ימים לקחוהו חכמים ונתנוהו בכליבה, ובקשו ל ק ל ס עליו מפני כבודו של אביו, ואותו הדבר בספר המעשיות לגסטר עמ' 40: בקשו חביריו לומ' עליו דברים משום כבוד אביו, ובמקור בשמחות ספי"ב: והיו מקלסין לפניו בכבודו של אביו, ועיין מ"ש על "דברים" ו"דיבורא" בתרביץ שנה ג' ס"ד עמ' 453.

מה טעמון דבית שמאי אתם ושביכם וכו'.

עיין ספרי זוטא חוקת הוצ' הורוביץ עמ' 305, הוצ' אפשטיין בתרביץ ש"א ס"א עמ' 60 ובהערות שם.

נזיר שניטמא בספק רשות היחיד ואינו בפסח.

המלה "ואינו" ליתא בכי"ל, והושלמה בין השורות, ואיננה גם בנזיר פ"ח, ואין זה לשון התלמוד, אבל בוודאי המלה "בפסח" היא באשגרה מלמטה: יחיד שנטמא ובספק רשות היחיד בפסח, וצ"ל: בספק רשות היחיד, ולא יותר.

היי דינו ספק. ר' יוחנן אמר ראשה דפירקא. [ר'] הושעיה רבה אמר ההן דהכא, יחיד שנטמא... ואתייא כיי דמר ר' יוחנן ניטמא בטומאת בית פרס משלחין אותו דרך רחוקה.

בנזיר פ"ח: ואתייא כיי דא"ר יוחנן ניטמ' טומאת התחום (בגליון כי"ל: התהום) משלחין אותו דרך רחוקה, ועיין שבועות פ"ב ה"א, ל"ג ע"ד: מחלפה שיטת ר"ל, מחלפה שיטת ר' יוחנן דאיתפלגון נזיר שניטמא בטומאת קבר התהום ריש לקיש אמר אין הנזיר מגלח, ור' יוחנן אמר הנזיר מגלח, ועיין בנוע"י שם, ועיין ניר כאן, וירוש' שבועות שם.

אף ר' הושעיה מודה שיעשו בספיקן.

בכי"ל: אמ' ר' הושעיה שיעשו בספיקן, ותוקן "אמ" ל"אף" והמלה "מודה" הושלמה בין השורות.

מעשה בכהן ערל שהיזה והוכשרו הזיותיו.

בבלי יבמות ע"ב ב'.

פרק ט'.

ל"ו ע"ג. הלכה א'.

טמא לנפש. אין לי אלא טמא לנפש וכו'.

הועתק בקונדרס אחרון עמ' 321.

ניתן לישראל לבנות בית הבחירה. יחיד עושה פסח שני. ואין ציבור עושין פסח שיני. ר' יודה אומר ציבור עושה פסח שיני שכן מצינו בחזקיה שעשה פסח שיני וכו'.

הנכון הוא בפ"מ שכתב: "תוספתא היא בפ"ח וכן הא דבתרא שם", וכל האריכות שלו אח"כ מיותרת. והפירוש מובן מאליו שניתן להם רשות בין פסח ראשון לשני. והירושלמי מביא את הברייתא כדי להראות שבטומאת ע"ז ציבור נדחה לפסח שני, ושיטת הירושלמי כאן היא שחזקיה דחה את הציבור לפסח שני מפני טומאת ע"ז, וכמו שאומר להלן: מפני צלמי כשדים שהיו חקוקים בששר, ומכאן ראייה שטומאת ע"ז כטומאת זיבה וציבור נדחה לפ"ש. ועיין בבלי סנהדרין י"ב א' וברש"י ותוספות שם.

אית תניי תני מעברין את השנה מפני הטומאה. אית תניי תני אין מעברין את השנה מפני הטומאה. מ"ד אין מעברין את השנה מפני הטומאה מה מקיי' כי אכלו את הפסח בלא ככתוב שעיברו את ניסן ואינו מעובר אלא אדר.

בכי"ל: אית תניי תני מעברין את השנה מפני הטומאה, מה מקיים כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. מ"ד אין מעברין את השנה מפני הטומאה מה מקיי' וכו', ובגליון השלים הסופר: אית תניי תני אין מעברין את השנה מפני הטומאה.

ובסנהדרין פ"א, י"ח ע"ד: אית תניי תני אין מעברין מפני הטומאה. ר' יוסי אומר מעברין שכן מצינו בחזקיה שעיבר מפני הטומאה שנאמר כי מרבית העם... ר' שמעון אומר אע"פ שעיברו ניסן אינו מעובר אלא אדר. ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון עישה יחזקיהו לציבור לעשות פסח שיני. אית תניי תני מעברין מפני הטומאה. אית תניי תני אין מעברין. מאן דאמר אין מעברין מינה כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. ומאן דמר מעברין מה מקיים בלא ככתוב מפני שעיברו ניסן ואין מעברין אלא אדר. ובנדרים כל הלשון משובשת. ונראה

שבירושלמי הביא כאן את סוגיית סנהדרין בקיצור, כדי להעיר שתנאים אילו חולקים על ר' יהודה וסוברים שהיתה כאן טומאת מת ולא טומאת ע"ז, שהרי בטומאת ע"ז בוודאי מעברין, כי אי אפשר לעשות בטומאה, והגירסא לפנינו צריכה תיקון ע"פ סנהדרין.

ואתייא כיי דמר ר' סימון בר' זבדי גולגולתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח.

בשה"ש זוטא פ"ג—ד (שכטר עמ' 33): בשעה שעלו בני ישר' להוסיף על המזבח ומצאו גולגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל הקב"ה את הקרבנות של ישר'.

וביפה עינים סנהדרין י"ב הקשה מירוש' סוטה פ"ה ששם משמע, כי בימי עזרא מצאו את הגולגולת עי"ש, אבל ברור לדעתי, שאין הירושלמי מכוין לומר שמצאו גולגלת בימי חזקיה, אלא הוא אומר שהסוגיא ההיא סוברת שהיתה שם טומאת מת (ולא טומאת ע"ז) וקרה שם מקרה של טומאה בביהמ"ק, כמו שקרה פעם בגולגלת של ארונה, ונטמאו הכהנים וכלי השרת וכו'. וגם הלשון מדוייקת לפי זה: ואתייא כיי דמר ר' סימון וכו', כלומר כמו שאמר במקום אחר.

ל"ו ע"ה.

סתם את מוצא מימי גיחון ולא הודו לו.

במנים דקים סתם אותם (ירוש' סנהדרין פ"ז רה"ב, כ"ד ע"ב). ולעצם העניין יש כאן מחלוקת האגדות, ולפי אבות דר"ן פ"ב הודו לו על זה, וכ"ה שם: סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום. (וציין לאבות דר"ן הנ"ל במלאכ"ש לעיל ספ"ד). והרד"ל (וציין לו שכטר באבות דר"ן הנ"ל) בפירושו לפירקי דר' אליעזר פ"ט סי' ל' האריך בזה והעיר גם על דברי הקלירי בפיוט הושענות להושענה רבה (למען תמים אות מ'): "אז בבא מחרף, סתם עינות מים", משמע דשפיר עבד, שאם לא הודו לו לא היה מזכירו לגנאי עיי"ש. וכן בחופת אליהו חלק הארבעה סי' ל': ד' דברים עשה חזקיה והסכימה דעתו לדעת המקום: כתת נחש הנחשת, שיבר את המזבחות עיבר ניסן בניסן סתם מי גיחון העליון. ועיין גם באבות דר"ן הנ"ל. ועיין גם מדרש תהלים פפ"ז-ה, הוצ' בובער עמ' 378, ומשמע שם קצת שהסתימה היתה לשבח.

זבין נעשין אצל טמאין כטמאין אצל טהורין. אינן עושין זבין נדחין לפסח שני וכו'.

צ"ל: זבין נעשין אצל טמאין כטמאין אצל טהורין. טמאין עושין זבין נדחין וכו', ועיין היטב בבבלי פ' סוף א' ולעיל פ"ז ה"ו, ל"ד ע"ג.

ה"ב.

אתפלגון ר' חייה רבה ובר קפרא וכו'.

כל הלכה זו נעתקה בקונדרס אחרון עמ' 321.

שם שם חד אמר חוץ לעשייתו וכו'.

המלים "שם שם" חסרות בק"א הנ"ל. ועיין מ"ש לעיל פ"ו ה"ג. ל"ג ע"ג.

ובדרך לא היה יצא זה שהיה בדרך.

כלומר. הרי כאן לא כתוב רחוקה אלא סתם בדרך לא היה. ועיין להלן מאמר ר' זעורה.

ר' זעורה בשם ר' יוחנן כשהוא מזהיר הוא מזכיר רחוקה. כשהוא אונס אינו מזכיר רחוקה.

בכי"ל: כשהוא מזכיר (וה"כ" תוקנה ל"ה") הוא מזכיר רחוקה כשהוא אונס אינו מזכיר רחוקה. ו"אונס" שבהוצאות הוא טעות הדפוס. ועיין גם ק"א הנ"ל. ור' יוחנן כדעתיה לעיל פ"ו ה"ג. ל"ג ע"ב: אמר ר' יוחנן לא אמר ר' אליעזר אלא לפוטרו מן ההכרת. ולפיכך אמר שבעונש אינו כתוב: רחוקה. ואפשר שאלו הם הדברים של חברייא בשם ר' יוחנן. אלא בסגנון יותר רחב.

ובספרי זוטא בהעלותך (הוצ' הורוביץ עמ' 260): והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה. היכן היה בבית המטבחיים. ר' אליעזר אומר את שהוא בבית המטבחיים חייב בהכרת. ר' עקיבא אומר כל שהוא מן המודעים ולחוץ פטור מן ההכרת.

ורבנן אמרי בשע' שהכת' רבה על הנקוד' את דורש הכתב וכו'.

עיין בהערות תיאודור בהוצאתו של ב"ר עמ' 492.

אמר רבי אע"פ שאין שם אלא נקודה אחת וכו'.

בק"א הנ"ל לנכון: רבי יוסי אומ' אפי' אין אלא נקודה אחת וכו'.

ה"א שברחוקה נקוד. איש רחוק ואין דרך רחוקה.

בכי"ל: אין דרך רחוקה. וע"י אחר נוספה "ו" (ואין). וכן בק"א: משמ' איש רחוק לא הדרך רחוקה.

ה"ג.

כתיב לא ישארו ממנו עד בקר. אם לאכל זה מצות עשה שבו וכו'.

בק"א עמ' 321: כתיב לא ישארו ממנו עד בקר זו מצות עשה שבו וכו'. והמלים "אם לאכול" אינן שם. ואולי הן פירוש ש"מלא ישארו" אנו יודעים שמצוה לאכל כולו וכפירוש הפ"מ. ועיין ספרי בהעלותך פי' ס"ט (הוצ' הורוביץ עמ' 66): בחדש השני בארבעה עשר יום הוסיף בו הכתוב שתי מצות חוץ ממצוה האמורה בגופו ואיזו זו ועצם לא ישברו בו. ופירש בזית רענן: שתי מצות. לא ישאירו ועצם לא ישברו בו. ועיין בהערות הורוביץ שם.

וכר' ישמעאל דר' ישמעאל אמר כלל ופרט הכל בכלל... מצות ומרורים בלבד.

כל זה נמחק בכי"ל, וכנראה נמחקה אח"כ המחיקה, ובק"ע הגיה כאן: דר' ישמעאל אמר פרט וכלל הכל בכלל, אבל גם בירוש' תרומות פי"א ה"ב, מ"ז ע"ד: מה ר' ליעזר כר' ישמעאל (דר' ישמעאל) דו אמר כלל ופרט הכל בכלל, וכן בנזיר פ"ו ה"ב, נ"ה ע"א: דר' ישמעאל אמ' כלל ופרט הכל בכלל, ולפיכך אין להגיה גם לפנינו, אבל סיום הדרשה כאן צריך תיקון, עיין בבלי צ"ה א', וספרי הנ"ל.

ואית תניי תני בין על הראשון בין על השיני ענוש כרת.

בכי"ל: בין על השיני פטור אינו ענוש כרת, ונמחקו המלים "פטור אינו", אבל גירסת כי"ל מתאשרת גם מהמשך הסוגיא, אלא שגם שם (בהמשך הסוגיא) הגיהו בכי"ל, וברור שגירסת כי"ל היא הנכונה, והפירוש הוא שבין על הראשון לבדו ובין על השני לבדו אינו ענוש כרת, אלא אך ורק אם הזיד בשניהם, ועיין בבלי צ"ג א', ותוספתא פ"ח ה"ו, ונראה שלפי ברייתא זו חיוב כרת בפסח מצטרף משניהם יחד, ואם שגג באחד מהם פטור, וכן אם הגדיל בין הראשון לשני פטור, ובנדון זה האחרון (כלומר, אם הגדיל בין ראשון לשני) ברייתא זו סוברת כמו הברייתא השניה שסוברת על הראשון ענוש כרת ולא על השני.

מאן דאמר בין על הראשון בין על השיני ענוש כרת חטאו ישא בין על הראשון בין על השני.

בכי"ל: בין על הראשון בין על השני אינו ענוש כרת וכו' ונמחק "אינו" (עיין לעיל), אבל גירסת כי"ל נכונה והפירוש הוא שאימתי חטאו ישא אם לא עשה לא את הראשון ולא את השני, עיין לעיל.

מאן דאמר על השיני, אינו ענוש כרת אלא אם כן לא עשה את הראשון וכו'.

כלומר, גם מי שאומר על השיני (ענוש כרת) מודה שאינו ענוש כרת אלא אך ורק אם הזיד בראשון, אבל, כנראה, שהוא סובר, כי השני חיוב לעצמו, וע"כ אם הגדיל בין ראשון לשני חייב, אבל הברייתא האחרונה שדורשת חטאו ישא בין על הראשון בין על השני סוברת שהכל הוא חיוב אחד, ואם שגג באחד מהם הוא רק חצי חיוב. (וממילא אם הגדיל בין ראשון לשני או נתגייר פטור).

ודוחה את הטומאה.

ודוחה = או דוחה, עיין מ"ש בתרביץ ש"ד ס"ד עמ' 377, וכן בספרי בהעלותך פי' ע' (הורוביץ עמ' 67): או ידחה את הטומאה, ובילקוט: או דוחה וכו'.

ה"ד.

יצא פסח שבא בטומאה ואכלו ממנו זבים וזבות וכו'.

בד"ח בטעות: יאכלו ממנו זבים וזבות וכו', ועיין טוב ירושלים, ועיין ספרא

צו ריש פרק י״ד ובדק״ס כאן עמ׳ 296 הערה ר׳ (ההערה מתחילה בעמ׳ 295).

נכנס בלילה נכנס קודם לשש שעות.

ונשאר בשאלה.

אין יסבור ר׳ אלעזר כר׳ שמעון מה טעמ׳ בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבוא את שהוא חייב על אכילת קודש חייב על ביאת המקדש וכו׳.

כלומר, אם ר׳ אליעזר יסבור כר׳ שמעון, כי זבים וזבות אינם חייבים על אכילת הפסח כשהוא בא בטומאה, ממילא הוא למד מזה שהם פטורים גם אם נכנסו למקדש, כי את שאינו חייב על אכילת קודש אינו חייב גם על ביאת המקדש. (ניר).

אין יסבור ר׳ שמעון כר׳ לעזר מה טעמא בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבוא. את שהוא חייב על ביאת המקדש חייב על אכילת קודש וכו׳.

כלומר, אם ר׳ שמעון יסבור כר׳ אליעזר ויש לו לימוד מאיזה פסוק שזבים אינם חייבים על ביאת המקדש כשהפסח בא בטומאה [1]), ממילא הוא למד מזה שהם פטורים גם אם אכלו אותו בטומאה, כי את שאינו חייב על ביאת המקדש אינו חייב על אכילת קודש, ואין צורך בדרשה ולימוד מן הפסוק בפרשת צו (הנ״ל). ועיין ספרי זוטא נשא, הורוביץ 229 שו׳ 11 ובהערות שם.

ה״ה.

מה מקיים שה תמים אפילו בקרבנות בני נח אינו וכו׳.

אולי צ״ל: מה מקיים שה תמים [אין תימר למעט מחוסר אבר] אפילו בקרבנות בני נח אינו.

פשט ר׳ לעזר לחברייא מכל החי מכל בשר וכו׳.

עיין מ״ש ידידי הרמ״מ כשר בתורה שלימה ח״ב עמ׳ ת״ח הערה ר״ב, ועיין מ״ש בירוש׳ מגילה פ״א במקומו.

ר׳ חונה בעם ר׳ ירמיה... כמי שיש מהם למזבח.

בכי״ל לנכון: ר׳ חונה ב ש ם ר׳ ירמיה וכו׳, וכל זה אינו שייך לכאן והובא רק אגב גררא מסוטה, כפירוש המפרשים.

שלש מזבחות היו לאבותינו במצרים וכו׳.

כל הברייתות במכילתא בא פ״ו, הוצ׳ הורוביץ—רבין עמ׳ 18 שו׳ 15 ושו׳ 5.

---

1) והייגו מן הפסוק: וישלחו מן המחנה וכו׳, כספרא צו פרק י״ד ח״ב ובבלי צ״ה ב׳.

ל״ז ע״א.

והתני מן הצאן להוציא את החלקים שבהן. אמר ר׳ אבון להוציא מה שחלקה לך התורה רובע ונרבע ומוקצה ונעבד.

בכי״ל חסרות המלים: לך התורה, והן תלויות בין השורות, ובמדרש הגדול שמות עמ׳ 95 (מכילתא דרשב״י עמ׳ 9): מן הכבשים ומן העזים, להוציא את החלוק שבן (= שבין) הבקר ולהוציא את הרובע והנרבע, ועיין בהערות ר״ד הופמן שם שפירשו ע״פ הירושלמי שלנו.

שלא היה פסח מצרים אלא יום א׳ בלבד וכו׳.

לעיל פ״ב ה״ב, כ״ח סע״ד. (רטנר).

ה״ו. (ד״ו ה״ה).

ר׳ יודן בעי אף בתמורת אשם כן. תמורת אשם קריבה. ותמורת אשם אינה קריבה?

זו היא שאלה (ולא קושיה) אם גם בתמורת אשם יש לחלק בין נמצאת קודם כפרה ונמצאת לאחר כפרה, ואע״פ שלכאורה נראה שגם בנמצאת לאחר כפרה רועה, שהרי כל שבחטאת מתה באשם רועה, יש לומר שדווקא בה גזרו חכמים (וכשיטת התוספות ע״ג א׳ ד״ה אשם, שרעיה אינה אלא מדרבנן) אבל בתמורתה לא גזרו, ונשאר בשאלה, וכן פירש בספר ניר, אלא שהוא קשר זה עם מאמר ר׳ יוסי להלן, ונדחק מאד.

אמר ר׳ יוסה פסח שהקריבה בשחרית אינה פסח. עולה שהקריבה בשחרית עולה היא.

נראה שר׳ יוסי סובר כר׳ זירא בבבלי צ״ו ב׳ שקודם שחיטת הפסח פירושו קודם חצות, וזה מוסב על המשנה, והמלים: עולה שהקריבה בשחרית עולה היא, הן אשגרה מלעיל פ״ד ה״א, ל׳ סע״ג, כרגיל בירושלמי, ועיין ניר שפירש באופן אחר לגמרי, וגם הוא החליט שהמלים האחרונות הן אשגרה מפ״ד, ועיין נוע״י.

אין תימר המיר בו בשלשה עשר (ו)תמורתו קריבה שלמים. ויתיביניה? לא מוטב ללמד תמורת פסח מפסח ולא ללמד תמורת שלמים מפסח?

כלומר, לפי משנתנו התמורה אינה קריבה שלמים אלא רק אם המיר בפסח שנמצא אחר שחיטה, והיינו שהפסח בעצמו איננו פסח כבר אלא שלמים, והרי יותר טוב היה לחלק בפסח עצמו, והיינו בהמיר בי״ג שהפסח עדיין עומד לקרבן פסח, ובכל זאת תמורתו קריבה שלמים ואם המיר בי״ד ונדחה, גם תמורתו נדחית, ועיין ניר ופ״מ.

וכתב בספר ניר: ״והא דנקט מוטב ללמד (ולא נקט מוטב לחלק) נראה דשיטפת לשון ממקום אחר הוא״. וצדק מאד בזה׳ כי ממש כלשון זו נמצאת גם במגילה פ״א ה״ח (ד״ו ה״י)׳ ע״א ע״ב: ויתיבינה לא מוטב להשיב פריחה על פריחות ולא עמידה על פריחות׳ וצריך לפרש בשני מקומות אילו ויתיביניה׳ כאילו היה כתוב: ויתיביניה [כן].

וחטאת שמתו בעליה ימותו כיי דמר ר׳ הילא בשם שמואל מתו בעליו וכו׳.

בכי״ל חסרות המלים: ימותו כיי׳ וה״ד״ של דמר תוקנה מאות אחרת (אמר ז) ובגליון הושלם: ימותו כיי׳ והשלמה מיותרת היא׳ והמלה ״ימותו״ בוודאי השלמה משובשת היא׳ שהרי הוא מפרש פיסקאות׳ פיסקאות של משנת תמורה.

ולמה אמר בארבעה עשר.

צ״ל: ולמה למר (=לא מר) בארבעה עשר׳ ולעיל בסמוך מפורש: ולמה לא אמר בארבעה עשר.

ושאבדה ונמצאת. ברי מותר.

בכי״ל נראה קצת שהמלים ברי מותר מתוקנות ממלים אחרות׳ ואולי היה כתוב שם: כר׳ תמות׳ כמו שהגיה בנוע״י׳ ופירש שכר׳ תמות אפילו נמצאת לפני הכפרה׳ ומשנתנו היא ג״כ בנמצאת אחר חצות לפני שחיטת הפסח׳ והירושלמי סובר כר׳ זירא בבבלי צ״ו ב׳ שלאחר שחיטת הפסח׳ פירושו לאחר חצות׳ ואפילו עדיין לא נקרב. עיין מ״ש לעיל בריש הלכה זו׳.

ר׳ יסא בשם ר׳ יוחנן אין לך פסח גופו קרב שלמים אלא שאבד ונמצא מאחר שכיפרו הבעלים.

ר׳ יוחנן חולק על מ״ש למעלה בסמוך׳ וסובר שכל זמן שלא נקרב הפסח אינו קרב שלמים ואפילו נמצא אחר חצות׳

לא מסתברא בהן בעל מום דתנינן הכא באביד הוא.

סובר כי בע״מ רועה׳ ודווקא בע״מ ואבוד תמות׳ ועיין תוספות תמורה כ״א ב׳ ד״ה ולד׳ (גליון אפרים)׳

דתני ר׳ אומר אין חטאת אלא שנמצאת וכו׳.

צ״ל: דתני ר׳ אומר [והשניה תמות וחכ״א] אין חטאת [מתה] אלא שנמצאת וכו׳.

ה״ז. (ד״ו ה״י, ובכי״ל חסר מספר ציון ההלכה).

מתניתא לאחר כפרה׳

היה קשה לו לירושלמי למה לא יביא בדמיה פסח׳ כמו שמפורש בברייתא שבבבלי תמורה י״ט א׳׳ כריתות כ״ח ובמקבילות בתוספתא׳ ורבינו שמואל באמת

הגיה מתוך קושיא זו במשנתנו: יביא בדמיו פ ס ח (עיין תוספ' זבחים י"ב ב' ד"ה ושמ"מ שמתחיל בעמ' א' שם).

אבל בתוספ' ריי"ד צ"ז ב' ד"ה המפריש: "והמורה כתב ויביא בדמיו ש ל מ י ם גרסי' וכך הוא עיקר כדגריס המורה... אבל מיהו הא קשיא לי דאמרי' בתמורה בפ' אלו קדשים בה' תמורת עולה תניא המפריש נקבה לפסחו תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי' פ ס ח... נשתיירה לאחר הפסח תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי' (פסח) [שלמים]... והיכי פסיק הכא ותני ויביא בדמיו שלמים ולא מפליג בין קודם הפסח ובין לאחר הפסח ז ונ"ל דמתני' ודאי בנשתיירו לאחר הפסח מיירי, וה"ג בירושלמי מתניתא לאחר כפרה". וכו', עיי"ש שמבאר למה באמת לא הזכיר התנא שלנו את הדין של קודם הפסח. ועיין תוספ' צ"ז ב' ד"ה המפריש.

וכר' שמעון דתני קודם לפסח תהא רועה עד שתסתאב ותימכר ויביא בדמיה פסח. לאחר הפסח תבוא שלמים. ר' שמעון אומר קודם לפסח תימכר שלא במום לאחר הפסח תבוא שלמים.

אין לזה שום מובן, והרבה עמלו בזה המפרשים. אבל במלאכת שלמה: י ר ו ש' כ ת י ב ת י ד מ ת נ י' ד ל א כ ר ב י ו ד ל א כ ר"ש דתני קודם לפסח תהא רועה עד שתסתאב ויביא בדמיה פסח אחר הפסח תבוא שלמים. ר"ש אומר קודם לפסח תמכר שלא במום אחר הפסח תבוא שלמים ע"כ.

ולפי זה ברור שבהוצ' שלנו נשמטו ארבע מלים וצ"ל: מתניתא לאחר כפרה. [מתניתא דלא כרבי ודלא] כר' שמעון וכו', כגירסת ירוש' כת"י שהביא במלאכת שלמה. אלא שנ"ל שט"ס קטנה נפלה בירושלמי וצ"ל ברישא: לאחר הפסח י ב י א (במקום תבוא) שלמים, כלומר לפני הפסח תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמיה פסח, ולאחר הפסח תרעה עד שתסתאב ויביא בדמיה שלמים, משא"כ לר"ש שתבוא שלמים, כלומר, היא בעצמה באה שלמים, שהרי לשיטתו אין זה קדושה דחויה ומעולם לא היתה צריכה לרעות לדעתיה. ויש לפרש כן גם בלי תיקון הגירסא. ועיין תוספתא כאן ספ"ט, תוספתא תמורה פ"ב ה"ג, בבלי כריתות כ"ח א', תמורה י"ט א'. ועיין גליון הש"ס כאן שהקשה מהברייתא שלנו על התוספ' צ"ז סע"ב ד"ה ויביא.

ומ"ש הירושלמי מתני' ד ל א כ ר ב י, פירושו שגם רבי סובר כר"ש בפסח, עיין תוספתא כאן פ"ט הי"ט, תמורה כ' א' וברש"י שם ד"ה הואיל ומותר הפסח. ולפי הירושלמי סובר באמת רבי שהיא בעצמה קריבה שלמים. ומ"ש רש"י ראייה מדף י"ט א', הרי באמת ר"ש חולק על זה (עיין לעיל בדברינו) ורבי הרי סובר כמותו.

ה"ח. (ר"ו ה"ז, ובכי"ל חסר מספר ציון ההלכה).

והתנינן נתערב בבכורות.

והקשה בשי"ק שהרי גם כאן מדברים בחבורת כהנים, ובטוב ירושלים כתב ע"ז:

"ושם לא שייך לומר כהנים זריזים הן דבכורות נאכלין לנשיהם ולבניהם ובדידהו לא שייך זריזות ועיין בש"ק שנדחק בזה". ולא ירדתי לסוף דעתו, שהרי גם תרומה נאכלת לנשים ולעבדים ובכל זאת אנו אומרים אוכלי חרומה זריזין הן. ועיין רשב"א נדרים י"א ס"ב שהביא בשם הראב"ד שהבכור אינו נאכל אלא לזכרים, וכן שם י"ב א' ד"ה כחלת אהרן, וכן במאירי שם. וכבר השיגו עליו מגמרא מפורשת בזבחים ק"ב ב', ומתוספתא זבחים פ"ו הי"ז. אבל עיין בהשגות פ"א מה' נדרים הי"א ובלחם משנה שם.

והפירוש הנכון כאן הוא בטל תורה שמקשה מבכורות, מפני שהכהנים רגילים לאכול אותם תמיד לשני ימים ולילה אחד וא"כ גם כאן יכולים לבוא לידי נותר, משא"כ בתרומה שרגילים תמיד להזהר בה שלא תבוא לידי ביעור.

ה"ט. (ד"ו ה"ח, ובכי"ל חסר מספר ציון ההלכה).

אמר ר' יוחנן דר' נתן היא וכו'.

לעיל פ"ז ה"ה, ל"ד ע"ב: ר' לא בשם ר' יוחנן דר' נתן היא דר' נתן אמר יוצאין בזריקה בלא אכילה.

תני בר קפרא יפה שתיקה לחכמים וכו'.

בגליון כי"ל משלים לפני זה: אמר להן אם אחרתי שחטו עלי וכו'. ובירושלמי שבעין יעקב גורס כאן: תני רבי חייא, ועיין רטנר. ועיין הפירוש בדברי הכותב לעין יעקב.

ה"י. (ד"ו ה"ט, ובכי"ל חסר מספר ציון ההלכה).

אמר ר' יוחנן דר' יהודה היא דתנינן תמן וכו'.

לא יכולתי לפרש הלכה זו בלי הגהות גדולות.

פרק י'.

ל"ז ע"ב. הלכה א.

ר' יודן נשייא סחה וצהא וכו'.

עיין רטנר. ובראבי"ה סי' תקכ"ה עמ' 173: אבל בירושלמי דפירקן גרסינן ר' יהודה נשיאה צחי שאל לר' מנא בגין דאנא צחי מהו למישתי אמר ליה לא, דתני ר' חייא לא יטעם אדם כלום קודם שתחשך.

האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו וכו'.

עיין רטנר. ובראבי"ה סי' תקכ"ה עמ' 153: בירושלמי האוכל מצה בערב הפסח כאלו בא על ארוסתו בבית חמיו. ולכך נדמית לבועל ארוסתו שהיא אסורה עד שיברכו שבע ברכות ועל מצה שייך גם כן שבע ברכות.

ובמעשה רוקח (סאניק תרע"ב) סי' ל"ב, עמ' י"א: "בירושלמי פ' ע"פ אר"ל האוכל מצה בע"פ כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה וכי מה ענין ארוסה בבית חמיו אצל מצה אלא לומר לך מה ארוסה אסור לבוא עלי' בלא

יו״ד ברכות אף מצה אסורה לאכול עד שיעשה י׳ ברכות· תני ר״י ב״ב בין מצה בין חמץ אסור״ וכו׳· ועיין מאירי י״ג א׳ (22 ע״א)· צ״ט ב׳ (83 ע״א)·

תני ר׳ יודה בן בתירה אומ׳ בין חמץ בין מצה אסור וכו׳.

בראבי״ה הנ״ל עמ׳ 173: ותו דגרסינן בירושלמי מכשיר היה ר׳ יהודה בן בתירה בפסח ששחטו שחרית וכו׳ תני ר׳ יהודה בן בתירה בין חמץ ובין מצה אסורה· פירוש חמץ קודם ארבע שעות ובין מצה כל היום אסור דאתי לאימנועי מלעבד פסחא· ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי אומר רבי לא הוה אכיל לא חמץ ולא מצה· ומקשה ורבי תלמידו דר׳ יהודה בן בתירה הוי· פירוש דלית הלכתא כוותיה דתנן שחטו קודם חצות פסול· והכא חייש למילתיה דר׳ יהודה בן בתירה משום כבודו· והא תלמידו דר׳ יעקב בן קורסאי הוה ומשני רבי בכור הוה פירוש לכך היה מתענה· ופריך אמר ר׳ מנא בר אנא אבא בוכרא הוה והוה אכיל· ומשני אמר ר׳ תנחומא לא בגין דרבי בוכרא הוה והוה צאים אלא בגין דאיסטניס הוה ואי הוה אכיל ביממא לא הוה אכיל בלילא.

ובמעשה רוקח סי׳ ל״ב הנ״ל: תני ר״י בן ב״ב בין מצה בין חמץ אסור לאכול ר׳ סימן בשם ריב״ל אמר רבי לא הי׳ אכל לא מצה ולא חמץ מצה לא אכל מן הדא דר״י ב״ב· ורבי תלמידו דריב״ב הי׳ ולא מתלמידי דר׳ יעקב בן קרשאי הי׳· אלא רבי בכור הי׳· א״ר מני ר״י אבא בכור הי׳ והי׳ אכל· א״ר תנחום לא מן הדא· דר׳ אסטניס הוי מן דהוו אכל ביממא לא אכל בלילה· ולכן לא אכל ביממא כדי שיכנס לאכול מצה בתאו· ועיין מאירי ק״ז סוף ב׳ (92 ע״ב)· ועיין הראשונים אצל רטנר·

ר׳ יוסי בעא קומי ר׳ סימון... אמר ליה ברבי עד כאן שמעתי.

כסיגנון זה ברי״ה פ״ד סה״ב· נ״ט ע״ב: ר׳ יוסה בעא קומי ר׳ סימון אפילו מבית לבית· אפי׳ מטריקלין לקיטון· א״ל בי ר׳ עד כאן שמעתי· (רטנר)·

אמר ר׳ חייה בר אדא לפי שאין ערב לאדם וכו׳.

במרדכי· תוספת מערבי פסחים (דפוס קושטא רס״ט): וכן משמע בירוש׳ ר׳ חייה בר׳ יודן לפי שאין ערב לו לאדם ליקח מן הקופה של כאן אפי׳ מן התמחוי·

תני צריך הוא אדם לשמח את אשתו ואת בניו ברגל.

המלה ברגל חסרה בכי״ל והושלמה בין השורות· ובראבי״ה סי׳ תקכ״ה עמ׳ 169: ואני מצאתי בירושלמי בפירקן חייב אדם לשמח אשתו ברגל ובניו הקטנים וכו׳ עד בלו[זי]ן ואגוזים·

נשים בראוי להן כגון מסנים וצוצלין.

כבר הגיה לנכון י· נ· אפשטיין בהשלח כרך מ״ד עמ׳ 402: ביסמים במקום מסנים· ופירוש ביסנים· ביסנין הוא-*βύσσινα*· כלי פשתן· ועיין גם מ״ש במשביר החדש ערך בסם שכבר עמד על פירושה הנכון של מלה זו במדרש·

ואפשטין כותב שם: אבל אין ספק שצ״ל: ביסנים (= ביסנין) וצוצלין· — בגדי פשתן וחגורות· וזה מתאים לבבלי פסחים ק״ט א׳: ונשים [בראוי להן] במאי· תני רב יוסף בבבל בגדי צבעונין· בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין· וצוצלין הן צילצולין· חגורות· כמו בב״ר פי״ט—ו (תיאודור 176): ויעשו להם חגורות וכו׳ כשם שעושין לאיש כך עושין לאשה צוצלין וכו׳· ובירוש׳ יומא פ״ו· מ״ג ע״ד: והלך והלבישו אונקלה וחגרו צוצל (כ״ה בכי״ל ותוקן ע״י אחר ל׳ במקום ו׳) וכו׳ ראו מה נדר לאהובתו וכו׳ אלבש נקלה שליך ואחגור בצוצל שליך· והוא צילצול שבאותה ברייתא בבבלי מנחות ק״ט א׳· ובחגורה זו היו הנשים מתקשטות· שבת ס״ב ב׳: מקום שהיו חגורות בצילצול וכו׳. סוטה ט׳ א׳: היא חגרה לו בצילצול ועוד· (ועיין גם בחידושי הרמ״ש שנדפס בסוף המסכת בירוש׳ הוצ׳ ראם)·

שניהם· ביסנין וצוצלין, הם בגדים אהובים בתלבשתן של הנשים· והאמורא ר׳ זעירא אומר (ירוש׳ כתובות פ״ז· ל״א ע״ג) שכלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן ככלי צבעונין הן· ואם נדרה אשה הנאה מהם — דברים שיש בהם עינוי נפש הם (בבלי שם ע״ג א׳)· ואם כנסה סתם תצא שלא בכתובה· ומפני שהיו אהובים כל כך על הנשים הציגם הירושלמי בפסחים דוגמא בין הדברים המשמחים את לבן ביותר· ע״כ תוכן דבריו·

ל״ז ע״ג.

כנגד ארבע גאולות... והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי.
ר׳ יהושע בן לוי אמר כנגד ארבע כוסות של פרעה וכו׳.

עיין ב״ר פרשה פ״ח—ה׳ הוצ׳ אלבק עמ׳ 1081 ובהערות שם· ועיין גירסאות הראשונים אצל רטנר· ועיין ראבי״ה סי׳ תקכ״ה עמ׳ 157· מעשה רוקח סימן ס׳ עמ׳ י״ז· מאירי צ״ט ב׳ (83 ע״ב)·

והנה בארחות חיים ח״א· ה׳ ליל הפסח סי׳ י״ג· דף ע״ט ע״ג: והראב״ד ז״ל כתב גרסינן בירושלמי ד׳ כוסות הללו כנגד ד׳ גאולות שנאמרו במצרים והוצאתי וכו׳ ור׳ טרפון היה מביא חמישי כנגד והבאתי[1]) ור׳ יהושע [בן לוי] אומר כנגד ד׳ כוסות של פרעה וכו׳· והוספה זו בירושלמי שלפני הראב״ד· שר׳ טרפון היה מביא חמישי כנגד והבאתי היא חשובה מאד· כי כבר העיר ר״א ביכלר (במאמרו החשוב על היחוסים בין קהלות אפריקה לבבל וא״י שנתפרסם בהצופה הצרפתי כרך נ׳ 145 והלאה) על המחלוקת בין סורא ופומפדיתא בעניין זה· שבסורא שתו ה׳ כוסות ובפומפדיתא רק ארבע· ועיין גם הערת הרב אסף באוה״ג פסחים עמ׳ 126 הערה ב׳· ועיין טור או״ח סי׳ תפ״א ובב״י שם· ומכיון שכן היה המנהג בסורא ובקהלות אפריקה (ז)· הרי יש מקום לחשוב שכן נהגו גם בא״י· עיין מבואו של לוין לספר המתיבות עמ׳ II והלאה· וכן ראיתי בהגדה של תימן (לונדון תרנ״ו) עמ׳ 10: אמרו חכמים חמשה כוסות של לילי הפסח רמז לחמשה דברים... כוס חמישי אומר עליו

1) עיין גם בספר מנוח על הרמב״ם ה׳ חמץ ומצה פ״ח כ״ו ע״א: דאפוי׳ ר׳ פרפון לא קאמ׳ אלא כום חמישי בלבד כנגד והבאתי אתכם על הארץ וכו׳.

הלל הגדול... וזה שאמר כנגד הגאולות והצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי והבאתי. וכן שם בעמ' 13: פ' בבהילו לשון נוטריקון, ב' שני הלילות, ב' שני תבשילין, ה' חמשה כוסות. י' עשר מכות וכו'.

מעניין להשוות את שלשת המקורות.

(ירושלמי לפי הראב"ד)	נוסח ההגדה הנ"ל:	בבלי קי"ח א' (לפי דק"ס)
ור' טרפון היה מביא חמישי כנגד והבאתי.	כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול ... כנגד... והבאתי.	ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון.

אבל הוספה זו איננה אצל הראשונים שציין להם רטנר ושציינתי אני לעיל, ואיננה גם בה"ג הילדיסהיימר עמ' 142. וכנראה, שזו היא הוספה א"י על פי מקור א"י. ועיין מעשה רוקח שאביא להלן.

מהו מנת כוסם. ר' אבון אמר דיפלי פוטירין כדיפלי פוטירין אחר המרחץ.

בב"ר פנ"א-ג (תיאודור עמ' 535): מנת כוסם ר' ישמעאל בר נחמן מש' ר' יונתן כדיפלה פוטירין שלאחר מרחץ. ועיין בציונים ובהערות שם.

וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישר' ארבע כוסות של נחמות ה' מנת חלקי וכוסי. דשנת בשמן ראשי כוסי רוייה. והדין כוס ישועות אשא תריין.

בראבי"ה סי' תקכ"ה עמ' 157: וכנגדם ארבע כוסות של ישועה לעתיד, ה' מנת חלקי וכוסי וגו' כוס רויה כוס ישועות אשא, ישועות שתים [לימות המשיח] ולעולם הבא. ובספר מנוח ה' חמץ ומצה פ"ז, כ"ב ע"ב: אמרי' בירוש' מנין לד' כוסות... וכנגדן משקה לישראל לעתיד ארבע כוסות של תנחומין ה' מנת חלקי וכוסי, כוסי רויה, כוס ישועות אשא שנים אחד לימות המשיח ואחד לעולם הבא. ועיין ב"ר פפ"ח-ה, הוצ' אלבק עמ' 1083, בשינויי נוסחאות ובהערות שם. ועיין בה"ג הנ"ל עמ' 142.

ובמעשה רוקח סי' ס': וכנגדו משקה הקב"ה לישראל ד' כוסות של ישועות לע"ל, ד' מנת חלקי וכוסי כוסי רוי' כוס ישועות ישועה לא נאמר אלא ישועות אחת לימות המשיח וא' לעה"ב. מכאן ד' כוסות חובה חמישי רשות אם רוצה לשתות ישתה ואומר הלל הגדול ושותה. ואיכ"ד (= ואיכא דאמרי) כנגד ד' גליות וחמישי כנגד ישועה. ועיין באוה"ג פסחים עמ' 127 ובהערות ה', ו', ז' שם.

תמן תנינן המוציא יין כדי מזיגת הכוס וכו'.

עיין מ"ש על כל הלכה זו לעיל שבת עמ' 151 ואילך.

דתני ר' חייה ארבעה כוסות שאמרו וכו'.

בכי"ל חסרה המלה "כוסות" והושלמה בין השורות, וכן חסרה היא להלן בדברי ר"ח.

ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם ר׳ יוחנן דר׳ יודא[1]) היא דתני מים כדי גמייה ר׳ יודה אומר כדי מזיגת המוזג.

בכי״ל: כדי מזיגת הכוס, ונמחק הכוס, ובין השורות הושלם: המוזג. וכגירסת כי״ל כ״ה גם בשבת פ״ח ושם מוסיף: [יין כדי גמייה ר׳ יודה אומר כדי מזיגת הכוס].

מהו לצאת בהן מזוגין מן מה דתני ר׳ חייה ארבעה כוסות שאמרו וכו׳.

בכי״ל חסרות המלים מן, כוסות, והושלמו בין השורות.

ה״ב.

מה טעמ׳ דבית שמי שקדושת היום וכו׳.

אכתוב אי״ה על הלכה זו בברכות במקומו.

א״ר זעור׳ מדברי שניהן מבדילין בלא יין ואין מקדשין אלא ביין.

בכי״ל: ואין מקדשין בלא יין, וה״ב תוקנה ל״א (אלא) ובין השורות תלויה ב׳ (ביין), וכגירסת כי״ל מעתיקים התוס׳ ק״ו ב׳ ד״ה מקדש, ספר העתים עמ׳ 205, סמ״ג עשין סי׳ ל׳, קי״ו ע״ב ועוד.

ה״ג.

ל״ז ע״ד.

סבר ר׳ שמעון בן לקיש על הדא דבר קפרא. מתנית׳ פליגא על בר קפרא שבכל הלילות אנו מטבילין אותו עם הפת וכאן אנו מטבילין אותו בפני עצמו מתניתא פליגא על ר׳ יוחנן יוצאין במצה בין שכיוון וכו׳.

בכי״ל: מתניתא פליגא על בר קפרא יוצאין במצה בין שכיוון בין שלא כיוון וכו׳, ובגליון הושלם כדפוס, ובדפוס קושטא כאן: סבר ריש לקיש על הדא דבר קפרא מתני׳ פליגא שבכל הלילות וכו׳, ונראה לי קרוב לוודאי שהגליון בא לתקן את הגירסא ״מתניתא פליגא על בר קפרא״ ובמקום מלים אילו צריך להשלים את הגליון, והמגיה שכח למחוק אותן, ולפי זה צ״ל בירושלמי לפנינו: סבר ר׳ שמעון בן לקיש על הדא דבר קפרא, שבכל הלילות אנו מטבילין אותו עם הפת וכאן אנו מטבילין אותו בפני עצמו, כלומר הוא אינו שונה במשנה: שבכל הלילות אנו מטבילי׳ פעם אחת, אלא שונה: שבכל הלילות אנו מטבילין אותו עם הפת, כברייתא של בר קפרא, וכן פירש בשדה יהושע, וכתב שהלשון צריך קצת תיקון, אבל לפי גירסת כי״ל קרוב לוודאי שצ״ל כמו שכתבתי, וכפירושו הנכון של בעל השדי יהושע.

1) המלה יודא חסרה בכי״ל, והושלמה בין השורות.

בני בייתיה דאיסי בשם איסי ולמה נקרא שמה רובה שהיא רבה עמו׳.

בכי״ל: ולמה נקרא שמה דוכה דו רכה (צ״ל: דכה) עימו׳ ותוקן ע״י אחר כדפוס. וגירסת כי״ל היא הנכונה׳ ופירושה למה קוראים לחרוסת דוכה מפני שהוא דכה (=דך אותה) עמו׳ עם המרור׳ ומעניין שהשם דוכה לחרוסת נמצא גם בהגדה תימנית (לונדון תרנ״ו) הוצ׳ גרינבערג עמ׳ 4: ומרור ודוכה ... וצפה עמל אלדוכה וכו׳. וכן שם בעמ׳ 9: פי אלחרוסת והי אלדוכה זכר לטיט ולתבן׳ ועיין עכשיו מאמרו החשוב של אפשטיין בתרביץ ש״ה ס״ד עמ׳ 270׳ ולפי דבריו קוראים גם עכשיו התימנים לחרוסת – דוכה׳

ובבבלי קט״ז א׳: כך היו אומרים תגרי חרך שבירושלים׳ אבל במאירי שם (99 ע״א): ויש גורסין תגרי הדך על שם שהתבלין נידוכות מלשון או דכו במדוכה׳ ועיין גם דק״ס עמ׳ 380 סוף הערה י׳.

מילתיה אמר זכר לטיט.

עיין רטנר׳ ובראבי״ה סי׳ תקכ״ה עמ׳ 166: ירושלמי חרוסת חרסית זכר לטיט והלבנים׳ ובפירוש הגאונים לטהרות הוצ׳ רי״ן אפשטין עמ׳ 19 שו׳ 1: בחימר ובחרוסית פי׳ והחמר היה להם לחמר׳ חרוסית שמכתשין אותן ועושין מהן טיט שמו חרסית׳ ועיין בהערות אפשטיין שם׳ ועיין רש״י קט״ז א׳.

אית תניי תני צבריה שתהא רכה.

בכי״ל: צריכה שתהא רכה׳ וכ״ה בד״ק ואצל הראשונים׳ עיין רטנר.

תני ובגבולין צריכין שני תבשילין

בכי״ל חסרה המלה צריכין׳ והושלמה בין השורות׳

ה״ד׳

תני ר׳ חייה כנגד ארבע׳ בני׳ דיברה תורה וכו׳.

כל הלכה זו גם בעין יעקב ואעתיק אותה להלן׳

בן חכם מהו אומ׳ מה העדות והחקים והמשפטי׳ אשר צוה ה׳ אלקינו אותנו וכו׳.

והגירסא ״אותנו״ היא גם במכילתא סוף בא ובסדר הגדה שברמב״ם (רטנר)׳ וכ״ה גם באגדה תימנית (הוצ׳ גרינבערג לונדון תרנ״ו) עמ׳ 19׳ אבל בשני כת״י שם: אתכם׳ וכן הוא שם בעמ׳ 22 בתשובה לחכם׳ וכ״ה בירושלמי שבעין יעקב (עיין להלן) ועיין הערות הורוביץ למכילתא עמ׳ 73 ובשינויי נוסחאות שם׳

שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה.

בכי״ל: בכל שעה ושעה׳ ובגליון ע״י הסופר עצמו: שנה ושנה׳

טיפש מהו אומר מה זאת אף את למדו הילכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקימון׳ שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת׳.

עיין הפירוש בק״ע׳ אבל בכי״ל מפורש: מהו אפיקימון שלא יהא עומד מחבורה זו וכו׳, ונמחקו המלים מהו אפיקימן ע״י אחר׳. אבל כגירסת כי״ל כ״ה גם בעין יעקב (עיין להלן)׳ וברור שהירושלמי מבאר את המלה אפיקומן: שלא יהא עומד מחבורה זו וכו׳. וכן מפורש גם בבבלי ק״ט ב׳: מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה׳ וזהו בלי שום ספק הפירוש הנכון׳ כי ידוע היה להם מנהג היונים ודרכם במשתה ושמחה׳ והיינו בשעה שההוללות היתה מגיעה למרומה׳ היה דרכם להתפרץ לבתים אחרים׳ להכריח את האחרים להצטרף אליהם ושם היו ממשיכים את החגיגה׳ וקראו לזה ἐπικωμάζειν והמשנה הזהירה שאין גומרים את הפסח באפיקומן ἐπίκωμον וזהו הפירוש בבבלי וירושלמי כאן: שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת׳ וכבר פירשו כן לנכון חכמי אשכנז האחרונים׳ והסתמכו גם על הירושלמי להלן ה״ו (ד״ו ה״ח): מיני זמר׳.

ובאמת תשובה זו מתאימה להזהיר את הטיפש שלא יכשל בזה (כנוסח הירושלמי)׳ ועוד יותר היתה מתאימה תשובה זו לרשע׳ ובאמת׳ מביא הרחיד״א בפי׳ האגדה שלו (שמחת הרגל דף ל״ט ע״א): ״וראיתי בנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה״ה על החומש כ״י פ׳ בא שכת׳ וז״ל... ועוד אני תמיה דרשע שואל מה העבודה זאת לכם והוא עונה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן׳ מאי קבעי ליה ומאי קמהדר ליה? וי״ל אע״ג דהאי איניש רשע הוא בחכמה שאל... עכ״ל׳ וראה זה חדש גירסת הרב ז״ל שתשובת הרשע בנסחתו היתה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ולא ידענו מה היה לו להרב בנסחתו לתשובת החכם... ומ״מ מה שפירש הרב ז״ל יש לפרשו בשאלת החכם ותשובתו בנסחתינו״.

אבל בהשמטות שם ק׳ ע״א כותב הרחיד״א: ״עתה ראיתי בשבלי הלקט כ״י שפירש כן בשאלת חכם משם רבינו קולונימוס ועלה קאמר וכ״כ רבינו ישעיה׳ ונראה דר׳ ישעיה גופיה בפירושו להגדה הדר מר ממ״ש בנימוקי החומש וכתבה בשאלת חכם״. ועיין בשבלי הלקט השלם סי׳ רי״ח, עמ׳ 188׳ ובאגדה עם פירוש הרי״א (שהוציא קרענגיל בקראקא תרנ״ו) עמ׳ 17׳.

אבל מובן שתשובה זו מתאימה גם לחכם׳ והיינו שסדר ליל פסח אינו משתה סתם והוללות׳ ואסור לגמור אותו באפיקומן אלא אנו חייבים להודות ולהלל וכו׳, וכדברי המדרש באסתר רבה פ״ג׳ פסוק להביא את ושתי המלכה: א״ר איבו כפרתן של ישראל כשישראל אוכלין ושותין ושמחים הם מברכין ומשבחין ומקלסין להקב״ה׳ וכשאומות העולם אוכלין ושותין מתעסקין הן בדברי תפלות וכו׳, וכן בירוש׳ חגיגה פ״ב ה״א׳ ע״ז ע״ב: מן דאכלון ושתון שרון מטפחין ומרקדקין׳ א״ר ליעזר לר׳ יהושע עד דאינון עסיקין בדידון נעסוק אנן בדידן וישבו ונתעסקו בדברי תורה׳ ועיין במאיר עין על סדר והגדה של לילי פסח לר׳ מאיר איש שלום עמ׳ 113׳.

ובעין יעקב כאן: תני ר׳ חייא כנגד ד׳ בנים דברה תורה וכו׳ בן חכם

מהו אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלינו אתכם אף אתה אמור לו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בן רשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחים עליו בכל שנה ושנה מכיון שהוציא עצמו מן הכלל אף אתה אמו' לו והקהה את שניו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי עשה לו לא עשה. אלו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי שיגאל משם לעולם. בן טפש מהו אומר מה זאת אף אתה למדו כהלכות פסח. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין. מהו אפיקומין (כגירסת כי"ל. עיין לעיל) שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת ושאינו יודע לשאל וכו'.

ה"ה.

וארבה. אמר ר' אחא וארב כתי' כמה ריבים וכו'.

ברד"ק יהושע כ"ד-ג: וארב כתיב בלא ה"א וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק. ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם. ועיין רש"י שם. ועיין גירסת הרשב"ץ אצל רטנר.

> תני אין אומרי' זמן אלא בשלש רגלים בלבד. אמר ר' מנא מתניתא אמרה כן. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות. תני כל שכתב בו מקרא קודש צריך להזכיר בו זמן. אמר ר' תנחומא ויאות מי שראה תאינה בכורת שמא אינו צריך להזכיר זמן. הרי ראש השנה ויום הכיפורים ביהודה נהגו כר' עקיבה וכו'.

אין למלים האחרונות (עד סוף ההלכה) שום ביאור ואין זה שייך לענייניו כלל. ובראבי"ה עירובין סי' שפ"ג עמ' 411: ובירושלמי בערבי פסחים גרסינן תנא אינו אומר זמן אלא בשלש רגלים. אמר ר' מנא מתניתא אמרה בחג המצות בחג השבועות ובחג הסוכות תני כל מה שכתב בו מקרא קודש צריך להזכיר בו זמן. ומקשינן על דברי ר' מנא הרי ראש השנה ויום כפורים. כיון שהם באים לפרקים ואינם רגלים צריך להזכיר זמן. ולא יכולתי לעמוד על העיקר של דברי ר' מנא שהרי ראש השנה ויום הכפורים כתיב בהו מקרא קודש ואמאי הני דאוריית'א והני דרבנן. גימגום. (עיין הערות אפטוביצר ויש להוסיף פירוש ר' שמעיה למדות שפרסם ברלינר בבייטרגע שלו לפירושי רש"י עמ' 39). ואני אומר דילמא ר' מנא לית ליה כההיא ברייתא דתלי טעמא במקרא קודש. אלא בההיא תלי טעמא [דכתיב] בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. ולא קאמר חג לא בראש השנה ולא ביום כיפורים. ואשכחן בפרק שלישי דמסכת ראש השנה ירושלמי בסופו והילכתא אומר זמן בראש השנה על הכוס מדברי סופרים [בשופר] מדברי תורה.

והנה ברור מדברי הראבי"ה שיש לפנינו חסרון בהעתקה. שהרי הוא

מקשה על דברי ר׳ מנא׳ למה הוא מחלק בין ראש השנה ויוה״כ ובין שלש רגלים ואומר שזמן שלש רגלים הוא מדאורייתא וזמן ר״ה וכו׳ הוא מדרבנן׳ ולפנינו אין זכר מזה בדברי ר׳ מנא׳ וביאור אפטוביצר הוא דחוק מאד׳

והנה ראיתי בספר מעשה רוקח סי׳ קמ״ג׳ עמ׳ ל״ה: ״ירושלמי א״א (= אין אומרים) זמן אלא בשלש רגלים הדא דאיתמר מדאוריית׳ אבל מדרבנן אומר׳ זמן בר״ה ויוה״כ״. ודרך ספר זה לקצר את פיסקאות הירושלמי ואין לדעת בדיוק היכן היה זה לפניו׳ אבל מדברי הראבי״ה נראה שכן היה לפניו בירושלמי: ״תני כל שכתב בו מקרא קודש צריך להזכיר בו זמן... הרי ראש השנה ויום הכיפורים [וכו׳. אמר ר׳ מנא הדא דת מר דבר תורה אבל אומר זמן בר״ה ויוה״כ מהלכה]׳ כלומר׳ הירושלמי הקשה על ר׳ מנא מהברייתא של מקרא קודש (ור׳ תנחומא חיזק את הברייתא בסברא) ושאל והרי ראש השנה ויוה״כ׳ הרי גם אצלם כתוב מקרא קודש (או הרי גם הם באים לפרקים׳ כפירוש הראבי״ה) ותירץ ר׳ מנא כאן להלכה כאן לדבר תורה׳ ועכשיו מובנים דברי הראבי״ה באופן פשוט׳ אלא שצריך להשלים בראבי״ה את המלה [וכו׳] לפני המלים: ולא יכולתי לעמוד על העיקר של דברי ר׳ מנא׳

ואע״פ שלפני הראבי״ה היתה כאן הוספה שאיננה מגוף הירושלמי [1] (כפי שמשמע מן הלשון: מדאורייתא... מדרבנן)׳ אבל מגירסתו ופירושו אנו יכולים לעמוד על הנוסחא העיקרית בירושלמי שלפנינו׳ והיינו: ״הרי ראש השנה ויום הכיפורים וכו׳״ והכוונה במלה ״וכו׳״ היא שהרי גם אצלם כתוב מקרא קודש ולמה לא יזכיר זמן בהם׳ ונשאר בקושיא׳

אבל מכיון שדרך הסופרים היה לקצר במלה ״וכו׳״ את הסוגיות הכפולות עיין לעיל עמ׳ 492 וב״מ ספ״ג (עיין תלמודה של קיסרין עמ׳ 50׳ 62 № 62) ועוד׳ טעה סופר אחר וחשב שכאן נשמטה הסוגיא שבפרק ד׳ שגם היא מתחילה: והרי ראש השנה ויום הכיפורים וכו׳ והשלים אותה משם.

ה״ו (ד״ו ה״ז)׳

התיבון הרי גאולת מצרים׳ שנייא היא שהיא תחילת גאולתן. הרי מרדכי ואסתר׳ שנייי היא שהיו בחוץ לארץ.

וכ״ה גם בסוטה פ״ה׳ אבל קצת נראה שהמאמרים מסורסים וצ״ל: הרי מרדכי ואסתר׳ שנייא היא שהיו בחוץ לארץ׳ התיבון הרי גאולת מצרים וכו׳׳ כלומר הרי גאולת מצרים היתה ג״כ בחוץ לארץ? ומתרץ: שנייא היא שהיא תחילת גאולתן׳ ועיין בבלי מגילה י״ד א׳׳ ערכין י׳ ב׳׳ (רד״ל)׳

יין של אחר המזון משכר. שבתוך המזון אינו משכר.

עיין הראשונים אצל רטנר׳ ועיין ראבי״ה סי׳ תקכ״ה עמ׳ 172 ומעשה רוקח סי׳ ס״ח עמ׳ י״ח׳

1) אל תתמה על הוספה שנזכר כה שם אמורא, שכן נמצא כמה פעמים גם בהוספות. ודווקא השם ר׳ מנא מצוי בהוספות. עיין או״ז ח״ב סי׳ רנ״ו, נ״ם א׳, וכן שם ס׳ ע״ב: אמר רב מנא צריכים אנו למיחש לתרויהון.

מיני זמר.

עיין מ״ש לעיל ה״ד.

שמואל אמר כגון ערדילי וגוזליא דחנניא בר שילת.

עיין בסדר הגדה של רמא״ש עמ׳ 74 והלאה.

ה ״ ז . (ד״ו ה״ט).

למה מפני הסיע דעת או משם שעבר עליו חצות. הגע עצמך שיש שם חבורה אחרת הרי לא עבר חצות. הוי לית טעמא ד[ל]א (אלא) מפני הסיע דעת.

הפירוש הנכון הוא בשי״ק, שהשאלה היא למה ישנו לא יאכלו, אם מפני הסיח הדעת, או שמא יעבר עליו חצות. וע״ז שאל הגע עצמך שיש שם חבורה אחרת, והרי לעניין החשש של עברת חצות אין חילוק בין אם ישנו מ ק צ ת החבורה ובין אם כל החבורה, שהרי יש חבורה אחרת אתם בבית שלא יתנו להם לעבור חצות, וע״כ מסיק: הוי לית טעמא דלא מפני הסיע דעת, כלומר, הרי אין הטעם אלא מפני הסיח הדעת, וע״כ פסול אם ישנה כל החבורה, שהרי כל הנמנים עליו הסיחו דעתם ממנו.

הפיגול והנותר מצטרפין לטמא את הידים וכו׳.

עיין מ״ש על כל הלכה זו לעיל עמ׳ 494—493.

אמר ר׳ אבין... ויעשה כמגיע בו ויהא פסול.

כל זה חסר בכי״ל והושלם בגליון.

במחתך כל שהוא כל שהו׳ ומשליך.

המלים כל שהו׳ חסרות בכי״ל והושלמו בין השורות.

אית לך מימ׳ שעבר חצו׳. לא מפני הסיע דעת. הוי לית טעמ׳ אלא מפני הסיע דעת.

בכי״ל: הוי לית טעמ׳ ד ל א וכו׳ ותוקנה ה״ד״ ל״א״ (אלא), וכל זה היא כפילות מוטעית מלמעלה, וכבר העירותי שכפילות כזו מצויה אחרי (או לפני) סוגיא כפולה. עיין מכות פ״א ה״ד (ד״ו ה״ח) ל״א ע״ב, והארכתי בזה במ״א.

אמ׳ ר׳ זעורה דלא ברך ברכת הפסח לא פטר של זבח וכו׳.

צ״ל: אמר ר׳ זעורה [לא מסתברא] דלא ברך ברכת הפסח לא פטר של זבח וכו׳.

הוספות ותיקונים.

עמ' 14 שו' 11: איני יודע לכוין] נשמט: וכן הוא בפירוש חמיוחס לר' שמעיה לפנינו.

עמ' 27 שו' 9: הא כמחט שאינה נקיבה] צ"ל: שאינה נקובה.

עמ' 29 שו' 5 (מלמטה): קמקמה מיתעביד חו רב פרה חר אפר] עיין מ"ש יעקב רייפמן בבית תלמוד ח"ב עמ' 218.

עמ' 35 שו' 5: הם ז' ימי הרגל שבשנה] נשמט: וכן מפורש בגליון לליקוטים מה' אמרכל (חמשה קונטריסים של קורוניל) כ"ב ע"ב שהביא את פירוש רב נסים וכתב: „ותימא דנחי דלית בהו אכילת ביממא בליליא מיהא איכא וכו' ונראה דז' ימים הם ז' ימים טובים שהם מן התורה ב' ימי פסח ב' ימי ר"ה ב' ימי סוכות ויום השבועות". אבל בספר מנוח על הרמב"ם פ"א מה' חמץ ומצה, ג' ע"א: מיהו בירושלמי יש קצת ראיה לאיסור דאמרינן התם ר' חייא מפקיר לרב אם את יכיל מיכל כולה שתא בטהרה אכול ואם לאו תהא אכיל שבעת יומי בשתא. ומפרש הרב בעל העיטור בשם אביו דעל שבעת ימי הפסח קאמר ומשום חשש חמץ. והטחירין מפרשי הירושלמי בשבע' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים דכי מסלקת להו לראש השנה ויום הכפורים, פשו שבע', והם ימי סליחה ומחילה וצריך להשמר בהם שמירה יתירה וכו'.

עמ' 36 שו' 13: שהתורה סולמה ענוה] וכ"ת גם כנוה שלום (לר' שלמה טויסיק) עמ' 58: שהתורה סולמה ענוה.

עמ' 54 שו' 3 (מלמטה): אין הגוי צריך הכן] עיין גם שו"ת הריב"ש החדשות סי' ס"ז, ס"ו סע"א.

עמ' 72 בהערה] עיין הערות ר"ן אפשטיין לספרי זוטא בתרביץ ש"א ס"א עמ' 63.

עמ' 111 שו' אחרונה: אמר ר' מנא עד די הוות וכו'] מהמשך דברי הירושלמי: א"ר מנא אמור סופה דלית היא סליגא וכו' אין שום סתירה לגירסת שרי"ר, כי הפירוש הוא שם: אלא א"ר מנא אמור סיפא, והירושלמי משמיט תמיד את המלה אלא. ועיין הפירוש ברידב"ז.

עמ' 158 לפני שו' 1] צריך להשלים (מן הירושלמי): „מים שליקלק בהן הכלב אסור לקנח בהן". בבית יד לחמאירי שער ה' (ברכות 209 ע"ב): ובתלמ' המער' במס' שבת פרק המוציא יראה שהמים שלקלק בהם הכלב או החזיר אין נופלין מהן.

עמ' 192 שו' 17: שכן היו מוחר להדיח] צ"ל: שכן הוא מותר להדיח.

עמ' 206 שו' 13: וכן בפתיחה להמאירי] צ"ל: וכן בפתיחה למס' אבות להמאירי.

עמ' 215 בהערה שו' אחרונה: ד"ר גינצברג] צ"ל: ד"ר ח. א. גינזברג.

עמ' 431 שו' 14: ככר מתקן אותה] צ"ל: ככר מוכיר אותה.

הערות לצילום מכי"ל.

הצילום מכיל קטע מירוש' ברכות פ"א סה"ד—ה"ה, ד"ו ג' ע"ב שו' 2 (מלמטה) עד שו' 28 בעמ' ג'.

שו' 2: איכן יצאת בת קול] על המלה „קול" נראה הסימן של התחלת העמוד בד"ו.

שו' 3: ואחת לאחריה] אחרי המלה לאחריה נמצא קו המשמש לסימן שצריך להכניס את הגליון של המניה.

שו' 11: אמר ר' אלעזר כ"ר אבינא מצות דשבת מלא ואת שבת קדשך הודעת להם וגו' להוריעך] המניה מחק והשלים בגליון, אבל כגירסת כי"ל כ"ה בערך גם בירוש' נדרים פ"ג ה"ט (ד"ו הי"ד), ל"ה ע"ב. ועיין גם בנוסח ר"ש סיריליאו ובראשונים אצל רטנר ובהערות רח"י עהרענרייך לפרדם עמ' ש"ל הערה ט"ו.

שו' 14: ליבא ועינא תרין סרסורי דחטאה תנה בני לבך לי] על הגליון בכי"י שלישי: נינהו דכתי', כלומר שצריך לקרוא: תרין סרסורי דחטאה נינהו (!) דכתי' תנה וכו', וכן הוא בהוצ' ר"ש סיריליאו, ויפה עשה המדפיס שלא השלים את המלה „נינהו", אבל הי' צריך להשלים: אינון, כמו שהוא בפרדם הנ"ל ובמאירי ברכות לדף י"א סע"ב.

שו' 15: אמ' הקב"ה אין יהבת לי] כ"ה בכי"י, ובנדרה ה"ן (האות הגרורה אינה נראית על הצילום כאן) שלא בצדק.

שו' 20: ר' זריקן ר' אמי בשם ריש לקיש] המלים „ר' זריקן" נמחקו שלא בצדק, וכגירסת כי"ל כ"ה גם בנוסח ר"ש סיריליאו: ר' זריקא בשם ריש לקיש, וכן בבבלי ברכות י"א ב': דא"ר זריקא א"ר אמי אמר ר"ש בן לקיש וכו', אותו המאמר שבירושלמי.

שו' 23: מפני טינת הטינין] ה"י של טינת תוקנה ל"ע" — טענת הטינין. אבל כגירסת כי"ל כ"ה גם בנוסח ר"ש סיריליאו ובערוך ערך תרעומת, (בערוך כ"י עתיק שבא לידי מטר פרנקל בירושלים גורס: טריפת הטינין), וזו היא הגירסא הנכונה ופירושה מפני קנאת הטינין. וכן גם בסורית משמשת מלה זו במובן קנאה. ועיין מלונים ערך טינא. *βασκανία*

וכל העובר על דברי בית הלל חייב מיתה · תני יצאת בת קול ואמרה אילו דברי אלהים חיים אכל הלכדברי
בית הלל · איכן יצאת בת קול ר׳ ביבי אמ׳ בשם ר׳ יוחנן ביבנה יצאת בת קול · מתני׳ בשחר
מברך שתים לפניה ואחת לאחריה · אחת ארוכה ואחת קצרה · מקום שאמרו להאריך איט רשאי לקצר
לקצר איט רשאי להאריך · לחתום איט רשאי יצלא לחתום · שלא לחתום · איט רשאי לחתום · ר׳ סימון
בשם ר׳ שמואל בר נחמן על שם והגית בו יומם ולילה · שתהא הגית היום והלילה שוין · ר׳ יוסי בר׳ אבין
בשם ר׳ יהושע בן לוי על שם שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך · ר׳ נחמן בשם ר׳ מני כל המקיים שבע
ביום הללתיך כאילו קיים והגית בו יומם ולילה · מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום · ר׳ לוי ור׳
סימון · ר׳ סימון אמ׳ מפני שכתבהן יציבה וקימה · ר׳ לוי אמ׳ מפני שעשרת הדיברות כלולין בהן · אנכי
יי׳ אלהיך · שמע יי׳ אלהינו · לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · יי׳ אחד · לא תשא את שם יי׳ אלהיך
לשוא · ואהבת את יי׳ אלהיך · מאן דרחים מלכא לא לישתבע בשמיה ומשקר · זכור את יום השבת לקדשו
למען תזכרו · ר׳ זו מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל מצותיה שלתורה · ~~אמ׳ ר׳ לעזר בר׳ אבינא~~
~~[illegible]~~ · ואת שבת קדשך הודעת להם ~~[illegible]~~ להודיעך שהיא יקולה כנגד מצותיה שלתורה ·
כבד את אביך ואת אמך · למען ירבו ימיכם וימי בניכם · לא תרצח ואבדתם מהרה · מאן דקטיל
מתקטיל · לא תנאף · לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם · אמ׳ ר׳ לוי ליבא ועינא תרין סרסורי רחטאה ·
תנה בני לבך לי ועיניך דרכיי תצרנה · אמ׳ הקב״ה אי יהבת לי ליבך ועינך אנא ידע דאת לי · לא
תגנב · ואספת דגנך ולא דגנו שלחברך · לא תענה ברעך עד שקר · אני יי׳ אלהיכם · וכתי ויי׳ אלהים אמת ·
מהו אמת אמ׳ ר׳ אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם · אמ׳ ר׳ לוי אמ׳ הקב״ה אם היעדת לחבירך עדות שקר
מעלה אני עליך כאילו היעדת עלי שלא בראתי שמיים וארץ · לא תחמוד בית רעך · וכתבתם על מזוזות
ביתך · ביתך ולא בית חבירך · תמן תנינן אמ׳ להן הממונה ברכו ברכה אחת והן בירכו · מה בירכו
רב מתנה אמ׳ בשם שמואל זו ברכת תורה · וקראו עשרת הדברים · יצמע והיה אם שמוע · ויאמר · ר׳ חיקן
ר׳ אמי בשם ריש לקיש זאת אומרת שאין הברכות מעכבות · אמ׳ ר׳ בא אין מן הדא ליה שמע מינה
כלום שעשרת הדיברות הן הן גופה שלשמע דרב מתנה ור׳ שמואל בר נחמן אמ׳ תרויהון אמרין בדין
הוה שיהו קורין עשרת הדיברות בכל יום ומפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומ׳

ובעיר ומברך שתים לפניה ושתים לאחריה

ומצות וחוקים ותורה בנית וגו׳